

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – České dějiny

Zdeněk Brtnický z Valdštejna
a jeho deník
z let 1597–1603

Zdeněk Brtnický of Waldstein and his diary
from the years 1597–1603

Ondřej Podavka

– disertační práce –

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. srpna 2016

Ondřej Podavka

Abstrakt

Tématem disertační práce je v mnoha ohledech pozoruhodná osobnost moravského aristokrata Zdeňka Brtnického z Valdštejna, jednoho z 30 direktorů za stavovského povstání. Disertace je zaměřena především na období jeho preuniverzitních a univerzitních studií, pro něž se dochovalo nejvíce pramenů, především jeho objemný deník.

Zdeněk Brtnický z Valdštejna se narodil 12. května 1582. V raném dětství osiřel – jeho otec Jindřich Brtnický z Valdštejna a na Sádku zemřel již v roce 1589, následován svou manželkou a Zdeňkovou matkou Zuzanou Heltovou z Kementu o tři roky později. První místo, o němž se ví, že zde Valdštejn studoval, je luterské šlechtické gymnázium ve Velkém Meziříčí, které založila Valdštejnova babička Alena Heltová z Kementu, rozená Meziříčská z Lomnice. V letech 1592–1594 studoval v Jihlavě, poté další dva roky ve slezském Břehu a v létě roku 1596, vybaven dobrým latinským vzděláním, se přesunul do Štrasburku, kde zůstal po tři roky a navštěvoval zdejší akademii.

V roce 1599 se vydal na kavalírskou cestu po zemích západní a jižní Evropy. Nejprve několik týdnů pobýval v Paříži, poté cestoval po Nizozemí, následně se vrátil do Paříže a od listopadu 1599 do března 1600 studoval na univerzitě v Orléansu. Na jaře roku 1600 procestoval Francii, kde navštívil mj. Marseille, Avignon, Toulouse a další místa, v létě strávil šest týdnů v Anglii a poté se přesunul do Itálie, kde zůstal rok a půl. Zde studoval ve Veroně a v Sieně a na podzim roku 1601 cestoval po Itálii a strávil několik dnů či týdnů v Benátkách, Římě, Neapoli, Padově, Florencii apod.

V červnu 1602 se vrátil na Moravu a převzal zděděný majetek – Sádek, Brtnici a Moravské Budějovice – a oženil se s Magdalénou z Thurnu. Po její smrti roku 1617 si vzal za manželku Kateřinu Křineckou z Ronova. Dlouho se mu nedařilo obsadit žádný zemský úřad, až roku 1619 se stal jedním z 30 direktorů. Po bitvě na Bílé hoře byl zatčen, odsouzen k doživotnímu žaláři a zemřel 24. června 1623 ve vězení na Špilberku.

K jeho životu se dochovalo velké množství pramenů. Mezi nimi převažují vlastní Valdštejnovy texty, např. jeho památník, korespondence nebo publikované řeči. Nejcennější je však jeho latinský deník z let 1597–1603. Ten je velmi podrobný (jeho rozsah je přibližně 730 rukopisných stran) a umožňuje historikům studovat jeho osobnost z mnoha úhlů pohledu, jako kupříkladu jeho vzdělání, intelektuální a umělecké zájmy, jeho víru a pohled na jinověrce, jeho vnímání městského prostředí a krajiny, jeho vztahy a kontakty aj. Navzdory tomu nebyl dosud vydán a patří k málo vytěženým pramenům. Závěrečnou část práce proto tvoří částečná edice Valdštejnova deníku s komentářem.

Klíčová slova: Zdeněk Brtnický z Valdštejna; ego-dokumenty; cestování; kavalírské cesty; vzdělávání; aristokracie; 1582–1623

Abstract

The subject of the doctoral thesis is an in many aspects noteworthy personality of Moravian aristocrat Zdeněk Brtnický of Waldstein, one of the 30 directors in the era of rebellion of the estates. The dissertation focuses chiefly on the period of his and pre-university and university studies, for which the largest amount of the sources has been preserved, primarily his voluminous personal diary.

Zdeněk Brtnický of Waldstein was born on 12 May 1582. In his very childhood he became an orphan – his father Henry Brtnický of Waldstein and on Sádek died already in 1589, followed by his wife and Zdeněk's mother Susanne Helt of Kement three years later. First place where Waldstein is known to have studied, is Lutheran noblemen's school in Velké Meziříčí, which was founded by Waldstein's grandmother Alena Helt of Kement, born Meziříčská of Lomnice. From 1592 to 1594 he studied in Jihlava, then he studied in Brzeg in Silesia for other two years and in the summer 1596, equipped with good Latin education, he moved on to Strasbourg, where he stayed for three years and attended academy.

In the years 1599 he set out on the grand tour through the western and southern Europe. Having first stayed for a few weeks in Paris, he travelled over the Lower countries, then he returned to Paris and from November 1599 to March 1600 he studied at university in Orléans. In the spring of the year 1600 he travelled through France where he visited among the others Marseille, Avignon, Toulouse and other places, in summer he spent six weeks in England and then he moved on to Italy where he stayed for one year and half. He studied in Verona and Siena and in autumn 1601 travelled over Italy and spent a few days or weeks in Venice, Rome, Naples, Padua, Florence and so forth.

In June 1602 he came back to Moravia and took over the inherited property – Sádek, Brtnice and Moravské Budějovice – and married Magdalene of Thurn. After her death in the year 1617 he married Catherine Křinecká of Ronov. He did not manage to hold any state office until 1619, when he became one of the 30 directors. After the battle of White Mountain he was arrested, condemned to life imprisonment and died in the prison of the Špilberk castle on 24 June 1623.

There are many sources which are preserved. Among them there are mainly Waldstein's own texts, such as his autograph album, correspondence or his published Latin speeches. The most noteworthy one is, however, his Latin personal diary from the years 1597–1603. It is very detailed (its extent is approximately 730 pages) and enables

historians to study many aspects of his personality, such as his education, intellectual and artistic interests, his religiosity and view on followers of different confessions, his perception of the urban environment, his relationships and contacts and others. In spite of this, it has not been edited so far and belongs to very little studied sources. Therefore the final part of the thesis comprises partial edition of the Waldstein's diary with a commentary.

Keywords: Zdeněk Brtnický of Waldstein; ego-documents; travelling; grand tours; education; aristocracy; 1582–1623

Obsah

Předmluva ... 10

1. Přehled dosavadního bádání, rozbor pramenů a nástin užitých metod ... 13

- 1. 1. Dosavadní bádání ... 14
- 1. 2. Pramenná základna ... 17
  - 1. 2. 1. Valdštejnův památník (1591–1600) ... 18
  - 1. 2. 2. Valdštejnův deník (1597–1603) ... 22
  - 1. 2. 3. Valdštejnovy proslovy (1596–1600) ... 27
  - 1. 2. 4. Korespondence, listiny a účetní materiály (1595–1623) ... 28
- 1. 3. Užití metody ... 32

2. Deník a cestovní deník v Čechách a na Moravě v době předbělohorské ... 36

- 2. 1. Deník Petra Voka z Rožmberka ... 39
- 2. 2. Deník Šimona Proxena ze Sudetu ... 40
- 2. 3. Deník Jeronýma Šlika ... 41
- 2. 4. Deníkové záznamy Karla staršího ze Žerotína ... 42
- 2. 5. *Itinerarium* Ladislava Veleny ze Žerotína ... 43
- 2. 6. *Iter Helveticum* Matyáše Borbonia z Borbenheimu ... 46

3. Rodinný a biografický rámec ... 48

- 3. 1. Rodina Zdeňka Brtnického z Valdštejna ... 48
- 3. 2. Život Zdeňka Brtnického z Valdštejna do roku 1602 ... 52
- 3. 3. Život a působení Zdeňka Brtnického z Valdštejna po jeho návratu na Moravu ... 55

4. Proces Valdštejnova vzdělávání ... 67

- 4. 1. Průběh Valdštejnových studií ... 70
- 4. 2. Působení Adama Ropala z Ryfmberka v roli Valdštejnova vychovatele ... 84
  - *Exkurs I: Matyáš Borbonius z Borbenheimu, Šimon Proxenus ze Sudetu a jejich vychovatelská působení ... 89*

- 4. 3. Náplň Valdštejnových studií ... 104
  - *Exkurs 2: Studia a kázeňské prohršky šlechticů v zahraničí ... 125*
- 5. Valdštejn a jeho intelektuální zájmy ... 132
- 6. Valdštejnovo vnímání městského prostředí a krajiny ... 147
  - 6. 1. Celkové popisy měst a okolní krajiny ... 151
  - 6. 2. Hrady, paláce, chrámy ... 166
  - 6. 3. Umělecká díla a jiné drahocenné předměty ... 182
  - 6. 4. Zahrady a přírodní krásy ... 191
  - 6. 5. Události ve městě ... 193
- 7. Valdštejnovy kontakty a vazby ... 200
  - 7. 1. Vztahy v rodině a vazby utvořené do roku 1596 ... 204
  - 7. 2. Kontakty získané během studií ... 209
    - *Exkurs 3: Ladislav Velen ze Žerotína a jeho pobyty u dvorů ... 225*
  - 7. 3. Valdštejnovo zapojení do sítě kontaktů a vazeb po návratu na Moravu ... 233
  - 7. 4. Valdštejn a ženy ... 241
    - *Exkurs 4: Borbonius a jeho námluvy Kateřiny Leofartové ... 251*
- 8. Valdštejn a náboženství ... 254
  - *Exkurs 5: Víra Ladislava Velena z Žerotína ... 262*
- 9. Valdštejnova každodennost na cestě ... 265
  - 9. 1. Cestování po souši ... 266
  - 9. 2. Plavby po moři i po řekách ... 274
  - 9. 3. Nebezpečí na cestách, zdravotní problémy a jiné komplikace ... 277
  - 9. 4. Složení cestující skupiny ... 280
  - 9. 5. Ubytování a stravování ... 283
- 10. Ediční část ... 287
  - 10. 1. Ediční poznámka ... 287
  - 10. 2. Itinerář ... 293

- 10. 3. Edice ... 311
  - 10. 3. 1. Zápisy předcházející denním záznamům ... 311
  - 10. 3. 2. Záznamy z roku 1597 ... 320
  - 10. 3. 3. Záznamy z roku 1598 ... 323
  - 10. 3. 4. Záznamy z roku 1599 ... 325
  - 10. 3. 5. Záznamy z roku 1600 ... 329
  - 10. 3. 6. Záznamy z roku 1601 ... 420
  - 10. 3. 7. Záznamy z roku 1602 ... 471
  - 10. 3. 8. Záznamy z roku 1603 ... 489

Závěr ... 505

Seznam zkratk ... 514

Seznam pramenů ... 516

Seznam literatury ... 524

Databáze a internetové zdroje ... 547

Předmluva

O deníku Zdeňka Brtnického z Valdštejna (1582–1623) z let 1597–1603 jsem se poprvé dozvěděl na jaře roku 2009 na specializační přednášce *Šlechta a vzdělání na prahu novověku* svého budoucího školitele a do této doby se datují mé první nesmělé úvahy o tom, že bych tento dosud nevydaný a málo vytěžený pramen v budoucnu mohl zpracovat. Pro svoji diplomovou práci jsem si však nakonec zvolil jiné téma, protože rozsah a obsah deníku si žádal obšírnější pojednání. Proto jsem si Valdštejna a jeho deník zvolil až jako téma práce disertační.

Hned na počátku promýšlení konceptu práce jsem se vzdal představy o přípravě edice celého deníku. Vedlo mě k tomu několik důvodů. Především jsem měl tehdy k dispozici pouze opis deníku, uchovávaný ve Sbirce rukopisů Národního archivu, a nemohl jsem považovat za jisté, že budu mít možnost pracovat také s autografem, uloženým ve Vatikánské knihovně. Zároveň by si úplná edice deníku žádala rovněž překlad jeho textu do češtiny. Vzhledem k rozsahu textu jsem se však domníval, že v tuto chvíli by byla příprava překladu, ale také komentáře v patřičné kvalitě během tří nebo čtyř let doktorského studia nad mé možnosti.

Rozhodl jsem se tedy, že jádrem práce bude naopak historické pojednání, soustředěné na život a osobnost Zdeňka Brtnického z Valdštejna, doplněné o kritickou edici části deníku s komentářem. Při úvahách o metodě a struktuře práce jsem musel samozřejmě vzít v potaz stav pramenné základny. Ta je na jednu stranu poměrně různorodá, na druhou stranu velká část zachovaných pramenů dokumentuje, ostatně podobně jako deník, převážně Valdštejnova studijní léta. Bylo proto potřeba zvolit takový koncept, aby práce nebyla pouze – zjednodušeně řečeno – popisem „sedmi let života jednoho člověka“, ale skutečnou biografií, pojednávající o Valdštejnově osobnosti v širším kontextu, která by zároveň byla příspěvkem k obecnějším tématům. Rozhodl jsem se proto rozšířit pramennou základnu také o komparativní materiál. Zvolil jsem takovou strukturu práce, kde za dvojicí kapitol o pramenech, dosavadním bádání a metodách práce následuje životopisná kapitola, dále kapitoly o jednotlivých stránkách Valdštejnovy osobnosti (kap. 4–9) a konečně ediční část.

Za cenné a podnětné rady a konzultace jak při zrodu projektu, tak v celém průběhu vzniku předkládané práce a rovněž za doporučení a kritické připomínky k postupně sepisovaným a průběžně odevzdávaným kapitolám děkuji svému školiteli doc. Martinovi Holému. Dále náleží můj dík dr. Martinu Svatošovi a dr. Jiřímu Benešovi z Kabinetu pro

klasická studia Filosofického ústavu AV ČR, kde jsem během doktorského studia začal pracovat, za velkorysý prostor, který mi poskytli pro psaní této práce. Za užitečná upozornění a rady děkuji dr. Jiřímu Justovi, mgr. Stanislavu Petrovi a dr. Martinu Svatošovi. Českému historickému ústavu v Římě děkuji za umožnění badatelského pobytu, díky němuž jsem měl možnost pracovat s autografem Valdštejnova deníku. Za ochotu a vstřícnost děkuji zaměstnancům Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Jihlava, olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě, Vědecké knihovny v Olomouci a Vatikánské knihovny. V neposlední řadě děkuji svým přátelům, z nichž si mé poděkování zasluhují především František Iša, Sára Vybíralová a Magda Králová, jíž náleží zvláštní dík za pročetní a pečlivou korekturu celého rukopisu.

• • •

Na závěr předmluvy považuji za vhodné pozastavit se nad podobou jmen osob a názvů míst, v jaké je ve své práci uvádím, nad otázkou datace v pramenech a rovněž nad způsobem citování některých pramenů.

Obecně pokud existuje častěji užívaná varianta jména či toponyma, dávám jí přednost i za cenu případných nejednotností. Pokud se běžně užívá jak původní, tak počestěná varianta, dávám přednost počestěné. V každém případě musí ve zvolené variantě být všechny části jména buď zcela původní (Julius Echter z Mespelbrunn), nebo důsledně počestěné (Veikhard z Auersperku).¹ V nejednoznačných případech se řídím analogií, neprovádím však mechanická sjednocování.

U osobních jmen používám počestěnou podobu vždy u panovníků, papežů a osob spjatých s českým prostředím; naopak ponechávám původní variantu u ostatních příslušníků církve a šlechty a dalších osob. Výjimku zde tvoří známá jména, kde používám obvyklou variantu, např. Erasmus Rotterdamský. U názvů měst a obcí dávám přednost počestěné variantě, pokud se jedná pouze o odlišný pravopis nebo drobné změny ve výslovnosti (např. Vitemberk). Jedná-li se o výrazněji se lišící názvy, dávám přednost známější variantě (Norimberk místo Nürnberg, ale Zerbst místo Srbiště). Naopak u místních názvů obvykle používám původní názvy (Pont du Gard, Ponte Rialto), opět s výjimkou zavedených pojmenování (Westminsterský palác).

---

¹ Zde jsem učinil jedinou výjimku u Lobkowiczů, kteří sami používají tuto variantu jména, u křestních jmen však používám „novočeskou“ podobu (např. Zdeněk Vojtěch).

Pokud jsou záznamy některých deníků datovány jak podle juliánského, tak podle gregoriánského kalendáře, uvádím v hlavním textu pouze datum podle kalendáře gregoriánského. V poznámkovém aparátu ale vždy uvádím takovou dataci, jaká se nachází na příslušném místě v prameni.

Citované pasáže z Valdštejnova deníku a dalších pramenů přepisují podle zásad uvedených v ediční poznámce (kap. 10. 1.). Z deníku cituji podle Valdštejnova autografu a rovněž foliaci uvádím podle tohoto rukopisu. Podle ní je možné vyhledávat také v opisu deníku, který je dostupnější, kde opisovač vyznačoval pomocí poznámek na okraji původní foliaci. Vzhledem k četnosti odkazů na deník na něj odkazuji zkráceně jako na *Diarium* a v závorce doplňuji datum zápisu,² pokud je nezmiňuji v hlavním textu. Zkráceně odkazuji rovněž na další dosud nevydané prameny, z nichž cituji opakovaně, tedy na Valdštejnův památník³ a *Itinerarium* Ladislava Veleny ze Žerotína.⁴ Ostatní zkratky uvádím v Seznamu zkratek. Veškeré citace, včetně pojmů citovaných z pramenů, uvádím v uvozovkách a stojatým písmem. Kurzívu používám pouze pro názvy tištěných a rukopisných děl a pro cizojazyčné termíny, ale jen tehdy, jsou-li součástí mého, nikoli citovaného textu.

V Praze 21. června 2016.

Ondřej Podavka

---

² Např. *Diarium*, f. 30v (6., resp. 16. března 1598).

³ Např. *Stammbuch*, s. 28.

⁴ Např. *Itinerarium*, f. 115r (17. července 1594).

1. Přehled dosavadního bádání, rozbor pramenů a nástin užitých metod

„Ráno, když jsme urazili půl druhé míle, kdy již pan vychovatel nebyl s námi, jsme šťastně, chvála Bohu, přijeli do Třebíče. Toť poslední útrapa, toť cíl dlouhých cest. Voverus, který byl od Pisy průvodcem na naší cestě, se od nás odděluje. Píši dopis paní babičce. Bohu Nejlepšímu a Největšímu, prameni milosrdenství a štědrému dárci všeho dobrého, který mi svou nebeskou přízní natolik poželal, který mě, přebývajícího po šest roků v cizích zemích, provázel stráží svých svatých andělů, který vše protivné, jehož jsem se měl strachovat a čím mohl osud hrozit, milostivě odvrátil a konečně který mě naplnil mnohým a nesmírným dobrem a šťastně mě, zdravého a bez újmy, navrátil do vlasti a k přátelům, buď věčná chvála a sláva na věky věků. Amen.“⁵ Těmito slovy zakončil ve svém deníku 5. června 1602 líčení svého putování Zdeněk Brtnický z Valdštejna (1582–1623), moravský nekatolický aristokrat a jeden z třiceti direktorů za stavovského povstání, který byl za tuto svoji účast na něm odsouzen a zemřel ve vězení na Špilberku.

Valdštejnova v mnoha ohledech pozoruhodná osobnost je tématem předkládané práce. Po většinu svého života nepatřil mezi nejvýraznější postavy své doby co do politického vlivu a významu při utváření zásadních událostí a po většinu svého života v tomto smyslu stál ve stínu Karla staršího ze Žerotína, Václava Budovce z Budova a dalších významných příslušníků nekatolické šlechty. Až několik let před smrtí dosáhl zmíněného úspěchu v kariérním postupu, kdy se stal direktorem, což se mu ovšem stalo osudným. Jeho život je přesto poměrně dobře osvětlen prameny, které se navíc vhodně doplňují. Zejména se zde jedná o jeho rozsáhlý a podrobný deník z let 1597–1603, který podchycuje především velkou část jeho vzdělávacího procesu. Dosud však byl vytěžen v poměrně malé míře, a tak rozbor tohoto pramene, k němuž nenacházíme pro dobu předbělohorskou srovnatelnou paralelu, představuje gros této práce.

Zároveň Valdštejna dosavadní bádání považuje za osobnost v různých ohledech neobvyklou až výjimečnou, především pro jeho vzdělání a šíři zájmů. Již před více než 150 lety na něm Beda Dudík, pozdější moravský zemský historiograf, zvaný proto „moravský Palacký“, ocenil jeho „touhu po poznání, šlechtnou mysl, vzdělání a pozorovací talent“⁶ a dodal: „Zejména ale vysvítá [z Valdštejnova deníku – pozn. O. P.] jeho zbožná mysl.

---

⁵ Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 666 (dále jen *Diarium*), f. 323r-v, viz ediční část této práce, s. 477.

⁶ „Wissbegierde, Edelsinn, Bildung, Beobachtungsgabe.“ Beda DUDIČ, *Iter Romanum*, I, Wien 1855, s. 244.

Půvabné latinské básně, které [do deníku] zařadil, poukazují na nikterak obvyklou zběhlost v latinském jazyce, jakož i jeho četné kontakty [poukazují] na jeho dobrou pověst.“⁷ Toto hodnocení nekatolického aristokrata je zvláště zajímavé s ohledem na to, že pochází od benediktinského mnicha. Dále jej Josef Polišenský neváhal nazvat přítelem knih a akademií⁸ a pro Františka Hrubého byl Valdštejn „ušlechtilý a jemně vzdělaný člen mladé moravské generace předbělohorské“.⁹

Předkládaná práce však nepopisuje v časovém sledu jednotlivé etapy Valdštejnova života. Ostatně takový postup by poněkud znesnadňovalo nerovnoměrné zachování pramenů pro poznání jeho osobnosti, které se dochovaly především pro období jeho předuniverzitních a univerzitních studií. Vedle zmíněného deníku jde také o jeho památník, část korespondence a publikované řeči z jeho studijních let. Osvětlují různé aspekty Valdštejnova života, především jeho vzdělání a zájmy, jeho vnímání okolního prostředí a navazování kontaktů během cest, každodennost na cestách, ale také otázku jeho náboženského přesvědčení. Díky výpovědní hodnotě pramenů je poznání těchto stránek jeho osobnosti zároveň příspěvkem k osvětlení některých obecných jevů kulturních, vzdělanostních, náboženských i politických dějin raného novověku. Pokusil jsem se tedy zhodnotit jej ze všech těchto hledisek s cílem podat pokud možno komplexní pohled na jeho osobu v širším kontextu dějin střední Evropy v 16. a raném 17. století.

1. 1. Dosavadní bádání

Přes výše uvedené skutečnosti zůstává Zdeněk Brtnický z Valdštejna dosud do značné míry opomíjenou osobností přelomu 16. a 17. století. Nejdříve se mu dostalo pozornosti editorů, a to poprvé již v polovině 19. století. V letech 1852 a 1853 totiž zmíněný Beda Dudík podnikl dvě cesty po italských archivech v Monte Cassinu a ve Vatikánu a po jejich absolvování publikoval dvě badatelské zprávy. Druhá z nich, *Iter Romanum*, obsahuje mj. právě podrobný popis Valdštejnova pobytu v zahraničí (včetně řady citací z deníku) a edici vybraných deníkových zápisů z doby po Valdštejnově návratu

---

⁷ „Besonders leuchtet aber sein frommer Sinn hervor. Die artigen eingestreuten lateinischen Gedichte zeigen keine gewöhnliche Fertigkeit in der lateinischen Sprache, so wie seine vielen Verbindungen seinen guten Ruf.“ *Tamtěž*.

⁸ Josef POLIŠENSKÝ, *Život a smrt Zdeňka Brtnického z Valdštejna, přítele škol a akademií*, Studia Comeniana et Historica 12, 1982, č. 24, s. 37.

⁹ František HRUBÝ (vyd.), *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636, I, 1620–1624*, Brno 1934, s. 316, pozn. 4.

na Moravu.¹⁰ Dalším, kdo připravil edici v tomto případě části dochované Valdštejnovy korespondence, byl František Hrubý.¹¹

V pozdější době byly vydány překlady vybraných částí Valdštejnova deníku. V českém prostředí málo známý britský historik G. W. Groose publikoval anglický překlad pasáží popisujících Valdštejnův pobyt na Britských ostrovech a doprovodil jej krátkou úvodní studií.¹² Některé úryvky z tohoto pramene se vztahem k Anglii byly uveřejněny spolu s kratičkým úvodem v antologii *Česká touha cestovatelská* vydané Josefem Polišenským a Simonou Binkovou.¹³

Ve svých odborných pracích se dosud Valdštejnovi věnovalo jen několik badatelů. Jeho deník částečně použil Otakar Odložilík ve své studii o cestách z českých zemí do Anglie¹⁴ a v monografii *Jednota bratrská a reformování francouzského jazyka*.¹⁵ Z důvodu zaměření těchto prací pojednal v první z nich pochopitelně o Valdštejnově šestitýdenním pobytu v Anglii, zatímco ve druhém zmíněném textu se soustředil především na dobu strávenou ve Francii a ve Švýcarsku. Ze starší literatury lze dále uvést studie Jaroslava Prokeše¹⁶ a Františka Jecha, který na rozdíl od většiny ostatních badatelů nepracoval s Valdštejnovým deníkem a více než jeho studiím se věnoval jeho působení po návratu na Moravu.¹⁷ Totéž platí o příslušné pasáži kolektivní monografie *Dějiny Brtnice*.¹⁸ Samostatné práce Valdštejnovi věnovali František Marek,¹⁹ Vladimír Voldán²⁰ a Josef

---

¹⁰ B. DUDÍK, *Iter Romanum*, s. 232–244. Ve svém popisu Valdštejnovy cesty se však Dudík dopouští nepřesností a chyb. O Dudíkovi především Václav BURIAN, *Patera moravského historiografa Bedy Dudíka. Ke 100. výročí úmrtí 1890–1990*, Vlastivědný věstník moravský 42, 1990, 42, č. 1, s. 25–42; Richard MAHEL, *Beda Dudík (1815–1890). Život a dílo rajhradského benediktina a moravského zemského historiografa ve světle jeho osobní pozůstalosti*, Praha 2015.

¹¹ František HRUBÝ (éd.), *Etudiants tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du 16e et au début du 17e siècle*, Brno 1970. Podrobněji o Valdštejnově korespondenci viz kap. 1. 2. 4.

¹² G. W. GROOS (ed.), *The Diary of Baron Waldstein. A Traveller in Elizabethan England*, London 1981.

¹³ Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, s. 33–64.

¹⁴ Otakar ODLOŽILÍK, *Cesty z Čech a Moravy do Velké Británie v letech 1563–1620*, Časopis Matice moravské 1935, s. 241–320, o Valdštejnovi s. 280–288.

¹⁵ TÝŽ, *Jednota bratrská a reformování francouzského jazyka*, Philadelphia 1964, s. 52–58.

¹⁶ Jaroslav PROKEŠ, *Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře*, Časopis Matice moravské 48, 1924, s. 63–124.

¹⁷ František JECH, *Obrázky z dějin Moravských Budějovic*, in: Padesátiletí městské spořitelny v Mor. Budějovicích 1875–1924, Moravské Budějovice 1925, s. 1–160, o Zdeňku Brtnickém z Valdštejna s. 38–61.

¹⁸ Jan JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s. 119–125. Autorkou kapitoly o Brtnici v době předbělohorské je Marie Zaoralová.

¹⁹ František MAREK, *William Shakespeare a jihlavská divadelní tradice. O prvním Čechu, který viděl divadlo Zeměkouli*, Jihlava 1964, nově otištěno in: Martin HEMELÍK (vyd.), František Marek (Studie, texty, básně) (= Iglavia docta V), Jihlava 2013, s. 65–79.

²⁰ Vladimír VOLDÁN, *Náklady na zahraniční studie p. Zdeňka Brtnického z Valdštejna*, Vlastivědný věstník moravský 17, č. 1, 1965, s. 33–37.

Polišenský.²¹ Základní informace o Valdštejnově životě a díle podává rovněž samostatné heslo v 5. díle *Rukověti humanistického básnictví*.²²

Od přelomu tisíciletí lze pozorovat nárůst zájmu o Valdštejnovu osobnost. O jeho hledání partnerky a svatbě s Magdalénou z Thurnu psali postupně Jindřich Francek,²³ Marie Šedivá-Koldinská²⁴ a nejobširněji Petr Maťa,²⁵ který rovněž zařadil do své knihy *Svět české aristokracie* krátký Valdštejnův medailonek, zaměřený především na jeho výchovu a vzdělávání, doprovazený mapou jeho cest po Evropě.²⁶ Z Valdštejnova deníku i dalších pramenů čerpal Martin Holý, jednak ve dvou monografiích o edukaci aristokratů z českých zemí v období 1500–1620, *Zrození renesančního kavalíra*²⁷ a *Ve službách šlechty*²⁸ (avšak ve druhé jmenované byl předmětem jeho zájmu spíše než Valdštejn jeho vychovatel Adam Ropal z Ryfmburka),²⁹ jednak ve svých studiích nejen k této problematice.³⁰ Valdštejnově památníku jsem věnoval samostatnou studii,³¹ pracovala s ním rovněž Marie Ryantová ve své monografii o památnících v raném novověku.³² Spíše okrajově se jméno Zdeňka Brtnického z Valdštejna objevilo např. v biografii Tomáše Knoze o Karlu starším ze Žerotína³³ nebo v pracích Jiřího Hrbka věnovaných Valdštejnům.³⁴

---

²¹ J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 37–44.

²² Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, V, Praha 1982, s. 438–439.

²³ Jindřich FRANCEK, *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha 2000, s. 21–24.

²⁴ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2004, s. 35–36.

²⁵ Petr MAŤA, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 6, s. 11–15, dále viz TÝŽ, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 624–626.

²⁶ *Tamtéž*, s. 326–327, mapa s. 324.

²⁷ Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*, Praha 2010, zejm. s. 95–96, 126–128 a 278–282.

²⁸ TÝŽ, *Ve službách šlechty. Vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*, Praha 2011, zejm. s. 60, 276.

²⁹ O něm zejména *tamtéž*, s. 276–277, kde viz další literaturu.

³⁰ Zejména TÝŽ, *Iter Britannicum. Noble visitors from the Bohemian Lands and their perception of the British Isles in the 16th and the first third of the 17th century*, in: Edita Ivaničková – Eva Kowalská (eds.), *Inventing each other. Anglo-saxon World and Central Europe 1500–1800. International Conference. Forum of British, Czech and Slovak historians, Topolčianky 21. – 23. September 2006, Bratislava 2010*, v tisku; o Valdštejnově vnímání městského prostředí TÝŽ, „*V pěkné a veselé rovině leží, povětrí velmi zdravé má.*“ *Evropská města pohledem cestovatelů z českých zemí v 16. a na počátku 17. století*, *Historická geografie* 36, č. 1, 2010, s. 7–27, o Valdštejnovi s. 21–25.

³¹ Ondřej PODAVKA, *Památník Zdeňka Brtnického z Valdštejna z let 1591–1600*, *Folia Historica Bohemica* 29, 2014, č. 1, s. 103–132.

³² Marie RYANTOVÁ, *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku* (= *Monographia historica VIII*), České Budějovice 2007, s. 94. O Valdštejnově památníku *tamtéž*, s. 16, 212, 265, 271, 280 (pozn. 1152), 294 (pozn. 1195), 359.

³³ Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 57, 103 a passim.

³⁴ Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*, Praha 2013, s. 99, 520, 525; TÝŽ, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015.

Dále je třeba zmínit internetové stránky věnované Brtnici a v souvislosti s ní i Brtnickým z Valdštejna, jejichž tvůrcem je občan Brtnice podepisující se jako Ježek Brtnický. Autor nepodává odborný výklad – sám označuje svůj text jako „povídání“ – a přiznává též jeho nedostatky včetně skutečnosti, že „povídání [...] dosud [...] neprošlo jazykovou a stylistickou úpravou“.³⁵ Dosud jedinou knižní publikací věnovanou výhradně Valdštejnovi je nerozsáhlá práce Martina Hemelíka z loňského roku. Práce má taktéž popularizační charakter a obsahuje hodnocení Valdštejnova významu³⁶ s cílem „představit přístupnou formou široké veřejnosti tuto osobnost“.³⁷

1. 2. Pramenná základna

Jestliže byl Zdeněk Brtnický z Valdštejna dosud odborným historickým bádáním do značné míry opomíjen, nebylo to z toho důvodu, že by dochované prameny nebyly pro historický výzkum dostačující. Spíše je tomu naopak a jejich zpracování bránila pouze šíře pramenné základny v kombinaci s její poněkud obtížnou dostupností. V důsledku toho jim doposud povětšinou nebyla věnována dostatečně velká pozornost a na své komplexní zpracování stále čekají. Tato práce má být alespoň částečnou nápravou této skutečnosti.

K Valdštejnovu životu se zachovaly různorodé prameny. První a nejvýznamnější část tvoří prameny osobní povahy, pocházející nejčastěji z doby Valdštejnova dospívání a mládí. Sem patří jeho památník (1591–1600), deník (1597–1603) a dochovaná korespondence (1595–1623). Dále se dochovaly Valdštejnovy pronesené řeči (1596–1600) a v neposlední řadě také listinný materiál. Podrobný rozbor jednotlivých pramenů je obsahem následujících oddílů této podkapitoly.

---

³⁵ <http://1234br.unas.cz/obsah.htm> (přístup: 1. 9. 2016). Starší podoba stránek: <http://jezekbrtnicky.sweb.cz/obsah.htm> (přístup: 1. 9. 2016).

³⁶ Martin HEMELÍK, *Zdeněk Brtnický z Valdštejna (Portrét renesančního šlechtice a vzdělance)* (= Iglavia docta VI), Jihlava 2014, s. 46–49.

³⁷ *Tamtéž*, s. 15.

1. 2. 1. Valdštejnův památník (1591–1600)

Valdštejnův štambuch, uložený dnes v Österreichische Nationalbibliothek,³⁸ je nejstarším dochovaným pramenem pro poznání Valdštejnovy osobnosti. V době, kdy vznikl, existoval tento typ pramene již pět desetiletí.³⁹ Během té doby se zvyklost vedení památníků rozšířila po mnoha zemích Evropy – nejvíce štambuchů zkoumaných M. Ryantovou pochází právě z této doby.⁴⁰ Ani České země nebyly výjimkou – táž autorka eviduje celkem 39 památníků založených do roku 1600 a nacházejících se v institucích na území dnešní České republiky.⁴¹

---

³⁸ Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. series nova 2607 (dále jen *Stammbuch*). Základní informaci o památníku podává Otto MAZAL – Franz UNTERKIRCHER, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. „Series nova“ (Neuerwerbungen), Teil 2, Cod. Ser. n. 1601–3200*, Wien 1963, s. 275. O památnících zejm. Jörg-Ulrich FECHNER, *Stammbücher als kulturhistorische Quellen (Vorträge gehalten anlässlich eines Arbeitsgesprächs vom 4. bis 6. Juli 1978 in der Herzog-August-Bibliothek)* (= Wolfenbütteler Forschungen 11), München 1981; Wolfgang KLOSE (Hrsg.), *Stammbücher des 16. Jahrhunderts (Vorträge, gehalten anlässlich eines Arbeitsgesprächs vom 18. bis 20. Juni 1986 in der Herzog-August-Bibliothek)* (= Wolfenbütteler Forschungen 42), Wiesbaden 1989; M. RYANTOVÁ, *Památníky*; TÁŽ, *Památníky raného novověku jako mezioborový pramen*, *Knihy a dějiny* 4, 1997, č. 1, s. 63–68; TÁŽ, *Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebe prezentace*, *Český časopis historický* 104, 2006, č. 1, s. 47–80; TÁŽ, „*In perpetuum sui memoriam scripsit. Raně novověké památníky jako prostředek uchování paměti*“, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 106; Hana BOČKOVÁ, *K tzv. památníkové literatuře doby renesance a pernějšejnským nápisům*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná bohemistická V. Bohemica litteraria* 2, 1999, s. 27–33; Christiane SCHWARZ, *Studien zur Stammbuchpraxis der frühen Neuzeit. Gestaltung und Nutzung des Album amicorum am Beispiel eines Hofbeamten und Dichters, eines Politikers und eines Goldschmieds (etwa 1550 bis 1650)* (Mikrokosmos 66), Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2002; Werner Wilhelm SCHNABEL, *Das Stammbuch. Konstitution und Geschichte einer textsortenbezogenen Sammelform bis ins erste Drittel des 18. Jahrhunderts* (= Frühe Neuzeit 78), Tübingen 2003. O některých bohemikálních památnících např. Marie RYANTOVÁ, *Památník pomoranského vévody Filipa II. z let 1612–1618*, *Studia Rudolphina* 7, 2007, s. 168–174; Antonín KOSTLÁN, *Album amicorum Joachima Cameraria z let 1625–1627*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (vyd.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, II*, Praha 2007, s. 522–534; TÝŽ, *Jan Oršínovský z Fürstenfeldu ve světle svého „alba amicorum“*, in: Jaroslav Pánek (vyd.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 333–343; TÝŽ, *Památník Georga Paula Schreiberera jako pramen k českým politickým a kulturním dějinám*, *Studia Rudolphina* 2, 2002, s. 44–49; Jaroslav G. HRUBANT, *Památník Jana Opsimata z let 1598–1620*, *Časopis Matice moravské* 40, 1916, s. 123–130; Gustav SIEG, *Freiherr Hannibal von Waldstein und sein Stammbuch*, Görlitz-Biesnitz 1929; Jan Nepomuk ASSMANN, *Památník Georga Schallera v Knihovně Muzea hlavního města Prahy*, *Historica Pragensia* 1, 2003, s. 273–280; Marta VACULÍNOVÁ, *Alba amicorum Pavla z Jizbice*, *Studie o rukopisech* 39, 2009, s. 321–330.

³⁹ O prvních památnících M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 124–128.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 530.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 519–524 (o některých z nich viz Marta VACULÍNOVÁ, *Latinské průpovědi a citáty v památnících Knihovny Národního muzea*, *Folia Historica Bohemica* 22, 2006, s. 111–120). V tomto seznamu jsou dále uvedeny i další bohemikální památníky, uložené dnes v zahraničí, např. Jáchym Ondřeje Šlika z let 1587–1612 (Christian Weise Bibliothek Zittau, B 145), Jindřicha Zahrádeckého ze Zahrádek (1597–1606, *tamtéž*, B 143) nebo Zdeňka (?) z Dubé a Lipé (1579–1597, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 210.2 Extrav). V Cerroniho sbírce je dále uložen památník Valdštejnova poručníka Smila Osovského z Doubravice se záznamy z let 1578–1610, MZA, G 12, Cerr. II, č. 355, inv. č. 471. Základní informaci o památníku podává Max ŠVÁBENSKÝ, *G 12. Cerroniho sbírka 13. stol. – 1845*, II, Brno 1973, s. 592–593.

Ačkoli nejstarší Valdštejnovy záznamy pocházejí již z doby, kdy mu bylo teprve asi deset let, lze památník zařadit mezi šlechtická studentská *alba amicorum*.⁴² Držiteli památníků tohoto typu byli zpravidla mladí šlechtici, kteří si je vedli během svých cest za vzděláním, na nichž získávali jednotlivé příspěvky. Ty obsahují v závislosti na tom, od koho pocházejí, erby, známé sentence a rčení, citáty i původní vzkazy, mnohdy ve verších. Tyto památníky tak pomáhají rekonstruovat držitelův vzdělávací proces a itinerář jeho cesty za vzděláním, namnoze nedoložené jinými prameny, zároveň jsou cenné i svou výtvarnou stránkou. Jsou proto využívány pro biografické, genealogické nebo heraldické práce a pro studie věnované dějinám vzdělanosti. Lze je však uplatnit i při studiu mentalit, recepce antiky nebo rekonstrukci prostředí, v němž se držitel památníku pohyboval, a kontaktů, jež na svých cestách navazoval, ale také v kodikologii nebo knihovědě. Právě cesty za vzděláním, akademická peregrinace a její zvláštní část, nazývaná moderním bádáním kavalírská cesta,⁴³ byly podnětem pro vznik štambuchů a zároveň se podílely na šíření fenoménu památníkové praxe.

Vraťme se však k Valdštejnovu *albu amicorum*. Rukopis má desky z tmavě hnědé kůže (hřbet je nepůvodní), na předních i zadních deskách se nachází zlaté ornamentální supralibros. Knižní blok má 122 očíslovaných stran⁴⁴ formátu 151 × 100 mm (na výšku) a je tvořen prázdnými listy papíru, z nichž některé jsou barevné.⁴⁵ Zápisy se však nacházejí i na nich (především z pozdějších let, kdy bylo v památníku málo volného místa na foliích z bílého papíru), takže bývají někdy velmi špatně čitelné.⁴⁶ M. Ryantová soudí, že Valdštejn své „neobvyklé papíry musel získat za studií v západní Evropě,⁴⁷ avšak hned čtyři mramorové papíry a jeden siluetový obsahují záznamy pořízené ještě na Moravě nebo ve slezském Břehu.⁴⁸ Lze proto předpokládat, že alespoň některé z barevných papírů byly

---

⁴² M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 110–114, kde viz další literaturu.

⁴³ O nich např. *tamtéž*, s. 67–98; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 347–383; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 307–327.

⁴⁴ Kromě toho jsou v památníku další, neočíslované listy, na nichž se nenacházejí žádné záznamy. Jsou to na začátku dva listy bílého papíru a jeden jednostranný barevný, za nímž již následuje s. 1; na konci knihy následují za s. 122 dva listy bílého papíru. Knižní blok tak netvoří 61, ale 66 listů papíru. O rozdělení památníku podle vnější formy, kde Valdštejnův patří mezi „alba“, tedy svazky tvořené prázdnými listy papíru, M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 118.

⁴⁵ Celkem se jedná o čtrnáct mramorových (*Stambuch*, s. 8, 13, 39–40, 45–46, 58, 67, 77–78, 91–92, 97, 102, 121, jeden neočíslovaný list předcházející s. 1 a dva listy přilepené na vnitřní strany desek památníku) a osm siluetových papírů (*Stambuch*, s. 25–26, 27–28, 35–36, 49–50, 55–56, 69–70, 73–74, 105–106). O barevných papírech viz Marie RYANTOVÁ, *Turecký papír v památnících*, in: Jan Hrdina – Eva Doležalová – Jan Kahuda (vyd.), *Pater familias*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka, Praha 2002, s. 21–38.

⁴⁶ Zejména to platí pro záznamy *Stambuch*, s. 40, 58 a list přilepený k zadním deskám.

⁴⁷ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 212; TÁŽ, *Turecký papír*, s. 30.

⁴⁸ Jedná se o nebarvené strany jednostranných mramorových papírů, *Stambuch*, s. 68 (Jan Rukard ze Sedunia, 12. srpna 1596, Jihlava), 98 (Jan Hynek z Velenova, 27. května 1594, Jihlava), 101 (Lorenz

do památníku vevázány už v době, kdy si jej Valdštejn začal vést. Jeho materiální podoba je tedy dosti luxusní. V dalších ohledech je však Valdštejnův štambuch poměrně typický. Kniha s prázdnými listy byla jednou z běžných podob památníků, malý formát i orientace na výšku byly obvyklé. Štambuchy však bývaly spíše rozsáhlejší, obvykle 200–300 stran i více.⁴⁹ I doba 8–10 let byla pro vedení *alb amicorum* dosti častá,⁵⁰ je však možné, že si Valdštejn v roce 1600 začal vést další památník, dnes nezvěstný (o tom viz níže).

Štambuch je téměř celý zaplněn – zápisy chybí kromě nečíslovaných stran na začátku a konci knihy⁵¹ pouze na s. 4, 8, 10, 14, 17 a 67. Většina z nich zůstala prázdná proto, že několik folií na začátku památníku bývalo zpravidla vyhrazeno pro nejvýznamnější osobnosti.⁵² Proto je s jedinou výjimkou nejstarším záznamem na úvodních 30 stranách památníku až zápis zástupce generálních stavů Antoina de Sailly (†1608) z 21. srpna 1599⁵³ a i tak ještě v roce 1600 Valdštejnovi inskribenti raději psali své záznamy do malého prostoru u dolního okraje z většiny zaplněného folia,⁵⁴ do volného místa uprostřed folia, patrně vyhrazeného pro erb,⁵⁵ nebo na kolorované strany barevných papírů.⁵⁶

O okolnostech pořízení památníku – kde se Valdštejn s památníkovou praxí setkal, z čí iniciativy si jej začal vést a z jakého důvodu si jej potom celou dobu vedl – nelze říci nic určitého. Rukopis sám potřebné informace neposkytuje – neobsahuje titulní list ani výzvu inskribentům – a další prameny o tomto údobí Valdštejnova života nemáme. Obecně byly hlavními momenty pro vedení památníků, zmiňovanými i v jednotlivých záznamech jako motivace zápisu, přátelství a památka, *amicitia* a *memoria*.⁵⁷ V případě sotva desetiletého Zdeňka Brtnického z Valdštejna je možné uvažovat rovněž o vlivu autority, ať už z okruhu členů rodiny, nebo ze školního prostředí, na podobu památníku nebo na jeho založení. O tom, kdo jím mohl být, lze pouze spekulovat, usuzovat však lze právě na někoho z Valdštejnových příbuzných, kteří absolvovali studia ve Vitemberku, odkud nejstarší památníky pocházejí a kde má zvyk jejich vedení svůj původ.⁵⁸ Z nich ale jeho otec Jindřich a zřejmě i strýc Jan Lhošl zemřeli ještě před koncem 80. let, a tak zbývá jen

---

Scholz von Rosenau a Joachim Specht, oba záznamy 6. května 1596, Břeh), 122 (Melchior Tilesius, 4. května 1596, Břeh), a siluetový papír, s. 50 (Zuzana Berková z Kementu a na Meziříčí, 1591, Velké Meziříčí).

⁴⁹ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 193.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 229, 531.

⁵¹ Viz pozn. 44 této práce.

⁵² A. KOSTLÁN, *Album amicorum Joachima Cameraria*, s. 523.

⁵³ *Stambuch*, s. 18. Na stejném foliu se nachází zmíněná jediná výjimka, záznam z 11. září 1597 obsahující pouze podpis „Caterine de morichier, dame a me dame la duchace de bongice.“

⁵⁴ Např. *Stambuch*, s. 53, 80, 85, 87, 88, 90, 118.

⁵⁵ Např. *Stambuch*, s. 73, 95, 107.

⁵⁶ Např. *Stambuch*, s. 25, 26, 27, 28, 39, 40, 45, 50, 55, 56, 73.

⁵⁷ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 128–135, TÁŽ, „*In perpetuam sui memoriam*,“ s. 107–111.

⁵⁸ O tom zejména TÁŽ, *Památníky*, s. 124–128, 136–139.

další jeho strýc Hynek Brtnický z Valdštejna.⁵⁹ I pokud by se však jednalo o iniciativu Valdštejna samotného, v jehož okolí mohl někdo takový památník mít a malý Zdeněk mohl chtít mít po jeho vzoru svůj vlastní, patrně se jeho pořízení neobešlo bez souhlasu člena rodiny, který zhotovení nákladně provedeného svazku pravděpodobně financoval. V pozdějších letech, kdy se Valdštejn po přestávce rozhodl vrátit se k vedení svého památníku, již mohly přistoupit další, vnější vlivy, ať už jimi bylo nové prostředí, v němž se pohyboval, a módnost jejich vedení v tomto prostředí, nebo potřeba sebe prezentace.

Celkem je v památníku 175 zápisů.⁶⁰ Nejstarší datovaný záznam pochází ze 7. srpna 1591,⁶¹ většina zápisů z tohoto roku je však určena pouze rokem, takže mohou být i o několik měsíců starší a u blíže nedatovaného záznamu od Valdštejnovy matky je možné předpokládat, že byl prvním zápisem do památníku.⁶² Nejnovější záznam potom nese datum 25. května 1600.⁶³ Z tohoto období 1591–1600 pochází 14 zápisů z roku 1591, pouhé dva z roku 1592, z následujícího roku 1593 nepochází ani jeden zápis, dále sedm záznamů z roku 1594 a z následujícího roku čtyři zápisy. V roce 1596 počet záznamů prudce vzrostl, je jich celkem 41. Z následujícího roku pochází 16 zápisů, dalších 12 z roku 1598, 38 z roku 1599 a konečně 31 z roku 1600. Zbylých 11 záznamů není datováno a nepodařilo se mi je přesně vročit ani na základě dalších údajů.⁶⁴

Naprostá většina zápisů, dohromady 145, obsahuje latinu. Mnohé záznamy jsou však vícejazyčné, a tak čistě latinských je celkem 117. Dále se v malé části zápisů nachází francouzština, ještě méně často se objevuje němčina a starořečtina a již jen velmi vzácně čeština, italština, španělština a hebrejština. Jeden záznam je zcela bez textu a tvoří jej pouze vyobrazení erbu. Zastoupení jednotlivých jazyků znázorňuje následující tabulka:

---

⁵⁹ O těchto i dalších Valdštejnových příbuzných viz kap. 3. 1.

⁶⁰ Pro podrobnou charakteristiku záznamů v památníku viz O. PODAVKA, *Památník Zdeňka Brtnického z Valdštejna*, s. 109–116.

⁶¹ *Stammbuch*, s. 103 (Jan Ursinus z Marlishausenu).

⁶² *Stammbuch*, s. 50.

⁶³ *Stammbuch*, s. 15 (Philippe du Plessis Mornay).

⁶⁴ Některé záznamy lze datovat alespoň přibližně. Nedatovaný záznam, podepsaný „Augustinus Grass[...], minister ec[c][esi]ae Iglaviensis“ (*Stammbuch*, s. 120), vznikl pravděpodobně v Jihlavě, tedy buď v období 1592–1594, nebo v létě roku 1596. Nedatovaný záznam Nicolaa Blumeho (*Stammbuch*, s. 72), který k podpisu připojil „superintendens Bregensis“, jímž se stal v roce 1595, může pocházet z tohoto roku, nebo z roku 1596, kdy Valdštejn slezský Břeh opouští. Poškozený záznam Christophera Oelhafena von Schöllennbach ze Štrasburku z 19. dubna má porušený roční údaj (*Stammbuch*, s. 97). Ve Štrasburku Valdštejn pobýval od 9. září 1596 do 24. června 1599, záznam tedy mohl vzniknout v letech 1597–1599. Rok 1599 však nepřipadá v úvahu, protože níže na téže straně se nachází záznam Jiříka Poczenského z 30. listopadu 1598. Rok 1597 je pravděpodobnější, protože z 19. dubna 1597 pocházejí další záznamy na s. 63, 98 a 104, zatímco z dubna 1598 nepochází jediný záznam.

Jednojazyčné záznamy		Dvojazyčné záznamy	
Latina	117	Latina + starořečtina	13
Francouzština	13	Latina + francouzština	7
Němčina	9	Latina + italština	3
Čeština	3	Latina + němčina	1
		Latina + španělština	1
Ostatní záznamy		Latina + hebrejština	1
Latina + francouzština + němčina	1	Francouzština + němčina	1
Latina + čeština + němčina	1	Němčina + španělština	1
Nelze určit	1	Italština + starořečtina	1
Bez textu	1		

Valdštejnův památník je jediný pramen dokumentující jeho život na počátku 90. let a umožňuje tak doplnit jeho itinerář pro období, které není podchyceno deníkem. Dále je památník cenným pramenem pro poznání jeho osobních kontaktů a vazeb a spolu s deníkem dává možnost utvořit si alespoň částečnou představu o tom, s kým se stýkal na cestách i při delších pobytech na jednom místě a na koho si chtěl uchovat památku. Část doby dokumentované Valdštejnovým památníkem je však podchycena také jeho deníkem a oba prameny se díky tomu navzájem vhodně doplňují.

1. 2. 2. *Valdštejnův deník (1597–1603)*

Valdštejnův deník je pramen, jehož důležitost až výjimečnost je v odborné literatuře dosti zdůrazňována. Např. J. Polišenský jej popisuje jako „dokumentárně cenný“ a „zajímavý, jaký byl nesporně sám autor“⁶⁵ a M. Holý jej označuje jako „nezvykle rozsáhlý pramen mimořádné výpovědní hodnoty.“⁶⁶ Přesto však dosud nebyl v úplnosti vydán, ačkoli to měl v úmyslu již F. Hrubý.⁶⁷ Dosud tak deník existuje pouze v rukopisné podobě. Existují dva rukopisy deníku – jednak Valdštejnův autograf, který je uložený ve Vatikánu,⁶⁸ kam se dostal s knihovnou švédské královny Kristýny I. (1626–1689), v jejímž

⁶⁵ S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 15.

⁶⁶ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 279.

⁶⁷ Uvádí to F. Jech, odvolávaje se na ústní sdělení od F. Hrubého. F. JECH, *Obrázky*, s. 40, pozn. 118.

⁶⁸ Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 666 (dále jen *Diarium*).

fondy byl evidován již v roce 1649.⁶⁹ Nejspíše se jej zmocnila švédská vojska během třicetileté války. V 19. století potom vznikl druhý jeho zachovaný exemplář, opis pořízený neznámými nejméně dvěma přepisovači, který je dostupný ve Sbírce rukopisů v Národním archivu Praze.⁷⁰

Deník je velmi rozsáhlý, má celkem 369 folií (1–365 včetně 1a, 12a, 44a a 177a). Podchycuje zejména období od 1. ledna 1597 do 31. prosince 1603 s nečetnými přesahy do dřívějších let. Na titulním listě je uvedeno: „Můj osud je v rukou Páně. Zdeněk Brtnický, pán z Valdštejna, pán na Brtnici, v Uherském Brodě a v [Moravských] Budějovicích vlastní rukou.“⁷¹ Následují Valdštejnovy modlitby,⁷² poté začíná část nadepsaná jako „Záznamy o předešlých letech“⁷³ a oddíly „Zaznamenání cesty z Moravy do Štrasburku“⁷⁴, „Cesta ze Štrasburku do Francie“⁷⁵, „Cesta z Paříže do Belgie“⁷⁶ a „Řád a rozdělení veřejných přednášek pro letní semestr roku 1597“.⁷⁷ Následuje titulní list nové části, na němž je napsáno „Deník neboli diarium, to jest zaznamenání věcí, činů a studií jednoho každého dne od léta Páně 1597“⁷⁸ a opět krátká modlitba.

Na následující straně je potom další modlitba u příležitosti začátku nového roku a za ní začínají deníkové zápisy. Až na nemnoho výjimek jsou záznamy každodenní.⁷⁹ Na začátku každého měsíce je nadepsán jeho název, u jednotlivých dnů je uveden symbol dne v týdnu a datace dle juliánského i gregoriánského kalendáře, včetně údaje o měsíci. Např.: „Die ♀ [= Veneris] 17. vel 27. Junii [1597]: Scripsi literas ad D. Carolum. Gallica lectio. Epistolae Ciceronis,“ tedy „V pátek dne 17. neboli 27. června [1597]: Napsal jsem dopis p. Karlovi [st. ze Žerotína]. Francouzská četba. Ciceronovy dopisy.“⁸⁰ Tohoto dvojího datování se Valdštejn, kterému coby luteránovi jistě nebyl blízký kalendář zavedený papežem Řehořem XIII. a nekatolickým obyvatelstvem českých zemí zpočátku odmítaný,⁸¹ drží do konce roku 1599. Od té doby používá pouze kalendář gregoriánský.

⁶⁹ B. DUDIK, *Iter Romanum*, s. 232.

⁷⁰ Národní archiv v Praze, Sb. ruk. B, inv. č. 20, původní signatura B 21.

⁷¹ „[...] In manibus domini sortes meae. [...] Zdenkonius Brtniczensis, Baro a Waldstein Brtniczii, Ungerspergii Budovicziiique dominus m[anu] p[ropri]a.“ *Diarium*, f. 1r.

⁷² *Diarium*, f. 1ar–6v, viz ediční část této práce, s. 311–315.

⁷³ „Annotatio quorundam praeteritorum annorum.“ *Diarium*, f. 7r–8r, viz ediční část této práce, s. 315–317.

⁷⁴ „Annotatio itineris ex Moravia Argentinam.“ *Diarium*, f. 8v–9v, viz ediční část této práce, s. 317–319.

⁷⁵ „Iter Argentina in Galliam.“ *Diarium*, f. 11r–v.

⁷⁶ „Iter Lutetia in Belgium [!].“ *Diarium*, f. 12r–v.

⁷⁷ „Ordo et distributio lectionum publicarum pro semestri aestivo anni MDXCVII.“ *Diarium*, f. 12a–13r.

⁷⁸ „Ephemeris seu diarium, id est Annotatio rerum, actionum et studiorum uniusquisque diei, inde ab anno exuberantis gratiae 1597.“ *Diarium*, f. 13r.

⁷⁹ Chybějí např. záznamy ke 14., resp. 24. říjnu 1597, 14., resp. 24. únoru 1598 nebo 9. srpnu 1601 atd.

⁸⁰ *Diarium*, f. 20r.

⁸¹ Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 35–36, 120–124.

Svůj deník si tedy Valdštejn začal vést na přelomu let 1596 a 1597, kdy pobýval na studiích ve Štrasburku, a vedl si jej do konce roku 1603. Ačkoli však valná část deníku vznikala během Valdštejnovy cesty za vzděláním, není v odborné literatuře nazýván deníkem cestovním.⁸² Neoznačuje jej tak ostatně ani sám autor. Výrazy „ephemeris“ i „diarium“, jež figurují na titulním listě uvozujícím samotný deník, vycházejí oba z výrazu pro den, starořeckého *héméra* (*ἡμερα*), resp. latinského *diēs*, slovo cesta nebo cestovní se v názvu deníku neobjevuje. Valdštejn je však používá pro pojmenování dílčích částí své cesty po Evropě.⁸³

Valdštejnovy zápisy se navzájem poměrně výrazně liší jak vnější podobou, tak svým obsahem. Střídají se různě dlouhá období, kdy Valdštejn psal záznamy stručné, až minimalistické a kdy naopak velmi podrobné. Mnohé zápisy jsou značně nekonkrétní a jiné naopak velmi detailní. Obecně lze rozlišovat tři základní podoby Valdštejnových záznamů. Jako příklad první skupiny může posloužit výše citovaný záznam k 27. červnu 1597. Jedná se o velmi stručné zápisy mající podobu obvykle maximálně několika krátkých vět, mnohdy však jen výčtu jednotlivých heslovitých bodů. Např. k 6. dubnu 1602 si poznamenal: „Četl jsem ve francouzském Plútarchovi. Hudba. Sepsal jsem italský dopis. Velká bouřka.“⁸⁴ Takovéto záznamy si Valdštejn pořizoval zejména během dlouhodobých pobytů na jednom místě. Tehdy si poznamenával svůj denní rozvrh a četbu, zapisoval si, s kým se ten den setkal a od koho mu přišel nebo komu napsal dopis. Tyto zápisy mu patrně sloužily k jejich každodenní evidenci a k přehledu o těchto aktivitách.

Druhou skupinu tvoří záznamy, pro něž se deníku dostalo takového ocenění od badatelů. Jedná se o podrobné a rozsáhlé zápisy, které vznikaly naopak během cesty, v době, kdy Valdštejn často střídal místa pobytu. Záznamy obvykle začínají údajem o hodině odjezdu a uražené vzdálenosti, někdy i o kvalitě cesty, a v kolik hodin kam dorazili. Pokud se Valdštejn a jeho doprovod někde zdrželi a měli možnost prohlédnout si místo, tvoří tyto informace jádro zápisu. Ten obvykle uvozuje obecný popis města jako celku a údaji o jeho historii, poté následují popisy jednotlivých staveb. Popisoval takřka

---

⁸² Srov. Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 103, pozn. 15.

⁸³ „Iter Argentinense“ (z Moravy do Štrasburku, *Diarium*, f. 7v, 8v na obou místech záznam k 9., resp. 19. srpnu 1596), „Iter Lutetia in Belgium [!]“ (*Diarium*, f. 12r), „Iter Argentina in Galliam“ (*Diarium*, f. 48v–49r, v záhlaví stran), „Iter Gallicum“ (*Diarium*, f. 81v, 7. března 1600), „Aurelia iter Gallicum“ (*Diarium*, f. 81v–82r, v záhlaví stran), „Iter Lutetia in Angliam“ (*Diarium*, f. 121r, 15. června 1600), „Iter Lutetia Genevam“ (*Diarium*, f. 184r, v záhlaví strany), „Italicum iter“ (*Diarium*, f. 184r, 29. srpna 1600), „Iter Argentina Augustam Vindellicorum“ (*Diarium*, f. 210v–211r, v záhlaví stran), „Romanum iter“ (*Diarium*, f. 270r, 28. září 1601 a na okraji strany).

⁸⁴ „Legi in Plutarcho Gallico. Musica. Composui epistolam Italicam. Magna tempestas.“ *Diarium*, f. 302v.

vše, co by si dnešní turista zachycoval fotoaparátem. Předmětem jeho zájmu byly sakrální stavby, paláce i vojenské budovy. Velmi jej přitahovalo umění, ať už výtvarné, nebo divadlo či hudba. Kromě dodnes běžných turistických cílů však Valdštejn projevoval velké zaujetí také pro univerzity a jejich knihovny, zvláštní pozornost věnoval nápisům a doslovně si je opisoval. V porovnání s popisy budov se Valdštejn poměrně málo zmiňoval o obyvatelstvu, ale vzhledem k rozsahu deníku představuje i tento malý podíl na celku poměrně velký počet zápisů, v nichž se jim věnoval.⁸⁵

Také v záznamech tohoto typu ale nacházíme poznámky o korespondenci a kontaktech, z nichž největší důležitost pro Valdštejna jistě mělo setkání s anglickou královnou Alžbětou I. 9. července 1600.⁸⁶ Na svou cestu byl dobře připraven díky vlastní četbě, což mu dovolilo převzít do těchto záznamů mnoho informací, např. ze spisu Williama Camdena *Britannia*.⁸⁷ Na mnohých záznamech je však patrné, že si Valdštejn potřebné informace zjišťoval sám na místě. Pokud se nedozvěděl, co pro zaznamenání do deníku potřeboval, zapsal si alespoň vlastní měření nebo odhad.

Poslední skupinu Valdštejnových deníkových zápisů tvoří záznamy pořízené po návratu na Moravu v červnu roku 1602. Jsou opět poměrně stručné a převažují v nich poznámky o kontaktech, ať už s příbuznými (jmenovat lze jeho babičku Alenu, rozenou Meziříčskou z Lomnice, nebo Adama mladšího z Valdštejna), se svým dosavadním vychovatelem Ropalem nebo s dalšími lidmi. Nejzajímavější jsou pasáže věnované volbě partnerky, z nichž těžili ve svých zmíněných pracích J. Francek, M. Šedivá-Koldinská a P. Maťa.⁸⁸ Od 1. ledna 1603 se navíc připojují přesné záznamy o jeho četbě celé Bible od počátku do konce – každý den si přečetl dvě kapitoly ráno a dvě večer. Četba posledních kapitol Zjevení Janova připadla na 6. prosince.⁸⁹

Valdštejnův deník je tak pramenem mimořádným kvůli širokému spektru zájmů jeho pisatele, díky délce období, který pokrývá (jiné zachované deníky, o nichž se zmíním níže, obvykle byly vedeny nebo se zachovaly pro kratší dobu), i v neposlední řadě pro svůj rozsah. Přesto, nebo možná právě proto, zůstal dosud badatelsky jen minimálně využit, ostatně podobně jako některé další cestovní i jiné deníky 16. a raného 17. století.⁹⁰

---

⁸⁵ Např. záznam věnovaný židovskému obyvatelstvu Avignonu z 31. března 1600. *Diarium*, f. 89v, viz ediční část této práce, s. 337.

⁸⁶ *Diarium*, f. 146r–148v, viz ediční část této práce, s. 358–360.

⁸⁷ Guilhelms CAMDENUS, *Britannia, sive florentissimorum regnorum, Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adiacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio*, Londini 1586.

⁸⁸ J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 21–24; M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 35–36; Petr MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 11–15, dále viz TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 624–626.

⁸⁹ *Diarium*, f. 364r, viz ediční část této práce, s. 501.

⁹⁰ Viz kap 2.

Přes rozsáhlost deníku a jeho interpretační možnosti je však třeba uvědomit si zároveň také limity tohoto pramene. Valdštejnův deník není všeobíjající pramen. Kromě toho, že záznamy v něm jsou v různých jeho částech různě rozsáhlé, jsou rovněž odlišnou měrou sdílné v závislosti na tom, o čem v nich Valdštejn píše. Pořizoval si detailní popisy míst a informace o jejich historii, ale zároveň nikdy nepojmenovává své příbuzné. Ti jsou pro něj vždy pouze otec, matka, babička. V literatuře zmiňovaný příklad se týká Valdštejnova zhlédnutí dvou divadelních představení v Londýně. Ačkoli je jeho pobyt v Anglii jinak Valdštejnem velmi podrobně zaznamenán, z deníkových záznamů nezjistíme, které divadlo navštívil a jaká představení zde viděl⁹¹ a zda tak byl Valdštejn skutečně „prvním Čechem, který viděl Shakespeareovu hru“, jak tvrdí F. Marek již v podtitulu své práce.⁹² Podrobnější nejsou ani jiné Valdštejnovy záznamy věnované jeho návštěvám divadla.

O některých tématech a životních situacích se Valdštejn záměrně nezmiňuje vůbec. A tak např. vše, co by mohlo osvětlit roli jeho vychovatele Adama Ropala z Ryfmburka ve výuce, jakož i jejich vzájemné vztahy, ve svém deníku úplně opomíjí. Poprvé je jmenován až po návratu na Moravu, v záznamu z 19. července 1602: „Ropal odešel do Prahy.“⁹³ Dále přestože Valdštejn uvádí, s kým se ten který den setkal, nezmiňuje se o tématech rozhovoru, nepíše ani nic o obsahu dopisů. Oproti tomu, co jsme od deníků zvyklí očekávat v dnešní době my, se takřka vůbec nesvěřoval deníku se svými pocity. Výjimku zde tvoří pouze záznamy týkající se jeho hledání partnerky v roce 1603. Nevyjadřuje se ani k finanční stránce své cesty.

Výběr toho, co se rozhodl stránkám svého deníku svěřit, byl podřízen účelu, s jakým k psaní deníku přistoupil. Ten se za studijních pobytů, během cest a po návratu na Moravu a převzetí zděděných statků odlišoval a z tohoto důvodu se liší také záznamy z těchto období. Rovněž bylo Valdštejnovo hodnocení toho, co je třeba zaznamenat, a vnímání okolního prostředí dané jeho situací a společenským postavením. Mladý

---

⁹¹ „Audivimus comoediam Anglicam.“ *Diarium*, f. 133r (3. července 1600). „Vidimus comoediam Anglicam.“ *Diarium*, f. 178v.

⁹² Rovněž uvádí, že „je to jediný Čech, o němž lze prokázat, že navštívil představení v Shakespearově londýnském divadle“. F. MAREK, *William Shakespeare*, s. 3–6. Ještě dále zachází František Hoffmann, který tvrdí, že Valdštejn „byl asi prvním Čechem, který spatřil nejen tuto scénu, ale i jejího herce a ředitele, Williama Shakespeara“. František HOFFMANN, *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*, Jihlava 1999, s. 146. Odvolává se přitom na F. MARKA, *William Shakespeare*, s. 4, který zde ale naopak uvádí, že Valdštejn „bohužel nenapsal, [...] zda to byla skutečně hra Shakespearova [...] a zda viděl autora.“ Jejich setkání deníkové záznamy skutečně výslovně nezmiňují ani nenaznačují, že by k němu mohlo dojít. Ostatní badatelé se vyjadřují opatrněji, V. VOLDÁN, *Náklady na zahraniční studie*, s. 33; J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 39; M. HOLÝ, „*V pěkné a veselé rovině*“, s. 24.

⁹³ „[...] discessit Ropalius Pragam.“ *Diarium*, f. 325r.

aristokrat, který po většinu doby vedení deníku studoval nebo poznával cizí země, měl jiné povinnosti a cítil se konfrontován s jinými skutečnostmi než např. Adam Ropal, který se na cestu po Valdštejnově boku vydával s odlišnou životní praxí, v jiné úloze a s nesterijným účelem. Ve své práci proto využívám jako srovnávací materiál také další deníky, především *Itinerarium* taktéž studujícího Ladislava Veleny ze Žerotína a deníky vychovatelů Šimona Proxena ze Sudetu a Matyáše Borbonia z Borbenheimu.⁹⁴

1. 2. 3. *Valdštejnovy proslovy (1596–1600)*

Z Valdštejnových řečí bylo písemně zachyceno a do dnešních dnů zachováno nejméně osm. Z nich dvě proslovil v Břehu a byly adresovány lehnicko-břežskému knížeti Jáchymu Fridrichovi. První přednesl při příležitosti návratu knížete z Olavy do Břehu 8. května 1595 a uzavírá tisk druhé Valdštejnovy řeči.⁹⁵ Tu pronesl na rozloučenou o necelý rok později jménem celé skupiny studentů gymnázia v Břehu, opouštějících po dvou letech studia toto město.⁹⁶ Tisk dále obsahuje i odpověď jménem Jáchyma Fridricha, podepsanou „M. T.“ (nejspíše se jedná o rektora školy Melchiora Tilesia).⁹⁷ Ten urozeným studentům adresoval báseň o 20 verších, která se spolu s dalšími dvěma jinými básněmi ve zmíněném tisku rovněž nachází.⁹⁸

Další Valdštejnovy řeči pocházejí z dob jeho studií ve Štrasburku. Opisy dvou z nich se nacházejí v konvolutu uloženém v Rodinném archivu Valdštejnů. Zde jsou zařazeny v oddíle „Výpisy z díla Melchiora Junia o členech rodu Valdštejnů /Zdeněk Brtnický/“.⁹⁹ V této části konvolutu je opsána Juniova předmluva, adresovaná Valdštejnovi,¹⁰⁰ dále jeho pojednání o rodu Valdštejnů, kde ale zmiňuje i další osoby,

---

⁹⁴ Viz kap. 2. 2., 2. 5. a 2. 6.

⁹⁵ *Valedictio, qua [...] Ioachimum Fridericum, ducem Silesiae Lignicensem et Bregensem, praepositum Magdeburgensem salutavit [...] Zdenko Brtnicensis Waldsteinius [...]*, Lignicii 1596, s. [23]–[24]. Strany tisku nejsou číslovány, za s. 1 považují titulní list.

⁹⁶ *Tamtéž*, s. [3]–[16].

⁹⁷ *Tamtéž*, s. [17]–[19].

⁹⁸ *Tamtéž*, s. [20]–[22].

⁹⁹ SOA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů (dále jen RAV), inv. č. 2515, sign. VIII-E2 (nefoliováno).

¹⁰⁰ Její text je totožný s předmluvou k šesté části třetího svazku *Orationum, quae Argentiniensi in academia exercitii gratia scriptae et recitatae ab illustr[ibus] generos[is] nobil[ibus] et aliis*, III, *Orationes ad Genus causae Iudiciale pertinentes complectens*, Argentorati 1611. VD17 3:315585F. Exemplář tohoto svazku jsem neměl k dispozici, pouze náhledy dostupné na <http://vd17.bibliothek.uni-halle.de/pict/2001/3:315585F/> (přístup: 1. 9. 2016). Předpokládám však, že Valdštejnovy řeči a ostatní texty byly otištěny právě zde a opsány odtud.

s nimiž Valdštejn pobýval ve Štrasburku, datované 20. únorem 1597. Za tímto textem již následuje opis osmi řečí, z nichž dvě jsou právě Valdštejnovy.

K 25. červnu 1598 si Valdštejn do deníku zapsal: „Přednesl jsem básnickou řeč o dobytí Rábu.“¹⁰¹ K němu došlo 29. března 1598, na sepsání skladby o 910 hexametrech¹⁰² tak Valdštejn měl pouhé necelé tři měsíce. Začíná rokem 1594, kdy turecká vojska dobyla Ráb, pokračuje odezvou na tuto událost po Evropě a reakcí církve a císaře Rudolfa II. Další část je věnována událostem roku 1596, kdy císařská armáda ztratila téměř vyhranou bitvu s Turky. Největším prostor dostalo pochopitelně podrobné vylíčení bojů o Ráb a oslava vítězství císařských vojevůdců Mikuláše Pálffyho a Adolfa Schwarzenberga a následného dobytí města. Skladbu uzavírá poděkování a blahopřání Rudolfu II. Tisk řeči z téhož roku obsahuje rovněž prozaickou řeč na stejné téma od Valdštejnova spolužáka Ondřeje Ungnada ze Suneku, ta však oproti Valdštejnově skladbě obsahuje zejména úvahy o významu vítězství křesťanského vojska. Celý tisk uvozuje výzva rektora Philippa Marbacha studentům k přednesu na téma znovudobytí Rábu.

Šestá Valdštejnova známá řeč se zachovala ve 4. knize prokurátorů německého národa orléanské univerzity. Valdštejn ji pronesl při příležitosti svého odstoupení právě z tohoto úřadu. Upozornila na ni M. L. Černá, která z ní otiskla krátkou ukázkou.¹⁰³ Do nedávné edice knihy prokurátorů však zařazena nebyla, a tak mi její text není bohužel známý.¹⁰⁴ Poslední dva Valdštejnovy proslovy zachycuje jeho deník. Jedná se o dvojici řečí, jež přednesl při audienci u Alžběty I., z nichž první byla pozdravná a druhá na rozloučenou. Obě otiskují v ediční části své práce.¹⁰⁵

1. 2. 4. *Korespondence, listiny a účetní materiály (1595–1623)*

Ačkoli nejstarší a nejmladší zachovaný dopis Valdštejnovy přijaté a odeslané korespondence dělí 28 let, není toto období bohužel pokryto celé. Valdštejnových dopisů

---

¹⁰¹ „Recitavi orationem carminicam de Iaurino capto.“ *Diarium*, f. 34v (15., resp. 25. června 1598).

¹⁰² [Zdenko Brtnicensis, baro a WALDSTEIN – Andreas Ungnad, baro in SONNEGG], *De Iaurino, castro Ungariae munitissimo [...] feliciter fortiterque recuperato [...] carmen et oratio [...]*, Argentorati 1598.

¹⁰³ Marie Ludmila ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých na universitě v Orléansu a na některých jiných francouzských universitách*, Český časopis historický 40, 1934, s. 550, pozn. 1.

¹⁰⁴ Cornelia M. RIDDERRIKHOFF – Hilde de RIDDER-SYMOENS (éd.), *Les Livres des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1444–1602*, IV, *Quatrième Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1587–1602. Texte des rapports des procureurs*, Leiden – Boston 2015, s. 445.

¹⁰⁵ *Diarium*, f. 146v–148r, viz ediční část této práce, s. 359–360.

se dochovalo celkem jenom sedm – tři jeho poručníkovi Smilovi Osovskému z Doubravice (z 19. listopadu 1595,¹⁰⁶ 5. dubna 1597¹⁰⁷ a 10. října 1597¹⁰⁸), po jednom rektorovi pražské univerzity Martinu Bacháčkovi z Nauměřic (4. března 1608)¹⁰⁹ a kardinálovi Františku z Ditrichštejna (z 23. července 1621)¹¹⁰ a konečně dva Adamovi ml. z Valdštejna (z 15. a 18. února 1623).¹¹¹ Jen o málo lépe je dochovaná Valdštejnova osobní korespondence přijatá, kterou tvoří deset dopisů Karla staršího ze Žerotína z let 1595–1606¹¹² a tři dopisy Martina Bacháčka z Nauměřic ze 14. března¹¹³ a 7. listopadu 1604¹¹⁴ a z 15. března 1608.¹¹⁵

Z kdysi bohaté korespondence se tedy dochovalo pouhé torzo. Pro období podchycené Valdštejnovým deníkem však můžeme zjistit alespoň její frekvenci. Jen pro období do Valdštejnova návratu na Moravu deník dokumentuje nejméně 84 odeslaných a 21 přijatých dopisů. Počet listů však může být vyšší, protože Valdštejn pro dopis používá častěji pomnožné „litterae“ než „epistula“, takže u zmínek o „litterae in Moraviam“, resp. „ex Moravia“ je rovněž možné, že dopisů bylo více.

K této korespondenci lze přiřadit také dopisy dalších osob, v nichž jsou ale Valdštejn nebo jeho příbuzní zmíněni. Jedná se např. o dopisy Karla staršího ze Žerotína Valdštejnovu strýci Hynkovi Brtnickému z Valdštejna (jediný dopis z 28. listopadu 1591)¹¹⁶ nebo jeho manželce Kateřině Zajímače z Kunštátu (dvanáct dopisů z roku 1596 a dva z roku 1598),¹¹⁷ dále Adamu Ropalovi z Ryfmburka (dva dopisy z roku 1598)¹¹⁸

---

¹⁰⁶ F. HRUBÝ (vyd.), *Etudians*, dop. č. 138, s. 219–220.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, dop. č. 140, s. 222.

¹⁰⁸ RAV, kart. 330, inv. č. 6081.

¹⁰⁹ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond KČSN, inv. č. 587, s. 649.

¹¹⁰ F. HRUBÝ (vyd.), *Moravské korespondence*, dop. č. 87, s. 120–121.

¹¹¹ *Tamtéž*, dop. č. 191 a 192, s. 311–316.

¹¹² F. HRUBÝ (éd.), *Etudians*, dop. č. 69–71 z 5. listopadu 1595, 13. dubna 1599 a 9. října 1602, s. 133–137; František DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích*, XXVII, *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, Praha 1904, dop. č. 218 ze 7. května 1598, s. 76–77; *tamtéž* se nachází regest listu z 28. října 1602, dop. č. 569, s. 201; Vincenc BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, II, *Listové psaní jazykem českým*, II, Brno 1870–1872, dop. č. 307 z 11. ledna 1605, s. 286–287, dop. č. 321 z 19. ledna 1605, s. 294, dop. č. 542 z 12. června 1605, s. 406, dop. č. 621 z 11. srpna 1605, s. 445, dop. č. 688 ze 4. října 1605, s. 474; *tamtéž*, II/3, dop. č. 870 z 30. prosince 1606, s. 55.

¹¹³ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond KČSN, inv. č. 587, s. 53.

¹¹⁴ František DVORSKÝ (vyd.), *Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby*, Praha 1882, dop. č. 257, s. 231–232.

¹¹⁵ Ústav dějin UK a archiv UK, B 18, fol. 426r-v. O dopise pojednal a rozsáhlou citaci z něj publikoval J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 37–38, 40.

¹¹⁶ V. BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, II/1, dop. č. 11 z 28. listopadu 1591, s. 62–65.

¹¹⁷ *Tamtéž*, II/1, *passim* (viz seznam adresátů, s. 183), II/2, dop. č. 244 z 14. listopadu 1598, s. 251, dop. č. 281 z 19. prosince 1598, s. 267–268.

¹¹⁸ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 220 z 8. května 1598, s. 77–78, dop. č. 353 z 8. prosince 1598, s. 99–102.

a jeden z roku 1602¹¹⁹) a starším a radě Štrasburku (dopis ze 16. dubna 1600),¹²⁰ dále Ropalovy dopisy zmíněnému Smilovi Osovskému z Doubravice (jeden dopis z 2. září 1598)¹²¹ a Kateřině Zajímače z Kunštátu (jeden dopis z 12. prosince 1601),¹²² dopis Jáchyma Fridricha Lehnicko-Břežského opět Smilovi Osovskému z Doubravice z 3. května 1596¹²³ nebo dopis Pietera Cornelise van Brederode Johannu Jakobu Grynaeovi z 31. srpna 1600.¹²⁴ Jejich výpovědní hodnota je ovšem různá.

Vedle osobní korespondence se dochovaly, byť ve formě opisů a v některých případech pouze regestů, také úřední dopisy adresované Valdštejnovi jihlavskou městskou radou v letech 1602–1603,¹²⁵ 1606–1608¹²⁶ a 1611–1615.¹²⁷ V jejich případě je však výpovědní hodnota bohužel značně omezená, protože nejsou zachovány Valdštejnovy odpovědi a jen některé reakce jihlavských radních a úředníků dovolují alespoň odhadnout jeho stanovisko. Jediný zachovaný Valdštejnův dopis úředního charakteru je ze 4. srpna 1609.¹²⁸

Dalšími prameny úředního původu jsou listiny vydané Valdštejnem v období 1604–1609, uložené v archivech v Jihlavě¹²⁹ a v Brně¹³⁰, dále šťastnou shodou okolností zachované *Sečtení, co se na mladýho pána roku minulýho vydalo* [...] z roku 1600, které vytěžil ve své studii V. Voldán,¹³¹ a v neposlední řadě Valdštejnovy úpisy z let 1616–1618, kdy si půjčoval peníze od města Moravské Budějovice.¹³² Na ty upozorňuje ve své studii J. Polišínský, avšak fond Archiv města Moravské Budějovice, kde se nacházejí, je zcela nezpracovaný a tudíž nepřístupný pro nahlížení. Bohužel se jedná o jeden z mála pramenů o Valdštejnovi pro desátá léta 17. století.

• • •

---

¹¹⁹ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 144 z 10. prosince 1602, s. 227.

¹²⁰ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 443, s. 140–142.

¹²¹ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 141, s. 223.

¹²² *Tamtéž*, dop. č. 143, s. 225–226.

¹²³ *Tamtéž*, dop. č. 139, s. 220–221.

¹²⁴ *Tamtéž*, dop. č. 142, s. 224–225.

¹²⁵ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, Kopiář český (1596–1603), inv. č. 341.

¹²⁶ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II 340.

¹²⁷ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, Kopiář český (1611–1615), inv. č. 342.

¹²⁸ G 169, Rodinný archiv Collaltů Brtnice, kart. 52, inv. č. 1148, f. 1.

¹²⁹ SOkA Jihlava, Zlomky starých registratur, I 3 1606 (13. listopadu) a II A 14 1606 (22. června); Archiv města Brtnice, inv. č. 8 (20. ledna 1605); Cechy Brtnice, inv. č. 1 (19. května 1604); k tomu srov. MZA, G 169, kart. 23, inv. č. 659.

¹³⁰ MZA, G 169 Rodinný archiv Collaltů Brtnice, inv. č. 546 (28. září 1609).

¹³¹ V. VOLDÁN, *Náklady na zahraniční studie*, s. 35–36.

¹³² J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 40.

Z nastíněného přehledu vyplývá, že prameny osvětlující život Zdeňka Brtnického z Valdštejna jsou dochovány velmi nerovnoměrně v čase. Zároveň je však zachovaná pramenná základna na tuto dobu neobvykle pestrá. Většinu pramenů lze přitom řadit mezi ego-dokumenty. V české historiografii se vedle tohoto pojmu často užívá také označení osobní prameny nebo prameny osobní povahy, vymezuje je proti pramenům povahy úřední.¹³³ Tento pojem ale není zcela výstižný, protože osobní charakter pramene nezaručuje sám o sobě velkou výpovědní hodnotu o osobnosti jeho pisatele. Vedle něj se proto prosazuje pojem ego-dokument, poprvé použitý v nizozemské historiografii v roce 1958 Jacobem Presserem, který jej definoval jako historické prameny osobního charakteru, kde píšící Já je současně popisovaným subjektem.¹³⁴ V německojazyčné historiografii se rovněž používá ne zcela synonymní výraz *Selbstzeugnis*.

Vymezení pojmu ego-dokument, resp. *Selbstzeugnis* naráží na několik úskalí, na která upozorňuje Benigna von Krusenstjern.¹³⁵ Především nelze tento pojem vymežit pomocí žánrů, které by pod něj měly spadat. Kromě toho, že jednotlivé literární útvary prodělávají vývoj v čase, se od sebe odlišují rovněž texty spadající pod stejný žánr a vzniklé ve stejnou dobu, takže mohou, ale nemusejí mít výpovědní hodnotu ego-dokumentu. Platí to např. pro korespondenci, která přes své proměny dodnes existuje v podobě jak osobní, tak úřední. Navíc u korespondence vysokých úředníků se obě roviny prolínají a propojují a mnohdy je obtížné rozhodnout, zda jde o úřední, či osobní korespondenci. Jiným příkladem mohou být deníky, běžně považované za typické ego-dokumenty. Kromě osobních deníků však také existují např. deníky kanonií, které sice poskytují zajímavé informace o životě řádového domu a o působení místního opata nebo probošta, ale osobnost autora deníku se do něj promítá jen omezeně. Což souvisí s dalším problémem při definici pojmu ego-dokument – do jisté míry je subjektivní každý text, pokud ne pro výslovně zmíněné autorovy myšlenky a pocity nebo popis jeho činů, tak kvůli výběru tématu a způsobu jeho zpracování.¹³⁶

---

¹³³ Josef HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003, s. 15–22.

¹³⁴ Jacob PRESSER, *Memoires als geschiedbron*, in: *Algemene Winkler Prins Encyklopedie*, 8, Amsterdam – Brussel 1958, s. 208–210.

¹³⁵ Benigna von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, *Historische Anthropologie* 2, 1994, s. 462–471.

¹³⁶ Ivan Passer na podobný jev upozorňuje v souvislosti s filmy: „[...] kamera se dívá dvojnásobně – na ty, co jsou před ní, a na ty, co jsou za ní. Takže když se díváte na plátno, poznáte i lidi, kteří jsou za kamerou, jak jsou motivováni, o co jim jde.“ Zdroj: <http://www.lidovky.cz/ivan-passer-v-americe-je-permanentni-revoluce-karel-marx-by-ji-miloval-1eg->

Je tedy třeba rozlišovat implicitní Já, které je přítomné v každém textu a jež samotné pro jeho zařazení mezi ego-dokumenty nestačí – protože v tom případě by byl každý text ego-dokumentem, tudíž by tento pojem neměl žádný význam – od Já explicitního. A tak např. to, že byl autor popisované skutečnosti přítomen, k existenci explicitního Já nestačí a líčení očitých svědků je třeba od skutečné „ego-dokumentace“ odlišovat. O ego-dokument se jedná až tehdy, kdy prostřednictvím explicitního Já dochází k tematizaci sebe sama („Selbstthematisierung“). To může mít několik různých podob, od textů, kde je dominantní jiný autorův zájem, ale v souvislosti s ním zmiňuje vlastní osudy nebo názory či pocity, až po „egocentrické“ záznamy, kdy je středem pisatelova zájmu jeho vlastní osobnost. „Čistých“ ego-dokumentů je tedy málo, častěji jde o texty smíšené povahy, které lze číst ve více rovinách a rovina sebepopisující je jen jednou z nich.

Rozdíl mezi pojmy ego-dokument a *Selbstzeugnis* spočívá v tom, že za ego-dokument lze považovat takový pramen, kde o sobě jeho autor podává informace bez ohledu na to, zda tak činí dobrovolně, nebo za jiných okolností,¹³⁷ zatímco pojem *Selbstzeugnis* předpokládá sepsání pramene z autorova vlastního popudu.¹³⁸ Oba pojmy tak nejsou ve vzájemném rozporu, ale definice ego-dokumentu je širší.¹³⁹

1. 3. Užití metody

Základním badatelským přístupem v mé disertační práci je přístup biografický. Cílem práce však není sepsání Valdštejnova životopisu postaveného pouze na popisu jednotlivých etap jeho života v časovém sledu s tím, že vnitřnímu portrétu osobnosti by byl věnován pouze exkurs v podobě malého počtu kapitol. Jak jsem naznačil v úvodu této kapitoly, předkládaná práce do značné míry rezignuje na chronologicky strukturovaný

[/kultura.aspx?c=A160724_143339_In_kultura_hep#utm_source=rss&utm_medium=feed&utm_campaign=In_lidovky&utm_content=main](#) (přístup: 1. 9. 2016).

¹³⁷ Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte?*, in: Bea Lundt – Helma Reimöller (Hrsg.), *Von Aufbruch und Utopie. Perspektiven einer neuen Gesellschaftsgeschichte des Mittelalters. Für und mit Ferdinand Seibt aus Anlaß seines 65. Geburtstages*, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 420.

¹³⁸ B. von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse?*, s. 470.

¹³⁹ O ego-dokumentech dále viz Winfried SCHULZE (Hrsg.), *Ego-dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996; Harald TERSCH (ed.), *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (1400–1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien – Köln – Weimar 1998; Harald TERSCH, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (Hrsg.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000, s. 69–98; Milena LENDEROVÁ – Jiří KUBEŠ (vyd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.

výklad, místo toho je věnována pozornost především jednotlivým dílčím aspektům Valdštejnova života tak, jak na ně dochované prameny umožňují nahlédnout. Práce by tak měla poskytnout komplexní pohled na jeho osobnost. Zároveň má být pro biografie charakteristický, řečeno slovy Miroslava Hrocha, „přístup ke společenské skutečnosti prostřednictvím poznatků o životě jedinců“,¹⁴⁰ aby tak mohla posloužit jako příspěvek pro zmíněná obecnější témata, což je i mým záměrem. Biografický přístup proto kombinuji s dalšími metodami.

K dosažení uvedeného cíle je žádoucí především komparativní přístup. V průběhu práce se jako nejvhodnější způsob komparace, nenarušující hlavní výklad, ukázalo srovnávání formou exkursů. Předmětem komparace jsou jak samy prameny, tak samozřejmě i Valdštejnova osobnost. Hledisek srovnávání je v obou případech povícero. Užitečné je srovnávat především Valdštejnův deník s dalšími prameny stejného typu. Z nich pracuji zejména s deníky Šimona Proxena ze Sudetu (1563–1564), Ladislava Vlena ze Žerotína (1589–1594) a Matyáše Borbonia z Borbenheimu (1596–1599). U Valdštejna samotného je možné srovnávat jeho vzdělání a s tím související zájem o studium s jinými studenty (nabízí se zde např. srovnání s Proxenovým svěřencem Juliem Šlikem), dále osoby, s nimiž byl v kontaktu, nebo otázku jeho víry. Cílem komparace tedy není pomocí analogií dovozovat pro Valdštejna to, co jeho deník a další prameny přímo nedokumentují, ale naopak s její pomocí sledovat rozdíly v počínání jeho a dalších šlechticů (především Ladislava Vlena ze Žerotína a Julia Šlika), díky čemuž budou některé rysy Valdštejnovy osobnosti zřetelnější. Rovněž díky srovnání deníků vedených studenty (Valdštejn, Žerotín) s deníky vychovatelů (Proxenus, Borbonius) lépe vysvitne úhel pisatelova pohledu a výběr prožitků a pozorování, jež se dotyčný rozhodl zapsat do deníku.

Kromě těchto metod používám v menší míře i některé další. Vzhledem k tomu, že velkou část pramenů tvoří ego-dokumenty, jsou dále z přístupů užívaných při jejich studiu využitelné zejména historická antropologie¹⁴¹ a dějiny každodennosti.¹⁴² Především

---

¹⁴⁰ Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1982, s. 245.

¹⁴¹ O ní viz především Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002; dále např. Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Ke vztahu historie a antropologie: Perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum*, Český lid 82, 1995, s. 99–111; Zdeněk R. NEŠPOR – Jan HORSKÝ, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 6, 2004, č. 1, s. 61–81.

¹⁴² O nich viz např. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 196–201; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002, s. 26–34; Milena LENDEROVÁ, *Kulturní dějiny? Kulturní dějiny!*, *Theatrum historiae. Sborník prací katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 2*, 2007, s. 18–20, 24–25.

v souvislosti s exkursy jsem využil metody *case studies*¹⁴³ a ostatně i tuto Valdštejnovu biografii lze chápat zároveň jako případovou studii k obecnějším tématům. U některých dílčích otázek jsem využil také historickou sémantiku.¹⁴⁴

V neposlední řadě nabízejí dochované prameny možnost zkoumání Valdštejnova vnímání okolního prostředí. V pramenech lze sledovat různé způsoby reflektování odlišnosti a reakce na ni.¹⁴⁵ K vybavě každého jedince patří soubor představ, obrazů a stereotypů, jež mu usnadňují orientaci v jeho prostředí, které jej ale provázejí do prostředí nového. Proto je nevnímají objektivně ani nezaujatě, což platí pro cestovatele a objevitele tak jako pro exulanty nebo zahraniční studenty. Peter Burke tuto skutečnost využil jako kritérium pro rozdělení pramenů na dvě skupiny, a sice na texty vnitřních a vnějších pozorovatelů.¹⁴⁶ Tuto druhou skupinu pramenů je tak možné považovat nejen za prameny k poznání popisovaných zemí, ale také myšlenkového světa pisatele a kolektivu, z něhož vzešel. Zároveň ale jsou jejich sepisovatelé schopni postřehnout a pojmenovat skutečnosti, které domácí pozorovatel považuje za samozřejmé.

Samostatný oddíl práce potom tvoří ediční část, obsahující vybrané pasáže Valdštejnova deníku. Při jejich výběru jsem se řídil snahou zpřístupnit záznamy všech tří typů, jak jsem je definoval v předchozí podkapitole, a to tak, aby z každého roku a z každé země, kde Valdštejn delší dobu pobýval, byla zařazena alespoň část záznamů. Z období dokumentovaných stereotypními zápisy jsem otiskl jen krátké řady záznamů, pokrývajících obvykle jeden až dva měsíce. Naopak jsem upřednostnil zápisy vzniklé na cestách, především po Anglii a Itálii. Část deníku popisující pobyt v Anglii jsem zařadil v úplnosti, k období roku a půl, které Valdštejn strávil v Itálii, jsem vybíral především záznamy věnované pobytům v Benátkách a cestě do Říma a Neapole. Výběr tak dokumentuje nejvýznamnější cíle Valdštejnových cest po Itálii. Další záznamy jsem zařadil z důvodu jejich výpovědní hodnoty pro otázku jeho víry a pohledu na jinověrce. To se týká

Významně výzkum dějin každodennosti významně ovlivnila práce Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*, I–III, Praha 1999–2006, kde viz další literaturu.

¹⁴³ O ní viz např. Robert E. STALKE, *The art of case study research*, Thousand Oaks 2006; John GERRING, *Case study research. Principles and practises*, Cambridge 2009.

¹⁴⁴ O ní viz Josef MACEK, *Historická sémantika*, Český časopis historický 89, 1991, s. 1–30.

¹⁴⁵ Luďa KLUSÁKOVÁ – Markéta KRÍŽOVÁ – Karel KUBIŠ – Miloš ŘEZNÍK – Daniela TINKOVÁ, *Namísto úvodu. „My“ a „Oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*, in: Karel Kubiš (vyd.), *Obraz druhého v historické perspektivě*, II, Identity a stereotypy při formování moderní společnosti (= *Studia historica* LII, *AUC Philosophica et Historica* 5/1999), Praha 2003, s. 11–14; Jitka KOTALOVÁ, *Reflexe jinakosti. Cestovní deníky jako prameny pro poznání myšlenkových světů několika šlechtičen doby předbřeznové*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka, *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku* (= *Opera historica* 12), České Budějovice 2007, s. 135–158.

¹⁴⁶ Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Jinočany 2007, s. 31–37.

především záznamů věnovaných Avignonu, Ženevě a Kostnici. Z téhož důvodu jsem do edice zařadil jeho modlitby. Konečně ze zápisů vzniklých po návratu na Moravu jsem vybral dvě skupiny, z nichž první dokumentuje Valdštejnovo převzetí zděděného majetku a druhý jeho námluvy Magdalény z Thurnu.

Edice je opatřena komentářem, který obsahuje jednak věcné poznámky, zaměřené především na nezdědka obtížnou identifikaci osob a míst zmíněných v deníku, jednak poznámky textově kritické. V nich opravuji jazykové chyby ve Valdštejnově textu a porovnávám jeho autograf s dochovaným přepisem deníku. O edičních zásadách viz ediční poznámku v kap. 10. 1.

2. Deník a cestovní deník v Čechách a na Moravě v době předbělohorské¹⁴⁷

Podle definice, kterou nabízí P. Maťa, tvoří deník „relativně pravidelné soukromé poznámky o každodenním životě a společenském dění, převážně retrospektivního charakteru psané s nevelkým časovým odstupem“.¹⁴⁸ Podoba raně novověkých deníků se však od deníků dnešní doby značně lišila. Např. deník moravského šlechtice Jana z Kunovic (1482–1545) z let 1533–1544, nejstarší známý deník vzniklý na území dnešní České republiky, měl podobu pouhých vpisků do Stöflerových efemerid. Záznamy byly velmi stručné a nejčastěji popisovaly povětrnostní situaci. Podobně nejstarší deník z Čech, pořízený rodákem ze Žatce, humanistou Janem Strialiem (asi 1536–1582), tvoří dva svazky tištěných kalendářů z let 1554–1582 s jeho latinskými poznámkami, které navíc nebyly vedeny každodenně. Rovněž pozdější spisovatelé, např. Adam mladší z Valdštejna (1569–1638)¹⁴⁹ nebo Kryštof Popel mladší z Lobkovic (1549–1609)¹⁵⁰ a mnoho dalších, využívali při vedení svých deníků předtištěné kalendáře, do jejichž nevelkých kolonek psali. Proto pokud nevyužili prázdné listy vevázané v některých kalendářích,¹⁵¹ jsou jejich zápisky tvořeny jednou nebo jen několika větami.¹⁵²

Od deníků je třeba odlišit cestovní deníky, které zachycují období strávené na déletrvající cestě do zahraničí, často při cestách za vzděláním, jako tomu bylo v případě Zdeňka Brtnického z Valdštejna. Hranice mezi cestovními a necestovními deníky je přitom neostrá, a to nejen proto, že držitel cestovního deníku často pokračoval ve vedení záznamů

---

¹⁴⁷ Seznam do té doby objevených deníků z období do roku 1650 s jejich stručnými popisy, zápisky Jana z Kunovic počínaje, podává bez nároků na úplnost P. MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 103–106; TÝŽ, *Tagebücher*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hrsg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (= MIOG Ergänzungsband 44)*, Wien – München 2004, s. 767–780. K deníkům obecně dále viz Gustav René HOCKE, *Das europäische Tagebuch*, Wiesbaden 1963; Ralph Rainer WUTHENOW, *Europäische Tagebücher. Eigenart – Formen – Entwicklung*, Darmstadt 1990.

¹⁴⁸ TÝŽ, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 102.

¹⁴⁹ Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997. Dochovalo se šestnáct svazků z období 1602–1633. O něm viz Marie KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna (Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata)*, *Folia Historica Bohemica* 18, 1997, 121–140.

¹⁵⁰ Ludmila TŮMOVÁ, *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkovic optikou jeho deníků*. (Diplomová práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK), Praha 2013.

¹⁵¹ Adam ml. z Valdštejna je využíval pouze výjimečně, např. 14. ledna 1614 pro záznam o smrti jeho „po Bohu nejmilejší manželky“ Alžběty. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana*, s. 207 (13. ledna 1614).

¹⁵² Např.: „Jedl jsem u pana Pruskovského a vyhrál sem na panu landkravěti kundule 80 a večerel sem u pana landkrabě, vyhrál sem kundule 300.“ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana*, s. 46 (6. červenci 1602). „Dnes jsem jedl u naší tabule a byl lov na svině, zabito jich 16. Dnes paní Henyková z Valdštejna slehla a má syna.“ *Taméž*, s. 129 (20. října 1606).

i po návratu a cestovní deník tak volně přešel v deník „domácí“, což je ostatně i případ Valdštejnova deníku.¹⁵³ Páteří cestovního deníku je itinerář cesty, kterou pisatel absolvoval, ale i pisatelé domácího deníku si poznamenávali, kdy se kam vydali a kdy se odtamtud vrátili. Valdštejnův deník je ale především dokladem toho, že samotná přítomnost pisatele deníku v zahraničí nemusela mít vždy vliv na jeho podobu, pokud se nesetkával každý den s něčím novým – záznamy z období celých týdnů až měsíců nevypadají výrazně jinak, než kdyby byly psány v domácím prostředí.

P. Burke rozděluje prameny na záznamy vytvářené domácími a vnějšími pozorovateli. Poukazuje na skutečnost, že „ti, kdo jsou uvnitř, jsou si jen zřídka vědomi svých vlastních, kulturních zákonitostí. Berou jako samozřejmé to, co historikové právě chtějí objevit.“¹⁵⁴ Ze žánrů psaných těmito domácími pozorovateli jmenuje Burke paměti, vlastní životopisy, deníky a diáře, zvané také „vzpomínky“ (it. *ricordanze*). Oproti tomu svědectví cestovatelů, přesněji řečeno některá z nich, považuje za velmi otevřená svědectví, „prosycená svěžestí prvního dojmu“,¹⁵⁵ a přirovnává je k antropologovým poznámkám z terénu. Klíčový moment, který dělá cestovní deník cestovním deníkem, tedy bylo patrně toto setkávání jejich držitelů s jinakostí a s neznámým, cizím prostředím, na něž museli reagovat a vypořádat se s nimi, což proniklo i na stránky jejich deníků. Práce s takovými prameny však má to úskalí, že jejich pisatelé nejsou nikdy objektivními a jen někdy dobrými pozorovateli, ale nezřídka spíše lidmi, kteří „obhlížejí země z poštovního vozu“.¹⁵⁶

V případě Valdštejna dochází k opačné situaci, kdy byl pisatel deníku o navštívených zemích dobře informován z četby, Valdštejn konkrétně např. ze spisu *Britannia* Williama Camdena (1551–1623), a takto zjištěné poznatky si také poznamenával. Při interpretaci Valdštejnova deníku je proto třeba tuto skutečnost brát v úvahu. Zároveň cestovatelova pozorování často nevypovídají ani tolik o vnímaném světě, jako spíše o jejich vlastních stereotypních představách a předsudcích, potažmo o těchto

---

¹⁵³ Naopak Kryštof Václav z Nostic (1648–1712), který si vedl svůj deník před svou cestou z r. 1705, z níž se dochoval jeho cestovní deník, vedení tohoto deníku přerušil. Během cesty psal na volné listy papíru a ke starému deníku se vrátil až po svém návratu. Jiří KUBEŠ (vyd.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004, s. 25. Nostic si o tom do svého deníku poznamenal: „[...] die ganze reyß in u[nd] aus Holland in ein journal verfaßet u[nd] zu mein kedächtnuß in die bibliothec zu Lobris von mir unter andere meine scripta versetzt wird. Fange also mein gewöhnliches diarium wider an.“ Cit. dle *tamtéž*, s. 94, pozn. 39 (zápis před 21. říjnem 1705).

¹⁵⁴ Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové*, s. 31.

¹⁵⁵ *Tamtéž*, s. 32.

¹⁵⁶ *Tamtéž*.

autorech samých: „Vnímání cizí kultury je na hlavu postavená verze kultury vlastní.“¹⁵⁷ To však Burke správně nepovažuje za překážku pro bádání.

Vedle vymezení cestovních a ostatních deníků je třeba cestovní deníky odlišit od jiných žánrů cestopisné literatury. Od cestopisu se cestovní deník nemusí nutně lišit formou – cestopis mohl taktéž obsahovat záznamy řazené za sebou chronologicky den po dni, jako např. cestopis Bedřicha z Donína: „9. února z Florencí sme vyjeli, údolím Valle d' Arno jmenovaným, velmi úrodným jeli a na noc do města Figino přijeli. 10. února skrze město S. Giovanni, při kterém velmi dobré víno trebiano roste, a skrze druhé Montevercho a přes most řeky Arnus sme jeli a do hospody Bastardy přijeli. 11. února skrze město Castiglione Fiorentino a pod městem Cortona, na vysokém vrchu ležícím, jedouc, do Monte Colandro přijeli. [...] 12. dne února na pravé ruce kastel Montepulciano sme nechali a k jezeru Perusienskému přijeli.“¹⁵⁸ Liší se však od nich především poměrně bezodkladným záznamem podobně jako deník od autobiografie nebo memoárové literatury. Např. Martin Kabátník diktoval svou *Cestu z Čech do Jeruzaléma a Egypta* asi po deseti letech od vykonání cesty, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* od Oldřicha Prefáta z Vlkanova vyšla dokonce až sedmáct let po Prefátově návratu.¹⁵⁹

V českých i zahraničních archivech bylo dosud objeveno přes dvacet cestovních deníků z období 1550–1750.¹⁶⁰ V porovnání s deníky „necestovními“ jim byla dosud věnována menší pozornost a přehledová studie, analogická citované studii P. Mati a postihující a porovnávající veškeré dochované deníky psané na cestách, dosud napsána nebyla. Níže předkládaný přehled obsahuje kromě cestovních deníků také ty deníky, které z velké části vznikaly právě na cestách, nicméně nejsou v celém svém rozsahu cestovní a jejich držitelé si je vedli i po návratu ze zahraničí. Důvodem pro jejich zařazení je, že tato skutečnost neměla vliv na cestopisné pasáže deníku, a tak kdyby se „necestovní“ část deníku pouze nedochovala, byl by deník bezpochyby považován za cestovní.

---

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 34.

¹⁵⁸ Antonín GRUND (vyd.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940, s. 115–116.

¹⁵⁹ Výběr z českých cestovních deníků a cestopisné literatury z doby předbělohorské opatřený krátkými životopisy autorů, popisy jejich cest s charakteristikou děl podává Michael BOROVIČKA, *Cestovatelství*, Praha 2010, s. 94–126, 146–159. *Česká touha cestovatelská*, vydaná S. Binkovou a J. Polišínským, obsahuje překlady vybraných pasáží děl o cestách, vykonaných v průběhu 17. věku, doplněného o obsáhlý úvod a stručné popisy jednotlivých literárních památek. S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská*. Přehled pramenů ke kavalírským cestám v 17. století podávají Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ – Milena HAJNÁ – Alexandra TESAŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje, I, Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014, s. 595–606.

¹⁶⁰ J. KUBEŠ (vyd.), *Kryštof Václav z Nostic*, s. 12.

2. 1. Deník Petra Voka z Rožmberka

Pravděpodobně nejstarší dochovaný cestovní deník, *Die niederländische raiss*, pochází z pera Petra Voka z Rožmberka (1540–1611) a podchycuje období přelomu let 1562 a 1563, kdy mladý Rožmberk cestoval po oblasti dnešního Německa, Velké Británie a Nizozemí. Deník v této podobě vznikl sice brzy po jeho návratu 22. dubna 1563, ale Rožmberk jej diktoval neznámému písaři na základě zápisků pořízených během cesty, takže jej mezi deníky lze řadit. Deník je napsaný v němčině, která byla pro Rožmberka, jehož matka Anna, rozená z Roggendorfu pocházela z rakouské šlechtické rodiny, takřka druhou mateřštinou. Ačkoli byl již před více než dvěma desítkami let připraven jeho přepis i překlad do češtiny (ten vyhotovil Miloslav Polívka), bohužel dosud není k dispozici jeho kritická edice.¹⁶¹ Pojednává o něm však ve dvou svých studiích Jaroslav Pánek.¹⁶²

Přímý impuls k cestě byl u Rožmberka poněkud odlišný než u Valdštejna. Na podzim roku 1562 se s ním ve Frankfurtu nad Mohanem, kde probíhalo velké shromáždění šlechticů z mnoha evropských zemí při příležitosti volby Maxmiliána II. římským králem, setkal Vilém Oranžský, nizozemský aristokrat a od roku 1559 místodržitel nizozemských provincií, představitel skryté opozice vůči španělským Habsburkům a od svého sňatku v srpnu roku 1561 s Annou, dcerou Mořice Saského (1521–1553), také Rožmberkův vzdálený příbuzný. Vilém si od Rožmberka sliboval, že by mu mohl být nápomocen jako prostředník mezi ním a Maxmiliánem a jeho dvorem, a rozhodl se jej pozvat ke svému dvoru. A tak 8. prosince 1562 opouští Rožmberk pohodlí dvora ve Frankfurtu a vydává se na cestu v doprovodu asi dvaceti osob, mezi nimiž byli Václav Holický ze Šternberka, Václav Říčanský z Říčan, David Ungnad ze Suneku a další šlechtici a dále kuchař, kočí a další služebníci. Rožmberk si do deníku zapisoval každý den svůj program. Nejsilněji na něj působily prohlídky šlechtických sídel. Zaujaly jej lovecké trofeje zdobící zdi na zámku v Bussy, voliéry s ptactvem (obojí 2. března 1563), čerpací zařízení k rozvádění vody (23. února 1563), které později částečně napodobil na svém sídle v Bechyni, dále na něj zapůsobilo nevídané množství zbroje v londýnském Toweru nebo koně v královských stájích a také veřejná audience u Alžběty I. (25. února – 2. března).

---

¹⁶¹ Jaroslav PÁNEK, *Zahraniční cesty posledních Rožmberků a jejich kontakty s evropským dvorským prostředím*, in: Václav Bůžek (vyd.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků* (= Opera historica 3), České Budějovice 1993, s. 27, pozn. 20.

¹⁶² *Tamtéž*, s. 9–32, o Rožmberkově cestě s. 16–18, a zejména TÝŽ, *Die niederländische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekannte böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands*, in: Jiří K. Kroupa (vyd.), *Septuaginta Paulo Spunar oblata* (70 + 2), Praha 2000, s. 553–560. Z těchto dvou studií čerpám informace o deníku.

2. 2. Deník Šimona Proxena ze Sudetu

Jen o málo mladší než Rožmberkův deník je deník Šimona Proxena ze Sudetu (asi 1532–1575), vydaný Danou Martínkovou jako *Commentarii de itinere Francogallico*, z let 1563–1564.¹⁶³ Proxenus pocházel z českobudějovické měšťanské rodiny. Díky studiím v Rostocku, Frankfurtu nad Odrou a Vitemberku dosáhl dobrého vzdělání, magisterského titulu a kontaktů s mnoha vzdělanci včetně Philippa Melanchthona. Sám byl umírněným luteránem. Od roku 1556 přednášel na pražské univerzitě, zároveň vedl svou soukromou školu¹⁶⁴ a roku 1557 dosáhl nobilitace. Chtěl však pokračovat ve svém vzdělávání studiem práv, a proto využil roku 1562 možnosti stát se hofmistrem Julia Šlika (asi 1544–1575), syna Jáchyma Šlika (1525–1572) a Lukrécie ze Salmu (†1585), a na jeho cestě za vzděláním po Španělském Nizozemí (Lovaň, Antverpy, Douai) a Francii (Paříž, Orléans). V roce 1564 dosáhl v Orléansu licenciátu a o dva roky později doktorátu práv. Po návratu se stal členem apelačního soudu, jímž byl až do smrti, a působil i v diplomatických službách.¹⁶⁵

Ze zmíněné cesty pochází Proxenův latinský cestovní deník. Dochovala se nám, žel, jen část deníku, popisující cestu z Douai do Paříže a pobyt v tomto městě, tedy pouze období od 28. července 1563 do 16. dubna 1564. Proxenus si téměř každý den pečlivě poznamenával, co se přihodilo jemu a jeho družině, kterou tvořili kromě Julia Šlika ještě bakalář Zdenkoslav Broš a dva chlapci, jeden německé národnosti jménem Kwark a druhý české národnosti, v dochované části deníku nepojmenovaný. Do nedávné doby byl i tento pramen poměrně málo využitý.¹⁶⁶ V posledních letech jej částečně vytěžil M. Holý jako zdroj informací především o procesu Šlikova vzdělávání, o Proxenově úloze coby jeho

---

¹⁶³ Dana MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus a Sudetis. Commentarii de itinere Francogallico*, Budapest 1979.

¹⁶⁴ O soukromé výchově a vzdělávání u profesorů pražské univerzity M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 100–113.

¹⁶⁵ Podrobněji o Proxenově životě viz TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 45–47, 55–57, 266–267, kde viz další literaturu.

¹⁶⁶ Dana MARTÍNKOVÁ-PĚNKOVÁ, *Príspevek k poznání styků našich humanistů s Francií*, Listy filologické 83, 1960, s. 145–151; Dana MARTÍNKOVÁ, *Z deníku českého humanisty*, Zprávy jednoty klasických filologů 2, 1960, s. 121–124; TÁŽ, *Na studijní cestě před 400 léty*, Zprávy jednoty klasických filologů 6, 1964, 81–83; TÁŽ, *Literární prvotina humanisty Šimona Proxena*, Zprávy jednoty klasických filologů 8, 1966, s. 88–90. V citovaných pracích P. Mati a M. Borovičky o něm není zmínka a neznají jej ani editoři cestovního deníku bratra Julia Šlika Jeronýma.

hofmistra a o jeho konfliktech se svým svěřencem.¹⁶⁷ Možností využití Proxenových deníkových zápisků je však více.

V dochované části deníku Proxenus neuvedl, co jej přimělo chopit se takřka každý den pera a psát. Pokud deník takové zdůvodnění obsahoval, nacházelo se jistě na začátku v dnes ztracené části deníku, popisující pobyt v Nizozemí. Zdá se však, že důvod, proč si Proxenus vedl svůj deník, byl jiný než příčiny, pro které psali mnozí jiní autoři deníků v raném novověku. Tato skutečnost je dána jednak jeho povahovým založením, jak na stránkách svého deníku sám naznačil,¹⁶⁸ ale jistě částečně také jeho sociálním původem. Jeho deník pro něj nebyl jen praktickou pomůckou umožňující zpětnou kontrolu a reflexi. Měl pro něj patrně i funkci psychologickou nebo snad terapeutickou a z toho vyplývala jeho mnohem větší otevřenost při psaní oproti povětšinou strohým záznamům pisatelů jiných dochovaných deníků.

Proxenus si podobně jako další pisatelé deníků této doby poznamenával, s kým se setkal a s kým si dopisoval, další záznamy jsou věnované jeho zdravotním neduhům nebo financím a nechybí ani poznámky o počasí. Stejně jako u Valdštejna a v dalších cestovních denících také v Proxenově deníku nalezneme četné popisy míst. Kromě toho ale také přepisoval své rozhovory nebo dopisy, např. svůj list Františku ze Schönfeldu z 10. března 1564. Poznamenával si názory své i svých společníků a svoje vnitřní pocity, na stránkách deníku se svěřoval se svým tělesným, ale také duševním strádáním. Záznamy o zdravotních neduzích jsou naturalističtější, na několika místech Proxenus otevřeně přemítá nad smrtí. Rovněž si zapisoval nejen, s kým jedl, ale také co jedl (a zejména pil). Proxenus byl tedy při psaní svého deníku celkově dosti otevřený a neuplatňoval takovou míru autocenzury.

2. 3. *Deník Jeronýma Šlika*

Po Proxenově cestovním deníku následuje až deník mladšího bratra Julia Šlika Jeronýma z let 1580–1582, který není sice v celém svém rozsahu deníkem cestovním, nicméně jeho značná část vznikala během cest jeho držitele. Převážně německy psaný

---

¹⁶⁷ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 355–356 a passim a zejména TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 45–57. Dále deník populární formou připomněl svým článkem z 20. ledna 2006 Jan PIŠNA, *Proxena ráno bolela hlava*, <http://litenky.ff.cuni.cz/clanek.php/id-1380> (přístup: 1. 9. 2016).

¹⁶⁸ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 41.

deník byl vydán až v nedávné době¹⁶⁹ a jeho edici předchází podrobná úvodní studie. Ta deník interpretuje z řady hledisek a svým rozsahem i obsahem odpovídá monografickému zpracování Šlikovy osobnosti.¹⁷⁰ Proto se zde jemu a jeho deníku budu věnovat jen stručně.

Jeroným st. Šlik (asi 1556/7 – po 1584) se po studiích na pražské univerzitě v letech 1571–1572 vydal spolu se svým vychovatelem Pavlem Přázou-Pressiem a dalšími osobami na kavalírskou cestu, během níž pobýval v Lipsku. O pět let později přesídlil do Marburku, kde byl 1. července 1577 zvolen rektorem univerzity. Rok nato ale zamířil do Anglie a pobýval v Londýně a v Oxfordu, kde se 5. května 1579 stal bakalářem teologie. Poté se vrátil do střední Evropy a po období stráveném v Bad Frankenhausen se přesunul do Basileje a odtud do Ženevy, kde krátce působil jako hlavní kazatel německé obce reformovaných.¹⁷¹ Odtud pokračoval roku 1581 na Moravu, kde se chtěl stát kazatelem Jednoty bratrské. Toho se mu však nepodařilo dosáhnout a ještě téhož roku odcestoval do Kaiserslauternu. Zde působil jako dvorní kazatel. Od té doby pobýval v německých zemích, roku 1584 vstoupil do služeb württemberského kurfiřta Ludvíka a oženil se s Annou Salomenou z Oetingen. Poté o něm zprávy mizí.

Šlikův deník tvoří záznamy od 1. ledna 1580 do 31. prosince 1582 a jedná se o druhý nejpodrobnější zachovaný bohemikální deník z doby předbělohorské hned po Valdštejnově. Obsahuje mnoho a cenných zpráv o životě a myšlenkovém světě jeho pisatele a umožnil editorům deníku postihnout Šlikovu osobnost z mnoha hledisek, např. otázky jeho víry, vztahu k Jednotě bratrské nebo kazatelského působení, dále Šlikovu každodennost, zdravotní stav nebo péči o zdraví a další aspekty.¹⁷²

2. 4. Deníkové záznamy Karla staršího ze Žerotína

Zápisy Karla staršího ze Žerotína (1564–1636), které Petr Mařa označil za mezerovitá torza deníku,¹⁷³ pokrývají období od 1. ledna 1588 do 15. dubna 1589, dále

---

¹⁶⁹ Miroslava DURAJOVÁ – Rostislav SMÍŠEK (Hrsg.), *Hieronymus der Ältere Schlik. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580–1582*, České Budějovice 2008.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, s. 34–167.

¹⁷¹ „Hauptprediger der Reformierten deutschen Gemeinde in Genf.“ *Tamtéž*, s. 39.

¹⁷² Viz též Rostislav SMÍŠEK, *Šlechtic a sny ve druhé polovině 16. století. Snová kultura Jeronýma staršího Šlika*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (vyd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti (= Opera historica 15)*, České Budějovice 2011, s. 219–248.

¹⁷³ P. MAŘA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 104.

11. až 29. září 1590¹⁷⁴ a 14. dubna až 18. prosince 1591.¹⁷⁵ S výjimkou záznamů z roku 1589, které jsou všechny v češtině, jsou Žerotínovy zápisy latinské. Popisují jeho cesty po Německu a přesuny po Čechách a Moravě, záznamy z roku 1590 podchycují jeho cestu do Francie; pokrývají však pouze její část z Moravy do Aschaffenburgu. Kromě popisů míst si zaznamenával, s kým se setkal a od koho obdržel či komu poslal dopis, nezřídka si zapisoval i obsah rozhovorů, resp. dopisů. Takřka v každém záznamu jsou poznámky o počasí, které zápisy obvykle uvozují. Dále se Žerotín v deníku zmiňoval o zdravotním stavu svém a svých blízkých, především své manželky Barbory Krajířové, která se nezotavila po potratu 24. února 1591 a 21. července téhož roku zemřela.¹⁷⁶ Pozoruhodný je také jeho popis bitvy u Byčiny.¹⁷⁷ Dokonce v deníku nalezneme doklad kontaktu Karla st. ze Žerotína s Brtnickými z Valdštejna, a to již k 11. září 1590. Žerotín tehdy navštívil cestou do Francie na Brtnici Hynka Brtnického, poobědval s ním¹⁷⁸ a dokonce se mu jako jednomu z mála svěřil o tomto svém záměru.¹⁷⁹

Zatímco záznamy z roku 1591 připravil k otištění před téměř 150 lety v Budapešti Arnold Ipolyi (1823–1886, edice vyšla rok po jeho smrti), ze starších zápisů byl vydán pouze jejich výběr edičně připravený Bedou Dudíkem.¹⁸⁰

2. 5. *Itinerarium Ladislava Veleny ze Žerotína*

Z doby přelomu 80. a 90. let 16. století, konkrétně z let 1589–1594, pochází také rukopis, který napsal vzdálený příbuzný Karla st. ze Žerotína Ladislav Velen ze Žerotína (1579–1638),¹⁸¹ pozdější olomoucký krajský hejtman a přisedící moravského zemského soudu, moravský zemský hejtman za stavovského povstání a vojevůdce v době třicetileté války, radikálně smýšlející člen Jednoty bratrské. S Karlem st. ze Žerotína měli společného prapradědečka Jana Bohatého ze Žerotína (†1499). Ladislav Velen ze Žerotína absolvoval,

¹⁷⁴ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů Bludov (dále jen RA Žerotínů Bludov), inv. č. 395, sign. IV-2869, f. 11r–49r, 79r–84v.

¹⁷⁵ Arnold IPOLYI (ed.), *Alsó Sztregovai és Rimai. Rimay János államiratai és levelezése*, Budapest 1887, s. 3–42.

¹⁷⁶ O jejím úmrtí viz A. IPOLYI (ed.), *Alsó Sztregovai*, s. 24–25. Srov. Otakar ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína*, Praha 1936, s. 31.

¹⁷⁷ RA Žerotínů Bludov, inv. č. 395, sign. IV-2869, f. 13v.

¹⁷⁸ *Tamtéž*, f. 79r.

¹⁷⁹ Srov. *tamtéž*, f. 81 (18. září 1590).

¹⁸⁰ Beda DUDÍK, *J. P. Ceroni's Handschriften-Sammlung*, Brünn 1850, s. 358–363.

¹⁸¹ Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 613 (dále jen *Itinerarium*). Deník není podepsaný, že se jedná o Ladislava Veleny ze Žerotína, však vyplývá z textu deníku, např. z pasáží o Žerotínově matce (viz níže).

jak už bylo v této době u mladých příslušníků aristokracie obvyklé, kavalírskou cestu, která v jeho případě zahrnovala pobyty v Basileji, Ženevě, Heidelbergu, Padově a Štrasburku. Poté se vrátil na Moravu, v dalších letech je doložen opět v Ženevě a dále v Padově, na sienské univerzitě a ve Florencii. První část cest za vzděláním podchycuje jeho latinsky psané *Itinerarium*.¹⁸² Takto budu rukopis označovat i já, protože jak rozvedu níže, ačkoli obsahuje záznamy k jednotlivým dnům, pouze jeho část splňuje všechny podmínky pro označení jako deník nebo *diarium*, tedy obsahuje záznamy pořizované s malým odstupem vždy k jednomu a pokud možno každému dni.

Protože Žerotínovo *Itinerarium* bylo dosud minimálně využito (zatím je výtěžil prakticky jen František Hrubý ve své monografii věnované Žerotínovi¹⁸³), budu se mu na tomto místě věnovat podrobněji. *Itinerarium* mělo podobný osud jako Valdštejnův deník. Majetek jeho pisatele byl zkonfiskován, a tak se i Žerotínovo *Itinerarium* brzy po roce 1620 ocitlo v cizích rukou. Skončilo v knihovně zámku v Mikulově, patřícího od roku 1575 Ditrichštejnům. Zde se rukopis stal na konci třicetileté války součástí švédské válečné kořisti, která byla v červnu 1647 dopravena do Stockholmu. Ještě předtím byl roku 1646, tedy osm let po Žerotínově smrti, pořízen (patrně válečným komisařem Johannem Busso, když připravoval knihy k převozu) inventář, v němž je na 364 stranách zaneseno 8342 ukořistěných svazků, mezi nimi i 126 rukopisů.¹⁸⁴ Zde je uvedeno rovněž *Itinerarium Ladislai Weleni lib[eri] baronis a Zierotin manu scriptum*.¹⁸⁵ Dnes se nachází v Římě, kam jej odvezla královna Kristina, a stejně jako Valdštejnův deník je uložen ve Vatikánské knihovně.¹⁸⁶

Žerotínovo *Itinerarium* má oproti Valdštejnovu deníku o něco větší než třetinový rozsah – rukopis má sice větší formát, ale „jen“ 134 folia. Nejstarší záznam je k 28. prosinci 1589, nejmladší k 31. prosinci 1594. Po jediném záznamu k roku 1589 následují záznamy k téměř celému prvnímu pololetí roku následujícího, sjednocené v jedno kontinuální vyprávění, v němž jsou jednotlivé události přesně datovány. Počínaje záznamem k 20. červnu 1590¹⁸⁷ jsou již všechny zápisy odděleny. Patrně tedy Žerotín začal vést své *Itinerarium* v průběhu roku 1590 a podobně jako Valdštejn zapsal nejprve několik zmínek o událostech z doby vzdálenější minulosti. Datum *post quem* pro založení

---

¹⁸² Tento název nepochází od Žerotína, byl napsán neznámou rukou na první stranu rukopisu.

¹⁸³ František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930, s. 10–19.

¹⁸⁴ Kungliga Biblioteket Stockholm-Handschriftenabt, sign. U 377.

¹⁸⁵ Prokop ZAORAL, *Stockholmský inventář mikulovské knihovny z r. 1646*, Studie o rukopisech 10, 1971, s. 244 (položka 89). Za upozornění na tuto studii děkuji Stanislavu Petrovi. Valdštejnův deník zde uveden není.

¹⁸⁶ Viz pozn. 181 této práce.

¹⁸⁷ *Itinerarium*, f. 5r–6r.

Itineraria je druhá polovina září 1590, což je zřejmé ze záznamu k 6. červnu 1590: „Mé matce, blahé paměti, jak mi posléze řekli jiní, vyhrkly slzy,¹⁸⁸ přičemž Žerotínova matka, Kunka, rozená z Boskovic, zemřela až 23. září 1590 (Žerotín část záznamů datuje jak podle juliánského, tak podle gregoriánského kalendáře).

Stejně jako Valdštejnův deník je i Žerotínovo *Itinerarium* pro různá období různě podrobné – záznamy k roku 1590 začínají na foliu 1v, k roku 1591 na foliu 9v, k roku 1592 na foliu 25r, k roku 1593 na foliu 39r a více než polovina celého rukopisu obsahuje záznamy k roku 1594 (od folia 64v). To však není dané jen rostoucí podrobností, obsažností a z toho vyplývající délkou záznamů, ale také jejich menším počtem pro dřívější roky oproti pozdějším. Zápisy jsou nejprve příležitostné a z některých období, dlouhých až několik měsíců, nepochází ani jediný záznam. Zápisy jsou delší dobu téměř každodenní poprvé od 10. srpna do 20. září 1591 (předchozí záznamy z tohoto roku jsou však pouze tři – k 12. lednu, 27. dubnu a 23. květnu), ale skutečným deníkem se *Itinerarium* stává od záznamu k 9. prosinci 1593.¹⁸⁹

Pisatel *Itineraria* celé své jméno neuvedl. O jeho totožnosti však, zdá se, není pochyb. Kromě citovaného záznamu ze stockholmského inventáře mikulovské knihovny z roku 1646 se další, velmi podobná poznámka nachází na titulním listu *Itineraria*: „Itinerarium Ladislava Veleny, barona ze Žerotína, jak je zjevné ze s. 103, od roku 1590 do 1594.“¹⁹⁰ Zde jeho pisatel uvádí: „Když jsem stál u stolu u barona z Dony a trevírského, zeptal se mohučský saského administrátora, zda jsem pán ze Žerotína a on odpověděl, že ano.“¹⁹¹ Autorství Ladislava Veleny ze Žerotína potvrzuje zmínka pisatele *Itineraria*, kde jmenuje svou matku: „[...] má nejdražší paní matka Kunhuta, předposlední ze slavného a starobylého rodu Boskoviců,¹⁹² jež skutečně byla matkou Ladislava Veleny ze Žerotína; zmiňuje i Karla st. ze Žerotína („můj pán bratranec, pán Karel ze Žerotína“).¹⁹³

Itinerarium dobře dokumentuje Žerotínovo vzdělání, kontakty s dvorským prostředím a jeho náboženské cítění. Pro některé z těchto aspektů deník částečně vytěžil, jak jsem se o tom zmínil výše, F. Hrubý.

---

¹⁸⁸ „Dominae matri pie memoriae, ut mihi postmodum dixerunt alij, lachrimae eruperunt,“ *Itinerarium*, f. 4r.

¹⁸⁹ *Itinerarium*, f. 54r.

¹⁹⁰ „Itinerarium Ladislai Weleni Zerotini Baronis, ut apparet ex p. 103, ab anno 1590 ad 1594.“ *Itinerarium*, f. [Or].

¹⁹¹ „Cum mensae asstarem ad Baronem a Dona et Trevirenssem, Moguntinus quaesivit ex Administratore Saxoniae nam essem et illo respondente esse Zierotinum Baronem.“ *Itinerarium*, f. 103r.

¹⁹² „[...] charissima mea Domina mater Kunegunda, ex Illustri et antiquissima Boskowitziorum familia penultima [...].“ *Itinerarium*, f. 8v.

¹⁹³ „[...] meus Dominus Patruelis, Dominus Carolus a Zierotin [...].“ *Itinerarium*, f. 6r.

2. 6. Iter Helveticum Matyáše Borbonia z Borbenheimu

Do dnešních dnů se dochovaly dva deníky Matyáše Borbonia z Borbenheimu, a sice z let 1596–1599 a z roku 1622, z nichž je cestovní pouze první, a to navíc jen z části. Oba deníky byly vydány Maxem Dvořákem¹⁹⁴ a později analyzovány Gustavem Gellnerem,¹⁹⁵ Michalem Svatošem¹⁹⁶ a Martinem Holým.¹⁹⁷ Proto se zde o nich zmíním pouze stručně. První deník, nesoucí název *Iter Helveticum (Cesta švýcarská)*, si Borbonius psal latinsky do knihy s prázdnými stranami, v níž jsou kromě deníku další Borboniovy texty, povětšinou autobiografického charakteru.¹⁹⁸ Deník obsahuje záznamy v latině od 17. února 1596 do 1. ledna 1599, do tohoto posledního zápisu však Borbonius zanesl události z delšího období následující po tomto dni. V této době byl vychovatelem Jana z Vartenberka na Napajedlích a Jiřího Zikmunda Prakšického ze Zástřizl. A právě společnou cestu do Basileje a pobyt zde Borbonius zaznamenal do svého deníku. V jeho vedení však pokračoval i po návratu na Moravu 12. června 1597 a zaznamenával své působení v Napajedlích jako lékař. Deník končí ještě před Borboniovým přesídlením do Litoměřic roku 1599 po jeho svatbě s tamní měšťankou Kateřinou Leofartovou (†1599).

Některé Borboniovy záznamy jsou velmi stručné a část z nich obsahuje pouze údaj o tom, jaké ten den vládlo počasí, např. záznamy ze září roku 1596: „18. Jasno; po obědě oblačno a tak zůstalo přes noc. 19. Oblačno, ale nikoli nevlídno. 20. Oblačno. Vartenberk měl horečku. 21. Oblačno, nevlídno. Urozený pan baron Zdeněk z Valdštejna poslal mému Vartenberkovi ze Štrasburku dopis, brzy odpovězeno. Poslal jsem mu obojí výtisk svých thesů. 22. Jasno, ráno chladno a oblačno. 23. Jasno, chladno. 24. Oblačno, chladno.“¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ Max DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky dra. Matyáše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896. Části obou deníků byly znovu vydány v nedávné době: Rudolf BRÁZDIL – Oldřich KOTYZA, *History of Weather and Climate in the Czech Lands III. Daily Weather Records in the Czech Lands in the Sixteenth Century II*, Brno 1999, s. 181–223. Zde jsou vydány i Strialiovy záznamy, *tamtéž*, s. 121–180.

¹⁹⁵ Gustav GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníku*, Praha 1938.

¹⁹⁶ Michal SVATOŠ, *Cesta za vzděláním doktora medicíny Matyáše Borbonia*, Acta universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 35, 1995, č. 1–2, s. 29–40.

¹⁹⁷ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 126–128, 133–136 a passim a zejména TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 58–80, 139–140 a passim.

¹⁹⁸ Rukopis, uložený v Roudnické knihovně (sign. VI. Fg. 45) má celkem 592 stran. Kromě deníkových zápisků (s. 1–248) se zde nacházejí výčty některých jeho přátel a známých (s. 511–514), různých léků a jejich cen (s. 572–574) a Borboniových žáků (s. 578) a krátká autobiografie do roku 1596 (s. 580–586). Zbylé strany jsou prázdné.

¹⁹⁹ „18. d. clara: a prandio nubila, quae ita duravit per noctem. 19. d. nubila, sed non ingrata. 20. d. nubila. Wartenbergius febricitavit. 21. d. nubila, tristis. Generosus dn. Zdenco baro a Waldstein ad meum Wartenbergium litteras Argentina misit, cui mox rescriptum. Illi exemplar utrumque thesium mearum misi. 22. d. clara, mane frigidum et nebulosum. 23. d. clara, frigida. 24. d. nubila, frigida.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 54.

Jiné Borboniovy deníkové zápisy však dobře dokumentují jeho pedagogickou a vychovatelskou praxi, dále jsou zdrojem informací o jeho společenských kontaktech, zdravotním stavu a v neposlední řadě podávají svědectví o vývoji jeho vztahu s Leofartovou, což umožňuje jeho využití pro komparaci s Valdštejnovým deníkem. S předmětem této práce naopak nesouvisejí záznamy vztahující se k lékařské vědě (zápisy z pitev, vivisekcí apod.) a praxi (chorobopisy jeho pacientů a léčebné postupy).

Pro druhý dochovaný deník, vedený tentokrát v češtině, Borboniovi posloužil jeho hospodářský kalendář.²⁰⁰ Zrcadlí se v něm Borboniova obtížná životní situace v počínající době pobělohorské, kdy Borbonius dlel v domácím vězení a žádal o propuštění z něj, a rovněž jeho duševní rozpoložení a obtíže s přizpůsobením se změněným poměrům.

---

²⁰⁰ Rukopis je taktéž uložen v Roudnické knihovně (sign. VII. Af. 10).

3. Rodinný a biografický rámec

3. 1. Rodina Zdeňka Brtnického z Valdštejna

Brtničtí z Valdštejna pocházeli z lomnické linie široce rozvětveného rodu Valdštejnů. Není shoda na tom, od kdy drželi Brtnici ani který Valdštejn byl jejím prvním majitelem²⁰¹ – situaci komplikuje mj. skutečnost, že se v blízkém okolí Brtnice nacházejí také Dlouhá Brtnice a Brtnička. Část literatury klade počátky Valdštejnů na Brtnici do přelomu 14. a 15. století²⁰² nebo krátce poté²⁰³ a v tom případě by jejím prvním držitelem byl Hynek z Valdštejna († před 1409), majitel hradu Rokštejn,²⁰⁴ vzdáleného od Brtnice asi 5 km severovýchodně. F. Jech však bez udání zdroje uvádí, že Brtnici koupil až roku 1415 Hynkův syn Jindřich od Lva z Hořovic.²⁰⁵

V každém případě se Brtničtí z Valdštejna zasloužili o přestavbu původní strážní tvrze nejprve na gotický hrad a později na renesanční zámek. S touto druhou přestavbou začal Hynkův prapravnuk Zdeněk Brtnický z Valdštejna (†1561), od roku 1557 zemský hejtman. Ten také získal od Pernštejnů roku 1549 sádecké panství.²⁰⁶ Tou dobou již držel rovněž sousední panství Moravské Budějovice, které jeho otec Burian (†1544) zakoupil v roce 1522 od Jindřicha z Lichtenburka.²⁰⁷

Zmíněný Zdeněk Brtnický z Valdštejna měl se svojí manželkou, Annou Krajiřovou z Krajku († snad 1595),²⁰⁸ dcery Markétu a Marii a syny Hynka (1545–1595), Václava (*1546), Jana Lhošla (*1548)²⁰⁹ a Jindřicha II. (1555–1589), jehož synu Zdeňkovi je věnovaná tato práce. Václav zemřel nejspíše v dětském věku, ještě za života svého otce, jeho bratři ale získali velmi dobré vzdělání. Jako Hynkovi vychovatelé se uvádějí Jiří Vavrouš a Petr Codicillus z Tulechova,²¹⁰ profesor a později také rektor pražské univerzity. Jeden z Codicillových nástupců v tomto úřadě, Martin Bacháček z Nauměřic, později

²⁰¹ J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 101.

²⁰² M. HEMELÍK, *Zdeněk Brtnický z Valdštejna*, s. 16.

²⁰³ Zdeněk Měřinský, autor kapitoly „Brtnici a její okolí od poloviny 13. století do válek husitských“ v kolektivní monografii o historii Brtnice, považuje za pravděpodobnější „získání městečka [Brtnice] společně s hradem Rokštejnem [...] v rozmezí let 1396–1399 nebo krátce po přelomu století.“ Jako horní hranici považuje konec prvního patnáctiletí 15. století. J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 83–84.

²⁰⁴ Viz např. Přemysl ŠPRÁCHAL, *Valdštejnské hrady na západní Moravě – Rokštejn, Sádek, Brtnice*, Hláska. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka Plzeň 25, 2014, č. 1, s. 8–12, kde viz další literaturu.

²⁰⁵ F. JECH, *Obrázky*, s. 19. Tento údaj zpochybňuje J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 83.

²⁰⁶ J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 112.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 105.

²⁰⁸ Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajiřové z Krajku. Z Korutan do zemi České koruny*, České Budějovice 2010, s. 217.

²⁰⁹ O datu jeho úmrtí viz pozn. 213 této práce.

²¹⁰ J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 112.

v dopise Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna vzpomínal na společná setkávání ve Vitemberku s Hynkem a Janem Lhošlem.²¹¹ Zde studoval v roce 1569 také Jindřich, který se poté v letech 1572–1573 vzdělával také v Basileji.²¹²

Po dosažení zletilosti obdržel nejstarší Hynek Brtnici, Jan Lhošl Moravské Budějovice,²¹³ Starou Říši a Opatov a nejmladší Jindřich Sádek. Z této trojice bratrů byl nejúspěšnějším politikem a hospodářem Hynek. Nejprve doprovázel Ferdinanda I. na sněm ve Frankfurtu a zúčastnil se i poselství k papeži Piovi IV., poté provázal dcery Maxmiliána II. Annu a Alžbětu po jejich provdání do Španělska, resp. do Francie. V roce 1580 se stal nejvyšším moravským sudím a roku 1582 zemským hejtmanem. Z tohoto úřadu byl v roce 1588 propuštěn ze zdravotních důvodů, ale v roce 1591 se stal nejvyšším komorníkem. Nejspíše o dva roky později dokončil přestavbu Brtnice na renesanční zámek, kterou řídil Baldassare Maggi.²¹⁴ Kromě Bacháčka se o něm ve svých dopisech velmi uctivě vyjadřoval také Karel starší ze Žerotína. V listě Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna z 5. listopadu 1595 jej označil za nejlepšího ze svých přátel, takřka druhého otce, a dodal, že díky jeho radě a úsudku, ostražitosti a vážnosti nemohla být vlast uvedena v neklid, natož otrěsena, a nabádá tehdy třináctiletého Zdeňka k jeho napodobení.²¹⁵

Ke konci svého života sepsal Hynek Brtnický z Valdštejna závěť. Dochovala se její česká a německá verze, obě datované 11. dubna 1595.²¹⁶ V ní odkazuje „k držení, plnému a mocnému užívání“ svůj majetek manželce Kateřině Zajímačce²¹⁷ s výjimkou peněžitých částek, určených sestře Markétě a bratranci Jiřímu Volfovi Křineckému z Ronova, a s tím, že v případě její smrti nebo pokud by se znovu provdala, mají jeho majetky spravovat poručníci Adam II. z Hradce (1549–1596), Fridrich st. ze Žerotína (†1598), Karel st. ze Žerotína (1564–1636), Adam st. z Valdštejna (†1615), Bernard Drnovský z Drnovic (†1601), Mikuláš z Hrádku (†1597) a zmíněný Jiří Volf Křinecký. Ti je měli postoupit jeho synovci Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna, až dosáhne věku 24 let.

²¹¹ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond KČSN, inv. č. 587, s. 53; F. DVORSKÝ (vyd.), *Paměti o školách českých*, dop. č. 257, s. 232.

²¹² O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*, s. 14, 51.

²¹³ Zde je doložen v letech 1576–1585 a ještě 24. února 1586 spolupečetl závěť Zachariáše z Hradce, ale r. 1588 již potvrzuje a uděluje městu významné výsady již Hynek. Zřejmě tedy Jan Lhošl mezi roky 1586 a 1588 zemřel. F. JECH, *Obrázky*, s. 21, 24–26; Miloslav ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, 1567–1641. Kraj Brněnský, Praha 1957, s. 404. Jeho závěť z 20. května 1583 viz *tamtéž*, s. 176–178.

²¹⁴ Podrobněji o jeho působení viz J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 112–120.

²¹⁵ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 69 z 5. listopadu 1595, s. 134–135.

²¹⁶ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 268–270; Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchive, Harrach, Familie in specie 778.11.

²¹⁷ „aby [...] takového nadepsaného všeho statku mého beze vši a všelijaké překážky každého člověka, uvážíc se v něj, svobodně v držení byla a jeho užívala, ni žádným počtem ani jakým odpovídáním z držení a užívání téhož statku žádnému nejsouc povinna [...]“ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 268.

Jedním z důsledků skutečnosti, že se Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna věnovala dosud malá pozornost, jsou nejasné nebo navzájem rozporuplné údaje o jeho životě a rodině, které nacházíme v odborné literatuře. Jedním z nich je vročení Hynkovy smrti, chybný údaj uvádí např. J. Polišenský: „Po Hynkově smrti se jeho synovec stal (asi roku 1592 nebo 1593) dědicem jeho statků Brtnice a Moravské Budějovice.“²¹⁸ Část literatury potom uvádí rok 1596,²¹⁹ který je však rovněž mylný, Hynek zemřel již 25. října 1595. Tento údaj se nachází na začátku Valdštejnova deníku²²⁰ a navíc jej podporuje hned několik spolehlivých pramenů, pocházejících z doby brzy po Hynkově smrti. Ve zmíněném dopise Zdeňku Brtnickému z Valdštejna z 5. listopadu 1595 se Karel starší ze Žerotína vyjadřuje o Hynkovi jako o zemřelém a jeho smrt považuje za velkou ztrátu jak pro ně pro oba, tak pro zemi a pro panovníka.²²¹ O dva týdny později se o něm jako o nedávno zemřelém zmiňuje i Zdeněk Brtnický z Valdštejna v dopise Smilovi Osovskému z Doubravice.²²² Na počátku roku 1596 potom píše Karel starší ze Žerotína v několika dopisech Kateřině Zajímačce v souvislosti s dědictvím po jejím zesnulém manželovi.²²³

Kateřina Zajímačka přežila svého manžela Hynka o šest let. Ve své závěti, sepsané 1. prosince 1600, odkázala svému synovci Zdeňkovi Brtnickému 15 000 zlatých.²²⁴ Zemřela nejspíše v prosinci následujícího roku. Ještě 12. prosince 1601 jí Adam Ropal z Ryfmburka adresuje dopis,²²⁵ ale je možné, že tehdy již byla po smrti a Ropal o tom pouze nevěděl, protože zpráva o jejím úmrtí byla doručena až týden poté.²²⁶ Oba manželé jsou pochováni v kostele sv. Matouše, který založil právě Hynek Brtnický, a dodnes se zde nachází jeho hrobka s tumbou s dochovaným figurálním torzem.²²⁷

Sestra Hynka, Jana Lhošla a Jindřicha Brtnických Markéta (†1600) byla provdána za Jiřího Kryštofa Teufela z Gundersdorfu. Jejich životní data se mi nepodařilo přesně zjistit. Markéta zemřela nejspíše v květnu roku 1600, jistě však před 6. červnem, kdy o tom

---

²¹⁸ J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 38.

²¹⁹ J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 120; Miroslav PLÁČEK – Peter FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 188–189; S. NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajků*, s. 172–173, 180.

²²⁰ „Anno 1595., 25. vel 15. Octobris. Dominus patruus meus per ευθανασιαν migravit in αθανασιαν.“ *Diarium*, f. 7r (15., resp. 25. října 1595).

²²¹ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 69 z 5. listopadu 1595, s. 134–135.

²²² *Tamtéž*, dop. č. 138 z 19. listopadu 1595, s. 219–220.

²²³ V. BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, II/1, dop. č. 48–49 z 24. a 27. února 1596, s. 113–115, dop. č. 53 ze 14. března 1596, s. 117–118.

²²⁴ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 414.

²²⁵ F. JECH, *Obrázky*, 38–39.

²²⁶ „Accepi literas de obitu D. matris.“ *Diarium*, f. 298v. O tom, proč ji Valdštejn nazýval matkou, viz kap. 7. 1.

²²⁷ Dnešní patrocinium kostela je sv. Karla Boromejského a bl. Juliány Collato.

Zdeněk Brtnický, pobývající tehdy v Paříži, obdržel zprávu.²²⁸ Teufel se znovu oženil v lednu roku 1603 ve Vídni,²²⁹ brzy nato však zemřel a 23. dubna 1608 vystupuje právě Zdeněk Brtnický z Valdštejna spolu s Karlem st. ze Žerotína jako poručník jeho syna a statků.²³⁰

Přestože se v této generaci Brtnických z Valdštejna dožili dospělosti hned tři mužští členové, další generace rodu již tak početná nebyla. V roce 1573 se Hynek Brtnický z Valdštejna oženil s Kateřinou Zajímačkou z Kunštátu (1564–1601), ale jejich jediné dítě, dcera Anna, zemřelo ve věku čtyř let. V roce 1591, kdy již oba manželé ztratili naději na zplození potomka, přistoupila Kateřina na vymazání zápisu svého věna na brtnickém panství ze zemských desek. O Hynkově závěti, již sepsal půl roku před smrtí, jsem psal výše.²³¹

Jan Lhošl byl ženatý s Evou Tavíkovickou z Tavíkovíc a na Polici. Z jejich manželství však nevzešlo žádné potomstvo, a tak Eva Tavíkovická odkázala 11. března 1590 svůj majetek, jež tvořilo kromě Police a Tavíkovíc ještě městečko Běhařovice, svému švagrovi Teufelovi z Gundersdorfu.²³²

Manželkou nejmladšího bratra Jindřicha se stala Zuzana Heltová z Kementu (†1592),²³³ dcera místokancléře Království českého Zikmunda Helta z Kemetu (1514–1564) a jeho ženy Aleny, rozené Meziříčské z Lomnice (1540–1610).²³⁴ Datum jejich sňatku se mi zjistit nepodařilo, jistě chybný je však údaj o 10. únoru 1585, dostupný na internetovém zdroji.²³⁵ Jejich syn Zdeněk, jehož životu je věnována tato práce, se totiž narodil již o tři roky dříve. Kromě něj není prameny doložen žádný další potomek²³⁶ a je pravděpodobné, že i pokud se nějaký narodil, zemřel ještě za života svých rodičů. Jindřich

---

²²⁸ „Accepi literas ex Moravia de obitu D. Teufeliae.“ *Diarium*, f. 120r (6. června 1600).

²²⁹ *Diarium*, f. 337r (6. – 8. ledna 1603).

²³⁰ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 378–379.

²³¹ M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, s. 188–189.

²³² M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 215.

²³³ Vklad jejího věna viz *tamtéž*, s. 162–163.

²³⁴ Alena Meziříčská z Lomnice se zasloužila o přestavbu původních tvrzí v Novém Veselí a Velkém Meziříčí (tam stavba skončila v roce 1578) na renesanční zámky. O její iniciativě při opětovném založení gymnázia ve Velkém Meziříčí, viz s. 70 této práce. F. JECH, *Obrázky*, s. 35; František HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, in: Karel STLOUKAL (red.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 235–240.

²³⁵ <http://genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein9.html> (přístup: 1. 9. 2016).

²³⁶ Jediný mně známý pramen, který uvádí další potomky Zuzany a Jindřicha Brtnických, jsou rodokmeny, pocházející z pozdější doby, do nichž jsou zanesena vedle Zdeňka ještě další jména, Hynek a Dorota. U Doroty je potom uvedeno jméno ženicha Felix Křinecký z Ronova a jejich syn Jiří Volf. RAV, inv. č. 2504, sign. VIII-S. Jedná se však o špatné zařazení těchto osob do rodokmenu, protože Dorota a Felix zemřeli v l. 1575, resp. 1580 a Jiří Volf Křinecký z Ronova byl jedním z poručníků Zdeňka Brtnického z Valdštejna. *Ottův slovník naučný*, XV, s. 173–174.

zemřel již 7. září 1589²³⁷ a Zuzana se poté vdala za Zdeňka Berku z Dubé a Lipé (kolem 1567–1594). V roce 1591 se v blíže nedatovaném záznamu podepsala svému synovi Zdeňkovi do památníku již jako „Zuzana Berková z Kementu a na Mezeříčí.“²³⁸ Jako rok jejího úmrtí se uvádí rok 1592,²³⁹ měsíc a den však nejsou známy – Valdštejn data úmrtí svých rodičů v deníku nezaznamenal. Její majetek včetně Velkého Meziříčí poté přešel na Zdeňka Berku. Ten jej v závěti z 25. března 1594 odkázal bratru Ladislavovi; svému nevlastnímu synovi odkázal pouze 1 000 tolarů.²⁴⁰

A tak přestože Zdeněk Brtnický z Valdštejna měl na počátku 80. let, kdy se narodil, řadu příbuzných, kteří mohli mít další potomky, a nic nenasvědčovalo tomu, že se stane posledním příslušníkem této větve rodu Valdštejnů, roku 1596, kdy opouštěl na šest let české země, již byli mezi živými pouze jeho babička Alena a tety Kateřina Zajímačka a Markéta Brtnická s manželem Jiřím Kryštofem Teufelem. Během jeho zahraničních studií navíc obě jeho tety zemřely. Přehledu této etapy Valdštejnova života, tedy od narození do roku 1602, je věnována následující podkapitola.

3. 2. Život Zdeňka Brtnického z Valdštejna do roku 1602

Na přesném datu Valdštejnova narození není v dosavadní literatuře shoda. Nejčastěji uváděné datum je 12. května 1581, O. Odložilík se přiklání ke 12. květnu 1582.²⁴¹ Ojedinelý je chybný údaj J. Polišínského „někdy kolem 1575–1580“.²⁴² Denní datum je přesně známé díky Valdštejnovým deníkovým záznamům, do nějž si jeho držitel každý rok v den svých narozenin napsal krátkou modlitbu.²⁴³ Nesrovnalosti

---

²³⁷ *Ottův slovník naučný*, XXVI, s. 336. F. Hrubý uvádí jako rok Jindřichova úmrtí rok 1585. F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 138 z 19. listopadu 1595, s. 219, pozn. 2. Závěť Jindřicha Brtnického z Valdštejna z 28. srpna 1589 viz M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 212–214.

²³⁸ *Stambuch*, s. 50.

²³⁹ V. VOLDÁN, *Náklady na zahraniční studie*, s. 34; F. JECH, *Obrázky*, s. 38.

²⁴⁰ SOA Praha, Velkostatek Křivoklát (Starý archiv), inv. č. 390, sign. sg. D 100; M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 252–253.

²⁴¹ O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*, s. 52.

²⁴² J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 38. Avšak anglické resumé článku již uvádí rok 1581. *Tamtéž*, s. 43. Chybný údaj roku úmrtí Zdeňka Brtnického uvádějí J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 99 a M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 244.

²⁴³ Např. roku 1597: „Die Lunae 2. Maii, vel 12.: Σὺν Θεῷ ingressus sum annum aetatis meae XVI. Deus opt[imus] max[imus], qui est vita et longitudo dierum nostrorum, in cuius manibus tempora mea, non [!] tollat me in dimidio dierum meorum, illuminet vultum suum super me ostendatque mihi salutare suum.“ *Diarium*, f. 18r. Podobně v roce 1602: „Die Solis 12. Maii: Ingressus sum annum aetatis meae XXI. Dominus custodiat introitum et exitum meum ex hoc nunc et usque in s[a]ecula. Psal[mus] LXXXI. Deus docuisti me a pueritia mea <et> et usque nunc pronuntiare mirabilia tua. Et usque in senectam et caniciem, Deus, ne

v určení ročního data způsobila skutečnost, že rok není v deníku nikde přímo uveden a je odvozován z Valdštejnových formulací, např. roku 1600: „Téhož dne jsem vstoupil do 19. roku svého věku.“²⁴⁴ To bylo povětšinou vykládáno jako 19. narozeniny, ale lze to interpretovat i jako narozeniny 18., po nichž tedy Valdštejn vstupuje do 19. roku věku. Tuto otázku zodpovídají další údaje v deníku – k některým záznamům v části nazvané *Annotatio* Valdštejn připisuje na okraji údaj o svém věku, např. k „Léta Páně 1592. Středa 24. listopadu neboli 4. prosince jsem byl poslán do Jihlavy,“ připisuje na okraji: „I. Jihlava. Roku věku mého 10.“²⁴⁵ Za den Valdštejnova narození tedy lze s nejvyšší pravděpodobností považovat 12. květen 1582.

Když bylo Valdštejnovi sedm let, jeho otec Jindřich zemřel ve věku pouhých 34 let. Ve své závěti z 28. srpna 1589 jmenoval pro případ své smrti, k níž došlo již za necelé dva týdny, jako poručníky svého syna svoji manželku Zuzanu, Tasa Meziříčského z Lomnice (†1595), Smila Osovského z Doubravice (†1613) a Matyáše Žalkovského ze Žalkovic (1590). S výjimkou poledního jmenovaného se jednalo o příbuzné Brtnických z Valdštejna – Meziříčský z Lomnice byl posledním mužským příslušníkem rodu, jehož členkou byla Valdštejnova babička z matčiny strany Alena; manželkou Osovského z Doubravice byla od roku 1589 Kateřina z Valdštejna (1568–1637), sestra Adama ml. z Valdštejna (1569–1638). Kromě něj však ostatní poručníci zemřeli poměrně brzy, a tak Valdštejn zastupoval²⁴⁶ a sádecké panství spravoval nejdéle právě Osovský z Doubravice. O. Odložilík dále řadí mezi Valdštejnovy poručníky také Karla st. ze Žerotína,²⁴⁷ zřejmě tak ale soudí na základě Žerotínových dopisů Valdštejnovi, Ropalovi a dalším osobám, z nichž vyplývá jeho zájem o zdárný průběh Valdštejnových studií. Přílehlavější se však zdá jiný jeho výklad, který uvedl ve své monografii o Žerotínovi, podle nějž Valdštejn „vyrůstal pod jeho ochranou“.²⁴⁸ Dodejme, že Valdštejn nebyl jediný, o kom to lze tvrdit.²⁴⁹

Nejspíše kolem sedmého roku věku dostal Valdštejn podle dobové praxe vychovatele. Jeho jméno není v pramenech zaznamenáno a známo není ani to, jak dlouho v této službě setrval. Jisté je, že roku 1592 se novým Valdštejnovým vychovatelem stal

---

derelinquas me, donec indicavero brachium tuum generationi huic. Exultabunt labia mea, quum cantavero tibi et anima, quam redemisti.“ *Diarium*, f. 316v.

²⁴⁴ „Eadem vero die ingressus sum annum aetatis meae XIX.“ *Diarium*, f. 107v (12. května 1600).

²⁴⁵ „Anno Christi 1592., Veneris 24. Novembris vel 4. Decembris: Missus fui ad studia Iglaviam. [Na okraji strany:] I. Iglavia. Anno aetatis meae X.“ *Diarium*, f. 7r.

²⁴⁶ Viz M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 279, 287, 289.

²⁴⁷ O. ODLOŽILÍK, *Cesty z Čech a Moravy*, s. 280.

²⁴⁸ TÝŽ, *Karel starší ze Žerotína 1564–1636*, Praha 1936, s. 115.

²⁴⁹ O tom pojednal T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 52–57.

Adam Ropal z Ryfmburka, který jím zůstal až do roku 1602. Ještě předtím byl Valdštejn poslán na studia, nejprve na gymnázium ve Velkém Meziříčí, kde je doložen v roce 1591, dále v roce 1592 do Jihlavy²⁵⁰ a dva roky nato do slezského Břehu na proslulé piastovské gymnázium.²⁵¹ Odtud se vrátil 17. května 1596 na Moravu, vybaven již dobrým latinským vzděláním, a tři měsíce nato se vydal na cestu do Štrasburku, kde téměř tři roky studoval na zdejší akademii. Zde své znalosti latiny dále prohloubil, dobře zvládnul také i francouzštinu a navštěvoval přednášky z různých oborů. Velká část tohoto období je již dokumentovaná Valdštejnovým deníkem, stejně jako následná tříletá kavalírská cesta po několika evropských zemích.

Valdštejnovým studiím a jeho cestám po Evropě se podrobně věnuji v následujících kapitolách, proto na tomto místě pouze stručně nastíním jeho itinerář.²⁵² Ze Štrasburku se Valdštejn vydal 24. června 1599 do Paříže, kam dorazil 6. července. Zdržel se zde do 18. srpna a během následujících dvou měsíců procestoval nizozemské provincie. Navštívil mj. Douai, Antverpy, Amsterdam, Haag a Brusel, některá z těchto měst dokonce opakovaně. Po návratu do Paříže, kde se zdržel deset dnů, pokračoval do Orléansu, kam přibyl 3. listopadu. Zde strávil celé čtyři měsíce na studiích na zdejší univerzitě, 4. prosince 1599 byl zvolen prokurátorem německého národa. V úřadu setrval do 4. března 1600, kdy na něj rezignoval,²⁵³ a tři dny nato se vydal na cestu po Francii. Trvala necelé tři měsíce a Valdštejn během ní navštívil řadu měst, namátkou Lyon, Avignon, Marseille, Narbonne, Toulouse nebo La Rochelle. Do Orléansu se vrátil 31. května a již 4. června byl opět v Paříži. Nepobyl zde dlouho, již 15. června se vydal na další cestu, tentokrát do Anglie, kam připlul 26. června. Z následujících týdnů, které strávil mj. v Canterbury, Londýně, Cambridgi nebo v Oxfordu, pocházejí jedny z nejpodrobnějších Valdštejnových záznamů, z nichž ty nejdlejší mají rozsah více než pěti folií.²⁵⁴ Rovněž se mu podařilo dosáhnout audience u královny Alžběty a Valdštejn si neopomněl do deníku zaznamenat svoji řeč a královninu odpověď.²⁵⁵

Po návratu na pevninu 6. srpna pokračoval naposledy do Paříže (12.–29. srpna), odkud se vydal tentokrát jihovýchodním směrem. Nejprve cestoval po švýcarských

---

²⁵⁰ Viz pozn. 245 této práce.

²⁵¹ „Ingressus sum Tavikowiczio iter II. Bregam, quo veni Mercurii 29. Maii, 8. Junii.“ *Diarium*, f. 7r (23. května, resp. 2. června 1594).

²⁵² Valdštejnův itinerář od odjezdu ze Štrasburku v červnu 1599 až po návrat na Moravu o tři roky později viz v oddíle 10. 2.

²⁵³ O jeho řeči pronesené při této příležitosti viz s. 28 a pozn. 2365 této práce.

²⁵⁴ *Diarium*, f. 133v–141v (5. července 1600), 170v–177r (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 344–353, 385–392.

²⁵⁵ *Diarium*, f. 146r–148v, viz ediční část této práce, s. 358–360.

kantonech a navštívil mj. Ženevu, Lausanne, Bern, Lucern, Curych a Basilej. Odtud po téměř roce a půl zavítal opět do Štrasburku, kde pobyl přibližně dva týdny (16.–31. října). Poté se vydal na cestu do Itálie přes Stuttgart, Mnichov a Innsbruck, až 23. listopadu vstoupil do Tridentu. Hned dalšího dne odtud odjel, následující dva týdny strávil ve městech severní Itálie (v Padově, v Benátkách a ve Vicenze) a 6. prosince dorazil do Verony, která se měla stát jeho domovem po následujícího téměř půl roku.

Až 25. května 1601 opustil se svým doprovodem Veronu a zamířil přes Benátky, Bolognu a Florencii do Sieny. První jeho pobyt zde trval od 14. června do 28. září, kdy nastoupil cestu na jih. Nejprve pobyl nejprve krátce v Římě, poté pokračoval do Neapole (8.–16. října), od 20. října do 1. listopadu pobýval opět v Římě. Odtud se vrátil přes Anconu, Ravennu a Bolognu zpět do Sieny, kde zůstal více než půl roku, od 21. listopadu do 26. dubna 1602.²⁵⁶ Tehdy se odebral zpět na Moravu. Během této cesty navštívil Pisu, Luccu, Janov, Milán, opět zavítal do Benátek a Tridentu. Poté se přepravil přes Alpy a přes Pasov, Linec a Vídeň pokračoval do Znojma, kam dorazil 4. června. Následujícího dne konečně uzavřel své putování v Třebíči, jež patřila Valdštejnovu poručníkovi, Smilovi Osovskému z Doubravice.

3. 3. Život a působení Zdeňka Brtnického z Valdštejna po jeho návratu na Moravu

Valdštejnovou prvořadou snahou po návratu na Moravu bylo dosáhnout u poručníků předání majetku pozůstalého po jeho zesnulých příbuzných. Z poručníků sádeckého panství, jež patřilo jeho otci Jindřichovi, byl roku 1602 naživu již pouze Smil Osovský z Doubravice. Ten Valdštejnovi 13. září, kdy se oba sešli v Brně, slíbil, že mu majetky předá 21. října,²⁵⁷ což také splnil.²⁵⁸ Ještě před koncem téhož měsíce se Valdštejnovi podařilo získat od poručníků i panství Brtnice a Moravské Budějovice, které mu odkázal jeho strýc Hynek, a to přestože podle jeho závěti k tomu mělo dojít později, teprve až bude Zdeňkovi 24 let. Tři žijící poručníci těchto panství ze šesti jmenovaných v Hynkově závěti, tedy Adam st. z Valdštejna, Karel st. ze Žerotína a Jiří Volf Křinecký

---

²⁵⁶ Zdeněk KALISTA, *Češi v Sieně 1574–1646*, Český časopis historický 33, 1927, s. 117–127.

²⁵⁷ Valdštejna tehdy podpořilo několik šlechticů. *Diarium*, f. 328v–329r, viz ediční část této práce, s. 482. Viz též s. 239 této práce.

²⁵⁸ „Cedit mihi bonis Sadecensibus tutor, quae res ut bene mihi feliciterque eveniat, Deum supplex oro.“ *Diarium*, f. 330v. Tento zápis Valdštejn doplnil ještě krátkou modlitbou.

z Ronova, mu je předali 31. října 1602. Žerotínovy dopisy dokládají, že to byl on, kdo v této situaci jednal v jeho zájmu, protože 9. října Valdštejnovi píše, že právě dopsal list ostatním poručníkům,²⁵⁹ a 28. října mu oznamuje datum předání panství.²⁶⁰ Poté, co k němu došlo, byla Brtnice Valdštejnovým hlavním sídlem a on se mohl naplno věnovat správě zděděného majetku.

Zároveň se měl Valdštejn začít ohlížet po možné nevěstě. Jak rozvedu níže v kap. 7. 4., byl zpočátku spíše laxní a ani na iniciativu své babičky Aleny, která se mu pokusila namluvit Johanku z Rechmberka a hovořila o této možnosti i s paní Rechmberkovou, nereagoval příznivě. Nezdarem skončily i jeho pokusy o námluvy s neurčenou členkou rodu Smiřických ze Smiřic, snad Kateřinou, dcerou Václava Smiřického. V jejím případě se tak však stalo z toho důvodu, že přibližně ve stejnou dobu, 7. října 1603, se poprvé setkal s Magdalénou z Thurnu, jež mu doslova učarovala. Valdštejn proto začal usilovat právě o ni a po několik měsíců trvajících námluvách, jimž se taktéž podrobně věnuji ve zmíněné podkapitole, se 30. května 1604 ve Světlé nad Sázavou slavila jejich svatba. Věno Magdalény z Thurnu činilo 12 500 zlatých.²⁶¹

Z manželství Magdalény a Zdeňka Brtnických nevzešlo žádné potomstvo, které by Valdštejna přežilo. Magdaléna zemřela na přelomu března a dubna 1617²⁶² a je možné, že poslední roky života trpěla zdravotními problémy, protože od roku 1614 nedoprovázela svého manžela na cestách do Moravských Budějovic.²⁶³ Po její smrti se Valdštejn oženil podruhé, a sice s Kateřinou Křineckou z Ronova. Stalo se tak ještě téhož roku, doloženy jsou svatební dary, které právě roku 1617 věnovali moravskobudějovičtí měšťané novomanželům při příležitosti jejich příjezdu do města.²⁶⁴

Tyto dvě otázky, tedy převzetí statků a hledání partnerky, jsou poslední ve Valdštejnově životě, jež lze zodpovědět s využitím jeho deníku, který končí záznamem k 31. prosinci 1603. Z doby po převzetí zděděného majetku tak pokrývá pouze rok a dva měsíce. Navíc o správě panství obsahuje pouze kusé zprávy, jejichž obsahem jsou jeho přesuny mezi jednotlivými místy, jež mu patřila, a práce na účetnictví spolu s jeho

---

²⁵⁹ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 560, s. 196.

²⁶⁰ *Tamtéž*, dop. č. 569, s. 201.

²⁶¹ „[...] věna jejího půl třináctá tisíc zlatech a nad věno z lásky manželské půl osma tisíce zlatech, vše počtu moravského, ve dcky zemské vkládám a vpisují.“ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 415.

²⁶² Adam ml. z Valdštejna se o její smrti dozvěděl 4. dubna 1617. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfinského dvořana*, s. 266.

²⁶³ F. JECH, *Obrázky*, s. 43.

²⁶⁴ Dary o celkové hodnotě 185 zlatých tvořili dva volové, dvě bečky vína, pozlacené stříbrné nádoby a dva štuky kmentu. *Tamtéž*.

úředníky. Je tak třeba čerpat především z dalších pramenů, jichž se ovšem nedochovalo mnoho.

Valdštejnovo panství se během jeho téměř dvacetileté správy nerozšířilo ani nezmenšilo. Byrokratický aparát na Brtnici tvořilo kromě nezbytných písařů několik dalších osob. V jeho čele stál nejvyšší úředník, jímž byl v době Valdštejnova návratu na Moravu Vilém Oneš z Břesovic, poprvé v této funkci doložený roku 1598.²⁶⁵ Dvakrát jej ve svém deníku zmiňuje i Valdštejn,²⁶⁶ v jednom z těchto případů spolu s jeho příbuzným Zikmundem.²⁶⁷ Po většinu období, kdy Valdštejn řídil své panství, jím byl Onešův nástupce Bartoloměj Brancuzský (1604–1613), který byl ve službách brtnických pánů již od roku 1562, jak vyplývá z textu Valdštejnovy listiny z 24. prosince 1602.²⁶⁸ V letech 1615–1619 jím byl potom Lukáš Polytor z Meziříčí, doložený předtím od roku 1613 jako správce. Tento úředník byl nejspíše na druhém místě po nejvyšším úředníkovi, jehož někdy zastupoval (jeho další kompetence nejsou jasné). O hospodářství pečovali purkrabí, který měl na starosti živočišnou výrobu, a obročí, jemuž byla svěřena výroba rostlinná. Ve Valdštejnově deníku jsou zmíněni ještě Jaroslav Dubský z Třebomyslic, nejvyšší úředník v letech 1573–1575, který se ale vyskytuje ve společnosti dalších šlechticů včetně aristokratů a nezdá se, že by tehdy byl ještě ve Valdštejnových službách,²⁶⁹ a Kryštof Blekta z Outěchovic, doložený jako úředník panství v letech 1578–1581 a 1591. Ten je v deníku zmíněn dvakrát společně s nejmenovaným sádeckým prefektem²⁷⁰ a jednou spolu se Stráncem (patrně Aleš Stránecký ze Stránec) a blíže nezjištěným Líčkem.²⁷¹ V neposlední řadě jsou doloženi polesný Stanislav (1604–1613), důchodní písař Matouš (1606) a purkrabí Daniel Bavorský (1618). Nezbytné písaře dochované prameny nejmenují.

Valdštejnem vydaných listin se dochovalo jen několik. Kromě zmíněné listiny z konce roku 1602 to byla o dva roky později listina, v jejímž závěru povolil majitelům

---

²⁶⁵ Neuvádím-li jinak, přebírám informace o brtnických úřednících z práce: Marie ZAORALOVÁ, *Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 262–263.

²⁶⁶ *Diarium*, f. 338v (29. ledna 1603).

²⁶⁷ *Diarium*, f. 348r (17. května 1603).

²⁶⁸ Brancuzského dům v Brtnici byl touto listinou osvobozen od robot a v listině se nachází zmínka o tom, že Brancuzský je ve Valdštejnových službách již 40 let. MZA, F 16 Velkostatek Brtnice, inv. č. 1. Informaci přebírám z M. ZAORALOVÁ, *Vývoj správy*, s. 262–263. Původně byl Brancuzský zaměstnán nejspíše jako písař, jeho rukou je psána podstatná část záznamů v brtnických gruntovních knihách doby předbělohorské, MZA, F 16 Velkostatek Brtnice, inv. č. 89, 90; G 169 Rodinný archiv Collaltů Brtnice, Collalto I, inv. č. 2556. V roce 1591 dále zastupoval blíže neurčeného úředníka a v l. 1594–1600 je doložen jako purkrabí. M. ZAORALOVÁ, *Vývoj správy*, s. 261–263.

²⁶⁹ *Diarium*, f. 330v (20. října 1602), 331r (26. října 1602) a passim.

²⁷⁰ *Diarium*, f. 332v (12. listopadu 1602), 364v (15. prosince 1603).

²⁷¹ „Fuerunt apud me Lyczek, Stranecz, Blekta.“ *Diarium*, f. 353v (15. července 1603).

půdy, kterou nejsou schopni obdělávat, své pozemky „prodat, zastavit nebo pustit“, avšak s vědomím purkmistra a brtnických starších. Ti to však neměli umožnit u pozemků, které jejich držitelé mohli zvládnout obhospodařovat, a zároveň zabránit jejich případnému zbláhání z gruntů.²⁷² Především ale Valdštejn podporoval brtnické řemeslníky. Zachovala se jeho cechovní listina z 19. května 1604, již na žádost mistrů kovářů, bednářů, kolářů a zámečnicků dal sdruženému cechu těchto řemesel cechovní řád.²⁷³ Z listin Antonína Františka Collalto (1630–1699) z poslední třetiny 17. století dále vyplývá, že roku 1607 získali svůj cechovní řád také brtničtí řezníci a v neurčené době taktéž sdružený cech pekařů, mlynářů a perníkářů.²⁷⁴ Kromě řemeslnických cechů potvrdil rovněž brtnickému literátskému bratrstvu řády, které získali od Hynka Brtnického z Valdštejna a jež po jeho smrti potvrdila vdova po něm Kateřina Zajímačka z Kunštátu. Příslušná listina z 20. ledna 1605 však podrobnosti o artikulích neobsahuje.²⁷⁵ Těchto několik dokumentů, pokrývajících pouhých pět let od převzetí brtnického panství Valdštejnem, jsou spolu s deníkovými záznamy od listopadu 1602 pravděpodobně veškerými prameny k jeho správě tohoto panství.

Ještě méně je toho známo o jeho správě Moravských Budějovic. Během Valdštejnovy éry byly ve městě postaveny kostelní věž a vodovod a byl vydlážděn Horní rynek.²⁷⁶ V roce 1603 jmenoval primátora Václava Topenku, rychtáře Hrůzu Blížkovského a ostatní konšele. Na rozdíl od Brtnice sem zavítával pouze příležitostně.²⁷⁷ V roce 1604 si vyměnil několik dopisů s Martinem Bacháčkem z Nauměřic ve věci obsazení zdejší školy. Dne 4. března mu Valdštejn píše, že se dozvěděl, že Budějovičtí mají zájem o dosazení Abraháma Rossina na post rektora školy a sdělili mu to, a dodává, že Rossinus není proti, pokud s tím bude Bacháček souhlasit. Valdštejn se za něj tedy přimlouvá.²⁷⁸ Bacháček mu v odpovědi ze 14. března nejprve poblahopřál k pokrokům, jichž dosáhl na svých studiích, a vzpomenul jeho strýce Hynka coby svého velkého patrona. Dále potvrdil Rossina jako učitele pro budějovickou školu a dodává, že kolem sv. Jiří bez dalšího odkladu nastoupí cestu do Budějovic.²⁷⁹ Dne 7. listopadu se potom Valdštejna ptal, jak jsou s Rossinem

²⁷² SOkA Jihlava, Archiv města Brtnice, inv. č. 11; srov. J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 121–122.

²⁷³ SOkA Jihlava, Cechy Brtnice, inv. č. 1. Cechovní řád má 25 artikulí, podrobněji o něm viz J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 122.

²⁷⁴ SOkA Jihlava, Cechy Brtnice, inv. č. 2–3. Tyto řády mají 25, resp. 19 artikulí, podrobněji o nich viz J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 122–123.

²⁷⁵ SOkA Jihlava, Archiv města Brtnice, inv. č. 8; srov. J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 119.

²⁷⁶ F. JECH, *Obrázky*, s. 33, 43–45.

²⁷⁷ V některých letech ale do Moravských Budějovic zajížděl poměrně často a někdy i na delší dobu, až na týden jako roku 1614. F. JECH, *Obrázky*, s. 43.

²⁷⁸ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond KČSN, inv. č. 587, s. 649.

²⁷⁹ *Tamtéž*, s. 53.

v Budějovicích spokojeni, a opět vzpomenu Hynka a také Jana Lhošla, že se s nimi dobře poznal ve Vitemberku. A přiložil dopis, z něhož měl Valdštejn vyrozumět, jak se Jan Lhošl, jemuž připadly právě Moravské Budějovice, o zdejší školu staral.²⁸⁰ J. Polišenský upozorňuje na poslední Bacháčkův dopis Valdštejnovi, odpověď z 15. března 1608 na jeho nezachovaný dopis z 10. března. V Moravských Budějovicích opět sháněli učitele a Bacháček jim doporučil Ondřeje Rochotského a Adama Proserchomia.²⁸¹ Oslovit mohou rovněž Samuela Radešínského z Radešovic a na Radešíně, na nějž Valdštejn upozornil jeho někdejší vychovatel Adam Ropal z Ryfmburka.²⁸² O správě sádeckého panství se mi žádné dochované prameny nalézt nepodařilo.

• • •

Z dalších pramenů vysvítá, že měl Valdštejn určité finanční problémy. Je možné, že je spoluzapříčinilo to, že mnoho gruntů, náležejících k brtnickému panství, bylo pustých, což jej vedlo ke zmíněnému povolení prodeje takových pozemků.²⁸³ Zároveň je třeba vzít v potaz, že finanční situaci značně zatížily jeho nákladné cesty za vzděláním. V zachovaném *Sečtení, co se na mladýho pána roku minulýho vydalo a co peněz na splacení dluhu nyní, totiž 2 000 zl., pozůstává*, z 20 března 1600 se nachází součet výdajů na Valdštejnovo studium, podle něhož činila suma odeslaných peněz v roce 1598/1599 2 456 zl., 13 gr. a 3 denáry. Zároveň z připraveného rozpočtu vyplývá, že z příjmu 3 164 zl., 16 gr., 2½ denáru zbude po odečtení plánovaných výdajů 1449 zl. 6 gr. pouze málo přes polovinu, tedy méně, než kolik bylo vynaloženo na Valdštejnova studia v předchozím roce. Ten navíc strávil převážně ve Štrasburku, zatímco nyní jej čekalo nejvíce cest a přesunů za celou dobu jeho studií.

Již 6. února 1603 mu Jihlavští potvrzují, že se za něj zaručili u dvou dlužníků úpisů, a sice na 4 000 Mathesi Stubikovi z Königsteinu a 2 500 Romanu Rokycanovi a Jiřímu Stubikovi.²⁸⁴ Z 22. března 1603 pochází odpověď z Jihlavy na jeho žádost „o fedrování

---

²⁸⁰ F. DVORSKÝ (vyd.), *Paměti o školách českých*, dop. č. 257, s. 231–232. Bacháčkův dopis budějovickému purkmistrovi a radě viz *tamtéž*, dop. č. 258, s. 232–233.

²⁸¹ Oba poté ale v této době působili v Prostějově, viz Wáclaw Wladiwoj TOMEK, *Paměti o školách českých z rektorských let M. Bacháčka (1598–1612)*, Časopis českého museum 19, 1845, s. 640.

²⁸² J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 37.

²⁸³ J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 122.

²⁸⁴ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 341, f. 648r.

O Stubikových viz Pavla JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624 (Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)*. (Disertační práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK), Praha 2011, s. 179–185, 219, 236 a passim.

a založení k důležité potřebě“ ve výši 1 000 zlatých. Půjčku potřebného obnosu mu zajistili u Neumaierových²⁸⁵ a dalších jihlavských měšťanů.²⁸⁶

Roku 1605 mu vypomohl finančně Karel st. ze Žerotína. Nejprve se mu ve dvou dopisech z 11. a 19. ledna 1605 omlouvá, že mu v tuto chvíli nemohl obstarat „některého tisíce zlatých“, protože soud v Olomouci, který se měl konat 6. ledna a kde předpokládal, že o tom pohovoří s dalšími příšedšími, svolán nebyl.²⁸⁷ Ve druhém dopise se nachází zmínka, že je Valdštejn potřeboval „pro spokojení pana Křineckého“. Zdá se tedy, že si Valdštejn potřeboval půjčit, aby mohl splatit předcházející půjčku právě od Jiřího Volfa Křineckého z Ronova. A 12. června téhož roku již Valdštejnovi Žerotín píše, že bude jeho ručitelem při půjčce, přestože tak zatím nikdo jiný neučinil.²⁸⁸

Dne 25. září 1607 mu oznamují Jihlavští, že Tobias Seidenmelczer jim coby ručitelům za 2 000 zlatých, půjčených mu roku 1604, z „poručenství lidlovského [...] napřed půl léta vypovídá.“ Žádají jej proto, aby částku splatil do sv. Jiří, tedy 23. dubna 1608.²⁸⁹ Dne 28. září 1609 vystavil Valdštejn listinu o půjčce 5 000 zlatých (s úrokem 300 zlatých ročně) od jihlavského měšťana a notáře Jana Khergelia. Jeho ručiteli tehdy byli Smil Osovský z Doubravice, Ladislav Šlejnic ze Šlejnic, Jan Diviš ze Žerotína, Jan Jiří Bořita z Budče a na Novém Meziříčku, Kryštof Blekta z Outěchovic a Aleš Stránecký ze Stránec.²⁹⁰

Z 23. dubna 1611 pochází dopis s podobným obsahem jako ten ze září 1607. Poručníci Pavla Stubika vypovídají s půlročním předstihem smlouvu na půjčku 5 000 zlatých a Jihlavští coby ručitelé proto žádají Valdštejna o její splacení do sv. Václava, tedy 28. září 1611.²⁹¹ Hned tři dny nato jej žádají o vrácení 2 500 zlatých i s úroky pozůstalým dědicům Davida Neumaiera do sv. Václava příštího roku.²⁹² Další dopis v tomto duchu mu Jihlavští zaslali 25. dubna 1612, kdy po nich coby ručitelích chtěl Jan Neumaier i s úroky vrátit na sv. Václavu 4 000 zlatých, které Valdštejnovi zapůjčili Pavel Hadler a Jan Hynek z Velenova, poručníci sirotků po Baltazaru Neumaierovi. Žádají jej proto o vrácení

---

²⁸⁵ O této rodině viz P. JIRKOVÁ, *Testamentární praxe*, s. 179–185 a passim.

²⁸⁶ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 341, f. 656v.

²⁸⁷ V. BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, II/2, dop. č. 307 a 321, s. 286–287, 294.

²⁸⁸ „[...] ačkoliv ještě žádný z jiných pánův rukojmí k němu přitisknouti nedal, [...] předce jsem k němu pečeť svou přivěsiti dal, důvěřuje se v tom Vstí, [...] že já skrzeva to žádné škody míti nebudu.“ *Tamtéž*, dop. č. 542, s. 406.

²⁸⁹ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II-340, f. 125r (druhý z dopisů na této straně).

²⁹⁰ MZA, G 169 Rodinný archiv Collaltů Brtnice, inv. č. 546.

²⁹¹ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 342, f. 5v. Srov. *tamtéž*, f. 22r-v.

²⁹² *Tamtéž*, f. 6r.

sumy.²⁹³ Valdštejn jim odpověděl, že je do té doby splatí, nicméně z dopisu Jihlavských z 10. října vyplývá, že tak dosud neučinil.²⁹⁴

Dne 7. března 1612 mu Jihlavští píší, že se na ně obrátil se žádostí o pomoc sedlář Jiří Geyer, jemuž Valdštejn dluží za práci několik set zlatých. Zmiňují přitom, že Geyer je potřebný řemeslník a rovněž dluží několika měšťanům, jimž nemůže splácat.²⁹⁵ Valdštejn mu však ani tak nezaplatil, a protože na Geyera začali naléhat jeho věřitelé, poslali také Jihlavští Valdštejnovi 26. června urgenci.²⁹⁶ Následujícího dne dopisem odmítli Valdštejnovu žádost o ručitelství za půjčku 5 000 zlatých.²⁹⁷ Přesto nedlouho nato obdrželi další žádost, a sice o ručení za 3 000, půjčených Valdštejnem od paní Neumaierové. Navzdory vlastním dluhům mu tentokrát dopisem ze 13. července v zájmu dobrých sousedských vztahů vyhověli.²⁹⁸ Malý dluh měl v závěru roku 1613 rovněž vůči Janu Nusbergerovi, resp. jeho pozůstalým.²⁹⁹ Naopak Valdštejn Jihlavské 22. března 1615 žádal, aby do sv. Jiří, tedy do 23. dubna, vrátili 3 000, které jim půjčil Blekta z Outěchovic. Dne 6. dubna mu však odpověděli, že mu nemohou vyhovět.³⁰⁰ O tom, že si v letech 1616–1618 půjčoval peníze od města Moravské Budějovice, jsem se již zmínil výše.

Kontakty s Jihlavou, vzdálenou od Brtnice jen něco přes 10 kilometrů, se však neomezovaly pouze na půjčování peněz. V dochovaných kopiářích z Jihlavy se nachází na devět desítek opisů nebo v několika případech registů dopisů adresovaných Valdštejnovi, počínaje listem ze 4. prosince 1602, kterým mu přeje Boží požehnání a slibují mu v zájmu dobrých sousedských vztahů prokazování služeb, pokud jim možnosti dovolí. Nejčastěji se však korespondence týkala jeho poddaných nebo jihlavských měšťanů. Kromě Valdštejnových dluhů, za něž Jihlavští ručili, byly častým tématem dopisů také dluhy těchto osob. Např. 5. března 1603 mu psali, že jihlavský měšťan Lorenz Müller se na ně obrátil s žádostí o prostřednictví v situaci, kdy mu Valdštejnova poddaná Dorota Korandová od roku 1598 zůstává dlužna. Žádají jej tedy, aby v této věci zakročil.³⁰¹

Druhou otázkou často frekventovanou v této korespondenci je propouštění poddaných. Např. 5. března 1606 píší Valdštejnovi, že jeho poddaný, Jan Podlusku (?) ze Střížova (dnes součást Brtnice), se rozhodl žít na jihlavských gruntech ve vsi Vílanec.

---

²⁹³ *Tamtéž*, f. 84v–85r.

²⁹⁴ *Tamtéž*, f. 133v–134r.

²⁹⁵ *Tamtéž*, f. 73v–74r.

²⁹⁶ *Tamtéž*, f. 101r–v.

²⁹⁷ *Tamtéž*, f. 101v.

²⁹⁸ *Tamtéž*, f. 105r–v.

²⁹⁹ *Tamtéž*, f. 201r–v, 213v–214r.

³⁰⁰ *Tamtéž*, f. 280v.

³⁰¹ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 341, f. 652r.

Přimlouvají se tedy za jeho propuštění a zároveň slibují, že při podobné, ale opačné situaci budou i oni takto postupovat.³⁰² K tomu došlo např. v případě Zuzany Koldamerové, kterou si chtěl vzít za manželku Valdštejnův klíčník na Brtnici Jan Koranda. Dne 13. října proto Valdštejnovi oznamují, že ji propouštějí.³⁰³

Třetí téma, které se mnohokrát opakuje, se týká obnovení hranic. První zmínka o tom je v dopise z 18. října 1607 a od té doby opakovaně Valdštejna vyzývají, aby navrhnul termín, kdy by se kvůli tomu mohli sejít.³⁰⁴ A ačkoli tak několikrát učinil on i Jihlavští,³⁰⁵ přesto si ještě 19. dubna 1613 stěžují, že se tato záležitost z roku na rok odkládá.³⁰⁶ V odpovědi jim Valdštejn navrhnul 20. květen a Jihlavští toto datum potvrdili,³⁰⁷ ani tehdy však k setkání nedošlo a 11. června Jihlavští žádají stanovení dalšího data.³⁰⁸ Poslední zmínka tohoto druhu je v dopise z 22. listopadu 1614: „[...] na nejedno psaní naše až posavad k obnovení hranic den od Vaší Milosti nám jmenován není [...]“.³⁰⁹

Mimo těchto nejfrekventovanějších žádostí Jihlavanů Valdštejnovi však nalezneme i další. Dne 28. dubna 1603 mu tlumočí stížnost pekařského cechu, že jeho poddaní z Brtnice i odjinud vozí do Jihlavy na trh prodávat chléb a koláče, což je v rozporu s trhovními pořádky, a působí tím jihlavským pekařům nemalou újmu.³¹⁰ Dne 15. srpna 1607 Valdštejna varovali, že podle zprávy, kterou obdrželi, mají do kraje přijet „ti Gaispergerovi knechtí“;³¹¹ několik listů se týká výdajů a škod způsobených rejтары.³¹² Dne 8. února 1608 jej žádali o uvěznění pekaře Jindřicha z Brtnice, který způsobil zranění manželce svého otce, šenkýře Štefana ze Štoků, jenž mu pravděpodobně podlehne.³¹³

Jindy se naopak jedná o odpovědi na Valdštejnovy žádosti. Dne 5. srpna 1606 mu píší, že na jeho žádost se přimluvili u poručníků sirotků po Prokopu Hefferovi, Mathesi Reindlerovi a Davida Neumaiera, aby „dáleji summ svých, kteréž za Vaší Milost mají, sčekání učinili“, a dosáhli odkladu z 28. září 1606 až do 24. dubna 1607.³¹⁴ V dubnu 1608 je žádal, aby mu jihlavský mistr trubač poskytnul jednoho svého tovaryše. Ten je však měl

---

³⁰² Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II-340, f. 6v.

³⁰³ *Tamtéž*, f. 48r.

³⁰⁴ *Tamtéž*, f. 131r-v.

³⁰⁵ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 342, f. 105v, 133v.

³⁰⁶ V dopise je zmíněn i rok 1607, jímž počínaje se nemohou dohodnout. *Tamtéž*, f. 168r-v.

³⁰⁷ *Tamtéž*, f. 172v, 177r.

³⁰⁸ *Tamtéž*, f. 181r.

³⁰⁹ *Tamtéž*, f. 257[bis]v.

³¹⁰ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 341, f. 661r-v.

³¹¹ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II-340, f. 118r.

³¹² SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 341, f. 642r; Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II-340, f. 91v, 95v.

³¹³ *Tamtéž*, f. 163v–164r; srov. *tamtéž*, f. 170v.

³¹⁴ *Tamtéž*, f. 35v.

pouze tři a nemohl se bez nich obejít. Proto se mu 12. dubna 1608 omlouvají, že mu nemohou vyhovět.³¹⁵ Naopak 20. května 1611 mu na tři dny propůjčili městské trubače.³¹⁶

Z nastíněného přehledu obsahu této korespondence vyplývá, že je vhodným pramenem pro vztahy mezi městem a okolní vrchností, ale že možnosti jejího využití pro poznání Valdštejnova řízení panství a charakteru jeho vazeb s okolními městy jsou omezené. Jen málokdy totiž lze z dopisů vyčíst Valdštejnův postoj k věci nebo jeho reakci, nejčastěji tehdy, když si kvůli vyřízení záležitosti vyměnili více než jednu dvojici dopisů. Jedním z takových případů je kauza z jara roku 1607. Dne 23. března mu Jihlavští v prvním dopise podrobně vylíčili, jak se na ně obrátil tesař Thomas Hans nebo Hons, který slíbil řeznickému tovaryši Petru Kubíkovi (Valdštejnovu poddanému z Brtnice) za manželku svoji dceru Martu. Kubík nejprve žádal o odklad, aby k sňatku došlo teprve, až se po dvou letech v učení stane mistrem, mezitím se ale s Martou sblížili natolik, že přišla do jiného stavu. Na svém slibu, že se s ní ožení, sice nic nezměnil, ale jeho bratři Matouš a Martin jej před konáním svatby odvezli. Žádají proto Valdštejna, ať jim nařídil, aby jej zase vrátili a svatba mohla řádně proběhnout.³¹⁷ Z další korespondence vyplývá, že Valdštejn poté několikrát stanovil datum svatby, která proběhla nejspíše v červnu.³¹⁸ Když se 11. července se přimlouvají za přijetí Petra Kubíka do řeznického cechu, bylo již po svatbě.³¹⁹

Další záležitost, k níž nalezneme v jihlavském kopiáři hned několik dopisů, se týká pozůstalosti po zmíněném Janu Khergeliovi. Poručníci sirotka po něm pozůstalém, radní Bartoloměj Schmilauer a Jan Šindel, oznámili před jihlavskou radou, že se na Valdštejnovu písemnou výzvu dostavili do Moravských Budějovic a že „týž statek ne podle pořádku a obyčeje města našeho, ale Budějovic Moravských, kdež matka s dětmi rovný díl má, rozdělen býti měl“. Khergelius si však za svého života vymínil, aby i s manželkou a dítětem zůstal pod jihlavskou jurisdikcí.³²⁰ Na tento dlouhý dopis z 22. července 1611 však Valdštejn ani po několikeré urgenci nereagoval,³²¹ stejně jako na další dopisy z druhé poloviny roku 1611, týkající se propuštění Maruše Traplové³²² a dluhu řezníka Jana Pěška

---

³¹⁵ *Tamtéž*, f. 182r.

³¹⁶ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 342, f. 12r.

³¹⁷ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II-340, f. 83v–84r.

³¹⁸ Srov. *tamtéž*, f. 89r-v, 91r, 95r, 96v. Poslední dopis je datovaný 15. květnem 1607.

³¹⁹ *Tamtéž*, f. 110v.

³²⁰ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 342, f. 22v–23v.

³²¹ *Tamtéž*, f. 32r-v, 41v–42r, 48v.

³²² *Tamtéž*, f. 47v–48r, 49v, 51r-v.

Valdštejnovi.³²³ Až 27. prosince 1611 od něj obdrželi dopis s odůvodněním, proč jim nemůže odpovědět, to však z jejich reakce z 29. prosince nelze vyčíst.

Všechny tyto záležitosti tedy řešili v dopisech z počátku roku 1612. V případě Khergeliovy pozůstalosti není zcela zřejmé, jakého výsledku dosáhli. Poslední zmínka je v dopise z 11. dubna 1612: „[...] žiadáme, žie ouřadu města Budějovic, aby všecken statek jmenovaného pana Kergelia poručníkům, kdyby se k nim vypravili, bez odpornosti vydali a propustili, laskavě poručiti ráčíte.“³²⁴ Zajímavější je další vývoj situace s Traplovou. Ukazuje totiž na Valdštejnovu dobrou vůli, kdy jí chtěl vyhovět i přes námitky Jihlavských. Ti totiž argumentovali tím, že by to mohlo zapůsobit jako špatný precedens, jehož by následně bylo možné zneužívat. Dne 10. ledna 1612 mu doslova píší, že jeho žádosti „rádi bychom vykonali, ale jinejm vdovám a sirotkům neposlušným kupříkladu a kázni, nepokládajíc sobě v tom žiadné kořisti tak, abychom skrze propuštění jim spravedlnosti a promíjení pokut jiných neposlušných vdov a sirotkův neposilňovali, a kteřížby poslušni býti mohli, nepohoršovali. Takovou spravedlnost jí vydati a propustiti nemůžeme.“³²⁵ Valdštejn však na tom trval, a tak 7. února mu píší, že „ačkoliv slušné příčiny sou, pročbychom též vdově spravedlnosti její nepropustili“, v zájmu dobrých sousedských vztahů „jmenovanou vdovu dva díly spravedlnosti její z statku neb[ožtíka] manžela jejího propouštíme“. Třetí část však ponechali pro přátele jejího zemřelého manžela „i také pro nahrazení a nápravu kázně a pro vejstrahu jiným [...]“.³²⁶

Naopak když Valdštejn na žádost Jihlavských z 29. března 1612 propustil svého poddaného Ondřeje Dvořáka, který se chtěl oženit s Markétou, dcerou Křišťana ze Strítěže,³²⁷ učinil tak bez „spravedlnosti“, tedy bez nároků, které měl. Proto jej Jihlavští 12. dubna znovu žádali o jejich přiznání.³²⁸ Valdštejn zřejmě opět nevyhověl, protože totožnou žádost nalezneme ještě dopise Jihlavských z 10. listopadu.³²⁹ Z jejich dalšího dopisu ze 4. prosince vyplývá, že i nyní byla Valdštejnova reakce negativní. Jihlavští mu proto odpovídají, že takovýto postoj nepředpokládali, jinak by postupovali stejně i oni v případě propuštění Martina Svobody.³³⁰

O Valdštejnově zapojení se do dění mimo vlastní panství se kromě zmíněných dopisů z Jihlavy nachází jen malé množství dokladů. Jménem zástupce moravského

³²³ *Tamtéž*, f. 38v–39r, 50r, 51v–52r. V pozdější korespondenci již Pěšek není zmíněn.

³²⁴ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 342, f. 83r.

³²⁵ *Tamtéž*, f. 56v.

³²⁶ *Tamtéž*, f. 66r.

³²⁷ *Tamtéž*, f. 80r-v.

³²⁸ *Tamtéž*, f. 83r-v.

³²⁹ *Tamtéž*, f. 139r.

³³⁰ *Tamtéž*, f. 145r-v.

zemského hejtmana³³¹ zaslal Jihlavským ve dnech 22. června a 13. listopadu 1606 přípisy, které měli rozesílat dále po jihlavském kraji.³³² Několik zpráv o Valdštejnovi se nachází rovněž v moravských zemských deskách. Podle jednoho zápisu prodali 23. dubna 1608 spolu s Karlem st. ze Žerotína jakožto poručníci majetku a sirotka po Jiřím Teufelovi z Gundersdorfu veškerý jeho majetek – tvrz a ves Tavíkovice, městečko Běhařovice a vsi Dobronice, Šamikovice a Přišovice, „nemohouce týž statek tavíkovskej pro dluhy [...] dochován býti [...]“, – Jiřímu Hodickému z Hodic za 53 000 zlatých.³³³ Dále je zde zmiňován mezi účastníky zemského soudu v letech 1609–1619.³³⁴

•••

Valdštejn se zřejmě netěšil zcela pevnému zdraví. O jeho nemocech se z období po jeho návratu na Moravu dochovaly pouze dvě zprávy, avšak je třeba vzít v úvahu, že z Valdštejnovy korespondence z doby mezi jeho návratem z cest roku 1602 a jeho zatčením v Jihlavě roku 1621, kde se takováto informace mohla jedinečně nacházet, se zachovala jen malá část.³³⁵ První zmínka je v odpovědi Karla st. ze Žerotína z 30. prosince 1606 na Valdštejnův dopis a z této Žerotínovy reakce je zřejmé, že Valdštejn byl sice nemocen, ale jeho stav se již zlepšoval. Žerotín jej však přesto upozornil, že pokud se bude o Třech králich konat soud v Olomouci a on se jej nebude moci zúčastnit vinou přetrvávající nemoci, může místo sebe zmocnit jednu osobu pro projednání „věci sirotčí“.³³⁶ Druhá zpráva se nachází v dopise Karla st. ze Žerotína Janu Hynkovi z Velenova z 15. června 1612, kterého žádá, aby navštívil Valdštejna a požádal jej, aby se dostavil k soudu, pokud mu to zdraví umožní.³³⁷

Valdštejn dlouho nebyl zvolen ani jmenován do žádného úřadu. Pouze v záznamu o vkladu věna je uveden jako císařův tajný rada.³³⁸ V žádném jiném dokumentu však takto titulován není. Až za stavovského povstání byl zvolen do directorské vlády,³³⁹ což mu bylo

---

³³¹ Hejtmanem byl tehdy Ladislav ml. z Lobkovic (1566–1621).

³³² SOkA Jihlava, Zlomky starých registratur, I 3 1606 (13. listopadu) a II A 14 1606 (22. června).

³³³ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 378–379.

³³⁴ *Tamtéž*, s. 353, 395, 397, 411, 425, 430, 439, 441, 443, 448, 453, 459, 472, 474.

³³⁵ Jedná se o osm dopisů od Karla st. ze Žerotína (dva z r. 1602, pět z r. 1605 a jeden z r. 1606) a čtyři dopisy s Martinem Bacháčkem z Nauměřic (tři z r. 1604 a jeden z r. 1608). Viz kap. 1. 2. 4.

³³⁶ V. BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, II/3, dop. č. 870, s. 55.

³³⁷ *Tamtéž*, dop. č. 931, s. 108.

³³⁸ M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 415.

³³⁹ V této souvislosti literatura připomíná, že na počátku roku 1619 jej v Brtnici navštívil Jindřich Matyáš Thurn, který tudy táhl s vojskem do Znojma na shromáždění protestantské šlechty. J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 123–124.

oznámeno dopisem 15. května 1619, a zúčastnil se vítání Fridricha Falckého, jehož komorníkem se stal. Po porážce povstání se na rozdíl od jiných čelních účastníků nerozhodl pro okamžitý odchod do exilu. V červnu roku 1621, ještě před staroměstskou exekucí, přijeli do Jihlavy císařští komisaři a mezi těmi, které zde zatkli, byl také Valdštejn. Byl uvězněn v Brně na Špilberku a jeho movitý majetek, uložený v Jihlavě, byl zabaven. Jeho navrácení se neúspěšně pokoušel dosáhnout dopisem Františkovi z Ditrichštejna z 23. července 1621, argumentuje tím, že stříbro a klenoty, uložené na jihlavské radnici, patřily jeho manželce a její sestře.³⁴⁰ Dne 7. listopadu 1622 byl odsouzen ke ztrátě hrdla, cti a majetku, kterýžto trest byl o dva dny později zmírněn generálním pardonem na tříleté vězení. Ještě 15. února 1623 prosil Adama ml. z Valdštejna, který jej ve vězení navštívil v létě roku 1622, aby se za něj, až pojedou do Mikulova, u Ditrichštejna přimluvil. Chtěl dosáhnout navrácení cti a propuštění z vězení nebo alespoň aby do té doby, než bude o něm rozhodnuto, směl bydlet u své manželky. Píše rovněž, že již tři týdny je vážně nemocen. O tři dny později svou žádost opakuje a svého příbuzného, který mezitím přijel do Brna, prosí o přimluvu u císaře.³⁴¹ Adam ml. z Valdštejna již 19. února poslal Ditrichštejnovi supliky za Valdštejna i další vězně a Ditrichštejn je všechny přeposlal i s dopisem Adama ml. z Valdštejna do Vídně. A skutečně již 9. března byli propuštěni Pertold z Lipé, Fridrich z Kounic a Jan Ludvík Krokvicer. Ostatní byli v následujících letech omilostněni, jako poslední Kryštof z Říčan 22. července 1626. Valdštejn se však svého propuštění nedožil, protože vinou nemocí 24. června 1623 zemřel. Jeho manželka Kateřina jej přežila o mnoho let, ještě roku 1642 koupila od dcer Jana Krále z Dobré Vody Justýny, Aleny a Johany statek Dobrá Voda.³⁴²

---

³⁴⁰ F. HRUBÝ (vyd.), *Moravské korespondence*, dop. č. 87, s. 120–121.

³⁴¹ *Tamtéž*, dop. č. 191–192, s. 311–316.

³⁴² Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882, s. 302–303.

4. Proces Valdštejnova vzdělávání

Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí v raném novověku patří mezi poměrně dobře zpracovaná témata, a tak není třeba se mu zde obsírně věnovat v obecné rovině.³⁴³ Pouze zmíním možnosti, jež mohli rodiče, případně poručníci využít při rozhodování o způsobu výuky svého potomka.

Až do věku přibližně sedmi let setrvali chlapci stejně jako dívky ve fraucimoru, kde si osvojili mateřský jazyk a základy hygieny, společenského chování a náboženství, nadanější děti možná také základy gramotnosti. Ve věku kolem sedmi let přecházeli chlapci do mužské části domácnosti a jejich výchova se od té doby odlišovala od dívčí. Následovalo obvykle najmutí vychovatele.

Zpočátku měl výuku na starosti povětšinou právě vychovatel, případně bylo možné soustředit několik chlapců ke společné výuce vychovatelem do tak řečené „zámecké školy“. Elementární a alespoň částečně i partikulární vzdělání chlapci mohli získat i u některého z profesorů pražské univerzity. Dále bylo možné synka poslat (obvykle v doprovodu vychovatele) na některou z partikulárních škol, ať už se jednalo o školy městské, soukromé nebo církevní. Poslední zmíněné zřizovali jednak jezuité, jednak Jednota bratrská. Šlechta přitom využívala nejen školy v českých zemích, ale běžně také v zahraničí – např. v Altdorfu, Štrasburku, Zerbstu, Herbornu nebo v Pasově. V neposlední řadě byli mladí šlechtici posíláni za výchovou a vzděláním ke dvoru, kde sloužili jako pážata.

Ať už rodiče dali svého syna vzdělávat jakkoli, uzavírala vzdělávací proces obvykle tzv. kavalířská cesta.³⁴⁴ Jejím cílem byla, řečeno s P. Maťou, „všestranná integrace do

---

³⁴³ Pro následující odstavce vycházím především z práce M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, shrnutí dosavadního bádání o této problematice viz *tamtéž*, s. 26–32. Z literatury k předbělohorskému městskému, bratrskému a jezuitskému školství vybírám alespoň Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901; Jiřina HOLINKOVÁ, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Praha 1967; Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993; Rudolf URBÁNEK, *Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy. Příspěvek ke 400. výročí narozenin Blahoslavových*, Brno 1923; O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*; Boris UHER a kol. (vyd.), *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*, Přerov 1979; Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006; Anton SCHINDLING, *Bildung und Wissenschaft in der frühen Neuzeit 1650–1800*, München²1999.

³⁴⁴ K nim viz zejména Harry KÜHNEL, *Die adelige Kavalierstour im 17. Jahrhundert*, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge 36, 1964, s. 364–384; Zdeněk HOJDA, „Kavalířské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Jaromír Homolka (vyd.), *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216–239; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 307–317, 323–327; Jaroslav PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, Český časopis historický 88, 1990, s. 661–682; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 347–383; Jiří KUBEŠ, *Národně dospívání urozených. Kavalířské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013; ze

světa urozených“.³⁴⁵ Té měli šlechtici dosáhnout pomocí širšího spektra dovedností, jež si měli během své kavalírské cesty osvojit. Především se jednalo o jazykovou výbavu, univerzitní vzdělání, dále některé nauky nad rámec *trivia*, jako např. matematiku, geografii, vojenské inženýrství, architekturu nebo státovědu, a v neposlední řadě tzv. šlechtická cvičení (jízda na koni, šerm, tanec, hra na hudební nástroje). Šlechtici měli rovněž navazovat kontakty a účastnit se dvorského života. Úloha kavalírské cesty tak byla vzdělávací, poznávací i socializační.

Protože během období 1560–1750, jímž lze přibližně vymezit existenci fenoménu kavalírských cest v českých zemích, se požadavky na vzdělání i vychování šlechticů měnily, proměňovala se v důsledku toho i podoba kavalírských cest. Na jejich periodizaci není zatím v dosavadním bádání shoda. Nedávno však předložil závěry svého široce podloženého výzkumu J. Kubeš, který spatřuje tři základní období kavalírských cest, navzájem oddělená třicetiletou válkou, resp. válkou o španělské dědictví.³⁴⁶ Valdštejnova cesta tak spadá do prvního období, kde je možné pozorovat řadu společných rysů s akademickou peregrinací humanistických učenců;³⁴⁷ lze dokonce s J. Kubešem soudit, že tehdy taková peregrinace představovala jádro kavalírské cesty. Ty měly v této době převážně studijně-poznávací charakter – část cesty šlechtici putovali po Evropě a část studovali na univerzitách, jichž vystřídali často v poměrně krátkém sledu hned několik. Přístup šlechticů ke studiu se lišil případ od případu, někteří se imatrikulovali, avšak reálně nestudovali, jiní naopak kromě návštěvy přednášek podstupovali zároveň mimoškolní výuku. Ani ti však obvykle neusilovali o zisk vysokoškolského gradu,³⁴⁸ a jak upozorňuje Michal Svatoš, pro peregrinující studenty byla velkým přínosem již cesta samotná.³⁴⁹

---

zahraniční literatury v nedávné době zejm. Antje STANNEK, *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 2001; Claudia ZONTA, *Schlesische Studenten an italienischen Universitäten. Eine prosopographische Studie zur frühneuzeitlichen Bildungsgeschichte*, Stuttgart 2004; Rainer BABEL – Werner PARAVICINI (Hrsg.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und Europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert. Akten der internationalen Kolloquien in der Villa Vigoni 1999 und im Deutschen Historischen Institut Paris 2000* (= Beihefte der Francia, 60), Ostfildern 2005; Mathis LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert* (= Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 56), Köln – Weimar – Wien 2004; Jiří PEŠEK, *Studijní cesty mládeže z českých zemí v době předbělohorské. Úvaha nad sociokulturními kontexty vzdělanostních migrací*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (vyd.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, I, Praha 2007, s. 448–452.

³⁴⁵ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 317.

³⁴⁶ Své závěry shrnuje v J. KUBEŠ, *Náročná dospívání urozených*, s. 257–260.

³⁴⁷ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 348–350.

³⁴⁸ Mezi nečetnými výjimkami byli např. Jeroným Šlik, bakalář teologie z Oxfordu, nebo Jiří Zikmund Praksický ze Zástřizl, mistr svobodných umění z Cambridge. M. DURAJOVÁ – R. SMÍŠEK (Hrsg.), *Hieronymus der Ältere Schlik*, s. 37–38; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 373.

³⁴⁹ Michal SVATOŠ, *Akademická peregrinace a cesty za vzděláním. Die akademische Peregrination und die Bildungsreisen*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen*

V menší míře kavalíři rovněž pobývali u panovnických, šlechtických nebo církevních dvorů. Tyto pobyty se však již obešly bez povinností v rámci pážecí služby a kavalíři tedy členy „užšího“ dvora nebyli.³⁵⁰ Délka kavalírské cesty se různila od několika měsíců³⁵¹ po několik let. Spíše však máme zprávy o delších cestách.³⁵²

Během první poloviny 17. století posílila role panovnického dvora a šlechtici se v důsledku toho snažili uplatnit se při něm. To vedlo ke změně zaměření výchovy a výuky a následně ke vzniku nového modelu kavalírských cest, kde nabyly na významu pobyty u dvora a studium na nově vznikajících šlechtických akademiích.³⁵³

Ačkoliv lze vysledovat tyto obecné rysy kavalírských cest, jednotlivé cesty se navzájem různily, a to nejen v závislosti na finančních možnostech i strategiích rodičů, resp. poručníků, jež měly vliv na délku i v místa pobytu šlechticů. Případ od případu se lišila i skutečná náplň kavalírských cest a v důsledku toho její výsledný přínos, mj. podle schopností a zájmu jednotlivých šlechticů.

---

im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 245.

³⁵⁰ Vymezení pojmu užšího, širšího a virtuálního dvora viz např. Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 192–193; k problematice úlohy panovnického dvora v raném novověku Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (vyd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr 1526–1740* (= Opera historica 10), České Budějovice 2003; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 364–439; Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 453–525; Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag 2002; ze zahraniční literatury viz zejm. Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie. Mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 1994; Karl BOSL, *Böhmen als Paradenfeld ständischer Repräsentation vom 14. zum 17. Jahrhundert*, in: Karl Bosl (Hrsg.), *Böhmen und seine Nachbarn. Gesellschaft, Politik und Kultur in Mitteleuropa*, München – Wien 1976, s. 188–200; pro další literaturu k tématu viz především Václav BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526–1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: V. Bůžek – P. Král (vyd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 5–32.

³⁵¹ Např. cesta Petra Voka z Rožmberka na přelomu let 1562–1563, která však patrně nebyla typickou kavalírskou cestou, a P. Maťa dokonce soudí, že v jeho případě „o kavalírské cestě v pravém slova smyslu ještě nemůže být řeč“. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 316. Poměrně krátká byla rovněž cesta Bedřicha z Donína v l. 1593–1594.

³⁵² Např. cesty Melchiora z Redernu (1572–1574), Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkowic (1584–1588, 1589–1590), Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka (1592–1596, 1597–1600), Albrechta Jana Smiřického ze Smiřic (1611–1616, s přestávkou o délce několika měsíců r. 1614) nebo Jiřího Adama z Martinic (1620–1625). P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 323–325, 802, pozn. 120–121; *Ottův slovník naučný*, XXIII, s. 341–342; František TEPLÝ, *Proč se stal Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z českého bratra katolíkem*, Sborník Historického kroužku 13, 1912, s. 206. Zdeněk HOJDA, *Z katolického exilu do západní Evropy. „Velká cesta“ Jiřího Adama z Martinic v letech 1620–1625*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem* (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 301–306. Ještě delší byly cesty Václava Budovce z Budova (1569–1577) a Karla st. ze Žerotína (1578/9–1587). Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova* (= Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 74), Praha 1984, s. 12–19; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína*, s. 39–41; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 265.

³⁵³ J. KUBEŠ, *Náročná dospívání urozených*, s. 260.

4. 1. Průběh Valdštejnových studií

Valdštejnův vzdělávací proces patří mezi ty, jež jsou z velké části poměrně dobře podchyceny prameny. Bohužel nemáme žádné zprávy o jeho výchově a vzdělávání do přibližně devíti let. Pro další roky se však zachovalo mnoho zpráv především díky dvojici pramenů z jeho studijních let, a sice památníku z let 1591–1600 a deníku z let 1597–1603.

Přestože pro nejranější Valdštejnovu výchovu postrádáme pramenný materiál, není důvod se domnívat, že by se měla odlišovat od běžné praxe. Nejspíše tedy dlel přibližně do sedmi let v prostředí fraucimoru, poté mu byl pravděpodobně najat dnes již neznámý vychovatel. První místo, pro které máme Valdštejnovo studium doloženo, je Velké Meziříčí a zdejší *gymnasium illustre*.³⁵⁴ Tato instituce stojí na pomezí soukromého a veřejného školství – mezi soukromé školy řazena nebývá, byla však založena ze soukromých prostředků. Nižší partikulární školu založil, nebo alespoň znovu nadal roku 1557 Valdštejnův dědeček Zikmund Helt z Kementu, místokancléř Království českého, a protože byl katolík, i výuka v této škole byla vedena v katolickém duchu. Vyšší školu však založila až v letech 1576–1577 vdova po něm, zmíněná Alena Meziříčská z Lomnice, jež ale byla luterského vyznání a dokonce iniciovala schůzku okolní nekatolické šlechty a duchovenstva, k níž došlo na podzim 1576 na meziříčském zámku. O zřízení nového *gymnasia illustre* na základě starší školy, a to nově v luterském směru, bylo rozhodnuto právě zde. Snad se tak stalo v reakci na nadání bratrské latinské školy v Ivančicích.

Valdštejnův pobyt na velkomeziříčském gymnáziu v roce 1591 dokládá záznam z jeho památníku od rektora gymnázia Jana Ursina z Marlishausenu (†1613)³⁵⁵ z 8. října tohoto roku. Ursinus zde působil od roku 1584 až do uzavření školy roku 1602. Jedním z Valdštejnových učitelů byl i Matyáš Borbonius z Borbenheimu, který zde v letech 1586–1590 rovněž studoval a poté krátce učil.³⁵⁶

Není známo, kdy Valdštejn na školu nastoupil. Je možné, že zde studoval již v době smrti svého otce, kdy mu bylo 7 let, protože Jindřich Brtnický z Valdštejna ve svém odkaze zvýšil roční příspěvek 30 zlatých na učitele.³⁵⁷ Zato však je možné usuzovat na rok

---

³⁵⁴ O něm zejm. Augustin KRATOCHVÍL, *Luteránská škola ve Vel. Meziříčí*, Časopis Matice moravské 29, 1905, s. 197–201; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 131–136; TÝŽ, *Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny (1500–1700)*, Praha 2016, s. 149–152, kde viz další literaturu.

³⁵⁵ *Stambuch*, s. 103. O Ursinovi viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, V, s. 423; František MAREK, *Humanistická škola v Jihlavě*, in: Martin Hemelík (vyd.), *De vita scholastica aneb O životě ve školách*, Jihlava 2011, s. 39–43.

³⁵⁶ O něm zejm. M. SVATOŠ, *Cesta za vzděláním*; M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 139–140 a passim, kde viz další literaturu.

³⁵⁷ A. KRATOCHVÍL, *Luteránská škola*, s. 200.

jeho odchodu z Velkého Meziříčí. Oba záznamy ve Valdštejnově památníku z roku 1592 již byly datovány v Bransouzích („Brisnicii“, 26. a 28. listopadu),³⁵⁸ lze se proto domnívat, že Velké Meziříčí opustil právě během tohoto roku. Důvod jeho přesídlení prameny nesdělují, ale vzhledem k tomu, že tohoto roku zemřela jeho matka Zuzana a Velké Meziříčí poté připadlo katolickým Berkům z Dubé, opustil je pravděpodobně v této době a z tohoto důvodu. Jiná místa jeho pobytu nejsou až do 4. prosince, byl poslán na studia do Jihlavy, doložena.

Z příslušného deníkového záznamu však není zřejmé, zda Valdštejn v Jihlavě navštěvoval místní městskou latinskou školu,³⁵⁹ nebo zde absolvoval soukromou výuku.³⁶⁰ Valdštejn píše toliko: „Byl jsem poslán na studia do Jihlavy.“³⁶¹ Skutečnost, že se v jeho památníku nenacházejí záznamy od rektora jihlavské školy (na rozdíl od rektorů škol ve Velkém Meziříčí, v Břehu a ve Štrasburku), společně s malým celkovým množstvím záznamů pocházejících z Jihlavy však nasvědčuje spíše druhé možnosti. Pro tuto dobu již známe Valdštejnova vychovatele – byl jím Adam Ropal z Ryfmburka († asi po 1629), který v této funkci setrval až do konce Valdštejnových studií v roce 1602.³⁶² Dalšími Ropalovými svěřenci byli v této době také bratři Pavel Volkart a Veikhard z Auersperku³⁶³ a dále Jindřich Zahrádecký ze Zahrádek a Jiří Zikmund Prakšický ze Zástřizl na Buchlově (1582–1614). Jako preceptora jich všech („eorumdem preceptor“)³⁶⁴ Ropala nazývá Borbonius, od roku 1591 vychovatel Jana z Vartemberka a na Napajedlích, který v Jihlavě se svým svěřencem pobýval od jara 1593. Celou skupinku uvádí ve svém deníku jako své spolustolovníky v konviktu jihlavského městského syndika a spisovatele Jana Hynka z Velenova († 1623).³⁶⁵ Z Borboniových nejednoznačných záznamů není jasné, zda zde učil rovněž Valdštejna a další Ropalovy svěřence. Borbonius je všechny uvádí ještě na jiném místě svého deníku, v seznamu svých žáků, jež na různých místech učil.³⁶⁶ Mohli tedy být jeho žáky jindy, doloženo to máme kromě Valdštejna i pro Zástřizla, jenž byl vedle Vartemberka dalším jeho svěřencem v letech 1596–1597 v Basileji (jako třetí s nimi tehdy byl Albrecht Bukůvka z Bukůvky).

³⁵⁸ *Stammbuch*, s. 76, 95.

³⁵⁹ O ní viz F. MAREK, *Humanistická škola v Jihlavě*, s. 17–50.

³⁶⁰ O tom již M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 126–128.

³⁶¹ „Missus fui ad studia Iglaviam.“ *Diarium*, f. 7r (24. listopadu, resp. 4. prosince 1592).

³⁶² Stal se jím po svém návratu ze studií na univerzitě ve Vitembergu (1589–1591). O něm zejm. M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 276–277 a passim, kde viz další literaturu.

³⁶³ O tomto rodu viz Miha PREINFALK, *Auersperg. Geschichte einer europäischen Familie*, Graz 2006.

³⁶⁴ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 102.

³⁶⁵ Hynek vydal r. 1595 Fabriciovu mapy Moravy. Během stavovského povstání byl direktorem zemské vlády. O něm především J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, II, s. 378–379.

³⁶⁶ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 100.

Borbonius s Vartemberkem opustili Jihlavu brzy po 1. březnu 1594, kdy se oba zapsali Valdštejnovi do památníku,³⁶⁷ a následujících pět měsíců strávili na Napajedlích. Ropal a jeho svěřenci odjeli z Jihlavy brzy po nich. Dalším místem jejich studií se mělo stát gymnázium ve slezském Břehu. Dne 9. května 1594 se Valdštejn rozloučil se strýcem Hynkem Brtnickým z Valdštejna, který patrně pobyt celé skupiny na této škole inicioval a zaslal v této věci dopis knížeti Jáchymu Fridrichovi Lehnicko-Břežskému (1550–1602) a Karlovi II. Minsterberskému (1545–1617),³⁶⁸ který byl příbuzným Hynkovy manželky Kateřiny Zajímačky z Kunštátu.³⁶⁹

Zřejmě tedy Valdštejn strávil několik týdnů u svého strýce na Brtnici, během nichž byly dokončeny přípravy pro jeho pobyt na břežském gymnáziu. Dne 26. května uspořádal v Jihlavě hostinu na rozloučenou, jíž se zúčastnili členové městské rady a místního duchovenstva, a následujícího dne město opustil. Na cestu se ale celá skupina vydala až 2. června z Tavíkovíc a do Břehu všichni dorazili o šest dnů později.³⁷⁰ Ubytovali se zde v konviktu císařského celního úředníka Josia Rottermelia, kam za nimi na podzim přibyli Borbonius s Vartemberkem.³⁷¹

Luterské gymnázium v Břehu vzniklo na konci 60. let 16. století sloučením starší *Domstiftsschule* a místní městské školy, z téže doby pochází i renesanční školní budova (stavěna od roku 1564). Škola poskytovala kvalitní humanistické vzdělání v pěti třídách a navštěvovalo ji povícero šlechticů z českých zemí, obvykle (podobně jako Valdštejn) po předchozím studiu na latinské škole v Čechách nebo na Moravě. Někteří z nich jsou doloženi díky Valdštejnovu památníku (viz kap. 7. 2.), dále zde studovali např. Václav ml. Morkovský ze Zástřizl (rovněž v polovině 90. let), s nímž se Valdštejn znal již z dřívější doby, nebo od roku 1629 vnuk Karla st. ze Žerotína Karel Bruntálský z Vrba (1612–1637/1638).³⁷² Valdštejn zde setrval až do jara roku 1596.

---

³⁶⁷ *Stambuch*, s. 96, 111.

³⁶⁸ „[...] piae memoriae patruus [...] perscriptis de me meoque hoc sodalitis literis officiosissimis nomen et institutum nostrum apud Illustrissimos Principes, Ioachimum Fridericum Lignicensem et Brigensem et Carolum Munsterbergensem, [...] auspiciato est professus.“ *Valedictio*, s. [4]–[5].

³⁶⁹ „[...] affinitas illa, quae Celsitudini suae cum praenominato Domino patruo meo vinculo et necessitudine coniugii cum Illustri Heroina Kunstadia, eiusdem Ducis Caroli agnata, initi iucunde intercessit.“ *Tamtěž*, s. [5]. Srov. F. JECH, *Obrázky*, s. 38.

³⁷⁰ *Diarium*, f. 7r, viz ediční část této práce, s. 315.

³⁷¹ Dne 30. srpna ještě Borbonius dokončil v Napajedlích svou básnickou sbírku *Caesares monarchiae Romanae, orbis dominae*, viz G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 11; J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, I, s. 220–221.

³⁷² Karel Bruntálský z Vrba sepsal 19. listopadu 1637 svoji závěť a 29. ledna 1638 jmenuje moravský zemský tribunál komisaře k zinventování jeho majetku po jeho smrti. Antonín HAAS, *Karel Bruntálský z Vrba*, Praha 1947, s. 127–130. O břežské škole a zde studujících českých šlechticích M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 224–229, kde viz další literaturu.

Skupina chlapců sdružená okolo Ropala coby vychovatele tedy existovala po dobu asi tří nebo čtyř let. Vznikla *ad hoc* z potřeby vzdělání jednoho z nich, k němuž byli přibráni další chlapci patrně přibližně stejného věku, a fungovala do doby, kdy byla pro každého z nich určena odlišná forma edukace. Pro takovouto podobu skupinového vzdělávání, tedy skupiny několika chlapců ve věku okolo deseti let pobývajících ve městě, jsem nenalezl další příklady. Teprve na kavalírskou cestu se mladí šlechtici běžně vydávali společně. Zejména se jednalo o bratry,³⁷³ ne však výhradně, jak dokazuje Borboniova skupina navzájem nespřízněných mladíků studujících v Basileji. Rovněž se v průběhu cesty sdružovali kavalíři, kteří měli část cesty společnou, pro což máme doklad i u Valdštejna.

Existence této skupiny chlapců se společným vychovatelem Ropalem je ale zajímavou paralelou k jiné formě skupinové výuky, nazývané málo výstižným, leč v literatuře vžitým termínem „zámecká škola“.³⁷⁴ Také ty vznikaly *ad hoc* a obvykle neměly dlouhého trvání. Povětšinou o nich máme jen málo zpráv a málokdy známe věk chlapců v době, kdy zde studovali. Porovnáme-li však známé informace např. o českokrumlovské zámecké škole se skupinou chlapců sdruženou okolo Ropala, vidíme zde mnoho podobností. Krumlovská škola byla založena z popudu poručníků Petra Voka z Rožmberka (1539–1611), jenž byl v době fungování školy (1548–1551) ve stejném věku jako Valdštejn v době svého pobytu v Jihlavě. Podobně staří byli patrně i další chlapci (víme o asi 4–5) vzdělávající se spolu s Rožmberkem. Vyučoval je Rožmberkův vychovatel, mistr pražské univerzity Gabriel Svěchinus z Paumberka (1516–1587). Poté, co Rožmberkovi spolužáci opustili Krumlov a Svěchinus odešel z rožmberských služeb, celá „škola“ asi zanikla.³⁷⁵ Při tomto srovnání se tedy skupinka, jejímž členem Valdštejn byl, jeví jako další forma skupinového vzdělávání vedle těchto „zámeckých škol“, od nichž se lišila především tím, že nebyla soustředěna na sídle rodičů či poručníků některého z chlapců.

V Břehu Valdštejn setrval téměř celé dva roky. Toto období hodnotí ve své řeči na rozloučenou, kterou pronesl knížeti Jáchymu Fridrichovi Lehnicko-Břežskému jménem celé studující skupiny. Vzhledem k tomuto kontextu je třeba jeho vyjádření chápat nikoli jako objektivní posouzení přínosu studií, ale projev sebe prezentace, který postihuje skutečnou realitu jen v omezené míře. Valdštejn si totiž dal velmi záležet na tom, aby dal

---

³⁷³ Michal SVATOŠ, *Studenti z českých zemí na univerzitě v Sieně (1573–1738)*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, s. 32. Dle Svatošových zjištění přišlo do Sieny studovat ve skupině 23,8% z imatrikovaných.

³⁷⁴ O nich M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 76–90, kde viz další literaturu.

³⁷⁵ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 81–83.

najevo úroveň svého dosaženého vzdělání, a to jednak květnatostí použité latiny (navíc řeč uzavírá vlastní krátkou básní o šesti verších), jednak odkazy na starověké autory. Řeč samu uvozuje výrokem, který připisuje Sókratovi a ježž překládá jako „sluší se zakončit svůj život dobrým poslechem a dobrou modlitbou“.³⁷⁶ V souvislosti s vychovateli připomenul Achilleova vychovatele, zmíněného u Homéra,³⁷⁷ cituje krátké úryvky ze *Satir* Decima Iunia Iuvenala,³⁷⁸ spisů Marca Tullia Cicerona³⁷⁹ a *Zpěvů pastýřských* Publia Vergilia Marona.³⁸⁰ Mimo ně se Valdštejn odvolává ještě na Platóna, Xenofonta a Hésioda,³⁸¹ někdejšího rektora štrasburské školy Johanna Sturma (1507–1589) přirovnává k Marcu Tulliu Ciceronovi.³⁸² Z křesťanských textů dvakrát cituje žalmy,³⁸³ dvakrát se odvolává i na „apoštola“.³⁸⁴

O obsahu studií uvádí, že k latině se přidalo studium etiky a politiky, sám rektor jim přednášel o městském právu spolu s „Řečníkem“ (zřejmě Ciceronův *Orator*) a vykládal Senecovu knihu o ctnostech, nejspíše *De quatuor virtutibus cardinalibus*. A to nezmiňoval „další klasické četby, učitelky politického života, přinášející přemnoho pomoci k jazykové vytríbenosti“.³⁸⁵ Opakovaně děkuje vyučujícím a zdůrazňuje, že nikdy nezapomenou, co se zde naučili.³⁸⁶

³⁷⁶ „Socratem moriturum dixisse accepimus: ‚δει εν ευφημια τελευταν‘, hoc est decere se bene audiendo beneque precando vitam finire suam.“ *Valedictio*, s. [3]. Výrok je ale připisován Pythágorovi: „Those who are ready to die ‘in religious silence’ (en *euphemia teleutan*), as Pythagoras used to say, are completely purified and return to the hypercosmic realm (*eis tou hyperkosmion topon*) without bodies [...]“ Algis UŽDAVINYS, *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*, http://learningsources.altervista.org/Philosophy_and_theurgy_in_late_antiquity.pdf, s. 45 (přístup: 1. 9. 2016).

³⁷⁷ *Valedictio*, s. [4].

³⁷⁸ „Et cum assiduo circumsonet aures nostras dulcissima illa poetae vox: ‚Dii majorum umbris tenuem et sine pondere terram / spirantesque crocos et in urna perpetuum ver, / qui praeceptorem sancti voluere parentis / esse loco‘.“ *Tamtěž*, s. [13]. Srov. Iuvenalis, *Satirae* 7,207–210.

³⁷⁹ Viz následující poznámku.

³⁸⁰ „[...] pro liberalis doctrinae communicatione gratias agimus [...], quaesituri, si vita suppetet, et, pastor ille bucolicus ut ait, foetura gregem suppleverit“ [...].“ *Valedictio*, s. [14]. Srov. Cicero, *De finibus* 1,11; Vergilius, *Bucolica* 7,36.

³⁸¹ *Valedictio*, s. [7], [12].

³⁸² „[...] alter ille s[a]eculi nostri Cicero, olim dictator scholae, ad quam nunc tendimus, Argentinensis, meritissimus Ioannes Sturmus [...]“ *Tamtěž*, s. [6].

³⁸³ *Tamtěž*, s. [7]–[8].

³⁸⁴ Nejspíše se jedná o některý z novozákonních listů. *Tamtěž*, s. [11], [13].

³⁸⁵ „Audivimus de iure civitatis cum Oratore perorantem dominum rectorem, [...] eundem aureum Senecae libellum, de virtutibus [...] declarantem nosque de imitatione exemplorum laudabilium subinde monnentem. Non refero alias classicas lectiones, vitae politicae magistras et ad linguae elegantiam [...] permultum nobis adjumentum afferentis.“ *Tamtěž*, s. [13].

³⁸⁶ „Nullo unquam tempore commitemus, ut ejus in nobis erudiendis singularis fides, in informando diligentia, cura et industria aut effluxisse nostro ex animo, aut memoria excidisse videatur.“ *Tamtěž*, s. [13]–[14]. „Nec enim nos oblivio disciplinae hujus capiet, nec in animis nostris honorificam de praeceptoribus opinionem, ulla dies abolebit.“ *Tamtěž*, s. [14].

Podstatnou část zmíněné řeči tvoří pochopitelně slova adresovaná Jáchymu Fridrichovi. Hned na začátku jej označuje za prapůvodce rozhodnutí rodičů zde studujících mladých šlechticů.³⁸⁷ V prostřední části řeči se vrací opět k jeho osobě a přeje mu „to, co jsme se naučili, že Římané přáli svým vládcům“³⁸⁸, dále aby Bůh dal, aby jeho vláda byla slavná a jeho zemi prospěšná³⁸⁹ a jemu samému, aby dlouho žil a dlouho se těšil z blaha a důstojnosti svých potomků.³⁹⁰ (Poté přechází také k přání Karlovi II. Minsterberskému.)³⁹¹ K lehnicko-břežskému knížeti se obrací rovněž v závěru řeči,³⁹² kdy se loučí s ním, se školou i městem.

Dne 3. května 1596 uspořádal v Břehu hostinu na rozloučenou a den nato se vydal na cestu zpět na Moravu. Jel přes Vratislav, kde 6. května obědval s Karlem II. Minsterberským,³⁹³ a Prostějov (15. května)³⁹⁴ do Třebíče (17. května), která patřila jeho poručníkovi Smilovi Osovskému z Doubravice. Odtud odjel o tři dny později do Brtnice.³⁹⁵

Ještě během studií v Břehu bylo rozhodnuto o tom, že dále se Valdštejn bude vzdělávat ve Štrasburku.³⁹⁶ Dne 19. srpna 1596³⁹⁷ se vydal na cestu, na níž se k němu a jeho doprovodu připojil blíže neurčený pan Votík.³⁹⁸ Vedla mj. přes Jindřichův Hradec, Veselí, Protivín, Horažďovice, kde po čtyřech dnech cesty přenocoval u Karla Švihovského z Rýzmburka (†1593) a kde zůstal celý následující den, dále přes Klatovy, Amberk, Norimberk, Schorndorf, Pforzheim, Ettlingen a Lichtenau.³⁹⁹ Do Štrasburku, který se měl stát Valdštejnovi domovem na téměř tři roky, dorazil společně s Ropalem 9. září. Dva dny nato přijal na hostině rektora Johanna Ludwiga Havenreuthera⁴⁰⁰ (1548–

---

³⁸⁷ „Debemus consilii huius primordia Viro Clarissimo [...] Vestro, Illustrissime Princeps [...] quem loci huius deligendi autorem parentibus et patronis fuisse nostris non diffitemur.“ *Tamtéž*, s. [4].

³⁸⁸ „[...] vestraeque Celsitudini [...] idem grati animi studio precamur, quod Romanos suis imperatoribus exoptare solitos didicimus.“ *Tamtéž*, s. [8].

³⁸⁹ „Faxit praepotentissimus Deus, [...] ut Celsitudinis vestrae gubernatio ipsi gloriosa sit et provinciae provinciae huic [...] utilis sit et salutaris [...]“ *Tamtéž*.

³⁹⁰ „[...] precabimur Celsitudini vestrae, ut ea longissime superstes diutissime superstitum liberorum salute et dignitate profuse laetetur [...]“ *Tamtéž*, s. [9]–[10].

³⁹¹ *Tamtéž*, s. [10].

³⁹² „Vive igitur, Illustrissime Princeps Ioachime, cum tota Illustri domo tua. [...] Ab his denique omnibus ad Vestram me, Illustrissime Princeps, Celsitudinem iterum demisse conuerto et [...] nos vero Celsitudinis vestrae patrocinio clementi reverenter commendo.“ *Tamtéž*, s. [15]–[16].

³⁹³ „[...] 24. Aprilis vel 4. Maii inde migravi et eodem die Wratislaviam veni, ubi die Lunae 26. Aprilis, 6. Maii Principi Carolo, Duci Monsterbergensi, quoque in prandio valedixi.“ *Diarium*, f. 7v. Z 8. května 1596 jsou záznamy tři záznamy ve Valdštejnově památníku, *Stammbuch*, s. 69, 82.

³⁹⁴ Odtud pocházejí pouze dva záznamy z tohoto dne, *Stammbuch*, s. 85 a 100.

³⁹⁵ „Tandem ex Silesia Trebitium Veneris 17. vel 7. Maii veni, post die Lunae 20. vel 10. Maii Brtnictium profectus sum.“ *Diarium*, f. 7v.

³⁹⁶ Viz pozn. 382 této práce.

³⁹⁷ *Diarium*, f. 7v (9., resp. 19. srpna 1596), viz ediční část této práce, s. 316.

³⁹⁸ *Diarium*, f. 8v, viz ediční část této práce, s. 317.

³⁹⁹ Pro popis cesty viz *Diarium*, f. 8v–9v, viz ediční část této práce, s. 318–319.

⁴⁰⁰ O něm *ADB*, XI, Leipzig 1880, s. 43, 115–117; *Jöcher*, II, sl. 1404.

1618), děkana Philippa Marbacha⁴⁰¹ (1550–1611) a syndika Melchiora Junia⁴⁰² (1545–1604). Dalšího dne přesídlili do konviktu profesora Zikmunda Rotha, kde za svých studií bydlel i Karel st. ze Žerotína a kde následně setrvali tři čtvrtě roku. Za další čtyři dny byl arcivévodou Matyášem doporučen městské radě a téhož dne byl přijat na hostině. Dne 30. září se dal zapsat do dnes bohužel nedochované matriky štrasburské akademie a téhož dne uspořádal hostinu, na níž přivítal jako hosty mj. většinu profesorů. O tři dny později byl poprvé na přednášce.⁴⁰³

Štrasburskou akademii⁴⁰⁴ i gymnázium hojně navštěvovali šlechtici z českých zemí – jenom pro dobu předbělohorskou je doložen pobyt více než 50 příslušníků vyšší i nižší české a moravské šlechty ve Štrasburku⁴⁰⁵ (byť někteří z nich se zde jistě nevěnovali studiu). Důvody volby tohoto města, od českých zemí poměrně vzdáleného, byly různé. Vedle proslulosti školy to byla právě jeho poloha, jež umožňovala studentům naučit se francouzštině. Zároveň díky tomu byl Štrasburk vhodným startovním bodem pro další cesty za vzděláním; konkrétně pro Valdštejnovu následně nastoupenou kavalírskou cestu to platí. V neposlední řadě hrála významnou roli i rodová tradice, již můžeme sledovat zejména u Žerotínů, kdy sem poté, co zde na přelomu 70. a 80. let studoval Karel st. ze Žerotína, byli vysíláni nejen mladší členové rodu, ale i spřízněných rodů, což je případ např. Pertolda Bohobuda z Lipé a opět také Valdštejna.⁴⁰⁶ Žerotín rovněž těmto šlechticům obvykle vystavil doporučující dopis.⁴⁰⁷

V dopise z 8. prosince 1598 píše Karel st. ze Žerotína Ropalovi, že si Valdštejnův poručník a nejmenovaný příbuzný přejí, aby opustili Štrasburk, a on že je nebude nijak zvláště odrazovat.⁴⁰⁸ „Zdá se mi, že Zdeněk již učinil takové pokroky, že není téměř nutné, aby se na té škole zdržoval, a nepochybuji, že jeho mysl inklinuje k cestám, protože jednak

---

⁴⁰¹ *Stambuch*, s. 89, záznam z 14. června 1599. *Jöcher*, II, Leipzig 1751, sl. 133. O Marbachovi Johann Christoph ADELUNG – Heinrich Wilhelm ROTERMUND, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico* [...], IV, Bremen 1813, sl. 641.

⁴⁰² O něm *Jöcher*, II, sl. 2027; *NDB*, X, Berlin 1974, s. 690.

⁴⁰³ Pro první dny ve Štrasburku viz *Diarium*, f. 8r; srov. ediční část této práce, s. 317.

⁴⁰⁴ O ní zejména Anton SCHINDLING, *Humanistische Hochschule und freie Reichsstadt. Gymnasium und Akademie in Straßburg 1538–1631*, Wiesbaden 1977; o studentech z českých zemí ve Štrasburku M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 263–287.

⁴⁰⁵ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 262. Mezi nimi lze jmenovat např. hned sedm členů rodu ze Žerotína, mezi nimi Karla st., Ladislava Velena a Karla ml., dále Hynka z Náchoda, Jiřího Zahrádeckého ze Zahrádek, Víta Viléma Španovského z Lisova, Michala Maloveckého z Malovic, jejichž záznamy nalezneme ve Valdštejnově památníku (viz podkapitulu 7. 2.), Pertolda Bohobuda z Lipé a další.

⁴⁰⁶ Viz předchozí poznámku.

⁴⁰⁷ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 443, s. 140–142.

⁴⁰⁸ „Hi nostrates, tutor et affinis, cupiunt vos isthinc discedere, nec ego valde dissuadeo.“ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 353, s. 102.

to věk takřka vyžaduje, jednak jej k tomu nepochybně podněcují příklady jiných.“⁴⁰⁹ A jedním dechem přidává své mínění o tom, zda by měli pokračovat do Francie, nebo do Itálie, a jednoznačně doporučuje druhou možnost. Píše, že se všichni shodují, že ve Valdštejnově věku by spíše měla být vybrána právě Itálie, a připojuje dva své důvody. Jednak je jím větší důležitost italštiny, a sice pro její užívání u dvora i kvůli větší blízkosti Itálie (doslova píše o jejím sousedství). A dále je Žerotín toho názoru, že mravy Italů více odpovídají německé vážnosti než mravy Francouzů, jimž připisuje „nestálost, neřku-li lehkomyšlnost“.⁴¹⁰ Nejprve však chce znát Ropalův názor, jeho odpověď však není známá. Avšak skutečnost, že se Valdštejn vydal právě do Francie, napovídá, že jeho poručník Smil Osovský z Doubravice, v jehož režii organizace kavalírské cesty jistě byla, byl jiného názoru a podařilo se mu Žerotína přesvědčit. Nelze již bohužel zjistit, zda měl na volbu Francie jako cíle další cesty nějaký vliv také Valdštejn a jeho názory.

Dalším místem, kde studoval, byl Orléans, avšak již část jeho pobytů v Paříži (především od 24. července do 17. srpna) měla převážně studijní charakter. Není jasné, proč Valdštejn v Paříži nakonec nezůstal – zda byla od počátku míněna pouze jako výchozí bod pro výlety po okolí a pro cestu po Nizozemí, nebo zda rozhodnutí pro studium v Orléansu padlo až v Paříži. V deníku o tom Valdštejn nic nepoznamenal. Zdá se však, že když se 22. října vrátili z Nizozemí do Paříže, již s dalším pobytem ve městě nepočítali – už o tři dny později si Valdštejn sbalil své věci a 1. listopadu se vydali na cestu do Orléansu, kam dorazili dva dny nato. Na rozdíl od Štrasburku se tentokrát pravděpodobně nekonalo žádné Valdštejnovo uvítání a ani on sám žádnou hostinu při příležitosti svého příjezdu do Orléansu nejspíše neuspořádal.⁴¹¹

Vysoká škola v Orléansu byla založena poté, co papež Honorius III. zakázal přednášet v Paříži římské a kanonické právo a pařížští profesori se následně uchýlili právě do Orléansu. Honoriovův nástupce Řehoř IX. jim udělil roku 1235 právo vyučovat, avšak za rok založení univerzity se považuje až 1306, kdy ji papež Kliment V. nadal privilegii. Za hugenotských válek bylo město hlavním sídlem francouzských protestantů, poté však byla

---

⁴⁰⁹ „Videtur mihi Zdenko tales iam fecisse profectus, ut fere non sit necesse diutius eum schola illa morari, nec dubito, quin animus ipsius inclinatus ad peregrinationes, nam et aetas fere hoc requirit et exempla aliorum haud dubie eum accendant.“ *Tamtéž*.

⁴¹⁰ „Est quoque nostris hominibus cognitio linguae illius tum propter vicinitatem regionis, tum propter aulam nostram apprime necessaria, Gallicae usus nullus est. Mores quoque Italicorum magis referunt gravitatem Germanicam quam Gallorum, quorum inconstantia, ne dicam levitas, nota est.“ *Tamtéž*. Žerotínův názor však mohl být dán jeho deziluzí po konverzi francouzského krále Jindřicha IV. ke katolictví r. 1593. O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína*, s. 73.

⁴¹¹ Valdštejn si do deníku nenapsal, že by k těmto společenským událostem došlo, a lze předpokládat, že kdyby tomu tak bylo, učinil by tak.

univerzita pokatoličtvena. Přesto sem přicházeli studovat i nekatolíci, což dokládá i skladba studentů z českých zemí. Jedním z důvodů zájmu byla proslulost města pro krásnou francouzštinu.⁴¹² Mladí šlechtici z českých zemí sem přicházeli ve velkém počtu – M. Černá-Šlapáková uvádí ve své studii 165 osob zapsaných na univerzitě v letech 1490–1686.⁴¹³ Nejvíce jich nalezneme z doby, již J. Kubeš vymezil první období kavalírských cest – počínaje pobytem Julia Šlika a jeho hofmistra Proxena v letech 1564–1566 se zde téměř každý rok imatrikuloval někdo pocházející z českých zemí. Již v roce 1571 to bylo šest osob, ještě více jich bylo v letech 1604, 1620 (po sedmi osobách), 1606 (osm osob) a 1631 (devět osob). Řada z osobností pobývajících během těchto desetiletí v Orléansu pocházela z významných šlechtických rodů, např. Karel z Lichtenštejna, Karel st. ze Žerotína, Oldřich z Kounic, Viléma Slavata z Chlumu a Košumberka, Zdeněk Libštejnský z Kolovrat, Jiří Adam Bořita z Martinic nebo Ota z Nostic. Nižší šlechtu zastupují např. Jiří Zikmund Prakšický a Václav ml. Morkovský ze Zástřizl, Albrecht Kaplíř ze Sulevic nebo Pavel Michna z Vacínova, který zde byl roku 1606 promován doktorem práv.⁴¹⁴ Po roce 1631 počet studentů z českých zemích zapsaných na univerzitě v Orléansu klesá, což koresponduje se závěry J. Kubeše, že se ve 30. a 40. letech postupně prosazoval nový model kavalírských cest, a proto nebyla od posledních let třicetileté války Paříž jen jedním z mnoha cílů francouzské části kavalírské cesty, ale cílem prvořadým a jednou z hlavních met celé cesty vůbec. To ve svém důsledku vedlo k poklesu zájmu o pobyt v Orléansu a o studium na zdejší univerzitě.⁴¹⁵

Jak upozornila již M. Černá-Šlapáková a po ní další badatelé, byl Valdštejn zvolen prokurátorem německého univerzitního národa.⁴¹⁶ Stalo se tak 4. prosince 1600. V této funkci vystřídal Johanna Fuggera z Kirchbergu a Weissenhornu (1583–1633), s nímž byl Valdštejn v Orléansu v poměrně častém kontaktu a jenž mu věnoval zápis do památníku.⁴¹⁷ Z titulu svého úřadu vedl knihy prokurátorů, do nichž se zapisovaly události spjaté s univerzitním národem, univerzitou nebo Orléansem, popř. rovněž zmínky o dějinách Francie nebo jiných zemí.⁴¹⁸ Funkce prokurátora se Valdštejn vzdal 4. března 1600,⁴¹⁹

---

⁴¹² M. L. ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých*, s. 349.

⁴¹³ *Tamtéž*, s. 357–362, 548–562. Do tohoto seznamu autorka zařadila osoby z Čech a Moravy a jen výběr osob ze Slezska a Lužic.

⁴¹⁴ Jan BOUČEK, *Pavel Michna z Vacínova*. (Diplomová práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK), Praha 2011, s. 16–17.

⁴¹⁵ J. KUBEŠ, *Národně dospívání urozených*, s. 50–52, 255–256, 260.

⁴¹⁶ Německý univerzitní národ zahrnoval studenty z rozsáhlých oblastí střední a východní Evropy. Vedle něj byly v době, kdy v Orléansu studoval Valdštejn, ještě univerzitní národy francouzský, šampaňský a pikardský. M. L. ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých*, s. 349.

⁴¹⁷ *Stammbuch*, s. 45.

⁴¹⁸ M. L. ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých*, s. 349–350.

následujícího dne uspořádal hostinu na rozloučenou a 7. března se vydal na svoji cestu po Francii a následně do Anglie.

Poté, co Valdštejn procestoval obě země, vydal se 29. srpna 1600 na cestu přes Ženevu, Štrasburk a Augsburg do Itálie, kam dorazil 25. listopadu. V Itálii (převážně v její severní části) poté setrval přibližně jeden a půl roku. Podobně jako ve Francii věnoval část zde strávené doby studiu a část cestování a poznávání městských památek. Jako studijní pobyty lze označit období od 3. ledna do 25. května 1601, strávené ve Veroně, a dále pobyty v Sieně od 14. června do 27. září a od 21. listopadu 1601 do 26. dubna 1602. Poté se již vydal na cestu zpět na Moravu.

Na rozdíl od Štrasburku, Orléansu a Sieny, kterážto centra vzdělanosti byla hojně navštěvována českou šlechtou (a pochopitelně nejen českou), do Verony za účelem studií mladí šlechtici v raném novověku prakticky vůbec nezavítávali. Důvod je nasnadě – *Università degli Studi di Verona* byla založena až v roce 1982. Příčiny dlouhého Valdštejnova pobytu v tomto městě nejsou jasné. Lze si sice snadno domýšlet, proč sem se svým doprovodem zamířil – lákadlem pro něj jistě byl místní amfiteátr, o němž se pochvalně vyjádřil již v záznamu k 15. dubnu 1600 v souvislosti s amfiteátre v Nîmes.⁴²⁰ To však nevysvětluje, proč poté nepokračovali za studiem dále na jih do Bologně, Perugie nebo Sieny, tedy do některého z měst, kde mladí šlechtici v raném novověku studovali ve velkém počtu, ale místo toho zde setrvali další měsíce. Není pravděpodobné, že by to bylo z iniciativy nebo rozhodnutí příbuzných a poručníků na Moravě. Ostatně první zmínku o tom, že Valdštejn obdržel dopis z Moravy (bez bližšího upřesnění, od koho byl), najdeme v deníku až v záznamu ke 14. únoru 1601; v předchozí době, kdy Valdštejn s Ropalem často střídali místa pobytu, korespondence s nikým na Moravě neprobíhala. Je možné, že důvodem byl nedostatek financí. Avšak jak přesvědčivě ukázal V. Voldán (byť na materiálu k dřívější době), poručníci Valdštejnovi odesílali pravidelně vysoké částky.⁴²¹ Rovněž mohla být příčinou naznačená skutečnost, že zde studovalo jen málo mládeže ze Záalpi, což by Valdštejnovi dávalo lepší možnost naučit se italsky.

Příležitost opustit město měli Valdštejn s Ropalem 8. prosince, kdy se od nich oddělili jejich společníci, blíže neurčení Jan a Henyk. Místo toho začali shánět soukromé ubytování – když se 21. prosince přestěhovali z hostince do vlastního domu, zřejmě ve Via Pigna, Valdštejn si k tomu poznamenal do deníku, že se tak stalo po marném hledání

---

⁴¹⁹ O jeho řeči pronesené při této příležitosti viz s. 28 a pozn. 2365 této práce.

⁴²⁰ Poznamenal, že divadlo v Nîmes je tak znamenité, že převyšuje i veronské. *Diarium*, f. 95v.

⁴²¹ V. VOLDÁN, *Náklady na zahraniční studie*, s. 35–36.

vhodného bydlení.⁴²² Takřka celý prosinec strávil odpočinkem po náročné cestě. Psal si do deníku, prohlédl si město (zmíněný amfiteátr viděl hned druhý den po příjezdu), odeslal několik dopisů na Moravu. Až 3. ledna 1601, tedy téměř měsíc po příjezdu do Verony, začal opět studovat. Jak ještě rozvedu v kap. 4. 3., nasvědčuje vše tomu, že zde absolvoval soukromou výuku, částečně se snad vzdělával též sám či v Ropalově režii.

Na rozdíl od veronské univerzity patří univerzita v Sieně mezi nejstarší na světě, byla založena již roku 1240. Podobně jako tomu bylo u Orléansu a místní francouzštiny, měla Siena pověst místa, kde se mluví nejkrásnější italštinou. Město kavalírům zároveň poskytovalo dobrou možnost pěstovat šlechtická cvičení, díky čemuž univerzita dokázala v průběhu 17. století poměrně dlouho vzdorovat konkurenci vznikajících šlechtických akademií. Od 70. let 16. století se Siena těšila velké oblibě a mladí šlechtici zde studovali po několik měsíců, v některých případech až rok. Michal Svatoš uvádí celkem 549 osob z českých zemí zapsaných zde v letech 1573–1738 do matriky německého národa.⁴²³ (I v tomto případě ale platí, že studiu se věnovala jen část z nich,⁴²⁴ a akademického gradu jich dosáhlo pouze 11.⁴²⁵) Na dobu předbělohorskou jich připadá celkem 158, z nichž řada pobývala stejně jako Valdštejn rovněž v Orléansu, např. Karel st. ze Žerotína, Oldřich z Kounic, Jiří Zikmund Prakšický ze Zástřizl, Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, Pavel Michna z Vacínova nebo Albrecht Kaplíř ze Sulevic. Dále v Sieně studovali mj. Kašpar Melichar a Jan Diviš ze Žerotína, Jiří a Zdeněk Vojtěch Popelové z Lobkowicz, František z Ditrichštejna, Ladislav Velen ze Žerotína, Jaroslav Bořita z Martinic, Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic nebo Jan Jessenius.⁴²⁶ Ještě více kavalírů sem jezdilo v době pobělohorské, zvláště od 2. poloviny 60. let, v některých letech i více než deset.⁴²⁷ Oproti orléanské univerzitě si sienská udržela svůj význam pro vzdělávání raně novověkých šlechticů až do 90. let 17. století, tedy takřka po celou dobu definovanou J. Kubešem jako

---

⁴²² *Diarium*, f. 243r, viz ediční část této práce, s. 418.

⁴²³ M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí na univerzitě v Sieně*, s. 35–63. M. Svatoš svůj seznam vypracoval na základě edice Fritz WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena (1573–1738)*, I–II, Tübingen 1962. Srov. rovněž Z. KALISTA, *Češi v Sieně*, s. 121–127, jehož seznamy, založené na excerpci *Alba německého národa*, čítá 190 osob.

⁴²⁴ Např. se do matriky zapsali i Heřman Jakub Černín z Chudenic a jeho doprovod (23. října 1679), kteří v Sieně setrvali pouze 16. – 24. října 1679. M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 54; o Černínově pobytu v Sieně Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín*, I, s. 235–239, jeho deníkové zápisky z této doby *tamtéž*, II, *Cestovní deník Heřmana Jakuba Černína z let 1678–1682*, Praha 2014, s. 263–271.

⁴²⁵ M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 32.

⁴²⁶ *Tamtéž*, s. 35–43.

⁴²⁷ Jedná se o roky 1635, 1667, 1677 (po jedenácti osobách), 1670, 1689 (po dvanácti osobách), 1695 a 1700 (po třinácti osobách). M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 35, 44, 50–51, 53, 56–60.

druhé období kavalírských cest.⁴²⁸ Osob zapsaných po roce 1700 však již bylo poměrně málo⁴²⁹ a pravděpodobně se v jejich případech nejednalo o déletrvající studijní pobyty.⁴³⁰

V době, kdy zde Valdštejn studoval, měl možnost setkat se zde (pokud jde o studenty z českých zemí) s Jaroslavem Libštejnským z Kolovrat, Jindřichem a Janem z Donína, Michalem Malovcem z Malovic, Zikmundem Matyášem Vencelíkem z Vrchovišť, Ladislavem z Zedlitz a v neposlední řadě s opatem strahovské kanonie a pozdějším pražským arcibiskupem Janem Loheliem (1549–1622).⁴³¹

Podobně jako v Orléansu také v Sieně Valdštejn získal funkci čelního představitele německého univerzitního národa.⁴³² Ten byl ustanoven roku 1572, kdy jeho příslušníci požádali florentské velkovévody z rodu Medicejů, již Sieně vládli od roku 1555, o schválení svých statut. Žádosti bylo vyhověno, čímž „národ“ získal vlastní samosprávu a jurisdikci a byl osvobozen od finančních závazků vůči městu.⁴³³ V Sieně mu stáli v čele dva volení prokurátoři a konsiliáři.⁴³⁴ Valdštejn se v průběhu roku 1601 stal třikrát konsiliářem⁴³⁵ a jako takový dohlížel na vedení úředních knih, zejména matrik, ale měl rovněž reprezentační povinnosti.⁴³⁶

•••

Porovnáme-li průběh Valdštejnových studií s výsledky dosavadního bádání o vzdělávání české šlechty doby předbělohorské, zjistíme, že každá etapa Valdštejnova vzdělávání byla realizována způsobem, který patřil mezi standardní možnosti edukace využívané raně novověkou českou šlechtou. Vystřídání několika partikulárních škol nebylo v té době nic neobvyklého a nemuselo značit nespokojenost rodiny šlechtického synka

---

⁴²⁸ To je případ Dominika Ondřeje z Kounic, Ferdinanda Augusta z Lobkovic a bratří Jana Karla a Oty Václava z Nostic. J. KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených*, s. 25.

⁴²⁹ Poslední rok, kdy se do matriky zapsalo alespoň pět osob, je 1703 (devět osob). Za všechny následující roky až po r. 1738 se jich celkem zapsalo pouze 37. M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 35, 60–62.

⁴³⁰ J. KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených*, s. 25–26.

⁴³¹ M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 39–40; Z. KALISTA, *Češi v Sieně*, s. 123. O Valdštejnových kontaktech navázaných v Sieně viz kap. 7. 2.

⁴³² Zvolen jím byl 13. srpna 1601 (*Diarium*, f. 267v). V úřadu setrval až do 1. února 1602 (*Diarium*, f. 300r).

⁴³³ Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín*, I, s. 238.

⁴³⁴ Česká varianta slova „consiliarius“ není dosud ustálena. Výraz „konsiliář“ používá Z. HOJDA, *Z katolického exilu*, s. 305, variantu „konsiliár“ uvádí M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 29. Latinský výraz ponechává Z. KALISTA, *Češi v Sieně*, s. 118, editoři deníku Heřmana Jakuba Černína z Chudenic používají italskou variantu „consigliere“. Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín*, I, s. 238 (autorem příslušné podkapitoly je Z. Hojda). Rozhodl jsem se pro první zmíněnou variantu ze studie Z. Hojdy, pro niž existuje v češtině řada analogií, např. cancellarius – kancléř.

⁴³⁵ Z. KALISTA, *Češi v Sieně*, s. 123, pozn. 4.

⁴³⁶ M. SVATOŠ, *Studenti z českých zemí*, s. 29; Z. KALISTA, *Češi v Sieně*, s. 118.

s výukou na té které instituci. Ve Valdštejnově případě sledujeme logický postup od studia v blízkosti domova přes jinou zemi Koruny české po pobyt ve Štrasburku daleko za hranicemi českých zemí. Ti, kdo se sem přišli vzdělávat, tak běžně činili až po absolvování některé ze škol v českých zemích nebo v blízkém zahraničí. V tomto směru tedy dosud není dosavadní průběh Valdštejnových studií nijak zásadně výjimečný. Rovněž pro dobu téměř tří let strávených ve Štrasburku nalezneme paralely, např. studijní pobyty Ferdinanda a Karla Gryspeků z Gryspachu (2. pol. 60. let), Karla ml. ze Žerotína (od června 1598 do října 1601) nebo Jana a Bartoloměje ze Žerotína (asi 1618–1621).⁴³⁷ A konečně, jak jsem již naznačil, nebylo nic neobvyklého, že Valdštejn ze Štrasburku pokračoval v cestě za dalším vzděláním dále do západní Evropy.

Valdštejnova kavalírská cesta měla délku i charakter běžné pro období před Bílou horou, resp. před koncem třicetileté války. Ostatně již ze znění citovaného Žerotínova dopisu z 8. prosince 1598 vyplývá, že se považovalo za vhodné místa pobytu střídat. Pokud k ní nepočítáme studium ve Štrasburku,⁴³⁸ trvala Valdštejnova cesta celkem tři roky. Příklady několika šlechticů, jejichž kavalírská cesta byla o poznání delší, sice nalezneme, je však příznačné, že se obvykle jednalo o příslušníky velmi bohatých rodů a že v pozdějším věku dosáhli významných kariérních úspěchů.⁴³⁹ Těžištěm celé Valdštejnova putování byl pobyt v Itálii (přibližně rok a půl), na druhém místě je jeho předchozí pobyt ve Francii (v součtu necelý rok). Cesta byla bohatá na počet navštívených míst včetně obtížně dostupné Anglie, avšak její necelé dvě třetiny Valdštejn strávil na čtyřech místech, kde pobýval několik měsíců – v Sieně, Veroně, Orléansu a v Paříži. Neobvyklý je pouze poměrně dlouhý, téměř půlroční pobyt ve Veroně.

Valdštejnův vzdělávací proces tedy nevybočoval z možností vzdělávání doby předbělohorské, je však zároveň třeba uvést, že v jejich rámci se jednalo o poměrně vysoký standard, jakého se dostávalo především bohatým aristokratům. Méně zámožní šlechtici nebo měšťané sice mohli na vycestování do zahraničí také pomýšlet, avšak pouze u některých z nich lze jejich putování označit za kavalírskou cestu v pravém slova smyslu.⁴⁴⁰ Navíc mohly být poměrně krátké, jako např. první cesta Bedřicha z Donína do Itálie v letech 1593–1594. Často však využívali jiné možnosti vycestování. První z nich se nabízela v rámci cestovního dvora bohatších šlechticů nebo příslušníků panovnického

---

⁴³⁷ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 263–265, 271–278, 286–287.

⁴³⁸ P. Maťa počítá u Valdštejna se šestiletou kavalírskou cestou, naopak M. Holý uvádí Valdštejnovo studium ve Štrasburku v kontextu partikulárního školství a jako takové je mezi kavalírskou cestu neřadí. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 323–326, 802, pozn. 121; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 279–282, 401.

⁴³⁹ Viz pozn. 352 této práce.

⁴⁴⁰ Kavalírskou cestou tak nebyl např. Ropalův studijní pobyt ve Vitemberku v l. 1589–1591.

rodu. Toho využil např. Jindřich Michal Hýzrle z Chodů v letech 1593–1594, kdy doprovázel Arnošta Rakouského do Bruselu.⁴⁴¹ Rovněž mohli v pozdějším věku absolvovat *vlastní* poznávací cesty, připravené ve *vlastní* režii, kdy již měli za sebou určitou kariéru a mohli se spoléhat na *vlastní* materiální, případně i rodinné zázemí.⁴⁴² Takto vycestovali zmínění Hýzrle z Chodů a Bedřich z Donína, shodou okolností oba v letech 1607–1608. V neposlední řadě mohli působit v úloze vychovatele dospívajícího šlechtice na jeho kavalírské cestě, jako např. přibližně třicetiletí Matyáš Borbonius a Šimon Proxenus ze Sudetu, kteří využili svých angažmá ke studiu na univerzitě a získali v průběhu své cesty doktorát medicíny, resp. práv. U těchto posledních dvou možností se však již jedná o jiný druh cestování a cesty zmíněných šlechticů, resp. vychovatelů nelze označit za kavalírskou cestu uzavírající výchovný proces.⁴⁴³

V souvislosti s vychovateli mladých šlechticů vyvstávají otázky jejich úlohy během zahraničních studií jejich svěřenců a také toho, jak spolu navzájem vycházeli. Odpovědi na ně se pokusím nastínit v následující podkapitole.

4. 2. *Působení Adama Ropala z Ryfmběrka v roli Valdštejnova vychovatele*

Šlechtickým chlapcům byl poměrně brzy, obvykle již když dosáhli věku kolem sedmi let, najat vychovatel. Pro mladší školní věk šlechtice platí, že vychovatel působil především jako učitel, s jehož pomocí si chlapci osvojovali základní znalosti (čtení, psaní) a později i základy *trivia* a cizích jazyků. Starší chlapce však doprovázel i v době jejich studií na partikulárních školách. Velmi významná byla úloha vychovatelů během zahraničních studií jejich svěřenců, ať už se jednalo o studium na partikulární škole, nebo o kavalírskou cestu. I během těchto studií se podíleli na jejich výuce. Procvičovali s nimi

---

⁴⁴¹ Martin HOLÝ, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů (1575–1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607 až 1608*, in: Jiří Kubeš (vyd.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma „Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550–1800“ konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005, Pardubice 2007*, s. 35–66.

⁴⁴² Oba napsali o své cestě cestopis, A. GRUND (vyd.), *Cestopis Bedřicha z Donína*; Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTNZ – Alena ŠIMEČKOVÁ (vyd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*, Praha 1979. O jejich cestách M. HOLÝ, *Jindřich Michal Hýzrle*, s. 40–63; TÝŽ, „*V pěkné a veselé rovině*“, s. 11–21; Jana EKERTOVIČOVÁ – Kateřina BOBKOVÁ, *Cesta do Itálie očima Bedřicha z Donína a Petra Velcursia*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II)*, Ústí nad Labem 1997, s. 293–300.

⁴⁴³ M. HOLÝ, *Jindřich Michal Hýzrle*, s. 62.

probírané učivo, doplňovali výuku o další předměty, případně najímali další pedagogy. Matyáš Borbonius z Borbenheimu své svěřence vyučoval dokonce i za jízdy, když se s nimi přesouval z Napajedel do Basileje, a obsah těchto kolokvií, jež měla především teologickou nebo historickou tematiku, vtělil do svého deníku.⁴⁴⁴

Kromě výuky však měli vychovatelé další, neméně důležité povinnosti. Mezi ně patřil zejména celkový dohled nad svěřencem a v případě nutnosti jeho přiměřená disciplinace, další se týkaly zajištění pobytu mimo domov včetně jeho materiální stránky (doprava, ubytování, strava, ošacení, hygiena, správa financí) a v neposlední řadě komunikovali s příbuznými či poručníky svěřených šlechticů zaštiťujícími jejich cesty.⁴⁴⁵

Již tento povšechný výčet naznačuje, že vzájemné soužití vychovatele a jeho svěřence mohla ovlivnit řada faktorů. Obě strany měly svá práva i povinnosti. Šlechtici se museli náležitě věnovat studiu a poslouchat vychovatelova nařízení, žádat jej o každou hotovost a její výši a účel museli zdůvodnit. O každém jejich pohybu musel mít vychovatel přehled a bylo potřeba jeho schválení; totéž platilo i pro přijímání návštěv. Z toho pro něj vyplývaly různé možnosti, jak si vynutit poslušnost svých svěřenců. Naopak byl povinen zařídit vše potřebné pro šlechticův pobyt a cesty a zajistit podmínky pro jeho všestranný rozvoj. Záleželo tedy na obou stranách, zda budou dodržovat, co se od nich očekávalo, a pokud by tomu tak nebylo, měly možnost se bránit. Případné konfliktní situace se obvykle řešily ihned a na místě a zde velmi záleželo na schopnosti zúčastněných prosadit svoji vůli. Mladý šlechtic i jeho vychovatel si však mohli též písemně stěžovat šlechticovým příbuzným či poručníkům.

Literatura ve shodě uvádí, že Valdštejnovým vychovatelem se stal v roce 1592 Adam Ropal z Ryfmběrka, čerstvý absolvent vitemberské univerzity (1589–1591). Z tohoto hlediska Ropal nevybočoval z řady dalších vychovatelů ve službách šlechty z českých zemí v době předbělohorské – ve Vitemberku studovala přibližně šestina z nich, více se jich vzdělávalo již jen na pražské univerzitě (zhruba každý čtvrtý).⁴⁴⁶ Bližší okolnosti jeho výběru nejsou známé, ostatně není ani jisté, zda jej najala ještě Valdštejnova matka Zuzana, nebo až po její smrti jeho strýc Hynek. V každém případě s ním byli (resp. Valdštejnovi pozdější poručníci) spokojeni natolik, že jej ve vychovatelské službě nacházíme i na konci Valdštejnova vzdělávacího procesu v roce 1602. Tato doba je

---

⁴⁴⁴ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 22–36; pro jejich překlad viz G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 16–20. O vyučování šlechticů vychovateli a obsahu výuky viz tuto a následující podkapitulu.

⁴⁴⁵ Povinnosti a kompetence se postupně začaly rozdělovat mezi preceptora a jemu nadřízeného hofmistra. K této otázce a rovněž podrobněji k náplni práce vychovatelů viz M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 35–45.

⁴⁴⁶ *Tamtéž*, s. 92–93.

neobvykle dlouhá – aby vychovatel setrval v této funkci při stejném šlechtici více než pět let, bylo spíše výjimečné, tím spíše celé desetiletí. Je proto třeba se pozastavit u otázky, zda byl Ropal opravdu Valdštejnovým vychovatelem celou tuto dobu a nemohlo-li být toto jeho působení na několik let přerušeno.

Jak jsem již zmínil, dokládá Ropalovo působení v Jihlavě krátká autobiografie Matyáše Borbonia z Borbenheimu zařazená do jeho deníku. Zde se nachází rovněž zmínka o tom, že se s nimi znovu setkal v Břehu. Tímto je tedy podchyceno období 1593–1595 a lze předpokládat, že Ropal byl Valdštejnovým vychovatelem od začátku jeho pobytu v Jihlavě. Pro další léta dokládá jeho službu dochovaná korespondence – jeho dopisy Smilovi Osovskému z Doubravice 2. září 1598⁴⁴⁷ a Kateřině Zajímačce z 12. prosince 1601,⁴⁴⁸ trojice listů Karla st. ze Žerotína adresovaných Ropalovi (z 8. května a 8. prosince 1598 a z 10. října 1602),⁴⁴⁹ jeden ze Žerotínových dopisů Valdštejnovi (z 13. dubna 1599)⁴⁵⁰ a konečně jeden z listů Pietera Cornelise van Brederode Johannu Jakobu Grynaeovi (z 31. srpna 1600).⁴⁵¹ Navíc Valdštejn nikde ve svém deníku nezmiňuje, že by došlo ke změně vychovatele. Ačkoli se zde nenachází téměř žádné informace o Ropalově působení, toto by si Valdštejn jistě poznamenal, protože několik záznamů obsahuje zmínku o tom, že jej jeho vychovatel na čas opustil a zanechal jej ve Štrasburku,⁴⁵² v Orléansu,⁴⁵³ ve Veroně⁴⁵⁴ nebo v Sieně.⁴⁵⁵ Důvody Valdštejn ani v jednom případě nepoznamenal (na rozdíl od Ladislava Velena ze Žerotína, který si zapsal, že se od něj vychovatel vzdálil téměř na dva týdny z Basileje kvůli prodeji koně),⁴⁵⁶ pro jednu z těchto situací však máme vysvětlení díky dopisu Karla st. ze Žerotína Grynaeovi z 2. září 1598. Žerotín zde píše, že Ropal v předchozích dnech odcestoval do Heidelbergu a Špýru v souvislosti s úmrtím a následným pohřbem Laurentia Cirklera.⁴⁵⁷ Ten byl během posledních týdnů života vychovatelem Karla ml. ze Žerotína, mířícího rovněž do Štrasburku, a Karel st. ze Žerotína proto Ropalovi s dopisem z 8. prosince 1598, v němž hořce lituje Cirklerova úmrtí, posílá

⁴⁴⁷ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 141, s. 223.

⁴⁴⁸ *Tamtéž*, dop. č. 143, s. 225–226.

⁴⁴⁹ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 220, 353, s. 77–78, 99–102; F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 144, s. 227.

⁴⁵⁰ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 70, s. 135–136.

⁴⁵¹ *Tamtéž*, dop. č. 142, s. 224–225.

⁴⁵² Např. 21. června, resp. 1. července odjel Ropal do Basileje (spolu s Laurentiem Cirklerem) a 11., resp. 21. srpna 1598 do Špýru (odtud se vrátil za šest dnů). *Diarium*, f. 35r, 36v–37r. Soudě podle deníkových záznamů neměla Ropalova nepřítomnost na Valdštejnovo studium vliv.

⁴⁵³ Dne 12. ledna 1600 odjel Ropal do Paříže a vrátil se odtamtud až 19. února. Během této doby zaslal Valdštejnovi dva dopisy a jeden od něj obdržel. *Diarium*, f. 77r–79v.

⁴⁵⁴ 4. dubna 1601 odjel Ropal do Benátek, vrátil se o pět dní později. *Diarium*, f. 250r–v.

⁴⁵⁵ 28. srpna 1601 odjel Ropal do Florencie, vrátil se o tři dny později. *Diarium*, f. 268v.

⁴⁵⁶ *Diarium*, f. 52v–53r (záznamy k 17. a 29. říjnu 1593).

⁴⁵⁷ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 155, s. 239.

150 tolarů za výdaje spojené s Cirklerovým pohřbem.⁴⁵⁸ Dochované prameny tedy potvrzují, že Ropal skutečně byl Valdštejnovým vychovatelem po plných deset let.

Komunikace s příbuznými nebo poručníky jejich svěřenců byla jednou z povinností jak vychovatelů, tak také těchto svěřenců samotných. Kromě dochované korespondence samotné to dokládají zmínky o odeslaných i přijatých dopisech v deníkových záznamech.⁴⁵⁹ Valdštejnův deník v tomto ohledu není výjimkou a jenom pro období do návratu na Moravu se nacházejí ve více než 100 záznamech. Přibližně stejné množství jich je v zápisech pro dobu po návratu na Moravu.⁴⁶⁰ Z dob Valdštejnových studií se však zachovaly pouhé tři odeslané Smilovi Osovskému z Doubravice a tři přijaté od Karla st. ze Žerotína. Z nich je však Ropal zmíněn pouze ve vzpomenutém dopise ze 13. dubna 1599.

Vraťme se ale nyní k dochované Ropalově korespondenci. V obou dopisech z roku 1598 jej Karel st. ze Žerotína žádá, aby se rovněž podílel na dohledu na Karla ml. ze Žerotína. V prvním z nich jej informuje o jeho blížícím se příjezdu a svěřuje se mu se svými obavami o bezpečí a zdárný průběh studia svého příbuzného a jmenovce. Žádá jej, aby mu poskytl ochranu a výpomoc při studiu a pomohl mu zorientovat se ve Štrasburku. Rovněž Ropalovi sděluje, proč se rozhodl obrátit se z řady známých, jež zde má, právě na něj.⁴⁶¹ Přestože se jistě částečně jedná o *captatio benevolentiae*, je možné ze Žerotínových slov usuzovat na důvěru, již u něj Ropal požíval. Svědčí pro to i druhý, značně rozsáhlejší dopis, z nějž jsem citoval pasáž o tom, že by se dle Žerotínova názoru měli s Valdštejnem přesunout ze Štrasburku jinam. Žerotín v tomto listě opakuje své přání, aby Ropal, pokud ještě ve Štrasburku zůstane, bděl nad Karlem ml. ze Žerotína. Navíc jej ale žádá o informace o jeho novém vychovateli, Jacobu Guetlinovi,⁴⁶² jakož i o částce potřebné na

---

⁴⁵⁸ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 353, s. 101.

⁴⁵⁹ Informace o korespondenci obsahuje zejména deník Šimona Proxena ze Sudetu, který nejen že si poznamenával, že obdržel nebo odeslal dopis (viz např. D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 89, 12. února 1564) a v některých případech si je i opisoval (např. 21. ledna 1564 Jáchymu Šlikovi nebo 10. března 1564 Františkovi ze Schönfeldu, viz *tamtéž*, s. 79–80, 101–102, čes. překlad druhého dopisu viz TÁŽ (vyd.), *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, Praha 1975, s. 168), ale rovněž se zmiňoval o dopisech, jež zadával svému svěřenci Juliovi Šlikovi, aby je psal. Viz TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 24 (17. srpna 1563), 25 (19. srpna), 35 (18. září), 82 (25. ledna 1564) aj. Někdy Proxenus píše, že psaní dopisu pouze předstíral nebo že se na psaní dopisu vymlouval. *Tamtéž*, s. 56 (14. a 16. listopadu 1563), 87 (4. února 1564).

⁴⁶⁰ Obvykle se jedná o prostou informaci, že píše, napsal nebo obdržel dopis, někdy místo adresáta, resp. odesílatele uvádí pouze „in Moraviam“, resp. „ex Moravia“. O Valdštejnových kontaktech viz kap. 7.

⁴⁶¹ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 220, s. 77–78.

⁴⁶² Žerotín měl totiž obavu, že se jedná o jinou osobu, než mu byla doporučena, s podobným jménem a došlo tak k záměně: „Accedit preaeterea, quod dubius haereo, utrum ille an alius sit, quem Circlerus a Grynaeo commendatum praeficere adolescenti cogitavit: nam quem ille Gotlingium nominat, hic sibi Guetlini nomen imponit [...]“. *Tamtéž*, dop. č. 353, s. 100.

Karlův pobyt ve Štrasburku.⁴⁶³ V tomto duchu se nese i jeho poznámka z listu Guetlinovi z počátku ledna 1600.⁴⁶⁴

Mezitím, 2. září 1598, napsal Ropal Osovskému z Doubravice krátký dopis, v němž zpravuje tohoto Valdštejnova poručníka, že jsou v pořádku a zdraví, a omlouvá Valdštejna, že mu neposílá žádný dopis, protože tak chce učinit až poté, co bude vytištěna jeho řeč o dobytí Rábu, již pronesl 25. června, aby mohl zároveň poslat jeden její výtisk. Bohužel se nedochoval obšírnější dopis, který napsal několik týdnů předtím a jež v dochovaném zářiovém listě zmiňuje.⁴⁶⁵

Žerotínův dopis Valdštejnovi ze 13. dubna 1599 o Ropalovi mnoho informací neposkytuje, pouze to, že od něj delší dobu žádný dopis neobdržel.⁴⁶⁶ Brederodův doporučující dopis Grynaeovi z 31. srpna 1600 obsahuje o Ropalovi jen několik pochvalných slov jakožto o muži vynikajícím vírou, znalostmi i zkušeností. Rovněž je zde zmíněn Paul Virdung jako „formátor jeho studií“.⁴⁶⁷

Druhý dochovaný Ropalův dopis, zaslaný tentokrát Kateřině Zajímačce z 12. prosince 1601,⁴⁶⁸ začíná omluvou, že dlouho nic neodeslali vinou podzimní cesty do Říma a Neapole a zpět do Sieny. Mnoho podrobností neobsahuje, protože obšírněji o tom napíše přímo Valdštejn a „Veychard“, pravděpodobně Veikhard z Auersperku, který byl Ropalovým svěřencem již v první polovině 90. let v Jihlavě. Ten je ve Valdštejnově deníku doložen pouze k 22. a 31. říjnu 1600 ve Štrasburku (druhá zmínka se týká Valdštejnova odjezdu, kdy jej Auersperk doprovázel), navíc bez uvedení křestního jména.⁴⁶⁹ Avšak Brederode ve svém zmíněném dopise uvádí, že se k nim tehdy Auersperk připojil.⁴⁷⁰

Z průběhu cesty Ropal zmiňuje pouze to, že „praeceptor panský“ si před Římem zlomil nohu, takže musel být do Říma donesen a zůstat zde. A protože byl bez prostředků, musel si Ropal půjčit 600 korun, o čemž píše rovněž Smilovi Osovskému z Doubravice (dopis se nedochoval). Při té příležitosti zmiňuje, že peníze zaslané z Moravy obdrželi se

---

⁴⁶³ *Tamtéž*, s. 99–101. Dopis však Ropalovi zřejmě nebyl doručen. Naznačují to Žerotínova slova v dopise Valdštejnovi ze 13. dubna 1599: „[...] scripsi tamen prolixè ad clarissimum Ropaliùm iam inde a mense Decembri, cui non [...] redditam epistolam meam insigniter doleo et miror.“ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 70, s. 135.

⁴⁶⁴ „Pořizovat chlapani troje šaty za rok může se zdát přehnané, ale když to Ropal pokládal za nutné, nejsem proti.“ Noemi REJCHRTOVÁ (vyd.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982, dop. č. 43, s. 111.

⁴⁶⁵ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 141, s. 223.

⁴⁶⁶ „[...] ex eo tempore nihil amplius ad me relatum [...]“ *Tamtéž*, dop. č. 70, s. 135.

⁴⁶⁷ „Studiorum illius formator Paulus Verdungus [...]“ *Tamtéž*, dop. č. 142, s. 224. Viz též pozn. 473 této práce.

⁴⁶⁸ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 143, s. 225–226.

⁴⁶⁹ *Diarium*, f. 209v, 210v.

⁴⁷⁰ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 142, s. 224.

zpožděním a že „126 fl. rejn. při vexlu sešlo“. Proto doporučuje, aby peníze nezasílali prostřednictvím vídeňského kupce Eliáše Bayera, ale pražského kupce Teyvla.⁴⁷¹

Popis této nehody se nachází i v deníku. Valdštejn raněného preceptora nazývá „monsieur magister“.⁴⁷² Je možné, že se jedná o zmíněného Virdunga, kterého však Valdštejn zmiňuje již pouze v jednom záznamu z dob svých cest po Evropě.⁴⁷³ Jestliže se skutečně jednalo o vychovatele, nikoli najatého průvodce, svědčilo by to o diferenciaci úloh, kde by Ropal nově působil ve funkci hofmistra. Mezi těmito dvěma rolemi, tedy preceptorem a hofmistrem, se v průběhu raného novověku ustálilo rozdělení kompetencí, kde výuka byla svěřena preceptorovi, zatímco hofmistr měl na starosti zajištění cesty a pobytu v zahraničí z hmotné a organizační stránky a celkový dohled nad svěřencem. Není však jisté, že to platí i pro Ropala a Virdunga, na přelomu 16. a 17. století ještě toto rozlišení funkcí nemuselo být běžné.⁴⁷⁴

Poslední dopis, jež jsem zmínil výše, zaslal Ropalovi Karel st. ze Žerotína 10. října 1602, tedy již po jeho návratu z cest. Píše mu v něm, že si může blahopřát k takovému žákovi, jakým Valdštejn byl, a nabízí mu, že jej doporučí dále.⁴⁷⁵

•••

Zmíněné prameny představují veškeré známé zdroje informací dokládající Ropalovo vychovatelské působení při Valdštejnovi. Jak je z přehledu patrné, zpráv o každodennosti jejich soužití a jejich případných konfliktech obsahují jen málo. Jako určitou analogii poskytující představu o činnosti vychovatele a o vztahu dospívajícího šlechtice a jeho vychovatele je možné částečně využít deník Matyáše Borbonia z Borbenheimu, který měl v letech 1596–1597 na starosti skupinku asi 14–15 letých šlechticů, Jana z Vartemberka a na Napajedlích, Jiřího Zikmunda Prakšického ze Zástřizl na Buchlově a Albrechta Bukůvku z Bukůvky, a deník Šimona Proxena ze Sudetu.⁴⁷⁶ Jeho svěřenec, Julius Šlik, byl v letech 1563–1564, kdy deník vznikl, asi dvacetiletý.⁴⁷⁷

⁴⁷¹ *Tamtéž*, dop. č. 143, s. 226.

⁴⁷² *Diarium*, f. 272r (30. září 1601), viz ediční část této práce, s. 432.

⁴⁷³ „(Monsieur Virdung nous ne pouvant svivre il a esté contrainct demeurer la ville, ou il est loge vers quelcum Meusnier fort mal accommodé.)“ *Diarium*, f. 190r (11. září 1600).

⁴⁷⁴ M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 23–24, 49.

⁴⁷⁵ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 144, s. 227.

⁴⁷⁶ Největší pozornost těmto pramenům dosud věnoval Martin Holý, který je využil ve své práci o vychovatelích české šlechty, především pro dvojici exkursů. M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 45–80 a passim. Tato část disertace je tak především doplněním těchto exkursů.

⁴⁷⁷ Na jeho obraze z r. 1568 se nachází údaj o jeho věku 24 let. Josef LUKÁŠEK, *Jáchym Ondřej hrabě Šlik*, Praha 1913, s. 4, pozn. 1.

Borboniův deník již byl několikrát vytěžen,⁴⁷⁸ proto se v následujícím exkursu zaměřím především na Proxenovo výchovatelské působení.

Exkurs 1: Matyáš Borbonius z Borbenheimu, Šimon Proxenus ze Sudetu a jejich výchovatelská působení

Ještě před samotným výkladem je třeba zastavit se u toho, že šlechtického chlapce nebo mladého šlechtice nemusela doprovázet jediná osoba – vychovatel mohl mít k dispozici pomocníka.⁴⁷⁹ Ve Valdštejnově doprovodu pro nikoho takového nemáme doklady s výjimkou nejasných zmínek o „panském preceptorovi“ a Virdungovi. Zato Proxenui vypomáhal (kromě dvou chlapců coby služebníků) ještě bakalář Zdenkoslav Broš, v deníku nazývaný *preceptorem*,⁴⁸⁰ zatímco pro Proxena nalezneme označení *gubernator*.⁴⁸¹ Způsob rozdělení kompetencí mezi oběma muži lze ale vysledovat pouze částečně. V deníku nalezneme zmínky o tom, že Proxenus přenechal Brošovi dozor nad Šlikem.⁴⁸² Ten si však více přál Proxenovu přítomnost⁴⁸³ než Brošovu, který u Šlika patrně nepožíval velké úcty a Proxenus jej k ní musel nabádat.⁴⁸⁴ Šlik měl s Brošem občasně spory,⁴⁸⁵ Proxenui si na něj stěžoval pro jeho lenost a že „nic neumí“,⁴⁸⁶ dokonce Brošovi vyhrožoval⁴⁸⁷ a pokoušel se domoci se jeho propuštění.⁴⁸⁸ Na jeho výuce se Broš zřejmě

---

⁴⁷⁸ Zejména G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*; M. SVATOŠ, *Cesta za vzděláním*; M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 58–80 a passim.

⁴⁷⁹ V takovém případě se obvykle rozlišuje mezi nadřízeným hofmistrem a jemu podřízeným preceptorem. V pramenech však mohl být vychovatel označen např. jako gubernátor nebo prefekt. V tomto exkursu proto používám pro obecné pojmenování, označující hofmistra i preceptora, „neutrální“ pojem vychovatel. O těchto pojmech viz M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 21–26.

⁴⁸⁰ Viz např. D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 58 (26. listopadu 1563), 62 (12. prosince), 63 (14. prosince), 97 (3. března 1564).

⁴⁸¹ Viz *tamtéž*, s. 28 (29. srpna 1563).

⁴⁸² „[...] totum negotium meumque officium Zdencoslae committens cum puero Bohemo domum me contuli.“ *Tamtéž*, s. 26 (22. srpna 1563). „Redeuntes ex contione Iulius cum Zdencoslae referebant [...]“ *Tamtéž*, s. 31 (8. září 1563) „[...] comes a Waldek [...] rogabat secum Iulium ad dimidiatam tantummodo horam [secum] expatiari. Iulius fuit dimissus, ita ut illum Zdencoslae eques comitaretur.“ *Tamtéž*, s. 99 (6. března 1564). „A prandio Iulius ingressus est urbem cum Zdencoslae.“ *Tamtéž*, s. 110 (10. dubna 1564).

⁴⁸³ „[...] Zdencoslae meo loco illi [= J. Šlikovi, pozn. O. P.] addidi, quod admodum graviter tulerat Iulius meque obnix petiit, ut sibi essem socius et comes [...]“ *Tamtéž*, s. 27 (24. srpna 1563).

⁴⁸⁴ „Iulium admonui de officio et modestia, praecipue erga Zdencoslae [...]“ *Tamtéž*, s. 33 (11. září 1563).

⁴⁸⁵ „In reditu fuit magna altercatio inter Zdencoslae et Iulium.“ *Tamtéž*, s. 23 (13. srpna 1563). „A prandio Iulio cum praepceptore fuit contentio de antiquis iniuriis.“ *Tamtéž*, s. 58 (26. listopadu 1563).

⁴⁸⁶ „[...] coepit [...] Iulius [...] Zdencoslae ignaviae insimulare [...]. Ad haec Iulius: ‚Na traupey slussi kraupy, negny won mim mistrem, sam nicz nevmi.‘“ *Tamtéž*, s. 99 (5. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 164.

⁴⁸⁷ „[...] acurrit iratus Zdencoslae conquestus de Iulio, quod iam non modo petulantia, sed et minis certaret, ut qui [...] tacere iusserit ea lege, ne sibi quando gravius quid accidat [...]“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 31 (7. září 1563). „[Iulius] pergere cum Zdencoslae altercari, minas spirare.“ *Tamtéž*, s. 40 (22. září 1563).

⁴⁸⁸ „Iulius [...] petiit, ut Zdencoslae concessa venia mitteretur in Bohemiam [...]“ *Tamtéž*, s. 97 (4. března 1564).

podílel jen velmi málo.⁴⁸⁹ To mohlo být dáno tím, že ve druhé polovině 16. století ještě nebylo výše zmíněné rozdělení kompetencí standardem.⁴⁹⁰ Není však vyloučené, že Proxenus nenechal Broše častěji vyučovat kvůli zmíněné skutečnosti, že Šlik Broše příliš nerespektoval, nebo kvůli tomu, že Šlik měl se svým hodnocením Brošových schopností alespoň částečně pravdu. Ostatně i Proxenus to naznačuje v záznamu ke 4. březnu 1564.⁴⁹¹ Dále Proxenus využíval Brošovy přítomnosti při výběru vhodného ubytování,⁴⁹² při platbách a půjčkách⁴⁹³ i při svých domluvách Šlikovi.⁴⁹⁴ Svěřoval mu i další, povětšinou méně podstatné úkoly,⁴⁹⁵ např. nákupy.⁴⁹⁶ Broš byl tedy Proxenovi tak říkajíc „k ruce“ a ten mu jednak *ad hoc* svěřoval úkoly, jimiž se nemohl nebo nechtěl zabývat, jednak si podle potřeby žádal jeho součinnost. Avšak ani on s jeho službami nebyl zcela spokojen,⁴⁹⁷ 28. prosince 1563 jej dokonce šel ztlouct metlou.⁴⁹⁸

Jednou z prvních starostí po příjezdu do místa dalšího pobytu bylo hledání vhodného ubytování. Během cest postačoval nocleh v místním hostinci, ale pokud měl šlechtic setrvat v daném městě delší dobu na studiích, takovéto řešení nevyhovovalo. Již jsem zmínil, že Ropal s Valdštejnem využili v Jihlavě, v Břehu i ve Štrasburku možnosti ubytování v konviktu. Rovněž Borbonius v Basileji nejprve zařídil celé skupině nocleh

⁴⁸⁹ Jedna z mála zmínek se týká hodiny aritmetiky: „[Iulius] desiit audire Zdencoslaum se cuncta hora docentem arithmetiam.“ *Tamtéž*, s. 32 (9. září 1563).

⁴⁹⁰ M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 23–24, 49.

⁴⁹¹ O Brošovi v rozhovoru se Šlikem řekl: „Scio satis, qui sit atque eius doctrinam et sapientiam habeo iamdiu exhaustam. Sed oportet me colloqui iis, quos habeo, dum desint alii, si non cum aliquo doctrinae profectu, vel relaxandi animi gratia.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 98, čes. překlad viz TÁŽ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 163.

⁴⁹² „[...] una cum Zdencoslaio illuc veni et pacti sumus cum hospite [...] de ducentis et septuaginta coronatis annuis in comitem [...]“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 23 (12. srpna 1563). „[...] ego et Zdencoslaus ivimus ad N. hospitem [...] sciscitantes, an velit nos hospitio et convictu recipere.“ *Tamtéž*, s. 87 (5. února 1564).

⁴⁹³ „[...] ego et Zdencoslaus ivimus ad factorem Iohannem Thomassi, qui [...] commisit nobis dari pecuniam 400 talerorum.“ *Tamtéž*, s. 103 (15. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 169. „Ego et Zdencoslaus egimus cum hospite de rationibus ab eo conscriptis [...], quod essent erroneae et iniustae [...]“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 111 (15. dubna 1564).

⁴⁹⁴ „Hinc ad Iulium digressus sum et in praesentia Zdencoslai expresse significavi fieri non posse, ut adhuc annum in Gallia exigat praesentibus moribus et familia.“ *Tamtéž*, s. 61 (6. prosince 1563).

⁴⁹⁵ „[...] ova [...] iussus erat Zdencoslaus coquere et praeparare.“ *Tamtéž*, s. 17 (28. července 1563). „Eum [= Z. Broše, pozn. O. P.] quoque rogavi, ut curaret in sua absentia omnia recte administrari: [...].“ Následuje výčet toho, co má zařídit, např. praní prádla. *Tamtéž*, s. 82 (25. ledna 1564). Naopak o dva měsíce později Proxenus Broše pověřil zastáním všech povinností po celý den: „[...] urbem ingressurus mandavi Zdencoslaio, ut meas vices eo die obiret.“ *Tamtéž*, s. 105 (23. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 173. A 15. dubna se s ním již radil o další cestě a svěřoval mu mnohé úkoly: „A coena cum Zdencoslaio sum de nostro itinere locutus atque illi coepi pleraque iam commendare [...]“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 111.

⁴⁹⁶ Např. papír, list císaře Ferdinanda I. a mapu Francie (*tamtéž*, s. 35 /17. září 1563/), jídlo pro hosty (*tamtéž*, s. 85 /30. ledna 1564/) nebo dýku (*tamtéž*, s. 110 /6. dubna 1564/).

⁴⁹⁷ Např. 11. srpna 1563 se poté, co Broš draze koupil dva prsteny a dva nože, zapřísáhl, že jej již nikdy nenechá nic kupovat bez jeho přítomnosti: „[...] mecum ipse postea voverim me nunquam eum sine mea praesentia dimissurum mercatum.“ *Tamtéž*, s. 22–23.

⁴⁹⁸ „[...] sumens virgas accedebam ad lectum Zdencoslai eum de more caesurus.“ *Tamtéž*, s. 70.

v hostinci U čápa, hned druhý den po ranním kázání předal Johannu Jakobu Grynaeovi doporučující dopis od moravského zemského hejtmána Fridricha ze Žerotína, aby je přijal ve svém konviktu, který vedla Grynaeova manželka. Dalšího dne se tam celá skupina přestěhovala.⁴⁹⁹

Ve Veroně však Ropal a Valdštejn bydleli v soukromém měšťanském domě. I pro toto řešení najdeme paralelu, a to právě pětičlennou skupinu vedenou Proxenem. Ten začal s hledáním vhodného ubytování hned druhý den po příjezdu do Paříže, tedy 1. srpna 1563, avšak na jim doporučeném místě požadovali příliš vysokou částku. Druhý den navštívili několik dalších míst, avšak někde byli odmítnuti, jinde je odradila stísněnost prostor, v budově v blízkosti františkánského kláštera⁵⁰⁰ byla opět problémem vysoká cena. Až v domě N. Gaigne se podařilo domluvit se na ubytování za cenu 280 korunátů ročně (původně bylo požadováno 300). Nastěhovali se 3. srpna ráno.⁵⁰¹ Již 8. srpna se ale Šlikovi toto ubytování znelíbilo, že je příliš stísněné, není zde příležitostí k hovoru a že pokud zde zůstanou, jistě ochoří. Proxenus mu tedy slíbil, že se vynasnaží najít pohodlnější bydlení.⁵⁰² Stěhovali se již 17. srpna⁵⁰³ a nutno dodat, že nikoli naposledy a vždy na Šlikův popud. Ten nutnost přestěhování zdůvodňoval tím, že potřebuje být dále společnosti, kvůli níž se zhoršují jeho mravy,⁵⁰⁴ nebo že se ve stávajícím domě nemůže plně věnovat studiu.⁵⁰⁵ Před stěhováním do obydlí na předměstí St. Germain užil (slovy Proxenovými) nechutného argumentu o údajné dotěrnosti paní domáčí. Proxenus od něj při tomto rozhovoru odběhl a Brošovi dal najevo, že to mu raději ustoupí, než aby toto poslouchal.⁵⁰⁶ (Stěhovali se již týden nato.)⁵⁰⁷ Opakovaně Šlik navrhoval Paříž opustit úplně a přesídlit do Orléansu, což opět zdůvodňoval neblahým dopadem každodenního kontaktu se

---

⁴⁹⁹ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 40–41. Již dalšího dne se ale odtamtud Bukůvka přestěhoval do konviktu hebraisty Johanna Buxtorfa st. (1564–1629), kam záhy začal docházet na stravu i Zástřizl.

⁵⁰⁰ Zřejmě se jednalo o Couvent des Cordeliers, zrušený r. 1790.

⁵⁰¹ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 19–20.

⁵⁰² „Hoc statim die Iulio coepit displicere hospitium [...]. Id esse nimis angustum, deesse loquendi occasiones. Denique se incisurum in morbum aliquem, si fuerit diu ibidem commorandum. [...] Quare spem illi feceram, quod sim daturus operam, sicubi commodius possimus habere diversorium.“ *Tamtéž*, s. 21. Nazítí Šlik připojil další argument – chtěl se přestěhovat někam, kde bude mít lepší příležitost naučit se francouzštině („linguae Gallicae addiscendae uberior occasio“). *Tamtéž*, s. 22.

⁵⁰³ *Tamtéž*, s. 24.

⁵⁰⁴ „[...] quod ipsemet sentiat suos mores ex praesenti consortio abire in peius [...].“ *Tamtéž*, s. 45 (8. října 1563). „[...] quod amicorum suasu iubeatur ibi esse, ut sit nonnihil remotior a tumultibus adolescentium.“ *Tamtéž*, s. 47 (12. října 1563).

⁵⁰⁵ „Domi nostrae dicere se non posse nunc intendere animum studiis, priusquam immigret novum hospitium.“ *Tamtéž*, s. 80 (22. ledna 1564).

⁵⁰⁶ „In prandio tumultari, de importunitate conqueri hospitaie [...] et omnia contorquere, ut aliud hospitium conducatur, putidas dicere rationes [...]. Aufugeram ab eo et Zdencoslao significavi me concessurum potius, ut habeat aliud hospitium, quam tot tamque importunos ex eo habeam sermones.“ *Tamtéž*, s. 85 (1. února 1564).

⁵⁰⁷ *Tamtéž*, s. 88 (8. února 1564).

společností. Proxenus mu v době podchycené deníkem nemohl vyhovět, protože mu to instrukce Juliova otce Jáchyma Šlika neumožňovala.⁵⁰⁸ Asi na jaře roku 1564 se však do Orléansu skutečně přesunuli a 14. července zde byl Šlik (tak jako později Valdštejn) zvolen prokurátorem německého národa.⁵⁰⁹

Vychovatel měl svého svěřence doprovázet, pokud by chtěl někam jít, a mít kontrolu nad tím, kdo jej navštíví. Vždy bylo potřeba vychovatelovo svolení. Podobně jako v případě stěhování i v těchto situacích Proxenus většinou nakonec ustoupil, často i tehdy, kdy byl původně proti. Např. 24. srpna 1563 se Šlik chtěl vypravit s nejmenovaným hrabětem⁵¹⁰ do St. Denis. Proxenus jej od toho odrazoval, ale mezitím přišel posel od onoho hraběte, že koně jsou již přivedeni. Proxenus mu to tedy povolil.⁵¹¹ Vůbec se zdá, že někdy místo aby návštěvu nebo vzdání se z domu Šlikovi jednoduše nedovolil, pouze mu to vymlouval.⁵¹² Rovněž když chtěl hrabě Daniel z Waldecka, s nímž se Šlik v Paříži často setkával, zavést Šlika ke dvoru za vévodkyní (Herzoginne) a ten řekl, že záleží na Proxenovi, zda mu to povolí, odpověděl Proxenus: „Ir wist wol, was ir thuen sol.“⁵¹³ Je to zvláštní zejména proto, že Waldeckem dosti pohrdal, v záznamu hned k následujícímu dni označil jemu podobné za pijany a děvkaře.⁵¹⁴

O několik týdnů později Šlik zkusil dokonce použít lsti. V tomto případě šlo naopak o to, aby směl u nich zůstat na večeři nejmenovaný zápasník. Když to Proxenus odmítl, řekl Šlik, že jej již pozval. Tentokrát ale zřejmě neuspěl.⁵¹⁵

Nejčastěji Šlik odcházel ke královskému dvoru a nezdá se, že by mu v tom Proxenus příliš bránil. Např. 14. prosince 1563 chtěl Šlik jít hned ke dvoru po ranním kázání, dle Proxena proto, aby se tím vyhnul obědu s hrabětem z Rogendorfu, na který byl

---

⁵⁰⁸ Např.: „Julius constanter, imo et importune petiit, ut [...] Aureliam discederemus. Sibi iam hic displicere quotidianae societatis occasiones.“ *Tamtéž*, s. 97 (4. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 162. „Julius iterum petiit discedere Parisiis, sed respondi me hoc non posse facere propter mandatum generosi domini patris.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 108 (27. března 1564).

⁵⁰⁹ M. L. ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých*, s. 359.

⁵¹⁰ Snad se jednalo o hraběte Ondřeje z Waldecka, o němž viz níže v hlavním textu.

⁵¹¹ „Julius petiit dimissionem equo cum domino comite ad s. Dionysium expatiandi. Disuasi [...], quod iam diu esset cessatum. At dum ea de re inter nos contenditur, misit comes puerum petens Iulum illuc venire, iam esse adductos equos. Ibi concessum [...]“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 26–27 (24. srpna 1563). Zřejmě se jednalo o hraběte Daniela z Waldecka, Šlikova častého společníka, který byl předchozího dne u nich na večeři. *Tamtéž*, s. 26.

⁵¹² „Accurrit statim mane Iulius rogans, ut sibi liceat a capitaneo Ast equum impetrare, quo ad sanctum Dionysium expatietur. Celebrari ibi nondinas [...]. Ego dissuadere leniter, sed frustra.“ *Tamtéž*, s. 94 (24. února 1564).

⁵¹³ *Tamtéž*, s. 28 (29. srpna 1563).

⁵¹⁴ „[...] ab huius comitis similibus, nimirum potoribus et scortatoribus [...]“ *Tamtéž*, s. 29.

⁵¹⁵ „[...] Iulius misit puerum Bohemum rogans, ut palaestrites possit retineri in coena, quod cum abnuissem, ipse venit et quod eum iam invitavit, significat. [...] Iussi eum a me discedere [...]“ *Tamtéž*, s. 35 (17. září 1563).

pozván. Dostal svolení a po návratu se s Proxennem pohádal kvůli financím. Hned vzápětí jej žádal o svolení vrátit se ke dvoru. Již rezignovaný Proxenus mu to opět povolil a šel na přednášku.⁵¹⁶ Později v narážce na četnost jeho pobytů u dvora v souvislosti s jedním z hledání nového ubytování o něm Proxenus žertem pronesl, že by si asi přál, aby nový domov byl co nejbližší dvoru a co nejdále univerzitě.⁵¹⁷ Šlikovy pobyty u dvora se někdy protáhly přes noc. Např. právě 14. prosince 1563 se chtěl zúčastnit i tance po večeři. Proxenus jej dle svých slov odrazoval, jak mohl, ale aby se vyhnul konfliktu, ustoupil.⁵¹⁸ Jindy Šlika zastihl hrabě z Waldecka a bránil mu v odchodu⁵¹⁹ nebo s ním Šlik pokračoval k němu domů.⁵²⁰ V některých případech jednoduše odmítl uposlechnout Proxenu výzvu k návratu.⁵²¹ Ten v tom případě nepovažoval za svoji povinnost být s ním opakovaně přes noc mimo domov.⁵²²

Kromě návštěv dvora chodil Šlik cvičit⁵²³ nebo, jak jsem již zmínil, tancovat.⁵²⁴ V době, kdy již pobývali na předměstí St. Germain, musel Proxena žádat i o to, aby se měl vypravit do města.⁵²⁵

Vedle ubytování vychovatelé zajišťovali také další každodenní potřeby. Především se jednalo o stravu, jež bývala zajištěna často přímo v místě ubytování. Pro Šlika a jeho doprovod to dokládá Proxenův deník, stejnou situaci lze předpokládat i u Valdštejna s Ropalem a Borbonia s jeho svěřenci, kteří bydleli v konviktech. Dále bylo potřeba kupovat nové oblečení a obuv – zejména těm, kteří byli ve věku, kdy ještě rostli. Oděv měl

---

⁵¹⁶ „Post auditam lectionem [...] petiit dimissionem in aulam, eam, ut praetendebat, potissimum ob causam, ne sit opus venire ad prandium domini comitis de Rokendorff [...]. Concessi hoc fieri. [...] Inde rogavit, ut sibi liceret in aulam redire. [...] „Quomodocunque vel tu vel parentes tibi prospexerint in futurum, nihil ad me. [...]“ Quare permissus est in arcem conscendere, dum ego abirem in lectionem.“ *Tamtéž*, s. 63.

⁵¹⁷ „[...] excurrerat visum nova hospitia, de quibus cum iocose dixissem subsequens eum, quod longe abessent ab universitate, aulae proxima, indignatus est.“ *Tamtéž*, s. 80 (22. ledna 1564).

⁵¹⁸ „Cum iam crepusculum esset, venit ad me rogans admodum sibi hac nocte licere extra nostram domum pernoctare, nanque post coenam regem daturum choreas atque tunc se ad illum adducendum. [...] Equidem dissuaseram, quantum potui, ne hoc fieret, sed dum furor in cursu est, currenti cede furori.“ *Tamtéž*, s. 63–64.

⁵¹⁹ „Sub vesperum Iulius reversus est referens, quod clam se subduxerat a comite de Waldeck prohibenti eum discedere.“ *Tamtéž*, s. 62 (12. prosince 1563).

⁵²⁰ „Sub crepusculum, cum iam redituriremus domum, Iulius incidit in comitem de Waldeck, a quo fuit in suas aedes deductus coenatum. [...] et quod locus longe abest a nostro hospitio et sequens dies esset festus, ibi pernoctavimus.“ *Tamtéž*, s. 72 (1. ledna 1564).

⁵²¹ „Iulius, dum meas obiurgationes et admonitiones sperneret et mihi pervicaciter responderet in aula, quod nunquam antea ab eo factitatum memini: „Nolo, non ibo.““ *Tamtéž*, s. 75 (9. ledna 1564). Podobně mu odsekl 18. ledna: „Ne puogdu hle.“ Poté odešel k hraběti z Waldecka. *Tamtéž*, s. 78.

⁵²² „Non est mei muneris, ut ego saepius pernoctem foris [...] veluti bis accidit.“ *Tamtéž*, s. 97 (3. března 1564).

⁵²³ „A prandio Iulius importune urgebat, ut posset ad palmariae palmae ludum prodire [...].“ *Tamtéž*, s. 54 (6. listopadu 1563). „A prandio petiit dimissionem ad sphaeristerium [...].“ *Tamtéž*, s. 57 (23. listopadu 1563). V obou případech mu to Proxenus povolil.

⁵²⁴ Viz např. *tamtéž*, s. 55 (11. listopadu), 58 (25. listopadu), 59 (28. listopadu), 63 (14. prosince), 65 (20. prosince 1563), 74 (9. ledna 1564) aj.

⁵²⁵ *Tamtéž*, s. 91 (15. února 1564).

být patřičně honosný, ale ne příliš okázalý.⁵²⁶ Např. německý chlapec Kvarck, jenž patřil do Šlikova doprovodu, dostal 13. února 1564 plášť a den nato háv a boty.⁵²⁷ Nový plášť však dostal měsíc nato i Broš⁵²⁸ a pro Šlika Proxenův deník dokládá koupi opasku,⁵²⁹ nového oblečení,⁵³⁰ kyrysu⁵³¹ a kůže na rukavice⁵³² a zakázku na nové kalhoty. Nelíbil se jim ale jejich střih, proto si je dali předělat.⁵³³ Šlik rovněž dostával nové střevice,⁵³⁴ v jednom případě poté daroval dvoje své starší, z nichž jedny byly z hedvábí, zřejmě synovi pana domácího.⁵³⁵ Kromě nákupu oblečení zařizoval Proxenus také praní prádla – hned v prvním záznamu k 28. červenci 1563 píše, že mu bylo vráceno špatně vyprané a některé věci chyběly.⁵³⁶ A když 29. ledna 1564 dostal Šlik nedostatečně vyprané oblečení, vyčetl Proxenovi (!), že musí chodit ve špinavém.⁵³⁷ Rovněž bylo potřeba obstarávat dřevo na zátap, které někdy Proxenus dostal od domácího, jindy je zakoupil sám.⁵³⁸

V neposlední řadě vychovatelé zajišťovali svým svěřencům lékařskou péči. Když v květnu 1596 ochořel Vartemberk, ujal se jí Borbonius nejprve sám, poté přizval místního lékaře a profesora medicíny Felixe Plattera (1536–1614), který předtím léčil i jej. Složení obou Platerových přípravků si Borbonius poznamenal do deníku.⁵³⁹ Proxenus se taktéž ocitl v podobné situaci, když Šlika začal 26. října 1563 sužovat „katar“. Ačkoli nebyl v medicíně erudovaný jako Borbonius, s nikým se o vhodném postupu neradil a rozhodl se nedělat nic. Sám se sice léčil u několika lékařů (s jedním z nich hovořil téhož dne), ale neměl k nim velkou důvěru. A tak když si Šlik žádal projímadlo, odepřel mu je, protože usoudil, „že katar je namísto projímadla“.⁵⁴⁰ Potíže skutečně patrně brzy odezněly, již

⁵²⁶ V tomto smyslu se vyjadřuje např. Karel st. ze Žerotína v dopise Ropalovi z 8. prosince 1598.

F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 353, s. 101.

⁵²⁷ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 90–91.

⁵²⁸ *Tamtéž*, s. 102 (13. března 1564).

⁵²⁹ *Tamtéž*, s. 42 (27. září 1563).

⁵³⁰ *Tamtéž*, s. 57 (21. listopadu 1563).

⁵³¹ *Tamtéž*, s. 89 (11. února 1564).

⁵³² Viz následující poznámku.

⁵³³ „Puer Kwarkius retulit caligas a sartore et scissurae causam iuramento negabat se intellegere.“ *Tamtéž*, s. 86 (1. února 1564). Dne 4. února byli koupit kůži na ně a na pár rukavic (*tamtéž*), hotové byly 13. února, viz *tamtéž*, s. 90.

⁵³⁴ Např. 18. prosince 1563, viz *tamtéž*, s. 65. Srov. též následující poznámku.

⁵³⁵ „[...] indutus novis [calceis, pozn. O. P.], statim priores necnon holosericos puero domus nobis insalutatis dedit.“ *Tamtéž*, s. 101 (9. března 1564).

⁵³⁶ „[...] soror lotricis [...] adferebat lineas vestes ablutas, sed valde negligenter, deerant aliquot strophiola et unum mantile.“ *Tamtéž*, s. 16.

⁵³⁷ „[...] conquestus [...] de negligenter ablutis vestibus lineis. [...] Ipse iterum exprobrare, quod meo nomine cogatur haerere in hisce sordibus.“ *Tamtéž*, s. 84.

⁵³⁸ *Tamtéž*, s. 48 (17. října 1563), 52 (26. října), 53 (31. října), 56 (16. listopadu), 57 (20. listopadu), 70 (29. prosince), 75 (12. ledna 1564), 78 (19. ledna), 90 (14. února).

⁵³⁹ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 47 (16. května 1596).

⁵⁴⁰ „Iulius coepit magno catharro laborare, purgationem petere, verum ego ei denegare, quod catharrum loco purgamenti esse viderem.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 52.

2. listopadu byl opět ve společnosti hraběte z Waldecka.⁵⁴¹ Takřka stejně postupoval, když si Šlik 21. listopadu 1563 stěžoval na „noční bolesti“ a žádal si opět projímadlo, „jako vždy jindy“. Proxenus se domníval, že bolesti vzešly z teplotního rozdílu, kdy Šlik seděl v chladu u stolu a poté se odebral spát. Usoudil proto, že v noční hodinu je projímadlo nevhodné a opět mu je neposkytl s tím, že tělo si s neduhem poradí samo.⁵⁴²

Vychovatelé měli svěřenu rovněž správu financí. Jak svědčí i citovaný Ropalův dopis Kateřině Zajímačce, přebírali zaslanou hotovost nebo ji půjčovali v místě pobytu.⁵⁴³ Právě nedostatkem peněz zdůvodňoval Proxenus někdy, proč není možné např. přijmout návštěvu⁵⁴⁴ nebo opustit Paříž.⁵⁴⁵ Veškeré smlouvy přirozeně sjednávali právě oni.⁵⁴⁶ Zároveň evidovali a vykazovali rodičům nebo poručníkům svých svěřenců vyúčtování veškerých výdajů, jež museli náležitě odůvodnit.⁵⁴⁷ Proxenus se dokonce obával, že jestliže jim jejich domácí zvýší nájemné z 350 na 400 korunátů, dostane se do podezření z finanční zpronevěry. Nicméně na zvýšení nájemného přistoupil.⁵⁴⁸ Navíc očekával, že se nájem zvýší na 500 korunátů poté, co se k nim nastěhuje blíže neurčený Francouz František, od nějž se měl Šlik učit francouzsky.⁵⁴⁹ Zároveň musel dobře hlídat, aby mu domácí nepředložili špatně vypracované vyúčtování, což se v dubnu 1564 stalo a doslova mu tím „hnuli žlučí“.⁵⁵⁰

---

⁵⁴¹ *Tamtéž*, s. 53.

⁵⁴² „Iulius [...] de doloribus nocturnis conquestus est, quos credo causatos fuisse, quod post coenam in frigido mensae assidens illico sese cubitum receperit. Postulabat, ut semper alias, uti purgatione, verum disuasi, quod tempus esset inconueniens et quod morbus credebatur talis, quem ipsa vis naturalis possit facile evincere.“ *Tamtéž*, s. 57.

⁵⁴³ Proxenuv deník dokonce obsahuje opisy příslušných cenných papírů. Pro první zmíněnou situaci viz *Tamtéž*, s. 78–79 (20. ledna 1564, částka činila 566 zl., 40 kr.) a 111 (16. dubna 1564; 400 tolarů), pro druhou *tamtéž*, s. 61 (10. prosince 1563, na 100 korunátů půjčených od Thomase Rudingera 12. listopadu, srov. *tamtéž*, s. 55). Srov. M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 54.

⁵⁴⁴ „[...] rogabat sibi fieri licentiam invitandi unius convivae [...]. „Non est, unde fiat, cum ipsemet scias nobis hoc tempore non esse pecuniam.““ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 66 (20. prosince 1563).

⁵⁴⁵ „[...] rogavit Iulius, ut Parisiis discederemus. [...] significavi, nobis [...] deesse pecuniam neque offerri occasiones accipiendi mutui.“ *Tamtéž*, s. 51 (24. října 1563).

⁵⁴⁶ Proxenus to ale jednomu obchodníkovi, který chtěl Šlikův podpis a zpečetění, musel vysvětlovat. „Non opus est, quia mihi numeratur pecunia neque comes adhuc utitur sigillo, dum pater illi nondum concesserit. Sed hoc fiet, ut suum nomen subscribat. Ego insuper addam meum sigillum.“ *Tamtéž*, s. 79.

⁵⁴⁷ K 20. srpnu 1563 si Proxenus poznamenal, že strávil většinu dne sepisováním účtů za příjmy a výdaje, aby je mohl odeslat: „Reliquum tempus tradidi conficiendis rationibus et expensorum, ut [...] ad nondinas Francfordenses mitterentur.“ *Tamtéž*, s. 25.

⁵⁴⁸ *Tamtéž*, s. 100–101 (s. 9. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 166–167. Domáci se snažil dohodnout toto navýšení již několik týdnů, viz TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 92 (19. února 1564).

⁵⁴⁹ *Tamtéž*, s. 101, 103 (9. a 16. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 167, 170. Srov. pozn. 822 této práce.

⁵⁵⁰ „Hoc die mihi hospes conscriptas iniustas rationes exhibuit, quibus mihi admodum bilem moverat.“ „Ego et Zdencoslaus egimus cum hospite de rationibus [...], quas cum per partes inciperem declarare, quod essent erroneae et iniustae, indigabundus fugiens nos deseruit.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 111 (13. a 15. dubna 1564).

Šlechtici museli ze zmíněných důvodů žádat o každou částku a sdělit její účel, ve Šlikově případě i tehdy, když se jednalo o půjčku z obnosu, který měl od rodičů přidělený k vlastnímu užívání.⁵⁵¹ Taktéž Vartemberk žádal Borbonia o peníze na okružní jízdu po švýcarských městech, již chtěl podniknout spolu s Janem Čertorejským z Čertorej a na Hevlíně nad Dyjí a jeho vychovatelem. Borbonius mu to nepovolil, místo toho s ním však několik dní poté jel do Freiburgu, kde právě pobýval arcivévoda Matyáš.⁵⁵² Avšak jak osvětlím níže, častější byla situace, kdy Vartemberk přispíval Borboniovi.

Největší položku představovalo v době pobytu na jednom místě bydlení a strava. Nejlevnější ubytování skupiny kolem Proxena a Šlika bylo 270 korunátů ročně, nejdražší zmíněných 400. Mimo to však Proxenův deník dokládá koupi řady předmětů, často i s uvedením jejich ceny. Iulius si koupil např. míče za tři solidy⁵⁵³ nebo rukavice za jeden teston.⁵⁵⁴ Chtěl, aby mu Proxenus koupil knihu, již by využil jako štambuch. Není zřejmé, zda mu ji skutečně zakoupil, tím méně, zda si Šlik štambuch skutečně vedl, ale pokud ano, mohlo se jednat o jeden z nejstarších bohemikálních památníků.⁵⁵⁵

Proxenus Šlikovi koupil mj. Ciceronův spis *De legibus*⁵⁵⁶ nebo knihy s prázdnými listy,⁵⁵⁷ sám pořídil např. obraz Paříže za pět solidů⁵⁵⁸ nebo latinskou Bibli vydanou v Lyonu.⁵⁵⁹ Tři testony dal za vazbu knih.⁵⁶⁰ Většími výdaji byly nákupy mečů či kordů pro Šlika. Ten nejprve z Proxena za tímto účelem doslova vymámil dva korunáty,⁵⁶¹ poté se mu zalíbil jiný⁵⁶² a opakovaně žádal o jeho zakoupení. Proxenus polevil, až když si

---

⁵⁵¹ „Iulius more solito intemperanter petiit sibi mutuo dari octo coronatos, primum de meo, tunc de suo. Sed denegavi, quantum potui, donec tandem illi unum coronatum concederem.“ *Tamtéž*, s. 83 (27. ledna 1564).

⁵⁵² M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 53 (záznamy k 23. a 31. srpnu až 4. září).

⁵⁵³ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 23 (13. srpna 1563).

⁵⁵⁴ *Tamtéž*, s. 100 (8. března 1564).

⁵⁵⁵ „Hinc statim eo die voluit sibi emi librum, in quo amicorum nomina colligeret.“ *Tamtéž*, s. 35 (18. září 1563). Naopak Šlikův záznam se nachází v památníku Jindřicha Dejma ze Stříteže. M. L. ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých*, s. 359, pozn. 5.

⁵⁵⁶ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 57 (20. listopadu 1563).

⁵⁵⁷ *Tamtéž*, s. 60 (1. prosince 1563), 103 (17. ledna 1564).

⁵⁵⁸ *Tamtéž*, s. 42 (27. září 1563).

⁵⁵⁹ *Tamtéž*, s. 42 (28. září 1563).

⁵⁶⁰ *Tamtéž*, s. 94 (22. února 1564).

⁵⁶¹ Proxenus považoval zbraň za velmi předraženou: „[...] neque Iulius destitit prius, quam apud me extorqueret duos coronatos pro eo emendo, cum eius valor vix fuerit quatuor francorum ad summum.“ *Tamtéž*, s. 86 (2. února 1564).

⁵⁶² *Tamtéž*, s. 101 (10. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 167.

uvědomil, že jej Šlik již objednal (!), a dal za něj tři a půl korunátů a pět solidů.⁵⁶³ Dne 12. únor 1564 dal Proxenus 20 korunátů za koně a 24 franků za knihy.⁵⁶⁴

Kromě nákupů předmětů bylo třeba zaplatit rovněž některým osobám za jejich služby. Sem patří platba malíři, od nějž se dali Proxenus, Šlik a Broš portrétovat, což je celkem přišlo na dva toлары – jeden za Šlikův portrét a po půl tolaru za Proxenu a Brošův.⁵⁶⁵ Zaplatit bylo třeba i lékařům (např. šest korunátů rytíři Stephanovi)⁵⁶⁶ a těm, kteří se podíleli na Šlikově výuce – např. Nicolau Maignanovi, jenž jej učil francouzsky,⁵⁶⁷ a nejmenovanému zápasníkovi za trénink a rukavice.⁵⁶⁸

V odborné literatuře již bylo upozorněno na to, že Proxenuv deník dokumentuje řadu konfliktů, jež jeho pisatel se svým svěřencem měl.⁵⁶⁹ Šlik věru nebyl mladíkem podle jeho představ – a nejen jeho, např. právě Maignan si Proxenuvi stěžoval na jeho nadutost, pýchu a nestoudnost, s nimiž opovrhuje všemi kolem sebe, a že by jej nikdy nepřijal do svého domu, nebýt Proxenuva zákroku.⁵⁷⁰ Vlastní výhrady k němu napsal Proxenus i do dopisu Františkovi ze Schönfeldu, který si opsal do deníku.⁵⁷¹

Některé problematické stránky Šlikova chování jsem již naznačil – obklopoval se společností, o níž neměl Proxenus vysoké mínění, a často pobýval mimo domov, někdy proti hofmistrově vůli. Obojí mělo za následek – nikterak překvapivě – zvýšenou Šlikovu konzumaci alkoholických nápojů.⁵⁷² Naopak náboženského života se neúčastnil tak, jak by si Proxenus představoval.⁵⁷³ Nabádal jej i k větší poslušnosti⁵⁷⁴ a úctě k rodičům.⁵⁷⁵

---

⁵⁶³ „Ego ubi intellexissem machropaeum fuisse conductum ad parandum gladium [...], dedi eidem tres coronatos cum dimidio et insuper quinque solidos.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 102 (13. března 1564), čes. překlad viz TÁŽ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 169.

⁵⁶⁴ „[...] solvi viginti coronatos pro equo [...] viginti quatuor francos pro libris [...].“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 89.

⁵⁶⁵ *Tamtéž*, s. 102 (12., 14. a 15. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 168–169.

⁵⁶⁶ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 58 (24. listopadu 1563).

⁵⁶⁷ *Tamtéž*, s. 55 (13. listopadu 1563, v tomto případě se jednalo o 50 korunátů), 88 (7. února 1564).

⁵⁶⁸ *Tamtéž*, s. 58 (24. listopadu 1563). Částka není specifikována.

⁵⁶⁹ D. MARTÍNKOVÁ-PĚNKOVÁ, *Příspěvek k poznání*, s. 148; D. MARTÍNKOVÁ, *Z deníku českého humanisty*, s. 121–124; M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 53–54.

⁵⁷⁰ „Magnan longam instituens querelam de superbia, fastu et importunitate comitis, ut qui veluti de sublimi aspernetur omnes suos [...] neque eum unquam fuisse in aedes receptum, nisi mea autoritas intercessisset.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 73 (5. ledna 1564).

⁵⁷¹ *Tamtéž*, s. 101 (10. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 168.

⁵⁷² „Circiter vespertinas preces reversi sunt bene poti, quin et puer Kwark ad magnam deformitatem biberat [...].“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 24 (15. srpna 1563). „[...] comes a Waldek eum abduxit neque ab eo reversus prius quam ad coenam [...] bene potus, liber in sermone et deformis.“ *Tamtéž*, s. 56 (17. listopadu 1563).

⁵⁷³ „Adventus Iulius recaerquam prodire in templum [...].“ *Tamtéž*, s. 59 (28. listopadu 1563).

⁵⁷⁴ „Ego nihil aliud, praeterquam ut [...] Deo et parentibus oboediat.“ *Tamtéž*, s. 50 (21. října 1563). „Ego Iulium [...] monui, [...] ut oboediat parentibus faciendis quodcunque iusserint.“ *Tamtéž*, s. 57 (22. listopadu 1563); „Ego consulere, ut nihil habeat animi alieni a iussu parentum [...].“ *Tamtéž*, s. 77 (14. ledna 1564).

⁵⁷⁵ Tou dle jeho názoru neoplýval. „Ille, ut saepe alias, de importunitate sui patris quaedam conquirit.“ *Tamtéž*, s. 77 (14. ledna 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 160.

V dalším exkursu se zmíním o Šlikově přístupu ke studiu, s nímž Proxenus rovněž nebyl spokojen. Natolik, že Proxenus, který měl patrně podle původní dohody zůstat se Šlikem pouze do přelomu let 1563 a 1564, silně doufal, že konečně obdrží list, jímž mu Jáchym Šlik neprodlužuje působení ve funkci vychovatele a odvolává jej z Paříže,⁵⁷⁶ nebo že bude do Čech zpět povolán přímo Julius Šlik.⁵⁷⁷ Nebyla to jen postesknutí učiněná na stránkách deníku, Šlikovi to také dal najevo, poprvé již 9. srpna 1563.⁵⁷⁸ Šlik později říkal, že nikdy nedoufal, že toto uslyší,⁵⁷⁹ a stěžoval si na něj kvůli tomu ostatním.⁵⁸⁰ Dlouho očekávaný list Proxenus obdržel 29. ledna 1564, ale jeho obsah, jímž byl patrně příkaz k dalšímu setrvání v Paříži, nepotěšil ani jej, ani Šlika, který znovu zlořečil svým rodičům.⁵⁸¹ Proxenus od té doby o to více považoval své působení za maření svého času.⁵⁸²

V některých případech jejich spory eskalovaly až v hádky, jejichž průběh Proxenus podrobně zaznamenával do svého deníku. Nejdelší takový prepis rozhovoru je v záznamu k 22. září 1563.⁵⁸³ Konflikty měly různé příčiny a ne vždy lze soudit, zda byly oprávněné. V tomto případě Šlik obvinil Proxena, že hrozí chlapcům výpraskem, když nepovědí, co o něm Šlik řekl.⁵⁸⁴ Oba chlapci to v jejich přítomnosti odmítli. Dne 14. ledna 1564 mu doslova předhodil – jinak to nelze nazvat –, že jindy mu dovoluje, aby spal mimo domov, zatímco nyní si to nepřeje. Následný rozhovor si Proxenus opět zaznamenal do deníku.⁵⁸⁵ A 5. března 1564 mu Šlik vyčetl, že straní Zdenkoslavovi, ačkoli ví, že se jedná o člověka neučeného a líného. Téhož dne večer si Proxenovi postěžoval, že si připadá jako ve vězení a že neposlouchá ne proto, že by poslouchat nechtěl, ale že chce „sám sebe tak omezovat“.⁵⁸⁶

---

⁵⁷⁶ „[...] expectans dimissionem et depositionem officii admodum avide et cum summo desiderio.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 80 (21. ledna 1564). „Maximopere desidero habere literas a domino.“ *Tamtěž*, s. 83 (27. ledna 1564).

⁵⁷⁷ *Tamtěž*, s. 77 (14. ledna 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 160.

⁵⁷⁸ „[...] spero, quod me ultra pacti fidei non sint detenturi ulterius.“ TÁŽ, *Simon Proxenus*, s. 22.

⁵⁷⁹ „[...] dixit se hoc nunquam sperasse de me, quod audierit se desertum iri a me.“ *Tamtěž*, s. 33 (10. září 1563).

⁵⁸⁰ „[...] apud Zdenkoslaum de me conquestus est, [...] quod se nollem dimittere meque minari, quod nollem diutius secum haerere, se non curare iam, cum iam saepius petierit, ut secum haererem [...]“ *Tamtěž*, s. 32 (9. září 1563). Srov. *tamtěž*, s. 32 (12. září 1563).

⁵⁸¹ „[...] habui obvium ministrum [...] offerentem mihi diu desideratas literas a comite. Lectione finita [...] eas Iulio exhibui. Fuit ille statim attonitus, hinc in magnam indignationem prolapsus accusare suos parentes, ut quos haberet sibi impedimento, quominus possit pertingere ad optatum finem studiorum et prudentiae. Ego eum placare, mitigare et erudire de parentum voluntate [...] accipienda.“ *Tamtěž*, s. 84.

⁵⁸² *Tamtěž*, s. 94 (4. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 162–163.

⁵⁸³ TÁŽ, *Simon Proxenus*, s. 38–40.

⁵⁸⁴ „Prawil Czech, zie newy, kterak se zachowati; když neprawil, zie wy gehu chczete mrskati, pakli powil, zie ya ho peru. Než dal sem mu czistie, aby po druhy klewetami nessel.“ *Tamtěž*, s. 39.

⁵⁸⁵ *Tamtěž*, s. 76, čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 158–160.

⁵⁸⁶ TÁŽ, *Simon Proxenus*, s. 99, čes. překlad viz TÁŽ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 164–165.

Ve Šlikově chování tedy lze pozorovat období, kdy působil rozumněji, nicméně ta neměla mít nikdy dlouhého trvání. Naopak lze vysledovat údobí, kdy jeden konflikt v krátkém sledu následoval druhý. Např. 14. prosince 1563 se na Proxena rozběsnil, protože nedal Brošovi dost peněz a on tak nemohl zaplatit za cestu od dvora⁵⁸⁷ a v hádce dále pokračovali. Následujícího dne měli opět spor ohledně návratu poté, co za Šlikem poslal Proxenus českého chlapce se vzkazem, aby se vrátil z procházky,⁵⁸⁸ již o dva další dny později, protože Šlik prozradil, že jedl maso (byl postní den).⁵⁸⁹ K 20. prosinci 1563 zaznamenal Proxenus jiný jejich rozhovor, který se ale tentokrát nesl v odlišném tónu – ve Šlikově případě omluvném,⁵⁹⁰ zatímco Proxenus působí značně apaticky.⁵⁹¹ Takto lze vykládat i jeho odpověď, kterou Šlikovi řekl v rozčilení 3. února 1564: „No tak si žijte se svými knížaty a hrabaty!“⁵⁹² Šlikovo chování nepřestalo být problematickým prakticky do konce pobytu v Orléansu a jako takové se projevilo ještě 4. dubna 1564, tedy 12 dnů předtím, než Proxenus psaní svého deníku ukončil. Šlik tehdy Proxenovi důrazně vytýkal jeho tvrdost a nelidskost.⁵⁹³

Nejvíce problémů však vyvolávalo Šlikovo agresivní chování. Oba chlapce bil,⁵⁹⁴ jindy se poprali oni z jeho popudu,⁵⁹⁵ 6. října 1563 se ostře pohádal u večere se svými spolustolovníky.⁵⁹⁶ Služebnou, která mu vyčetla mimo jiné, že nešel do kostela na mši, zbil holí,⁵⁹⁷ paní domácí hodil do obličeje botu.⁵⁹⁸ K mírnosti jej kromě Proxena nabádali

---

⁵⁸⁷ „In reditu, cum forte non esset pecunia in promptu praeceptorum, unde naulum solveret, omnes diras in me evomuit.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 63.

⁵⁸⁸ *Tamtéž*, s. 64.

⁵⁸⁹ „Non potuit dissimulare, quin se proderet de esu carniarum.“ *Tamtéž*.

⁵⁹⁰ „Domine Proxene, quaeo nolis aegre ferre, quod heri non fuerim domum reversus.“ *Tamtéž*, s. 66.

⁵⁹¹ „Quid ad me, cum nolis facere, quae moneris et rogaris facere? Esse. Ecquid non ad te pertineat, ad quem igitur?“ *Tamtéž*.

⁵⁹² „Vivas itaque cum tuis principibus et comitibus!“ *Tamtéž*, s. 86.

⁵⁹³ „[...] Iulius graviter mecum exostulabat de mea austeritate et inhumanitate attestando [...].“ TÁŽ, *Simon Proxenus*, s. 109–110.

⁵⁹⁴ „Hinc dum Kwark vapulare [...]“ *Tamtéž*, s. 32 (9. září 1563). „[...] Iulius admodum pugnis caedebat puerum Bohemum, ut non nisi cruentum primum a se dimitteret.“ *Tamtéž*, s. 99 (5. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 164. Viz též níže v hlavním textu.

⁵⁹⁵ „Pueri inter se contendeabant verberibus ex instinctu Iulii.“ TÁŽ, *Simon Proxenus*, s. 33 (10. září 1563).

⁵⁹⁶ „Comes Iulius in coena multa contendeabant cum Soulier et parvo puero Picuin et magno zelo, ut vix reprimi potuerit.“ *Tamtéž*, s. 45.

⁵⁹⁷ „Iulius contendit cum famula, a qua redarguebatur, quod non iret in templum auditum missam, matrem vilifaceret, et ut domo exiret et migraret, sibi patentes esse portas. Iulius cum baculo eam caedere.“

D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 72 (3. ledna 1564).

⁵⁹⁸ „Hospita [...] conquesta fuit de perversitate Iulii, qui eam crepida in facie foedaverat [...].“ Domáci nato poznamenala, že u něj nemá Šlik úplnou autoritu: „Apparet tuam auctoritatem non penitus esse apud eum integram.“ *Tamtéž*, s. 100 (6. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 165.

i další osoby v jeho okolí, např. Maignan, který mu radil zdržet se společnosti, jíž se obklopoval, jakož i opilosti a nevěstek.⁵⁹⁹

Zarážející je způsob, jakým Proxenus spory a konflikty řešil. Nečinil tak totiž v jejich průběhu, čehož dovedl Šlik využít a v situaci mívával vždy navrch. Teprve později (někdy až druhý den) se Proxenus k situacím vracel a začal je se Šlikem rozebírat. Ten se sice svému vychovateli omlouval a snažil se udobřit si jej, ale bylo jen otázkou času, kdy se situace bude opakovat. První takový případ nastal již v den jejich příjezdu do Paříže 31. července 1563. Šlik chtěl, aby v jeho pokoji spal německý chlapec Kwark, kterému však Proxenus ještě předtím nařídil, aby spal v jeho a Brošově pokoji, a za Šlikem poslal českého chlapce.⁶⁰⁰ Toho Šlik z pokoje opakovaně vyháněl. Došlo k hádce, na jejímž konci Šlik nařknul Proxena z opilosti.⁶⁰¹ (Dlužno dodat, že mu Šlik patrně nekřivdil, ostatně sám o něj projevil starost a nabádal jej, aby si neničil zdraví nedodržováním diety.)⁶⁰² Nazítří, protože pořád musel natolik myslet na včerejší incident, že nemohl ani poklidně odpovídat Juliovi na otázky,⁶⁰³ se mu Šlik omluvil a Proxenus omluvu přijal s tím, že pro příště jej má poslouchat, zvláště když vidí, jak jej rozptylují „různé těžké starosti a úzkosti“.⁶⁰⁴ K 9. srpnu 1563 si Proxenus zaznamenal dlouhý proslov,⁶⁰⁵ k němuž jej patrně podnítily Šlikovy protesty z předchozího dne proti stávajícímu ubytování, které jej velmi mrzely,⁶⁰⁶ ke 12. prosinci s ním měl další pohovor poté, co Šlik strávil podstatnou část předchozího dne u dvora a choval se opovážlivě.⁶⁰⁷ Rovněž zmíněný incident z 22. září 1563 měl dohru ještě druhý den. Šlik se omlouval a Proxenus k němu dlouze promlouval.⁶⁰⁸

V tomtéž zápise se Proxenus mimo jiné vyjádřil i ke svému povahovému rysu, jemuž přičítal svoji potřebu vracet se ke konfliktním situacím a rozebírat je: „Přiznávám, že nejsem tak šlechetné mysli, abych z ní mohl rychle odstranit utrpenou nespravedlnost. Mám v sobě totiž něco z filozofické melancholie, která mi často přivádí zpět učiněná

---

⁵⁹⁹ „Nicolaus Maignan [...] Iulium admonere, ut sibi temperaret ab huiusmodi consortio tanquam ebrietatis et scortationis illecebris [...]“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 51 (24. října 1563).

⁶⁰⁰ V dopise, který byl Proxenovi doručen 12. února 1564, píše paní Šliková, aby byl s Juliem vždy ještě někdo v místnosti: „Domina graviter iniungit, ne Iulius relinqueretur solus cubare.“ *Tamtéž*, s. 79.

⁶⁰¹ *Tamtéž*, s. 19 (31. července 1563).

⁶⁰² *Tamtéž*, s. 106 (24. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 174.

⁶⁰³ „[...] mihi hesternae iniuriae memoria tam alte insederat animo, ut nec interrogatis Iulii possem placide respondere.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 20.

⁶⁰⁴ „[...] mihi pareas in posterum, praecipue cum me videas variis illisque gravibus curis et solitudinibus distentum.“ *Tamtéž*.

⁶⁰⁵ *Tamtéž*, s. 22.

⁶⁰⁶ „Equidem aegre hoc tuli [...]“ *Tamtéž*, s. 21.

⁶⁰⁷ „Iulius domo exiens statim invehabatur in praeceptorem [...]. Petulantiae enim fecerat exordium, a qua tota die non aberat.“ *Tamtéž*, s. 62.

⁶⁰⁸ *Tamtéž*, s. 40–42.

příkoří.⁶⁰⁹ Zdá se tedy, že jakkoli bylo Šlikovo chování v mnoha ohledech nepřijatelné a nepřipustné, část viny na tom, že se konfliktní situace často opakovaly, měla i Proxenova osobnost, která mu bránila je rázně řešit. Ostatně při výběru vychovatele byly často rozhodující jiné kvality než schopnost zjednat si autoritu nebo pedagogické vlohy.⁶¹⁰

Zcela jinak řešil konflikty se svými svěřenci Matyáš Borbonius z Borbenheimu. Ten měl oproti Proxenovi na starosti o něco mladší šlechtice, asi čtrnáctileté Jana z Vartemberka na Napajedlích a Jiřího Zikmunda Prakšického ze Zástřizl. K patrně prvnímu konfliktu došlo 15. dubna 1596, tedy již po dvou týdnech jejich společného pobytu v Basileji. Tehdy si vyšli oba chlapci na procházku, a protože Borbonius byl nemocen a nemohl jít s nimi, pustil je s Jiřím Fábušem z Meziříčí nad Oslavou,⁶¹¹ vychovatelem dalšího mladého šlechtice studujícího v Basileji, Vratislava ze Žerotína. Vrátili se pozdě a opilí. Když jim poté Borbonius vyčínil, Zástřizl mu skočil do řeči a obořil se na něj, že mu jej otec dal za vychovatele a ne za kata.⁶¹² Necelý týden nato, 20. dubna, Vartemberk Borboniovi natolik „svojí hrubou neposlušností hnul žlučí“, že ten jej, pln hněvu, ztloukl. Vartemberk mu nato začal vyhrožovat.⁶¹³ Podobné situace se opakovaly, někdy se však Borbonius vyjadřuje pouze v náznacích.⁶¹⁴ Např. 8. dubna 1597 Borboniovi po bližší nespecifikovaném konfliktu pohrozil patrně Vartemberk, že jej může propustit stejně jako Vratislav ze Žerotína zmíněného Fábuše.⁶¹⁵ Se třetím ze svých svěřenců, Albrechtem Bukůvkou z Bukůvky, podobné situace nenastávaly, ale Borbonius s ním musel řešit incident jiného druhu, když v březnu 1596 zastřelil v Ikirschtorfu⁶¹⁶ slepici, čímž proti sobě popudil vesničany.⁶¹⁷

Je zřejmé, že Vartemberk si byl vědom svých povinností a toho, že jeho způsob chování k Borboniovi není přípustný. Takto – tedy jako pokusy o omluvu a urovnání situace – si totiž lze nejlépe vysvětlit to, že po několika měsících začal Borbonia finančně

---

⁶⁰⁹ „Fateor me non esse adeo generoso animo, ut cito possem ex animo delere acceptam iniuriam, habeo enim non nihil de philosophiae melancholia, quae mihi saepe reducit illatas offensas.“ *Tamtěž*, s. 41.

⁶¹⁰ Významnou roli hrálo především jeho předchozí vzdělání a jazyková výbava, dále konfesijní příslušnost a dosavadní zkušenost s výchovou urozených svěřenců, velmi se hledělo na doporučení zejm. vzdělanostních autorit. M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 27–34.

⁶¹¹ O něm *tamtěž*, s. 169.

⁶¹² M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 42.

⁶¹³ „Johann a Wartenberg bruta sua inobedentia [správné čtení „inobedientia“, srov. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 177 – pozn. O. P.] movit mihi bilem, ita ut incensus ira probe illum pulsarim, sed non curavit iste nimium verbera, – adhuc minis est adversum me insignibus usus.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 45.

⁶¹⁴ Rovněž k 28. srpnu 1596 poznamenává pouze: „Furores pessimi, sine discretionem personae et loci aestimatione.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 53. G. Gellner dává událost do souvislosti s o pět dnů starší událostí, kdy Vartemberk chtěl okružní cestu po švýcarských městech, ale Borbonius mu to nepovolil. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 38. O konfliktu z 9. ledna 1597 viz níže v hlavním textu.

⁶¹⁵ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 70.

⁶¹⁶ G. Gellner vesnici ztotožňuje s Neckarbischofsheimem. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 27.

⁶¹⁷ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 37 (18. března 1596).

podporovat. Po velkém konfliktu z 30. prosince 1596, o němž Borbonius neuvádí nic bližšího, věnoval Borboniovi 100 tolarů na nákup knih a aby si nadále zajistil jeho služby. Učinil o tom vlastnoruční zápis do vychovatelova deníku.⁶¹⁸ Dne 6. listopadu 1596 mu Vartemberk dal tři uherské dukáty (ze šesti, které obdržel poštou čtyři dny předtím), což mohlo souviset s účastí Borboniových svěřenců na hostině nových doktorů lékařské fakulty o dva dny dříve.⁶¹⁹

Na druhou stranu lze pozorovat, že i u vychovatelových pravomocí byly vnímány určité meze. Dne 17. září 1596 chtěl Borbonius „po zásluze“, jak sám poznamenal, natlouct Zástřizlovi, když zjistil, že se za dvě hodiny nenaučil z paměti ani dva řádky z rétoriky. Zástřizl tehdy přísahal, že se nebude učit vůbec, jestliže na něj vztáhne metlu.⁶²⁰ Lze tedy usuzovat, že právě fyzické tresty vnímali již za hranicí toho, čemu jsou povinni se podřít. Jistě zde záleželo i na věku svěřence a chlapci vnímali tuto hranici jistě pro nižší věk než jejich vychovatelé,⁶²¹ jak dokládají i Borboniovy záznamy, mezi nimi i ten o Vartemberkově reakci z 20. dubna 1596, ačkoli Borbonius v tomto případě neuvádí, čím mu jeho svěřenec pohrozil. Přípustnými tresty byly nejspíše především odepření „kapesného“ a povolení jít tam, kam si svěřenec žádal. Na rozdíl od Proxena byl Borbonius od chlapců skutečně odvolán, není však zřejmé, zda se o to přičinila stížnost některého z nich na vychovatelovo počínání, kterou ostatně nemáme doloženou.

• • •

Rozsáhlý exkurs měl za cíl osvětlit, jak mohla vypadat každodennost soužití studujícího Valdštejna s jeho vychovatelem Ropalem. Lze předpokládat, že oba museli dostát tímž povinností, jaké lze pozorovat na stránkách Proxena deníku. Zároveň mělo porovnání Valdštejnova „studentského“ deníku s deníky dvou vychovatelů poukázat na to, nakolik pisatelova role mohla ovlivnit podobu deníku a výběr zaznamenávaných událostí. Ačkoli tedy dostupné prameny takřka nijak nenasvědčují tomu, že by vztahy mezi

---

⁶¹⁸ *Tamtéž*, s. 63. G. Gellner soudí, že se jednalo celkem o 200 tolarů, patrně po 100 na každý účel, nicméně pro takový výklad není důvod. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 47.

⁶¹⁹ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 57.

⁶²⁰ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 54.

⁶²¹ O vhodnosti použití tělesných trestů píše např. Karel st. ze Žerotína Jacobu Guetlinovi asi z počátku ledna 1600. Z příslušné pasáže vyplývá, že tělesné tresty považoval za vhodné, ale až pokud by se slovní napomenutí minula účinkem a jen do určitého věku: „[...] bylo Tvou samozřejmou povinností několikrát její napomenout, a jestliže se hned nenapravit, přísně ho potrestat. Vždyť ještě není tak velký [Karel ml. ze Žerotína], aby bylo nevhodné potrestat ho metlou [...]“. N. REJCHRTOVÁ (vyd.), *Karel starší ze Žerotína*, dop. č. 43, s. 110.

Valdštejnem a Ropalem byly jakkoli konfliktní, je zřejmé, že z této skutečnosti samotné nelze automaticky vyvozovat, že byly zcela bezproblémové. Rozbor Proxena a Borboniova deníku z tohoto hlediska však neměl posloužit jako analogie, s jejímž využitím by bylo možné usuzovat, zda i v Ropalově případě docházelo ke konfliktům s jeho svěřenci, a pokud tomu tak bylo, jakým způsobem je řešil. Pouze lze Proxena a Borbonia považovat za krajní mezníky toho, jak se mohl vychovatel ke konfliktním situacím se svým svěřencem postavit. Ropal se patrně pohyboval mezi těmito krajnostmi.

Jistá možnost alespoň nepřímo posoudit charakter soužití Ropala a Valdštejna zde ale přece je. Na některé „indicie“ jsem upozornil již v první části této podkapitoly. První z nich je již samotná délka Ropalovy služby. Trvala jistě nejméně devět let, pravděpodobně alespoň deset, což je pro předbělohorské poměry v českých zemích ojedinělá doba. Dále lze ze zmínek v dopisech Karla staršího ze Žerotína usuzovat na to, že nejen on, ale i poručníci a další zainteresované osoby na Moravě, s nimiž byl Žerotín v kontaktu,⁶²² byli s jeho působením ve funkci vychovatele spokojeni a měli v něj důvěru.

Především ale pozorujeme, že Valdštejn byl nadále s Ropalem v kontaktu i po svém návratu ze studií. Možná si jej dokonce nadále ponechal ve svých službách. Svědčí o tom jeho deníkové zápisky vzniklé v době po návratu na Moravu. V nich lze pozorovat odlišné vnímání jeho role poté, co Valdštejn na konci října 1602 převzal zděděný majetek – zatímco do té doby je Ropal v deníku nazýván „praefectus“, poté jej Valdštejn uvádí pod latinskou formou jeho jména „Ropalius“.⁶²³ Do deníku si poznamenával nejen setkání s ním a obdržení dopisu od něj, resp. odeslání dopisu jemu, ale nadále rovněž i kam Ropal odjel a že se vrátil. V některých případech výslovně uvádí, že jej vyslal on, např. 13. prosince 1602 do Jihlavy za Jindřichem Matyášem Thurnem⁶²⁴ nebo 7. března 1603 do Polné,⁶²⁵ 24. ledna 1603 jel do Telče koupit koně.⁶²⁶ Zmíněn je i v dopise Martina Bacháčka z Nauměřic z 15. března 1608.⁶²⁷

---

⁶²² V dopise Valdštejnovi ze 13. dubna 1599 Žerotín píše, že s jeho poručníkem nebyl poslední dobou v kontaktu vinou svého pobytu v Čechách. Z toho lze vyvozovat, že předtím tomu tak bylo. F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 70, s. 135–136.

⁶²³ Několikrát jej takto nazval i dříve, poprvé v záznamu k 19. červenci 1602 (*Diarium*, f. 325v). Po několik měsíců tedy obě označení střídal.

⁶²⁴ *Diarium*, f. 334v.

⁶²⁵ *Diarium*, f. 341v.

⁶²⁶ *Diarium*, f. 338r.

⁶²⁷ J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 37.

Tuto podkapitolu tedy lze uzavřít tím, že je pravděpodobné, že Valdštejn již v době svého návratu hodnotil Ropalovo dosavadní působení a roli, kterou sebral, pozitivně a že i v pozdější době k němu choval značnou důvěru.⁶²⁸

4. 3. Náplň Valdštejnových studií

Valdštejnův pobyt ve Velkém Meziříčí dokládají pouze zápisy v jeho památníku, ke svým studiím v Jihlavě a Břehu poznamenal s odstupem několika let do deníku jen data odchodu z Brtnice a návratu tamtéž. Jedinou výjimkou je poznámka na okraji: „Roku 1595, 2. nebo 3. března čtena dialectica.“⁶²⁹ Jinak o náplni své výuky tedy nezanechal až do roku 1596 žádné zprávy. Rovněž z institucí těchto tří měst máme zachován školní řád pouze pro břežské gymnázium.⁶³⁰ Představu o prvních letech Valdštejnovy výchovy a vzdělávání si tak můžeme udělat především na základě analogií a obecných rysů elementárního vzdělávání, které bylo v době předbělohorské velmi málo institucionalizováno a jež do určité míry suplovaly první třídy partikulárních škol.⁶³¹ Pro poznání Valdštejnovy jazykové výbavy využívám jeho korespondenci a publikované řeči.

Prvními dovednostmi, jež si Valdštejn osvojil, bylo nepochybně čtení a psaní. Nejprve se žáci učili abecedu nazpaměť, poté se přešlo ke slabikování a nakonec

---

⁶²⁸ Kromě Ropala se Valdštejn po svém návratu na Moravu setkával i s Virdungem, o němž je možné se domnívat, že byl dalším jeho vychovatelem (viz s. 87–88 této práce). V deníku o něm však jsou pouze dvě zmínky: „Accipio literas a Virdungo Praga.“ *Diarium*, f. 333r (18. listopadu 1602). „[...] venit ad coenam Virdungg.“ *Diarium*, f. 355r (6. srpna 1603).

⁶²⁹ „Anno [15]95, 2. vel 3. Martii lecta dialectica.“ *Diarium*, f. 7r.

⁶³⁰ Jeho autorem byl správce školy Peter Sickius a výuka se podle něj řídila v l. 1581–1596 a znovu od r. 1604. Peter SICKIUS, *Illustris scholae Bregensis Constitutiones* [...], Vratislaviae 1581. Dle M. Holého škola poskytovala „v pěti třídách humanistické vzdělání, nepříliš odlišné od toho, jež bylo možno získat na jiných vyšších latinských školách, ať již ve vedlejších zemích Koruny české, či jinde.“ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 229. Rozhodl jsem se proto v následujícím výkladu vycházet z analogií pro jiné školy tohoto typu.

⁶³¹ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 90–100, 115 (zde pozn. 466); Z. WINTER, *Život a učení*, s. 517–658. Jako příklad pro ilustraci může posloužit škola Matouše Collina z Chotěřiny, pro niž se dochoval *Elementarius libellus in lingua Latina et Boiémica pro novellis scholasticis*, představující učebnici (obsahující i slabikář a katechismus) a školského řádu. Vyšel třikrát v letech 1550, 1557 a 1569 v Praze (*Knihopis*, č. 1572a, 1573, 1574). Poslední vydání mělo ještě německou variantu. O této škole viz Martin HOLÝ, *Soukromá škola Matouše Kollina z Chotěřiny v Praze a její šlechtičtí žáci*, in: Eva Semotanová, Cestou dějin. K počtům prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc., II, s. 159–184, kde na s. 172–183 viz otištěné vybrané části Kolínova spisu *Elementarius libellus*. Ke školským řádům viz Z. WINTER, *Život a učení*, s. 600–658. O učebnicích používaných na partikulárních školách v českých zemích viz Martin HOLÝ, *Schulbücher und Lektüren in der Unterrichtspraxis an böhmischen und mährischen Lateinschulen des 16. und frühen 17. Jahrhunderts*, Zeitschrift für Erziehungswissenschaft 2012, 15, s. 107–113.

k plynulému čtení. Psaní se neučilo vždy zároveň se čtením.⁶³² Na úhlednosti svého písma⁶³³ si Valdštejn dával záležet po celou dobu, po kterou máme zachovány jeho autografy. Brzy jej rovněž začali učit cizím jazykům, tedy latině a pravděpodobně také němčině; mateřština samostatným předmětem nebyla. Valdštejn vyrůstal v českojazyčném prostředí a jeho mateřským jazykem tak byla nepochybně čeština. Svědčí o tom i záznam jeho matky v jeho památku. Obsahuje roční údaj 1591, znaky, jež se mi nepodařilo rozluštit (snad šlo o nějakou zkratku), a podpis. Jméno je zapsané v české podobě („Zuzana Berková z Kementu a na Mezeříčí“), nad záznam si Valdštejn o rok později poznačil křížek s poznámkou „umřela“.⁶³⁴ Česky napsal i první z dochovaných tří dopisů Smilovi Osovskému z Doubravice (z 19. listopadu 1595).⁶³⁵

Z dochovaných pramenů však nelze zjistit, kdy se Valdštejn začal učit němčinu a zda to nemohlo být již v rodinném prostředí. Zdá se, že se učil německy v Jihlavě nebo v Břehu – ze Štrasburku již psal Osovskému z Doubravice německy.⁶³⁶ K tomu jej mohl vést zájem ukázat, jaké učinil v učení se cizímu jazyku pokroky, nebo studijní důvody. Zároveň žádný Valdštejnův deníkový záznam neobsahuje informaci v tom smyslu, že by se Valdštejn učil ve Štrasburku nebo později také německy. Nejspíše tedy v době svého odjezdu do Štrasburku ovládal již oba zemské jazyky (je prakticky vyloučené, že by se německy učil pouze několik měsíců ve druhé polovině roku 1596). V každém případě němčina nebyla školním předmětem a spadala pod soukromé vyučování, tedy mezi vychovatelovy povinnosti. K výuce němčiny byl Ropal nepochybně kompetentní i díky svému studiu ve Vitemberku v letech 1589–1591.⁶³⁷

Velmi významné bylo včasné započetí výuky latiny, a to slovem i písmem, protože v tomto jazyce probíhala výuka na partikulárních školách, akademiích a univerzitách v českých zemích i za jejich hranicemi. Latinsky měli rovněž mluvit i žáci mezi sebou. S výkladem gramatiky se mělo začít hned po odložení slabikáře, Martin Bacháček z Nauměřic dokonce doporučoval seznamovat žáky s latinským skloňováním zároveň se slabikováním!⁶³⁸ Výuce latiny sloužila *gramatika*, jíž se rozuměla nejen latinská mluvnice, ale rovněž výklad jazyka, četba, prozódie atd. Není bohužel možné zjistit, podle jaké

---

⁶³² Z. WINTER, *Život a učení*, s. 659–664. O slabikářích používaných v českých zemích viz M. HOLÝ, *Schulbücher*, s. 107.

⁶³³ O soutěžení chlapců z řad šlechty v krasopise viz M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 90.

⁶³⁴ *Stambuch*, s. 50.

⁶³⁵ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 138, s. 219–220.

⁶³⁶ Zachovaly se dva dopisy, a sice z 5. dubna a 10. října 1597. *Tamtéž*, dop. č. 140, s. 222; RAV, kart. 330, inv. č. 6081.

⁶³⁷ M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 279.

⁶³⁸ Z. WINTER, *Život a učení*, s. 664;

učebnice gramatiky se Valdštejn latinu začal učit. Mezi gramatikami využívanými v raném novověku byly např. práce Aelia Donata nebo Philippa Melanchthona. Obě se dočkaly úprav od Matouše Collina z Chotěřiny, Leonharda Culmanna, resp. Pavla Aquilinata a obě vyšly několikrát i v Praze.⁶³⁹

Kromě výkladu gramatiky a hovoru v latině sloužila výuce latiny také latinská četba. Velkou její část tvořily spisy římských autorů, zejména z 1. století př. n. l. Ty se tak staly, jak upozorňuje Z. Winter, svého druhu rovněž učebnicí latiny.⁶⁴⁰ Vzorem nejcistší, nejklassičtější latiny byl Marcus Tullius Cicero, který byl součástí latinské četby od počátků, kdy žáci četli jeho dopisy, až po konec vzdělávacího procesu. Štrasburský rektor Johannes Sturm (1507–1589) stanovil ve svém prvním školním řádu z roku 1538 jeho listy již šestiletým žákům!⁶⁴¹ První četbou bývaly rovněž Ezopovy bajky, v latinském překladu jako *Fabulae*, a *Disticha Catonis*. Z prací humanistických autorů určených pro výuku základů latiny lze uvést zejména *De civilitate morum puerilium* (1537) a *Formulae colloquiorum* (1522) Erasma Rotterdamského, *Colloquia sive exercitatio Latinae* (1582) Juana Luise Vivese nebo *Loci communes* Philippa Melanchthona (1521).⁶⁴²

Z básníků zaujímal čelné postavení Publius Vergilius Maro, mezi nejčtenějšími autory lze dále uvést ještě Publia Terentia Afra. Ti byli spolu s výše jmenovanými autory součástí většiny učebních plánů a Valdštejn se s díly alespoň některých z nich jistě seznámil ještě na Moravě. Další autoři se již tak obecné oblibě netěšili. Čtení byli mezi jinými Cornelius Nepos, Publius Cornelius Tacitus, Publius Ovidius Naso, Quintus Curtius Rufus, Gaius Sallustius Crispus, Titus Livius a další.⁶⁴³ Záleželo na konkrétním učebním plánu školy nebo na vychovatelových preferencích. Ty však v Ropalově případě nelze posoudit. Někteří autoři byli zavržováni pro jejich neslučitelnost s křesťanským učením a mravností. Přísní byli v tomto směru zejména čeští bratři⁶⁴⁴ a je možné, že Borbonius měl vliv na výběr autorů, jež Valdštejn před polovinou 90. let četl.

Dále patřily neodmyslitelně ke školní četbě, a to nejen při výuce katechismu, biblické texty, dobová zpracování biblických příběhů (obojí se však mohly používat v překladu)⁶⁴⁵ a texty modliteb. K tomu dále přistupovala další cvičení a úlohy, jako

---

⁶³⁹ *Tamtéž*, s. 522–526; M. HOLÝ, *Schulbücher*, s. 108.

⁶⁴⁰ Z. WINTER, *Život a učení*, s. 532, 674.

⁶⁴¹ *Tamtéž*, s. 621.

⁶⁴² M. HOLÝ, *Schulbücher*, s. 108–109.

⁶⁴³ O latinské četbě na partikulárních školách viz Z. WINTER, *Život a učení*, s. 529–532.

⁶⁴⁴ *Tamtéž*, s. 530–531.

⁶⁴⁵ K této problematice viz Kateřina BOBKOVÁ–VALENTOVÁ – Martin HOLÝ, *Jak důkladně znali gymnazisté Bibli? K užívání biblických textů ve školní výuce v českých zemích v 16. až 18. století*, *Historie – Otázky – Problémy* 5, 2013, č. 2, s. 63–72.

překlady a skládání veršů, jež byly následně podrobeny korektuře. Poslední metodou osvojování si aktivní znalosti latiny byly disputace a deklamace žáků.

Výuka latiny tvořila hlavní vyučovací náplň v nižších třídách partikulárních škol. Vzhledem k obtížnosti jazyka a vysokým požadavkům na jeho zvládnutí tomu ani nemohlo být jinak a další předměty dostaly prostor až ve vyšších třídách, povětšinou značně omezený. Těmto předmětům se Valdštejn učil převážně nebo výhradně až ve Štrasburku nebo později během své kavalírské cesty, proto je na tomto místě pouze zmíním a podrobněji o nich pojednám na příslušném místě.

Vyučovaly se jednak zbylé předměty *trivia*, *dialektika* (neboli *logika*) a *rétorika*.⁶⁴⁶ Výuka dialektiky vycházela z Aristotelových logických spisů. Na konci 16. století byly dále dostupné opět práce Philipa Melanchthona, dále Petra Codicilla nebo Šimona Gelenia Sušického. Rétorice se učilo jak teoreticky coby nauce o slohu (ozdobné prvky řeči, vyhledávání a uspořádání látky, způsob přednášení), tak prakticky. Výuka se opírala opět o Aristotela a Cicerona, v době pro Valdštejna novodobé napsali svoji rétoriku např. Melanchton, Jan Kocín z Kocínětu nebo opět Šimon Gelenius. Z dalších svobodných umění se dostalo omezeného prostoru také *aritmética*.⁶⁴⁷ Vyučovaly se pouze početní operace dnes považované za základní – sčítání, odčítání, násobení, dělení –, navíc převážně s celými čísly. Zlomky přicházely na řadu leda až v nejvyšším ročníku. Menší prostor mohly dostat rovněž dějepis, zeměpis a přírodopis, v omezené míře se vyučovala i stará řečtina; hebrejštině se vyučovalo spíše výjimečně a ve Valdštejnově případě pro to neexistují žádné doklady. Významnou úlohu ve vzdělávání měla rovněž výuka náboženství a katechismu, té se však věnuji v souvislosti s duchovní stránkou Valdštejnovy osobnosti v kap. 8.

V době předcházející jeho odjezdu do Štrasburku roku 1596, kterou jeho deník (spolu s prvními měsíci strávenými na štrasburské akademii) nepodchycuje, tedy představovala gros jeho výuky latina, následovaná náboženstvím a němčinou. Pouze opatrně lze zodpovědět otázku, jakým byl v této době žákem a jaký pro něj měla taková výuka praktický dopad. Dochované prameny o tom obsahují spíše pouhé náznaky než jednoznačné informace. Prvním z nich je jeho památník, který však v tomto ohledu již v důsledku povahy pramene mnoho neprozrazuje. Ze záznamů do léta 1596, kdy se Valdštejn odebral do Štrasburku, pouze dva mohou naznačovat, že Valdštejn byl v této

---

⁶⁴⁶ Z. WINTER, *Život a učení*, s. 579–588; M. HOLÝ, *Schulbücher*, s. 111–112.

⁶⁴⁷ O výuce matematiky viz Z. WINTER, *Život a učení*, s. 564–570; M. HOLÝ, *Schulbücher*, s. 112.

době dobrým žákem. První z nich mu do památníku napsal 27. května 1594 jihlavský měšťan a notář Jan Khergelius. Jeho součástí je krátká báseň o deseti verších:⁶⁴⁸

„D[eus] O[ptimus] M[aximus]
Magne puer, studiis qui delectaris honestis,
Exornans mores cum pietate bonos,
Spes te magna fovet, studio virtutis avitae
praestas, excellis, Zdenko, tibi similes.
Quod tibi tot linguae, miramur, qui caput unum
Munere Naturae, dives [?] et artis habes.
Res est, crede mihi, juvenes cum ut [?] seniores
Excellunt; pudor est nil didicisse viris.
Perge bonas, moneo, linguas cognoscere et artes,
Walsteinam stirpem, condecorato tuam.“

(Velký chlapče, který se těšíš počestnými studii a zdobíš své dobré mravy se zbožností. Přeje Ti velká naděje, vynikáš studiem dávné ctnosti, vynikáš, Zdeňku, nad Tobě podobnými. Obdivujeme, že ovládáš tolik jazyků, Ty, který máš z daru přírody hlavu bohatou a nadanou. Je prospěšné, věř mi, když vynikají mladí jako staří; je ostudou pro muže ničeho se nenaučit. Pokračuj, domlouvám Ti, v učení se jazykům a uměním a ozdob svůj valdštejnský rod.)

O necelé dva roky později, 4. května 1596, když se Valdštejn chystal k návratu z Břehu na Moravu, mu rektor tamější školy Melchior Tilesius připsal ke svému záznamu jakési krátké vysvědčení: „Zdeňkovi Valdštejnovi, pánovi na Sádku, v [Moravských] Budějovicích, dědici Brtnice, když po dokončení dvou let a chvalitebném pěstování studií z *gymnasia illustre*, nechávaje na své jméno přeslavnou památku, se ctí odcházel.“⁶⁴⁹

Tyto dva záznamy tedy mohou společně naznačovat Valdštejnovu chuť ke studiu, nadání a jazykovou vybavenost. V podobném duchu vyznívají některé pasáže Valdštejnových dopisů Smilovi Osovskému z Doubravice, v nichž svého poručníka ujišťuje o tom, že se studiu náležitě věnuje. Zde je však třeba počítat s velkou mírou

---

⁶⁴⁸ *Stambuch*, s. 99. O Khergeliovi J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, III, s. 32–33.

⁶⁴⁹ „Zdenconi Val[d]stenio, domino Ungersbergi, Budovicii, hoeredi Brtnicii [...] cum post exactum biennium et studia laudabiliter culta e ludo illustri, praeclaram nominis sui memoriam reliquens, [...] honorifice abiret.“ *Stambuch*, s. 122.

autostylizace, zejména v prvních dvou dopisech. Např. 19. listopadu 1595 mu mj. píše: „[...] pobožností svou, poslušenstvím svým ustavičným, pilností v učení mém a tak ve všem se chovati chci, abych lásku V. Mti k sobě všelijak rozmnožovati mohl.“⁶⁵⁰ Nejsdílňější je v dopise z 10. října 1597 odeslaném již ze Štrasburku, který je také nejdelší ze všech tří. Valdštejn zde jako doklad svých studijních pokroků uvádí, že řečnil v koleji před zástupem šlechticů a profesorů.⁶⁵¹ Jeho slova v podstatě potvrzuje záznam ke 2. říjnu 1597: „Veřejně jsem přednášel řeč, poté jsem byl pozván k obědu nejjasnějším knížetem, štrasburským vladařem.“⁶⁵²

Konečně je třeba opatrnosti při posouzení úrovně Valdštejnových znalostí latiny v době odjezdu do Štrasburku. S výjimkou modliteb, jež uvozují jeho deník a které pocházejí patrně z konce roku 1596, jsou jeho denní záznamy podrobnější až od června roku 1599, do té doby obsahují většinou pouze výčet bodů, jimž se Valdštejn ten den věnoval. Jeho latinské řeči, pronesené v Břehu – především druhá z nich, přednesená na rozloučenou krátce před odjezdem –, sice nasvědčují tomu, že během studií v Jihlavě a Břehu získal velmi solidní znalost latiny i s dobrou stylistickou a rétorickou průpravou, je však třeba počítat s tím, že případné Valdštejnovy chyby mohl opravit jeho vychovatel Ropal.

• • •

Do Štrasburku tedy Valdštejn odjížděl vybaven velmi slušným latinským vzděláním a v následujících šesti letech je ještě více prohluboval. Jeho deník dokumentuje obsah jeho vzdělávání téměř po celé toto období, tedy jak během tří let strávených ve Štrasburku, tak o jeho následných studiích během kavalírské cesty. Když si na přelomu let 1596 a 1597 začal deník vést, vlepil si do něj rozvrh přednášek pro letní semestr 1597.⁶⁵³ V něm nalezneme celkem 21 přednášek z teologie, práv, medicíny, historie, rétoriky, matematiky, fyziky, politiky, etiky, logiky a výuku hebrejštiny a staré řečtiny. Porovnáme-

---

⁶⁵⁰ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 138, s. 220. Srov. dopis z 5. dubna 1597: „Ferner was meine Studia anreicht, wollte ich mich gerne darhin bemuhen und arbeiten, damit ich mit meinem Fleiss alle Zehrung und Unkosten ersezen möchte, bin beynebends der gewissen und tröstlichen Hoffnung [...]“ *Tamtéž*, dop. č. 140, s. 222.

⁶⁵¹ „Dann zubezeugung meines fleißes, so Ich ohne Rhum zusagen, in meinen studiren brauche, habe Ich wiederumb vor etlichen Tagen öffentlich im Collegio allein ein Oration gerecitret in beÿ sein einer grosßen menge Vom fursten, Graffen, Herrn, Adels, vndt anderer standes, auch der professoren, so alle sampt an meinem klerlichen aus spruch vndt deutlicher recitation ein genediges vndt genugliches volgefallen getragen.“ RAV, kart. 330, inv. č. 6081.

⁶⁵² „Recitavi orationem publice [!], deinde invitatus fui ad prandium ab illustrissimo principe praeposito Argentinensi.“ *Diarium*, f. 23v (22. září, resp. 32. září [!] 1597).

⁶⁵³ *Diarium*, f. 12a. O předmětech výuky ve Štrasburku viz A. SCHINDLING, *Humanistische Hochschule*, s. 162–384.

li tento rozvrh s Valdštejnovými záznamy, zjistíme, že na některé z těchto přednášek skutečně docházel. Nejčastěji v záznamech nalezneme poznámku „lectio Junii“, tedy přednášku profesora rétoriky Melchiora Junia (1545–1604), která dle rozvrhu věnována 4. knize *Institutiones oratoriae* římského řečníka a učitele rétoriky Marca Fabia Quintiliana (35 – před 100) a následně *loci communes* a procvičování slohu.⁶⁵⁴ Počínaje 26. dubnem 1597 se Valdštejn účastnil sobotních přednášek teologa Johanna Pappa (1549–1610), věnovaných vybraným místům křesťanské nauky.⁶⁵⁵

Pro další roky již Valdštejn žádný rozvrh hodin do deníku nezačlenil. Dle jeho záznamů však ze štrasburských profesorů navštěvoval opět Juniovy a Pappovy přednášky. V Juniově případě se ovšem tentokrát jednalo nejen o přednášky veřejné, ale i o přednášky soukromé. Od 11. května 1598 chodil rovněž na přednášky Gottlieba Golia (1528–1600) z etiky, a to velmi často, do svého odjezdu v červnu 1599 celkem 156 krát.⁶⁵⁶ Ve studiu etiky pokračoval i později, poznámku o tom nalezneme v šesti záznamech z doby strávené v létě 1599 v Paříži⁶⁵⁷ a dále ve 22 záznamech z Orléansu.

Mimo tyto tři osoby Valdštejn v deníku další profesory ve Štrasburku v souvislosti s přednáškami nezmiňuje⁶⁵⁸ a ani v pozdějších letech jich neuvádí mnoho. Z dob studií v Orléansu se téměř každý den od počátku listopadu 1599 do konce ledna objevuje poznámka „Hallain“.⁶⁵⁹ Tohoto učence se mi však nepodařilo identifikovat. Ve Veroně jej vyučoval itaštínu blíže nespecifikovaný „seignor Ceruto“, v polatinštěle podobě Cerutus.⁶⁶⁰ Snad by se mohlo jednat o veronského básníka Federica Cerutiho⁶⁶¹ (1532–1611) nebo o lékaře Benedetta Cerutiho⁶⁶² (†1620). Pravděpodobnější je první identifikace,

---

⁶⁵⁴ O výuce rétoriky ve Štrasburku viz *tamtéž*, s. 210–235, o Juniově působení s. 227–234.

⁶⁵⁵ O výuce teologie ve Štrasburku viz *tamtéž*, s. 341–377, o Pappově působení s. 364–372.

⁶⁵⁶ K 28. prosinci 1598, resp. 7. lednu 1599 si do deníku poznamenal, že započal zkoušku z etiky: „Inchoatum examen in ethicis.“ *Diarium*, f. 43r. K 24. lednu, resp. 3. únoru 1599 si zapsal, že začal číst třetí knihu etiky: „Inchoatus 3. liber ethicae.“ *Diarium*, f. 44r.

O výuce etiky ve Štrasburku viz A. SCHINDLING, *Humanistische Hochschule*, s. 242–246.

⁶⁵⁷ *Diarium*, f. 59v–60r, 61r–61v.

⁶⁵⁸ O jeho společenských kontaktech s nimi viz podkapitolu 7. 2.

⁶⁵⁹ Poprvé v záznamu k 1., resp. 11. listopadu 1599: „De rebus Gallicis M. Hallain,“ (*Diarium*, f. 73r) poté již pouze prostě „Hallain“. Z jeho knihy si četl i v pozdějších letech, jak dokládají záznamy k 15. srpnu 1600 (*Diarium*, f. 183r) a 7. květnu 1603 (*Diarium*, f. 347r).

⁶⁶⁰ Vyučovat jej začal 3. ledna 1601 (*Diarium*, f. 244v), poprvé se však setkali již dva dny po Valdštejnově příjezdu do Verony, 8. prosince 1600 (*Diarium*, f. 242v). Viz ediční část této práce, s. 417, 420.

⁶⁶¹ F. Ceruti byl autorem např. *Hymnus in Bacchum* (1585), *Flebile carmen* (1588), *Dialogi duo, quorum alter de comoedia, alter de recta adolescentulorum institutione inscribitur* (1593); *In Italos milites, qui ex Hetruria profecti [...] bello Pannonico ad Iauarinum occubuerunt* (1594?) a rovněž komentářů k dílům Q. Horatia Flacca, M. Tullia Cicerona, P. Vergilia Marona, D. Iunia Iuvenala a A. Persia Flacca.

⁶⁶² B. Cerutus (it. Benedetto Ceruti) byl spoluautorem *Benedictus CERUTUS – Andreas CHIOCCUS, Musaeum Franc. Calceolari iun. Veronensis*, Veronae 1622.

avšak ani ta není nikterak jistá. Za pobytů v Sieně si Valdštejn nepoznamenal jméno ani jednoho učitele.

Místo jmen vyučujících nacházíme v deníku záznamy alespoň o obecných předmětech výuky a tématech navštívených přednášek. Začneme opět předměty *trivia*, tedy gramatikou, rétorikou a dialektikou. Těm se již Valdštejn věnoval poměrně málo, a to především do konce roku 1597. Gramatiku zmiňuje pouze v několika záznamech z počátku dubna⁶⁶³ a konce prosince⁶⁶⁴ tohoto roku, kdy se věnoval jejímu opakování. O něco větší prostor dostal druhý předmět *trivia*, který sloužil ke zlepšení schopnosti vyjadřování v latině – rétorika. Také ji si opakoval v prosinci 1597, ale i v dubnu a na přelomu července a srpna i jindy během tohoto roku.⁶⁶⁵

V 19 záznamech ze Štrasburku (téměř všechny z roku 1597) se dále nachází poznámka o argumentu – „compositio“, „dictatio“ nebo „descriptio argumenti“ či pouze „argumentum“.⁶⁶⁶ I později jsou obdobné záznamy spíše ojedinělé. Z celého období stráveného ve Veroně pochází pět poznámek: „Opsal jsem složený argument.“⁶⁶⁷ Až v Sieně si od 11. července do 22. září 1601 zapsal téměř každý den poznámku „argumentum“. Význam těchto poznámek není zcela jasný, tento pojem totiž může mít několik velmi odlišných významů.⁶⁶⁸ Může jít o důkaz nebo o *argumentum* jako část řeči nebo, méně pravděpodobné je, že by se tyto zmínky týkaly dramatu. Spíše se však jednalo o námět nebo obsah, který mohl vypracovávat na základě četby. S výjimkou několika zmíněných případů, výslovně uvedl, že „argumentum“, případně opsal nebo mu byl diktován, však není zřejmé, co přesně dělal a proč.

Zato stylistice se Valdštejn věnoval po velkou část studijních pobytů ve Štrasburku a ve Francii. Poznámku „stylus“ ve Valdštejnových záznamech pozorujeme od poloviny února do konce srpna 1597, od května 1598 až do června 1599, kdy opustil Štrasburk, a znovu v létě roku 1599 v Paříži a od počátku prosince 1599 do konce února 1600 v Orléansu. Pro většinu z těchto období se procvičování slohu věnoval takřka každý den.

---

⁶⁶³ „Repetitio figurarum grammatices.“ *Diarium*, f. 17r. (1., resp. 11. dubna 1597) Předchozího dne si rovněž opakoval etymologii a syntax. *Tamtéž*.

⁶⁶⁴ „Repetitio grammatices.“ *Diarium*, f. 27r (záznamy k pěti dnům od 23. do 30. prosince 1597, resp. od 2. do 9. ledna 1598).

⁶⁶⁵ „Repetitio rhetorices.“ *Diarium*, f. 17r-v, 21r-v, 26v, 27r a passim.

⁶⁶⁶ *Diarium*, f. 14v–15r, 16r-v, 20r, 24r, 26v, 28r, 30v, 38r.

⁶⁶⁷ „Descripti argumentum compositum.“ V záznamech z 23. a 31. ledna, 27. března, 14. dubna a 11. května 1601. *Diarium*, f. 245v–246r, 249v, 250v, 252v.

⁶⁶⁸ Srov. pozn. 705 této práce.

Naopak ve Veroně se slohem zabýval pouze asi týden v lednu 1601⁶⁶⁹ a od té doby již nikdy více.

Podobně jako v případě gramatiky také dialektiku si Valdštejn ve Štrasburku pouze opakoval.⁶⁷⁰ Zmínku o tom nalezneme ve třech desítkách záznamů z roku 1597 a dalších dvou ke 2. únoru a 29. dubnu 1598. Až ve Veroně absolvoval Valdštejn opět přednášky dialektiky. Zpravuje nás o tom celkem 17 záznamů od 17. února do 2. května 1601,⁶⁷¹ k 5. květnu si Valdštejn poznamenal, že absolvoval první část dialektiky.⁶⁷²

Z předmětů kvadrivia – aritmetiky, geometrie, astronomie a hudby – se Valdštejn zabýval pouze aritmetikou a hudbou, již se však věnoval ve formě učení se hře na hudební nástroj, jež patřila mezi šlechtická cvičení, proto se jí budu věnovat níže v příslušné části této podkapitoly. „Arithmetica“ se v deníku objevuje poprvé v záznamu ke 14. květnu 1598, tři dny poté, co Valdštejn začal navštěvovat Goliovy přednášky z etiky.⁶⁷³ Počty ve Štrasburku vyučoval Konrad Dasypodius (kolem 1530/1532–1600/1601), Valdštejn docházel na výuku obvykle ve čtvrtek a v sobotu, naposledy 12. června 1599, tedy necelé dva týdny před odjezdem.⁶⁷⁴ Aritmetice se učil i později – třikrát v létě roku 1599 v Paříži,⁶⁷⁵ v Orléansu každou sobotu od 15. ledna do 19. února 1600 (v obou městech se jednalo opět o soboty) a častěji ve Veroně od 11. ledna do 23. května 1601, obvykle každou středu a sobotu. V Sieně se v létě tohoto roku učil počtům znovu povětšinou tyto dva dny, ale již méně pravidelně (pouze 10 krát od 14. července, tedy měsíc po příjezdu, do 22. září) a po návratu z cesty do Říma a Neapole se již aritmetice nevěnoval vůbec.

Co se dalších předmětů týče, docházel Valdštejn od 14. září 1598 na přednášky z historie, jež ve Štrasburku vedl Philipp Glaser (1554–1601).⁶⁷⁶ V letním semestru 1597 věnoval přednášku životopisům Gaia Iulia Caesara a císaře Augusta od Gaia Suetonia Tranquilla (asi 70 – po 122). Je tedy možné, že v látce pokračoval a vykládal některé další Suetoniovy životopisy římských císařů. Historie tvořila náplň celkem 121 dní z přibližně devíti měsíců, jež zbývaly do Valdštejnova odjezdu ze Štrasburku. Poznámku „Historia“ nalezneme dále ve 34 záznamech vzniklých v Orléansu, 10. října 1600 se v Basileji

---

⁶⁶⁹ *Diarium*, f. 249v–245r (záznamy k pěti dnům od 10. do 17. ledna 1601).

⁶⁷⁰ O výuce dialektiky ve Štrasburku viz A. SCHINDLING, *Humanistische Hochschule*, s. 236–242.

⁶⁷¹ „Lectio dialectices“, resp. „Dialectices lectio.“ *Diarium*, f. 247r–251v.

⁶⁷² „Absoluta prima pars dialecticae, inventio.“ *Diarium*, f. 252r.

⁶⁷³ *Diarium*, f. 33r (4., resp. 14. května 1598).

⁶⁷⁴ *Diarium*, f. 47v (2., resp. 12. června 1599), viz ediční část této práce, s. 327. O výuce matematiky ve Štrasburku viz A. SCHINDLING, *Humanistische Hochschule*, s. 253–262.

⁶⁷⁵ *Diarium*, f. 59r–60r.

⁶⁷⁶ O výuce historie ve Štrasburku viz A. SCHINDLING, *Humanistische Hochschule*, s. 271–289, o Glaserově působení s. 276–279.

zúčastnil dějepisné přednášky Johanna Jakoba Grynaea.⁶⁷⁷ Historii studoval během 104 dnů z šesti měsíců strávených ve Veroně a 43 dnů z přibližně tří měsíců prvního pobytu v Sieně v létě roku 1601. Pro všechna tato období tedy platí, že Valdštejn strávil nad dějinami přibližně každý druhý den! Avšak podobně jako aritmetice se za svého druhého pobytu v Sieně ani historii nevěnoval.

V celkem 31 záznamech od 25. ledna⁶⁷⁸ do 12. června 1599⁶⁷⁹ se nachází poznámka „(lectio) theologica“ nebo „theologia“, již nalzáme i v zápisech z Paříže (čtyřikrát) a Orléansu (desetkrát). Několikrát se Valdštejn zúčastnil teologických disputací⁶⁸⁰ a řečí,⁶⁸¹ a to již v roce 1597 ve Štrasburku. Dne 11. července 1600 byl v Cambridgi svědkem promoce čtyř teologů a následné teologické disputace.⁶⁸² V Oxfordu se poté 22. července zúčastnil teologické přednášky „jakéhosi Holanďana, velmi učeného muže“, po poledni následovaly teologické disputace a deklamace o poutnictví.⁶⁸³ Více zpráv o jeho studiu teologie deníkové záznamy neobsahují.

Dalším předmětům se Valdštejn soustavně nevěnoval. Nacházíme však poznámky o tom, že se účastnil disputací, promocií apod. Kromě teologických disputací, jež jsem zmínil v předchozím odstavci, byl ve Štrasburku přítomen i disputaci politické (tu měl přesně neurčený člen rodu Leczyńských⁶⁸⁴ a Valdštejn mu zde byl oponentem),⁶⁸⁵ právnické⁶⁸⁶ a lékařské.⁶⁸⁷ Zúčastnil se rovněž několika disputací, jež na stránkách deníku blíže nespécifikoval, mezi nimi 19. července 1600 další deklamace a disputace v Oxfordu,⁶⁸⁸ 18. srpna disputace „sorbonistů“ (během přibližně dvoutýdenního pobytu v Paříži po návratu z Anglie)⁶⁸⁹ a konečně 12. října téhož roku disputace Amanda Polana z Polansdorfu v Basileji.⁶⁹⁰

---

⁶⁷⁷ *Diarium*, f. 206v.

⁶⁷⁸ „Inchoata lectio theologica.“ *Diarium*, f. 43v (15., resp. 25. ledna 1599).

⁶⁷⁹ *Diarium*, f. 47v (2., resp. 12. června 1599), viz ediční část této práce, s. 327.

⁶⁸⁰ *Diarium*, f. 22v (25. srpna, resp. 4. září 1597), f. 29v (16. a 18., resp. 26. a 28. února 1598).

⁶⁸¹ *Diarium*, f. 24r (3., resp. 13. října 1597), f. 27r (22. a 24. prosince 1597, resp. 1. a 3. ledna 1598).

⁶⁸² *Diarium*, f. 153v–154v, viz ediční část této práce, s. 366–367.

⁶⁸³ *Diarium*, f. 167r, viz ediční část této práce, s. 382.

⁶⁸⁴ Mohlo se jednat o Rafała Leszczyńského, který se mu zapsal 3. září 1598 do památníku jako „Raphael de Ležno palati[nus]“. *Stammbuch*, s. 52. Valdštejn se však tehdy setkával s více členy tohoto rodu, aniž by je kdy v deníku jmenoval. *Diarium*, f. 21v (31. července, resp. 1. srpna 1597), 29v (9., resp. 19. února 1598), 30v (5., resp. 15. března 1598).

⁶⁸⁵ „Interfui disputationi politicae Lescinii, ubi opposui ipsemet contra theses.“ *Diarium*, f. 28v–29r (26. ledna, resp. 5. února 1598).

⁶⁸⁶ „Interfui disputationi iuristicae.“ *Diarium*, f. 15v (17., resp. 27. února 1597). Účastnil se rovněž právnického cvičení: „Interfui exercitio iurítico.“ *Diarium*, f. 20r (24. června, resp. 4. července 1597).

⁶⁸⁷ „Disputatio medica.“ *Diarium*, f. 15v (7., resp. 17. března 1597).

⁶⁸⁸ *Diarium*, f. 166r–v, viz ediční část této práce, s. 381.

⁶⁸⁹ „Interfui disputationi Sorbonistarum.“ *Diarium*, f. 183r.

⁶⁹⁰ „Interfui disputationi, cui praesidebat Polanus, pro tempore rector magnificus.“ *Diarium*, f. 208r.

Také po značnou část šestiletého období, jež je předmětem této části podkapitoly, pokračoval Valdštejn ve studiu jazyků. V jeho rámci si nadále prohluboval znalost latiny, kterou však tehdy značně pokročile ovládal, a proto její výuka již primárně nespočívala ve výkladu gramatiky a rétorických pravidel. Kromě toho si rovněž osvojoval dvojici románských jazyků, nejprve francouzštinu a později také italštinu.

Důležitou součástí studia latiny byla v raném novověku – stejně jako dnes, pokud se ve výuce latiny pokročí tak daleko – četba originálních textů. První dílo, o němž nám Valdštejn zanechal zprávu, že je čte, jsou Ciceronovy *De officiis* (*O povinnostech*), a to v záznamu k 31. lednu 1597. Tomuto spisu věnoval značnou pozornost. V jeho četbě pokračoval kontinuálně až do 21. března a znovu v dubnu téhož roku. Tehdy si k 28. dubnu poznamenal, že se je naučil.⁶⁹¹ Od 23. října do 14. listopadu a znovu několik dnů v prosinci 1597 si téměř ke každému dni zapsal do deníku poznámku: „Opakování Officií.“ K Ciceronovým „Officiím“ se ale vracel i později, např. v říjnu 1598 (12×) nebo od března do května 1601 (44×). Vybrané úryvky se učil rovněž nazpaměť,⁶⁹² což pozorujeme i u jiných děl. A když si 12. července 1600 prohlížel jednu z knihoven v Cambridgi, neopomněl si poznamenat, že zde mají uložen exemplář vydání *De officiis* „vytištěných záhy po vynálezu knihtisku“, konkrétně v Mohuči roku 1465.⁶⁹³

Z přibližně stejné doby jako pro Ciceronova „Officia“ máme první záznam dokládající četbu Bible, lze však předpokládat, že ji četl již dříve. Podrobněji se o tom zmíním v kap. 8. Dalším antickým autorem po Ciceronovi, jež Valdštejn ve Štrasburku četl, byl Terentius. Záznamy o jeho četbě nacházíme od 18. června 1597, kdy začal číst jeho *Andrii* (Dívka z Andru),⁶⁹⁴ po dobu přibližně měsíce⁶⁹⁵ a znovu s nepravidelnými přestávkami od závěru srpna 1597 do 17. června 1598. Když 22. října 1601 scházel dolů

⁶⁹¹ „Didici officia Ciceronis.“ *Diarium*, f. 17v (18., resp. 28. dubna 1597).

⁶⁹² „Memoriae mandavi aliquid ex Officiis Ciceronis.“ *Diarium*, f. 17v (11., resp. 21. dubna 1597). „Mandavi memoriae aliquid in lib[ro] 1 off[iciorum].“ *Diarium*, f. 249r (21. března 1601).

⁶⁹³ *Diarium*, f. 156v–157r, viz ediční část této práce, s. 369–370. Tento výtisk původně patřil princovi Arthurovi, bratrovi krále Jindřicha VIII. G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 104, pozn. 165.

⁶⁹⁴ „Incoepa lectio Terentii Andriae.“ *Diarium*, f. 19v (8., resp. 18. června 1597).

⁶⁹⁵ Od 28. června, resp. 8. července do 14., resp. 24. července 1597 se Valdštejn naučil z paměti prolog a první tři scény komedie, tedy dohromady 227 veršů z celkových 981: „Mandavi memoriter reliquam partem Andriae.“ *Diarium*, f. 20r–21r. Ke 2., resp. 12. listopadu 1597 si poznamenal, že se naučil nazpaměť 1. scénu 2. aktu, není však jasné, zda se jednalo o Andriu, nebo jinou Terentiovu hru: „Terentius. Mandavi memoriae actus 2. scenae 1.“ *Diarium*, f. 25r. Podobné poznámky o naučení se dalších scén nalezneme v záznamech k 23. listopadu, resp. 3. prosinci a 21., resp. 31. prosinci 1597 a 3., resp. 13. ledna 1598. *Diarium*, f. 26r, 27r, 28r.

z kostela Panny Marie Ara coeli v Římě, všimnul si zde Terentiova zpodobení, což neopomněl poznamenat do svého deníku.⁶⁹⁶

Pět dnů poté, co začal číst Terentia, započal s četbou Ciceronových dopisů. Také u nich lze předpokládat, že některé z nich Valdštejn četl již dříve, ba dokonce že z důvodu jejich menší náročnosti patřily k jeho první latinské četbě. Zůstal u nich do konce dubna 1598, poté znovu asi dva týdny na přelomu října a listopadu téhož roku. Vrátil se k nim ve Veroně, kdy si v nich četl od 11. ledna do 3. května 1601.⁶⁹⁷ V některých případech blíže poznamenal, kterou sbírku Ciceronových listů četl,⁶⁹⁸ někdy uvedl dokonce přímo konkrétní dopis. Díky tomu je možné zjistit, že četl jeho listy bratru Quintovi, Titu Pomponiovi Atticovi a přátelům (*Ad familiares*).⁶⁹⁹ Také části některých dopisů se Valdštejn učil nazpaměť.⁷⁰⁰

Tím však Valdštejnova četba Cicerona zdaleka nekončila, četl i některé jeho publikované řeči. V jeho deníku se nachází více než 300 zmínek o „oratio“ – přes 200 ze Štrasburku, 53 z Francii, 25 z Veroně a 42 z prvního pobytu v Sieně. Velká část z nich není nijak blíže upřesněna, a tak je možné, že neznamenaají četbu řeči, ale lekci rétoriky nebo Valdštejnovu vlastní řeč. V některých však Valdštejn uvádí konkrétní Ciceronovy řeči. První z nich byla obhajoba básníka Aula Licinia Archia (*Pro Archia poeta*), již začal číst 28. července 1597.⁷⁰¹ Učil se ji do 26. srpna a následujícího dne ji recitoval. Pět dnů nato začal s další Ciceronovou řečí, a sice na obranu Marca Marcella (*Pro Marcello*). Četl ji přibližně dva týdny a zřejmě se ji poté začal učit zpaměti a 2. října ji veřejně recitoval.⁷⁰²

---

⁶⁹⁶ „Descendendo videtur effigies Terentii, cui larvae oppositae sunt.“ *Diarium*, f. 285r.

⁶⁹⁷ Tehdy měl epistolografický žánr zjevně v oblibě, ve Veroně si četl rovněž v Pliniových a Lipsiových dopisech. Viz níže v hlavním textu.

⁶⁹⁸ Např. „Legi aliquid in ep[istolis] familiaribus.“ *Diarium*, f. 245r (16. ledna 1601). Viz též následující poznámku.

⁶⁹⁹ Např.: „Incoepa epistola 1 l[ibri] 1. ad Q[uintum] fratrem.“ *Diarium*, f. 246v (5. února 1601). „Incoepa epistola ad Atticum 3. l[ibri] VIII.“ *Diarium*, f. 20r (30. června, resp. 10. července 1597); „Didici epistolam lib[ri] V. ep[istolam] 12.“ *Diarium*, f. 28v (18., resp. 28. ledna 1598). Dopis Q. Tulliovi Ciceronovi pochází z konce r. 60 př. n. l., dopis Atticovi z 18. února 49 př. n. l. Třetí zmínka se týká buď nedatovaného dopisu Atticovi z r. 51 př. n. l., nebo dopisu Luciu Luceiovi asi z 12. dubna 55 př. n. l. Pravděpodobnější je druhá možnost, protože zatímco dopis Atticovi je poměrně krátký list převážně informativního rázu, dopis Luceiovi je dlouhý a propracovaný. Cicero v něm Luceia žádá, aby o něm napsal oslavný spis, a sděluje mu svoji představu, jak by měl vypadat. České překlady druhého a čtvrtého z dopisů zmíněných v této poznámce se nacházejí ve výboru Marcus Tullius CICERO, *Listy přátelům*, I, přel. Václav Marek, Praha 2001, dop. č. 50, s. 141; dop. č. 91, s. 208–212. O Atticovi a Q. Tulliovi Ciceronovi viz *tamtéž*, s. 28–29.

⁷⁰⁰ Např. „Memoriae mandavi partem epistolae ad Q[uintum] fratrem.“ *Diarium*, f. 21r (18., resp. 28. července 1597).

⁷⁰¹ „Incepi discere Archianam orationem.“ *Diarium*, f. 21r (18., resp. 28. července 1597).

⁷⁰² Není zřejmé, že recitoval právě tuto Ciceronovu řeč. Po posledním z řady záznamů „Oratio pro Marcello“ (6., resp. 16. září) si 9., resp. 19. září poznamenal, že se začal učit řeč k veřejné recitaci („Orationem incoepi discere recitandam publice.“), *Diarium*, f. 23r. Necelé dva týdny nato řeč veřejně přednesl: „Recitavi orationem publice [!].“ *Diarium*, f. 23v (22., resp. 32. září [!] 1597).

Dne 10. října o tom psal svému poručíkovi Smilovi Osovskému z Doubravice.⁷⁰³ Podruhé stejnou řeč četl o rok později od 8. října, do 24. listopadu, kdy se ji naučil nazpaměť. Ve čtyřech záznamech ke květnu 1598 dále nalezneme poznámku: „Oratio Maniliana“, tedy řeč nazývaná nejčastěji *Pro lege Manilia* (Na obranu Maniliova zákona) nebo též *De imperio Cn. Pompei* (O svěření velitelské moci Gnaeu Pompeiovi). Navíc od počátku roku 1601 sledujeme, že si Valdštejn četl v Ciceronových řečech soukromě z vlastního zájmu a totéž pozorujeme pro období po jeho návratu na Moravu.⁷⁰⁴

Další část poznámek „oratio“ se týká povětšinou fiktivních řečí různých politiků, vojevůdců a dalších osob. Tyto projevy a promluvy se nedochovaly a namnoze ani nebyly písemně zachyceny a publikovány. Jsou však součástí rozsáhlejších prací, především historických, např. Curtiova spisu, Hérodotových nebo Liviových *Dějin* apod. Obvykle je sepsali právě tito pozdější autoři, kteří je do svého spisu zařadili. Valdštejn pravděpodobně nepoužíval přímo tato díla, v nichž by si jednotlivé řeči vyhledával, ale některý ze souborů excerpovaných řečí, které v raném novověku pro potřebu výuky rétoriky vycházely.⁷⁰⁵ Již 10. prosince 1597 si opakoval Hannibalovu řeč,⁷⁰⁶ jistě některou z těch, jež ve svých *Dějinách* (*Ab Urbe condita*) uvádí Livius. V posledních měsících pobytu ve Štrasburku četl řeč i Skytů⁷⁰⁷ a perského krále Dareia (neuvedl však, kterého).⁷⁰⁸ V Paříži poté četl některou z řečí Quinta Fabia Maxima⁷⁰⁹ a „dopis neboli řeč P. Scipiona“,⁷¹⁰ v Orléansu potom řeč dalšího perského krále Kýra,⁷¹¹ a Chrysantovu řeč.⁷¹²

---

⁷⁰³ RAV, kart. 330, inv. č. 6081.

⁷⁰⁴ V deníku najdeme mnoho „Legi in orationibus Ciceronis,“ které si s drobnými obměnami zapisoval ve Veroně si 13. a 17. ledna 1601 (*Diarium*, f. 245r-v), v Sieně 6., 9. a 10. července 1601 (*Diarium*, f. 265v) i na Moravě 14. října 1602 a 27. února, 1. března, 21. a 29. dubna a 27. května 1603. *Diarium*, f. 330r, 341r-v, 346r-v, 349r.

⁷⁰⁵ Za Valdštejnova života vyšly např. [Henricus STEPHANUS (ed.)], *Conciones sive orationes ex Graecis Latinisque historicis excerptae* [...], [Lutetiae Parisiorum] 1570. Texty ve starořečtině jsou otištěny spolu s latinským překladem. Každému textu je předřazeno „argumentum“, přibližující situaci, za které byla řeč pronesena. Později vydané soubory řečí excerpovaných z římských autorů např. *Conciones et orationes ex historicis Latinis excerptae*, Lugduni Batavorum 1649; rozšíření této edice [Joachimus GESENIUS] (ed.), *Conciones civiles seu orationes ex historicis Latinis* [...] *excerptae*, Lipsiae 1674; [Christophorus CELLARIUS] (ed.), *Conciones civiles sive orationes ex optimis quibuscunque historicis Latinis excerptae*, Lipsiae 1699.

⁷⁰⁶ „Repetitio Annibalis orationis.“ *Diarium*, f. 26r (30. listopadu, resp. 10. prosince 1597).

⁷⁰⁷ „Incoepata oratio Scytharum.“ *Diarium*, f. 44r (16., resp. 26. ledna 1599).

⁷⁰⁸ „Inchoata oratio Darii.“ *Diarium*, f. 44v (6., resp. 16. února 1599).

⁷⁰⁹ Livius, 22,29; 22,39; 24,8; 28,40–42. Nezdá se pravděpodobné, že by se jednalo o Fabia Paulina (1535?–1605), jenž vydal r. 1599 v Benátkách svoji řeč o míru. [Fabius PAULINUS], *De Pace oratio*, [Venetiis] 1599. O Fabiovi Maximovi si četl v Plútarchovi (resp. v jeho francouzském překladu) 19., resp. 29. října 1599. *Diarium*, f. 72v.

⁷¹⁰ „Epistola seu oratio incoepata P. Scipionis.“ *Diarium*, f. 72r (16., resp. 26. října 1599). Livius, 21,40–41; 26,41; 26,43; 26,50; 28,27–29; 28,43–44; 29,27; 30,14; 30,31; 37,36; 37,45; 38,51.

⁷¹¹ „Incoepata oratio Cyri.“ *Diarium*, f. 73r (14., resp. 24. listopadu 1599). Kýrový řeči jsou součástí první knihy Hérodotových *Dějin* (1,126) a Xenofontovy *Κυρου παιδεία* (*O Kýrově výchování*). HÉRODOTOS, *Dějiny*, přel. Jaroslav Šonka, Praha 2004, s. 69.

Ještě před těmito díly začal Valdštejn číst dalšího antického autora po Terentiovi a Ciceronovi. Byl jím – nikterak překvapivě – Vergilius a jeho skladba *Aeneis*. Jeho četbu započal 9. února 1598⁷¹³ a pokračoval v ní s výjimkou několika krátkých období po celou zbývající část pobytu ve Štrasburku,⁷¹⁴ kdy se jí věnoval i několikrát týdně. Přechází první knihu *Aeneidy* mu trvalo přibližně měsíc, poté ji recitoval.⁷¹⁵ V Orléansu z tohoto eposu četl spíše ojedinele, desetkrát za celou dobu zde strávenou. Častěji z něj četl opět ve Veroně, zejména v březnu a dubnu 1601. Zde si kromě učení se některých veršů z paměti pořizoval z *Aeneidy* rovněž výpisky.⁷¹⁶ Kromě *Aeneidy* měl v této době přečtené i Vergiliovu *Zpěvy pastýřské* a *Zpěvy rolnické*, z nichž si rovněž vypisoval verše.⁷¹⁷ Poslední poznámku o četbě Vergilia, jež téměř vždy píše v podobě „Virgilius“, nalezneme k 15. únoru 1603.⁷¹⁸

Od samého počátku se učil Vergiliovu verše z paměti, poprvé již druhý den četby.⁷¹⁹ Zdá se, že naučené pasáže nebo alespoň jejich obsah si byl skutečně schopen dlouho pamatovat a i po dlouhé době vybavit. Situace, kdy si vzpomněl na Vergiliovu verše, byly přitom velmi různé: Když se 12. května 1602 navracel z Itálie na Moravu a projížděl kolem Gardského jezera, poznamenal, že je zde natolik rozbouřené, že se vzdouvají vlny veliké jako hora a po určitou část roku je plavba po něm velmi nebezpečná. K tomu připojil verš z druhé knihy Vergiliových *Zpěvů rolnických*: „Benacu,⁷²⁰ jenž vzdouváš se vlnobitím s rykem jako moře.“⁷²¹ Spíše anekdotického rázu je začátek záznamu k 28. září 1600: „Ráno jsme viděli velmi vypaseného býka, jemuž tak jako tomu u Vergilia visely laloky od krku až k nohám.“⁷²² (Zde se však Valdštejn zmýlil, nejspíše měl na mysli pasáž

⁷¹² „Oratio Chrysantae.“ *Diarium*, f. 77v (18. ledna 1600). Z osmé knihy Xenofontovy *Κυρου παιδεια*.

⁷¹³ „Incepi discere I. lib[rum] Aeneid[os].“ *Diarium*, f. 29r (30. ledna, resp. 9. února 1598).

⁷¹⁴ Výjimkami jsou např. duben 1598, tedy předvelikonoční doba, a prvních deset dní v říjnu 1598, kdy se připravoval ke svaté Večeři Páně.

⁷¹⁵ „Absolvi recitationem I. lib[ri] Aeneidos.“ *Diarium*, f. 30r (28. února, resp. 10. března 1598). Další zprávy o tom, jak rychle postupoval, obvykle postrádáme. Pátou knihu *Aeneidy* měl přečtenou 13., resp. 23. října 1598. *Diarium*, f. 39v. Dne 14., resp. 24. listopadu začal číst znovu od první knihy: „Secunda vice incoeptus lib[er] I. Aeneid[os], memoriae mandavi.“ *Diarium*, f. 41r. S druhou podruhé začal 16., resp. 26. ledna 1599. *Diarium*, f. 44.

⁷¹⁶ 26. února a 13. března 1601 si zapamatoval několik veršů ze druhé knihy. *Diarium*, f. 247r, 248v. Od 6. dubna do 7. května 1601 si pořizoval výpisky ze všech dvanácti knih *Aeneidy*. *Diarium*, f. 250r–252r.

⁷¹⁷ Od 8. do 17. května 1601. *Diarium*, f. 252r–v, 254r.

⁷¹⁸ „Legi in Virgilio.“ *Diarium*, f. 340r.

⁷¹⁹ „Versus memoriae mandavi ex Virgilio, lib[ro] Aeneidos.“ *Diarium*, f. 29. Viz též předchozí poznámku.

⁷²⁰ Lacus benacus byl latinský název pro toto jezero, odvozený od keltského božstva téhož jména; v it. Lago di Garda nebo Lago di Benaco.

⁷²¹ „Adeo autem est hic lacus procellosus, ut montium instar undas extollat maximumque periculum navigantibus certis anni temporibus intentat. Unde Virg[ilius]: ‚Fluctibus et tremitu assurgens, Benace, marino‘.“ *Diarium*, f. 317r. Srov. Vergilius, *Georgica* 2,160.

⁷²² „Mane viso tauro praepingui, cui velut illi Virgiliano crurum tenuis e collo palearia pendebant.“ *Diarium*, f. 199.

z Ovidiových *Proměn*, kde Zeus v podobě býka unesl Európu.)⁷²³ A když mu 3. února 1603 jeho babička Alena při společném rozhovoru řekla, že mu vše odkáže, ale že ji má dát pohřbít na Brtnici, okomentoval to Valdštejn citátem z *Aeneidy*, že „žena je vždy vrtkavá a proměnlivá“.⁷²⁴ Několikrát nalezl předobraz své životní situace ve Vergiliových verších také v době svého citového vzplanutí k Magdaléně z Thurnu.⁷²⁵

Další texty antických autorů, Quintilianovu *Institutiones oratoriae* a Suetoniovy životy císařů, četl Valdštejn přinejmenším v rámci Juniových a Glaserových přednášek. Avšak co se týče samostatné četby římských autorů, lze říci, že Valdštejna až do konce jeho štrasburských studií plně vytižila zmíněná trojice autorů Cicero, Terentius, Vergilius. Dílo dalšího Římana tak prokazatelně četl až několik dnů před příjezdem do Orléansu. Jednalo se o *Historiae Alexandri Magni* Quinta Curtia Rufa, první z celkových pěti zmínek, že si četl něco v jeho spise, je v deníku k 30. říjnu 1599.⁷²⁶ Valdštejn jej četl patrně ze svého osobního zájmu.

V Orléansu se Valdštejn kromě spíše příležitostného čtení Vergilia latinské četbě nevěnoval. Až ve Veroně si počínaje lednem 1601 téměř každý den četl ze spisu některého z římských autorů. Kromě zmíněných Cicerona, Curtia a Vergilia se počínaje 29. lednem⁷²⁷ jednalo rovněž o Gaia Plinia ml. a jeho dopisy. Není jasné, zda je Valdštejn četl všechny jeden po druhém, nebo zda si vybíral pouze ty, které jej zaujaly. Způsob formulace však spíše nasvědčuje druhé možnosti, navíc již 28. února si četl v sedmé knize a 2., 3. a 7. března v osmé⁷²⁸ a 29. března četbu Pliniových dopisů dokončil.⁷²⁹ Četl si z nich však i po návratu na Moravu, dokládá to osm záznamů z roku 1603.⁷³⁰ Vedle něj četl rovněž spisy Flavia Iosepha, především *Περι του Ιουδαικου πολειμου* (*Židovská válka*), pravděpodobně v latinském překladu (*Bellum Iudaicum, De bello Iudaico*),⁷³¹ kde věnoval zvláštní pozornost řeči judejského krále Agrippy II. (27–po 93).⁷³² Alespoň jednou

---

⁷²³ „Colla toris exstant, armis palearia pendent.“ Ovidius, *Metamorphoses* 2,854.

⁷²⁴ „[...] quae eo die promisit, quod mihi legabit o[mn]ia, modo illi sepulturam Brtniczii parem; verum varium et mutabile semper foemina.“ *Diarium*, f. 339r; srov. Vergilius, *Aeneis* 4,570.

⁷²⁵ Viz kap. 7. 4.

⁷²⁶ *Diarium*, f. 72v (20., resp. 30. října 1599).

⁷²⁷ *Diarium*, f. 246r.

⁷²⁸ *Diarium*, f. 248r-v.

⁷²⁹ „[...] absolvi lectionem epistolarum Plinii.“ *Diarium*, f. 249v.

⁷³⁰ *Diarium*, f. 338r–356r.

⁷³¹ Osm záznamů od 24. prosince 1600 do 18. března 1601 a dalších 17 o četbě řeči judejského krále Agrippy II. od 10. ledna do 3. února 1601 (viz dále v hlavním textu). *Diarium*, f. 243v, 244v–247v, 249r.

⁷³² Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum*, 2,345–404. Valdštejn uvádí třetí knihu, kde jsem však žádnou Agrippovu řeč nenalezl. „Incoepa oratio desumta ex Iosepho lib[ro] 3. Agrippae ad Iudaeos.“ *Diarium*, f. 244v. Pro čes. překlad řeči viz Flavius IOSEPHUS, *Židovská válka*, I, přel. Jaroslav Havelka – Jaroslav Šonka, Praha 2004, s. 185–192.

si četl i v Iosephově autobiografii.⁷³³ Třetím autorem, jež v této době začal číst, byl Marcus Iunianus Iustinus, autor výtahu z nezachovaných *Historiae Philippicae* (*Filipské dějiny*) Pompeia Troga.⁷³⁴

V Sieně Valdštejn – pokud četl antické autory, což nebylo příliš často – četl znovu stejné autory, opět si vypisoval verše z Vergilia. V záznamu k 11. červenci 1601 si poznamenal také „Horatius“, není však zřejmé, zda se jednalo o četbu římského autora, nebo o návštěvu jeho blíže neurčeného známého tohoto jména. V záznamu ke 3. červnu 1603 sice Valdštejn cituje jeden Horatiův verš, jednalo se však o okřídlené úsloví a Valdštejn (na rozdíl od některých jiných citací) ani neuvádí jeho autora.⁷³⁵ Nelze tak na základě tohoto záznamu usuzovat, že by Horatia skutečně četl.

Poslední jméno římského autora, jež nalzáme v deníku, je Ovidius. Jedná se o jedinou zmínku k 27. lednu 1603, z níž není možné zjistit, o které z mnoha Ovidiových děl se jedná.⁷³⁶ Lze však předpokládat, že přinejmenším jeho *Proměny* znal.⁷³⁷ Jinak se na Moravě příležitostně (spíše až roku 1603) vracel k autorům, jež četl před lety na studiích.

Nejpozoruhodnějším dokladem Valdštejnových znalostí latiny je jeho básnická řeč, resp. hrdinská báseň o opětovném dobytí Rábu na konci března 1598 na Turcích, kteří se města zmocnili o čtyři roky dříve.⁷³⁸ Báseň začíná událostmi předchozích let počínaje dobytím Rábu tureckými vojsky roku 1594 přes prohry v bojích u Klisu v Dalmácii a u Egeru v Uhrách až po reakce, jež tyto události vyvolaly. Poté Valdštejn přechází k březnu roku 1598 a událostem této doby věnuje přibližně dvě třetiny básně. Po vzoru antických eposů, kde do děje výrazně zasahovali bohové, je i zde podstatným hybatelem Bůh, který vyslyšel modlitby křesťanů, ale také Nemesis, antická bohyně odplaty, kterou Bůh seslal, aby mezi Turky vyvolala rozbroje. Valdštejn jí též vkládá do úst řeč, již předpovídá Turkům brzkou zkázu. Poté Bůh sesílá Adolfovi ze Schwarzenbergu z Olympu (!) nymfu Theobulé, jež k němu pronese řeč. Právě Schwarzenberg je hlavním hrdinou *carmen heroicum*.

Poté, co Valdštejn podá přehled jednotlivých částí vojska a jejich vojevůdců, přechází k pohybům vojsk. Přejdou přes Dunaj u Komárna a Schwarzenberg k nim před bojem pronáší povzbuzující řeč a modlí se k Bohu. Následuje popis samotného boje.

⁷³³ O ní je v deníku pouze jediná zmínka, k 15. dubnu 1601: „Legi vitam Iosephi.“ *Diarium*, f. 250v.

⁷³⁴ Šest záznamů od 9. února do 19. března 1601. *Diarium*, f. 247r-v, 249r.

⁷³⁵ „Verum accidit in fine secundum illum versum: Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.“ *Diarium*, f. 349v. Srov. Horatius, *Umění básnické*, *Listy* 2,3,139.

⁷³⁶ „Lego in Ovidio.“ *Diarium*, f. 338v.

⁷³⁷ Viz výše v hlavním textu.

⁷³⁸ [Z. Brtnicensis, baro a WALDSTEIN – A. Ungnad, baro in SONNEGG], *De Iaurino, castro Ungariae*.

Nejprve křesťané za tmy vyhodí do povětří městskou bránu (výbušnině poté Valdštejn věnuje krátký popis) a pronikají do města. Turci se ale probouzejí a stavějí se na odpor. Následují boje mezi oběma vojsky, při nichž zahyne turecký velitel Sinan Paša. Valdštejn má zřejmě na mysli velkovezíra tohoto jména, který ale byl v době bojů o Ráb dva a půl roku po smrti. Křesťané se poté zmocní města. Turci se ještě pokoušejí bránit pevnost, ale jsou přemoženi. Na konci básně Valdštejn oslavuje Schwarzenbergovo vítězství, jež staví nad porážky Antiocha, Hannibala a Iugurthy. Skladbu uzavírá poděkování a blahopřání Rudolfovi II.

• • •

Znalost češtiny, němčiny a latiny nebyla mezi nobilitou v českých zemích ke konci 16. století již ničím neobvyklým, naopak byla takřka nutností a nezbytnou, nikoli však postačující dovedností.⁷³⁹ Aristokrat dospívající kolem roku 1600 se již měl učit i další, především románské jazyky.⁷⁴⁰ Ve Valdštejnově případě se jednalo o francouzštinu a italštinu. Jak jsem zmínil výše, poskytoval mu příležitost k osvojení si prvního z nich nejen pobyt ve Francii, ale již předchozí studium ve Štrasburku. Valdštejn v tomto směru nezhálel, výraz „lectio [...] Gallica“ v deníku poprvé najdeme ve společném záznamu k 11. – 14. únoru 1597,⁷⁴¹ tedy hned na začátku deníkem podchycené doby. Ve studiu tohoto jazyka vytrval až do svého odjezdu ze Štrasburku. Zpočátku se mu věnoval dvakrát týdně (v pondělí a ve středu), brzy se mu začal učit častěji, některá období až denně.⁷⁴² Ve studiu francouzštiny pokračoval i později během pobytů v Paříži a v Orléansu.

Pro zodpovězení otázky, na jaké úrovni se Valdštejn naučil francouzsky, poskytuje jeho deník řadu informací. První zpráva tohoto typu je v záznamu k 13. květnu 1597 v tom smyslu, že začali číst francouzský překlad spisu Juana Luise Vivese.⁷⁴³ Po třech letech strávených ve Štrasburku byl schopen číst básně i jiné texty ve francouzštině. Během jednoho z pobytů v Paříži, 7. srpna 1599, započal četbou knihy básníka a diplomata Guy Du Faur de Pibrac (1529–1584).⁷⁴⁴ Valdštejn neuvádí konkrétní titul, patrně se jednalo o sbírku *Cinquante quatrains, contenant préceptes et enseignements utiles pour la vie de l'homme, composés à l'imitation de Phocylide, Epicharmus et autres poètes grecs* (Paris

⁷³⁹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 310.

⁷⁴⁰ O proměnách nutné jazykové výbavy českých aristokratů *Tamtéž*, s. 301–303, 309–312.

⁷⁴¹ *Diarium*, f. 15r (1. – 4., resp. 11. – 14. února 1597). Zda se začal učit francouzsky již předtím, ve druhé polovině r. 1596, nelze zjistit.

⁷⁴² Např. celý duben a většina května 1597. *Diarium*, f. 17r–19r.

⁷⁴³ Dílo není blíže určeno: „Gallica lectio, ubi incoepimus legere Ludovicum Vivem Gallicum.“ *Diarium*, f. 18r (3., resp. 13. května 1597).

⁷⁴⁴ *Diarium*, f. 60r (28. července, resp. 7. srpna 1599).

1574) nebo *Tetrasticha Graecis et Latinis versibus expressa* (Lutetiae 1584), obsahující Pibracovy básně ve francouzštině a jejich překlady do latiny a starořečtiny od Florenta Chrestiena (1540–1596). Pibracovu knihu Valdštejn četl až do 13. listopadu a znovu po letech, již na Moravě 12. října 1602. V Paříži začal 9. srpna 1599 číst i publikaci „o státě francouzském“.⁷⁴⁵ (O francouzských dějinách si četl i na Moravě, 10. května a 9. července 1603.)⁷⁴⁶ Ještě před odjezdem do Orléansu, 29. října, si poprvé poznamenal, že „si soukromě četl“ z Plútarcha, konkrétně jeho paralelní životopis o Fabiu Maximovi,⁷⁴⁷ resp. jeho francouzský překlad, což zmiňuje u téměř každé další zmínky o četbě Plútarcha.⁷⁴⁸ Těch je celkem na tři desítky, naposledy v záznamu k 30. červnu 1603.⁷⁴⁹ Počínaje 1. únorem 1600 v téměř každém záznamu nacházíme poznámku: „Lectio Amadis“. Patrně se nejedná o přednášku, ale o četbu⁷⁵⁰ španělského rytířského románu (resp. románového cyklu) *Amadis de Gaula*.⁷⁵¹

Kromě textu byl Valdštejn zřejmě schopen porozumět i mluvenému slovu. Dne 16. ledna 1600 navštívil francouzskou komedii v Orléansu⁷⁵² a několikrát byl přítomen francouzskému kázání. Avšak doklady pro to deník obsahuje pouze k 24. červnu 1597, 19. září 1599 a 2. červenci 1600. Za předpokladu, že kázání nebylo ve francouzštině, pokud na to Valdštejn výslovně neupozorňuje,⁷⁵³ se tedy lze domnívat, že francouzská kázání Valdštejn nevyhledával, pokud pro to neměl zvláštní důvod. To je zřejmě případ posledního ze zmíněných tří kázání ve francouzštině, jehož se Valdštejn zúčastnil v Londýně, na počátku svého pobytu v Anglii. Lze předpokládat, že při neznalosti angličtiny využil možnosti jít na kázání v řeči, již rozuměl.

⁷⁴⁵ *Diarium*, f. 60r (30. července, resp. 9. srpna 1599).

⁷⁴⁶ *Diarium*, f. 347v, 353r.

⁷⁴⁷ „Legi privatim ex Plutarcho quaedam in vita Fabii maximi.“ *Diarium*, f. 72v (19., resp. 29. října 1599).

⁷⁴⁸ Plútarchovy *Paralelní životopisy* přeložil jako první Jacques Amyot (1513–1593), poprvé vydáno jako [PLUTARQUE], *Les Vies des hommes illustres Grecs et Romains*, Paris 1559. O Amyotovi René STUREL, Jacques Amyot. *Traducteur des Vies parallèles de Plutarque*, Paris 1908; André LAURENT, *Jacques Amyot l'humaniste (1513–1593)*, Étrépilly 1984; Jean-Pierre SOISSON, *Jacques Amyot 1513–1593*; Paris 2013.

⁷⁴⁹ *Diarium*, f. 351r.

⁷⁵⁰ „Lectio“ může v latině znamenat „přednáška“ i „četba“.

⁷⁵¹ Také v tomto případě deník dokládá pozdější Valdštejnovu četbu – 13. června 1600 (*Diarium*, f. 120v) a celkem jedenáct záznamů od 21. ledna do 13. srpna 1603 (*Diarium*, f. 338r, 355v). Na době ani místě vzniku románu napanuje dosud mezi badateli shoda; první čtyři knihy vydal r. 1508 v Zaragoze Garci Rodríguez de Montalvo. V dalších letech a desetiletích byla publikována jeho pokračování i překlady, ve francouzském překladu vycházely jednotlivé části cyklu od r. 1540 po celou zbývající část 16. století. Viz John J. O'CONNOR, *Amadis de Gaule and its influence on Elizabethan Literature*, New Brunswick 1970; *Les Amadis en France au XVIe siècle*, Paris 2000; Juan Bautista AVALLE-ARCE, *Amadis de Gaula. El primitivo y el de Montalvo*, México 1990.

⁷⁵² „Interfui comoediae Gallorum.“ *Diarium*, f. 77v.

⁷⁵³ Na toto nelze stoprocentně spoléhat. V záznamech, v nichž píše, že psal Osovskému z Doubravice německé dopisy z 5. dubna a 10. října 1597, jež máme zachovány, neuvádí, že by je psal německy. Na jiném místě (3. a 4. ledna 1600) přitom uvádí, že napsal dopis v němčině.

Valdštejn byl schopen francouzsky také psát. V deníku u některých zmínek, že napsal dopis, uvádí, že byl ve francouzštině,⁷⁵⁴ a alespoň v omezené míře byl vzděláván ve stylistice a rétorice – v deníkových záznamech nalezneme také „stylus Gallicus“,⁷⁵⁵ „argumentum Gallicum“,⁷⁵⁶ „compositio Gallica“.⁷⁵⁷ Francouzštinu tedy Valdštejn pravděpodobně ovládal na solidní úrovni.

Italštině se Valdštejn učil prakticky po celý svůj pobyt v Itálii s výjimkou cesty ze Sieny do Říma a Neapole a zpět do Sieny. Zmínku o tom, že se jí začal učit, nalezneme v záznamu k 3. lednu 1601, poslední k 24. dubnu 1602. Jazyku se učil poměrně rychle, jistě mu to usnadnila dobrá znalost latiny a francouzštiny. K 23. únoru 1601 si poznamenal, že si zapamatoval italské konjugace.⁷⁵⁸ V Sieně již začal italsky psát. Dne 19. července, 4. a 28. srpna a znovu od podzimu 1601 po návratu z Říma psal dopisy v italštině, zřejmě ze cvičných důvodů.⁷⁵⁹ Krátce před návratem, 13. dubna 1602, se začal učit psát italikou;⁷⁶⁰ humanistické písmo však musel znát již mnohem dříve. I po návratu na Moravu tento jazyk používal – 16. září 1602 si četl v knize *Třináct nocí*,⁷⁶¹ 16. prosince 1602 napsal Janu Diviši ze Žerotína dopis v italštině.⁷⁶²

Kromě živých jazyků se Valdštejn učil také staré řečtině. Základní pojem o ní Valdštejn patrně získal ještě na Moravě nebo v Břehu – jeho řeč z roku 1596 i počáteční folia deníku (včetně titulního listu) několik slov ve staré řečtině obsahují. Již 16. ledna 1597 vyslechl vedle veršované latinské řeči také starořeckou v řeči nevázané (podobně rovněž 27. března). Avšak až v záznamu k 16. květnu 1598 nalezneme poznámku, že se Valdštejn začal starořecky učit. Na rozdíl od francouzštiny se jí tedy věnoval pouze ve Štrasburku (celkem přibližně rok a jeden měsíc),⁷⁶³ a to navíc méně často než francouzštině a později italštině, obvykle jen jednou týdně (nejčastěji v sobotu), až v roce 1599 častěji

---

⁷⁵⁴ Dne 26. srpna 1600 napsal Žerotínovi dopis ve francouzštině (*Diarium*, f. 183v) a ve dnech 19. – 21. října 1600 P. Cornelisovi van Brederode a blíže neurčenému Verdavoniovovi, (*Diarium*, f. 209v), 9. prosince 1600 nezmíněnému adresátovi (*Diarium*, f. 242v) a 18. května 1601 K. Dasypodovi (254r).

⁷⁵⁵ *Diarium*, f. 61r (2., resp. 12. srpna 1599).

⁷⁵⁶ *Diarium*, f. 75v (3., resp. 13. prosince 1599).

⁷⁵⁷ *Diarium*, f. 61r (1., resp. 11. srpna 1599), 77v–78r (pět záznamů od 17. do 24. ledna 1600).

⁷⁵⁸ „Mandavi memoriae coniugationes Italicas.“ *Diarium*, f. 247v.

⁷⁵⁹ Nepoznamenává nic o tom, že by tyto dopisy byly někomu určeny nebo odeslány.

⁷⁶⁰ „Incepi discere characterem scribere Italicum.“ *Diarium*, f. 303r.

⁷⁶¹ „Legi in libro Italico le tredeci notti.“ *Diarium*, f. 329r. Patrně se jednalo o Giovanni Francesco STRAPAROLA, *Le piacevoli notti*, Venezia 1550. Pozdější vydání již vycházela pod názvem *Le tredici (tredici) piacevoli notti*.

⁷⁶² *Diarium*, f. 334v.

⁷⁶³ Pouze 21. září 1600 v Lausanne se zúčastnil přednášky ve staré řečtině: „Interfuimus tum temporis Groecae lectioni [...]“ *Diarium*, f. 194r.

také ve čtvrtek. To spolu s její nesrovnatelně vyšší obtížností⁷⁶⁴ a výrazně menší možností konverzace pravděpodobně zapříčinilo, že se Valdštejn naučil pouze gramatice, a to ještě zřejmě ne zcela. Navíc se jistě učil pouze jednomu ze starořeckých dialektů, vlastně by bylo přesnější hovořit ve Valdštejnově případě nikoli o starořečtině, ale o klasické attičtině. K četbě textů nejspíše nepostoupil a spisy psané ve staré řečtině (Plútarchos, Flavius Iosephus, Nový Zákon) četl v překladu. Z tohoto důvodu a také proto, že po odjezdu ze Štrasburku si Valdštejn dále své znalosti starořečtiny neprohluboval, je pravděpodobné, že ji naopak zapomínal.

• • •

Další složkou Valdštejnova vzdělávání byla šlechtická cvičení. Prvnímu z nich – hře na hudební nástroj – se začal věnovat ještě ve Štrasburku, tedy před nastoupením kavalírské cesty. Dne 2. března 1598 si poznamenal do deníku, že se začal učit instrumentální hudbě.⁷⁶⁵ S výjimkou období asi šesti týdnů v červnu a červenci 1598 se jí věnoval takřka denně téměř až do odjezdu ze Štrasburku v červnu 1599. Celkem se poznámka „musica“ objevuje jenom do této doby ve 295 záznamech! K hudbě se opět vrátil později v Sieně, počínaje 11. červencem 1601 a konče 24. dubnem 1602 (dva dny před definitivním odjezdem ze Sieny) – celkem dalších 132 záznamů. Nikde v deníku ale bohužel nespecifikuje, na jaký nástroj hrál. Avšak protože procvičoval hru na nástroj pouze tehdy, dlel-li dlouhodobě na jednom místě, lze se domnívat, že se jednalo o rozměrnější nástroj, který si nemohl vzít s sebou.

Až po odjezdu ze Štrasburku se Valdštejn začal věnovat tělesným cvičením. Již 4. a 6. srpna 1599 byl v Paříži ve *sphaeristeriu* (nejbližší český ekvivalent by byl nejspíše „míčovna“),⁷⁶⁶ pravidelně cvičit však začal až v Orléansu. Již den po příjezdu, 4. listopadu 1599, šel po obědě se dvěma svými přáteli „do sphaeristeria, kde mají ve zvyku cvičit se v tanci.“⁷⁶⁷ Čtyři dny nato se začal učit „zápasnickému umění“ a „vhodně tancovat“.⁷⁶⁸ Ze čtyř měsíců strávených v tomto městě se těmto dvěma aktivitám věnoval o 71, resp. 76 dnech.

---

⁷⁶⁴ Pro ilustraci se dotknu alespoň starořecké morfologie. Jenom množství slovesných tvarů bylo obrovské, ještě větší než v latině. Slovesa ve starořečtině měla sedm časů, čtyři způsoby a tři slovesné rody – tedy o jeden čas, způsob i rod více, než jak je tomu v latině. Ve staré řečtině proto slovesná řada obsahuje až devět tvarů.

⁷⁶⁵ „Incepi discere musicam instrumentalem.“ *Diarium*, f. 30r (20. února, resp. 2. března 1598).

⁷⁶⁶ *Diarium*, f. 59v–60r (25. a 27. července, resp. 4. a 6. srpna 1599).

⁷⁶⁷ „Post prandium ivi cum Stadlerio et Vindischgracio in sphaeristerium, ubique se solent exercere in saltando.“ *Diarium*, f. 72v–73r (25. října, resp. 4. listopadu 1599).

⁷⁶⁸ „Incoepi discere artem palestricam. Deinde etiam apte [?] saltare.“ *Diarium*, f. 73r.

Ve Veroně Valdštejn žádná tělesná cvičení neprovozoval. Zato hned dva dny po příjezdu do Sieny, 16. června 1601, se šel podívat na místo, „kde mají ve zvyku cvičit koně“.⁷⁶⁹ Avšak podobně jako ve Veroně i v Sieně měl první měsíc poněkud odpočinkový program, vyplněný namnoze psaním dopisů, zapisováním do deníku a občasnou četbou. Až 10. července začal s „jezdeckým uměním“.⁷⁷⁰ Z celé doby strávené v Sieně, přerušené dvouměsíční cestou do Říma a Neapole, si Valdštejn poznamenal „equitavi“ nebo „equestrica“ do 52 záznamů v době do 27. září⁷⁷¹ a do dalších 77 od 26. listopadu 1601 do 30. března 1602.⁷⁷²

Během druhého pobytu v Sieně se Valdštejn vrátil také nejen k hudbě, ale rovněž i k tanci (10. prosince 1601)⁷⁷³ a zápasu (25. února 1602). Zápas mu vydržel pouze do 23. března, zatímco tanec až do 24. dubna 1602. Dva dny nato Valdštejn Sienu opustil a vydal se na cestu zpět na Moravu.

• • •

Z dosavadního rozboru vyplývá, že se Valdštejn poctivě věnoval studiu a že se díky tomu vracel v roce 1602 z cest hluboce a mnohostranně vzdělán. Aby bylo možné posoudit komplexnost jeho vzdělání, je třeba porovnat jeho znalosti a přístup ke studiu s dalšími šlechtici z doby předbělohorské. Pro žádného z nich bohužel není zachován pramen, jenž by obsahoval tolik informací jako pro Valdštejna jeho deník. U některých šlechticů lze částečně vysledovat průběh jejich studií nebo – zejména pokud se dochovala jejich korespondence, deník nebo publikovaný spis – postihnout úroveň jejich jazykové výbavy a další aspekty dosaženého vzdělání.⁷⁷⁴ Samotná studijní léta však jsou prameny podchycena pouze u malého počtu příslušníků nobility a některými z nich se badatelé již zabývali. Mezi „studijní typy“ bývá řazen právě Valdštejn a rozbor provedený v této

⁷⁶⁹ „Fui, ubi solent exercere equos.“ *Diarium*, f. 264v.

⁷⁷⁰ „Incepi artem Equestricam.“ *Diarium*, f. 265v.

⁷⁷¹ *Diarium*, f. 270r.

⁷⁷² V Itálii se naučil jezdeckému umění také Jan Diviš ze Žerotína, a to prý dokonce výborně, jak o tom zanechal zprávu jeho příbuzný Ladislav Velen: „Meus cognatus Neapoli optime didicit artem equitandi [...]“. *Itinerarium*, f. 88r (22. dubna 1594).

⁷⁷³ „Incepi discere saltare.“ *Diarium*, f. 298r.

⁷⁷⁴ Viz např. N. REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova*, s. 11–19; Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 44–47; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 2011, s. 42–45; TÝŽ, *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra* (= Velké postavy českých dějin 13), Praha 2010, s. 39–42, 45–50; O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína*, s. 37–48; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 39–51; F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 13–19, 23–27; L. TŮMOVÁ, *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkovic*, s. 20–22, 56; Kateřina DUFKOVÁ, *Jan Šembera z Boskovic. Moravský Petr Vok*, Praha 2014, s. 39–41.

kapitole tento závěr, že léta strávená v zahraničí skutečně využil ke studiu, potvrdil. Naopak jako na nedbalé nebo až problémové studenty již bylo v odborné literatuře vícekrát upozorněno na Karla ml. ze Žerotína,⁷⁷⁵ Julia Šlika,⁷⁷⁶ ale také Albrechta z Valdštejna.⁷⁷⁷ V následujícím exkursu se krátce pozastavím nad hodnocením druhého z nich a rovněž se budu zabývat dalšími dvěma studenty z řad nobility, u nichž takovéto posouzení prameny umožňují, a sice Janem z Vartemberka a Ladislavem Velenem ze Žerotína, protože hlavní zdroje informací o jejich studiích byly dosud využity pouze částečně.

Exkurs 2: Studia a kázeňské prohřešky šlechticů v zahraničí

Prameny dochované ke studiu každého ze studujících šlechticů zmíněných v této práci zachycují pohled pouze jedné strany – buď mladého šlechtice, nebo jeho vychovatele. Jak osvětlím níže, působila tato skutečnost potom jako výběrový efekt určující charakter zpráv zaznamenaných v deníku. Je totiž příznačné, že Proxenus a Borbonius, působící jako vychovatelé, si do svých deníků častěji zapisovali, jestliže byli se svými svěřenci nespokojeni, než poznámky v opačném duchu. Jestliže např. Proxenuv záznam k 15. lednu 1564 začíná tím, že po obědě šli ke dvoru,⁷⁷⁸ lze předpokládat, že dopolední program proběhl podle stanoveného obvyklého programu. To, že se Šlik ten den normálně učil, však Proxenus pochopitelně do deníku obvykle nepoznamenával.⁷⁷⁹ Naopak si zapisoval, byla-li část výuky zcela zanedbána,⁷⁸⁰ nejčastěji když Šlik zaspal ranní výuku. V deníku Ladislava Veleny ze Žerotína – podobně jako v případě Zdeňka Brtnického z Valdštejna – pochopitelně zprávy o tom, že by svá studia odbýval nebo že by jeho vychovatel litoval svého angažmá, nenalézáme. Deníky tedy zachycují pouze část pravdy a při posuzování toho, zda se jedná o část podstatnou nebo malou, je třeba opatrnosti.

V denících obou vychovatelů nacházíme i různé výčitky a stesky nad marností svého snažení. Borbonius si 4. prosince 1597, kdy již byli s Vartemberkem zpět na Moravě, přímo svému svěřenci postěžoval, že se zbytečně vyčerpal, když jej učil ve věcech

---

⁷⁷⁵ T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 22–27; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 271–278.

⁷⁷⁶ Především M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 50–51.

⁷⁷⁷ TÝŽ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 222–223; Zdeněk KALISTA, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2002, s. 46–52.

⁷⁷⁸ „A prandio conscendimus arcem [...]“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 77.

⁷⁷⁹ Jednou z výjimek byl např. 22. února 1564: „Hunc diem [...] placide et in officio traduximus.“ *Tamtéž*, s. 94.

⁷⁸⁰ Např.: „Mane Iulio nihil est praelectum.“ *Tamtéž*, s. 56 (19. listopadu 1563). „[...] quia Iulius nimis diu se in lecto continuerat, lectiones domesticae sunt praetermissae.“ *Tamtéž*, s. 73 (5. ledna 1564). „Mane Iulius protraxerat dormitionem, ut praeter unam horam matutinam non repetierimus.“ *Tamtéž*, s. 75 (11. ledna 1564).

božských i lidských.⁷⁸¹ Více takových záznamů nalezneme v Proxenově deníku. Ten si posteskl např., že jsou zklamávány naděje a očekávání Šlikových rodičů a že se potvrzují obavy Proxenových přátel.⁷⁸² Jindy si poznamenal, že opět lituje ztráty svého času, zvláště zde v Paříži, odkud by mohl bez problému pokračovat do Bourges, pokud by nebyl již více než měsíc nad dohodnutou dobu držen v tak mrzuté otročině.⁷⁸³ Rovněž Šlikovi řekl, že by si měl uvědomit dobrodiní, jehož se mu při malé nebo žádné námaze dostává, zatímco jemu ze služby u něj neplyne žádný užitek.⁷⁸⁴ A když Šlik navrhoval odejít do Orléansu, odpověděl mu, že se diví, že chce zůstat na studiích, když mu studia neleží na srdci a ani se nechová, jak se na žáka sluší.⁷⁸⁵ Taktéž mu vyčetl, že nenávidí učence více než někdo, komu se žádného vzdělání nikdy nedostalo.⁷⁸⁶

Zaměříme se nyní na obsah studií zmíněných studentů i na problémy a starosti, jež způsobovali svým vychovatelům. Borbonius se svými svěřenci v Basileji probíral základy rétoriky,⁷⁸⁷ zadával jim rovněž různá cvičení,⁷⁸⁸ chodil s nimi na přednášky⁷⁸⁹ a postupně pro ně najal učitele logiky, jímž se stal Amandus Polanus,⁷⁹⁰ a dále válečnictví⁷⁹¹ a hudby.⁷⁹² Sám s nimi četl Starý zákon (v překladu Sebastiana Castellia do klasické latiny)⁷⁹³ i Nový zákon – ten s nimi četl opakovaně, ke 2. dubnu 1597 si poznamenal, že s Vartemberkem jej přečetli poosmé za dobu, co působí jako jeho vychovatel.⁷⁹⁴ Bylo to

---

⁷⁸¹ „Valedixi meo Wartenbergio, me frustra cucurrisse (?) et in divinis et in humanis.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 85. G. Gellner upozorňuje na správné čtení infinitivu „enecuisse“. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 69, 180.

⁷⁸² „Doleo atque ex animo doleo spem et expectationem illustrium parentum falli, amicorum metuentes opiniones de mea sorte et condicione confirmari.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 40 (22. září 1563).

⁷⁸³ „Iterum admodum lugebam detrimentum temporis, praecique in his locis, in quibus recta et sine impedimento pergere queam Biturigas, nisi essem iam alterum mensem ultra legitimum tempus servitute permolesta impeditus. Disce meo exemplo praeduro posse carere servitio, quisquis deditus es studiis.“ *Tamtéž*, s. 97 (4. března 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 162.

⁷⁸⁴ „Tuum erat quoque agnoscere beneficia, quia tam humaniter habearis pro parvo aut nullo labore. Nulla ad me pervenit ex te utilitas.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 70 (28. prosince 1563).

⁷⁸⁵ „Miror, quod velis studiorum nomine diutius abesse, cum studia videantur non esse cordi, quod ad mores attinet, certe eos non habes, quos convenit habere discipulum.“ *Tamtéž*, s. 98, čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 162.

⁷⁸⁶ Proxenus doslova píše „kdo nikdy neokusil vzdělání“: „Tu plus odio habebas literatos, quam qui nunquam degustavit literas.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 83 (25. ledna 1564).

⁷⁸⁷ Podle práce Omera Talona (Audomarus TALAEUS, *Institutiones oratoriae*, Lutetiae 1544); M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 45.

⁷⁸⁸ K tomu podrobněji M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 70–71.

⁷⁸⁹ Např. 29. března 1596 v Heidelbergu je vzal na výklad Daniela Tossana (1541–1602) o 13. kapitole Zjevení Janova. M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 37–38 (záznam k 19. březnu 1596); G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 27.

⁷⁹⁰ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 51 (12. července 1596).

⁷⁹¹ Z neznámého důvodu pouze pro Zástřizla. *Tamtéž*, s. 65 (25. ledna 1597).

⁷⁹² *Tamtéž*, s. 70 (15. a 16. března 1597).

⁷⁹³ G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 32–33.

⁷⁹⁴ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 70.

necelých deset měsíců od té doby, kdy společně dokončili sedmou četbu.⁷⁹⁵ Se Zástřizlem a Bukůvkou tedy měl v té době Nový zákon přečtený nejspíše podruhé. Na počátku roku 1597 byli Bukůvka a po něm i Zástřizl odměněni za výborný přednes.⁷⁹⁶ Přesto byl s jejich studijními výsledky nespokojen a kladná hodnocení schopností Borboniových svěřenců v jeho deníku nenalezneme. Naopak G. Gellner upozornil na starořecký epigram, který si Borbonius opsal do deníku: „Chromý máš rozum jako nohu a tak vskutku dává vnější tvá podoba obraz tvého vnitřku.“⁷⁹⁷ Ještě ke 2. srpnu 1597, tedy již po návratu na Moravu, si zapsal, že chtěl Vartemberka kvůli jeho chování opustit, ale nechal se přemluvit, aby zůstal.⁷⁹⁸

O náplni studia svého svěřence zanechal řadu zpráv také Proxenus. Především je jím studijní řád, který podle všeho upravoval a měnil, přinejmenším v říjnu 1563, kdy jeho pozměněnou podobu zapsal k 25. říjnu do svého deníku.⁷⁹⁹ Pro každý den v týdnu je předepsáno určité penzum výuky. Nejvíce ho je pro pondělí, úterý, čtvrtek a pátek, kdy Proxenus počítal se třemi výukovými bloky – před snídaní, před obědem a po obědě. Rozvrh obsahoval četbu z Nového zákona, výuku latiny, která zahrnovala výklad Ciceronovy řeči za básníka Archiu⁸⁰⁰ a Terentiova díla a opakování syntaxe, a učení se francouzštině, a sice čtením a psaním. Večer mělo navíc předcházet před spaním ještě zkoušení. O středách a sobotách, tedy po dvou dnech intenzivnější výuky, nastával volnější program, byť opět pro ráno, dopoledne i odpoledne. Zahrnoval postupně výklad katecheze, překlad Iustinových *Filipských dějin* do češtiny, psaní latinského argumentu, opět francouzštinu a konečně aritmetiku. V neděli byl na programu pouze výklad evangelia před odchodem do kostela.⁸⁰¹

Oproti Valdštejnovi se tedy Julius Šlik neučil prakticky nic navíc, ba naopak, a to byl v době, kdy pobýval v Paříži, o přibližně pět roků starší než Valdštejn na začátku svého pobytu ve Štrasburku. Právě Šlikův věk mohl být jednou z příčin, jež vedly k jeho

---

⁷⁹⁵ *Tamtéž*, s. 49 (8. června 1596).

⁷⁹⁶ *Tamtéž*, s. 64, 66 (13. a 27. ledna 1597).

⁷⁹⁷ Cit. dle G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 35, starořecký originál viz *tamtéž*, pozn. 2. Ve Dvořákově edici se mi však příslušný záznam nalézt nepodařilo.

⁷⁹⁸ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 79.

⁷⁹⁹ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 51–52. Řád otiskl též M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 49–50.

⁸⁰⁰ Tu mu začal předčítat 15. září 1563: „Coepi Iulio praelegere orationem pro Archia.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 35.

⁸⁰¹ O dalším řádu píše v záznamu k 18. lednu 1564, avšak pouze obecně v tom smyslu, že stanovil, aby se dvakrát více učil latinsky a dvakrát více francouzsky. *Tamtéž*, s. 78.

problematickému chování,⁸⁰² a v jednom z rozhovorů s Proxenum se i sám zmínil o tom, že se za rok stane plnoletým a že nestojí o to mít poté další vychovatele.⁸⁰³ Proxenus si tehdy nakonec ironicky povzdychl, že dobrý Julius směřuje stále k horšímu.⁸⁰⁴

Jak již bylo dosavadním bádáním upozorněno, neměl Proxenus se svým svěřencem konflikty pouze kvůli jeho chování a vystupování, ale rovněž pro jeho přístup ke studiu.⁸⁰⁵ Je zjevné, že do studia Šlik příliš chuti neměl, a v tomto smyslu jej hodnotili jak Proxenuvi učení přátelé,⁸⁰⁶ tak Proxenus sám: „Chtěl by být učený, ale bez úsilí a námahy.“⁸⁰⁷ Jindy byl ještě kritičtější a poznamenal si o něm, že je ducha nejapného, vzdáleného studiu, a že je úplně k ničemu.⁸⁰⁸ Jestliže něco udělal Šlik dobře nebo to alespoň přislíbil, zaznamenal to Proxenus jako nezvyklý jev. Takto 26. srpna 1563 slíbil, že nahradí vše, co dosud zanedbal,⁸⁰⁹ a 14. února 1564 se začal věnovat studiu a slíbil, že tak bude ustavičně činit.⁸¹⁰ A když Šlik 26. listopadu uctivě mluvil o svých studiích, poznamenal si k tomu Proxenus, že kéž by tyto jeho myšlenky byly pevné a trvalé.⁸¹¹ Sám Šlik se za vzorného studenta nepovažoval, vinu však nehledal u sebe. Výše jsem se zmínil o jeho stížnostech na Broše i na Proxena, 4. března 1564 v rozhovoru s ním obviňoval předchozí vychovatele a na svoji obhajobu uvedl pouze to, že nebyl tak zkažený jako jiní, kteří své vychovatele napadali a stýkali se s nevěstkami.⁸¹²

Pro obojí, tedy že Šlikovi studium nešlo dobře ani jej příliš nebavilo, nacházíme v deníku jeho hofmistra řadu dokladů. Zatímco zmíněný Proxenuv rozvrh hodin zachycuje pouze, jak jeho výuka měla probíhat, další záznamy osvětlují blíže, jakou podobu Šlikovo

---

⁸⁰² Dne 4. března 1564 se na Proxena obořil, že je již velký a nenechá se už dále plísnit. *Tamtéž*, s. 98, čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 162. Dále srov. J. KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených*, s. 245–246. O soužití šlechtických studentů a jejich vychovatelů v období 1620–1750 viz *tamtéž*, s. 205–230.

⁸⁰³ „Ad quae ille: Se non cupere, ut posthac habeat alios praeceptores, se sibimet futurum dominum post superatum annum unum.“ Proxenus totiž řekl, že předpokládá, že Šlika brzy rodiče odvolají zpět. D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 62 (13. prosince 1563).

⁸⁰⁴ „Atque sic bonus hic Iulius subinde magis ac magis in peius declinat.“ *Tamtéž*.

⁸⁰⁵ Především M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 50–51.

⁸⁰⁶ Např. Nicolaus Maignan, který Šlika učil francouzsky, řekl Proxenuvi: „[...] Iulio non esse animo linguam Gallicam.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 78 (18. ledna 1564).

⁸⁰⁷ „[...] de nostro comite incidit mentio [...] sibi que videri, quod Iulius studia non multum amet. Quod verum est, praecipue quo ad literas. Vellet quidem habere doctrinam, sed sine conatu et labore.“ *Tamtéž*, s. 74 (6. ledna 1564). Přibližně o dva týdny později, 22. ledna, jej hodnotil podobně: „Pernicie proximus est, nisi brevissimo tempore fuerit reversus ad suos. Aulam ambit [...], studia negligit [...]. Magnus esse cupit, sed sine labore.“ *Tamtéž*, s. 80.

⁸⁰⁸ „Animum habet ineptum et alienum a studiis. [...] dise har taugen zw keinem pelcz.“ Cit. dle *tamtéž*, s. 74 (7. ledna 1564), čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 155; M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 50. V jiné souvislosti o něm řekl, že je to mladík beschopný zápalu: „Iulius comes, ut est iuvenilis ardoris impotens [...]“. D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 24 (16. srpna 1563).

⁸⁰⁹ „Mane promisit Iulius se omnia, quaecunque sint neglecta hactenus, diligenter compensaturum.“ *Tamtéž*, s. 27.

⁸¹⁰ „Iulius serio coepit navare operam literis et promittere continuam assiduitatem [...]“. *Tamtéž*, s. 90.

⁸¹¹ „Mihi ex lectione redeunti Iulius de suis studiis locutus est, honeste et reverenter. Utinam eius hae cogitationes essent solidae et diuturnae!“ *Tamtéž*, s. 58.

⁸¹² Viz dlouhý záznam *tamtéž*, s. 98, čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 162–163.

studium ve skutečnosti mělo. Co se latiny týče, poznamenal si Proxenus kupříkladu, že Šlik napsal svému otci latinský dopis, v němž se dopustil mnoha chyb,⁸¹³ nebo že poněkud nedbale sepsal *argumentum* a jako častěji se dopustil chyb v gramatice.⁸¹⁴ A tak přestože již měl Šlik používat latinu také aktivně, musel s ním Proxenus opakovat i gramatiku⁸¹⁵ a vedle ní rovněž etymologii.⁸¹⁶ Kvůli své pouze částečné znalosti latiny Šlik nebyl schopen zvládat čtení obtížnějších textů. Dne 8. listopadu 1563 Proxenus nejprve navrhol četbu Ciceronovy obhajoby Tita Annia Milona (*Pro Milone*), jejíž zachovaná písemná podoba je považována za jednu z jeho nejlepších řečí, ale nakonec se rozhodl pro jinou četbu a raději se Šlikem opakoval gramatiku.⁸¹⁷ Rovněž ustoupil od požadavku četby Horatiova listu ve verších, protože Šlik byl přesvědčen, že mu četba Horatia nebude k užtku. (Sliboval však, že se velmi rychle naučí mluvit latinsky.) Nejprve mu tedy Proxenus zadal naučit se nazpaměť Ciceronův dopis a několik dnů nato právě jeho obhajobu básníka Archia, již později uvedl rovněž ve svém rozvrhu Šlikových hodin.⁸¹⁸ Vedle zmíněných textů dokládá Proxenusův deník ještě Šlikovu četbu (zřejmě dobrovolnou) *Židovské války* Flavia Iosepha.⁸¹⁹ Jistý, byť nejspíše nevelký zájem o literaturu tedy Šlikovi upřít nelze.

Ještě méně snahy jevil při studiu francouzštiny. Mohlo to být dáno i skutečností, že v 60. letech 16. století byla znalost francouzštiny mezi českými šlechtici spíše výjimečná; ostatně ani v době studií o dvě generace mladšího Valdštejna nebyla zcela běžná.⁸²⁰ Přitom Proxenus, který francouzštinu neovládal a potřeboval tlumočníka i při komunikaci s místními, pokud neznali jiný než mateřský jazyk,⁸²¹ zajistil Šlikovi i soukromé učitele.⁸²²

---

⁸¹³ „[...] literas ad suum parentem Latinas descripsit, in quibus multas mendas admiserat.“ TÁŽ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 56 (18. listopadu 1563).

⁸¹⁴ „[...] negligentius scripserat argumentum, ut saepius impegerit in grammaticam.“ *Tamtéž*, s. 48 (16. října 1563).

⁸¹⁵ „[...] primum repetivimus grammaticam.“ *Tamtéž*, s. 74 (7. ledna 1564). Šest dnů nato musel Šlik Proxenoví rukodáním slíbit, že se do měsíce naučí gramatiku a syntax: „[...] data manu Iulius promisit se intra mensem percepturum grammaticam et syntaxin [...].“ *Tamtéž*, s. 75. Ještě k 10. únoru a 8. březnu si ale Proxenus poznamenal, že se Šlikem opakoval syntax. *Tamtéž*, s. 89, 100.

⁸¹⁶ „Dum repeteremus etymologiam [...].“ *Tamtéž*, s. 64 (16. prosince 1563).

⁸¹⁷ „Exemplaria orationis Ciceronianae pro Milone illi proposita, sed quia oratio est prolixa nimirum, de alia lectione consilium inivi, interim grammaticam cum eo repetebam.“ *Tamtéž*, s. 54.

⁸¹⁸ „Mane, cum eram auditorus Iulium pro Horatio, epistolam Ciceronis memoriter recitavit affirmans sibi Horatii lectionem non futuram usui. Se properare, ut citissime addiscat Latine loqui.“ *Tamtéž*, s. 32 (9. září 1563). „Constitui Iulio posthac in locum Horatii praelegere orationem Ciceronis pro Archia poeta.“ *Tamtéž*, s. 34 (13. září 1563).

⁸¹⁹ „[...] Iulius se contulit ad lectionem Iosephi de bello Iudaico.“ *Tamtéž*, s. 103 (18. března 1564).

⁸²⁰ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 309–310.

⁸²¹ Dne 8. března 1564 z tohoto důvodu poslal za paní domácí se vzkazem Kwarka: „[...] misi puerum Kwarkium significare, quod non possim illi pro necessitate colloqui propter inopiam linguae.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 100. Proxenus se francouzštině ale již dříve začal v Paříži učit, a sice na hodinách Petra Rama, kalvinistického konvertity a profesora na Collège de France, s nímž byl Proxenus v častém kontaktu. K 19. říjnu 1563 si Proxenus zapsal, že Ramus začal přednášet francouzskou

Navíc sám Šlik si ještě několik týdnů po příjezdu do Paříže přál více hodin francouzštiny.⁸²³ Již 24. listopadu si ale Proxenus na stránkách svého deníku povzdechl, že kéž by měl vedle tance starost také o učení se tomuto jazyku.⁸²⁴ A 23. ledna 1564 mu Šlik v rozhovoru řekl, že až jej otec odvolá ze studií, nic se již nebude učit méně než francouzštinu, ale bude se učit pouze latinu.⁸²⁵

Proxenův výukový plán velmi narušovalo také Šlikovo vstávání v pozdních ranních hodinách, což bylo dáno především jeho návraty pozdně večer předešlého dne nebo dokonce až ráno. Naopak Proxenus podle všeho chodil spát i vstával velmi brzy,⁸²⁶ a tak deníku nacházíme řadu poznámek právě o tom, že Šlik vstal značně pozdě. To v jeho případě neznamenal jen v devět hodin,⁸²⁷ ale také, jako např. 18. listopadu 1563: „Protáhnul svůj spánek až do šesti hodin.“⁸²⁸

Nevelkou hloubku Šlikových znalostí dokumentuje také záznam ke 24. září 1563. Tehdy Šlik diskutoval o věroučných otázkách s chlapcem Galiardem Picuinem, jehož otec byl profesorem v Bordeaux. Ukázalo se, že mu Šlik není v debatě důstojným partnerem.⁸²⁹

• • •

---

gramatiku, ale kvůli hojné účasti jej nebylo slyšet: „P. Ramus coepit enarrare grammaticam Gallicam, sed propter frequentiam auditorum non potuit exaudiri.“ *Tamtéž*, s. 49.

⁸²² Jak již uvedl M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 51, byli jimi Nicolaus Maignan, bližze neurčený Boutinus a František Wolf ze Schönfeldu. O Maignanovi je v deníku první zmínka v této souvislosti ke 2. prosinci 1563, ale k 19. lednu Proxenus píše, že Maignan začal Šlika učit. V záznamu k předchozímu dni poznamenal, že má Šlik patrně obavu z jeho přisnosti: „Ille admodum reformidare operas Maignan, credo, quod censorem eum metuat rigidiorem [...]“. D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 60, 78. O Boutinovi je jen málo zmínek. A když byl Boutinus 1. února 1564 u nich, Šlik „recusabat legere praetendens se postea ordinem habiturum suorum studiorum.“ Tři dny nato Proxenus Šlika přesvědčoval mj. také k tomu, aby se věnoval francouzštině, ať už s Maignanem, nebo s Boutinem. Šlik odmítl oba. *Tamtéž*, s. 86–87. Schönfeld je patrně totožný s „Francouzem Františkem“, jehož přestěhování k nim povolil Proxenus 9. března 1564, pokud Šlikovi opravdu jde o to učit se francouzsky: „[...] dixi me consentire, ut ille Gallus Franciscus nobis cohabitaret, siquidem ex animo sit sollicitus de lingua Gallica.“ *Tamtéž*, s. 101. Do záznamu k dalšímu dni si Proxenus přepsal svůj dopis Schönfeldovi z 10. března 1564, v němž hovoří o bližze neurčené službě. Viz *tamtéž*, s. 101–102, čes. překlad viz D. MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha*, s. 168. Přijel za nimi podle domluvy přibližně za měsíc, 11. dubna. TÁŽ, (ed.), *Simon Proxenus*, s. 110. Ztotožnění provedeno na základě záznamu ke 4. březnu, kdy Šlik navrhoval povolání „Francouze Františka Wolfganga Schönfelda“ („accersito Gallo Francisco Wolfgango Schönfeld“). *Tamtéž*, s. 97.

⁸²³ „Redeuntem compellavit Iulius de lingua Gallica, pro qua sibi plures horas tribui voluit.“ *Tamtéž*, s. 31 (7. září 1563).

⁸²⁴ „Iulius iam adiecerat animum ad choreas percipiendas. Utinam illi tandem quoque studia litterarum et linguae Gallicae sint curae!“ *Tamtéž*, s. 58.

⁸²⁵ „Imo nihil minus discam quam linguam Gallicam, quamprimum intellexero, quod dominus me noluerit abesse diutius. Sed Latinam discam tantum.“ *Tamtéž*, s. 81.

⁸²⁶ Když se Šlik vrátil „nikoli dřívě, než ve čtyři hodiny“, jednalo se již pro Proxena o večerní hodinu: „Ecce neque hoc die Iulius reversus est prius, quam hora quarta vespertina [...]“. *Tamtéž*, s. 75 (10. ledna 1564).

⁸²⁷ Např. *tamtéž*, s. 78, 81 (18. a 23. ledna 1564).

⁸²⁸ „Dormitionem protraxit usque ad sextam horam [...]“. *Tamtéž*, s. 56.

⁸²⁹ „Cum vixisset Aureliae, Hugenotorum doctrina est imbutus [...]. Unde Iulio interdum disputatio fuit cum eo, sed erat Iulius ad eam rem impar.“ *Tamtéž*, s. 42.

Srovnání s dalšími studenty, u nichž je možné je provést, potvrzuje závěry dosavadního bádání, že Valdštejn měl o studium nadobyčejný zájem. Jak však s využitím příkladů několika šlechticů zejména z doby předbělohorské upozornila Marie Šedivá-Koldinská, využívali v této době učení šlechtici své vzdělání jako prostředek k prezentaci vlastní osoby, snazšímu uplatnění v mocensko-politických strukturách nebo jinému prospěchu.⁸³⁰ Otázce, zda pro něj bylo vzdělání pouze prostředkem, nebo jestli se mu věnoval z osobního zaujetí, je věnována následující kapitola.

---

⁸³⁰ Marie KOLDINSKÁ, *Zrození intelektuála. Specifická hierarchie hodnot jako součást veřejné sebe prezentace vzdělanců šlechtického původu na přelomu středověku a novověku*, in: Antonín Kostlán (vyd.), *Semináře a studie výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003 (= Práce z dějin vědy 6)*, Praha 2003, s. 553–570.

5. Valdštejn a jeho intelektuální zájmy

Otázky zájmů Zdeňka Brtnického z Valdštejna jsem se dotknul již v předchozí kapitole v souvislosti s jeho četbou především antických autorů za účelem zdokonalení se v latině. Z deníkových záznamů je však zřejmé, že nejenže „je četl“, ale rovněž „si v nich četl“, tedy nejspíše čistě z osobního zájmu. Nejvíce to platí pro období po návratu na Moravu 5. června 1602, kdy nebyl nucen číst z povinnosti, ale pokud něco četl, bylo to bezpochyby čistě z osobního zájmu. Velmi dobře je to však možné sledovat i pro období strávená ve Veroně (od prosince 1600 do května 1601), kde neměl, jak se zdá, pevně daný rozvrh aktivit, a v Sieně, zejména pro dobu po návratu z Říma a Neapole (konec listopadu 1601 až duben 1602), kdy jeho výuka nebyla již vůbec zaměřena na studium latiny, ale na italštinu a šlechtická cvičení. Že se skutečně jedná o zájmovou četbu, je patrné jednak z toho, že Valdštejn nečetl soustavně určitého autora každý den, ale střídal je podle momentálního zájmu;⁸³¹ jednak v případě některých záznamů přímo z nich samotných, např.: „Četl jsem v Plútarchovi něco o Théseovi,“ nebo „Četl jsem si něco v Pliniovi.“⁸³² Navíc některé spisy měl přečtené již z dřívější doby, např. celé Vergiliovo dílo.

Z přehledu v předchozí kapitole je patrné, že na zájmovou četbu můžeme usuzovat u Ciceronových dopisů, řečí a možná i jeho *De officiis*, jež často četl ve Veroně, a snad také některých dalších děl (někdy Valdštejn uvádí pouze to, že četl Cicerona), dále u Vergiliova díla, Plútarchových *Paralelních životopisů*, Pliniovy dopisů a *Židovské války* Josepha Flavia. Velké zastoupení zde tedy má zejména historiografie (Plútarchos, Josephus Flavius) a rovněž některé Pliniovy a zejména Ciceronovy dopisy lze označit jako prameny k římským dějinám. Díla největších římských historiků, Sallustia, Livia a Tacita, zde však chybí. Naopak se Valdštejn nikdy v období podchyceném deníkem nevrátil k četbě Terentia. Vůbec markantní je celkově malé zastoupení veršovaných útvarů s výjimkou Vergilia a jedné zmínky o Ovidiovi, s jehož dílem se patrně alespoň částečně seznámil.⁸³³

Mimo „klasických“ římských autorů četl Valdštejn i novodobá díla psaná v latině. V celém deníku jsou zmínky pouze o několika a ne vždy je zřejmé, o jaké dílo se jedná. To

---

⁸³¹ Např. na přelomu ledna a února 1601 četl soustavně Agrippovu řeč v *Židovské válce* Josepha Flavia (viz pozn. 731–732 této práce) každý den až do 3. února, kdy ji dokončil. Oproti tomu četl 1. února Vergilia a Pliniovy dopisy, 2. února Verglia a Plútarcha, 3. února Plútarcha, 4. února Josepha Flavia, 5. a 6. února Ciceronovy a Pliniovy dopisy a Vergilia, 7. února Ciceronův dopis a Plinia. *Diarium*, f. 246r-v.

⁸³² „Legi in Plutarcho quaedam de Theseo.“ *Diarium*, f. 246v (2. února 1601). „Legi **mih**i [zvýraznil O. P.] aliquid in Plinio.“ *Diarium*, f. 246v (5. února 1601).

⁸³³ Viz pozn. 723, 736 této práce.

je případ např. záznamu k 11. únoru 1601, v němž si Valdštejn poznamenal, že si četl v díle Juana Luise Vivese.⁸³⁴ V celkem devíti záznamech od 15. do 31. března 1601 se nachází poznámka o četbě Justa Lipsia,⁸³⁵ konkrétně jeho spisu *De constantia* a dopisů. Dále Valdštejn četl *Postillu*⁸³⁶ a *Loci communes*⁸³⁷ Philippa Melanchthona a v neposlední řadě také *Il Cortegiano (Dvořan)* Baldassare Castiglioneho. Poznámka o jeho četbě se nachází v pěti záznamech od 2. května do 4. srpna 1601.⁸³⁸ Ty však jistě nedokumentují celou dobu, po kterou Valdštejn tento spis četl. V prvním z nich totiž píše, že dokončil četbu první knihy spisu.⁸³⁹ Vedle předpokladatelné četby Ovidia je to tak další indicie pro to, že Valdštejnovy studijní pobyty měly pravděpodobně ještě náročnější program, než jak to deníkové záznamy dovolují rekonstruovat. Spis zmiňuje také v jiné souvislosti – poté, co navštívil palác v Urbinu, si poznamenal, že v jedné ze zdejších místností byl *Dvořan* napsán.⁸⁴⁰

Valdštejnův vztah ke knihám však lze dokumentovat ještě v jednom aspektu – z deníku je patrný jeho velký zájem o knihovny⁸⁴¹ a zde uchovávané svazky, a to rukopisné i tištěné. Některé jeho záznamy týkající se prohlídek knihoven jsou bohužel velmi stručné a obsahují pouze jednověťá hodnocení knihovny. Když kupříkladu 23. října 1601 zavítal do soukromé knihovny papeže Klementa VIII., poznamenal si do deníku pouze, že je to výborně vybavená knihovna se vším druhem překrásně svázaných knih.⁸⁴² Rovněž Vatikánskou knihovnu, již si prohlédl dva dny nato, ohodnotil pouze stručně: „Viděli jsme Vatikánskou knihovnu, velmi bohatou na řecké i latinské knihy psané perem na pergamenu.“⁸⁴³ Podobně strohý je jeho popis knihovny Jindřicha VII. v Richmondu,⁸⁴⁴ knihoven v Le collège Saint-Jérôme a v jezuitské koleji v burgundské Dole, dnešní Collège de l'Arc,⁸⁴⁵ dále v koleji sv. Petra v Cambridgi,⁸⁴⁶ v chlapecké koleji v Ženevě,⁸⁴⁷ v koleji

---

⁸³⁴ „Legi aliquid in Ludovico Vive et Josepho.“ *Diarium*, f. 247r (11. února 1601).

⁸³⁵ *Diarium*, f. 249r-v.

⁸³⁶ *Diarium*, f. 338v (26. ledna 1603), 351v (5. července 1603).

⁸³⁷ *Diarium*, f. 251v (2. května), 265v (3., 4. a 9. července), 267v (4. srpna 1601).

⁸³⁸ Navíc četl některé cestovní příručky, např. *Britannii* Williama Camdena. O Valdštejnově četbě těchto příruček viz kap. 6. 1.

⁸³⁹ „Absolutus liber primus in Cortegiano Italico.“ *Diarium*, f. 251v.

⁸⁴⁰ „Palatium vero illud habere dicitur 384 cubicula, inter quae notandum conclave, ubi Cortegianus Italicus conscriptus fuit.“ *Diarium*, f. 294v (8. listopadu 1601).

⁸⁴¹ Na tuto stránku jeho zájmů upozornil již M. HOLÝ, „*V pěkné a veselé rovině*“, s. 22, 24.

⁸⁴² *Diarium*, f. 286r, viz ediční část této práce, s. 454.

⁸⁴³ *Diarium*, f. 289r (25. října 1601), viz ediční část této práce, s. 460.

⁸⁴⁴ *Diarium*, f. 177ar (28. července 1600), viz ediční část této práce, s. 393.

⁸⁴⁵ „Hinc intravimus collegium, quod vocant D. Hieronymi, ubi bibliotheca librorum vetustissimorum apertorum. [...] Postea in vicinia bibliothecam Jesuitarum vidimus optime distinctam et variis libris instructam.“ *Diarium*, f. 188v (9. září 1600).

⁸⁴⁶ „Bibliotheca est ibi prae coeteris insignis.“ *Diarium*, f. 153v (11. července 1600).

⁸⁴⁷ „A prandio collegium puerorum ingressi sumus, ubi praeclara est bibliotheca.“ *Diarium*, f. 192v (18. září 1600).

v Bernu,⁸⁴⁸ a dále knihoven v dominikánském klášteře⁸⁴⁹ a v klášteře sv. Michaela (San Michele in Bosco)⁸⁵⁰ v Bologni.

Jindy Valdštejn připojil některé podrobnosti. Ty se mohly týkat např. uspořádání knihovny a jejích místností, jako v knihovně dnes již bohužel neexistujícího františkánského kláštera v Toulouse. Jednalo se o dlouhý prostor s mnoha okny oddělený dřevěnou mříží, knihy na regálech byly zajištěny řetězem.⁸⁵¹ V jiných záznamech si poznamenal, že součástí knihovny v Královské koleji v Cambridgi jsou čtyři oddělené místnosti⁸⁵² a že knihovna v Mertonově koleji v Oxfordu⁸⁵³ má dvě oddělení, rukopisů a tisků.⁸⁵⁴ V královské knihovně jej zaujala mramorová busta krále Eduarda VI. nad vchodem,⁸⁵⁵ o knihovně sousedící s posluchárnou teologie na oxfordské univerzitě si poznamenal, že je to velice krásný prostor zdobený ve své horní části erby a malbami a že má po obou stranách dvoje regály a dvě studovny. Rovněž neopomněl uvést, že zakladatel knihovny Thomas Bodley, podle něž se knihovna dnes nazývá Bodleian Library, platil své agenty, aby v různých částech Evropy obstarávali knihy pro knihovnu.⁸⁵⁶

V dalších zápisech si poznamenal, které vybrané knihy, listiny nebo mapy jej zaujaly, a to nejen obsahem, ale také ozdobným provedením vazby, iluminacemi, resp. ilustracemi, nebo stáří. V knihovně v Pesaru jej zaujala „jakási kniha plná obrázků v hodnotě 12 000 korunátů“ a jeden prvotisk.⁸⁵⁷ Následujícího dne jej v knihovně v Urbinu si s obdivem prohlížel velmi starý rukopis hebrejské Bible, kterou chtěli Židé koupit za zlato o takové váze, kolik sama kniha váží, a opět bohatě ilustrovaná kniha svatých

---

⁸⁴⁸ „Hinc in collegium deducti sumus, ubi instructissima est bibliotheca, ibique sunt pulcerrime depicta creationis et aetates hominum.“ *Diarium*, f. 197r (24. září 1600).

⁸⁴⁹ „[...] sed insuper hic bibliotheca, copia et varietate librorum omnis generis plena.“ *Diarium*, f. 260r (5. června 1601).

⁸⁵⁰ „Inprimis bibliotheca librorum ac tabularum omnis generis plena.“ *Diarium*, f. 260v (6. června 1601).

⁸⁵¹ „Monstratur ibidem bibliotheca [...], libris vetustis refertum [!], qui in subselliis catenis sunt certo ordine illegati. Inter coetera ad parietem vidimus elegantissimam et longissimam tabulam historiogeographicam omnium s[a]eculorum res gestas continentem et picturis exornatam. Area huius bibliothecae est valde longa, cancellis ligneis in aditu s[a]epta fenestris ex utraque parte plurimis extantibus.“ *Diarium*, f. 100r.

⁸⁵² „In hac bibliotheca sunt quattuor distincta conclavia.“ *Diarium*, f. 158r (12. července 1600).

⁸⁵³ Nazvaná podle svého zakladatele, biskupa z Rochesteru Waltera z Mertonu (asi 1205–1277).

⁸⁵⁴ *Diarium*, f. 166v (21. července 1600), viz ediční část této práce, s. 381.

⁸⁵⁵ *Diarium*, f. 173r-v (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 388.

⁸⁵⁶ *Diarium*, f. 166r (18. července 1600), viz ediční část této práce, s. 381. Na tento způsob obstarávání knih upozornil již M. HOLÝ, „V pěkné a veselé rovině“, s. 24. O Bodleian Library viz William DUNN MACRAY, *Annals of the Bodleian Library Oxford with a notice of the earlier library of the university*, Oxford 21984; Ian G. PHILIP, *The Bodleian Library in the seventeenth and eighteenth centuries*, Oxford 1983.

⁸⁵⁷ „Hinc in bibliothecam ducti, omnis generis libris pulchro ordine dispositis instructissimam, vidimus, ubi inprimis liber quidam picturis pulcherrimis repletus, 12 000 Coronatorum constans; item liber primae impressionis monstratur.“ *Diarium*, f. 294r (7. listopadu 1601).

dějin.⁸⁵⁸ Ve zmíněné klášterní knihovně v Toulouse patrně neměl možnost listovat jednotlivými svazky, poznamenal si pouze obrovskou a velmi krásnou historickou mapu, visící na stěně a obsahující světové dějiny všech věků s bohatým obrazovým doprovodem.

Vzácné exempláře viděl také v Anglii. V arcibiskupské knihovně v Londýně byl ohromen výstavností svazků. Do deníku si zapsal, že všechny knihy jsou potažené zlatem nebo hedvábím a že viděl starý exemplář Bible, celý ve stříbře.⁸⁵⁹ V Emanuelově koleji v Cambridgi jej zaujalo blíže neurčené Wolfiovo pojednání, vytištěné v alfabétě, a inkunábule Ciceronových *De officiis*, zmíněná v předchozí kapitole,⁸⁶⁰ v Královské koleji rozměrná kniha žalmů (Valdštejn uvádí pět pídlí na výšku). Původně patřila Jerónimu Osórioovi (1506–1580), biskupovi v Silves v dnešním Portugalsku. Odtud ji přivezl Robert Devereux (1565–1601), hrabě z Essexu a jeden z dobyvatelů Cádizu roku 1596, který ji uloupil při nájezdu právě během tohoto roku. Valdštejnovi jeho průvodci poskytli dostatek času na prohlédnutí knihy a dokonce jej nechali opsat si verše z jejího prvního folia (celkem 19 dvojverší).⁸⁶¹ V Mertonově koleji univerzity v Oxfordu jej zaujal *Catalogus vetus*, obsahující jména všech členů koleje spolu se jmény anglických králů, za jejichž vlády žili. Valdštejn si z něj opsal dva odstavce o Duns Scotovi a Janu Wicleffovi.⁸⁶²

Valdštejn se podíval rovněž do soukromé knihovny Alžběty I., kde byl upozorněn na knihy, jež sama napsala, a na modlitby královny Kateřiny Aragonské (1485–1536), které přeložila z angličtiny do latiny. Do deníku si opsal její věnování jedné knihy jejímu otci a titul jednoho vydání kolokvií Erasma Rotterdamského.⁸⁶³

Nejpodrobnější záznam dokumentující Valdštejnovu prohlídku knihovny je hned první z nich. Poté, co si Valdštejn 10. srpna 1599 prohlédl královskou knihovnu v Paříži, poznamenal si v 16 bodech různé zajímavé knihovní jednotky, mezi nimi *Historia naturalis* Plinia st., bohatě zdobený a iluminovaný 300 let starý rukopis vybraných sentencí z Bible v latině a francouzštině s glosami, taktéž 300 let starý rukopis čtyř evangelií, kde byla Ježíšova slova psána zlatým písmem, dále teologickou knihu vytištěnou

---

⁸⁵⁸ „In bibliotheca arcis plerique libri manu scripti reperiuntur, inter quos nota Biblia H[a]ebraica antiquissima, quae Judaei a duce tanto pondere auri, quantum liber ponderat, emere voluerunt. Alius liber historiis sacris pulcherrime pictis repletus.“ *Diarium*, f. 294v (8. listopadu 1601).

⁸⁵⁹ „[...] vidimus bibliothecam archiepiscopi, in qua omnes libri auro vel holoserico cooperti. Biblia ibi vidimus antiqua argento tota circumdata.“ *Diarium*, f. 143r (6. července 1600).

⁸⁶⁰ *Diarium*, f. 156v–157r (12. července 1600), viz ediční část této práce, s. 369–370. Wolfia ani jeho dílo G. W. Groos neidentifikoval. G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 104, pozn. 165.

⁸⁶¹ „Adiuncta est bibliotheca, ubi notandus liber psalmorum, 5 spith[amas] longus, allatus a comite Essexiae, de Cales Males prope fretum Herculeum, ubi brevissimus est traiectus ex Hispania in Africam.“ *Diarium*, f. 157r (12. července 1600). Následují vypsání verše. Podle tohoto podrobného popisu se zdá, že Valdštejn do té doby nevěděl, kde Cádiz leží.

⁸⁶² *Diarium*, f. 166v (21. července 1600), viz ediční část této práce, s. 381.

⁸⁶³ *Diarium*, f. 138v–139r (5. července 1600), viz ediční část této práce, s. 349.

v Konstantinopoli (blíže neurčenou, protože byla vysázena v aramejském písmu), 1200 let starý rukopis Dioscoridova spisu o lékařství s barevně vyvedenými rostlinami, Ptolemaiovy rukopisné mapy, „glóbus, který se hýbe na způsob orloje“ – a krokodýlí hlavu.⁸⁶⁴

Žádný záznam bohužel neobsahuje zmínku o tom, že by si Valdštejn kupoval knihy, a to nejen během cest, ale ani po návratu. Není tak možné udělat si na základě deníku ani částečnou představu, jak mohla vypadat knihovna brtnických Valdštejnů, jež se po Bílé hoře stala (včetně Valdštejnova deníku) součástí ditrichštejnské knihovny v Mikulově, která byla na konci třicetileté války ukořistěna švédskými vojsky.⁸⁶⁵ Pouze v jeho komunikaci s Martinem Bacháčkem z Nauměřic z roce 1608 se nachází náznak toho, že si ji skutečně budoval. Jak již upozornil J. Polišínský, zaslal mu Bacháček s dopisem z 15. března tisk řeči věnované Jáchymu Ondřeji Šlikovi⁸⁶⁶ a předpokládal tedy, že Valdštejn o něj bude mít zájem a zařadí jej do své knihovny.⁸⁶⁷

• • •

Ještě v jednom ohledu je pozorovatelný Valdštejnův zájem o text, a sice u nápisů, jež si opisoval. Nejednalo se přitom vždy o epigrafické památky, tedy na náhrobcích, budovách, sochách či jiných objektech z trvalého materiálu. V Antverpách 11. října 1599 si poznamenal šest veršů z jednoho z obrazů připravovaných pro uvítání arcivévody Albrechta.⁸⁶⁸ V Avignonu si opsal texty na obrazech polského knížete Kazimíra I. (1016–1058), jež Valdštejn omylem nazývá králem, a papeže Řehoře VII. (†1085).⁸⁶⁹ Další

---

⁸⁶⁴ „Historiam naturalem Plinii in globo geographico. Liber involutus holoserico ex lassuro et auro, ubi principales sententiae Latinae et Gallicae ex bibliis cum glossis, picturis 2366 historiarum, ab annis 300. Liber quatuor vangelistarum, in quo verba Christi aureis literis scripta; evangelistarum vero atramento, ante anno 300. Novum testamentum Groecum minutissimo caractere scriptum. Liber theologicus Armeniacis literis Constantinopoli expressus. Carta christianitatis in formam tabulae geographicae et virginis expandentis manus. Augustinus de Civ[itate] Dei Gallice versus iussu Caroli quinti Galliarum regis per Rolo Depreles [?]. Dioscorides manuscriptus, in quo plantae cum coloribus pictae, ante 1200 annos. Ptolomaei tabulae manu scriptae cum pulchris picturis et aliquot urbibus. [...] Globus, qui movetur ad modum horologii. [...] Caput denique crocodili.“ *Diarium*, f. 60v–61r (31. července, resp. 10. srpna 1599).

⁸⁶⁵ Z českých šlechtických knihoven je nejlépe popsána rožmberská, Lenka VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005; o dalších šlechtických knihovnách v českých zemích viz *tamtéž*, s. 32–35, kde viz další literaturu.

⁸⁶⁶ J. POLIŠIŇSKÝ, *Život a smrt*, 37. Tisk se mi nepodařilo identifikovat.

⁸⁶⁷ *Tamtéž*, s. 40.

⁸⁶⁸ *Diarium*, f. 70v (1., resp. 11. října 1599).

⁸⁶⁹ Valdštejn v opise přejímá chybné údaje o pořadové číslovce VIII. a rok zvolení do úřadu (1077 místo správného 1073). Další údaje (především vlastní jméno Hildebrand) však odpovídají Řehoři VII. *Diarium*, f. 89v–90r (31. března 1600), viz ediční část této práce, s. 337.

takové nápisy si přepsal během prohlídky obrazů ve Whitehallu.⁸⁷⁰ V kostele kartuziánského kláštera Chartreuse de la Sainte-Trinité de Champmol v Dijonu si opsal nápis na obraze zakladatele řádu sv. Bruna Kolínského, mělo se jednat o jeho vlastní verše.⁸⁷¹ Při prohlídce cely, v níž byl uvězněn Jan Hus, si opsal dva krátké nápisy,⁸⁷² na něž nedávno upozornila Blanka Zilynská.⁸⁷³ V Leidenu si opsal nápis na ukořistěném praporu, pověšeném v místním chrámě. Mimo to si k tomuto kostelu poznamenal již pouze, že zde byl vyobrazen ukřižovaný Ježíš Kristus,⁸⁷⁴ což nebyl zdaleka jediný případ, kdy si k celému objektu zapsal minimum podrobností nebo vůbec žádnou, ale nápis si opsal. Totéž platí např. pro jezuitskou kolej v Avignonu (Valdštejn popsal přibližně jednu a půl stránky opisem textu na tabuli u vstupu)⁸⁷⁵ nebo radnici v Marseille.⁸⁷⁶ Také o katedrále sv. Pavla v Londýně si toho nenapsal mnoho, pouze si opsal několik nápisů.⁸⁷⁷

Některé nápisy Valdštejnovi stály za opsání, a to přesto (nebo možná právě proto), že se jednalo o poměrně dlouhé texty nebo větší množství kratších. Řadu rozsáhlých nápisů si opsal během doby strávené v Anglii, např. v Canterburské katedrále,⁸⁷⁸ ve Westminsteru,⁸⁷⁹ kde nejrozsáhlejší jsou čtyřverší věnovaná významným představitelům reformace, dále v Cambridgi při prohlídce jednotlivých kolejí,⁸⁸⁰ ve Woodstock Palace anglické verše královny Alžběty z doby, kdy zde byla vězněna,⁸⁸¹ v Oxfordu verše vedle slunečních hodin a další nápisy,⁸⁸² nebo rozsáhlý nápis v zahradě paláce Nonsuch.⁸⁸³ Nacházejí se však v zápisech z celého průběhu cesty. První poměrně dlouhý opis, o rozsahu dvou set slov, v deníku nalezneme k 20. září 1599. Tehdy se Valdštejn přesouval z Haagu, kde tehdy po několik dnů pobýval, zpět do Rotterdamu přes vesnici Loosduinen, která je dnes součástí Haagu. Nápis, nacházející se v místním kostele, se týkal hraběnky,

---

⁸⁷⁰ *Diarium*, f. 135v–137v (5. července 1600), viz ediční část této práce, s. 346–348.

⁸⁷¹ *Diarium*, f. 187v (7. září 1600).

⁸⁷² *Diarium*, f. 203v–204r (5. října 1600); viz ediční část této práce, s. 404.

⁸⁷³ Blanka ZILYNSKÁ, *Cesta ke vzniku Husova kultu v Kostnici*, Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 37, 2015, č. 6, s. 18–21.

⁸⁷⁴ „Templum, in quo pendet vexillum hostibus ereptum; huic inscriptum ab una parte: ‚Exurge, Domine et iudica causam tuam.‘ Ex altera parte depictus crucifixus.“ *Diarium*, f. 69r (20., resp. 30. září 1599).

⁸⁷⁵ *Diarium*, f. 88v–89r (31. března 1600), viz ediční část této práce, s. 336.

⁸⁷⁶ *Diarium*, f. 93r (9. dubna 1600).

⁸⁷⁷ *Diarium*, f. 143r–v (6. července 1600) viz ediční část této práce, s. 355.

⁸⁷⁸ *Diarium*, f. 130r–131v (29. června 1600), viz ediční část této práce, s. 340–341.

⁸⁷⁹ *Diarium*, f. 134r–141r (5. července 1600), viz ediční část této práce, s. 344–353.

⁸⁸⁰ *Diarium*, f. 155v–158r (12. července 1600), viz ediční část této práce, s. 368–371.

⁸⁸¹ Valdštejn si zapsal původní anglické znění i latinský překlad. *Diarium*, f. 161v–162r (15. července 1600), viz ediční část této práce, s. 375.

⁸⁸² *Diarium*, f. 165r–v (16. července 1600), viz ediční část této práce, s. 379–380.

⁸⁸³ *Diarium*, f. 176r–v (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 390–391.

kteřá měla porodit 365 dětí a byla v tomto kostele pohřbena.⁸⁸⁴ Rozsáhlé opisy se nacházejí v záznamu k františkánskému klášteru v Poitiers,⁸⁸⁵ v kostele sv. Jakuba v Calais si opsal nápis z náhrobku Marie Wentfort, manželky calaiského správce. Nápis o celkové délce 24 jambů popisuje, jak 2. září 1554 zemřela při porodu syna, který nato rovněž zemřel.⁸⁸⁶ V Ženevě si opsal tabulku na stěně vestibulu radnice, připomínající rok 1535 a reformaci v Ženevě, a nápis na radnici samotné.⁸⁸⁷ Hned několik nápisů si opsal v Loretě, jeden z nich má rozsah téměř celé jedné stránky deníku.⁸⁸⁸ Rozsáhlé nápisy si zaznamenal i v dominikánském klášteře sv. Dominika v Bologni.⁸⁸⁹

Z nastíněného přehledu vyplývá, že Valdštejnem opsané nápisy jen někdy souvisely s významnou osobností. (Dalšími příklady, kdy tomu tak bylo, mohou být nápis pod portrétem hraběte Viléma Nasavského ve Vlissingen⁸⁹⁰ nebo na soše Erasma Rotterdamského v Rotterdamu.⁸⁹¹) Jiné se však nacházely na místech, o nichž si za jiných okolností nic nepoznamenával a sama o sobě tak pro něj byla jistě nezajímavá. To se týká nápisů např. v hostinci v Cavaillon nad kamny⁸⁹² nebo na dosud nedostavěném obchodnickém domě v Bordeaux.⁸⁹³ Skoro vždy nápisy opsal, aniž by hodnotil, co jej na nich zaujalo. Jednou z mála výjimek je „krásný nápis“ poblíž kostela sv. Štěpána v Besançonu.⁸⁹⁴ To vše svědčí o tom, že to, co pro něj bylo zajímavé, byl právě obsah textu nápisu.

• • •

V neposlední řadě lze Valdštejnovy intelektuální zájmy dokumentovat na jeho interesech o univerzity a jejich dějiny. Nejvíce si toho zapsal o Cambridgi a Oxfordu, kde strávil celkem asi dva týdny v červenci 1600. Příslušné záznamy k 10. a 15. červenci jsou více méně převyprávěními odpovídajících pasáží ve spise *Britannia* Williama Camdena.⁸⁹⁵

---

⁸⁸⁴ „Margaretha Hermannii Comitiss Hennebergiae uxor [...] annos XL circiter nata, ipso die Parascees, IX circiter horam, ANNO MCCLXXVI, 365 enixa est pueros [...], quorum masculi quotquot erant IOANNES, puellae autem omnes ELISABETHAE vocatae sunt, qui simul omnes cum matre uno eodemque die fati concesserunt atque in hoc Lausdunensi templo sepulti iacent [...]“. *Diarium*, f. 67r (10., resp. 20. září 1599).

⁸⁸⁵ *Diarium*, f. 109r–110r (13. a 14. května 1600).

⁸⁸⁶ *Diarium*, f. 126v (24. června 1600). V kostele si opsal ještě další náhrobní nápis o čtyřech verších a dlouhý nápis u sochy Ježíše Krista. *Diarium*, f. 127r–128r.

⁸⁸⁷ *Diarium*, f. 191v–192r (16. září 1600), viz ediční část této práce, s. 399.

⁸⁸⁸ *Diarium*, f. 292r–v (5. listopadu 1601), viz ediční část této práce, s. 467–469.

⁸⁸⁹ *Diarium*, f. 296r–v (11. listopadu 1601).

⁸⁹⁰ *Diarium*, f. 65v (4., resp. 14. září 1599).

⁸⁹¹ *Diarium*, f. 66r (7., resp. 17. září 1599).

⁸⁹² *Diarium*, f. 90v (1. dubna 1600).

⁸⁹³ *Diarium*, f. 104r (3. května 1600).

⁸⁹⁴ *Diarium*, f. 189r–v (10. září 1600). Zřejmě měl na mysli kapli sv. Štěpána v besançonské citadele.

⁸⁹⁵ O četbě tohoto spisu a dalších příruček viz kap. 6. 1.

K univerzitě v Cambridgi si poznamenal pověst o jejím založení, výčet jednotlivých kolejí (opět s roky jejich založení), popis organizace celé univerzity, udělovaných titulů a průběhu disputací.⁸⁹⁶ Záznam věnovaný oxfordské univerzitě je kratší, výčet jednotlivých kolejí a jejich dějiny však rovněž obsahuje.⁸⁹⁷

Jindy bývají jeho záznamy výrazně stručnější. Toliko dvě věty věnoval univerzitě v Padově. V jeho zápisu k 3. prosinci 1600 stojí, že tuto velmi slavnou akademii založil roku 1178 Fridrich II., aby uškodil Boloňanům, a že zde studuje mnoho šlechticů.⁸⁹⁸ O nic více si nepoznamenal o basilejské univerzitě, pouze že město je díky ní a zejména její lékařské fakultě po celém světě velmi proslulé.⁸⁹⁹ O univerzitě ve Valence si zapsal jen to, že zde učil humanista a právník Jacques Cujas (1522–1590),⁹⁰⁰ u pisánské univerzity zmínil, že jejími profesory jsou mj. velmi slavní lékaři Girolamo Mercuriale (1530–1606)⁹⁰¹ a „Fragineus“, jehož se mi nepodařilo identifikovat.⁹⁰² Paradoxně vůbec nic si Valdštejn nepoznamenal o štrasburské akademii ani univerzitách v Orléansu a v Sieně, kde studoval několik měsíců až let. Pouze k 26. dubnu 1602, poslednímu dni před odjezdem ze Sieny, si zapsal několik poznámek o vzniku a dějinách tohoto města.⁹⁰³

V dalších záznamech se Valdštejn dopustil omylů. Mezi místy hodnými k vidění v Toulouse uvádí mj. zdejší univerzitu, která byla založena roku 1229. Valdštejn ale uvádí, že „tato kdysi slavná univerzita k roku 1200 obdržela právo jmenovat doktory teologie a byla nadána privilegii papeži Janem XXII. a Inocencem VI.“⁹⁰⁴ O univerzitě v Oxfordu píše, že papežové nenazývali univerzitou (myšleno v době jejího založení) žádnou další kromě pařížské a padovské.⁹⁰⁵ Nebylo mu tedy známo, že oxfordská univerzita je patrně starší než obě jmenované ani že nejstarší univerzita na světě byla založena již roku 1088

---

⁸⁹⁶ *Diarium*, f. 151r–153v (10. července 1600), viz ediční část této práce, s. 363–365.

⁸⁹⁷ *Diarium*, f. 163r–164v (15. července 1600), viz ediční část této práce, s. 376–378.

⁸⁹⁸ „Celeberrima est ibi academica, a Friderico 2. caesare, ut aegre faceret Bononiensibus, anno gratiae 1178. condita; quo magna frequentia nobilium illustrium personarum confluit.“ *Diarium*, f. 239r.

⁸⁹⁹ „[...] Basilea [...] universitate vero, praecipue in facultate medica, toto orbe clarissima [est].“ *Diarium*, f. 206v.

⁹⁰⁰ „Ibi est academia jure consultorum; ibidem docuit Cujatius.“ *Diarium*, f. 87r (26. března 1600). O něm viz Xavier PRÉVOST, *Jacques Cujas (1522–1590). Jurisconsulte humaniste*, Genève 2015.

⁹⁰¹ O něm Alessandro ARCANGELI – Vivian NUTTON (a cura di), *Girolamo Mercuriale. Medicina e cultura nell'Europa del Cinquecento. Atti del convegno „Girolamo Mercuriale e lo spazio scientifico e culturale del Cinquecento“ (Forlì, 8-11 novembre 2006)*, Firenze 2008.

⁹⁰² „Academiam habet nobilissimam [...] nunc circiter 32 professores diversarum facultatum alit, e quibus in medicina clarissimi sunt Mercurialis et Fragineus.“ *Diarium*, f. 305r (27. dubna 1602).

⁹⁰³ *Diarium*, f. 303v–304r.

⁹⁰⁴ „Universitas celeberrima olim, quae ad 1200. jus accepit creandi doctores theologiae. Aucta privilegiis multis a pontifice Joanne X[X]II et Innocentio VI.“ *Diarium*, f. 100r (26. dubna 1600). Oba papeži před svými pontifikáty na toulouské univerzitě vyučovali právo.

⁹⁰⁵ *Diarium*, f. 163r (15. července 1600), viz ediční část této práce, s. 376.

v Bologni, přestože Camden uvádí správnou informaci.⁹⁰⁶ A když Valdštejn v Bologni 5. června 1601 byl, zaujala jej pouze univerzitní budova, o jejím primátu se vůbec nezmiňuje.⁹⁰⁷

• • •

Valdštejnovy intelektuální zájmy se projeví ještě ve dvou oblastech, souvisejících alespoň částečně se slovesnou kulturou, jimiž jsou hudba a divadlo. Již jsem uvedl, že se v součtu více než dva roky v období od března 1598 do dubna 1602 učil hrát na dnes neznámý hudební nástroj. Jeho deník však dokládá, že kromě toho navštěvoval také koncerty, zejména v Itálii – např. 22. března 1601 ve Veroně v domě hraběte Bevilacqua,⁹⁰⁸ 22. listopadu 1601 v sienské katedrále Nanebevzetí Panny Marie (Duomo di Siena)⁹⁰⁹ nebo 15. května 1602 (během zpáteční cesty na Moravu) v benátském kostele sv. Marka.⁹¹⁰

Dobrou hudbu a krásný zvuk nástroje uměl Valdštejn náležitě ocenit. Např. když 17. října 1599 zahlédl v Bruselu arcivévody Albrechta VII. Habsburského vycházet z kostela po mši a poté jej pozoroval u oběda, poznamenal, že u toho hrála krásná hudba.⁹¹¹ Dne 31. července 1600, krátce před návratem z Anglie, shlédl vystoupení šesti urozených sester, které krásně hrály na různé nástroje a zpívaly.⁹¹² Zvláště Valdštejna zaujaly krásně znějící vodní varhany,⁹¹³ jež viděl 12. června 1601 ve Villa di Pratolino poblíž Florencie.⁹¹⁴ Zvláštní nástroj mu byl ukázán 3. října 1601 v paláci velkovévody

---

⁹⁰⁶ „Universitatis enim nomine iam antea honorant Pontifices Romani, quo titulo non aliam praeter Parisiensem, & Patauinae, in suis decretis eo tempore dignati fuerunt.“ Cit. dle Guilielmus CAMDENUS, *Britannia, sive florentissimorum regnorum, Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adiacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio*, Londini 1594, s. 283.

⁹⁰⁷ „Huic vicina est academiae schola publica, aedificium per amplum. Scalae, quibus ab ingressu primo scandunt ad interiora perystilia [...], mira quadam elegantia detinent advenas, nec minus perystilia cum auditoriis concinne pavimentata, portae marmorum diversorum pulchritudine conspicuae.“ *Diarium*, f. 259v–260r.

⁹⁰⁸ „Fui in domo comitis Bivilaguae et ibi audivi musicam.“ *Diarium*, f. 249r.

⁹⁰⁹ „Al Duomo musicae pulchrae interfuimus.“ *Diarium*, f. 297v.

⁹¹⁰ „Fuius hoc die al S. Marco auditori musicam.“ *Diarium*, f. 317v.

⁹¹¹ „Vidi archiducem procedentem ex missa templi arcis. Deinde spectavi eum prandentem [...]. Habuit elegantissimam musicam.“ *Diarium*, f. 71r (7., resp. 17. října 1599).

⁹¹² *Diarium*, f. 177av, viz ediční část této práce, s. 394.

⁹¹³ Název je poněkud zavádějící, protože voda neproudila do píšťal místo vzduchu, vodní pumpa pouze udržovala jeho stálý tlak. Nástroj, zvaný též *Hydraulis*, *Hydraulos* nebo *organon hydraulikon*, byl známý již v antice. Sestrojil jej okolo r. 250 př. n. l. Ktésibios, popsali jej také Herón z Alexandrie ve svém spise *Pneumatika* a římský architekt Marcus Vitruvius Pollio (*De architectura libri X*, 9,8,4 a 10,8,1–6; čes. překlad Marcus VITRUVIUS POLLIO, *Deset knih o architektuře*, přel. Alois Otloupalík, Praha 32001, s. 317, 345–348). Werner WALCKER-MEYER, *Die römische Orgel von Aquincum*, Stuttgart 1970; Friedrich JAKOB – Markus LEUTHARD – Alexander C. VOÛTE – Anne HOCHULI-GYSEL, *Die römische Orgel aus Avenches/Aventicum*, Avenches 2000; <http://www.hydraulis.de/> (přístup: 1. 9. 2016).

⁹¹⁴ „Intrinsic videntur organa, quae motu aquae suavissimam reddunt musicam.“ *Diarium*, f. 263v.

toskánského v Římě, dnes nazývaném Villa Medici, vydávající zvuk pěti různými způsoby.⁹¹⁵ Rovněž v zahradě papežského paláce si předchozího dne s obdivem vyslechnul vodou poháněné „organon pneumaticum“, k němuž dotvářel kulisu zpěv ptáků.⁹¹⁶ V Ulmu jej zaujaly krásně zdobené stříbrné varhany, ale zřejmě je neslyšel znít⁹¹⁷ a v mnichovské katedrále sv. Petra varhany s dřevěnými píšťalami.⁹¹⁸ Další varhany si prohlížel např. v bazilice sv. Jana v Lateránu⁹¹⁹ či v milánské katedrále,⁹²⁰ „skutečně stojí za vidění“ varhany v kostele di Santa Maria Maggiore v Tridentu.⁹²¹

Valdštejnovy deníkové záznamy překvapivě nedokládají mnoho koncertů, které vyslechnul. Jedním z mála je „večerní hudba“ v kostele sv. Marka v Benátkách⁹²² a „krásná hudba“ v sienské katedrále Nanebevzetí Panny Marie.⁹²³ Vedle koncertů navštěvoval také divadelních představení. Během svých studií a cest jich zhlédl na dvě desítky, především komedií, jimž dával přednost před tragédiami. Pro období 1597–1602 dokládá jeho deník pro každý rok alespoň jednu zhlédnutou inscenaci. Prvním z nich byla blíže neurčená komedie, sehraná 17. července 1597 ve Štrasburku.⁹²⁴ Zde navštěvoval také akademická představení, a to jednu komedii⁹²⁵ i tragédii.⁹²⁶

O tom, proč začal Valdštejn navštěvovat divadelní představení právě v létě 1597 a co jej na ně přivedlo, je možné pouze spekulovat. Deníkové záznamy o tom nic nevyprávějí. Je však možné, že na tento Valdštejnův zájem měla vliv četba Terentiových komedií, s níž započal 18. června 1597, tedy necelý měsíc před první doloženou návštěvou divadla. Jisté je, že tehdy, tedy v červenci a v srpnu 1597, zhlédl více inscenací než za celou zbývající dobu zdokumentovanou deníkem. V období od 4. do 19. srpna 1597 byl totiž Valdštejn celkem třináctkrát na deseti různých komediích.⁹²⁷ Jejich názvy nezaznamenal, pouze stručně nastiňuje obsah (např. o Zuzaně, o bohatém Židovi, o Faustovi nebo o Esther). U první z nich zmiňuje, že byla uvedena Angličany, a pravděpodobně to platí i pro ty následující. Valdštejn sice neuvádí, že by všechny hry

⁹¹⁵ *Diarium*, f. 275v, viz ediční část této práce, s. 436.

⁹¹⁶ *Diarium*, f. 274r, viz ediční část této práce, s. 434.

⁹¹⁷ „Mane vidimus templum summus Ulmae, quod elegantissimum organum habet argenteum pneumaticum, pulcherrime pictum.“ *Diarium*, f. 212v (7. listopadu 1600).

⁹¹⁸ „In ecclesia cathedrali D[ivi] Petri vidimus organon pneumaticum, cuius tubi sunt ex ligno [...]“ *Diarium*, f. 216v (13. listopadu 1600).

⁹¹⁹ *Diarium*, f. 288v (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 459.

⁹²⁰ *Diarium*, f. 314v (8. května 1602).

⁹²¹ „[...] in templo D. Mariae, ubi οργαnov vere conspiciendum visitur.“ *Diarium*, f. 319v (24. května 1602).

⁹²² *Diarium*, f. 256v (30. května 1601), viz ediční část této práce, s. 426.

⁹²³ „Al Duomo musicae pulchrae interfuiimus.“ *Diarium*, f. 297v (22. listopadu 1601).

⁹²⁴ *Diarium*, f. 20v (7., resp. 17. července 1597).

⁹²⁵ *Diarium*, f. 21v (4., resp. 14. srpna 1597).

⁹²⁶ *Diarium*, f. 35v (7., resp. 17. července 1598).

⁹²⁷ *Diarium*, f. 21r–22r.

inscenovala jedna a táž herecká společnost, lze to však předpokládat, protože tři hry se opakovaly (7., 10. a 13. představení byla reprízami 2., 5. a 3. inscenace).

Není zřejmé, v jakém jazyce byly tyto komedie odehrány. Anglicky Valdštejn neuměl, nelze však usuzovat, že nemohly být inscenovány anglicky, protože v takovém případě by Valdštejn tato představení nenavštívil. Jistě totiž byl na anglickém představení během svého pobytu v Londýně v létě 1600, a to dokonce hned dvakrát – 3. července, tedy brzy po přijetí do města,⁹²⁸ a opět 2. srpna, krátce před opuštěním Anglie.⁹²⁹ Ani jeden záznam neobsahuje podrobnosti o tom, které divadlo navštívil nebo jakou komedii zhlédl. Pouze při první návštěvě připojil popis divadla: „Divadlo bylo postaveno podle zvyku starých Římanů ze dřeva a tak, aby diváci mohli zcela pohodlně vidět detaily z každé části budovy.“⁹³⁰ Je však pozoruhodné, že Valdštejn navštěvoval představení v angličtině, přestože tento jazyk neovládal. Zřejmě jej přitahovalo divadlo samotné.

Mimo tato představení jsou v deníku zmínky již jen o třech dalších. V Bruselu viděl 6. září 1599 komedii sehranou před radnicí,⁹³¹ další komedii 13. října 1601 v Neapoli⁹³² a poslední 22. září 1602 v Brně poté, co byl u vysvěcení nového jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie (se stavbou se začalo 1598). Mohlo se tedy jednat o jezuitské představení, deníkový záznam však neobsahuje žádné podrobnosti.⁹³³ Kromě her sledoval v divadlech rovněž sportovní zápolení, konkrétně 6. a 14. května 1601 ve Veroně.⁹³⁴

Se zájmem o scénická představení souvisí i jeho interes o divadelní budovy a amfiteátry. Často pro něj byly památkou, jež si v celém městě nejvíce zasloužila jeho pozornost. V některých záznamech pouze zaznamenal existenci takové budovy (nebo jejích trosky)⁹³⁵ v daném místě, jindy připojil i jeho popis. Jedním z prvních bylo 29. března 1600 římské divadlo v Orange, považované za nejlépe zachované na světě: „Divadlo hodné vidění, nesmírně veliké, postavené jako půlkruh podle římského zvyku.“⁹³⁶ Okolo mnoho ochozů, z nichž Římané sledovali zápasníky; na témže místě uspořádali

---

⁹²⁸ „Audivimus comoediam Anglicam.“ *Diarium*, f. 133r.

⁹²⁹ „Vidimus Comoediam Anglicam.“ *Diarium*, f. 178v.

⁹³⁰ „Theatrum ad morem antiquorum Romanorum constructum ex lignis ita formatum, ut omnibus ex partibus spectatores commodissime [?] singula videre possint.“ *Diarium*, f. 133r-v.

⁹³¹ *Diarium*, f. 64v (27. srpna, resp. 6. září 1599).

⁹³² *Diarium*, f. 282v, viz ediční část této práce, s. 447.

⁹³³ „Interfui consecrationi templi novi Jesuitici, postea etiam comoediae.“ *Diarium*, f. 329r.

⁹³⁴ Podrobnější je druhý ze záznamů: „Vidi currentes in amphitheatro ad quintanam. Duae erant companie elegantibus vestimentis varii coloris vestiti. In unaquaque erant 12 personae. Quidam Comes de Justo obtinuit palmam et coronam 100 coronatorum.“ *Diarium*, f. 252v–253r.

⁹³⁵ Např. 22. září 1600 v dnešním Avenches (Aventicum, *Diarium*, f. 194v), 6. října 1601 v Terracině (*Diarium*, f. 276r) nebo 23. října 1601 Marcellovo divadlo v Římě (*Diarium*, f. 286v).

⁹³⁶ Divadlo bylo postaveno za vlády císaře Augusta a je tak jen o několik desetiletí mladší než pompejské. O divadle viz Michel-Edouard BELLET, *Orange antique. Monuments et musee*, Paris 1991.

hastiludia.⁹³⁷ Během své cesty Francií měl dále možnost prohlédnout si např. amfiteátr v Arles, kde jej zaujaly rozměry budovy se 60 oblouky a čtyřmi věžemi,⁹³⁸ nebo v Nîmes, který na něj taktéž velmi zapůsobil – kromě údajů o tvaru a velikosti (63 oblouků) si přičinil poznámky taktéž o výjevech z římské mytologie na zdech této stavby. Poznámka o tom, že se o amfiteátru říká, že převyšuje veronský, vypovídá o tom, že si Valdštejn zjišťoval informace o viděných památkách a že i o Itálii měl určité povědomí, ještě než tam odcestoval.⁹³⁹

Jak jsem již zmínil v předchozí kapitole, amfiteátr ve Veroně si Valdštejn poprvé prohlédl hned druhý den z přibližně půl roku stráveného v tomto městě. V příslušném zápise však pouze poznamenal, že o něm více napíše později.⁹⁴⁰ Učinil tak v záznamu ke 14. květnu 1602, kde mu věnoval obsáhlou charakteristiku na plné dvě stránky deníku. V něm amfiteátr popsal opět s důrazem na počet jednotlivých stavebních prvků, ale připojil také údaj o kapacitě divadla (přes 23 000 lidí) a charakterizoval stavební slohy, v němž bylo postaveno. Rovněž se s lítostí pozastavil nad skutečností, že budova posloužila jako zdroj stavebního kamene, a nadšeně kvitoval, že místní nobilita ji nechala na vlastní náklady restaurovat a obložit mramorem.⁹⁴¹

V Římě si Valdštejn samozřejmě prohlédl Koloseum. Jeho hodnocení se opět týká zejména kvantitativní stránky – pro jeho rozměry i uměleckou stránku není dle jeho názoru v Římě nic tohoto druhu obdivuhodnějšího. Zapsal si, že během 15 let jeho stavby na ní pracovalo 80 000 otroků, že jeho kapacita je 87 000 lidí a že nyní zde štolbové cvičí koně.⁹⁴² V Římě viděl rovněž Marcellova divadla v jižní části Martova pole z doby císaře Augusta, původně prý s kapacitou 80 000 lidí.

---

⁹³⁷ „Theatrum visu dignum amplum et ingens, instar semicirculi ad morem Romanorum aedificatum. Circum multa ambulacra, ex quibus Romani spectabant pugiles. Eodem in loco etiam instituebant hastiludia.“ *Diarium*, f. 87v–88r.

⁹³⁸ „[...] praecipuum est amphitheatrum, quod Arenas vocant, a Romanis constructum, forma rotunda, 60 arcibus praegrandibus constans et quatuor turribus magnam urbis partem suo ambitu complectens, in eminentiori loco situm.“ *Diarium*, f. 94r (12. dubna 1600).

⁹³⁹ „Primo amphitheatrum opus singulare et admirandum, figurae ovalis. Tam praestans, ut Veronense superare dicatur, inprimis si lapidum moles spectatur. Arcus habet praegrandes 63, qui magnam urbis partem occupant. Ei inter caetera sunt insculpti vultures, qui apparuerunt Romulo et Remo in condenda urbe Roma; lupa, altrix Romuli et Remi; itém gladiatores; 4. faemina insidens Priapo; deinde sculpturae aquilarum, insignia Romanorum in area quarundam aedium sine capitibus, quae a Gotthis in Romanorum odium allatae putantur.“ *Diarium*, f. 95v (15. dubna 1600).

⁹⁴⁰ *Diarium*, f. 242v (7. prosince 1600), viz ediční část této práce, s. 417. Potřeboval tehdy zapsat do deníku popis přinejmenším části cesty do Itálie, což mu trvalo až do 8. ledna 1601. *Diarium*, f. 244v, viz ediční část této práce, s. 421.

⁹⁴¹ *Diarium*, f. 253r–254r, viz ediční část této práce, s. 424–425. O divadle viz např. Bartolomeo GIULIARI, *Topografia dell'amfiteatro di Verona*, Ferrara 1992; Franco SPALVIERO – Diego ARICH, *L'Arena di Verona. Duemila anni di storia e di spettacolo*, Verona 2002.

⁹⁴² *Diarium*, f. 291r–v (30. října 1601), viz ediční část této práce, s. 465.

Viděl i novodobá divadla. Kromě londýnského divadla to bylo Teatro Olimpico ve Vicenze, které na něj silně zapůsobilo. „Je zde překrásné divadlo, vystavěné ve tvaru půlkruhu a mající výborně rozvržené scény a půlkruhové stupně, aby mohlo hry sledovat nesmírné množství lidí.“⁹⁴³ Divadlo bylo postaveno v letech 1580–1585, bylo tedy dokončeno teprve 15 let před Valdštejnovým pobytem ve městě. Bylo posledním projektem Andrey Palladia (1508–1580), který ale brzy po započetí stavby zemřel, a tak ji dokončil Vincenzo Scamozzi (1546–1616).

Je zajímavé, že Valdštejn využíval jeho tvaru budovy amfiteátru k přirovnáním. Učinil tak v souvislosti s Palazzo della Carovana v Pise, jenž byl postaven v letech 1562–1564 Giorgiem Vasarim (1511–1574) pro ústředí řádu sv. Štěpána.⁹⁴⁴ Zvláštní je jeho přirovnání okrouhlého tvaru Lago d’Agnano k amfiteátru.⁹⁴⁵ Jezero bylo sopečného původu, a než bylo roku 1870 vysušeno, mělo díky tomu kruhový obrys, podobně jako nedaleké Lago d’Averno, k němuž Valdštejn rovněž došel, avšak u něj již takový příměr nepoužil.⁹⁴⁶

• • •

Další otázkou je, zda Valdštejn podporoval vydávání knih. Dochovalo se několik tisků, jež mu byly věnovány, z nichž první byl vydán ještě v době jeho studií, roku 1599 ve Štrasburku. Drobná sbírka *Virtutibus et gloriae crescenti [...] Zdenconis a Waldstein [...]* Christopha Colera z Altdorfu⁹⁴⁷ obsahuje básně věnované Valdštejnovi (s. 3–7), Veikhardovi z Auersperku (s. 7), Ropalovi (8–9) a Paulu Virdungovi (9–10). A právě Paul Virdung, o němž je možné domnívat se, že byl jedním z Valdštejnových vychovatelů,⁹⁴⁸ věnoval v roce 1608 Valdštejnovi, Janu st. Zahrádeckému ze Zahrádek a Janu Bukůvkovi z Bukůvky, svoji doktorskou disputaci *Discursus medicus de ventis in microcosmo seu spiritu flatulento et affectuum hinc in humano corpore nascentium diagnōs[ei] ac therapeia*⁹⁴⁹ a výslovně uvedl, že trojice moravských šlechticů byla jeho mecenáši.

---

⁹⁴³ „Pulcherrimum est ibi theatrum in hem[ic]ycli faciem deformatum, scenas egregie dispositas habens et semiroundos gradus, ut ingens hominum multitudo ludos inspectare potuerit. Proscenium artificiose est exstructum et scenographice, ut intuitu amplissima urbs plateis latis ornata repraesentari videatur. Supra portam lapidi incisa sequentia leguntur: ‚Virtuti ac Genio. Olympicorum Academia Theatrum hoc a fundamentis erexit.‘“ *Diarium*, f. 240r-v (5. prosince 1600).

⁹⁴⁴ „Fuius denique in palatio equitum S. Stephani, quod instar amphitheatri est, cum eorum insigniis et vexillis.“ *Diarium*, f. 307r-v (30. dubna 1602).

⁹⁴⁵ *Diarium*, f. 280r (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 443.

⁹⁴⁶ *Diarium*, f. 281v (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 445.

⁹⁴⁷ VD16 ZV 17973.

⁹⁴⁸ Viz s. 87–88 této práce.

⁹⁴⁹ VD17 7:696697V.

Valdštejnovi je věnována rovněž jedna z předmluv Melchiora Junia ve třetím svazku *Orationum, quae Argentinensi in academia exercitii gratia scriptae et recitatae ab illustr[ibus] generos[is] nobil[ibus] et aliis*, vydaném ve Štrasburku roku 1611.⁹⁵⁰ Poslední dohledaný spis věnovaný Valdštejnovi je *Utilis Nocturnorum somniorum consideratio* [...] Abrahama Hossmanna (1561–1617) z roku 1613.⁹⁵¹

Věnování otištěná v knize mohla být výrazem vděčnosti za mecenášovu podporu, která by tak byla pro podporovatele prostředkem upozornění na svoji osobu.⁹⁵² Ze zmíněných tisků to zřejmě platí pro básně z roku 1599, které byly napsány na objednávku a vznikly pouze proto, aby Valdštejna i ostatní oslavily. Okolnosti vydání dalších publikací však mohly být složitější a bez jejich znalosti není možné rozhodnout, zda tomu tak skutečně bylo i v jejich případě. A tak přestože u Virdungu a Junia máme doloženo, že je znal ze svých studijních let, vinou absence známých pramenů, především korespondence, není možné činit další závěry o tom, zda tyto kontakty nadále udržoval či rozvíjel, ať už v jakékoli podobě, tím méně v rovině mecenátu. V každém případě protože tyto tři práce věnované Valdštejnovi byly vydány v zahraničí, mohla taková skutečnost vejít v českých zemích ve známost jen ve velmi omezené míře.

• • •

Díky těmto zjištěním o povaze Valdštejnových intelektuálních zájmů je možné alespoň částečně zodpovědět otázku, jakou pro něj měly učenost a nabyté vědomosti hodnotu po návratu na Moravu a převzetí zděděných statků. Po návratu na Moravu byl konfrontován se skutečností, že jej čekají docela jiné úkoly, než s jakými se setkával za studií. Při vypořádávání se s nimi mohl a měl zúročit nabyté znalosti, dovednosti a zkušenosti, ale samy o sobě se jeho životní náplní stát neměly. Mezi zápisky vzniklými po návratu z cest si proto lze všimnout nenápadného povzdechu: „Jiný život, jiný způsob života. Tento čas si žádá jiného života a jiných zvyků.“⁹⁵³ Měl na mysli nejspíše práci s účty, jimiž se v těchto dnech po polovině prosince roku 1603 spolu se svými písaři zabýval. V této souvislosti lze připomenout pasáž v dopise Karla st. ze Žerotína z 5. října

---

⁹⁵⁰ VD17 3:315585F.

⁹⁵¹ VD17 23:333631W.

⁹⁵² M. KOLDINSKÁ, *Zrození intelektuála*, s. 564–566; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 261–262.

⁹⁵³ „Alia vita, alia di[a]jeta; hoc tempus aliam vitam, alios mores postulat.“ *Diarium*, f. 364v (16. prosince 1603).

1607 Amandu Polanovi, jemuž si v něm postěžoval, že se jeho příbuzný Ladislav Velen cele oddal „rei familiariae movendae“.⁹⁵⁴

Oba mladé muže tedy po návratu z kavalírské cesty zaměstnávaly povinnosti výrazně odlišné od toho, než čemu se věnovali po převážnou část doby na ní strávené, na vedení účtů a správu panství je jejich studia dokonce prakticky nepřipravovala. Svě umělecké zájmy si však oba přesto uchovali. Zatímco Ladislav Velen ze Žerotína provedl několik stavebních podniků,⁹⁵⁵ Valdštejn se v soukromí věnoval svým intelektuálním a kulturním zájmům, především četbě. Ty se však podle dostupných pramenů projevovaly především v tom ohledu, že byl „konzumentem“, tedy čtenářem a divákem.

Z Valdštejnovy citované poznámky nelze mnoho vyvozovat, spíše se však jedná o vnímání změněné životní situace než o proměnu v osobním postoji. Jistě ji nelze srovnávat s obratem v postojích Bohuslava Hodějovského z Hodějova, který se během krátké doby postavil zády ke svému dosavadnímu způsobu života, cele zasvěcenému sebevzdělávání a intelektuálním zájmům, jak to na konci roku 1552 vyjádřil v dopise strýci Janovi: „Užitek z války větší jest, větší i sláva a čest než z probdělých nocí.“⁹⁵⁶ U Valdštejna takovýto obrat během let 1602 a 1603 nepozorujeme. Sice nakonec i on v pozdějších letech dosáhl postupu v úřední dráze, když se za stavovského povstání na Moravě stal direktorem a komorníkem Fridricha Falckého, ale pro nedostatek pramenů nelze soudit, zda u Valdštejna postupně došlo k proměně jeho představ o životním naplnění, nebo zda u něj zapůsobila jiná motivace.

• • •

Valdštejnův zájem o umění se upíral vedle literatury, hudby a divadla také na výtvarné umění. K němu se vyjádřím v následující kapitole, věnované jeho vnímání toho, co spatřil na svých cestách.

---

⁹⁵⁴ F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 38 tento toto sousloví interpretuje jako „hospodaření“, oproti tomu N. REJCHRTOVÁ (vyd.), *Karel starší ze Žerotína*, dop. č. 106, s. 231 je překládá jako „rodinný život“, zřejmě vedena předchozí Žerotínovou větou, že se Ladislavu Velenovi narodil druhý syn. Přikláním se k Hrubého výkladu – spojení *res familiaris* znamená jmění, majetek, Žerotín tedy měl na mysli dle mého názoru povznesení majetku. O hospodaření Ladislava Velen ze Žerotína viz F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 35–38.

⁹⁵⁵ F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 39–41.

⁹⁵⁶ Cit. dle M. KOLDINSKÁ, *Zrození intelektuála*, s. 562. O Bohuslavovi Hodějovském viz zejména Josef JIREČEK, *Bohuslav Hodějovský z Hodějova*, Časopis Musea Království českého 58, 1884, s. 173–195; J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, II, s. 313–320.

6. Valdštejnovo vnímání městského prostředí a krajiny

Z předchozích kapitol vyplývá, že Valdštejn získal za svých studií dobrou znalost latiny a poměrně hluboké humanistické vzdělání, díky němuž měl načtena díla starověkých, především římských autorů a byl schopen psát některé literární útvary. Ještě před rozborem Valdštejnových rozsáhlých popisů navštívených míst a než budeme sledovat způsob jeho vnímání okolního prostředí, je proto třeba položit si otázku, zda měly tyto jeho znalosti vliv i na jeho způsob psaní.

Městské topografie byly v období humanismu hojně pěstovaným literárním žánrem, který měl hlubokou tradici v antice. Z té se dochovaly také normativní texty, v nichž se nacházejí také návody k popisování staveb a míst pro jejich sepisování, např. *Περι επιδεικτικων* Menandra z Laodikeje nebo Quintilianovy *Institutiones oratoriae*. O druhé z těchto prací je doloženo, že ji Valdštejn znal. Zde Quintilianus v závěru kapitoly o chvále a haně přirovnává chválu měst ke chvále lidí: „Místo otce to je zakladatel, mnoho vážnosti dodává stáří [...]. Občané jsou městu k ozdobě tak jako rodičům děti.“ U chvály míst dle něj „přihlížíme podobně ke vzhledu a užitečnosti [...]“.⁹⁵⁷ Jak upozorním níže, hodnocení krajiny z hlediska krásy i užitečnosti nacházíme i ve Valdštejnových popisech a rovněž u měst se zajímal o jejich minulost i o jejich obyvatele (viz kap. 6. 1.).

Kromě těchto normativních vzorů se z antiky dochovaly i jejich aplikace, ať již jako součást rozsáhlejších děl, nebo v podobě samostatného žánru, do nějž se popisy měst vyvinuly v římské literatuře.⁹⁵⁸ Avšak jediný starověký autor topografií, jehož četbu máme u Valdštejna doloženu, je Plinius ml., navíc až od ledna roku 1601 a není jisté, že jeho soubor dopisů přečetl celý. Za předpokladu, že ano, nemohl uniknout jeho pozornosti list Luciovi Domitiovi Apollinarovi, obsahující podrobný popis Pliniovy villy v podhůří Apenin.⁹⁵⁹ Plinius v něm nejprve stanovil, že se bude zabývat podnebím, krajinou a konečně samotnou villou, jejíž popis je jádrem celkového popisu. Při popisu krajiny hodnotí estetickou stránku i možnosti využití.⁹⁶⁰ Poté do prostředí zasadil villu, při jejímž popisu systematicky postupuje. Zaměřuje se jak na celkový popis, tak na jednotlivé

⁹⁵⁷ Marcus FABIVS QUINTILIANUS, *Základy rétoriky* (= Živá díla minulosti 101), přel. Václav Bahnik, Praha 1985, s. 154. Srov. Quintilianus, *Institutiones oratoriae*, 3,7,26–27.

⁹⁵⁸ Více k tomu a rovněž o dějinách žánru v antice viz Dana MARTÍNKOVÁ, *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře* – Jan MARTÍNEK, *Jan Hodějovský a jeho literární okruh*, (vyd.) Marta Vaculínová, Praha 2012, s. 5–12.

⁹⁵⁹ *Dopisy*, 5,6, čes. překlad viz PLINIUS Mladší, *Dopisy* (= Antická knihovna 58), přel. Ladislav Vidman, Praha 1988, s. 150–157.

⁹⁶⁰ Je zajímavé, že zde Plinius užil při popisu údolí obklopeného horami příměru k amfiteátru, který nacházíme i u Valdštejna. Viz pozn. 944 této práce a s. 443 v ediční části (*Diarium*, f. 280r, 11. října 1601).

místnosti. Lze přitom pozorovat provázanost exteriéru a interiéru – velký prostor věnuje popisu zahrad, lázní a hippodromu. Jak však rozvedu níže, Valdštejnovy popisy mají podobnou základní strukturu. Dopis uzavírá obhajoba rozsahu popisu a jeho hodnoty coby samostatného uměleckého celku.

Více než umělekoliterární popisy míst a normativní texty však Valdštejn při pořizování svých záznamů využíval cestovní a průvodcovskou literaturu. Na skutečnost, že se Valdštejn teoreticky připravoval, upozornili již G. W. Groos a M. Holý, kteří poukazují na jeho četbu *Britannie* Williama Camdena.⁹⁶¹ Z tohoto spisu Valdštejn dokonce při psaní deníku opisoval, mnohdy doslova nebo jen s drobnými obměnami. To je zcela pochopitelné – celkový rozsah zápisů k tomuto období od 25. června do 6. srpna 1600 je necelá 54 folia z 369 folií celého deníku. Při natolik bohatém a náročném programu cesty po Anglii by neměl čas sám tak rozsáhlé záznamy sepsat.

Vedle Camdenovy *Britannie* Valdštejn využíval také některé spisy věnované Itálii, z nichž odkazuje na práce Francisca Schotta⁹⁶² a Leandra Albertiho,⁹⁶³ kromě nich se mi dále podařilo identifikovat spis Francesca de Vieri o Ville de Pratolino.⁹⁶⁴ Kromě výpisků a opisování se však jimi Valdštejn jistě inspiroval i v jiném směru. Schottovy *Itinerarii* jsou uvozeny přehledným schématem, jež znázorňuje, čemu by měli cestovatelé věnovat pozornost („In itineribus observanda“). Zde jsou uvedeny krajina, obyvatelstvo a jeho bohatství, dále názvy města (historické i současné), budovy soukromé i veřejné, církevní i profánní. Poslední bod představuje způsob správy („ratio gubernationis“), kam přiřadil také školy a mravy obyvatelstva.⁹⁶⁵ Toto vše na svých cestách sledoval i Valdštejn a lze říci, že to byly právě cestovní příručky, jež cestovatele učily vnímat prostředí kolem nich.

O příručkách věnovaných Francii a Nizozemí neobsahuje deník žádné zprávy; zároveň jsou záznamy přibližně až do března 1600 dosti stručné. Není zřejmé, zda tato strohost zápisů byla příčinou toho, že zmínky o cestovní literatuře do nich nepronikly, nebo jestli naopak nejsou záznamy krátké proto, že Valdštejn tehdy neměl tolik pomůcek nebo nebyl natolik připraven jako v zemích navštívených později. Jako pravděpodobnější se však jeví druhá varianta, jak naznačují některé záznamy. Podle jednoho z nich si až 28. září 1599, tedy po přibližně dvou a půl měsících cesty Nizozemím, koupil

---

⁹⁶¹ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, passim; M. HOLÝ, „V pěkné a veselé rovině“, s. 22.

⁹⁶² Franciscus SCHOTTUS, *Itinerari[i] Italiae rerumque Romanarum libri tres*, Antverpiae 1600.

⁹⁶³ Leandro ALBERTI, *Descrittione di tutta Italia*, Bologna 1550.

⁹⁶⁴ Francesco de VIERI, *Discorsi delle mavigliose opere di Pratolino, e d'amore*, Firenze 1587; srov. *Diarium*, f. 263v (12. června 1601).

⁹⁶⁵ F. SCHOTTUS, *Itinerari[i] Italiae*, s. [XX]–[XXI].

v Amsterdamu mapy.⁹⁶⁶ Ty navíc nebyly pro cestovatele příliš užitečnou pomůckou kvůli chybám a nevhodnému měřítku a také proto, že řadu potřebných informací (např. o kvalitě cest nebo možnostech ubytování) neposkytovaly vůbec.⁹⁶⁷

V každém případě Valdštejn kromě údajů z cestovních příruček získával také ústní informace,⁹⁶⁸ ať již od najatého průvodce, nebo v některých případech možná od místních obyvatel. To je patrné i z toho, že Valdštejn si někdy zapsal místní názvy, ať již měst nebo řek, zkomoleně nebo zcela chybně⁹⁶⁹ a některá místa nedovedl určit vůbec.⁹⁷⁰ Ostatně v tomto místní obyvatelé nemuseli být vždy nápomocni.⁹⁷¹ Někdy tak měl problém s určením správného směru, jak blíže osvětlím v následující kapitole.

Valdštejn bohužel strávil poměrně málo času (maximálně v řádu týdnů) v centrech bohatých na významné stavby a umělecké památky, jako byly Benátky, Florencie, Řím nebo Neapol. Pro obeznámení s nimi byl proto do značné míry odkázán právě na cestovní literaturu. Rovněž se snažil pro poznání města využít co nejvíce zde stráveného času, který tak nemohl věnovat psaní do deníku. To opět vedlo k tomu, že využíval cestovní příručky, i když jak jsem již zmínil v souvislosti s jeho opisy nápisů, jistě čerpal také z vlastních poznámek, z nichž některé si patrně pořizoval přímo na místě, když pozoroval příslušnou budovu nebo předmět. Alespoň část záznamů z doby, kdy měl nabitý program, do deníku zapsal až s určitým odstupem, jak nejen dokládají zápisy ve smyslu: „Psal jsem do deníku“, které bývají i jedinými záznamy k celému dni,⁹⁷² ale jak naznačují i některé poznámky v rozsáhlejších záznamech.⁹⁷³

Období dlouhá několik měsíců strávil naopak v Orléansu, Veroně a Sieně. Měl tak lepší příležitost tato města poznat a snad rovněž mohl více času a soustředění věnovat také

---

⁹⁶⁶ „Mane exivi in forum ad emendas quasdam mappas.“ *Diarium*, f. 68v (18., resp. 28. září 1599).

⁹⁶⁷ Antoni MAŁCZAK, *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge 1995, s. 24.

⁹⁶⁸ „A Sarracenis vel a Julio Caesare, quidam extractam hanc molem [= Pont du Gard] fuisse dicunt.“ *Diarium*, f. 94v (14. dubna 1600). „Olim ad mare Mediterraneum [urbem Nemausii] sitam fuisse dicunt.“ *Diarium*, f. 95r (15. dubna 1600).

⁹⁶⁹ To je zřejmě případ např. La Bégude Blanche (v deníku „La Pegude Blanche“), kterou Valdštejn projížděl cestou z Nîmes do Montpellier, jež se však nachází přibližně 80 km severozápadně od obou měst. *Diarium*, f. 96v (17. dubna 1600). Když se 6., resp. 16. září 1599 plavil z Veere přes Zierikzee do Hellevuetsluis, uvedl, že se pluli po řekách Scheldt a Maas, které však ústí do moře v Antverpách, resp. Rotterdamu. *Diarium*, f. 65v.

⁹⁷⁰ Např. kostel s orlojem v Montpellier. *Diarium*, f. 97r (18. dubna 1600). Před La Rochelle se přeplavili přes „jakýsi potok“ („trajecto quodam rivo“). *Diarium*, f. 105r (7. května 1600).

⁹⁷¹ A. MAŁCZAK, *Travel in Early Modern Europe*, s. 18–19.

⁹⁷² Např. 11. – 23. prosince 1600 (s výjimkou 17. a 21. prosince), tedy brzy po příjezdu do Verony. *Diarium*, f. 243r, viz ediční část této práce, s. 417–418. Jistě však nepsal pouze v době, kdy to výslovně uvádí. Pravděpodobně se tyto zápisy týkají psaní většího počtu záznamů k časově vzdálenějšímu období.

⁹⁷³ K 15. dubnu 1600 píše, že se v Nîmes zůstali dva dny prohlížením památek: „In perlustrandis antiquitatibus duos dies Nemausii consumpsimus.“ *Diarium*, f. 95r. O 13. a 14. květnu 1600 strávených s Poitiers napsal společný záznam pro oba dny. *Diarium*, f. 108r–110r. Podobné zmínky i záznamy k více než jednomu dni se nacházejí i v dalších letech.

psaní do deníku. Popisy z těchto míst jsou však paradoxně stručnější. O Štrasburku, kde strávil téměř tři roky a poté se sem v létě roku 1600 nakrátko vrátil, si dokonce zapsal jen několik krátkých poznámek.⁹⁷⁴ Ani o Paříži, kde strávil v součtu dva a půl měsíce, si nezapsal mnoho podrobností.

Jak jsem již naznačil, mnoho informací neobsahuje ani většina zápisů z cesty po Nizozemí v roce 1599 a i v případě Antverp nebo Amsterdamu se jedná *de facto* jen o výčet navštívených míst, nikoli o celistvý popis města. Totéž platí i pro část cesty po Francii, kdy si Valdštejn během prvních týdnů cesty většinou pouze velmi stručně poznamenával, co jej v daném místě zaujalo. První město, jímž pouze neprojížděl, bylo Bourges. Dne 10. března 1600 se prošel po městě, zapsal si však pouze v nevětných formulacích jednotlivá místa, „která jsou hodna vidění“.⁹⁷⁵ Podobně vypadá i záznam k následujícímu dni o prohlídce Sainte-Chapelle. Valdštejn pouze vypočítává cenné předměty, jež zde viděl a které jej zaujaly.⁹⁷⁶ Jen o málo sdílnější byl u Moulins, o němž napsal, že je to „dosti krásné [město], které obtéká řeka Allier, která se poté vlévá do Loiry; kovají se zde nejlepší nože (po Anjou) v celé Francii“.⁹⁷⁷

Přibližně od posledního březnového týdne si Valdštejn připojoval k většině významnějších měst alespoň stručnou charakteristiku. Dle něj tak bylo např. Valence město dosti půvabné a nachází se zde právnická akademie, kde vyučoval Jacques Cujas (1522–1590); a dodává, že město a celá oblast dříve patřily Říši.⁹⁷⁸ Marseille je starobylé město a proslulý přístav, kdysi římská kolonie, kam směřují lidé z různých zemí za obchodem, velmi dobře opevněné a dosti dlouhé, avšak ne tak široké a velmi krásné díky vysokým a neobyčejným budovám.⁹⁷⁹ Nazítří si ještě připsal, že město má šest bran.⁹⁸⁰

Během cesty po Francii začal Valdštejn pravidelně psát rozsáhlejší popisy míst. Ať již při psaní deníku využíval dostupnou literaturu, či nikoli, lze v popisech měst, jež jsou

---

⁹⁷⁴ „Exivi cum Lesciniis visum exundantem Rhenum versus Gelhn [...].“ *Diarium*, f. 21v (1., resp. 11. srpna 1597). „Ivi foras cum Puchaimio et vidimus horologium in templo summo.“ *Diarium*, f. 22r (16., resp. 26. srpna 1597). „Vidi αυτοματον quoddam, id est statuum per se mobilem in formam virginis, qualis vulgo Justitia pingitur, cujus facies et manus cereae, oculi mobiles.“ *Diarium*, f. 25r (29. října, resp. 8. listopadu 1597).

⁹⁷⁵ „Exivimus foras, ut videremus in urbe, quae essent videnda.“ *Diarium*, f. 82r.

⁹⁷⁶ *Diarium*, f. 82r-v.

⁹⁷⁷ „[...] pervenimus [...] in urbem Moulins, satis elegantem, quam praeterfluit fluvius Allie[r], qui postea in Ligerim se exonerat; optimi ibi in tota Gallia (post Anjou) cuduntur cultri.“ *Diarium*, f. 83r (13. března 1600).

⁹⁷⁸ *Diarium*, f. 87r (26. a 27. března 1600).

⁹⁷⁹ „[...] venimus Massiliam urbem vetustissimam, portum maris Mediterranei celeberrimum, coloniam olim Romanorum. Eo confluunt ex variis orbis partibus homines propter mercimonia. [...] Urbs firmissimis propugnaculis adversus impetus hostiles munitissima, satis longa, sed minus lata, aedificiis altis et egregiis ornata satisque amoena.“ *Diarium*, f. 91v (5. dubna 1600).

⁹⁸⁰ „Sex habet haec urbs portas.“ *Diarium*, f. 92r-v (6. dubna 1600).

obsahem značné části jeho záznamů, vysledovat základní strukturu. Nejprve Valdštejn uvádí informace k městu jako celku, jež se dočetl nebo jinak dozvěděl, poté se věnuje jednotlivým místům, případně předmětům a uměleckým dílům, která si prohlédl. Obvykle výslovně uvádí, že objekt navštívil nebo viděl. Pro obě části popisů platí, že není vzácností, když poznávané místo srovnává s jiným, které znal již z dřívější doby, případně se o městě vyjadřuje v superlativech. Rouen překoná málokteré francouzské město s výjimkou Paříže v počtu obyvatel a kostelů, v bohatství a nádheře.⁹⁸¹ O přístavu Dieppe zase uvádí, že bylo srovnáváno s Rhodem.⁹⁸² Radnice ve Vicenze vypadá jako ta v Padově, které viděl dva dny předtím.⁹⁸³ Kapli v bazilice sv. Jana a Pavla v Benátkách, kterou si prohlédl krátce před zpáteční cestou na Moravu a měl tedy s čím srovnávat, přirovnal ke kapli v bazilice sv. Jana v Lateráně v Římě, která si měly dle jeho názoru podobnou výzdobu.⁹⁸⁴ V Haarlemu viděl dle svých slov největší kostel v Nizozemí.⁹⁸⁵

6. 1. Celkové popisy měst a okolní krajiny

V první části záznamů Valdštejn píše, co ve městě je a čím je proslulé, a hodnotí je v několika směrech. Nejprve uvedu příklady několika popisů francouzských a severoitalských měst, které jsem nezařadil do ediční části práce. První město, jehož popisu Valdštejn věnoval v deníku celou stránku, byla Remeš.⁹⁸⁶ Učinil poznámku o velikosti města, k níž uvedl, že na délku je větší než Štrasburk.⁹⁸⁷ Ve městě navštívil katedrálu Notre-Dame, chrám sv. Petra a další kostely.

Další zevrubnější popis města, který v deníku nalezneme, je věnován až Lyonu, kde Valdštejn pobýval od 18. do 24. března 1600. Záznam vznikl zřejmě dodatečně, protože již k 18. březnu si Valdštejn poznamenal, že se „zde po několik dní zdrželi tak kvůli koním,

---

⁹⁸¹ „Multitudine populi et ecclesiarum, ut et divitiis, addo etiam elegantia, vix ulli Gallicarum urbium cedit, Lutetia excepta.“ *Diarium*, f. 123r (18. a 19. června 1600).

⁹⁸² „Diepam venimus, [...] portum maris celeberrimum, olim navigationibus et rei nauticae peritia clarissimum, ut Rhodo hoc nomine fuerit etiam aequiparatum.“ *Diarium*, f. 124v–125r (20. června 1600).

⁹⁸³ *Diarium*, f. 240v (5. prosince 1600). V tomto hodnocení nebyl osamocen, nachází se rovněž v publikovaném cestopise Thomase Coryata (†1617) *Crudities*, publikovaném poprvé r. 1611. Viz *Coryats' s Crudities* [...], II, London 1776, s. 80.

⁹⁸⁴ *Diarium*, f. 318v (19. května 1602), viz ediční část této práce, s. 476.

⁹⁸⁵ „[...] vidimus templum elegans totius Hollandiae maximum.“ *Diarium*, f. 69r (18., resp. 28. září 1599).

⁹⁸⁶ *Diarium*, f. 50r-v (23. června, resp. 3. července 1599).

⁹⁸⁷ „Civitas comprehendit 2 mil. Gallica, in longitudine major Argentina.“ *Diarium*, f. 50r (23. června, resp. 3. července 1599).

jako kvůli prohlídce“.⁹⁸⁸ První část popisu si zapsal k tomuto dni, další ke 20. březnu, kdy si prohlédl také opevnění. Nejprve si Valdštejn všímá polohy města mezi dvěma horami a toho, že jím protékají řeka Saôna a Rhôna, do níž se Saôna vlévá.⁹⁸⁹ Ve druhém záznamu Valdštejn píše především o městských hradbách, ale také že město je plné zboží a že ve vzdálenosti jednoho dne cesty, poblíž Saint-Étienne, do něhož ovšem Valdštejn do té doby ani později nezavítal, je sopka, činná posledních 150 let.⁹⁹⁰ V zápisech k dalším dnům se věnoval jednotlivým navštíveným památkám, mezi nimiž převažují sakrální stavby.⁹⁹¹

O Nîmes si napsal, že to je velmi staré město, jak je patrné z dochovaných zbytků budov. Sice je nevelké, ale díky těmto základům je patrné, že dříve muselo být obrovské. Obyvatelé jsou reformovaného náboženství a do kostela se schází někdy až 4 000 lidí. Má se za to, že město založil Herculův syn Nemausios,⁹⁹² a pocházeli odtud římský císař Antonius Pius⁹⁹³ a řečník Gnaeus Domitius Afer.⁹⁹⁴ Valdštejn si zde prohlédl především právě antické památky – amfiteátr, Maison Carrée, Tour Magne a další.

V záznamu věnovaném Montpellier píše, že je to biskupské město v Languedocu, vzdálené pouze míli od pobřeží. Jsou zde lidé obojí víry, ale převažují reformovaní a katolíkům je kvůli obavám z povstání zakázáno nosit zbraň.⁹⁹⁵ K dalšímu dni, kdy si město a jeho okolí prohlédl z věže neurčeného kostela, si připsal, že se nachází v bažinatém místě a že je opevněno vysokými hradbami.⁹⁹⁶

O Toulouse si zapsal, že leží na řece Garonně na hranicích Languedocu, je sídlem arcibiskupa a převyšuje ostatní francouzská města s výjimkou Paříže v počtu obyvatel,

---

⁹⁸⁸ „[...] pervenimus in urbem celeberrimam Lugdunum, ibique per aliquot dies tam propter equos, quam res visendas commorati sumus [...]“ *Diarium*, f. 84r.

⁹⁸⁹ „Est haec urbs sita inter duos montes in quadam convalli atque inter duo flumina, Rhodanum et Ararim. Et Araris quidem interlabens urbem in duas partes dividit, extra urbem vero Rhodano se commiscens nomen amittit.“ *Tamtéž*.

⁹⁹⁰ „Unius diei itinere ad S. Estienne est mons, qui a 150 annis est ignivomus.“ *Diarium*, f. 84v.

⁹⁹¹ *Diarium*, f. 84v–85v (21. – 22. března 1600), viz ediční část této práce, s. 333–334.

⁹⁹² Tuto teorii uvádí Stephanus Byzantinus, *De urbibus*, N 47.

⁹⁹³ Tento údaj není pravdivý, pocházela však odtud rodina Antoniova otce Tita Aurelia Fulva.

⁹⁹⁴ „Est enim haec urbs antiquissima adeo, ut passim, ubi terra paulo profundior, antiquitates reperiuntur. Magnitudine sua non est conspicua, quamvis olim, ut ex ruderibus adhuc apparet, maxima fuerit. Olim ad mare Mediterraneum sitam fuisse dicunt. Religionis est reformatae maxima ex parte. Templum, in quo conciones habentur, egregium est, quo ad 4 000 nonnunquam confluunt. Condita putatur haec urbs a Nemaus[i]o, Herculis filio; patria fuit Antonini Pii, philosophi Imperatoris, Domitii Afri, oratoris.“ *Diarium*, f. 95r (15. dubna 1600).

⁹⁹⁵ „Monspessulum urbs est episcopalis, in Languedocia, unico tantum miliari a mari Meditteraneo distans. Sunt in hac urbe utriusque religionis viri, praevalent tamen reformati. Catholicis metu seditionis armis gestandis est interdictum.“ *Diarium*, f. 96v–97r (17. dubna 1600).

⁹⁹⁶ *Diarium*, f. 97r (18. dubna 1600).

bohatství a řadě dalších aspektů. V minulosti město patřilo Gótům.⁹⁹⁷ Ačkoli zde Valdštejn strávil pouze tři dny, pořídil si ke zhlédnutým památkám podrobný záznam, rozdělený podle jednotlivých objektů do dvanácti bodů.⁹⁹⁸ Mezi nimi převažují sakrální stavby včetně františkánského kláštera, navštívil ale také budovu parlamentu, radnici, univerzitu, vodní mlýny nebo ostrov na řece Garonně.

Poměrně dlouhý popis (zvláště s vědomím toho, že z města vinou nemoci zřejmě mnoho neviděl) věnoval Nantes. Označuje je za nejslavnější město dolní Bretaně, hlavně kvůli řece Loire, která se za městem vlévá do moře. Loira utváří několik ostrovů a vede přes ni pět mostů, z nichž první a třetí jsou kamenné. Předměstí jsou daleko větší než město samotné. To je velmi dobře bráněno hradbami, příkopy a bažinami a má tři brány.⁹⁹⁹

Padova je velmi staré a velké město, jeho obvod měří 7 mil. Dříve byla pod nadvládou Carrary, nyní patří Benátkám. Nachází se v malebné a úrodné krajině. Zdejší univerzita, hojně navštěvovaná šlechtou, byla založena císařem Fridrichem II. Město má mramorové brány, trojitě hradby, splavné kanály propojené s řekou Brentou, kamenné mosty a prostorná náměstí.¹⁰⁰⁰

Bologna je velmi rozlehlé město, velkolepé díky veřejným i soukromým stavbám. Z nich Valdštejn viděl palác správce, baziliku sv. Petronia, kostel sv. Dominika s hrobkou téhož světce a dále klášter San Michele in Bosco,¹⁰⁰¹ který si prohlédl ještě podruhé při své další návštěvě města spolu s dominikánským klášterem sv. Dominika.¹⁰⁰²

Ravennu ohodnotil jako město proslulé spíše starobylostí než krásou budov. Památek jej však ve městě zaujalo hned několik, mezi nimi sídlo arcibiskupa s katedrálou

---

⁹⁹⁷ „Tholosa urbs ad fluvium Garumnam [...] sita, est archiepiscopalis in finibus Languedociae [...] coeteras Galliae excepta Lutetia multitudine populi, divitiis, auctoritate curiae, universitate, templis, molendinis superat. Olim fuit sedes Gothorum, qui ibi Hispanis dominabantur.“ *Diarium*, f. 99r (26. dubna 1600).

⁹⁹⁸ *Diarium*, f. 99r–102r (27. dubna 1600).

⁹⁹⁹ „Nantes oppidum est Britanniae inferioris celeberrimum, maxime ob Lygerim, quae ibi latissime sese diffundens et haud ita procul cum oceano sese commiscens, stationem navium et 5 circiter insulas in ponte [!] efficit. [...] Suburbia huius oppidi longe superant magnitudine ipsam urbem. Pontes supra Lygerim sunt quinque, ex quibus primus et tertius lapidei, cum primis sunt elegantes. [...] Urbs ipsa satis est firma, fossis, paludibus et propugnaculis munita, sed munitissima est apud portas praecipue, quae sunt 3, ubi firmissima propugnacula conspiciuntur.“ *Diarium*, f. 111r (18. května 1600).

¹⁰⁰⁰ „Est autem Patavium urbs vetustissima [...] maxima, 7 Italica mil. in ambitu complectens. Olim principibus Carrariensibus fuit subdita, [...] nunc autem Venetorum [...] est subiecta. Celeberrima est ibi academica, a Friderico 2. caesare, ut aegre faceret Bononiensibus, anno gratiae 1178. condita, quo magna frequentia nobilium illustrium personarum confluit. Sita est in loco amoeno et fertili. Portas habet marmoreas, triplices muros atque fossas, immisso Meduaco flumine profundos ac navigabiles, lapideos pontes, fora spaciosa.“ *Diarium*, f. 238–239r (3. prosince 1600).

¹⁰⁰¹ *Diarium*, f. 259v–261r (5. – 7. června 1601).

¹⁰⁰² *Diarium*, f. 296r–v (11. listopadu 1601).

Ježíšova Vzkříšení, dále bazilika sv. Vitala, socha Dante Alighieriho, zbytky Theodorichova paláce a hrobky a další.¹⁰⁰³

Podrobný a zajímavý je popis Pisy. Valdštejn začíná založením města, které prisuzuje (pravděpodobně správně) starým Řekům, ale chybně je považuje za jedno z dvanácti měst etruského spolku. Dále soudí, že město je téměř takové, jaké uvádí Platón jako ideální, s tím rozdílem, že Pisa neleží u moře. Bohužel jsou to jediné zmínky o Platónovi v celém deníku a není tedy možné zhodnotit hloubku Valdštejnova povědomí o jeho filozofii a odkud tato jeho znalost pramenila.

Pisa se nachází v rovině, dle Valdštejna překrásné, a rozděluje ji řeka Arno, jež městu přináší mnoho užitku, ale kvůli blízkosti moře se často rozvodňuje. V souvislosti s městskými budovami a zahradami Valdštejn nešetří chválou (budovy nejsou příliš nahuštěné), ale město prý není zcela zařízeno vším potřebným k dobrému životu. Konkrétně uvádí špatný a nezdravý chleba, který se zde peče dle jeho názoru vinou lakoty dőžete, jenž nutí Pisany péct ze zkaženého obilí. Rovněž povětří není takové jako v Sieně. Konečně zmiňuje četné války s Florencií, pod jejíž nadvládu město spadalo, a zdejší univerzitu.¹⁰⁰⁴ Z budov a památek potom v deníku reflektoval Battistero di San Giovanni, Chiesa di Santo Stefano dei Cavalieri, Camposanto monumentale, botanickou zahradu, sochy Cosima a Ferdinanda I. Medicejských, samozřejmě také zdejší šikmou věž¹⁰⁰⁵ a dále Chiesa di Santa Maria della Spina, starý vévodský palác, katedrálu Nanebevzetí Panny Marie a Palazzo della Carovana, kde se nacházelo sídlo Řádu sv. Štěpána.¹⁰⁰⁶

Z uvedených příkladů vyplývá, že Valdštejn se zajímal o polohu, velikost a vzhled města i charakter okolní krajiny a že města sledoval po ekonomické, správní a vojenské stránce, dějiny a původ jeho názvu a v neposlední řadě také jeho obyvatelstvo. Pochopitelně jednotlivé popisy neobsahují vždy všechny tyto body. Níže se věnuji každému jednotlivě.

• • •

Při cestách Evropou si Valdštejn poznamenával překročení hranic. Poloha města a to, čí vládě podléhalo, byla první věc, již sledoval. Zejména z počátku jeho cesty to byl často jediný údaj, který si zapsal, spolu s informací, zda je metropolí státu či provincie.¹⁰⁰⁷

---

¹⁰⁰³ *Diarium*, f. 295r-v (9. a 10. listopadu 1601).

¹⁰⁰⁴ *Diarium*, f. 304r-v (27. dubna 1602).

¹⁰⁰⁵ *Diarium*, f. 305r–306r (28. dubna 1602).

¹⁰⁰⁶ *Diarium*, f. 306v–307v (30. dubna 1602).

¹⁰⁰⁷ *Diarium*, f. 48v (18., resp. 28. června 1599), 62v (17., resp. 27. srpna 1599), 103r (3. května 1600) a passim.

To platí zejména pro místa, jimiž pouze projížděl nebo kde jen přenocoval, např. během přejezdu ze Štrasburku do Paříže v červnu a červenci 1599. Na této cestě jej mj. v Toul zaujalo, že hradby patří francouzskému králi, další část města Lotrinsku a privilegia císaři.¹⁰⁰⁸ V jiných záznamech píše, že Cavaillon je město podřízené papeži,¹⁰⁰⁹ že Besançon byl původně součástí Říše, nyní je však pod ochranou španělského krále, který zde má vojenskou posádku,¹⁰¹⁰ a že Trident patří habsburské monarchii a zdejší správce byl ustanoven baron z Walckensteinu.¹⁰¹¹

Kromě polohy města na politické mapě Valdštejn rovněž sledoval jejich umístění v krajině. U některých měst hodnotil krásu prostředí, v němž se nacházejí. Líbilo se mu především v severní Francii. Např. údolí Loiry, kde leží Tours, označuje za půvabné a malebné, pročež se mu právem přezdívá „zahrada Francie“,¹⁰¹² o Blois uvedl, že je známější pro krásu krajiny a zdravý vzduch než kvůli své velikosti, což má být důvod, proč královské děti vyrůstají právě zde.¹⁰¹³ Rovněž u Rouen je krásné okolí směrem k vodě díky kopcům a skalám čnějícím do vody.¹⁰¹⁴ O jedné skále se zmínil dokonce konkrétně, protože se zde nachází kaple až pro 500 lidí.¹⁰¹⁵

Krásnou krajinu pro Valdštejna představovaly zákruty řeky Seiny za Paříží. Dokonce se zdá, že to byl důvod, proč se plavil značnou část cesty z Paříže do Rouenu právě lodí po Seině.¹⁰¹⁶ Jako velmi půvabné označil údolí, v němž byl postaven Woodstock Palace, a to díky loukám a potůčku. Byl zde postaven na poněkud vyvýšeném místě, aby se z něj otevíral výhled na okolní kopce a háj.¹⁰¹⁷ Podobné hodnocení nalezneme také v záznamu o hradě Windsoru.¹⁰¹⁸

---

¹⁰⁰⁸ „[...] pernoctavimus 1 mil. Tullii ☉, ubi muri pertinent ad regem Galliae, altera pars Lotharingo, privilegia vero ad Imperatorem. In ea civitate sunt 1500 Monachi.“ *Diarium*, f. 49v (19., resp. 29. června 1599).

¹⁰⁰⁹ „[...] Cavaillon, oppidulum Papae subiectum, venimus.“ *Diarium*, f. 90v (1. dubna 1600).

¹⁰¹⁰ „[...] venimus Besantium, urbem [...] olim immediate Romano Imperio subjectam, nunc vero, cum reliquis comitatus ad ditionem Hispani pertineat, eiusdem quoque se tutelae commisit, qui et ibi praesidiarios milites in excubiis alit.“ *Diarium*, f. 188v (10. září 1600).

¹⁰¹¹ *Diarium*, f. 224r (23. listopadu 1600).

¹⁰¹² „Turona [...] tam eleganti et amoeno ad Lygerim loco situm est, ut haud immerito tractus ille hortus Galliae vocetur.“ *Diarium*, f. 114r-v (27. května 1600).

¹⁰¹³ „Blessium urbs ad Lygerim sita amoenitate et aeris salubritate notior est quam magna [...]. In hac arce propter aeris salubritatem Galliae regum liberi enutriti et educati sunt.“ *Diarium*, f. 115v–116r (30. května 1600).

¹⁰¹⁴ „Magna est amoenitas prope urbem ad aquam propter colles et rupes in aquam prominentes.“ *Diarium*, f. 122v (17. června 1600).

¹⁰¹⁵ „Praeteriimus ibi validissimam rupem, prominentem in aquam, quam vocant S. Adriani, qui ibi sacellum habet, quod continere dicitur circiter 500 homines.“ *Tamtěž*.

¹⁰¹⁶ „[...] navi reliquum iter Rothomagum usque conficere incepimus, quod Sequana placidissime per amoena loca decurrens magnae navigantibus oblectationi esset.“ *Diarium*, f. 122r (16. června 1600).

¹⁰¹⁷ *Diarium*, f. 161r-v (15. července 1600), viz ediční část této práce, s. 374–375.

¹⁰¹⁸ *Diarium*, f. 167v–168r (25. července 1600), viz ediční část této práce, s. 382–383.

Pozoruhodné je, že Valdštejn dokázal vnímat jako malebnou rovněž hornatou krajinu. V této době dlouho před nástupem romantismu byly hory vnímány především jako překážka. Oproti tomu Valdštejn, který si jinak na stránkách svého deníku mnohokrát postěžoval, na neschůdnost horského terénu (viz kap. 9. 1.), ocenil jako „dosti hezké místo“ krajinu kolem Ženevy. „Z jedné strany má jezero, z druhé pohlíží k vysokým horám; sama je také z určité části postavena na hoře.“¹⁰¹⁹

V souvislosti s tím lze zmínit, že si Valdštejn všiml také toho, jak jsou budovy ve městě uzpůsobeny proti nepříznivým přírodním podmínkám. Stručné poznámky tohoto druhu nalezneme např. v záznamech o Bernu¹⁰²⁰ a právě o Ženevě.¹⁰²¹

Učarovala mu i italská krajina. Kolem Florencie jsou dle jeho soudu krásné kopce a úrodné stromy, ze západní strany údolí a rovina, z druhé strany ji chrání před útoky nepřátel Apeniny.¹⁰²² Viterbo se nachází v malebné krajině, je obklopeno háji a kopci,¹⁰²³ město Lucca Valdštejn přirovnává k sadu – mezi hradbami a náspem jsou vzrostlé stromy, vysazené do úhlopříčných řad.¹⁰²⁴ Na Bergamu ohodnotil kladně čistotu ovzduší a jakost zde pěstovaných plodin – ovoce nejlepší chuti, vybraná vína a sladký olej.¹⁰²⁵

Často hodnotil rovněž užitkovou stránku okolní krajiny. Sledoval, co se v kraji pěstuje, např. celá oblast, kde leží Montpellier, je dle Valdštejna bohatá na nard, olivy a víno všeho druhu, především muškátové.¹⁰²⁶ Když v květnu 1600 projížděl krajem Saintonge, vedle zmínky o malebnosti krajiny lahodící pohledu ocenil úrodnost půdy, jíž se žádná ve Francii nevyrovná, a bohatství regionu na louky, kopce, vinice, plodiny, dobytek, háje a potoky.¹⁰²⁷ Mezi přednostmi Poitiers jmenoval opět vinice a úrodná pole.¹⁰²⁸ O Janovu napsal, že zdejší zahrady plodí díky příznivému klimatu dvakrát ročně.¹⁰²⁹

---

¹⁰¹⁹ *Diarium*, f. 191r (15. září 1600), viz ediční část této práce, s. 398.

¹⁰²⁰ „Ipsa vero urbs [...] ad arcendas pluvias undiquaque porticibus ad singulos prope domos munita.“ *Diarium*, f. 195v (23. září 1600).

¹⁰²¹ „Nota in hac urbe aedificia contra injurias coeli tecta [...]“ *Diarium*, f. 191r (15. září 1600).

¹⁰²² „Est autem Florentia civitas Italiae pulcherrima, quam interluit Arnus fluvius, qui eam in duas partes distinguit. Circumdata est insuper amoenis collibus, fructuosis arboribus, ab occidente [i]n amoenam vallem et planiciem exporrigitur. Ab incursionibus hostium secure est propter montem Apenninum [...]“ *Diarium*, f. 261r-v (9. června 1601).

¹⁰²³ *Diarium*, f. 271v (30. září 1601), viz ediční část této práce, s. 431.

¹⁰²⁴ „[...] est elegantissima et quasi pomarium perpetuum. Intra moenia et aggerem sunt arbores excelsae, in quincuncem pulcherrime digestae.“ *Diarium*, f. 307v (30. dubna 1602).

¹⁰²⁵ „Coeteroquin purissimum haec civitas aerem habet, fructus optimi saporis, vina delicata, oleum dulce.“ *Diarium*, f. 315v (10. května 1602).

¹⁰²⁶ *Diarium*, f. 97v (19. dubna 1600).

¹⁰²⁷ „Hoc die in Xantonum regionem pervenimus, quae amoenitate, fertilitate soli nulli Gallicarum provinciarum est secunda [...] pratis, collibus, vinetis, frugibus, pecoribus, nemoribus et rivis sit referta et adspectum undiquaque oblectet.“ *Diarium*, f. 104 (6. května 1600).

¹⁰²⁸ „[...] ornata aedificiis vinetisque et campis frugiferis in urbe sitis [...]“ *Diarium*, f. 107v (12. května 1600).

¹⁰²⁹ „Horti [...] etiam media hyeme fructus producunt, adeo temperatum aerem habent.“ *Diarium*, f. 309r (4. května 1602).

Trident má velkou úrodu vinné révy, ale málo obilí, a to v důsledku podnebí, které je mírné mimo horké psí dny;¹⁰³⁰ v zimě je tolik sněhu, že je město sotva obyvatelné.¹⁰³¹

Valdštejn si poznamenával, jestliže městem protékala řeka, např. o Basileji, již protéká Rýn, který město dělí na dvě části. Menší se nachází v rovině, zatímco větší má dva vrchy.¹⁰³² Zvláště jej zajímalo, zda je řeka splavná, jako např. nebo v Tridentu, odkud se po řece Adige lze plavit až do Verony,¹⁰³³ nebo v Châlons-en-Champagne, městě ležícím na Marně, po níž lze doplout do Paříže. O horním toku Rýna poblíž města Laufenburg si napsal, že řeka teče tak prudce, že se lodě spouštějí na lanech, a že v létě se jeho hladina zvýší až na úroveň průměrně vysokých mostů.¹⁰³⁴ Naopak Clain, protékající Poitiers, je malá a nesplavná.¹⁰³⁵

Pochopitelně Valdštejna zaujala poloha Benátek, díky níž mohl město prohlížet z gondoly.¹⁰³⁶ O městě jako celku si toho však nenapsal mnoho s odkazem na citát z *Války s Iugurthou* Gaia Sallustia Crispa, který napsal o Kartágu, že je lepší o něm pomlčet než říci málo.¹⁰³⁷ Když se procházel náměstím sv. Marka, zapůsobil na něj kosmopolitismus města, kde bylo možné vidět lidi v nejrůznějších oděvech a mluvící rozličnými jazyky.¹⁰³⁸

O krajině mezi městy píše Valdštejn vzácně, pokud nebyla cílem jeho výpravy nebo jestliže naopak nepředstavovala terénní překážky, jež musel překonávat.¹⁰³⁹ Jedno z míst, pro která to neplatí, je úsek cesty do Pisy mezi La Scalou a Pontederou, o němž se vyjadřuje až zasněně: „Po snídani jsme ujeli dalších 20 mil cestou zdaleka nejpůvabnější ke stromům a pláním, roztaženým daleko do krásné roviny jako v nekonečné zahradě.“¹⁰⁴⁰ O Lago di Garda si poznamenal jeho rozměry, využití pro rybolov a že se na jeho pobřeží pěstuje řada plodin.¹⁰⁴¹

---

¹⁰³⁰ M. BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, s. 269.

¹⁰³¹ „Parum frumenti, sed plurimum vini habet propter aestatem. Coelum ibi temperatum est, nisique diebus canicularibus sol apprime fervens sit; hyberno vero propter nivium et glaciaram ingentes horrores vix habitari possit.“ *Diarium*, f. 320r (24. května 1602).

¹⁰³² *Diarium*, f. 206r-v.

¹⁰³³ „Alluit eam fluvius Athesis (Etsch), quo Veronam usque navigio pervenitur.“ *Diarium*, f. 224r (23. listopadu 1600).

¹⁰³⁴ „[...] Rhenus magno cum impetu e rupe saxosa dilabatur ita, ut ibi naves per funes demittantur. Excrescit ibi Rhenus tantum, ut in aestate pontem mediocris altitudinis prope tegat.“ *Diarium*, f. 206r (8. října 1600).

¹⁰³⁵ „Flumen, quod praeterlabitur, exiguum est nec navigabile, dicitur Clain.“ *Diarium*, f. 108v (13. a 14. května 1600).

¹⁰³⁶ *Diarium*, f. 225v (28. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 405.

¹⁰³⁷ Sallustius, *Bellum Iugurthinum* 19, srov. *Diarium*, f. 226r (28. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 405.

¹⁰³⁸ *Diarium*, f. 232v–233r (30. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 411.

¹⁰³⁹ Viz níže v hlavním textu a v kap. 9. 1.

¹⁰⁴⁰ „Post jentaculum adhuc 20 mil. via longe amoenissima confecimus ad arbores et campos in jucundam planitiem exporrectos, quasi in perpetuo viridario.“ *Diarium*, f. 304r (27. dubna 1602).

¹⁰⁴¹ *Diarium*, f. 317r (12. května 1602).

Na hranici mezi habsburskou monarchií a italskými zeměmi si zaznamenal první dojem z nové země: „Poprvé se nám ukázala Itálie a poprvé jsme v této zemi spatřili olivovníky a další plodné stromy.“¹⁰⁴²

• • •

Valdštejn u měst málokdy sledoval počet obyvatel, zato se často vyjadřuje k velikosti měst. Důvod je nasnadě – rozlehlost zástavby mohl snáze odhadnout, ať už při průjezdu městem, jeho prohlídce nebo při pohledu z výšky. Nejčastěji se jednalo o výhled z věže. V deníku nalezneme několik desítek zpráv o tom, že Valdštejn na některou vystoupal, ať již kostelní, jako na věž baziliky sv. Petra ve Vatikánu¹⁰⁴³ nebo Giottovu zvonici ve Florencii,¹⁰⁴⁴ či jinou, např. na Torre degli Asinelli v Bologni.¹⁰⁴⁵ Obvykle tak činil především právě proto, aby se rozhlédl po městě a jeho okolí, nikoli primárně kvůli zájmu o budovu věže samotnou. Věží, pro které to neplatí, není mnoho. Vyjít v Benátkách na Zvonici sv. Marka bylo takřka povinností a v obsáhlém záznamu se věnoval stavbě samotné i výhledu z ní.¹⁰⁴⁶

Další z výjimek je šikmá věž v Pise, jejíž stručný popis – spolu s informací, že se na ni obtížně stoupá – v deníku nalezneme, ale není jasné, zda na ni skutečně sám vyšel.¹⁰⁴⁷ Častější je však opačná situace, kdy Valdštejn nepoznamenává o věži mnoho podrobností a někdy ani nespecifikuje, na kterou věž vystoupal, jako např. v Bruselu¹⁰⁴⁸ nebo v Miláně.¹⁰⁴⁹ Pokud nějaké údaje uvádí, bývá to nejčastěji počet schodů¹⁰⁵⁰ coby nejsnáze změřitelný údaj vypovídající o výšce, např. 480 schodech ve věži v Utrechtu.¹⁰⁵¹ Jako další příklad lze uvést věž se zvonicí u Valdštejnem nejmenovaného kostela v Bernu (zřejmě se jednalo o katedrálu Berner Münster s dnes nejvyšší věží v celém Švýcarsku,

---

¹⁰⁴² „Italia primum sese aperuit oleaeque et aliae felices arbores primum a nobis in hac terra conspectae.“ *Diarium*, f. 224v (25. listopadu 1600).

¹⁰⁴³ *Diarium*, f. 291r (29. října 1601), viz ediční část této práce, s. 465.

¹⁰⁴⁴ U ní si zapsal i počet schodů: „A prandio turrim templi summi 400 gradus habentem ascendimus, fabrica[m] sane eximia[m]. Pinnaculum eius fulmine dejectum erat anno 1601, 27. Jan[uarii], quod nunc magnis impensis raeedificatur [!].“ *Diarium*, f. 297r-v (17. listopadu 1601).

¹⁰⁴⁵ „[...] lustravimus turrem Asinariam, quae in altitudine 153¾ ulnas habet.“ *Diarium*, f. 296v (12. listopadu 1601).

¹⁰⁴⁶ *Diarium*, f. 235v–236v (30. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 414–415.

¹⁰⁴⁷ „Inde vidimus Turrim Sacram, quae mira quadam architectonices arte septem cubitis [...] incumbit ita, ut videatur plane incurvata et propendula, quo citra magnam difificultatē ascenditur.“ *Diarium*, f. 305r (28. dubna 1602).

¹⁰⁴⁸ *Diarium*, f. 64v (27. srpna, resp. 6. září 1599).

¹⁰⁴⁹ *Diarium*, f. 314v (8. května 1602).

¹⁰⁵⁰ Srov. pozn. 1044 této práce.

¹⁰⁵¹ *Diarium*, f. 62r-v.

kteřá ale byla dokončena až roku 1893). V roce 1600 měla 260 schodů a zvon o průměru 40 pídí. Zapsal si rovněž údaje o váze zvonu.¹⁰⁵² Není ale zřejmé, kde je získal, protože zároveň neznal zasvěcení ani jednoho ze dvou bernských kostelů, které navštívil. Častěji si zapisoval, co a jak daleko bylo z věže vidět, např. v Montpellier, odkud dohlédl mj. až k Pyrenejím.¹⁰⁵³

Poznamenával si i další místa, odkud byl dobrý výhled na město nebo jeho okolí poskytovaly i další objekty, jako např. „velmi mohutnou pevnost, nazývanou Notre-Dame-de-la-Garde“,¹⁰⁵⁴ nebo klášter San Michele in Bosco.

Zdá se, že většina poznámek o velikosti města tvoří právě jeho odhady utvořené na základě povšechného pohledu na město, nikoli údaje zjištěné z literatury, a povětšinou si vystačí s výrazy jako „maxima“, „satis magna“ apod. Např. město Vienne není ani tak velké jako známé svým stářím.¹⁰⁵⁵ Poitiers je město tak velké, že při pohledu na obvod hradeb se rovná Paříži.¹⁰⁵⁶ Milán je považovaný za největší město s největším počtem obyvatel v Itálii.¹⁰⁵⁷ Málakteré město označil za malé, jednou z výjimek je Brescia.¹⁰⁵⁸ Jen několikrát se vyjadřuje i o vesnicích. O některých poznamenává, že jsou chudé,¹⁰⁵⁹ o dalších se označil pouze za skupinku domů, např. Saint-Martin-de-Crau¹⁰⁶⁰ nebo obec mezi Champagnole a Les Rousses, zřejmě La Mouille.¹⁰⁶¹ O Godmanchesteru si naopak poznamenal, že je to velice velká obec, proslulá zemědělstvím, a že se nachází v otevřené krajině na jižních svazích.¹⁰⁶²

V několika případech Valdštejn sledoval i tvar městské zástavby. O Bordeaux si poznamenal, že město je čtyřúhelníkového půdorysu a že přístav má tvar dorůstajícího měsíce.¹⁰⁶³ Rovněž u paláce Woodstock zmínil čtyřúhelníkový půdorys stavby.¹⁰⁶⁴

---

¹⁰⁵² „Turrim habet bene altam, 260 graduum, ubi notanda campana, quae 40 spithamas condet in perimetro; pandet 220 centarios, solum pistillum 7 cent[arios] [...]“ *Diarium*, f. 196r (23. září 1600).

¹⁰⁵³ *Diarium*, f. 97r (18. dubna 1600).

¹⁰⁵⁴ „Conscendimus alteram arcem fortissimam, chateau Notre Dame de Guardé dictam, unde prospectus maximus non solum in urbem, sed et in mare longissime ad aliquot milliaria patet.“ *Diarium*, f. 93r (9. dubna 1600).

¹⁰⁵⁵ *Diarium*, f. 86r (24. března 1600).

¹⁰⁵⁶ „[...] est tantae magnitudinis, ut si circuitum murorum spectes, Parisiensi aequiparetur.“ *Diarium*, f. 107v (12. května 1600).

¹⁰⁵⁷ „Est autem Mediolanum, ducatus Lombardiae μετροπολις [!], capacissimum et maxima totius Italiae urbs perhibetur, Hispano nunc subiecta.“ *Diarium*, f. 313r (7. května 1602).

¹⁰⁵⁸ „[...] venimus Brixiam, urbem parvam quidem, sed aedificiis et habitatoribus plenam.“ *Diarium*, f. 316r (11. května 1602).

¹⁰⁵⁹ Např. Maletrie (*Diarium*, f. 118v, 2. června 1600) nebo Tôtes (*Diarium*, f. 124v, 20. června 1600).

¹⁰⁶⁰ „[...] venimus ad aedículas quasdam dictas Martin de crau [...]“ *Diarium*, f. 93v (12. dubna 1600).

¹⁰⁶¹ „[...] venimus ad domunculas quasdam in valle sitas, dictas Morillon [...]“ *Diarium*, f. 190v (13. září 1600).

¹⁰⁶² *Diarium*, f. 158v (13. července 1600), viz ediční část této práce, s. 371.

¹⁰⁶³ „Burdegala metropolis est Guinnae sive Casconiae, portu[s] maris potens et dives, forma quadrangula [...]. Visu dignus est hic portus, in quo complures naves Anglicae, Belgicae. Vocatur portus Lunae, quod faciem Lunae crescentis repr[ae]sentet.“ *Diarium*, f. 103r (3. května 1600).

¹⁰⁶⁴ *Diarium*, f. 161v (15. července 1600), viz ediční část této práce, s. 375.

Augšpurk je dosti velké město, především na délku, a z jedné strany se prostírá do svahu.¹⁰⁶⁵ Když se podíval na město Lucca z výšky věže, na kterou vystoupal, seznal, že má kruhový obvod.¹⁰⁶⁶ Brescia je rozlehlejší do délky než do šířky a leží u paty kopce.¹⁰⁶⁷

V rámci celkového hodnocení města někdy sleduje jeho rozdělení na více částí a komentuje hlavní třídy. Carcassonne je „nikoli poslední město v Languedocu“, známé dlouhými ulicemi. Má dvě části, jedna se rozkládá v rovině a druhá na vrchu, poblíž města teče řeka Aude (dnes se město rozprostírá po obou jejích březích).¹⁰⁶⁸ Obdiv pocítil k ulicím v Benátkách.¹⁰⁶⁹ Ocenit dovedl rovněž čistotu ulic, jako např. v Besançonu¹⁰⁷⁰ nebo ve Florencii. Zde jej zaujalo vyložení ulic velkými kamennými kvádry tak, že zde není žádná špína, a i když zaprší, rychle vyschnou.¹⁰⁷¹ Poznámku rovněž učinil rovněž o stoce v Bernu zakryté prkny, pro niž obtížně hledal pojmenování („potůček aneb ručej“) a která odváděla špínu za město. Rovněž budovy byly takto zařízené.¹⁰⁷²

Dále Valdštejn sledoval finanční a obchodní stránku měst. Salon-de-Provence má velké příjmy – prý 60 000 korunátů ročně – díky produkci oleje.¹⁰⁷³ La Rochelle má příjmy přibližně 25 000 korunátů ročně, z nichž většinu vynakládá na výstavbu hradeb.¹⁰⁷⁴ Navštívil Královskou burzu v Londýně, velký zájem jevil o přístav v Livornu, kam doplul po kanále vedeném mezi řekou Arno a mořem, a o obchodování zde.¹⁰⁷⁵ Bohatství Janova pramení z obchodu s hedvábím, do něhož je zapojeno na 8 000 osob.¹⁰⁷⁶ Také zdejší burzu navštívil.¹⁰⁷⁷ V Carcassonne se levně prodávají velmi dobré a krásné hřebeny.¹⁰⁷⁸ Že se zde

---

¹⁰⁶⁵ „Est et urbs ipsa satis magna, praesertim quoad longitudinem, et ex altera parte prominet in quoddam fastigium ad formam gnomonis.“ *Diarium*, f. 213r (8. listopadu 1600).

¹⁰⁶⁶ „Vidimus ex turri situm civitatis, quae est forma circulari.“ *Diarium*, f. 307v (1. května 1602).

¹⁰⁶⁷ „Longa magis haec urbs est quam lata in planicie ad radices collis jacens.“ *Diarium*, f. 316v (11. května 1602).

¹⁰⁶⁸ „Carcasson urbs est non postrema Languedociae, longis plateis famosa estque duplex: altera in colle ville Gaulte, [...] altera in planicie. [...] Prope urbem labitur fluvius Aude.“ *Diarium*, f. 98v (23. dubna 1600).

¹⁰⁶⁹ „[...] mirati plateas undique mari interfusas [...]“ *Diarium*, f. 225v (28. listopadu 1600).

¹⁰⁷⁰ „Habeat plateas elegantiss[imas] et mundissimas aedificiis ita exculpta [...]“ *Diarium*, f. 189r (10. září 1600).

¹⁰⁷¹ „Plateae sunt lapidibus magnis quadratis stratae, ita ut nullae sordes relinquuntur, sed tametsi pluatur, tamen statim exsicca[n]tur.“ *Diarium*, f. 261v (9. června 1601).

¹⁰⁷² „Interlabitur praeterea urbem totam rivulus vel torrens, lignis vel asseribus tectus, qui sordes omnes coenum evehit atque extra urbem in fossam praecipitat, qua ratione fit, ut magna sit mundicies et arcis salubritas. Aedificia porro ipsa admodum aequaliter constructa sunt.“ *Diarium*, f. 195v (23. září 1600).

¹⁰⁷³ *Diarium*, f. 93v (11. dubna 1600).

¹⁰⁷⁴ *Diarium*, f. 106v (8. května 1600).

¹⁰⁷⁵ *Diarium*, f. 306r (29. dubna 1602).

¹⁰⁷⁶ „[...] divitiae huius urbis, ut plurimum, colligantur ex mercimoniis ac negotiationibus cum holoserico. Dicitur enim ibi esse ad 8 000 hominum, qui holoserico conficiendo sunt deputati.“ *Diarium*, f. 311r (4. května 1602).

¹⁰⁷⁷ *Diarium*, f. 310v (4. května 1602).

¹⁰⁷⁸ „Optimi et elegantissimi hic parvo precio venduntur pectines.“ *Diarium*, f. 98v (23. dubna 1600).

čile obchoduje, poznamenal o Lyonu,¹⁰⁷⁹ Marseille,¹⁰⁸⁰ Fusině,¹⁰⁸¹ Vicenze¹⁰⁸² a Florencii.¹⁰⁸³

Zaznamenával si rovněž, zda v městě sídlí biskup či arcibiskup. Velký zájem jevil o městskou správu. Arles vládou čtyři každoročně volení konšelé,¹⁰⁸⁴ v Bordeaux jich mají šest – po dvou šlechticích, učencích a obchodnících.¹⁰⁸⁵ V Curychu je městská rada rozdělena na malou a velkou, v níž zasedá 52, resp. 12 radních.¹⁰⁸⁶ Podrobný zápis o městské správě si pořídil v La Rochelle,¹⁰⁸⁷ kde jej dále zaujalo, že se těší řadě privilegií a že místní radnice neuznává parlament v Bordeaux, ale že se v případě sporů odvolává na parlament pařížský.¹⁰⁸⁸

Jako velmi pozoruhodné mu přišlo postavení londýnského starosty, který jej 1. srpna 1600 přijal¹⁰⁸⁹ a o němž a především o velikonoční slavnosti na jeho počest si pořídil velkou část zápisu ke 4. srpnu 1600, kdy Londýn opustil.¹⁰⁹⁰

V souvislosti s návštěvou dóžecího paláce v Benátkách si podrobně poznamenal, jak probíhají hlasování.¹⁰⁹¹ Během své poslední návštěvy města chtěl sledovat veřejné zasedání a volby, nečekal však dlouhý průběh a ke své nelibosti se zde zdržel dosti dlouho.¹⁰⁹² Ve městě Lucca, kde bylo od středověku do napoleonských válek republikánské zřízení, byl Valdštejn svědkem volby zdejšího vedoucího představitele s funkčním obdobím dva měsíce.¹⁰⁹³ V souvislosti s návštěvou radnice v Janově si

---

¹⁰⁷⁹ „Est urbs mercimoniis undique referta.“ *Diarium*, f. 84v (20. března 1600).

¹⁰⁸⁰ „Eo confluunt ex variis orbis partibus homines propter mercimonia.“ *Diarium*, f. 91v (5. dubna 1600).

¹⁰⁸¹ *Diarium*, f. 225v (28. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 404–405.

¹⁰⁸² „[...] mercium rerumque omnium inferendarum magnam habet commoditatem [...].“ *Diarium*, f. 240r (5. prosince 1600).

¹⁰⁸³ „Instructa est etiam optime omnis generis mercimoniis.“ *Diarium*, f. 261v (9. června 1600).

¹⁰⁸⁴ „Est haec urbs archiepiscopalis, summa rerum est penes 4 consules, qui annuatim creantur.“ *Diarium*, f. 93v–94r (12. dubna 1600).

¹⁰⁸⁵ „Habet haec urbs sex consulares, ex quibus duo nobiles, duo literati, duo mercatores.“ *Diarium*, f. 103v (3. května 1600).

¹⁰⁸⁶ *Diarium*, f. 201r (2. října 1600), viz ediční část této práce, s. 401.

¹⁰⁸⁷ „Respublica huius urbis est composita ex 100 000 hominibus, divisus in tres status [...], quibus praeest major. Conveniunt ad hoc 8. die post Paschatis festum et tres eligunt eorumque nomina ad regem mittunt, qui quem vult eligit. [...] Praeses a Rege constitutus iudicat de diurnis actionibus, sed major de nocturnis.“ *Diarium*, f. 106v (8. května 1600).

¹⁰⁸⁸ „Huius urbis curia non agnoscit curiam Burdegalensem, sed in controversiis ad Parisiense parlamentum provocat.“ *Tamtéž*.

¹⁰⁸⁹ *Diarium*, f. 178r, viz ediční část této práce, s. 394.

¹⁰⁹⁰ *Diarium*, f. 179v–180r, viz ediční část této práce, s. 396.

¹⁰⁹¹ *Diarium*, f. 234v–235r (30. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 413.

¹⁰⁹² *Diarium*, f. 318v (19. května 1602), viz ediční část této práce, s. 476.

¹⁰⁹³ „Habent Ducem, qui per duos menses tantum durat. Eo tempore, quos [!] ibi fuimus, novus dux eligebatur, quem vocant Convallioneri; reliqui vocantur Anciani. [...] Spectavimus Ducem cum caeteris in domo curiali electum, cuius nomen ajebant esse Federico Balbini.“ *Diarium*, f. 307v (30. dubna a 1. května 1602).

poznámenal počet členů senátu, dále že dóže setrvává v úradě po dva roky a že nadvládě janovské republiky je podřízena Korsika.¹⁰⁹⁴

V neposlední řadě věnoval pozornost vojenské strážce měst, především tomu, jak jsou opevněna. Např. o Bordeaux si poznámenal, že má dvoje hrady – jedny ve městě a druhé v přístavu u břehu.¹⁰⁹⁵ O La Rochelle uvádí v záznamu k 7. květnu 1600, že je známá především pro svoje hrady, velmi vysoké zdi a hluboké příkopy, díky nimž v tomto ohledu převyšuje všechna ostatní francouzská města. Navíc je z jedné strany chráněna mořem a z další kromě opevnění také bažinami.¹⁰⁹⁶ Následující den strávil především právě prohlídkou hradeb, o čemž učinil podrobný zápis do deníku, dlouhý téměř celé dvě strany.¹⁰⁹⁷ V město Narbonne jej zaujalo, že je dobře bráněné jednak díky bažinám, jednak opevněním.¹⁰⁹⁸

Téměř celou stránku věnoval popisu opevnění v Schaffhausen. Podle jeho soudu jde o nejpevnější a nejvyšší hrady ve Švýcarsku. Zvláště se zajímal o podzemní část opevnění, dále o zajištění vody pro obránce a v neposlední řadě jej zaujalo, že hlídku zde nadržují občané, ale dva hlídači placení magistrátem.¹⁰⁹⁹

• • •

O dějinách měst, jež navštívil, toho Valdštejn mnoho nepoznámenával. U některých z nich však uvádí jejich stáří či okolnosti jejich založení, zvláště sahala-li jejich minulost až do starověku. Např. o Canterbury si napsal, že je to „prastaré město, významné také v římské době“,¹¹⁰⁰ rovněž k Londýnu si vypsál z Camdenovy *Britannie*, co o Londýně uvádějí Tacitus a Ammianus Marcellinus, i s uvedením přesných míst v jejich spisech.¹¹⁰¹ Curych je nejstarší po Solothurnu a byl založen „okolo roku světa 1950, to jest v době Abrahámově, a v Caesarových *Zápisích* je o něm častá zmínka“. ¹¹⁰² Castelfranco Veneto

---

¹⁰⁹⁴ „Senatus Genuensis praecipuos ex nobilitate habet 24, ubi gravior consultatio incidit, sunt 100 denique ad 400. Dux (ut plurimum ex familia duc d’Oria) per biennium tantum durat. [...] Habent d[ein]d[e] sibi subiectam insulam Corsicam.“ *Diarium*, f. 311r (4. května 1602).

¹⁰⁹⁵ „Habet itidem Burdegala duo propugnacula: unum in urbe, alterum in portu ad littus.“ *Diarium*, f. 103v–104r (3. května 1600).

¹⁰⁹⁶ „Est autem haec urbs portu oceani Aquitanici clarissima, inprimis autem propugnaculis, muris altissimis, fossis profundis ita munita, ut reliquis Galliae civitatibus merito sit anteponenda. Ex uno latere mari cingitur, ex altero paludibus et propugnaculis ac turribus facile vim hostilem eludit.“ *Diarium*, f. 105r.

¹⁰⁹⁷ *Diarium*, f. 105v–106v.

¹⁰⁹⁸ *Diarium*, f. 98r (22. dubna 1600).

¹⁰⁹⁹ *Diarium*, f. 205r (7. října 1600).

¹¹⁰⁰ *Diarium*, f. 129v (29. června 1600), viz ediční část této práce, s. 340.

¹¹⁰¹ *Diarium*, f. 132v–133r (30. června 1600), viz ediční část této práce, s. 343.

¹¹⁰² *Diarium*, f. 201r (2. října 1600), viz ediční část této práce, s. 400–401.

bylo založeno Trevisany roku 1199.¹¹⁰³ Avenches pamatuje Julia Caesara,¹¹⁰⁴ Velletri bylo město starověkých Volsků (Volusků), slavné starobylostí a mocí,¹¹⁰⁵ Terracina byla starou římskou kolonií.¹¹⁰⁶ O několika městech severní Itálie uvedl, že byla založena Galy a poté se stala součástí Římské říše, jako např. Brescia¹¹⁰⁷ nebo Siena.¹¹⁰⁸ V jejím případě připojuje další informace až po konec republiky v roce 1555.¹¹⁰⁹ Podrobnější je také záznam o Bergamu, kde Valdštejn zmiňuje založení města Římany, jeho zničení Huny a dále období nadvlády Lombardského království, samostatnosti města i benátské nadvlády.¹¹¹⁰

U většího množství měst osvětlil původ jejich názvu. Zmíněná Siena byla pojmenována podle galského kmene Senonů,¹¹¹¹ podobně jako další severoitalské město Senigallia, jejíž název byl rozšířen o Gallica (Valdštejn uvádí „Galliae“) pro odlišení od Sieny. Téhož dne navštívil město Fano, latinsky Fanum Fortunae, které bylo pojmenováno podle chrámu bohyně Fortuny.¹¹¹² Původ názvu nesledoval Valdštejn jen u italských měst. Bern měl být nazván podle medvěda, kterého zde roku 1191 ulovil zakladatel města Bertold V. ze Zähringenu.¹¹¹³ K Troyes si poznamenal jeden dřívější a jeden variantní název.¹¹¹⁴

Některé Valdštejnem uváděné etymologie jsou chybné. U většiny z nich to však Valdštejn a jeho zdroje sotva mohli vědět. Arles, v latině Arelatum, pochází podle toho, co se Valdštejn dozvěděl, z latinského „Ara lata“, tedy široký oltář. Ten měl Valdštejn

---

¹¹⁰³ *Diarium*, f. 319r (22. května 1602).

¹¹⁰⁴ „[...] Aventicum oppidum vetustum Julii Caesaris tempore nobilitatum, antiquitatis et magnitudinis documenta adhuc ex ruderibus et reliquiis desumi possunt.“ *Diarium*, f. 194r-v (22. září 1600).

¹¹⁰⁵ *Diarium*, f. 276r (4. října 1601), viz ediční část této práce, s. 436.

¹¹⁰⁶ *Diarium*, f. 276r (6. října 1601), viz ediční část této práce, s. 437.

¹¹⁰⁷ „Fuit autem Brixia Regum Romanorum tempore a Gallis Cenomannis condita, postea a Romanis in potestatem redacta, quorum etiam deinde colonia facta est.“ *Diarium*, f. 316v (11. května 1602).

¹¹⁰⁸ „[...] de Senarum urbe notandum est eam a Senonibus Gallis nomen accepisse, qui cum anno U[r]bis c[onditae] 365., ante Salvatoris nostri partum 386., contra Romanos in Italia Duce Brenno bellum gerent, eam altis cinctam ripis moenibus fortissimis, validissima arte in colle aedificarunt.“ *Diarium*, f. 303v (26. dubna 1602).

¹¹⁰⁹ „Expulsis deinde ex Italia Gallis a Romanis colonia est effecta, unde Romano Imperio, ut aliae civitates, fuit subiecta. [...] cum Petrus Strozza occubisset, Florentiae Duci sese dedit, a quo praesenti tempore gubernatur.“ *Diarium*, f. 303v–304r (26. dubna 1602).

¹¹¹⁰ „Fuit haec urbs primum in potestate Romani imperii foeliciori saeculo, deinde ab Attila Hunno fuit destructa, inde Lombardis subdita, post hos Tumani Vicecomites, Scaligeri, Foresti, Maletestae et Galli, tandem circa principium superioris saeculi Venetorum potestati sese dedit.“ *Diarium*, f. 316r (11. května 1602).

¹¹¹¹ Viz o pozn. 1108 této práce.

¹¹¹² „Fuit autem prius Sena a conditoribus Gallis Senonibus, deinde ad differentiam alterius eiusdem nominis, quae in Etruria est, Sena Galliae nuncupata. Inde 18 mil. pernoctavimus Fani fortunae, a celebri quondam Fortunae templo nominatum oppidum [!].“ *Diarium*, f. 293r-v.

¹¹¹³ *Diarium*, f. 195v–196r (23. září 1600).

¹¹¹⁴ „Olim dicta fuit Thricessium, quidam Threcam appellant.“ *Diarium*, f. 185r (2. září 1600).

možnost spatřit, původně se zde obětovalo bohyni Dianě.¹¹¹⁵ Název je však keltského původu a původně znamenal „místo poblíž rybníka“. Keltského původu je i název města Rouen, v latině Rothomagus, na významu však není mezi odborníky shoda. Valdštejn uvádí dvě etymologie, jednak podle údajných zakladatelů, galských králů Rhoma a Maga, jednak z „rota magorum, to jest sněm mudrců (byl zde totiž druidský parlament)“.¹¹¹⁶

O Montefiascone si Valdštejn napsal, že je pojmenován podle kopce, na němž se rozkládá a který má tvar láhve. Ve skutečnosti název nejspíše pochází z Mons Faliscorum, tedy Hora Falisků podle starověkého italského etnika tohoto jména.¹¹¹⁷ Název města Ottmarsheim (u Valdštejna v podobě Ottmarsen) si Valdštejn mylně vyložil jako složené z „bůh Mars“ v němčině: „Přijeli jsme do Ottmarsenu, kde je pohanský chrám kruhového půdorysu zasvěcený Quirinovi. Otthmars totiž zní jako Gott Mars.“¹¹¹⁸ Kromě chybné etymologie se však dopustil omylu i ve ztotožnění bohů Marta a Quirina, protože tyto dva ve starověkém Římě tvořili spolu s Jovem tzv. kvirinálskou božskou trojici, která měla chrám na vrchu Kvirinálu, pojmenovaném po Quirinovi. Ten byl později ztotožněn s Romulem. Navíc kostel, který měl Valdštejn nepochybně na mysli, je zasvěcen sv. Petru a Pavlovi a nachází se v něm kaple sv. Quirina, který neměl s antickým bohem téhož jména nic společného.

• • •

U obyvatelstva sledoval především jeho konfesijní skladbu. Zapsal si tak např., že v La Rochelle žijí většinou evangelíci,¹¹¹⁹ zatímco Niort je z části reformovaného náboženství.¹¹²⁰ Ženevu označil za nejpevnější obhájkyni a živitelku reformovaného náboženství, kam se uchýlili mnozí vyhnanci pro víru, především z Itálie.¹¹²¹ Lucern naopak za přední město Švýcarů vyznávajících „papežskou víru“.¹¹²² V souvislosti s Kostnicí popsal proměny převládající konfese a konfesijní konflikty.¹¹²³

---

¹¹¹⁵ „Nomen haec urbs accepit, ut perhibent, ab ara quadam lata, quae ibidem monstratur in collegio.“
Diarium, f. 93v (12. dubna 1600).

¹¹¹⁶ „Creditur a duobus Galliae regibus, Rhomo et Mago, aedificata indeque dicta Rothomagus, quanquam alii a rota Magorum, id est curia sapient[i]um (fuit enim hic parlamentum druidum) dictum existimant.“
Diarium, f. 123r (18. – 19. května 1600).

¹¹¹⁷ *Diarium*, f. 271r (30. září 1601), viz ediční část této práce, s. 430.

¹¹¹⁸ „[...] venimus Otthmarsen, ubi templum ethnicum forma rotunda, dicatum Quirino. Otthmars enim dicitur quasi Gott Mars.“ *Diarium*, f. 209r (13. října 1600).

¹¹¹⁹ *Diarium*, f. 106r (8. května 1600).

¹¹²⁰ *Diarium*, f. 107r (10. května 1600).

¹¹²¹ *Diarium*, f. 191r (15. září 1600), viz ediční část této práce, s. 398.

¹¹²² „[...] venimus Lucernam, primarium oppidum Helvetiorum Pontificiam religionem amplectentium.“
Diarium, f. 200r (30. září 1600).

¹¹²³ *Diarium*, f. 203r (5. října 1600), viz ediční část této práce, s. 403.

V deníku se nacházejí Valdštejnova pozorování osob odlišné konfesijní orientace. V Marseille sledoval průvod kajícíků, kteří procházeli bosí městem i za městem.¹¹²⁴ Rovněž v Sieně, když byl na mši v bazilice sv. Františka, spatřil průvod flagelantů.¹¹²⁵ V literatuře již bylo upozorněno také na jeho zmínky o židovské komunitě. Bohužel se jedná vlastně o jediný záznam, a sice k 31. březnu 1600, kdy krátce pobýval v Avignonu. Poznamenal si o nich pouze dvě věty: „Kromě toho jsme viděli židovskou synagogu právě v době, kdy slaví svátek. Všichni bez rozdílu nosí žluté klobouky.“¹¹²⁶ Další zmínky o Židech jsou již pouze tři, které však postřehy o místním židovském obyvatelstvu neobsahují. První je v záznamu k 26. říjnu 1601, kdy Valdštejn popisoval Titův oblouk v Římě. Oblouk byl postaven na počest vítězství v židovské válce a byly na něm vyhotoveny reliéfy s ukořistěnými předměty z jeruzalémského chrámu, „jež Židé používají při obřadech“.¹¹²⁷ Další se nachází ve zmíněném zápise o rukopisu Bible v knihovně v Urbinu, který chtěli Židé vyvážit zlatem.¹¹²⁸ Konečně 20. června 1603 jej navštívil „jakýsi Žid jménem Lazar“ a informoval jej o slečně Smiřické.¹¹²⁹

Vedle těchto zmínek o Židech se v deníku nacházejí podobně stručné poznámky o Turcích. Ty spatřil 5. dubna 1600 v Marseille, vezli leoparda jako dar pro francouzského krále.¹¹³⁰ Jinak se jedná především zpodobení Turků¹¹³¹ nebo o turecké zbraně či kořist, jež si prohlížel.¹¹³²

Obyvatelstvo však posuzoval i z dalších hledisek. K 9. červnu 1600, tedy během pobytu v Anglii, si na okraji stránky poznamenal, že anglická šlechta je velmi vlídná vůči cizincům.¹¹³³ O laskavosti místních se zmínil i v souvislosti s Troyes.¹¹³⁴ V Poitiers a jeho okolí žije velký počet šlechticů.¹¹³⁵ O obyvatelích Bergama napsal, že jejich řeč i mravy mají „příchuť“ vesnictví. Zachytil tak stereotyp, který o Bergamanech panoval,

---

¹¹²⁴ Bylo to zároveň zřejmě poprvé, co Valdštejn uviděl černochoy: „Mane vidimus poenitentiariorum colore albo et nigro quosdam nudis pedibus in urbe et extra urbem ambulantes.“ *Diarium*, f. 93r (9. dubna 1600).

¹¹²⁵ „Audivi concionem a S. Francesco, ubi obvijos [!] vidimus poenitentiariorum, quos vocant flagellantes.“ *Diarium*, f. 302v (5. dubna 1602).

¹¹²⁶ „Vidimus praeterea synagogam Judaeorum eo ipso tempore, quo celebrabant festum. Gestant omnes indiscriminatim flavos pileos.“ *Diarium*, f. 89v. Byl právě 16. Nisan 5360 židovského kalendáře, tedy druhý den Pesachu.

¹¹²⁷ *Diarium*, f. 290r-v, viz ediční část této práce, s. 462.

¹¹²⁸ „In bibliotheca arcis plerique libri manu scripti reperiuntur, inter quos nota Biblia Hebraica antiquissima, quae Judaei a Duce tanto pondere auri, quantum liber ponderat, emere voluerunt.“ *Diarium*, f. 294v.

¹¹²⁹ *Diarium*, f. 351v. Srov. kap. 7. 4.

¹¹³⁰ *Diarium*, f. 91v.

¹¹³¹ *Diarium*, f. 168v (25. července 1600), 207r (11. října 1600).

¹¹³² *Diarium*, f. 144v (7. července 1600), 218r (14. listopadu 1600), 228r-v (29. listopadu 1600), 293v (7. listopadu 1601), 297r (16. listopadu 1601).

¹¹³³ *Diarium*, f. 146r, viz ediční část této práce, s. 358.

¹¹³⁴ „[...] humanitate civium nulli facile secunda.“ *Diarium*, f. 185r (2. září 1600).

¹¹³⁵ „Est in ea et circa eam magnus numerus nobilium.“ *Diarium*, f. 107v (12. května 1600).

poznáměl si i, že to o nich praví přísloví. Pokračuje však, že jsou pracovití a mají nadání na řemesla a zejména obchod.¹¹³⁶

Místní obyvatelstvo Valdštejn sledoval ještě z jednoho aspektu. U několika města si poznáměl jména místních významných rodáků. Např. Bordeaux je rodištěm básníka Decima Magna Ausonia,¹¹³⁷ z Bergama pocházel autor dodnes užívaného latinského slovníku Ambrogio Calepino.¹¹³⁸

V neposlední řadě lze na tomto místě zmínit, že si Valdštejn poznáměl, koho spatřil, pokud se jednalo o významné osoby. Např. v Nancy kardinál jedoucí na oslu na mši.¹¹³⁹ V Bruselu viděl 17. října 1599 arcivévodu Albrechta VII. (1559–1621) jít ze mše a pak jej pozoroval u oběda.¹¹⁴⁰ Dne 11. června 1601 pozoroval příjezd toskánského arcivévodě Ferdinanda I. Medicejského (1549–1609) s manželkou Kristinou Lotrinskou (1565–1637) do města.¹¹⁴¹ V Benátkách pozorovali dóžete s 80 senátory jít v neděli na mši a poznáměl si, jak byli oděni.¹¹⁴² Podobný záznam pořídil k 5. květnu 1602 o janovském dóžeti jdoucím na mši.¹¹⁴³

V říjnu roku 1601 měl celkem třikrát možnost spatřit papeže Klementa VIII. (1536–1605).¹¹⁴⁴ Zvláště slavnostní byla zejména druhá příležitost, 28. října, kdy papež světil benátského patriarchu za přítomnosti patriarchů jeruzalémského a konstantinopolského.

6. 2. *Hrady, paláce, chrámy*

V této podkapitole sledují Valdštejnovy popisy budov nebo jejich komplexů. Popisované stavby lze rozdělit na sakrální a profánní, z nichž je možné vyčlenit objekty související s vojenstvím. Ačkoli již před přelomem 16. a 17. století, kdy Valdštejn cestoval

---

¹¹³⁶ „[...] pervenimus Bergamum [...], cuius incolarum lingua et mores rusticitatem sapientes in proverbum abierunt. [...] Homines licet sint rustici, induriti tamen et acuti ingenii ad artes, ad mercaturam vero aptissimi, unde Itali Bergano sottile vocant.“ *Diarium*, f. 315v (10. května 1602).

¹¹³⁷ *Diarium*, f. 103r (3. května 1600).

¹¹³⁸ *Diarium*, f. 316r (11. května 1602).

¹¹³⁹ „Mane vidimus ex aula Cardinalem vectum asino sub tegmine rubro vestitum rubra veste et patrem eius procedentes ad missam.“ *Diarium*, f. 49r (19., resp. 29. června 1599).

¹¹⁴⁰ „Vidi Archiducem procedentem ex missa templi arcis. Deinde spectavi eum prandentem [...].“ *Diarium*, f. 71r (7., resp. 17. října 1599).

¹¹⁴¹ „Spectavimus ingredientem templum Gran duca cum Duchessa advectum curru inaurato.“ *Diarium*, f. 262v (11. června 1601).

¹¹⁴² *Diarium*, f. 318r (15. května 1602), viz ediční část této práce, s. 474–475.

¹¹⁴³ „Mane spectavimus Ducem accedentem ad sacra. Erat indutus violacei coloris toga ex holoserico et rubro pileo. Eum sequebantur octo cum holosericis togis, e quibus duo erant cubicularii, sex fastitarii. Alioquin rubra veste utitur, si quando in publicum procedit.“ *Diarium*, f. 311r.

¹¹⁴⁴ *Diarium*, f. 284r (22. října), 291r (28. října), 291v (31. října 1601), viz ediční část této práce, s. 451, 464, 466.

po Evropě, byla vojenská kariéra pouze jednou z několika možných životních drah aristokratů, představovalo vojenské zázemí nadále jedním z atributů panského sídla. I v této době šlechtici budovali na svých rezidencích zbrojnice, sloužící nejen jako sklad zbraní, který by bylo možné v případě potřeby (např. povstání poddaných nebo pro vyzbrojení zemské hotovosti) použít, ale také v rovině symbolické, kdy spoluvytvářely úplný obraz aristokratického sídla.¹¹⁴⁵ Zbrojnice se tak zařadily mezi předměty zájmu cestujících kavalírů.¹¹⁴⁶

Valdštejn si prohlédl hned několik zbrojnic. Psal si poznámky o jednotlivých kusech, které jej zaujaly, kde nalezneme zbraně palné, chladné i dřevcové a také osobní zbroj. Vedle moderních zbraní s možností použití v případě potřeby, kde si poznamenával i mechanismy jejich fungování, jej zajímaly rovněž historické exempláře. Jeho zájem o zbrojnice je patrný dobře např. na londýnském Toweru, s velkým zaujetím si podrobně zapsal, kde mu ukázali jaké zbraně, výzbroj i válečné nástroje, někdy i s detaily o jejich využití.¹¹⁴⁷ Celý komplex budov, obehnaný trojí hradbou, na něj působil jako menší město, toto přirovnání však převzal z Camdenovy *Britannie*.¹¹⁴⁸

Další zbrojnice, kde si prohlédl větší množství i více typů zbraní, byly v Curychu,¹¹⁴⁹ kde jej zaujalo zdejší cvičiště lukostřelců (zejména pro vzdálenost, na jakou se učí střílet, dokonce i přes vodu)¹¹⁵⁰ a v Bernu. Mj. spatřil výzbroj zakladatele města, Bertolda V. z Zähringenu. V příslušném záznamu si rovněž poznamenal, že v celém Švýcarsku si jednotlivci musejí obstarávat vlastní výzbroj.¹¹⁵¹ Zajímavý je Valdštejnův zápis o zbrojnici v Pesaru. Ve výčtu zbraní a zbroje, které zde viděl, nalezneme bombardy, jejichž mechanismus, který Valdštejn v tomto záznamu popsal, měl vynalézt urbinský dóže, ale také starověké předměty, jako např. Hannibalovu přílbu.¹¹⁵² Prohlédl si i další zbrojnice, např. v Ženevě,¹¹⁵³ ve Florencii¹¹⁵⁴ nebo v Lucce,¹¹⁵⁵ ale zde jsou již zápisy stručnější.

---

¹¹⁴⁵ Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*, Praha 2015, s. 91–94, 100–103.

¹¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 116–121.

¹¹⁴⁷ *Diarium*, f. 144r–145v (7. července 1600), s. 360–362.

¹¹⁴⁸ G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 316–317.

¹¹⁴⁹ *Diarium*, f. 202r–v (3. října 1600), viz ediční část této práce, s. 402.

¹¹⁵⁰ *Diarium*, f. 201v (2. října 1600), viz ediční část této práce, s. 401.

¹¹⁵¹ „Notandum hic, quod in tota Helvetia juramento singuli obstringantur, ut suas habeant armaturas.“

Diarium, f. 196v (23. září 1600).

¹¹⁵² *Diarium*, f. 293v–294r (7. listopadu 1601).

¹¹⁵³ *Diarium*, f. 192r (16. září 1600), viz ediční část této práce, s. 399.

¹¹⁵⁴ *Diarium*, f. 297r (16. listopadu 1601).

¹¹⁵⁵ *Diarium*, f. 308r (1. května 1602).

Největším objektem tohoto druhu, který si prohlédl, byl bezpochyby benátský Arsenal, komplex loděnic a zbrojnic, o němž si poznamenal, že jeho název zní jako „ars navalis“, tedy námořní umění.¹¹⁵⁶ O prohlídce, která zabrala velkou část dne, si pořídil rozsáhlý zápis.¹¹⁵⁷ Největší dojem v něm nejspíše zanechaly válečné lodě a dóžecí galéra Bucintoro, již využíval benátský dóže při slavnosti Zásnub s mořem a na niž měl Valdštejn možnost vstoupit.¹¹⁵⁸ V Benátkách viděl ještě dóžecí zbrojnici. Příslušný záznam je však již kratší a polovinu z něj tvoří opis nápisu na měděné tabulce ve velkém sále.¹¹⁵⁹

V této souvislosti je vhodné zmínit, že lodě byly vždy předmětem Valdštejnovy pozornosti, zejména pokud měl možnost na některou vstoupit a blíže si ji prohlédnout. (Nepočítám nyní lodě, na nichž se přepravoval.) V Nantes¹¹⁶⁰ a Amsterodamu¹¹⁶¹ se mu taková příležitost zřejmě nenaskytla, větší štěstí měl 6. dubna 1600 v Marseille, kde si prohlédl přinejmenším tři lodě (krátké nápisy na nich si opsal do deníku) a z těchto tří nastoupil přinejmenším na královskou trojřadou galéru.¹¹⁶² V Anglii si prohlédl 27. července 1600 nově opravenou královninu loď¹¹⁶³ a poté 4. srpna loď Golden Hind, v níž Francis Drake obeplul zeměkouli.¹¹⁶⁴ Následujícího dne potom v Rochesteru viděl kotvit 35 lodí, jejichž jména si Valdštejn zapsal. Na dvě z nich, Elisabeth a Triumph, měl možnost vstoupit.¹¹⁶⁵ Další lodě si mohl zblízka prohlédnout v Janově.¹¹⁶⁶ Zmínil se i o přístavu samotném, který je obrovský, ale na nevhodném místě, kde se za bouří potápějí některé veliké lodě.¹¹⁶⁷

Valdštejn si během svých cest prohlédl také velké množství hradů a pevností a všiml si jejich vybavenosti či odolnosti a jejich posádek. Bohužel velkou část z nich navštívil v době, kdy si vedl poměrně stručné zápisy, a ani v pozdější době nebývají jeho záznamy o prohlídkách hradů příliš podrobné. Příklady toho jsou Nantes, kde se prošel po

---

¹¹⁵⁶ *Diarium*, f. 227r (29. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 406.

¹¹⁵⁷ *Diarium*, f. 227r–229v (29. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 406–408.

¹¹⁵⁸ *Diarium*, f. 229r–v (29. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 408.

¹¹⁵⁹ *Diarium*, f. 255v–256r (30. května 1601), viz ediční část této práce, s. 426.

¹¹⁶⁰ „Multae ibi ad ripam naves conspiciuntur, velut in portu, sed uno mil. ulterius majores naves conspiciuntur, quod Legeris [!] inibi latius sese extendit.“ *Diarium*, f. 111r (18. května 1600).

¹¹⁶¹ „Denique infinitae multitudinis naves vidimus, inter quas aliquae ingentis magnitudinis aedificantur, in Indiam mittendae.“ *Diarium*, f. 68v (17., resp. 27. září 1599).

¹¹⁶² „Conscendimus tryremem regiam, ubi sunt circiter 65. remiges compedibus illigati.“ *Diarium*, f. 92r (6. dubna 1600).

¹¹⁶³ *Diarium*, f. 177r, viz ediční část této práce, s. 392.

¹¹⁶⁴ *Diarium*, f. 180r, viz ediční část této práce, s. 397.

¹¹⁶⁵ *Diarium*, f. 180v–181r, viz ediční část této práce, s. 397.

¹¹⁶⁶ *Diarium*, f. 311v (5. května 1602).

¹¹⁶⁷ „Portum habet spatiosissimum et celeberrimum, aedificiis undiquaque inclusum, sed malefidam stationem navibus praebentem. Frequenter enim accidit, ut naves maximae oborta tempestate in portu ibi demergantur.“ *Diarium*, f. 309r (4. května 1602).

Chateau des Ducs de Bretagne a zdejší sklady zbraní,¹¹⁶⁸ nebo Ambois. Zde si prohlédl vlastně jenom zdejší hrad, nejvíce jej zaujaly místní kasematy.¹¹⁶⁹

Nejrozsáhlejší záznam věnoval Windsoru. Nejprve nastínil celkové uspořádání hradu, který má tři nádvoří – horní a dolní a prostřední část, již dominuje kruhová věž. Poté opět postupuje podle jednotlivých místností, do nichž měl možnost nahlédnout, a k nim uvádí předměty, jež jej zaujaly. Prohlídka končila výstupem na věž.¹¹⁷⁰ Další známou anglickou pevnost, londýnský Tower, rovněž navštívil a strávil zde téměř celý den, avšak rozsáhlý záznam o jeho prohlídce je věnován především zbrojnici, o níž jsem se zmínil výše.

Několik hradů si prohlédl také v Itálii. Hned tři, a sice Castel Nuovo, Castel Sant'Elmo a Castel dell'Ovo, si prošel v Neapoli, příslušné záznamy jsou však poměrně krátké.¹¹⁷¹ V Římě několik týdnů nato navštívil Andělský hrad, kde hodnotil jak jeho vojenskou stránku, tak zde umístěná umělecká díla a estetickou stránku hradu.¹¹⁷² V Miláně věnoval velkou pozornost Castello Sforzesco,¹¹⁷³ kde na něj zapůsobila především velikost celého komplexu. Zmiňuje šestici obranných věží, šířku příkopů, sílu hradeb¹¹⁷⁴ a vybavenost hradu pro případ dlouhotrvajícího obležení.¹¹⁷⁵ Poznamenal si, že se říká, že převyšuje i pevnost v Antverpách.¹¹⁷⁶ O její prohlídce toho však Valdštejn uvádí velmi málo, jen jednu větu.¹¹⁷⁷

---

¹¹⁶⁸ „Arcem praeterea vidimus, quam olim Britanniae Duces inhabitaverunt, satis elegantem et spaciosam, in qua monstrati nobis fuerunt 500 cataphracti, thoraces ferrei, totidem galeae et 15 tormenta bellica mediocris magnitudinis.“ *Diarium*, f. 112v (18. května 1600).

¹¹⁶⁹ „Ambosa [...] maxime celebris est ob arcem altissimam et profundissimam [...]. Aditum habet haec arx praeruptum. In templo eius castelli monstratur maximum cervi cornu. Fortissima est et loca habet quaedam subterranea, quae dicuntur Cassimaten, e quibus occulte sclopeta aliaque missilia explodi possunt. Tres habet pontes versus urbem exeuntes 30 000 thoraces ferreos continere perhibetur.“ *Diarium*, f. 115r-v (29. května 1600).

¹¹⁷⁰ *Diarium*, f. 168r–169r (25. července 1600), viz ediční část této práce, s. 383–384.

¹¹⁷¹ *Diarium*, f. 282v–283r (12. a 14. října 1601), viz ediční část této práce, 447–448.

¹¹⁷² *Diarium*, f. 285v (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 453.

¹¹⁷³ *Diarium*, f. 313v–314r (8. května 1602).

¹¹⁷⁴ „Inter coetera nota [...] sex propugnacula sibi correspondentia ovali figura, quae instar oppidorum effundit turrim quandam rotundam crassisimam. [...] Fossas praeterea habet latissimas, profundas et vivis amnibus perfluas, utrinque parietibus lateritiis evectas. Muros, qui crassitudine stupendi fulciunt aggeres latissimos et meatibus concameratis pervios [...].“ *Tamtéž*.

¹¹⁷⁵ „Aquam habet abunde et omnia necessaria, ut ferre possit obsidionem maxime diuturnam. Sunt ibi hospitia, tabernae, nosocomium, pharmacopolium.“ *Diarium*, f. 314r (8. května 1602).

¹¹⁷⁶ „[...] quod et Antverpiense magnitudine operum ac munimentorum amplitudine superare dicitur.“ *Diarium*, f. 313v (8. května 1602).

¹¹⁷⁷ „Deinde [vidimus] castrum munitissimum, in quo 800 tormanta, 600 milites, quinque propugnacula, tres portae, quae pergunt ad civitatem, aquam et agrum.“ *Diarium*, f. 62v (19., resp. 29. srpna 1599).

Valdštejnovi obvykle nebylo bráněno ve vstupu do vojenských objektů. Jen málokdy nebyl vpuštěn, např. do hradu v Gaetě, zde však byla jedinou příčinou nepřítomnost kapitána.¹¹⁷⁸

• • •

Z civilních budov, jimž Valdštejn věnoval pozornost, je třeba se na prvním místě věnovat palácům. Valdštejn byl na svých cestách neustále vystaven srovnávání sebe sama s příslušníky stejné společenské vrstvy, jako byl on sám, totiž vzdělané a bohaté mocenské elity. Ta vyvíjela velkou snahu demonstrovat své společenské postavení pomocí honosnosti svých sídel, která tak měla vypovídat o osobnosti jejich majitelů. Výstižně tento moment vyjádřil Frederick Forsyth v souvislosti s pracovnou Charlese de Gaulea: „[...] v této místnosti není jediná věc, která by nevypovídala o tom, kdo ji nechal zařídit a vyzdobit.“¹¹⁷⁹ Majitelé paláců chtěli dosáhnout téhož a počítali s tím, že v době jejich nepřítomnosti budou cestující šlechtici žádat o možnost prohlédnout si za poplatek palác, což pro majitele skýtalo možnost sebe prezentace. Návštěvníci na druhou stranu posuzovali, zda sídla odpovídají společenskému postavení jejich majitelů svojí honosností, nákladností, prostorností, pohodlím či motivy uměleckých děl, s jejichž znalostí se u příslušníků této společenské vrstvy počítalo. Podobně jako to uvedl J. Kubeš v souvislosti s deníkovými záznamy Kryštofa Václava z Nostic, lze i Valdštejnovy záznamy označit jako výraz „šlechtické sebereflexe, tj. neustálého potýkání se a vyrovnávání se s obecným dobovým ideálem urozeného šlechtice“.¹¹⁸⁰

Valdštejn však nezavítával pouze do šlechtických paláců. Bohužel poměrně stručné jsou jeho popisy paláců v Paříži.¹¹⁸¹ Zajímavější je záznam věnovaný papežskému paláci v Avignonu, kde si prohlédl kaple sv. Martiala a sv. Jana, i paláci arcibiskupskému.¹¹⁸² V obou palácích viděl obraz současného papeže Klimenta VIII., jež měl osobně spatřit přibližně o rok a půl později v Římě.

Rozsáhlejší popisy si Valdštejn začal pořizovat až u anglických paláců. Cenný je velmi podrobný záznam věnovaný Theobalds House (též Theobalds Palace), zničenému roku 1650. Při psaní se zřejmě držel poznámek, které si patrně pořizoval během prohlídky, protože jednotlivé objekty za sebou následují tak, jak do nich Valdštejn postupně přicházel.

---

¹¹⁷⁸ *Diarium*, f. 283r-v (17. října 1601), viz ediční část této práce, s. 449.

¹¹⁷⁹ Frederick FORSYTH, *Den pro šakala*, přel. Mirek Čejka, Praha 1975, s. 146.

¹¹⁸⁰ Srov. J. KUBEŠ (vyd.), *Kryštof Václav z Nostic*, s. 66–71.

¹¹⁸¹ *Diarium*, f. 52r (30. června, resp. 10. července 1599), 58v–59r (12., resp. 22. července 1599).

¹¹⁸² *Diarium*, f. 88r-v (30. března 1600), viz ediční část této práce, s. 335. Není pravděpodobné, že by se zmýlil a ve skutečnosti se jednalo o avignonského vzdoropapeže téhož jména v l. 1423–1429.

Vysoko hodnotil výbavu interiéru, především kamna, drahocenný nábytek a četné malby, ale i jiné cenné předměty. Velký prostor věnoval parku, především vodním prvkům, a zmínil též vyhlídku ze střechy paláce, z níž byl vidět i londýnský Tower.¹¹⁸³ Z téhož důvodu jako popis Theobalds House má svoji hodnotu zápis věnovaný paláci Nonsuch, zbořenému roku 1683. V něm však z paláce samotného popsal pouze jednu místnost, většinu času strávil v zahradách.¹¹⁸⁴

Jeden z nejrozsáhlejších záznamů věnovaných paláci je popis Hampton Court. Jeho struktura je podobná, po krátkém zhodnocení okolí paláce následuje popis jednotlivých částí, jež si prohlédl, počínaje nádvořím a zahradou přes jednotlivé místnosti paláce konče královskou knihovnou. Všimá si honosnosti výbavy jednotlivých komnat. V několika z nich jej zaujalo zlacení na stěnách, dále gobelíny, nábytek a obrazy. Nejhlubší dojem v něm patrně zanechala místnost, v níž se nacházela skvěle vyvedená vyobrazení noci Kristova utrpení a Poslední večeře, které při spuštění červených závěsů a zakrytí oken působily zvláště věrohodně.¹¹⁸⁵ Příležitostně si opsal drobné nápisy.

Prohlídky paláců ale absolvoval především v Itálii. V Benátkách si prohlédl dóžecí palác, který pro Valdštejna nebyl jenom krásnou budovou, ale také místem konání sněmů a shromáždění.¹¹⁸⁶ Nedaleko Florencie navštívil palác Villa di Pratolino, většinu záznamu však věnoval zahradě, o níž se ještě zmíním níže, a k paláci samotnému si poznamenal odkaz na „knihu, která o té věci byla s jedinečnou pečlivostí napsána“.¹¹⁸⁷ Se vši pravděpodobností se jednalo o spis Francesca de Vieri.¹¹⁸⁸ Cestou do Říma si prohlédl Villu Farnese (též Villa Caprarola), kde jej kromě budovy samotné zaujala výtvarná díla a také mapy známého světa a jeho částí.¹¹⁸⁹ V Římě si důkladně si prohlédl Villu Medici¹¹⁹⁰ a Palazzo dei Conservatori.¹¹⁹¹ V obou si všimal především soch a cenného nábytku.

O dalších palácích si toho nepoznamenal mnoho, jako např. o čtyřech palácích, jež navštívil v Padově,¹¹⁹² nebo o Palazzo Reale a Villa Poggio Reale v Neapoli.¹¹⁹³ Pouze

---

¹¹⁸³ *Diarium*, f. 149r–151r (10. července 1600), viz ediční část této práce, s. 361–363.

¹¹⁸⁴ *Diarium*, f. 174r–176v (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 388–391.

¹¹⁸⁵ *Diarium*, f. 171v (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 386.

¹¹⁸⁶ *Diarium*, f. 234r–235r (30. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 413.

¹¹⁸⁷ „Plura de hoc Pratelino videas librum ea de re singulari diligentia conscriptum.“ *Diarium*, f. 263v (12. června 1601).

¹¹⁸⁸ F. de VIERI, *Discorsi delle mavigliose opere*, Firenze 1587.

¹¹⁸⁹ *Diarium*, f. 271r–272r (30. září 1601), viz ediční část této práce, s. 431–432.

¹¹⁹⁰ *Diarium*, f. 274r–275v (3. října 1601), viz ediční část této práce, s. 435–436.

¹¹⁹¹ *Diarium*, f. 284v (22. října 1601), viz ediční část této práce, s. 451.

¹¹⁹² Např. o zdejším Palazzo Capodilista si poznamenal pouze to, že zde viděl obrovského dřevěného koně, kterého nazývají Trójským. *Diarium*, f. 255r (27. května 1601). Srov. *Diarium*, f. 239r–v (3. prosince 1600).

zvnějšku zřejmě nejprve viděl 2. října 1601 papežský palác, protože téměř celý popis je věnován zahradě.¹¹⁹⁴ Rovněž kolem Palazzo Farnese 23. října 1601 nejspíše jenom procházel.¹¹⁹⁵ Později však měl příležitost prohlédnout si oba paláce ještě důkladněji – v papežském paláci strávil právě 23. října nemalou část dne a mohl si pečlivě prohlédnout hned několik jeho místností – vedle knihovny, zmíněné v předchozí kapitole, také dvě galerie a další prostory.¹¹⁹⁶ Tři dny nato navštívil rovněž Palazzo Farnese a mohl tak obdivovat umělecká díla, která se zde nacházela.¹¹⁹⁷

Z italských měst navštívil patrně nejvíce paláců v Janově. Však také hned na úvod záznamu o tomto městě poznamenal, že „je právem nazýváno pyšné kvůli ohromujícímu množství a velkoleposti paláců takřka královských“.¹¹⁹⁸ Stejnou charakteristiku („takřka královský“) připojil k Palazzo di Andrea Doria (též Villa del Principe), který si důkladně prohlédl. Navštívil zde mimo jiné garderobu, galerii a kapli, poznamenal si řadu cenných předmětů (především nábytek) a několik nápisů, jež jej zaujaly; rovněž ocenil výhled z paláce na moře.¹¹⁹⁹ Ve městě navštívil ještě další čtyři paláce.¹²⁰⁰

Zdá se tedy, že při návštěvách paláců a zámků si Valdštejn všiml především vybavy interiérů a dále též zahrad, jimž se věnuje níže v kap. 6. 4. Někdy však nesledoval pouze umělecká díla nebo estetickou stránku budovy. Několik dnů po Theobalds House navštívil Burghley House, kde si poznamenal na okraji stránky, že se v Anglii stavějí kamna na způsob sloupů a slouží tak též jako nosný prvek. Na jednom místě paláce si povšimnul šesti spojených kamen, které tak budovu podpírají. Pozornost věnoval i užitkovým částem paláce, a sice kuchyni a blízkému akvaduktu.¹²⁰¹

Ten nebyl jediným vodohospodářským dílem, o němž si Valdštejn učinil do deníku zmínku. Jedno takové, jež regulovalo tok řeky Arno, si prohlédl cestou do Pisy. Doslova píše, že nedaleko Pontedery je „podlouhlý most mezi příkopy, postavený z navršené zeminy, který se používal ve válečných časech a ke krocení proudu často řeky Arno,

---

¹¹⁹³ *Diarium*, f. 277r-v (10. října 1601), viz ediční část této práce, s. 438–439.

¹¹⁹⁴ *Diarium*, f. 273v–274r, viz ediční část této práce, s. 434.

¹¹⁹⁵ Valdštejn zmiňuje pouze sousoší Farneského býka, o němž viz níže. *Diarium*, f. 286v, viz ediční část této práce, s. 454.

¹¹⁹⁶ *Diarium*, f. 286r-v, viz ediční část této práce, s. 453–454.

¹¹⁹⁷ *Diarium*, f. 290v–291r, viz ediční část této práce, s. 463–464.

¹¹⁹⁸ „[...] merito superba dicitur propter multitudinem et magnificentiam stupendam palatiorum plane regalium [...]“ *Diarium*, f. 309r (4. května 1602).

¹¹⁹⁹ *Diarium*, f. 309v–310r (4. května 1602).

¹²⁰⁰ *Diarium*, f. 310v–331r (4. května 1602).

¹²⁰¹ *Diarium*, f. 159r-v (14. července 1600), viz ediční část této práce, s. 372–373.

vylévající se často z břehů“.¹²⁰² Bez přehánění ohromen Valdštejn byl, když spatřil Pont du Gard, římský akvadukt, jež tvoří tři na sobě stojící arkády. Připojuje ke každé z nich délku a výšku mostu, počet oblouků a šířku sloupů a konečně také celkovou výšku stavby. Prošel se nejspíše pouze po prostředním mostě, k němuž si poznamenal, že jeden kámen měřil 13 stop.¹²⁰³ Zřejmě vycházel z více zdrojů, uvádí, že „někteří tvrdí, že tato stavba byla postavena Saracény nebo Juliem Caesarem“.¹²⁰⁴ Další akvadukty spatřil ve Fleury, v Marseille, v Cascanu a jinde.¹²⁰⁵ V Blois jej zaujal „pramen se šesti strouhami, postavený po římském způsobu“.¹²⁰⁶ Jiné zařízení přivádějící vodu do města si pečlivě prohlédl v Augšpurku.¹²⁰⁷ V neposlední řadě viděl nádrže na vodu, často vybudované starověkými Římany jako v Lyonu,¹²⁰⁸ a v Marseille nádrž na ryby, již přirovnal k prameni.¹²⁰⁹

V této souvislosti lze dále zmínit, že mu stály za zmínku i horké prameny v Aix-en-Provence,¹²¹⁰ které daly městu také první část latinského jména Aquae Sextiae.¹²¹¹ Během cesty jižní Francií, mezi Gigean a Loupian, patrně jedny lázně sám navštívil, pročež také toho dne urazil poměrně krátkou vzdálenost.¹²¹² Několik starověkých lázní si prohlédl v Římě, např. Traianovy lázně (které omylem nazývá Vespasianovými), včetně komplexu nádrží Sette Sale, nebo lázně Diocletianovy.¹²¹³

Z městských staveb upoutalo jeho pozornost především několik zajímavých mostů. Např. v Pont-Saint-Esprit, kde ocenil neobyčejnou rovnost a délku 1 000 dvojkroků s 24 oblouky,¹²¹⁴ a několik dní nato most v Avignonu, jehož rozměry porovnal s mostem předchozím.¹²¹⁵ V Toulouse si zapsal, že ostrov na řece Garonně je spojen s pevninou jedním dřevěným a jedním kamenným mostem.¹²¹⁶ Ve stejném městě si rovněž prohlédl

---

¹²⁰² „Non procul ab hoc loco pons est oblongus inter fossas ex aggesta terra constructus, cuius usus fuit bellicis temporibus et ad impetus Arni fluvii frequentius exundantis coercendos.“ *Diarium*, f. 304r (27. dubna 1602).

¹²⁰³ „Medius (quem pedes tamen accedere potest) habet arcus 11 quorum singuli invicem distant pedes 56, columnae singulae in latitudine habent pedes 13. Totus est longus pedes 746, altus pedes 67. Unus lapis erat 13 pedes longus.“ *Diarium*, f. 94v (14. dubna 1600).

¹²⁰⁴ „A Sarracenis vel a Julio Caesare quidam extractam hanc molem fuisse dicunt.“ *Tamtéž*.

¹²⁰⁵ *Diarium*, f. 54r (2., resp. 12. července 1599), f. 92v (6. dubna 1600), f. 283r (17. října 1601) a passim.

¹²⁰⁶ „Est ibi in urbe fons sex habens canales, antiquo Romanorum more paratus.“ *Diarium*, f. 117v (30. května 1600).

¹²⁰⁷ *Diarium*, f. 215r-v (10. listopadu 1600).

¹²⁰⁸ *Diarium*, f. 85v (22. března 1600).

¹²⁰⁹ „[...] vidimus [...] cisternam praeterea instar fontis pisces continentem.“ *Diarium*, f. 92v (8. dubna 1600).

¹²¹⁰ „Sunt ibidem aquae calidae in tribus diversis locis.“ *Diarium*, f. 91v (5. dubna 1600).

¹²¹¹ Druhá část názvu je po zakladateli, Gaiu Sextiu Calvinovi, římském konzulovi a tehdejší prokonzulovi v Galii.

¹²¹² „A prandio duo tantum milliaria cum propter thermas quasdam deflecteremus vesperi.“ *Diarium*, f. 97v (20. dubna 1600).

¹²¹³ *Diarium*, f. 283v–284r (21. října 1601), viz ediční část této práce, s. 450.

¹²¹⁴ *Diarium*, f. 87v (28. března 1600).

¹²¹⁵ „Conspeximus porro pontem, majorem et altiozem, quam est apud Sainct Esprit, utpote 1219 passus continentem in longitudine et 20 in latitudine, sed non tam latum.“ *Diarium*, f. 88v (30. března 1600).

¹²¹⁶ *Diarium*, f. 102r (27. dubna 1600).

vodní mlýny.¹²¹⁷ Ze sedmi mostů v Lucernu si napsal pouze o Kapellbrücke, který je dnes známý jako nejstarší zachovaný krytý dřevěný most na světě. Valdštejn o něm poznamenal, že je nejdelší z těchto sedmi (438 metrů, Valdštejn uvádí 400 kroků) a překrásný díky trojúhelníkovým malbám výjevů z Bible a církevní historie.¹²¹⁸ Kratší zápis pořídil také o mostu v Rimini, jehož stavba byla započata za Augusta a dokončena za Tiberia. Valdštejn uvedl materiál a rozměry mostu (200 stop na délku a 15 na šířku) a počet oblouků, jichž je pět.¹²¹⁹ Po prohlídce Andělského hradu v Římě se prošel po Andělském mostě.¹²²⁰ V zahradě Villy Farnese si povšimnul otočného mostu a stručně popsal jeho mechanismus.¹²²¹

Dále nezůstaly stranou jeho pozornosti špitály, jež nazývá xenodochii. Na některých jej zaujala samotná budova, jako v Montpellier,¹²²² v Nantes¹²²³ nebo v Benátkách.¹²²⁴ Jinde to byla péče o raněné a nemocné – to je případ špitálů v Amsterdamu,¹²²⁵ La Rochelle, kde denně rozdávali 100 franků chudým,¹²²⁶ a v Římě.¹²²⁷

V neposlední řadě měl Valdštejn zájem o místní řemesla. Zde již vůbec nesledoval architektonickou stránku budov. V některých případech (opět se to týká zejména cesty po Nizozemí a Francii) pouze zmínil, co se v daném městě vyrábí, např. že ve Vienne se kovají nejlepší meče ve Francii,¹²²⁸ v Béziers se umně vyrábějí prsteny a jiné předměty ze skla¹²²⁹ nebo že míli od Angers se těží mramor.¹²³⁰ Jindy uvedl jen, že ten který provoz

---

¹²¹⁷ *Diarium*, f. 99r-v (27. dubna 1600).

¹²¹⁸ „Pontes haec urbs habet septem, e quibus praecipuus et longissimus, continens 400 passus longe, est pulcherrimus, variis picturis veteris et novi testamenti et ex ecclesiasticis historiis desumptus forma triangularem ad trabes [?] insignitus.“ *Diarium*, f. 200r (30. září 1600).

¹²¹⁹ „Item pons marmoreus ex quadratis saxis grandibus in Arimino flumine ab Augusto constructus est visu dignus. In longum ducentos pedes arcibus quinque innititur, in latum pedes 15 habet. Ab utroque latere spondis marmoreis, opere Dorico pulcherrime laboratis, munitus est.“ *Diarium*, f. 295r (8. listopadu 1601).

¹²²⁰ *Diarium*, f. 285v (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 453.

¹²²¹ *Diarium*, f. 272r (30. září 1601), viz ediční část této práce, s. 432.

¹²²² „Vidimus etiam xenodochium, egregie aedificatum.“ *Diarium*, f. 97r (18. dubna 1600).

¹²²³ „Xenodochium quoque urbis ob amplitudinem et elegantiam non negligendum.“ *Diarium*, f. 112v (18. května 1600).

¹²²⁴ „[...] opulentissima xenodochia, insignia divitiis [...]“ *Diarium*, f. 225v (28. listopadu 1600).

¹²²⁵ „Insuper vidimus xenodochium virorum, mulierum, militum vulneratorum, qui valde munde servatur, et singula sunt separata. In alio loco aluntur mentecapti.“ *Diarium*, f. 68v (17., resp. 27. září 1599).

¹²²⁶ „Ibidem est xenodochium, unde singulis diebus centum florenos seu francos pauperibus erogant.“

Diarium, f. 106v (8. května 1600).

¹²²⁷ *Diarium*, f. 285v (23. října 1601), 286v–287r (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 452, 455.

¹²²⁸ „In urbe vide la forge des Lames, ubi enses optimi cuduntur in Gallia.“ *Diarium*, f. 86r (25. března 1600).

¹²²⁹ „Ibi conficiuntur artificiose annuli aliaque ex vitro.“ *Diarium*, f. 97v (21. dubna 1600).

¹²³⁰ „Uno ab hac urbe mil. marmor comparatur.“ *Diarium*, f. 113r (21. května 1600).

navštívil. V Antverpách to byla ražba mincí a výroba skla,¹²³¹ v Janově byla prvním objektem, jež navštívil, výroba děl.¹²³²

Několikrát ale podrobně rozvedl samotný proces výroby. Vinou nepřízně počasí, které Valdštejnovi znemožnilo pokračovat v plánované cestě, strávil 12. září 1600 celý den v Salins-les-Bains. Využil jej k návštěvě solných dolů a do deníku si zapsal postup získávání soli v solných jeskyních.¹²³³ Jiný způsob mohl pozorovat v Cesenaticu, kde se ve velkých jamách se slanou vodou odpařovala voda.¹²³⁴ Rovněž v Hall in Tirol se sůl získávala ve čtyřech obrovských kotlích.¹²³⁵ Zde Valdštejn rovněž viděl, jak se razí mince, a podrobně si popsal postup. Dva týdny nato navštívil rybárnu v Interlaken a popsal zdejší způsob rybolovu.¹²³⁶

V Benátkách si prohlédl sklárny na souostroví Murano. Zde se patrně nemohl seznámit se samotnou výrobou s výjimkou mlýna, kde se drtil materiál pro výrobu skla. Zapsal si však, čím je benátské sklo proslulé, a několik výtvarů, mezi nimi především hrad z křišťálu a varhany se skleněnými píšťalami. Na dvou výrobcích si povšimnul vyrytých erbů svého strýce a tety.¹²³⁷ Při další návštěvě Benátek mohl opět pozorovat ražbu mincí¹²³⁸ a rovněž pečení sucharů pro loďní posádky zvaných biscotto, nazývaných tak proto, že byly pečeny dvakrát.¹²³⁹ V dalších dnech si prohlédl výrobu vosku a cukru.¹²⁴⁰

...

Neodmyslitelnou součástí Valdštejnových cest byla prohlídka kostelů, a to prakticky po celou dobu jeho putování, bez ohledu na zemi, jíž projížděl, a její oficiální náboženství. Vzhledem k nepřehlednému množství záznamů o prohlídkách kostelů nejprve upozorním alespoň na některé zvláště významné stavby.

---

¹²³¹ „Post prandium fuimus, [...] ubi cudunt monetas, [...] ubi deinqve vitra parantur.“ *Diarium*, f. 71r (2., resp. 12. října 1599).

¹²³² „Hic primum fuimus in domo, ubi tormenta funduntur.“ *Diarium*, f. 309r (4. května 1602).

¹²³³ *Diarium*, f. 190r-v.

¹²³⁴ „[...] Cesinate [...] foveas plurimas aqua salsa repletas vidimus, in quo loco ex calore solis sal optimum efficitur.“ *Diarium*, f. 295r (9. listopadu 1601).

¹²³⁵ „[...] venimus Halam Tyrolis, ubi in magna copia sal conficitur, nempe in quatuor maximis ahenis.“ *Diarium*, f. 220v (18. listopadu 1600).

¹²³⁶ „[...] eo in loco, dum contrario motu flumini adversantur, deferuntur ad quosdam obices et loca saxosa eminentiora, ubi ascendendo defatigati se ipsos sponte quasi capiunt.“ *Diarium*, f. 198v (26. září 1600).

¹²³⁷ *Diarium*, f. 230r–231r (29. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 409–410.

¹²³⁸ *Diarium*, f. 255r (28. května 1601), viz ediční část této práce, s. 425.

¹²³⁹ Valdštejn uvádí, že byly připravovány pro odsouzenec k práci na lodích. *Diarium*, f. 255v (29. května 1601), viz ediční část této práce, s. 425.

¹²⁴⁰ *Diarium*, f. 257v–258v (1. června 1601), viz ediční část této práce, s. 428–429.

V Chartres si prohlédl pouze katedrálu Notre-Dame, již ale věnoval poměrně podrobný zápis. Z něj je nejzajímavější informace, že kostel byl považován za velmi starý, dokonce postavený ještě před naším letopočtem. Kritický postoj k této domněnce však ve Valdštejnově zápise nenalezneme.¹²⁴¹

Velké množství kostelů si prohlédl v Itálii. Největší dojem na něj patrně udělaly kostel sv. Marka v Benátkách, dle jeho slov „podivuhodný nákladností a uměním“,¹²⁴² dále florentská katedrála Santa Maria del Fiore, v té době ještě nedostavěná (dokončena byla až roku 1887) a zřejmě proto je Valdštejnův záznam jen stručný. Zaujala jej však kupole a materiál stavby, bílý a růžový mramor (ve skutečnosti byl navíc použit také zelený).¹²⁴³ Ještě kratší, ale podobné je jeho hodnocení sienské katedrály Nanebevzetí Panny Marie (Duomo di Siena). Byla postavena z bílého a černého mramoru a vyzdobena krásnými oltáři.¹²⁴⁴ Rovněž o janovské katedrále si poznamenal, že sloupy uvnitř chrámu jsou z černého kamene kromě patky.¹²⁴⁵

Řadu kostelů si prohlédl za svých dvou krátkých pobytů v Římě. Během prvního z nich na počátku října 1601 stihnul navštívit vedle zmíněných paláců pouze Pantheon, resp. kostel Santa Maria dei Martiri, „nanejvýš velkolepou stavbu [...], nad niž se v Římě nenachází nic staršího, zachovalejšího a nádhernějšího“.¹²⁴⁶ Během druhé návštěvy Říma si jich prohlédl mnohem více. Dne 24. října 1601 celý den zabrala ustálená „pout“ po devíti významných kostelích,¹²⁴⁷ z nichž poslední, Basilica di Santa Maria Maggiore, si prohlédnout nestihnul a zašel tam znovu o dva dny později. Z ostatních kostelů to byly např. bazilika sv. Petra v okovech,¹²⁴⁸ bazilika Panny Marie na oltáři nebes,¹²⁴⁹ jezuitský

---

¹²⁴¹ „Vetustissimum hoc templum perhibetur esse, ut quod ante natum Christum sit constructum.“ *Diarium*, f. 118v–119r (3. června 1600).

¹²⁴² „[...] sumtu et artificio mirabile [...]“ *Diarium*, f. 231v–232v (30. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 410–411.

¹²⁴³ „Magnificum sane aedificium ex rubro et albo marmore constructum. In superiore parte templi est rotunda turris la Copela appellata, super quam est inauratus globus cui insistere possunt 24 personae.“ *Diarium*, f. 261v (9. června 1601).

¹²⁴⁴ „Deinde ingressi sumus templum il Duomo, quod ex albo et nigro marmore est aedificatum. Intrinsecus elegantibus altaribus instructum.“ *Diarium*, f. 264v (18. června 1601).

¹²⁴⁵ „Ingressi deinde sumus templum summum, quae [!] est insignis magnitudinis et altitudinis. Columnas habet praeclaras ex lapide nigro, sed non integre; basis enim harum columnarum ex alio lapide constat.“ *Diarium*, f. 311v (5. května 1602).

¹²⁴⁶ *Diarium*, f. 273r (2. října 1601), viz ediční část této práce, s. 433.

¹²⁴⁷ Jednalo se o čtveřici patriarchálních bazilik – San Pietro in Vaticano, San Paolo fuori le mura, San Giovanni in Laterano, Santa Maria Maggiore –, dále San Sebastiano fuori le mura, Santa Croce in Gerusalemme, San Lorenzo fuori le mura opatství Tre Fontane a Chiesa dell'Annunziata. *Diarium*, f. 287r–289r, viz ediční část této práce, s. 455–460.

¹²⁴⁸ *Diarium*, f. 283v (21. října 1601), viz ediční část této práce, s. 449–450.

¹²⁴⁹ *Diarium*, f. 285r (22. října 1601), viz ediční část této práce, s. 452.

kostel Nejsvětějšího jména Ježíšova¹²⁵⁰ nebo dvojice kostelů (sv. Bartoloměje a Santa Maria in Trastevere) na Tiberském ostrově.¹²⁵¹

Nejhlubší dojem v něm zanechala bazilika sv. Petra ve Vatikánu, která dle jeho názoru „převyšuje [ostatní] kostely na světě svojí budovou, přepychem, velkolepostí, prvky z mramoru a provedením“.¹²⁵² Uvedený výčet dobře ilustruje, co Valdštejn oceňoval. Rozměry uvádí u baziliky sv. Pavla za hradbami v krocích,¹²⁵³ u dalších kostelů je naznačuje alespoň počtem sloupů.¹²⁵⁴ Ty patří spolu se sochami, náhrobky, ale také podlahami k prvkům zhotoveným z mramoru („marmora“), případně i dalších materiálů, jež Valdštejn sledoval. Hodno poznámky bylo zvláště použití více druhů kamene nebo kamene vícebarevného, jako např. „porfyrické sloupy červené a popelavé barvy“ v portiku opatství Tre Fontane.¹²⁵⁵ Rovněž mramor sloupů „starého chrámu“ sv. Petra „je zpestřen podivuhodnými barvami“.¹²⁵⁶

V Neapoli si prohlédl kostelů hned několik, o většině z nich si však pořídil jen krátké záznamy. Největší zájem v něm vzbudil kostel sv. Dominika (Chiesa di San Domenico Maggiore), v němž byli pohřbíváni neapolští králové a kde ke konci svého života působil Tomáš Akvinský.¹²⁵⁷ Navštívil rovněž Svatou chýši v Loretě, kde měl možnost prohlédnout si také některé cenné dary od poutníků a donátorů.¹²⁵⁸

Navštěvoval i kláštery včetně jezuitských kolejí (např. v Avignonu¹²⁵⁹ nebo v Dole¹²⁶⁰) a i zde oceňoval zajímavé architektonické prvky, např. v Tournon-sur-Rhône dvojici sloupů u vstupu, jež měly být symbolem zbožnosti a moudrosti. Rovněž si poznamenal, že kolej měla být postavena za 24 hodin.¹²⁶¹ Jezuitskou kolej v Mnichově označil za nejopěvovanější po celé Evropě, která by si plně zasloužila označení nejnádhernější palác, který mohou knížata závidět.¹²⁶² Na kostele sv. Michaela, který je součástí této koleje a největším renesančním kostelem na sever od Alp, jej opět zaujalo to,

---

¹²⁵⁰ *Diarium*, f. 285r (22. října 1601), viz ediční část této práce, s. 452.

¹²⁵¹ *Diarium*, f. 286v (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 455.

¹²⁵² *Diarium*, f. 287r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 456.

¹²⁵³ *Tamtéž*.

¹²⁵⁴ *Diarium*, f. 287r–289r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 456–460 a passim.

¹²⁵⁵ *Diarium*, f. 287v (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 457.

¹²⁵⁶ *Diarium*, f. 287r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 456.

¹²⁵⁷ *Diarium*, f. 277v–279r (10. října 1601), viz ediční část této práce, s. 439–442.

¹²⁵⁸ *Diarium*, f. 292v (5. listopadu 1601), viz ediční část této práce, s. 469.

¹²⁵⁹ *Diarium*, f. 88v–89r (31. března 1600), viz ediční část této práce, s. 335–336.

¹²⁶⁰ *Diarium*, f. 188v (9. září 1600).

¹²⁶¹ „[...] visu dignum est collegium Jesuitarum [...] per 24 solummodo horas extractum. In aditu collegii duae sunt positae columnae cum titulo pietatis et sapientiae.“ *Diarium*, f. 86v (26. března 1600).

¹²⁶² „Collegium Jesuiticum, totius Europae decantatissimum, ingressi sumus, quod non collegii, sed optimo iure splendidissimo palatio Principibus invidendi appellationem meretur [...]“ *Diarium*, f. 216v (13. listopadu 1600).

že nemá žádné sloupy. Interiér však dále okomentoval pouze z hlediska použitých materiálů.¹²⁶³

Hluboký dojem ve Valdštejnovi zanechalo Westminsterské opatství, zejména kaple, v níž byl pohřben Jindřich VII., „dílo úžasného umění a div světa“.¹²⁶⁴ Františkánský klášter v Troyes označil za zdaleka nejkrásnější a nejpůsobivější.¹²⁶⁵

V kartuziánském klášteře v Basileji jej zaujaly erby prelátů, kteří zemřeli během Basilejského koncilu, a krásná okna s podobiznami biskupů a kanovníků.¹²⁶⁶ Delší čas strávil v klášteře téhož řádu Certosa di Pavia, o němž poznamenal, že je považován za v celém světě největší, nejnádhernější a s nejkrásnějšími budovami. Nejhlubší dojem v něm zanechal kostel, podíval se ale rovněž do dalších částí celého komplexu.¹²⁶⁷ Z doby strávené v Bologni věnoval nejpodrobnější záznam klášteru San Michele in Bosco, kde jej uchvátila bohatá výzdoba, klášterní budovy, zdejší knihovna a v neposlední řadě výhled na město.¹²⁶⁸ Během pobytu v Sieně si udělal výlet do olivetánského kláštera Hory Olivetské v Ascianu.¹²⁶⁹

Na klášterech však Valdštejn nesledoval pouze architektonickou stránku. Např. o klášteře v Poissy (zřejmě se jednalo o dominikánský klášter zrušený za francouzské revoluce) si zapsal, že počet jeho příslušnic dosahuje někdy až sta, ačkoli v době, kdy navštívili, jich bylo pouze asi 60 (většina z nich urozeného původu). Zaujaly jej i informace, že do něj vstoupila Kateřina, vdova po Karlu IX. (což ale nebyla pravda) a že se zde odehrály rozhovory mezi Théodorem de Bèze a katolickými učenými.¹²⁷⁰ Když

---

¹²⁶³ „Templum quoque est elegantissimum sine columnis, pavementum habens marmoreum, altare ex ebano, lampadem argenteam, velum ante altare pulcherrimum. In eodem templo sacellum est, in quo altare deauratum. Imago Christi crucifixi ex ebano.“ *Diarium*, f. 217r (13. listopadu 1600).

¹²⁶⁴ *Diarium*, f. 134v (5. července 1600), viz ediční část této práce, s. 345.

¹²⁶⁵ „Intravimus deinde monasterium Franciscanorum, quod ibi est longe pulcherrimum et amoenissimum.“ *Diarium*, f. 185v (3. září 1600)

¹²⁶⁶ *Diarium*, f. 208v (12. října 1600).

¹²⁶⁷ „[...] inter reliqua totius orbis monasteria perhibetur maximum, splendidissimum et aedificiorum elegantia ac nitore pulcherrimum, politissimo ex alabastro vel marmore nigro confectum. In primis templum est elegantissimum, ex vario preciosoque marmore a fundamentis excitatum, historiarum sculpturis ac statuibus artificiosis exornatum; a prima fronte ingredientibus religionem incutit et introgressis majestate quadam augusta suspensus tenet. Cellulae seu habitacula quoque monachorum plumbo sunt tecta, area et circuitus amoenissimus. [...] Reliqua denique aedificia, pomaria, luci, nosocomium sunt visu dignissima.“ *Diarium*, f. 312v–313r (7. května 1602).

¹²⁶⁸ *Diarium*, f. 260r–261r (6. června 1601).

¹²⁶⁹ *Diarium*, f. 266r (15. července 1601).

¹²⁷⁰ *Diarium*, f. 121v (16. května 1600). Valdštejn měl možnost dobře si klášter prohlédnout, dostal se i do refektáře: „Vidimus praeterea in monasterio magnum et splendidum coenaculum, in quo cibum moniales capiunt.“ *Diarium*, f. 121v–122r.

pobýval ve Veroně, zaujalo jej, když 20 vozů doprovázelo do kláštera mnišku, která zde měla být vysvěcena.¹²⁷¹

• • •

Po stručném přehledu toho, jakým budovám Valdštejn věnoval na svých cestách pozornost, přejdu k rozboru toho, co na spatřených objektech oceňoval. Zvláště hodné pozornosti pro něj byly starověké památky a podobně jako u měst také u některých staveb upozorňuje na skutečnost, že jejich historie sahá až do doby Římské říše. Jedním z nich byl vítězný oblouk poblíž města Orange (dnes se nachází uvnitř města). Valdštejn jej chybně připisuje Gaiu Mariovi,¹²⁷² není známo, komu byl původně určen, avšak patrně vzniknul za Augustovy vlády a jeho nástupce Tiberius jej nechal rekonstruovat, aby oslavoval Germanicova vítězství nad Germány v Porýní. Opevnění z této doby Valdštejna zaujalo v Leidenu.¹²⁷³ O Besançonu si poznamenal, že se zde nachází mnoho římských památek a jako příklad uvedl bránu a „Martovo pole“.¹²⁷⁴

Za městem Arles, v němž Valdštejn spatřil místa spjatá s kultem bohyně Diany a římský amfiteátr, si prohlédl „nedokončené náhrobky a kamenná místa, zhotovená podle prastarého neboli římského způsobu“.¹²⁷⁵ O jejich stáří se však chtěl přesvědčit a podle nápisů zjistil, „že většina z nich byla založena po Kristově narození“ a jako příklad uvádí jeden z roku 1123.¹²⁷⁶ Rovněž o dvou místech v londýnském Toweru si zapsal, že jej postavil, „jak říkají“, Iulius Caesar.¹²⁷⁷ Zdá se, že se tyto informace dozvěděl od svých průvodců, Camdenův spis *Britannia*, jemuž důvěřoval podle všeho více, je neobsahuje.¹²⁷⁸

Nejvíce antických památek ale viděl pochopitelně v Itálii. V Římě si prohlédl Forum Romanum s Romulovým chrámem, chrámem Antonina a Faustiny a Titův oblouk a dále chrám Míru, Konstantinův oblouk a baziliku sv. Pudenciány, jeden z nejstarších křesťanských kostelů v Římě, postavený ještě na sklonku starověku.¹²⁷⁹ V následujících dnech obou pobytů v Římě si prohlédl další starověké stavby, jak upozorňuji na jiných

---

¹²⁷¹ „Vidi comitari 20 curribus ad monasterium virginem monialem sacris initiandam.“ *Diarium*, f. 246v (6. února 1601).

¹²⁷² „Extra urbem videtur arcus triumphalis Marii, clarissimum antiquitatis et antiquissimae urbis testimonium.“ *Diarium*, f. 87v (29. března 1600).

¹²⁷³ „Vidimus [...] Drusi Germanici vetus munimentum.“ *Diarium*, f. 69r (20., resp. 30. září 1599).

¹²⁷⁴ „Alioquin multae Romanae antiquitates in hac urbe reperiuntur, velut est porta antiqua Romanorum, antiquo more constructa. Item campus Martius infra montem S. Stephani jacens.“ *Diarium*, f. 189r (10. září 1600).

¹²⁷⁵ „Extra urbem conspiciere licet infinita sepulcra et loculos lapideos, antiquo sive Romano more factos.“ *Diarium*, f. 94r (12. dubna 1600).

¹²⁷⁶ „Inscriptio tamen sepulchrorum testatur pleraque post Christum natum esse condita [...].“ *Tamtéž*.

¹²⁷⁷ *Diarium*, f. 145r (7. července 1600), viz ediční část této práce, s. 357.

¹²⁷⁸ G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 316–317.

¹²⁷⁹ *Diarium*, f. 290r-v (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 462–463.

místech této a předchozí kapitoly. Zajímavé hodnocení připojil k Traianově oblouku v Anconě, na němž obdivoval uměleckou stránku, krásu a náležitou symetrii jednotlivých částí.¹²⁸⁰ Počátkem listopadu 1601, kdy Anconu navštívil, již měl za sebou velkou část cest po Itálii, měl tedy s čím srovnávat. V Milánu viděl sloupy sv. Vavřince (zbytky chrámu tohoto světce) a poznamenal si, že se zde údajně nacházejí také ruiny lázní císaře Maxmiliána.¹²⁸¹

Rovněž poznamenával, byla-li budova postavena „po římském způsobu“, jako např. kostel v Avenches.¹²⁸² U sloupů někdy rovněž uváděl, že byly postaveny v dórském, iónském či korintském stylu.¹²⁸³ Nezdá se ale, že by rozlišoval nebo hodnotil jednotlivé umělecké slohy, ani že by pro něj bylo středověké dílo cennější díky jeho větší starobylosti nebo že by naopak zvláště oceňoval tehdejší moderní umění. Rovněž údaje o stáří budovy bývají v jeho záznamech spíše výjimkou. Jednou z nich je katedrála Notre-Dame v Lausanne, o níž si mylně napsal, že byla postavena před 800 lety.¹²⁸⁴ Další je konkrétně neurčený kostel v Curychu, o němž Valdštejn uvádí, že jej měl založit Karel Veliký. Nejspíše se jedná o Grossmünster, na jehož jižní věži (Karlsturm) se nachází socha Karla Velikého, zmíněná i Valdštejnem. Ten také u tohoto kostela zdůrazňuje jeho velikost, resp. kapacitu.¹²⁸⁵

Nejen na těchto příkladech je patrná Valdštejnova snaha vyčíslit nebo jinak kvantifikovat, co jen lze, jako jsem to již zmínil v předchozí kapitole v souvislosti s divadelními budovami. Velmi dobře to dokumentuje např. jeho hodnocení katedrálního chrámu Notre-Dame v Rouenu, který je „nanejvýš velkolepý a krásný, stavba neobyčejné výšky a délky. Má tři vysoké věže, z nichž jedna se nazývá Máslová (La tour de Beurre), protože byla postavena za peníze vybrané za odpustky – výjimečné povolení požívání másla v postní době [...]. Má zvon, který váží 40 000 liber, tedy 400 centů, v průměru

---

¹²⁸⁰ *Diarium*, f. 293r (5. listopadu 1601), viz ediční část této práce, s. 470.

¹²⁸¹ „Prope portam Genuensem vidimus ruinas templi Laurentii, ubi dicuntur etiam reliquiae esse thermarum Maximiliani Imperatoris, collegae Diocletiani, ubi adhuc videntur 16 columnae simplices.“ *Diarium*, f. 315r (9. května 1602).

¹²⁸² „[...] templum antiquo Romanorum more aedificatum cum inscriptionibus antiquis [...].“ *Diarium*, f. 194v (22. září 1600).

¹²⁸³ Např. *Diarium*, f. 95v–96r (15. dubna 1600), 253r–v (14. května 1601), 295r (8. listopadu 1601).

¹²⁸⁴ „Fuimus in primario templo D. Mariae ante 800 annos constructum [...].“ *Diarium*, f. 193v (21. září 1600).

¹²⁸⁵ *Diarium*, f. 201v (2. října 1600), viz ediční část této práce, s. 401. Současná budova byla založena kolem roku 1100 a dokončena kolem roku 1220. O této stavbě viz Daniel GUTSCHER, *Das Grossmünster in Zürich. Eine baugeschichtliche Monographie*, Bern 1983.

dosahující 42 pídí, v tloušťce 1,5. Naproti stojí věž neobyčejné výšky, totiž o 600 schodech.¹²⁸⁶

Hodnocení kvantitativní, měřitelné stránky budov nejsou nikterak vzácná.¹²⁸⁷ Mohl tak učinit pomocí vyčíslení ceny – např. o kapli v kostele sv. Michala na Ostrově si zapsal, že byla postavena za 60 000 korunátů.¹²⁸⁸ Častěji ale vycházel z rozměrů stavby nebo počtu jednotlivých stavebních prvků. V bazilice sv. Šebestiána za hradbami je větší oltář podepřen čtyřmi sloupy, do podzemní kaple vede dvanáct schodů.¹²⁸⁹ U hradu v Angers zmínil, že má 16 věží.¹²⁹⁰ Katedrálu sv. Petra v Poitiers označil za půvabnou pro její rozměry,¹²⁹¹ podobně hodnotil i zdejší radnici, jež prý v tomto ohledu převyšuje ostatní, „kolik jich ve Francii je“, a zmínil, že nemá sloupy.¹²⁹²

Právě pozoruhodná architektonická řešení staveb jsou dalším prvkem, který Valdštejn oceňoval. Zaujal jej např. kostel sv. Saturnina v Toulouse s pěti řadami kleneb, „postavený tak, aby se zde nikdo nemohl ukrýt“,¹²⁹³ nebo absence mezislopí v katedrále sv. Ondřej v Bordeaux.¹²⁹⁴ Ve městě Pons na něj zapůsobil most přes řeku Seugne (Valdštejn chybně uvádí Charente), na němž jsou dva vítězné oblouky bez použití vápna.¹²⁹⁵ Na hradě Blois jej zaujalo točité schodiště, na němž mohli spolu hovořit dva lidé, aniž by na sebe viděli, a komnata s východem, zřejmě tajným.¹²⁹⁶ Budova v zahradě vévodů z Württemberku jej upoutala jeho pozornost tím, že přes své rozměry nebyla podpírána sloupy.¹²⁹⁷

---

¹²⁸⁶ „Templum cathedrale Nostre Dame, magnificentissimum et elegantissimum, structura altitudinis et longitudinis insignis. Tres habet turres superbas, e quibus una dicitur turris Butyri (La tour de beurre) eo, quod fabricata fuerit ex nummis collectis ex indulgentia seu dispensatione vescendi butyro quadragesimali tempore [...]. Campanam habet maximam, quae pendet 40 000 libras seu 400 centenarios, in perimetro continens 42 spithamas, in crassitudine 1½. Altera turris huic opposita, altitudinis insignis, nempe 600 graduum.“ *Diarium*, f. 123r-v (18. a 19. května 1600).

¹²⁸⁷ Srov. též Valdštejnovo hodnocení Whitehallu nebo katedrály sv. Pavla v Londýně. *Diarium*, f. 135r (5. července 1600), 143r (6. července 1600), viz ediční část této práce, s. 345, 355.

¹²⁸⁸ *Diarium*, f. 230r (29. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 409.

¹²⁸⁹ *Diarium*, f. 288r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 458.

¹²⁹⁰ *Diarium*, f. 113r (21. května 1600).

¹²⁹¹ „Templum D. Petri et Pauli structura lapidum, longitudine et latitudine, altitudine maxime in quadratis lapidibus perelegans est.“ *Diarium*, f. 108r (13. a 14. května 1600).

¹²⁹² „Visenda hic est curia, structura magna carens columnis, eius longitudinis et latitudinis, ut coeteris, quotquot in Gallia sunt, praestare credatur.“ *Diarium*, f. 108r-v (13. a 14. května 1600).

¹²⁹³ „Templum S. Saturnini maximum quinque ordines fornicum habens, constructum, ut nemo in illo se possit occultare, quin e media parte templi videri possit.“ *Diarium*, f. 100v (27. dubna 1600).

¹²⁹⁴ „[...] praecipuum est D. Andreae elegans intercolumnniis carens.“ *Diarium*, f. 103v (3. května 1600).

¹²⁹⁵ „Est enim ibi pons super Charante fluvium erectus, in quo duo visuntur arcus triumphales sine c[a]jamento [...].“ *Diarium*, f. 104v (6. května 1600).

¹²⁹⁶ „Est in illa ipsa arce cochlea quaedam, in qua duo colloqui possunt, licet alter alterum non videat. Est ibidem cella, per quam patet effugium [...].“ *Diarium*, f. 118r (30. května 1600).

¹²⁹⁷ „Hinc ascensum est in superius coenaculum longe pulcherrimum, quod licet sit insignis longitudinis et mediocris latitudinis, nullis tamen columnis sustentatur.“ *Diarium*, f. 211v (4. listopadu 1600).

Ještě než přistoupím k tomu, jaká umělecká díla a další předměty Valdštejn sledoval při prohlídkách budov, pozastavím se u jedné zvláštnosti jeho pozorování budov samotných. Je pozoruhodné, jakou pozornost věnoval v kostelích, kaplích, palácových komnatách a sálech i jinde podlahám. V deníku je zmínka o nich poměrně velké množství, výraz „pavimentum“ je použit celkem 31×, přičemž jen v přibližně čtvrtině případů má význam patro¹²⁹⁸ nebo povrch silnice.¹²⁹⁹ Hodnotí-li skutečně podlahy, málokdy sleduje jejich výzdobu,¹³⁰⁰ obvykle jej i nyní zajímá materiál, z něhož je krytina zhotovena.¹³⁰¹

6. 3. Umělecká díla a jiné drahocenné předměty

Valdštejn během svých cest navštívil řadu míst, kde mohl obdivovat výtvarná díla, předměty z drahých kovů, cenný nábytek a kuriozity či jiné zajímavé předměty. Mnohé z nich měl možnost spatřit jako výzdobu při prohlídkách paláců, kostelů i jiných objektů, jimž jsem se věnoval v předchozí podkapitole. Rovněž návštěvy zahrad, o nichž pojednám v podkapitole následující, mu poskytovaly možnost prohlédnout si četná umělecká díla. Na tomto místě je však ještě třeba věnovat alespoň malou pozornost sbírkám uměleckých děl, kuriozit a jiných předmětů – kunstkomorám, galeriím a pokladnicím, které mohly být opět součástí právě kostelů či paláců, jindy se jednalo o samostatné sbírky. Hned dvě takové spatřil v Mnichově. Podobně jako u dalších budov si i u těchto dvou zapsal nejdříve rozměry, resp. tvar budovy, poté přechází k jednotlivým sbírkovým předmětům, jež jej zaujaly. V první, již nazývá Antiquarium, to byly především sochy římských císařů a jejich manželek a dále konzulů a dalších úředníků římské republiky;¹³⁰² ve druhé to byly desítky předmětů, jejichž výčet má rozsah celých tří stran, a to měl možnost si sbírky doslova pouze proběhnout a prohlédnout si jen jejich malou část.¹³⁰³ Vedle uměleckých předmětů

¹²⁹⁸ Např.: „Superius pavimentum variis picturis statuisque est ornatum.“ *Diarium*, f. 274 (2. října 1601).

¹²⁹⁹ *Diarium*, f. 276v (6. října 1601), viz ediční část této práce, s. 437.

¹³⁰⁰ „In pavimento vero templi depictus est quidam labyrinthus, quem si quis totum perambulet, miliare dicitur absolvisse.“ *Diarium*, f. 119r (4. června 1600). „Pavimentum ex varii coloris lapillis ingeniose tessellatum, bellis renitet emblematis.“ *Diarium*, f. 295v (10. listopadu 1601).

¹³⁰¹ „In superioris partis pavimento numerantur 918 lapides quadrati, quorum singuli longi sunt 5 lati 2 pedes.“ *Diarium*, f. 205r (7. října 1600). „Templum quoque est elegantissimum sine columnis, pavimentum habens marmoreum, altare ex ebano, lampadem argenteam, velum ante altare pulcherrimum.“ *Diarium*, f. 217 (13. listopadu 1600). „[...] pavimentum est ex marmore tessellato.“ *Diarium*, f. 313r (7. května 1602).

¹³⁰² *Diarium*, f. 216r (13. listopadu 1600).

¹³⁰³ „Omnia [...] exacte perlustrare per angustiam temporis minime concessum fuit, multo minus considerare, veruntamen pauca [...] in transcurso observata, hic annotare visum est [...]“ *Diarium*, f. 217v (14. listopadu 1600).

jsou zde opět uvedeny také četné přírodní kuriozity nebo předměty spjaté s konkrétními osobami či událostmi.¹³⁰⁴

Zajímavou sbírku si prohlédl ve Florencii. Zde obrazy a sochy přechází jednou větou¹³⁰⁵ a do podrobného výčtu si zapsal drahocenný nábytek, vázy, ale také nosorožčí roh. Opět sledoval materiální hodnotu předmětů – u globu si dokonce zapsal jeho cenu 4 000 korunátů, k jedné místnosti si poznamenal, že „jsou zde k vidění různé předměty nekonečné ceny“¹³⁰⁶ a stejně se vyjádřil o jedné ze skříní. Další za ní o nic nezaostávala pro vynikající umělecké zpracování a velké množství drahých kamenů, zlata a ebenového dřeva, použitých k její výrobě.¹³⁰⁷ I u dalších předmětů si poznamenával materiál, z něž byly zhotoveny.

První pokladnice, již si mohl prohlédnout, byla ta v Saint Denis. V příslušném záznamu Valdštejn vypočítává celkem 25 předmětů, mezi nimi např. relikvie a liturgické nádoby, ale také korunovační korunu francouzských královen.¹³⁰⁸ Další mu byly zpřístupněny v katedrále v Chartres¹³⁰⁹ a v Basileji. Zde se jednalo o dvě soukromé sbírky, v nichž jej zaujaly především exotické předměty.¹³¹⁰ Hned dvakrát viděl pokladnici kostela sv. Marka v Benátkách. Poprvé 30. května 1601, kdy mu byly ukázány kromě korun, pektorálů a dalších předmětů ze zlata především drahé kameny.¹³¹¹ Podruhé to bylo 17. května 1602, před zpáteční cestou na Moravu.¹³¹² V neposlední řadě spatřil poklad v papežské sakristii Belvedéru. Mezi předměty, jejichž výčet Valdštejnův zápis udává, nejsou pouze předměty z drahých kovů, ale rovněž části papežského oděvu a dvě relikvie – houba, z níž bylo ukřižovanému Kristovi dáno napít, a trn z jeho koruny.¹³¹³

• • •

Nyní již přejdu k tomu, kterým předmětům Valdštejn věnoval pozornost při prohlídkách budov či zmíněných sbírek. Začnu výtvarnými díly. U obrazů Valdštejn povětšinou nepřipojoval mnoho podrobností. Buďto zmínil prostou skutečnost, že se

¹³⁰⁴ *Diarium*, f. 217v–218v (14. listopadu 1600).

¹³⁰⁵ „[...] in galeriam ducti sumus [...] picturis staturisque antiquis ornatam.“ *Diarium*, f. 296v (16. listopadu 1601).

¹³⁰⁶ „In conclavi quodam rotundo, quod Musaeum vocant, videntur varia infiniti precii.“ *Tamtéž*.

¹³⁰⁷ „Aliud repositorium in medio cubiculi positum, non cedens priori, propter artificii praestantiam et valorem ligni ebani, gemmarum auriue copiam.“ *Diarium*, f. 297r (16. listopadu 1601).

¹³⁰⁸ *Diarium*, f. 55r-v.

¹³⁰⁹ *Diarium*, f. 119r (3. června 1600).

¹³¹⁰ *Diarium*, f. 206v–207v (11. října 1600).

¹³¹¹ *Diarium*, f. 256v–257r, viz ediční část této práce, s. 427.

¹³¹² *Diarium*, f. 318r (17. května 1602), viz ediční část této práce, s. 475.

¹³¹³ *Diarium*, f. 289v–290r (25. října 1601), viz ediční část této práce, s. 461–462.

v daném místě nacházejí krásné obrazy,¹³¹⁴ nebo poznamenal toliko hlavní motiv obrazu, především o čí portrét se jedná. Řadu takových údajů nacházíme např. v záznamu o Whitehallu, kam zavítal 5. července 1600.¹³¹⁵ Zde si prohlédl i portrét devítiletého Eduarda VI., kde jej zaujala práce s perspektivou.¹³¹⁶ V Bernu jej natolik ohromil obraz Tanec smrti, že si poznamenal obsah výjevu. Nejspíše se jednalo o obraz tohoto jména od Niklausa Manuela, zničený roku 1660 spolu s klášterní zdí bývalého dominikánského kláštera, kde se nacházel.¹³¹⁷ Takové podrobnosti jsou však v deníku výjimečné – jedním z výtvarných děl, o nichž se Valdštejn vyjádřil s výslovným obdivem, bylo vyobrazení posledního soudu nad oltářem v kapli papežského paláce. Přesto o něm neuvádí nic dalšího.¹³¹⁸ Lze říci, že na obrazech věnoval největší pozornost Valdštejn nápisům, jak jsem zmínil v kap. 5.

Zdá se ale, že častěji než obrazy Valdštejna zaujaly sochy. Jako příklady pro ilustraci uvedu alespoň sochy Posledního soudu a očiště v narbonnské konkatedrále sv. Justa a Pastora¹³¹⁹ a bronzovou jezdeckou sochu, nazývanou dnes Regisole, umístěnou od středověku na náměstí před katedrálou v Pavii. Původní pozdně antická socha byla zničena roku 1796,¹³²⁰ a tak již není možné přesněji zjistit, kdy byla vytvořena a koho zpodobňovala. Valdštejn zaznamenal názor, že se jednalo o císaře Antonina Pia, čemuž měla nasvědčovat její podobnost s jeho sochou v Římě.¹³²¹ Velmi podrobný je záznam o soše „jakéhosi Brabona“, tedy legendární postavy římského vojáka Silvia Brabona, stojící před radnicí v Antverpách. K ní si na okraji napsal podrobně legendu, jež je sochou ztvárněna. Brabo na ní odhazuje ruku, již useknul Druonu Antigoonovi, obrovi, který vymáhal od místních daně a sám těm, kteří nemohli nebo odmítli zaplatit, utínal ruku

---

¹³¹⁴ Např. k 9., resp. 19. září 1599 v Haagu: „In cuiusdam civis domo vidimus picturas eleganter et subtiliter factas.“ *Diarium*, f. 66r.

¹³¹⁵ *Diarium*, f. 135r–136v, viz ediční část této práce, s. 345–347.

¹³¹⁶ *Diarium*, f. 135v, viz ediční část této práce, s. 346.

¹³¹⁷ „Prope hoc templum elegans est pictura mortis, qua exprimitur, quomodo mors omnium ordinum, aetatum et cuiuscunque conditionis homines abripiat, vulgo vocant Todentanz.“ *Diarium*, f. 196v (23. září 1600). O vyobrazení viz Paul ZINSLI (Hrsg.), *Der Berner Totentanz des Niklaus Manuel (etwa 1484 bis 1530) in den Nachbildungen von Albrecht Kauw (1649)*, Bern 1979; Urs Martin ZAHND, *Niklaus Manuels Totentanz als Spiegel der Berner Gesellschaft um 1500*, in: *L'Art Macabre. Jahrbuch der Europäischen Totentanz-Vereinigung* 4, s. 265–280.

¹³¹⁸ *Diarium*, f. 286r (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 454.

¹³¹⁹ „In sacello quodam ad aram est mirabilis, sed artificiosa tamen sculptura Extremi iudicii et Purgatorii: a dextra est Purgatorium, a sinistra Christus cum suis.“ *Diarium*, f. 98r (22. dubna 1600).

¹³²⁰ „Dnešní“ Regisole, stojící na témže náměstí jako původní socha, je od Francesca Messiny (1900–1995) z roku 1937.

¹³²¹ „[...] in foro vidimus statuam aeneam equestrem, quae putatur esse Antonini Imperatoris, cum accedat ad similitudinem eius statuae, quae Romae visitur.“ *Diarium*, f. 312r-v (7. května 1602). O soše nejnověji Cesare SALETTI, *Il Regisole di Pavia* (= Biblioteca di Athenaeum 35), Como 1997.

a házel řeky. Od tohoto činu, tedy „hand werpen“ – odhodit ruku, měl vzniknout název města.¹³²²

Valdštejn si zapisoval i dlouhé výčty jednotlivých soch, jestliže jich někde spatřil větší množství nebo celý soubor. První takové případy jsou sochařské výzdoby zahrad v Chanteloup u Paříže (záznam obsahuje dlouhý výčet objektů, zpodobňujících především výjevy z antické mytologie, náboženství a historie)¹³²³ a ve Fontainebleau.¹³²⁴ V innsbrucké Hofkirche jej zaujal soubor bronzových soch 28 panovníků a panovnic od Chlodvíka I. po Janu I. Kastilskou v nadživotní velikosti. Valdštejn dokázal identifikovat pouze 12 z nich, ostatní si poznačil jako „ανονωμοι“.¹³²⁵ Pouze v Palazzo Cesi-Armellini v Římě byla sbírka natolik rozsáhlá, že Valdštejn žádný konkrétní kus ani neuváděl a pouze si poznamenal odkaz na Schottovu publikaci.¹³²⁶

Jednou velkou sochařskou sbírkou byl pro Valdštejna při troše nadsázky Řím. Některé sochy spatřil na Kapitolu a i dnes patří k nejvyhledávanějším památkám – „umně zhotovená“ jezdecká socha Marca Aurelia, Kapitolská vlčice, jezdecké sochy Castora a Polluca s koňmi, nebo alegorické sochy při schodišti k Palazzo Senatorio, představující původně Nil a Tigris.¹³²⁷ Další skvosty si mohl prohlédnout ve zdejším Palazzo dei Conservatori¹³²⁸ či v Palazzo Farnese, mezi nimi Herculovu sochu (Ercole Farnese) objevenou roku 1546,¹³²⁹ a v římských kostelích, např. Mojžíše od Michelangela Buonarrotoho v kostele sv. Petra v okovech, kde je součástí náhrobku papeže Julia II. Jedná se o jediné dílo, k němuž Valdštejn uvedl jméno autora.¹³³⁰

Mnoho soch spatřil opět v zahradách, např. v zahradě při Villa Mattei (dnes Villa Celimontana) to byla mramorová Ciceronova socha, kterou porovnal s jeho portrétem na jedné minci a shledal, že socha věrně zobrazuje jeho podobu; není však zřejmé, s jakou mincí Valdštejn porovnával.¹³³¹ V neposlední řadě lze zmínit nejrozměrnější objevenou antickou sochu, sousoší Farneského býka, znázorňující potrestání Dirké. Nacházelo se na

---

¹³²² *Diarium*, f. 62v–63r a na okraji strany.

¹³²³ *Diarium*, f. 52v–53r. Místo se mi nepodařilo identifikovat, Valdštejn uvádí, že se zahrada nachází v zámku Chanteloup v Châtres, vzdálených 3 míle od Grigny.

¹³²⁴ *Diarium*, f. 54r-v (2., resp. 12. července 1599).

¹³²⁵ *Diarium*, f. 221v–222r (19. listopadu 1600).

¹³²⁶ *Diarium*, f. 290r (25. října 1601), viz ediční část této práce, s. 462.

¹³²⁷ *Diarium*, f. 284r-v (22. října 1601), viz ediční část této práce, s. 451.

¹³²⁸ *Diarium*, f. 284v (22. října 1601), viz ediční část této práce, s. 451.

¹³²⁹ *Diarium*, f. 290v (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 463.

¹³³⁰ *Diarium*, f. 283v (21. října 1601), viz ediční část této práce, s. 450.

¹³³¹ *Diarium*, f. 284r (21. října 1601), viz ediční část této práce, s. 450.

dnešním Piazza Farnese před palácem pojmenovaném po téže rodině. Valdštejna zaujaly rozměry sousoší a také skutečnost, že je celé zhotoveno z jednoho kusu mramoru.¹³³²

Kromě soch věnoval velkou pozornost také dvojici sloupů sv. Marka a sv. Teodora z Amasey na náměstí sv. Marka v Benátkách, k nimž si poznamenal také okolnosti jejich zhotovení.¹³³³ Kromě nich lze v této souvislosti zmínit také obelisky. Mezi těmi, jež upoutaly Valdštejnovu pozornost, byly např. obelisk na náměstí sv. Petra ve Vatikánu,¹³³⁴ Esquilinský obelisk, na němž si povšimnul hieroglyfických nápisů,¹³³⁵ další egyptský obelisk na Piazza del Popolo¹³³⁶ nebo Lateránský obelisk; nápis na posledním jmenovaném si opsal do deníku.¹³³⁷

Při hodnocení používá výrazy jako *pulchrum*, *elegans*, častými přívlastky jsou především *pretiosum*, *ornatum*, případně zdůrazněno pomocí příslovcí (*splendide*, *artificiose*). Také u výtvarných děl Valdštejn hodnotil především jejich materiální a řemeslnou stránku. Poznamenává si materiál, z něhož je předmět zhotoven, pokud je cenný, např. v klášterním chrámu Kristův hrob z mramoru dovezeného z Říma. Patera, jež byla součástí sbírek v Palazzo Farnese, stála údajně 20 000 korunátů.¹³³⁸ Všimá si, jestliže byla rozměrná plastika zhotovena z jednoho kusu dřeva nebo kamene.¹³³⁹ Jeho obdiv se nejčastěji vztahuje především k (řemeslné) náročnosti zpracování, např. u dějin evangelia, zhotovených ze slonoviny ve zmíněném klášteře v Poissy.¹³⁴⁰ Oceňuje ji i u předmětů, které bychom dnes zařadili spíše pod řemeslo či užité umění než pod umění výtvarné. Příkladem je svícen v jedné z galerií papežského paláce v Římě.¹³⁴¹

Vysoce hodnotil věrnost vyobrazení („ad vivum“).¹³⁴² Ocenil oltářní obraz v kapli sv. Štěpána na citadele v Besançonu, který „byl dovedně zhotoven živými barvami“.¹³⁴³ V jedné místnosti v Palazzo Farnese jej zaujaly „strop či podlaha tak mistrovsky zdobené,

¹³³² *Diarium*, f. 286v (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 454.

¹³³³ *Diarium*, f. 233r–234r (30. listopadu 1600), viz ediční část této práce, s. 412.

¹³³⁴ *Diarium*, f. 287r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 455–456.

¹³³⁵ *Diarium*, f. 290v (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 463.

¹³³⁶ *Diarium*, f. 291v (31. října 1601), viz ediční část této práce, s. 466.

¹³³⁷ *Diarium*, f. 288v–289r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 459.

¹³³⁸ *Diarium*, f. 290v (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 464.

¹³³⁹ Viz např. poznámku o sloupech v katedrále Saint-Sauveur d'Aix-en-Provence: „Vidimus templum Salvatoris, ibi circa baptesterium octo columnae ex uno lapide factae sub eleganti fornice.“ *Diarium*, f. 91v (5. dubna 1600). Srov. *Diarium*, f. 90v (31. března 1600), viz ediční část této práce, s. 338.

¹³⁴⁰ „Deinde praestantissimum est opus historia totius Evangelii ex ebone artificiosissime sculpta, cui ex inferiori parte subiecti sunt 12 apostoli magnificentissime facti.“ *Diarium*, f. 121v (15. června 1600).

¹³⁴¹ *Diarium*, f. 286r (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 453.

¹³⁴² *Diarium*, f. 88v (30. května 1600), 121v (15. června 1600), 207r (11. října 1600), 208r (12. října 1600), 211v (4. listopadu 1600), 263v (12. června 1601) a passim.

¹³⁴³ „[...] pictura observanda excellens ad artem vivis coloribus artificiose facta.“ *Diarium*, f. 189v (10. září 1600).

že u vstupu by člověk řekl, že jsou to sochy¹³⁴⁴. V Palazzo Angelo Giovanni Spinola podobně hodnotil blíže neurčenou malbu, jež vypadala jako socha.¹³⁴⁵ Většina těchto výrazů se často vyskytuje v superlativech. Hlubší význam a symboliku sdělení však Valdštejn obvykle nesleduje. Jednou z výjimek je socha Ferdinanda Medicejského v Pise, podávající ruku ženě, což má být symbolickým vyjádřením toho, že vévoda pozvedl upadající město.¹³⁴⁶ Zajímavá hodnocení si zapsal rovněž v souvislosti s díly, jež si prohlédl ve vatikánském Belvedéru, např. o Venuši Erycinské, „vycházející z lázně, a přesto cudné“, nebo o sousoší Laokoóna a jeho synů, nejspíše totožné se sousoším objeveným roku 1506 ve Vatikánu. Valdštejn je označuje za umělecký div a opět oceňuje realistické („ad vivum“) vyjádření bolestí.¹³⁴⁷

• • •

Jestliže u uměleckých děl a dalších předmětů Valdštejn vyzdvihuje především materiální hodnotu, jiné pro něj činila pozoruhodnými jejich vzácnost, jedinečnost, zajímavost. Mezi nimi lze pozorovat poměrně velkou různorodost, od náhrobků přes hodinové a jiné strojky po kuriozity nejrůznějšího druhu.

Je pozoruhodné, že pro zapsání údajů o náhrobcích nebyl zcela rozhodující význam osob pod nimi pohřbených. Na jedné straně stojí soupis jmen několika desítek významných osob včetně francouzských královen a králů, pohřbených v katedrále Saint-Denis,¹³⁴⁸ na straně druhé poznámky o hrobech osob, o nichž nic nevěděl, např. že v Římě v bazilice sv. Pavla za hradbami „leží pohřbený Jan, který zemřel roku 1472“.¹³⁴⁹ Zvláště jej zaujal náhrobek bretaňského vévody Františka II. (1433–1488) v katedrále sv. Petra v Nantes. K celé budově si nepoznamenal nic, pouze si opsal náhrobní nápisy věnované Františkovi, jeho první manželce Markétě Bretaňské (†1469) a jeho dceři z druhého manželství Anně Bretaňské (1477–1514), a připojil detailní popis náhrobku.¹³⁵⁰ V Chartreuse de la Sainte-

---

¹³⁴⁴ *Diarium*, f. 291r (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 464.

¹³⁴⁵ „Deinde ingressi sumus Palatium Julii Spinolae, ubi nota artificiosam picturam, quae videtur esse sculptura.“ *Diarium*, f. 310v (4. května 1602).

¹³⁴⁶ „[...] statuum Ferdinandi Ducis erectam a civibus, porrigentem manum foeminae, quo significare volunt, quod labentem civitatem Dux erexerit.“ *Diarium*, f. 305r (28. dubna 1602).

¹³⁴⁷ *Diarium*, f. 289r-v (25. října 1601), viz ediční část této práce, s. 461.

¹³⁴⁸ *Diarium*, f. 56v–57r (4., resp. 14. července 1599).

¹³⁴⁹ *Diarium*, f. 287v (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 456.

¹³⁵⁰ *Diarium*, f. 111v–112r.

Trinité de Champmol v Dijonu si opsal data úmrtí tří zde pohřbených burgundských vévodů.¹³⁵¹

Nejčastěji si však Valdštejn všimal pohřbených panovníků a panovnic. Mnoha významným osobnostem, opět především z řad panovníků, stál nad hrobem v Anglii, např. anglickému králi Jindřichovi IV. s manželkou v Canterbury¹³⁵² nebo Jindřichovi VII. a jeho příbuzným ve Westminsterském opatství.¹³⁵³ Jako další příklady lze uvést např. Jindřicha VIII. a Jany Seymourové v kapli sv. Jiří na hradě Windsor.¹³⁵⁴ Z hrobů osobností pohřbených v bazilice sv. Petra ve Vatikánu jej zaujaly náhrobky císaře Oty II. a papeže Sixta IV.,¹³⁵⁵ jako velmi krásné označil náhrobky papežů Sixta V. a Pia V. v Sixtinské kapli baziliky Santa Maria Maggiore v Římě.¹³⁵⁶ V neposlední řadě lze zmínit náhrobek císaře Jindřicha VII. v pisánské katedrále Nanebevzetí Panny Marie, jehož náhrobní nápis si opsal,¹³⁵⁷ nebo hrobky Ferdinanda II. Tyrolského a jeho první manželky Filipíny Welserové v innsbrucké Hofkirche.¹³⁵⁸

Samostatnou kategorií jsou starověké náhrobky, mezi nimiž lze uvést Cestiovu pyramidu, kterou si nechal postavit jako náhrobek Gaius Cestius Epulo, nebo hrobku Caecilie Metelly.¹³⁵⁹ Níže se zmíním rovněž o hrobkách prvních křesťanů v souvislosti s místy spjatými s raným křesťanstvím.

Je zajímavé, že ač byl Valdštejn nekatolík, činil si do deníku poznámky také o relikviích. Např. v chrámu celestinského klášteřa v Avignonu viděl lebku sv. Petra, ruku sv. Šebestiána a kříž obsahující dřevo z Kristova kříže.¹³⁶⁰ Velké množství relikvií, včetně lebky sv. Viktora z Marseille, spatřil v marseilleském chrámu zasvěceném tomuto svěťci.¹³⁶¹ V Toulouse si prohlédl hned několik kostelů, z nichž strávil zřejmě nejvíce času v bazilice sv. Saturnina, kde spatřil řadu relikvií, především apoštolů. Rovněž mu byl ve zdejší svatoštěpánské katedrále ukázán kousek dřeva z Kristova kříže.¹³⁶² V souvislosti

---

¹³⁵¹ „Sepultura hic in primis notanda ex alabastro III Burgundiae Ducum, qui impositi sunt lapidi Lydio: Philippi primi, filii Joannis, fundatoris ecclesiae, una cum Bonna, fille du bon roy de Bucigne, sa compagne, mortuus hic est anno 1404., 22. Aprilis; et Joannis Ducis Burgundiae, mortui 1419., 10. Sept[embris], et Philippi 2., patris Caroli Burgundi, qui obiit anno 1467., 25. Jun[is].“ *Diarium*, f. 187r (7. září 1600).

¹³⁵² *Diarium*, f. 130v (29. června 1600), viz ediční část této práce, s. 341.

¹³⁵³ *Diarium*, f. 134v (5. července 1600), viz ediční část této práce, s. 345.

¹³⁵⁴ *Diarium*, f. 170r (25. července 1600), viz ediční část této práce, s. 385.

¹³⁵⁵ *Diarium*, f. 287r (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 456.

¹³⁵⁶ *Diarium*, f. 290v (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 463.

¹³⁵⁷ *Diarium*, f. 307r (30. dubna 1602).

¹³⁵⁸ *Diarium*, f. 222r-v (19. listopadu 1600).

¹³⁵⁹ *Diarium*, f. 287r-v (24. října 1601), viz ediční část této práce, s. 456–457.

¹³⁶⁰ *Diarium*, f. 90r-v (31. března 1600), viz ediční část této práce, s. 337–338.

¹³⁶¹ *Diarium*, f. 92r (6. dubna 1600).

¹³⁶² *Diarium*, f. 101r-v (27. dubna 1600).

s Brescií si poznamenal, že zde uctívají kříž, o němž někteří soudí, že je tím, který se zjevil císaři Konstantinovi.¹³⁶³ Poznámky si psal i o výzdobě místa uložení ostatků.

Často jeho pozornost upoutaly různé mechanické strojky. Mezi nimi se jednalo zejména o orloje a hodiny.¹³⁶⁴ K orlojům si poznamenal, zda měly pohyblivé části, což je případ orloje v chrámu sv. Jana v Lyonu, kde jej zaujaly pohyblivé jazyky a oči lvů na něm.¹³⁶⁵ Rovněž jej zajímal zvuk, který orloje vydávaly,¹³⁶⁶ např. v tourské katedrále sv. Gatiana, kde co hodinu zazní zvonkohra.¹³⁶⁷ Nic si bohužel nepoznamenal o orloji štrasburské katedrály Notre-Dame, zmínil jej pouze v souvislosti s orlojem augšpurským, který si mohl důkladně prohlédnout v domě řemeslníka, který na něm pracoval. O orloji napsal, že není tak velký jako štrasburský, „ale má mnohem větší cenu, ježto ačkoli není zatím dokončen, bylo na něj vynaloženo 30 000 tolarů, a také lepší a jemnější umělecké provedení“.¹³⁶⁸ Vnější část byla z ebenu, uvnitř astronomické přístroje z mosazi a stříbrný astroláb. Pořídil si rovněž popisy jednotlivých sošek.¹³⁶⁹

V Paříži v královské knihovně dále spatřil pohyblivý globus „na způsob orloje“,¹³⁷⁰ podobný globus o hodnotě asi 2 000 korunátů viděl v Narbonne.¹³⁷¹ Rovněž jej velmi oslovovaly různé vodní strojky a automata, jež byla k vidění v zahradách.¹³⁷²

Poslední kategorii předmětů Valdštejnova zájmu tvoří různé kuriozity. Několik si jich prohlédl 26. červenci 1600 v královské knihovně v Londýně. V příslušném záznamu zmiňuje mezi jinými „míč velké váhy Jindřicha VIII., tkaný zlatou nití“. Dále zde viděl hůl z rohu jednorozce a další hole (s hodinkami), losí roh nebo pohár vyrobený z rohu, který se

---

¹³⁶³ *Diarium*, f. 316r-v (11. května 1602).

¹³⁶⁴ Dva hodinové strojky viděl např. ve Whitehallu, tyto měly podobu slona a opice. *Diarium*, f. 136v (5. července 1600), viz ediční část této práce, s. 346–347.

¹³⁶⁵ *Diarium*, f. 84 (21. března 1600).

¹³⁶⁶ „Horologium, quando hora auditur, percudit tintinnabulum stultus et canit.“ *Diarium*, f. 50v (23. června, resp. 3. července 1599). „Horologium quod pulsu tintinnabulorum, cantiones exprimit.“ *Diarium*, f. 138v (5. července 1600).

¹³⁶⁷ „Horologium habet, ubi antequam hora auditur, campanulae sonant et cantionem aliquam pulsu exprimunt.“ *Diarium*, f. 114v (27. května 1600).

¹³⁶⁸ „[...] horologium nobis monstratum fuit, non tantae quidem magnitudinis, quanta est Argentinense, sed longe majoris precii, utpote in quod jam nondum absolutum 30 000 talerorum sunt impensa, et majoris ac subtilioris artificii, tum quoad εργον, tum etiam quoad παρεργα.“ *Diarium*, f. 214v (9. listopadu 1600).

¹³⁶⁹ „Exterior enim pars ex ligno ebena tota constat, interior varia instrumenta astronomica ex orichalco, astrolabium argenteum. Quo ad παρεργα, varia sunt, quae spectatorum et oculos et aures oblectare possunt. Prodeunt (αυτοματως) variae effigies sculptae et ad exitum singularum svavis quaedam symphonia, et cautio auditur, [...]“ *Diarium*, f. 214v (9. listopadu 1600).

¹³⁷⁰ „Globus, qui movetur ad modum horologii.“ *Diarium*, f. 61r (31. července, resp. 10. srpna 1599).

¹³⁷¹ „Eodem die vidimus globum et astrolabium ex orchileo factum, ex quibus globus erat a [!] αυτοματως; aestimabantur ambo 2 mill[ia] coronatorum.“ *Diarium*, f. 98r (22. dubna 1600).

¹³⁷² „Vidi αυτοματων quoddam, id est statuam per se mobilem in formam virginis, qualis vulgo Justitia pingitur, cujus facies et manus cereae, oculi mobiles.“ *Diarium*, f. 25r (29. října, resp. 8. listopadu 1597). „Sed et adhuc aliud opus non hydraulicum modo, verum et clasmaticum in horto ostenditur, per imagines αυτοματως se moventes ac saltantes et simul aquam effudentes.“ *Diarium*, f. 212r (4. listopadu 1600).

měl rozlomit, byl-li do něj nalit jed, a další poklady.¹³⁷³ Někdy měl možnost spatřit jich na jednom místě ještě větší množství a do deníku si poté zapsal jejich výčet. Řadu exotických předmětů spatřil u lékárníka v Poitiers, především z Ameriky, mezi nimi těla živočichů nebo jejich části a dále části oděvů a další výrobky.¹³⁷⁴ V Basileji si prohlédl soukromou sbírku, která obsahovala kromě pohárů, drahých kamenů a dalších předmětů také např. nosorožčí roh.¹³⁷⁵

Valdštejn měl tedy nepochybně zájem o přírodniny a mezi nimi především o, řečeno dnešní terminologií, zoologické exponáty. Vedle toho lze pozorovat i jeho zaujetí pro živá zvířata. Jednalo se o druhy vyskytující se tehdy volně v Evropě, jako medvědi, které viděl v Londýně¹³⁷⁶ nebo v Bernu,¹³⁷⁷ i o cizokrajné druhy. V Gentu pozoroval cvičenou lvici,¹³⁷⁸ další exotické tvory, především šelmy, viděl v Londýně 2. července 1600.¹³⁷⁹ Taktéž ve Florencii navštívil dům, kde byli chováni lvi, medvědi, levharti a orli.¹³⁸⁰ Na radnici Ženevě spatřil zřejmě vycpaného krokodýla, rovněž jej zde zaujaly urny na popel zemřelých, jistě z předkřesťanské doby.¹³⁸¹

Tím se dostávám k zajímavostem antropogenním. Valdštejnovu pozornost upoutaly těžký vůz uváděný do pohybu pomocí plachet bez využití koní,¹³⁸² údajné pyramidy v Bruselu,¹³⁸³ v Holdenby House¹³⁸⁴ a paláci Nonsuch,¹³⁸⁵ v Poitiers spatřil v kostele sv. Hilaria „sarkofág, v němž se velmi rychle rozkládají těla; kámen tohoto hrobu je poškozený a silně zapáchá“ a dále kolébky, v nichž se prý hloupí lidé mění na moudré.¹³⁸⁶ Za Poitiers spatřil megalitickou stavbu Pierre levée. Valdštejn uvádí obvod největšího

---

¹³⁷³ *Diarium*, f. 173v, viz ediční část této práce, s. 388.

¹³⁷⁴ *Diarium*, f. 108r (13. a 14. května 1600).

¹³⁷⁵ *Diarium*, f. 206v–207r (11. října 1600).

¹³⁷⁶ *Diarium*, f. 177av (30. července 1600), viz ediční část této práce, s. 394.

¹³⁷⁷ *Diarium*, f. 196r (23. září 1600).

¹³⁷⁸ „Deinde etiam leona 9 annorum, quae carnem ex fenestra satis alta expositam saltando carpebat.“ *Diarium*, f. 62v (16., resp. 26. srpna 1599).

¹³⁷⁹ *Diarium*, f. 133r, viz ediční část této práce, s. 343.

¹³⁸⁰ *Diarium*, f. 262v (10. června 1601).

¹³⁸¹ *Diarium*, f. 192r (16. září 1600), viz ediční část této práce, s. 399.

¹³⁸² „[...] vidimus currum magnum et ponderosum sine equis velis trahi solitum.“ *Diarium*, f. 69r (22. září, resp. 2. října 1599).

¹³⁸³ *Diarium*, f. 63r (21., resp. 31. srpna 1599).

¹³⁸⁴ *Diarium*, f. 160v (14. července 1600), viz ediční část této práce, s. 373–374.

¹³⁸⁵ *Diarium*, f. 175r (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 389.

¹³⁸⁶ „In templo monstratur sarcophagus, ubi celerime, putrescunt cadavera; lapis eius sepulcri attritus, pessime olet. Monstrantur cunabula praeterea, quae stultos prudentes reddere dicuntur.“ *Diarium*, f. 110r (13. a 14. května 1600).

kamene, položeného na další čtyři, 60 stop a doplnil, že Pantagruel jej údajně zvedal jednou rukou.¹³⁸⁷ V Haagu si prohlédl sbírku starověkých prstenů, pečeti a mincí.¹³⁸⁸

V neposlední řadě Valdštejna zaujala nevšední vystoupení umělců a artistů v ulicích. Sledoval např. akrobaty balancující na laně¹³⁸⁹ nebo kejklíře¹³⁹⁰ a s obdivem pozoroval beznohou Francouzku, tančící v Římě na Piazza Navona.¹³⁹¹

6. 4. Zahrady a přírodní krásy

Většina Valdštejnových reflexí přírody – pokud se nejedná o komentáře obtížného terénu, jimž se věnuji v následující kapitole – se týká zahrad. Procházky zahradou byly součástí velké části prohlídek paláců a vill, ale i klášterů a zdá se, že nevynechal jedinou příležitost, kdy si mohl některou prohlédnout.

Nejčastěji to byla právě lidské umělecká díla (především sochy) a vodní prvky, čeho si Valdštejn všimal. V zahradě kláštera kartuziánů v Dijonu (Chartreuse de la Sainte-Trinité de Champmol) jej nejvíce zaujala fontána obklopená 12 sloupy, na nichž byly vysochány starozákonní postavy.¹³⁹² Jako další příklad jeho zájmu o vodní prvky lze uvést zahradu Francise Carewa,¹³⁹³ rovněž v zahradě papežského paláce se jeho pozornost soustředila především na šest pramenů a potůčky.¹³⁹⁴ Na ně, včetně rybníčku s vodou tak čirou, že bylo možné spatřit i nejmenší kaménky a písek na dně, je zaměřen i popis zahrady u Villa Poggio Reale.¹³⁹⁵ V zahradě při Villa di Pratolino jej zaujaly umělé jeskyně, mezi nimi nejvíce zpodobnění hory Parnas.¹³⁹⁶

Jeden z nejpodrobnějších popisů je věnován zahradě württemberského vévody ve Stuttgartu – zaujala jej natolik, že nic jiného z tohoto města nekomentuje. Zapsal si, že se

---

¹³⁸⁷ „Extra urbem miraculi loco ostenditur Pierre Lape. Lapis quadratus [...] ingens, quatuor aliis lapidibus impositus, 60 pedes in ambitu complectitur, quem Pantagruel una manu sustulisse dicitur.“ *Diarium*, f. 109r (13. a 14. května 1600).

¹³⁸⁸ „Ab eo discessimus ad quendam nomine Gorle, qui nobis ostendit varios annulos, sigilla et monetas veterum Romanorum, Groecorum.“ *Diarium*, f. 69v (25. září, resp. 5. října 1599).

¹³⁸⁹ „Spectavi quendam saltantem in fune.“ *Diarium*, f. 73v (6., resp. 16. listopadu 1599). „Spectavi saltantem in corda.“ *Diarium*, f. 73 (12., resp. 22. listopadu 1599).

¹³⁹⁰ „Exivi ad videndum gesticulatorem.“ *Diarium*, f. 27r (27. prosince 1597, resp. 6. ledna 1598).

¹³⁹¹ *Diarium*, f. 290r (25. října 1601), viz ediční část této práce, s. 462.

¹³⁹² *Diarium*, f. 187r (7. září 1600).

¹³⁹³ *Diarium*, f. 176v (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 391.

¹³⁹⁴ *Diarium*, f. 273v–274r (2. října 1601), viz ediční část této práce, s. 434.

¹³⁹⁵ *Diarium*, f. 277v (10. října 1601), viz ediční část této práce, s. 439.

¹³⁹⁶ „Ingressi deinde hortum vidimus [...] inter alias (ut vocant) grottas miro artificio paratas. Notandus est Mons Parnassus ex variis metallis, conchis, corallis instructus, ranis, serpentibus aliisque animalibus ad vivum representatus.“ *Diarium*, f. 263r-v (12. června 1601).

zde nenacházejí pouze rostliny rozličných druhů, ale že je též zařízena uměleckými díly a vodními prvky.¹³⁹⁷ V zahradě se nacházejí dvě „atria neboli jídelny“, které si prohlédl a v obou upoutaly jeho pozornost především portréty císařů, šlechticů a současného vévody Fridricha I. s manželkou Sibyllou z Anhaltu a dětmi a obraz posledního soudu. V zahradě samotné jej potom kromě vodních prvků zaujala opět různá automata. Popis uzavírají zmínky o cizokrajných plodech.¹³⁹⁸

O chovaná zvířata a pěstované rostliny však mnoho zájmu, zdá se, nejevil. V zahradě královského paláce („Regia domus“) v Dijonu si poznamenal, že se zde nachází hippodrom a roste několik rév s obvodem kmene až čtyři nebo pět pídí, pnoucích se do výšky. Poslední část jeho poznámky napovídá, že révu do té doby neznal.¹³⁹⁹ K blíže neurčené zahradě v Mnichově si poznamenal, že zde rostou pomerančovníky, citroníky a další ovocné stromy.¹⁴⁰⁰ Ve Ferraře taktéž zaznamenal exotické ovoce a dále rybník s rozličnými druhy ryb, vycvičených tak, aby po zaznění zvonu připluly na krmění chlebem.¹⁴⁰¹ Hodně času strávil v zahradě paláce Nonsuch, kde jeho pozornosti kromě soch s náměty převážně z antické mytologie neunikly ani ohrady s daňky a především háj bohyně Diany.¹⁴⁰²

•••

Ačkoli příroda a krajina znamenaly pro Valdštejna především překážky a komplikace cestování, dovedl, jak jsem naznačil, ocenit jejich krásu a dokonce se několikrát do přírody vypravil. Za pobytu v Interlaken si udělal výlet do blízkého Grindelwaldu, kde s úžasem hleděl na alpské ledovce a nechal si od místních vysvětlit, jak se formují. Domníval se přitom, že Gletscher, tedy německý výraz pro ledovec, je název hor celých utvořených z ledu.¹⁴⁰³ Další výlet do hor, tentokrát dokonce třídní, si udělal

---

¹³⁹⁷ „[...] imprimis videndus hortus principis non ad voluptatem amoenitatemque modo paratus, verum etiam artificio singulari perfectus, cum non modo felicitium arborum et exoticarum herbarum ac florum generibus sit consitus, verum etiam picturis, sculpturis, opere topiario et hydraulico oculos mirifico spectaculo pascat.“ *Diarium*, f. 211r (4. listopadu 1600).

¹³⁹⁸ *Diarium*, f. 211r–212r (4. listopadu 1600).

¹³⁹⁹ „[...] et vites aliquot crassissimae 4 aut 5 spithamas in ambitu continentes et in altum crescentes.“ *Diarium*, f. 186v (7. září 1600).

¹⁴⁰⁰ „Hinc exitur in hortum pomis aureis, citreis, aliarumque felicitium arborum fructibus commendabilem.“ *Diarium*, f. 216v (13. listopadu 1600).

¹⁴⁰¹ „[...] hortus [...] variis fructibus exoticis consitus. [...] piscina omnis generis piscibus optimis referta, qui ad sonitum campanae accurrunt panemque iniectum certatim absumunt.“ *Diarium*, f. 259r (4. června 1601).

¹⁴⁰² *Diarium*, f. 174r–176v (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 388–391.

¹⁴⁰³ „Hic prope vidimus duos montes altissimos albicantes, quos Glescher appellant eo, quod toti constant ex glacie, quae crystallo purior est, exonerantes a se lapides.“ *Diarium*, f. 198v (27. září 1600).

během pobytu v Sieně. Vydal se na Monte Moro jižně od města, poblíž městečka Murlo.¹⁴⁰⁴

Jestliže předchozí výlety vzešly patrně z aktuálního popudu, návštěva okolí Neapole, kam se Valdštejn vypravil 11. října 1601, byla naopak takřka povinnou součástí neapolského programu cestovatelů, resp. turistů. Na Vesuv Valdštejn nevystoupal, i bez toho však tato výprava skýtala mnoho zážitků neporovnatelných s čímkoli, co dosud prožil. Prvním z nich byl již působivý pohled na malebnou krajinu – Valdštejn poznamenal, že není nic krásnějšího a půvabnějšího nad pobřeží v okolí přístavu Pozzuoli a pohostinnějšího než zdejší moře.¹⁴⁰⁵ Vedle toho navštívil Flegrejská pole se sirnými prameny, která na něj působila, jako kdyby kopce již od úpatí hořely,¹⁴⁰⁶ a Sudatorio di San Germano na břehu Lago Agnano, vysušeného v roce 1870.¹⁴⁰⁷ Na mořském břehu byl upozorněn na písek rozžhavený natolik, že jej bylo sotva možné držet v ruce.¹⁴⁰⁸ V neposlední řadě zde spatřil také několik míst spjatých s římskými bájemi a dějinami, o nichž se zmíním následující v podkapitole.

6. 5. Události ve městě

Valdštejnovy záznamy mohou na první pohled působit dojem, jako by projížděl neosídlenou krajinou a pobýval v liduprázdných městech. Podobně jako o obyvatelstvu je i záznamů o událostech ve městech v deníku poměrně poskrovnu. Přesto lze říci, že se Valdštejn o společenské dění zajímal a chtěl být jeho svědkem.

Slavnosti a další události, jež Valdštejn zmiňuje, lze rozčlenit do několika skupin. Nejvíce jich lze označit jako církevní slavnosti a další festivity spojené s náboženstvím. Mezi ně lze zařadit prosebnou mši v Paříži za déšť¹⁴⁰⁹ nebo procesí o svátku Božího Těla, jež sledoval v Sieně.¹⁴¹⁰ V Marseille byl během své návštěvy baziliky Notre-Dame

---

¹⁴⁰⁴ „Expatriatus sum ad 12 mil ad Monte Moro [...].“ *Diarium*, f. 269r (8. září 1601). Za upozornění na správnou identifikaci děkuji Magdě Králové.

¹⁴⁰⁵ *Diarium*, f. 280v (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 444.

¹⁴⁰⁶ *Tamtéž*.

¹⁴⁰⁷ *Diarium*, f. 280r (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 443.

¹⁴⁰⁸ *Diarium*, f. 281v (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 445.

¹⁴⁰⁹ „Eo die celebrarunt Pontificii extraordinarium festum, ad impetrandam pluviam propter siccitatem [...].“ *Diarium*, f. 60r (26. července, resp. 5. srpna 1599).

¹⁴¹⁰ „Spectavi processionem festo Corporis Christi.“ *Diarium*, f. 264v (21. června 1601).

svědkem slavnosti, při níž z chrámu nesli obraz Panny Marie za doprovodu bubnů, fléten a tanců.¹⁴¹¹

Významnou slavností, jíž byl přítomen, bylo Zasnoubení s mořem, hlavní státní obřad v Benátkách a církevní ceremonie zároveň. Hlavní jeho částí byla plavba dóžete na lodi Bucintoro, doprovázené až několika tisíci dalších lodí, od Dóžecího paláce na kraj Benátské laguny. Při tomto rituálu dóže vhodil do moře se slovy „Desponsamus te, mare, in signum veri perpetuique Domini“ prsten se třemi kameny.¹⁴¹² Celá událost byla natolik významná, že cestovatelé plánovali své cesty tak, aby jejich návštěva Benátek připadla právě na svátek Nanebevstoupení Páně, kdy se Zasnoubení s mořem vždy konalo. Valdštejn jej viděl dokonce dvakrát, a sice při svém v pořadí druhém a třetím pobytu v tomto městě, a zejména u první z těchto dvou návštěv je zjevné, že tento obřad byl jejím hlavním důvodem – 25. května 1601 se vydal z Verony přes Vicenzu a Padovu do Benátek, odkud po necelém týdnu pokračoval přes Bolognu a Florencii do Sieny, kam dorazil 14. června.¹⁴¹³ Účasti na obřadu Valdštejn věnoval celý den a plavbu Bucintora sledoval z paluby některé z lodí.¹⁴¹⁴ Podruhé byl svědkem obřadu 16. května 1602 během přibližně týdenní návštěvy Benátek před svou zpáteční cestou na Moravu.¹⁴¹⁵

Dále Valdštejn reflektoval dění spjaté s politikou. Velmi detailní jsou jeho popisy přivítání arcivévody Albrechta, přijíždějícího do Bruselu.¹⁴¹⁶ Rovněž v Antverpách si v sedmi bodech zaznamenal výzdobu připravovanou při příležitosti jeho příjezdu.¹⁴¹⁷ O Boulogne-sur-Mer si zapsal, že je dějištěm mírového jednání mezi anglickým a španělským vyslancem, z něž však dosud nic nevzešlo.¹⁴¹⁸ Když Valdštejn po návratu z Anglie ještě jednou do Boulogne zavítal, poznamenal si, že se oba velvyslanci chystají po bezvýsledném jednání k odjezdu. V Neapoli byl svědkem třídních oslav narození dcery

---

¹⁴¹¹ „Hac die extulerunt imaginem Nostre Dame ludentes tympanis et tibiis pueris circumcirca saltantibus.“
Diarium, f. 93r (9. dubna 1600).

¹⁴¹² Jan HRDINA, *Zásnuby dóžete s mořem. Benátky očima pozdně středověkých poutníků*, Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 27, 2005, č. 8, s. 33–36; J. KUBEŠ, *Náročná dospívání urozených*, s. 19–20; Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ a kol. (vyd.), *Heřman Jakub Černín*, II, s. 153, pozn. 236.

¹⁴¹³ *Diarium*, f. 254v–264r.

¹⁴¹⁴ *Diarium*, f. 257r–v (31. května 1601), viz ediční část této práce, s. 427.

¹⁴¹⁵ *Diarium*, f. 318r, viz ediční část této práce, s. 475.

¹⁴¹⁶ *Diarium*, f. 10r (vlepený list, nadepsaný „Arcus Bruxellani in ingressum archiducis parati“), 63v–64r (26. srpna, resp. 5. září 1599).

¹⁴¹⁷ „Post prandium exivimus ad videndas imagines, quae praeparantur ad introitum Archiducis Alberti. Inter alias haec erant notatu digna: [...]“ *Diarium*, f. 70r–v (1., resp. 11. října 1599).

¹⁴¹⁸ *Diarium*, f. 125v–126r (23. června 1600).

Filipa III. Anny Rakouské, spojených s ohňostrojem.¹⁴¹⁹ O jeho účasti na veřejném zasedání v dóžecím paláci Benátkách jsem se zmínil již výše v této kapitole.¹⁴²⁰

Valdštejn si nenechal ujít „podívanou“, již poskytovaly popravy. Nejprve byl ve Štrasburku svědkem stětí měšťana jménem Messerschmidt za zpronevěru.¹⁴²¹ V Paříži byl přítomen mučení a upálení ženy, která se měla rozhodnout otrávit krále,¹⁴²² a nedlouho nato oběšení zlodějů a lapků v Londýně.¹⁴²³ Poznamenal si rovněž, že na zdejších mostě spatřil pověšené useknuté hlavy odsouzců za urážku královského majestátu.¹⁴²⁴ V Římě si v souvislosti s Campo de' Fiori poznamenal, že zde jsou upalováni kacíři, sám ale žádné takové exekuce zřejmě svědkem nebyl.¹⁴²⁵

Několikrát byl Valdštejn svědkem závodů či jiného zápolení. Při procházce Lyonem pozoroval lučištníky, ale bez uvedení dalších podrobností.¹⁴²⁶ Běžecké závody sledoval ve Veroně v místním amfiteátru,¹⁴²⁷ poblíž starověkého chrámu Míru v Římě byl divákem závodů jezdeckých.¹⁴²⁸ Dalších byl svědkem v Neapoli¹⁴²⁹ a ve Florencii,¹⁴³⁰ kde rovněž pozoroval krocení koní.¹⁴³¹ Když 11. listopadu 1601 přijel podruhé do Bologni, konaly se zde závody jízdy na „barbarských“ koních. Není ale zřejmé, zda byl i v tomto případě jejich divákem.¹⁴³²

• • •

Valdštejn se však nepohyboval pouze prostorem své přítomnosti, nýbrž také prostorem biblických, antických, středověkých a pro něj novodobých dějin.¹⁴³³ Lze

---

¹⁴¹⁹ *Diarium*, f. 282r-v (13. října 1601), viz ediční část této práce, s. 447.

¹⁴²⁰ Viz s. 161–162 a 171 této práce.

¹⁴²¹ „Vidi capite plecti civem quendam Argentinensem, nomine Messerschmid, propter peculatum.“ *Diarium*, f. 29v (17., resp. 27. února 1598).

¹⁴²² „A meridie vidimus strangulari et comburi foeminam, quae Regem veneno constituerat necare.“ *Diarium*, f. 121r (14. června 1600).

¹⁴²³ *Diarium*, f. 133r (1. července 1600), viz ediční část této práce, s. 343.

¹⁴²⁴ *Diarium*, f. 133v (3. července 1600), viz ediční část této práce, s. 344.

¹⁴²⁵ *Diarium*, f. 286v (23. října 1601), viz ediční část této práce, s. 455.

¹⁴²⁶ „Deambulavimus in urbe, spectavimus sagittarios.“ *Diarium*, f. 84r (19. března 1600).

¹⁴²⁷ „Post prandium spectavi in amphitheatro currentes viros armatos ad quintanam. Aliquot compagne erant et inter quamlibet 3 ter currebant.“ *Diarium*, f. 252r (6. května 1601). „Vidi currentes in amphitheatro ad quintanam. Duae erant compagne elegantibus vestimentis varii coloris vestiti. In unaquaque erant 12 personae.“ *Diarium*, f. 252v (14. května 1601). Srov. *Diarium*, f. 248r (4. března 1601).

¹⁴²⁸ *Diarium*, f. 290r (26. října 1601), viz ediční část této práce, s. 462.

¹⁴²⁹ *Diarium*, f. 282r-v (12. října 1601), viz ediční část této práce, s. 447.

¹⁴³⁰ „Equestrem ludum spectavimus.“ *Diarium*, f. 297r (17. listopadu 1601).

¹⁴³¹ „Matutino tempore aequos [...] domari spectavimus.“ *Diarium*, f. 296v (16. listopadu 1601).

¹⁴³² „Hocque die equorum barbarorum cursu certatum fuit.“ *Diarium*, f. 296r.

¹⁴³³ Srov. Hana BOČKOVÁ, *Prefát jako Harantův předchůdce*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 1, s. 120–122.

dokonce soudit, že více než o současné dění ve městech se zajímal o to, jakých událostí bylo místo, které navštívil, dějištěm v minulosti.

Na několika místech v Římě a okolí kráčel místy spjatými s raným křesťanstvím. Jeho cesta z Říma do Neapole po Via Appia vedla i místem spojeným s apoštolem Pavlem (Valdštejn připojil i odkaz na Skutky apoštolů).¹⁴³⁴ Další připomínku jeho působení spatřil po návratu do Říma během své pouti po devíti nejvýznamnějších kostelích 24. října 1601.¹⁴³⁵ V bazilice sv. Pavla za hradbami byl upozorněn na sloup, na němž byl tento apoštol popraven, samotné údajné místo popravy viděl poté v opatství Tre Fontane. Později toho dne vstoupil do katakomb pod bazilikou sv. Šebestiána za hradbami; tento prostor přirovnal k labyrintu. Cestou do baziliky sv. Jana v Lateráně viděl rovněž kostel „Domine, quo vadis“ postavený v místě, kde se měl apoštol Petr setkat se zmrtvýchvstalým Ježíšem Kristem. Není však jasné, zda do něj také vstoupil. V sousedství baziliky sv. Jana v Lateráně konečně navštívil Lateránské baptisterium, kde byl upozorněn na sloup, na němž měl sedět kohout a zakokrhat, když apoštol Petr zapřel Krista.

Na další místa spjatá s biblickými reáliemi ale dostal se do kontaktu i na místě méně očekávatelném, ve francouzském městě Vienne. Jak uvádí Eusebius z Kaisareie,¹⁴³⁶ měl zde dožít v exilu a být pohřben Pilát Pontský. Valdštejn píše, že byl uvězněn v chrámu Notre-Dame a že ve zdejších horách, které se dodnes jmenují Mont Pilat, měl Pilát po svém odsouzení spáchat sebevraždu skokem ze skály. Vše dokumentuje opisy nápisů.¹⁴³⁷

Také s antickou se pochopitelně nejčastěji setkával v Itálii. Zmíněné Lateránské baptisterium bylo pro něj spjato s Konstantinem I., který zde měl být pokřtěn (ve skutečnosti se tak stalo na předměstí Nikomédie). Capua pro něj byla známá obležením Hannibalovými vojsky,¹⁴³⁸ o Padově si poznamenal, že se zde narodil a zemřel Titus Livius.¹⁴³⁹ Zmínil se rovněž o starověkých cestách Via Aemilia a Via Appia,¹⁴⁴⁰ po níž směřoval z Říma do Neapole. V jejím okolí rovněž spatřil některá místa spjatá s římskými bájemi a dějinami. Zdá se, že mezi nimi nečinil rozdíly, obé pro něj bylo stejně reálné. Vedle jeskyně Sibylly Kúmské komentoval Ciceronovy lázně, stopy po Caligulově lodním

---

¹⁴³⁴ *Diarium*, f. 276r (5. října 1601), viz ediční část této práce, s. 437.

¹⁴³⁵ *Diarium*, f. 287r–289r, viz ediční část této práce, s. 456–460.

¹⁴³⁶ *Historia Ecclesiae* 2,7.

¹⁴³⁷ „Templum Nostre Dame forma quadrangulari instar Capitoli, ubi quidam dicunt fuisse carcerem Pilati. [...] Circa urbem Pilati montes, quibus condemnatum se praecipitasse ferunt, unde monstratur adhuc l'abisme de Pilate.“ *Diarium*, f. 86r (25. března 1600).

¹⁴³⁸ *Diarium*, f. 283r (16. října 1601), viz ediční část této práce, s. 448.

¹⁴³⁹ *Diarium*, f. 239v (3. prosince 1600).

¹⁴⁴⁰ *Diarium*, f. 271r (30. září 1601), 276v (6. října 1601), 283r (17. října 1601), viz ediční část této práce, s. 431, 437–438, 449.

mostě, villy Gaia Maria a Nerona, údajné hroby jeho matky a Vergilia a v neposlední řadě se procházel troskami města Baiiae (Baia). Rovněž na náhrobku básníka Jacopa Sannazara jej zaujaly antické motivy.¹⁴⁴¹ Jako další odkaz na antickou mytologii lze uvést např. zmínku o dřevěném koni, kterého viděl v Palazzo Capodilista a kterého nazývají koněm trójským. Nezdá se přitom, že by o jeho pravosti pochyboval.¹⁴⁴² Mimo Itálii si např. v Aix-en-Provence poznamenal, že město je proslavené vítězstvím Gaia Maria nad Teutony (roku 102 př. n. l.).¹⁴⁴³

Také mezi dějišti událostí středověkých a pozdějších dějin si Valdštejn poznamenal některá bojiště. Spatřil místo, kde padl roku 1477 v bitvě u Nancy Karel Smělý,¹⁴⁴⁴ zmínil bitvy u Northamptonu roku 1460,¹⁴⁴⁵ u Murten roku 1476¹⁴⁴⁶ nebo u Pavie roku 1525¹⁴⁴⁷ a připojil i některé podrobnosti.

Dále navštívil řadu míst spjatých s životy nebo působením významných osobností, především panovníků. Mezi ně patří přesná místa jejich narození, např. dům v Gentu, kde přišel na svět Karel V.,¹⁴⁴⁸ či lóže v Hampton Court, rodiště Eduarda VI.¹⁴⁴⁹ V souvislosti s Woodstock Palace si poznamenal, že nedaleko jsou zbytky domu milenky anglického krále Jindřicha II. Rosamund Clifford, o níž se podrobněji zmínil, a že je pohřbena v nedalekém Godstow.¹⁴⁵⁰ V souvislosti s kaplí sv. Jiří ve Windsoru, si zapsal několik údajů o Podvazkovém řádu, který zde má své sídlo.¹⁴⁵¹ Ke katedrále v Chartres si poznamenal, že zde byl korunován tehdejší král Jindřich IV. Navarrský. V Basileji navštívil dům, kde kdysi bydlel Rudolf Habsburský; byl zde i jeho portrét.¹⁴⁵² Na cestě z Matri am Brenner do Vipitena na přechodu přes Alpy do Itálie si povšimnul památníku

---

¹⁴⁴¹ *Diarium*, f. 281v–282r (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 446–447.

¹⁴⁴² „In Palatio Cap[od]ilistarum monstratur equus ligneus ingentis magnitudinis, quem equum Troianum appellant.“ *Diarium*, f. 255r (27. května 1601).

¹⁴⁴³ „[...] pervenimusque 3 mil. ad Aquas Sixtas, provinciae metropolim, urbem victoria C. [= Gaii, pozn. O. P.] Marii de Teutonibus ab historicis nobilitatam.“ *Diarium*, f. 91v (4. dubna 1600).

¹⁴⁴⁴ „Quadrans milliare a civitate vidimus epitaphium Caroli Burgundi et rivum, ubi idem est a Helvetiis interfectus.“ *Diarium*, f. 49r (18., resp. 28. června 1599).

¹⁴⁴⁵ *Diarium*, f. 160v (14. července 1600), viz ediční část této práce, s. 374.

¹⁴⁴⁶ „[...] venimus Moratum et lacu, et strage Burgundionum superioris soeculi celebre. Cum enim magnus ille Carolus, Burgundiae Dux, hostilia arma in Helvetia circumferret et castrum Moratense milite circumcingeret, Friburganses et Bemates inopinatum exercitum Caroli adorti maximam stragem ediderunt [...]“ *Diarium*, f. 194v (22. září 1600).

¹⁴⁴⁷ „Anno 1525. nobilitatum [!] est clade et captivitate Francisci primi [...], qui ibidem [...] infeliciter pugnans tandem in manus hostium pervenit ac in Hispaniam abductus pro sua redemptione Lombardiam [...] et regnum Neapolitanum [...] cedere coactus est.“ *Diarium*, f. 312r (6. května 1602).

¹⁴⁴⁸ „[Vidimus] domum, in qua natus est Carolus quintus.“ *Diarium*, f. 62r (16., resp. 26. srpna 1599).

¹⁴⁴⁹ *Diarium*, f. 172r (26. července 1600), viz ediční část této práce, s. 386–387.

¹⁴⁵⁰ *Diarium*, f. 162r-v (15. července 1600), viz ediční část této práce, s. 375.

¹⁴⁵¹ *Diarium*, f. 169r-v (25. července 1600), viz ediční část této práce, s. 383–384.

¹⁴⁵² *Diarium*, f. 208r (12. října 1600).

na setkání Karla V. vracejícího se z Itálie s Ferdinandem I.¹⁴⁵³ V souvislosti s Cappella Colleoni v Bergamu, pohřební kaplí Bartolomea Colleoniho, si poznamenal několik údajů o tomto kondotiérovi, jeho podobizně a náhrobku v této kapli a o jeho jezdecké soše, která mu byla zhotovena v Benátkách.¹⁴⁵⁴ V Richmondu zemřeli Eduard III. a Anna Lucemburská a k oběma si Valdštejn poznamenal některé podrobnosti o jejich životě, nikoli však bez chyb.¹⁴⁵⁵

Valdštejn často zmiňoval místa, kde byly uvězněny nebo drženy v zajetí významné osobnosti, např. v Lyonu Lodovico Sforza a Karel Emanuel, vévoda z Nemours,¹⁴⁵⁶ nebo v Bílé tvrzi londýnského Toweru Alžběta I. a Henry Percy z Northumberlandu. Dalšího vězně, Jamese FitzGerald z Desmondu, drženího zde od roku 1584, spatřil na vlastní oči.¹⁴⁵⁷ Na hradě Fotheringhay viděl místa, kde byla vězněna i popravena Marie Stuartovna.¹⁴⁵⁸ Ve Windsoru byli vězněni Jan II. Dobrý (1319–1364) a David II. Skotský (1324–1371).¹⁴⁵⁹

Další Valdštejnovy zmínky o historických událostech souvisejí s církevními dějinami. V Canterburské katedrále stanul na místě, kde byl zavražděn Thomas Becket, jež omylem nazval Tomášem Akvinským.¹⁴⁶⁰ Když projížděl kolem kláštera Fossanova, kde Akvinský ve skutečnosti zemřel, poznamenal si, že zde byl prý pohřben.¹⁴⁶¹ Rovněž si poznamenával, byla-li místa, jež navštívil, spojená s působením významných filozofů, teologů či jiných osobností. Když si prohlížel dominikánský kostel a klášter v Neapoli, kde Akvinský pobýval v letech 1272–1273, spatřil zde jeho portrét v Cappellone del Crocifisso a jeho celu.¹⁴⁶² Milán pro něj byl spjatý se životem a činností sv. Augustina, který zde přednášel rétoriku a nechal se pokřtít zdejším biskupem sv. Ambrožem, a Decimia Magna Ausonia.¹⁴⁶³ V souvislosti s Tridentem poznamenal, že je proslavený koncilem.¹⁴⁶⁴

---

¹⁴⁵³ „In itinere [...] monumentum quoddam conspicitur, quo Carolus quintus Imperator rediens ex Italia olim a Ferdinando rege fratre fuit exceptus.“ *Diarium*, f. 222v–223r (20. listopadu 1600).

¹⁴⁵⁴ „Hic ad aram maximam vidimus marmoream effigiem Bartholomei Colleoni et sepulchrum. Hic Colleo Bergamas fuit et usque adeo in re militari illustris, ut [...] a diversis Principibus ac deinceps a Venetorum senatu imperium acceperit. Unde resp[ublica] Veneta statuam equestrem aeneam [...] erexit. Obiit anno 1475. 4. Nonas Nov[embres].“ *Diarium*, f. 315v–316r (11. května 1602).

¹⁴⁵⁵ *Diarium*, f. 177v (28. července 1600), viz ediční část této práce, s. 393.

¹⁴⁵⁶ „In altero [propugnaculo] olim fuit captivus detentus Ludovicus Sfortia, cum in Ludovici XII., Galliarum regis, potestate venisset. In utroque non ita dudum captivus quoque fuit Dux Nemursius, qui varia machinans urbem in suam potestate redigere volebat.“ *Diarium*, f. 84v (20. března 1600).

¹⁴⁵⁷ *Diarium*, f. 145r (7. července 1600), viz ediční část této práce, s. 357.

¹⁴⁵⁸ *Diarium*, f. 158v–159r (13. července 1600), viz ediční část této práce, s. 372.

¹⁴⁵⁹ *Diarium*, f. 169r (25. července 1600), viz ediční část této práce, s. 384.

¹⁴⁶⁰ *Diarium*, f. 131r (29. června 1600), viz ediční část této práce, s. 341.

¹⁴⁶¹ *Diarium*, f. 276r (6. října 1601), viz ediční část této práce, s. 437.

¹⁴⁶² *Diarium*, f. 279r (10. října 1601), viz ediční část této práce, s. 442.

¹⁴⁶³ „Viso castro praeteriimus La Sapienza, ubi rhetoricam primo professus est D. Augustinus, antequam Christianismum susciperet, baptisatus deinde est Mediolani a D. Ambrosio [...]. In eodem loco docuit

Zvláštní význam měla pro Valdštejna patrně místa spjatá s pronásledováním nekatolíků. V příslušném záznamu si učinil poznámku o místě v Lyonu, kde byli usmrceni hugenoti.¹⁴⁶⁵ O hradu v Ambois si poznamenal, že vévoda de Guise tu nechal popravit několik hugenotů pod záminkou podezření ze vzpoury a spiknutí.¹⁴⁶⁶ V Blois nedlouho nato spatřil místo zajetí a smrti kardinála de Guise.¹⁴⁶⁷ V této souvislosti lze rovněž zmínit vězení Jeronýma Pražského a Jana Husa a místo Husova upálení.¹⁴⁶⁸

• • •

Nemenší význam než návštěva míst, jež Valdštejn považoval za hodná pozornosti, pro něj mělo navazování kontaktů na cestách. Těm se věnuji v následující kapitole.

Ausonius Burdegalensis, poeta celebris, Christianus circa tempora Honorii et annum Christi 400.“ *Diarium*, f. 314r (8. května 1602).

¹⁴⁶⁴ *Diarium*, f. 223v–224r (23. listopadu 1600).

¹⁴⁶⁵ „Item nota locum, quo Hugonoti occisi in laniena, au port de nostre dame.“ *Diarium*, f. 85r (21. března 1600).

¹⁴⁶⁶ „Ambosa [...] maxime celebris est ob arcem altissimam et profundissimam, ex qua olim Guisius Hugenas aliquot sub praetextu seditionis et conspirationis contra Franciscum 2. suspendendos curavit et va[lde] magna civium coede cruentavit.“ *Diarium*, f. 115v (29. května 1600).

¹⁴⁶⁷ „Vidimus etiam locum captivitatis et necis Cardinalis Guisii, fratris Caroli.“ *Diarium*, f. 117r (30. května 1600).

¹⁴⁶⁸ *Diarium*, f. 203r–204r, viz ediční část této práce, s. 403–404.

7. Valdštejnovy kontakty a vazby

Pro mladé šlechtice cestující za vzděláním byla jedním z významných přínosů této cesty i možnost navázat kontakty se zahraničními učenými i příslušníky evropské šlechty. Je přitom možné konstatovat, že zejména kontakty s učeným prostředím máme doloženy především pro nekatolické šlechtice,¹⁴⁶⁹ jímž byl i Valdštejn, to však může být dáno i skutečností, že české země byly v této době ještě převážně nekatolické. Platí však, že nejlepší možnost navázat množství kontaktů měli mladí šlechtici právě v době svých studií v cizině.

Důležitou otázkou Valdštejnova zapojení do sítě kontaktů a vazeb lze zodpovědět pouze částečně. Díky jeho deníku a památku je možné zjistit, s kým a v některých případech také jak často a při jakých příležitostech se setkával. Tento výzkum ovšem komplikuje skutečnost, že tyto osoby jsou v deníku uváděny pouze příjmením.¹⁴⁷⁰ Svého vychovatele Ropala dokonce vůbec neuvádí jménem, až do návratu na Moravu je pro něj pouze „pr(a)efectus“. Kromě identifikace Valdštejnových známých je velmi obtížné také zjištění charakteru jeho vztahu k jednotlivým osobám. V deníku se k této otázce přímo nevyjadřuje a korespondence, která by ji rovněž mohla pomoci zodpovědět, se dochovala jen ve velmi omezené míře.

Jestliže by z výkladu v předchozích kapitolách vyzníval Valdštejn jako jednostranně intelektuálně zaměřený mladík nezajímající se o společenský život, jednalo by se o zkreslený obraz, který by měla napravit tato kapitola. Valdštejnův deník svědčí o tom, že jeho pisatel žil sociálním životem, a dokládá jeho účast na společenských událostech. Je však pravda, že zejména z prvních měsíců roku 1597 je takovýchto záznamů poměrně málo a přibývají teprve postupně. Zdá se tedy, že Valdštejn buď nejprve nepovažoval za potřebné poznamenávat si, s kým se stýkal, nebo že mu ve Štrasburku určitou dobu trvalo vztahy s vrstevníky navázat. Pro druhou možnost hovoří frekvence záznamů do jeho památku vzniklých ve Štrasburku, které začal získávat (s výjimkou dvojice zápisů z 15. září 1596)¹⁴⁷¹ až od dubna 1597. Rovněž si lze v deníku všimnout záznamů ve znění „Exivi foras animi causa“ (větu lze nejlépe přeložit asi volněji: „Vyšel jsem ven kvůli [občerstvení] myslí.“), jichž se v deníku nachází (s drobnými obměnami)

---

¹⁴⁶⁹ Martin HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, Historie – Otázky – Problémy 1, 2009, č. 1, s. 33.

¹⁴⁷⁰ Jednou z výjimek je Karel st. ze Žerotína, uváděný často jako „d. Carolus“, a další Žerotínové, s nimiž se Valdštejn stýkal po návratu na Moravu a jež potřeboval odlišit jménem – kromě Karla také Jan Diviš a Kašpar.

¹⁴⁷¹ *Stammbuch*, s. 90. Tři záznamy z roku 1597 nejsou blíže datovány, *tamtéž*, s. 41, 42, 94.

pro první polovinu roku 1597 celkem jedenáct, zatímco pro celý zbytek jeho pobytu v zahraničí pouhých osm a po návratu na Moravu dalších šest. Větu lze vykládat v tom smyslu, že se na procházku vydal sám, bez společníka nebo cíle někoho navštívit, ale rovněž jako potřebu odůvodnit si, proč část dne nevěnoval studiu. Od července 1597 již Valdštejn zaznamenává procházky po městě bez tohoto zdůvodnění slovy: „(Ex)ivi spatiatum“, nebo „Expatiatio“, tedy „šel jsem se (ven) projít“, resp. „procházka“, často s uvedením jmen těch, s nimiž se šel projít.

Během dlouhodobějších pobytů na jednom místě se Valdštejn účastnil rovněž vyjížděk do okolí, např. do Oberkirchu a odtud do Sauerbrunn¹⁴⁷² poblíž Štrasburku nebo do opatství Hory Olivetské nedaleko Sieny.¹⁴⁷³ Kromě procházek po městě a vyjížděk do okolí využíval Valdštejn pro mimoškolní kontakt s okolním světem i další příležitosti. Pominu-li návštěvu kostela, která jistě měla pro něj i vedlejší význam v podobě kontaktu s lidmi, bylo jimi především stolování, ať už se Valdštejn ocital v roli hosta, nebo hostitele. Pro obojí je v deníku velké množství dokladů, a to již z doby před jeho odjezdem do Štrasburku.

Jak je i pro další pisatele deníků nejen doby předbělohorské typické, nebyla důvodem pro záznam o hostině konzumace samotná, ale to, že se jednalo o možnost navazování a upevňování kontaktů a vazeb. Uvádějí proto pouze, s kým stolovali a zda byli pozvanými, či hostiteli.¹⁴⁷⁴ S podrobným výčtem hostů si Valdštejn dával záležet především u hostin na rozloučenou. Např. v červnu 1599 uspořádal před svým odjezdem ze Štrasburku hned dvě, z nichž první se 21. června zúčastnilo 36 osob a druhé o tři dny později 10 hostů, z nichž většina dorazila i na hostinu předchozí.¹⁴⁷⁵ Dne 5. března 1600 se jeho hostiny na rozloučenou před odjezdem z Orléansu zúčastnili 24 lidé.¹⁴⁷⁶ Vždy se jednalo především o studující mladé šlechtice, jejich vychovatele a dále vyučující nebo jiné osoby spjaté s univerzitou.

O tom, co jedli, si do svých deníků jejich držitelé psali pouze vzácně, především jednalo-li se o mimořádně honosnou hostinu nebo neobvyklý pokrm.¹⁴⁷⁷ Jak rozvedu

---

¹⁴⁷² *Diarium*, f. 22v (28. srpna, resp. 7. září 1597).

¹⁴⁷³ *Diarium*, f. 266r (15. července 1601).

¹⁴⁷⁴ Záznamy tohoto typu jsou v deníkové literatuře 16. a 17. století českých zemí naprosto běžným jevem a v některých deníkových souborech jsou dominantním typem záznamů, připomenu zde alespoň deníky Adama ml. z Valdštejna, (M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana*), a Kryštofa ml. Popela z Lobkovic (L. TŮMOVÁ, *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkovic*). K této otázce viz P. MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 112–113.

¹⁴⁷⁵ *Diarium*, f. 48r-v a na okraji strany (11. a 14., resp. 21. a 24. června 1599), viz ediční část této práce, s. 327–328.

¹⁴⁷⁶ *Diarium*, f. 81r, viz ediční část této práce, s. 331–332.

¹⁴⁷⁷ M. KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna*, s. 126, pozn. 20.

v kap. 9. 5., ani Valdštejn nebyl výjimkou. V tomto směru naopak vybočuje deník Šimona Proxena ze Sudetu, kde naopak někdy najdeme záznamy o jídle samotném bez zmínky o tom, s kým Proxenus stoloval, např.: „Bylo mi nepříjemné, že nikde nebylo k dostání pivo; víno, ani ředěné vodou, mi nechutnalo,¹⁴⁷⁸ „K večeři jsem pil bílé orléanské víno, ale nebylo žádné kvality,¹⁴⁷⁹ – tato věta je jediný Proxenův záznam k celému dni.

Společné stolování bylo pro Valdštejna rovněž příležitostí dozvědět se řadu zajímavých informací a postupem času stále více také k výměně názorů. O tom, co bylo předmětem hovoru, se však svému deníku nesvěřoval a obvykle tak v této době nečinili ani další pisatelé deníků. Přesto byli někteří z nich přece jen v tomto smyslu poněkud otevřenější. Zejména je třeba v této souvislosti zmínit opět Proxena, který do svého deníku poznamenával kromě jmen osob, s nimiž se setkal, také témata hovoru a názory nebo myšlenky, které u stolu zazněly. Přepisy rozhovorů tvoří nejrozsáhlejší pasáže v deníku. Nejedná se jen o pohovory s jeho svěřencem Juliem Šlikem, ale také např. o postřehy Huberta Langueta, např.: „Po obědě u nás byl Hubert Languet, který [...] vzpomněl také Philippovy řeči,¹⁴⁸⁰ kterými prohlásil, že postavení církve je podobné politické moci. Když byla u Římanů v rozkvětu republika, každý se snažil dobře se o ni zasloužit a vynikat statečností v době bouří a války. Avšak když zavládla monarchie, kde již vládl pouze jeden, ustali v tomto úsilí, protože pouze jeden člověk měl moc a všechnu čest a slávu. Podobně před časy Konstantina a desetiletí poté bylo mnoho biskupů a výtečných mužů, kteří se snažili pomocí vlastního rozumu zjistit, jaká teologická pravda je ta správná, z čehož vznikly herese, které možnost pít se po pravdě poskytly. Avšak jakmile papež dosáhl primátu, všichni ustali a žilo se již podle papežova nařízení.¹⁴⁸¹ Languet tak nevystupuje v deníku jako významný diplomat a státník, ale jako vzdělanec, jehož společnost byla pro Proxena vždy zajímavá a obohacující. Dále lze uvést zmíněného

---

¹⁴⁷⁸ „Mihi permolestum erat iam undique carere cerevisia neque vero vinum, quantumvis aqua dilueretur, mihi fuit commodo.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 18 (30. července 1563), čes. překlad viz TÁŽ, *Na studijní cestě*, s. 82.

¹⁴⁷⁹ „In cona usus sum vino albo Aurelianensi, sed non erat ullius vloris.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 28 (28. srpna 1563).

¹⁴⁸⁰ Mínen Philipp Melanchthon.

¹⁴⁸¹ „A prandio adfuit Hubertus Languetus, qui cum multa graviter dixisset, etiam sermonum Philippi recordatus est, quibus adserebat ecclesiae statum politicae gubernationi similem esse. Cum apud Romanos respublica esset in flore, quilibet studebat de ea bene mereri et excellere virtutibus tempore motuum et belli. At cum fuit monarchia, ut iam unus imperaret, remiserunt animos, quod unius saltem esset potestas, omnis laus et honor. Ita in republica ante Constantini tempora et decennio post erant multi episcopi et excellentes viri, qui ingenii acumine nitebantur inquirere, quaenam esset simplicissima doctrinae caelestis veritas, inde haereses extiterunt, quae praebuerunt occasionem indagandae veritati. At ubi pontifex primatum obtinuit, omnes conquieverunt et iam vivebatur ad praescriptum pontificis.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 31 (8. září 1563).

Nicolaa Maignana,¹⁴⁸² lékaře a profesora medicíny Antoina Mizaulda (1510–1578)¹⁴⁸³ a další osobnosti.¹⁴⁸⁴ Deník tak svému držiteli nesloužil pouze jako „doklad kontaktů autora s předními osobnostmi doby“,¹⁴⁸⁵ ale i pro zaznamenání názorů jeho společníků, byly-li pro něj zajímavé.

Další události, jichž se Valdštejn účastnil, byly křtiny. Nebýval zde však pouze pasivním přihlížejícím – 30. července 1596, tedy během krátké doby strávené na Moravě před svým odjezdem do Štrasburku, „vyzvedl z posvátného pramene Kateřinu, dceru pana Jiřího Volfa Křineckého“.¹⁴⁸⁶ O pět dnů později se Valdštejn stal kmotrem na křtinách Jindřicha Seidenmelzera.¹⁴⁸⁷ A 31. října, tedy již ve Štrasburku, se ocitl v této roli v krátké době potřetí, tentokrát na křtinách stejnojmenného synka zmíněného Zikmunda Rotha, v jehož konviktu Valdštejn tehdy bydlel.¹⁴⁸⁸

Valdštejn se rovněž účastnil i svateb. Na několik jich byl pozván, když již byl zpět na Moravě, nemohl chybět např. na svatebním obřadu Polyxeny z Rožmberka a Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic 23. listopadu 1603. Avšak několika oddavek se zúčastnil i dříve ve Štrasburku a 27. října 1598 se mu dostalo cti přivést nevěstu Margarethu Brandin do kostela.¹⁴⁸⁹ Několik zmínek máme i o Valdštejnově účasti na pohřbech. Zúčastnil se např. posledního rozloučení s nejmenovaným pánem z Kolovrat v Padově,¹⁴⁹⁰ nebo pohřbu dcery Arnošta Zahrádeckého ze Zahrádek v Krhově¹⁴⁹¹ a matky Jana Diviše ze Žerotína Magdalény Slavatové, rozené z Chlumu a Košumberka 8. dubna 1603.

Skutečnost, že Valdštejn nebyl účastníkem pouze obřadů spojených s významnými nebo jemu známými lidmi, dosvědčují např. křtiny „Ondřeje, syna jakéhosi Dania [?]“,¹⁴⁹² svatby „nějakého krejčího“, na níž setrval až do druhého dne,¹⁴⁹³ a „nějakého kloboučníka“¹⁴⁹⁴ nebo pohřeb „jakéhosi německého urozence Assenburga“.¹⁴⁹⁵

---

¹⁴⁸² *Tamtěž*, s. 48 (16. října), 88 (5. února 1564).

¹⁴⁸³ *Tamtěž*, s. 56 (16. listopadu 1563).

¹⁴⁸⁴ M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 52.

¹⁴⁸⁵ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana*, Praha 1997, s. 13.

¹⁴⁸⁶ „Suscepi ex sacro fonte Katharinam, filiam domini Georgii Wolfgangi Krzineczkii.“ *Diarium*, f. 7v (20., resp. 30. července 1596).

¹⁴⁸⁷ *Tamtěž* (25. července, resp. 4. srpna 1596).

¹⁴⁸⁸ „Die Iovis 21. vel 31. Octobris. suscepi ex sacro fonte Sigismundum filium Rothi hospitis.“ *Diarium*, f. 8r.

¹⁴⁸⁹ *Diarium*, f. 40r (17., resp. 27. října 1598).

¹⁴⁹⁰ Kolovrat podle tohoto záznamu zemřel o dva dny dříve. „Vesperis sepulturae mandari vidimus Baronem Bohemum de Kolowrat, qui biduo ante repentina morte fuerat extinctus notu.“ *Diarium*, f. 239v (3. prosince 1600).

¹⁴⁹¹ *Diarium*, f. 326r (29. července 1602).

¹⁴⁹² *Diarium*, f. 22v (28. srpna, resp. 7. září 1597).

¹⁴⁹³ *Diarium*, f. 20v (11., resp. 21. července 1597).

¹⁴⁹⁴ *Diarium*, f. 47r (22. května, resp. 1. června 1599), viz ediční část této práce, s. 326.

¹⁴⁹⁵ *Diarium*, f. 79v (21. února 1600), viz ediční část této práce, s. 330.

Nejen o svatbách se Valdštejn účastnil tanečních zábav, které se někdy protáhly až do ranních hodin, např. 7. a 9. února 1599.¹⁴⁹⁶ Ve Štrasburku si o tom psal do deníku vždy francouzsky, poznámka „Danse“ se zde objevuje 16×. Jak jsem již uvedl výše, věnoval se Valdštejn intenzivně tanci během studií v Orléansu a v Itálii. Plesy a bály Valdštejn pochopitelně navštěvoval i po návratu na Moravu, v deníku je Valdštejn opět zaznamenává cizojazyčně (celkem 13×), francouzsky („Danse“) nebo italsky („il ballo“, „la giostra“). Rovněž zde nacházíme několik zpráv o tom, že hrál karty, např. se štrasburským administrátorem a pozdějším knížetem krnovským Janem Jiřím Braniborským¹⁴⁹⁷ nebo se svojí babičkou Alenou Berkovou na Novém Veselí.¹⁴⁹⁸

Patrně nejoblíbenějším způsobem trávení volného času, který rovněž sloužil k navazování a utužování kontaktů, byl lov. Ve Valdštejnově deníku jsou zmínky o něm až k období po návratu na Moravu počínaje srpnem 1602 (celkem 13×). Na svých cestách k němu pravděpodobně neměl příležitost – na rozdíl od Ladislava Velena ze Žerotína, který se účastnil lovů ještě před svým návratem ve společnosti falckraběte Fridricha IV. Žerotín byl patrně vášnivějším lovcem než Valdštejn – kromě toho, že si do deníku na rozdíl od něj psal i o úlovku (což by ale bylo možné přičíst i větší Žerotínově otevřenosti při psaní deníku), o tom svědčí i skutečnost, že jezdil na lov i v zimě a že v krátké době několika měsíců po návratu na Moravu dostal pětkrát darem palnou zbraň; to vše ve věku do patnácti let.

Účast na křtech, svatbách, plesech a pohřbech k společenskému životu raně novověkých šlechticů neodmyslitelně patřila a rovněž lov byl jejich zcela obvyklou aktivitou. Z těchto skutečností a z dosavadního výkladu vyplývá, že Valdštejnův sociální život byl pro mladého šlechtice doby předbělohorské poměrně typický (byť je možné, že kontakty navazoval poněkud pomaleji) a že se neúčastnil společenských událostí o nic méně, než bylo běžné.

7. 1. Vztahy v rodině a vazby utvořené do roku 1596

Dosud jsem se věnoval především tomu, při jakých příležitostech byl Valdštejn v kontaktu se svým okolím. Nyní přistoupím k otázce, s kým se setkával a zda získané

---

¹⁴⁹⁶ *Diarium*, f. 44r (28. a 30. ledna, resp. 7. a 9. února 1599).

¹⁴⁹⁷ *Diarium*, f. 18r (1., resp. 11. května 1597).

¹⁴⁹⁸ *Diarium*, f. 341v (2. března 1603).

kontakty udržoval. Zde je náležité začít jeho vztahem k rodinným příslušníkům. Jak jsem již uvedl v kap. 3, do poloviny devadesátých let zemřeli Valdštejnovi všichni blízcí příbuzní s výjimkou Valdštejnových dvou tet, Markéty a Kateřiny Zajímačky, rozené z Kunštátu, a jeho babičky Aleny Berkové na Novém Veselí. Jeho otec Jindřich Brtnický z Valdštejna zemřel v době, kdy bylo malému Zdeňkovi sedm let, a ten byl tedy právě ve věku, kdy bývali šlechtičtí synkové přesouváni z ženské části domácnosti do mužské.¹⁴⁹⁹ Měl tedy jen velmi malou možnost na svého syna výchovně působit a lze předpokládat, že na Zdeňkově výchově se jeho matka Zuzana podílela i nadále.¹⁵⁰⁰ Svědčil by pro to i Valdštejnův pobyt ve Velkém Meziříčí na počátku 90. let. V roce 1591 se mu matka zapsala do památníku, který si krátce předtím založil. V této době již byla provdána za svého druhého manžela, Zdeňka Berku z Dubé a Lipé (†1594), a podepsala se tedy jako „Zuzana Berková z Kementu a na Mezeříčí“.¹⁵⁰¹ Již následujícího roku však Valdštejn ztratil i ji.

Pozoruhodné v této souvislosti je, že Valdštejn ve svém deníku, který si začal vést až několik let po smrti svých rodičů, opakovaně uvádí, že napsal dopis svému otci nebo matce nebo že od nich dopis obdržel. Valdštejn navíc psal ve stejnou dobu „otci“ i „matce“, z čehož vyplývá, že tyto dvě osoby netvořily manželský pár žijící společně na jednom místě.¹⁵⁰² Obě osoby lze celkem spolehlivě identifikovat. „Matkou“ Valdštejn nazýval Kateřinu Zajímačku, což dokládá zmínka v jeho deníku, že mu jeho „paní matka, manželka pana strýce“, poslala k přečtení „donační listinu“, patrně závěť Hynka Brtnického.¹⁵⁰³ Valdštejnovým „otcem“ byl téměř určitě jeho poručník Smil Osovský z Doubravice, jehož Valdštejn takto nazývá i ve svém dopise jemu adresovaném z 19. listopadu 1595, který napsal brzy po smrti svého strýce Hynka. Toto zjištění je v souladu s dalšími záznamy v deníku, kde není Osovský nikde jmenován; přitom je obtížně myslitelné, že by Valdštejn Osovskému na rozdíl od dalších osob nepsal.¹⁵⁰⁴ Předtím nazýval otcem, resp. tátou, právě svého strýce Hynka, což vyplývá z jeho zmíněného dopisu Osovskému, odeslaného z Břehu, v němž se vyjadřuje o strýcově úmrtí, slovy, že „[...] tuto smutnou a žalostivou novinu o rozloučení se J. Mti nejmilejšího pana

---

¹⁴⁹⁹ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 41–52.

¹⁵⁰⁰ Srov. *tamtéž*, s. 41, pozn. 127.

¹⁵⁰¹ *Stammbuch*, s. 50.

¹⁵⁰² K fiktivnímu příbuzenství viz P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 655–656.

¹⁵⁰³ „Misit mihi domina mater, coniunx D. patru instrumentum donationis perlegendum.“ *Diarium*, f. 7v (16., resp. 29. července 1596). Žádné podrobnosti o této donační listině nejsou bohužel známy.

¹⁵⁰⁴ To, že mu Valdštejn psal, vyplývá i z Ropalova dopisu Osovskému z 2. září 1598: „Zdeněk [...] V. Mt poslušně žádá, abyšte ho vymluvna jmíti ráčili, že V. Mti na ten čas nepíše. Nebo chce odložit do jiný příležitosti [...]“ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 141, s. 223.

táty mého se mnou zarmouceným a truchlivým srdcem sem uslyšel a nad tím nejináče se ulekl než jakoby srdce mé smrtedlně raněno bylo. Neb poznal jsem, že jest mi se tudy škoda taková stala, kteráž nikdy v tomto životě napravena býti nemůže. [...] nic mi jiného nepozůstává, než kříž tento přetěžkej trpělivě s pomocí boží snášeti a veselého se spolu s J. Mti panem tátou v radosti nebeské shledání očekávati.“¹⁵⁰⁵ Stejným způsobem jej nazývá i ve své řeči na rozloučenou, pronesené přibližně o půl roku později před odjezdem z Břehu.¹⁵⁰⁶

Je otázka, nakolik lze tuto pasáž vnímat jako doklad dobrého vztahu mezi synovcem a strýcem a do jaké míry se jedná o stylizaci. Je však třeba v této souvislosti připomenout, že v úvodní části deníku věnované letům předcházejícím jeho založení Valdštejn učinil jedinou zmínku o úmrtí v rodině, a sice právě o smrti Hynka Brtnického z Valdštejna.¹⁵⁰⁷ Stejně tak tedy mohl vzpomenout i úmrtí svých rodičů, jako to učinil ve svém *Itinerariu* (a právě v jeho retrospektivní části) Ladislav Velen ze Žerotína v případě své matky Kunky, rozené z Boskovic (†1590). Jeho otec Jan zemřel, když byly Ladislavu Velenovi asi tři roky, takže ten jej zmiňuje pouze v souvislosti s jinými osobami.¹⁵⁰⁸ Naopak svoji matku, již ztratil přibližně ve stejném věku jako Valdštejn tu svoji, vzpomíná nejen v souvislosti s jejím úmrtím,¹⁵⁰⁹ ale rovněž s dřívějšími událostmi, zejména s loučením před Žerotínovým odjezdem do Vídně 6. června 1590.¹⁵¹⁰

Jak jsem již naznačil, udržoval Valdštejn během svých cest kontakt se svými „rodnými přáteli“ na Moravě.¹⁵¹¹ Kromě zmíněných Smila Osovského z Doubravice a Kateřiny Zajímačky, rozené z Kunštátu, si dopisoval s druhou svojí tetou Markétou (v deníku uváděna pouze jako „amita“ nebo „D. Teufelia“) a s jejím manželem Jiřím Kryštofem Teufelem z Gundersdorfu, dále se svou babičkou Alenou Berkovou na Novém Veselí („D. avia“) a s Jiřím Volfem Křineckým z Ronova („D. Křinecký“).

---

¹⁵⁰⁵ *Tamtéž*, dop. č. 138, s. 219–220.

¹⁵⁰⁶ „[...] Illustris et Generosus piae memoriae patruus, imo potius pater meus, Dominus Hinc Brtnicensis Baro VValdsteinus [...] [quem] ob multiplicia merita, recordatione grata usurpo.“ *Valedictio*, s. [4]–[5].

¹⁵⁰⁷ „Anno 1595., 25. vel 15. Octobris. Dominus patruus meus per εϑθανασταν migravit in αθθανασταν.“ *Diarium*, f. 7r (15., resp. 25. října 1595).

¹⁵⁰⁸ „[Mater] procul dubio animo reuoluens charissimi mei domini patris, nunc cum Christo degentis, casum: simile quippiam mihi accidere posse metuit.“ *Itinerarium*, f. 4r. „D. a Trautzam indicavit se novisse meum D. Patrem piae memoriae.“ *Itinerarium*, f. 102r. „Trautzamius narravit se fuisse apud meum D. parentem duobus diebus antequam moreretur.“ *Itinerarium*, f. 105r. Také Žerotín nazval otcem jinou osobu než svého biologického otce, v jeho případě je pro to v *Itinerariu* jediný doklad: „[...] Illustrem D. Fridericum, cognatum et patrem meum, caenantem offendi [...]“ *Itinerarium*, f. 112r.

¹⁵⁰⁹ *Itinerarium*, f. 8r-v.

¹⁵¹⁰ *Itinerarium*, f. 3r–4r.

¹⁵¹¹ Také Ropal byl v písemném styku zejména s Osovským a Kateřinou Zajímačkou, jimž podával zprávy. F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 141, s. 223; dop. č. 143, s. 225–226.

Dále byl Valdštejn v kontaktu především s Karlem st. ze Žerotína, jehož korespondenci s Ropalem jsem již vícekrát vzpomenu. Žerotín byl, slovy T. Knoze, „patronem studující mládeže“, a to zejména osiřelých šlechticů.¹⁵¹² Často jimi byli jiní členové rodu Žerotínů, což byl případ jeho mladšího bratra Jana Diviše, synovce Karla ml. a dalších jeho příbuzných Jana Fridricha a zmíněného Ladislava Veleny, dále je možné uvést např. Václava ze Zástřizl, Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, Zikmunda a Jana Bukůvky, Albrechta z Valdštejna a v neposlední řadě také právě Zdeňka Brtnického z Valdštejna.

Jak jsem již zmínil výše, podílel se Žerotín více či méně také na výběru trasy a náplně jejich studia, dále zasílal listy s jejich doporučením, adresované některým z učenců, s nimiž navázal během svých vlastních studií kontakt,¹⁵¹³ který udržoval i po návratu z ciziny. Jeho doporučení Zdeňka Brtnického se patrně nedochovalo, ale v doporučujícím listu Bertolda z Lipé z 16. dubna 1600 právě do Štrasburku Žerotín vzpomíná i Valdštejna.¹⁵¹⁴ Zároveň Žerotín vyžadoval zprávy o pokrocích svých „svěřenců“ a korespondoval v tomto smyslu jak přímo s nimi – a to mnohdy v jazyce, který se měli v místě studia naučit –, tak s jejich vychovateli. Valdštejnův deník eviduje celkem osm dopisů odeslaných v době studií Žerotínovi, z nichž u jednoho (z 26. srpna 1600) výslovně uvádí, že byl napsán ve francouzštině¹⁵¹⁵ (francouzsky mu musel psát i Ladislav Velen ze Žerotína).¹⁵¹⁶ Měl-li k tomu Žerotín příležitost, navštěvoval své svěřence rovněž osobně.¹⁵¹⁷ Zdá se, že s průběhem Valdštejnova studia mohl být – na rozdíl od Viléma Slavaty, Albrechta z Valdštejna a Karla ml. ze Žerotína, k jejichž studiu měl výhrady – spokojen, dokonce si přál, aby společně s Ropalem dohlíželi na studium

---

¹⁵¹² T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 52.

¹⁵¹³ Např. s Pieterem Cornelisem van Brederode, Justem Lipsiem, Joachimem Camerariem, Johannem Jakubem Grynaeem, Théodorem de Bèze a dalšími. Srov. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 48–52; M. HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci*, s. 25–32.

¹⁵¹⁴ „Und dieweil mir bewusst, dass in solchen und gleichen Fürnehmen guete Exempel sehr verhilfflich sein, hab ich erstlichen Ursach dazue geben und den Weg geöffnet, dass Herr Zdenko Herr von Waldstein [...], alldahin verschickt worden. Demnach hab ich folgens bald hernach meinen Vettern, den ich nicht weniger als meinen eigenen Sohn schätze, dahin geschickt; daher es dann auch kommen, dass ihr etliche meiner Landsleut und Freunde ihre Kinder in oft gemelte Stadt je einer nach dem andern geschickt haben.“ F. DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, s. 141, dop. č. 443.

¹⁵¹⁵ *Diarium*, f. 183v.

¹⁵¹⁶ *Itinerarium*, f. 69r.

¹⁵¹⁷ Svého synovce Ladislava Veleny navštívil v Basileji během návratu z Francie 6. – 9. října 1592, poté odjel do Itálie za svým bratrem Janem Divišem. *Itinerarium*, f. 38r-v. Valdštejn navštívil ve Štrasburku 13. a 14., resp. 23. a 24. června 1598. *Diarium*, f. 34v, viz ediční část této práce, s. 323.

posledního jmenovaného ve Štrasburku.¹⁵¹⁸ Jejich snaha však nebyla korunována úspěchem a Karel st. ze Žerotína byl nucen svého jmenovce ze studií odvolat.

Pro Valdštejna však byla jeho známost se Žerotínem velmi důležitá i při navazování kontaktů na studiích v zahraničí, jak zdůrazňuje zejména O. Odložilík.¹⁵¹⁹ Že tak činí zcela oprávněně, dokládají záznamy v *Itinerariu* Ladislava Veleny ze Žerotína. Ten se během svých studií setkal mnoha lidmi, kteří jeho strýce osobně znali, a blíže neurčený příslušník rodu von Salis a kolínský kurfiřt a arcibiskup Gebhard Truchsess von Waldburg-Trauchburg (1547–1601) po mladém Žerotínovi v prosinci 1593 nezávisle na sobě dali vzkázat Fridrichovi a Karlovi st. ze Žerotína pozdravy svým jménem.¹⁵²⁰ Valdštejn, jehož cesta za vzděláním se částečně překrývala s kavalírskými jízdami oběma Žerotínů, se zejména ve Štrasburku a ve Francii ocital v obdobné situaci, kdy se setkával s osobami, které Karla st. ze Žerotína osobně znaly.

Kromě těchto osob udržoval za studií v zahraničí písemný kontakt také s Janem Ursinem z Marlishausenu, jež znal z dob studia ve Velkém Meziříčí. Deník dokládá dva Valdštejnovy dopisy odeslané roku 1600.¹⁵²¹ Posledním, jež Valdštejn uvádí mezi těmi, jimž posílal dopisy do své domoviny, je v deníku blíže neurčený „d. Hynconius“ nebo „Hynkonius“. Se vši pravděpodobností se jedná o jihlavského městského syndika a spisovatele Jana Hynka z Velenova (†1623),¹⁵²² který se Valdštejnovi 27. května 1594 zapsal do jeho památníku.¹⁵²³ Jak jsem již zmínil v kap. 4. 1., vedl Hynek v Jihlavě šlechtický konvikt, v němž se během svého pobytu v tomto městě stravoval Matyáš Borbonius z Borbenheimu (1566–1629), který zde byl se svým svěřencem Janem z Vartemberka a jenž ve svém deníku uvádí Valdštejna mezi svými spolustolovníky („commensales nostri“).¹⁵²⁴

Hynkem je seznam Valdštejnových známých moravských korespondentů z tohoto období vyčerpán. V některých případech adresáta nebo odesílatele Valdštejn nejmenuje

---

¹⁵¹⁸ Viz dopisy Karla st. ze Žerotína Valdštejnovi ze 7. května 1598 a Ropalovi z následujícího dne, František DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český*, dop. č. 218 a 220, s. 76–78. Kromě Valdštejna a Ropala měli nad mladým Žerotínem dohlížet ještě profesor Melchior Junius, Joachim Camerarius, Laurentius Cirkler a po jeho smrti Jakub Guetlinus. T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 57; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 271.

¹⁵¹⁹ „Stačilo vyslovit jméno Karla st. ze Žerotína a spojení bylo navázáno.“ O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*, s. 53. Srov. *tamtéž* s. 53–57.

¹⁵²⁰ *Itinerarium*, f. 54v (9. prosince), 60v (18. prosince 1593).

¹⁵²¹ *Diarium*, f. 77r (13. ledna 1600), 183v (23. srpna 1600). Je rovněž možné, že „Ursinem“ Valdštejn míní Petra Voka z Rožmberka, ale jej na jiném místě nazývá „Rosembergius“. *Diarium*, f. 76r (16., resp. 26. prosince 1599).

¹⁵²² O něm viz pozn. 365 této práce.

¹⁵²³ *Stammbuch*, s. 98.

¹⁵²⁴ M. DVORÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 101.

a uvádí pouze „(brtnického) pastora“ nebo že napsal dopis na Moravu (resp. dostal dopis z Moravy) či dopisy v italštině bez bližšího určení.

7. 2. Kontakty získané během studií

Pro poznání Valdštejnovy sítě kontaktů se vedle deníku ukazuje jako velmi cenný pramen jeho památník. Zvláště příznivá je situace pro období od roku 1596 do května 1600, které je dobře podchyceno oběma prameny. Jejich srovnání však ukazuje limity obou textů. Památník eviduje pouze, s kým se Valdštejn setkal, nikoli již jak často a při jakých příležitostech a zda s nimi byl v kontaktu i nadále poté, co neměli možnost stýkat se osobně. To je možné částečně zjistit díky deníku. Ten je ale podrobnější až od poloviny roku 1599, kdy Valdštejn opouští Štrasburk. Navíc u něj narážíme na zmíněný problém, že do něj Valdštejn poznamenával jména osob často pouze pod příjmením, což znesnadňuje a někdy i znemožňuje jejich přesnou identifikaci. Pro oba prameny platí, že jsou v nich zaznamenány pouze některé osoby, s nimiž se Valdštejn seznámil.

Existence památníku však není jediný důvod, proč níže uvádím především příklady z doby do roku 1600. V katolické Itálii, kde Valdštejn pobýval od konce tohoto roku, totiž nenavazoval tolik vztahů jako předtím zejména ve Štrasburku, ale také ve Francii nebo ve Švýcarech.

• • •

Na základě studia obou pramenů lze rozlišit několik skupin osob, s nimiž se Valdštejn stýkal. Jedná se samozřejmě o pomocné dělení a některé osoby je možné zařadit do více skupin, pro zpřehlednění výkladu je však použiji.

Do první skupiny jsem zařadil Valdštejnovy vrstevníky z řad jeho spolužáků. Vesměs se jedná o mladé šlechtice. Jména některých máme doložena již od roku 1591 díky záznamům v jeho památníku. Ze 14 záznamů z tohoto roku je plných 12 od jeho spolužáků, studentů velkomeziříčského gymnázia,¹⁵²⁵ které rovněž zaznamenal (stejně jako

---

¹⁵²⁵ Tyto záznamy jsou velmi krátké, v porovnání s většinou pozdějších mají neúplnou formu a dva záznamy, navíc nacházející se na dvou po sobě jdoucích stranách, dokonce obsahují stejné heslo, již citované: „Moje naděje je Kristus.“ („1591. Spes mea Christus.“) *Stammbuch*, s. 53 (Jan Kryštof z Prahy) a 54 (Maxmilián z Lichtenštejna). Místní údaj obsahuje z těchto dvanácti jediný, a sice od Jana z Gileisu z 1. listopadu (*Stammbuch*, s. 119) a kromě nich ještě od rektora velkomeziříčského gymnázia Jana Ursina z Marlishausenu, o němž viz níže. Ostatní jsou určeny pouze rokem, ale lze předpokládat, že byly pořízeny

Valdštejna) v seznamu svých urozených žáků z různých míst¹⁵²⁶ Borbonius, jenž zde sám v letech 1586–1590 studoval a poté krátce vyučoval.¹⁵²⁷ Borbonius však uvádí jejich jména často neúplně, a tak záznamy ve Valdštejnově památníku v některých případech umožňují jejich bližší identifikaci. Byli jimi tedy bratři Maxmilián (1578–1645) a Gundaker z Lichtenštejna¹⁵²⁸ (1580–1658) a rakouští šlechtici Jan Kryštof a Ladislav z Prahy,¹⁵²⁹ Ludvík a Jan Kryštof z Puchheimu,¹⁵³⁰ Albert Fridrich z Hardeka,¹⁵³¹ bratři Jan Zikmund a Baltazar z Prösingu¹⁵³² a trojice bratrů Jan, Ondřej a Kryštof, svobodní pánové z Gileisu a na Sonnbergu a Hollabrunnu.¹⁵³³ O rok později, kdy již Valdštejn dlel na Brtnici, se mu zapsali Kryštof Hedviger¹⁵³⁴ a Václav ml. Morkovský ze Zástřizl (†1632), doložený v pozdějších letech na studiích v Basileji a Ženevě.¹⁵³⁵

Jak jsem se již zmínil výše, setkal se Valdštejn během svých studií v Jihlavě opět s Borboniem. Ten byl tehdy vychovatelem v této době asi desetiletého Jana z Vartemberka na Napajedlích, s nímž předtím pobýval ve Znojmě (do jara 1593).¹⁵³⁶ Jako další spolustolovníky vedle Valdštejna jmenuje Borbonius dále bratry Pavla Volkarta

---

rovněž ve Velkém Meziříčí, protože Valdštejn patrně opustil město až po smrti své matky r. 1592. O jejím záznamu v památníku viz s. 21 a 105 této práce.

¹⁵²⁶ „Discipulorum illustrium nomina, quos in diversis habui locis.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 100; srov. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, Praha 1938, s. 10; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 135–136.

¹⁵²⁷ O Borboniovi zejm. TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 58–80, 139–140, kde viz další literaturu.

¹⁵²⁸ Oba záznamy *Stammbuch*, s. 54. O druhém jmenovaném Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999.

¹⁵²⁹ *Stammbuch*, oba s. 53. O nich Borbonius uvádí: „Joannes et Ladislaus a Praga, barones Austriaci, quorum etiam privatus informator fui.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 100.

¹⁵³⁰ Oba záznamy *Stammbuch*, s. 54–55. Borbonius uvádí „Tres fratres barones a Puchenheim, Austriaci.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 100. Snad tím třetím byl Richard z Puchheimu (1580–1624), který v Moravských Budějovicích prokazatelně studoval v letech 1595–1596 (odtud také pochází jeho záznam z 21. července 1596, *Stammbuch*, s. 81) a poté v letech 1596–1597 na latinské škole v Hradci Králové. M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 120–121.

¹⁵³¹ *Stammbuch*, s. 109. U Borbonia pouze „Comes ab Hardek.“ Dosavadní literatura se domnívala, že by mohlo jít o Jana z Hardeka na Letovicích. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 10, pozn. 4; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 135, pozn. 568. Pravděpodobně se však jedná o Albrechta Fridricha z Hardeka, syna Oldřicha (II.) a Alžběty z Prösingu. Pokud ano, zemřel mladý před smrtí svého otce. Constantin VON WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, VII, 1861, s. 348. Snad je totožný s inskribentem do fragmentu památníku Andrease Reutera z et 1595–1597 (záznam pochází z roku 1596). Ingeborg KREKLER, *Die Autographensammlung des Stuttgarter Konsistorialdirektors Friedrich Wilhelm Frommann*, Wiesbaden 1992, s. 676.

¹⁵³² Oba záznamy *Stammbuch*, s. 118.

¹⁵³³ Záznamy všech tří *Stammbuch*, s. 119. S Ondřejem z Gileisu se Valdštejn setkal ještě 3. srpna 1602. *Diarium*, f. 326v.

¹⁵³⁴ *Stammbuch*, s. 95.

¹⁵³⁵ *Stammbuch*, s. 76; o něm viz O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*, s. 44–47; J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, V, s. 564–565; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 227, 289, pozn. 1441, a 371, pozn. 1850.

¹⁵³⁶ Předtím byli v listopadu roku 1590 Morkovský a Vartemberk připojeni k Ladislavu Velenovi ze Žerotína a měsíc nato s ním odcestovali do Vídně, viz Žerotínovy deníkové záznamy k této době: *Itinerarium*, f. 9r-v (25. listopadu a 20., resp. 30. prosince 1590).

a Veikharda z Auersperku, Jindřicha Zahrádeckého ze Zahrádek,¹⁵³⁷ Jiřího Zikmunda Prackického ze Zástřizl na Buchlově (1582–1614) a pochopitelně Ropala, kterého uvádí jako jejich preceptora („eorumdem praeceptor“).¹⁵³⁸ Dne 1. března 1594 se Borbonius i Vartemberk zapsali Valdštejnovi do památníku,¹⁵³⁹ načež oba opustili Jihlavu a po pěti měsících pobytu na Napajedlích se odebrali společně do slezského Břehu, kde již tou dobou dlel i Ropal s Valdštejnem a ostatními svými svěřenci.¹⁵⁴⁰

Matrika březské školy se nedochovala, ale jména některých dalších Valdštejnových spolužáků nám prozrazují záznamy z jeho památníku, např. Jana Kryštofa z Valdštejna (1577–1616),¹⁵⁴¹ jeho mladšího bratra Bartoloměje z Valdštejna (1580–1617),¹⁵⁴² Jana a Theodorika z Kunovic,¹⁵⁴³ Jana a Adama Zilvárovy ze Silberštejna,¹⁵⁴⁴ Jiřího Sádovského ze Sloupna,¹⁵⁴⁵ Jana Skrbenského z Hříště¹⁵⁴⁶ nebo Istvána Thökölyho (1581–1651).¹⁵⁴⁷ Oba bratři Valdštejnové i oba Zilvárové ze Silberštejna poté, co Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna věnovali své záznamy, Břeh opustili a několik měsíců nato začali studovat na *gymnasiu illustre* v Zerbstu, kde studovali i starší bratři zmíněných Valdštejnů, Jindřich (1574–1600) a Hannibal (1576–1622).¹⁵⁴⁸ Jan Kryštof z Valdštejna se zde zapsal 29. října 1594, ostatní 27. května 1596.¹⁵⁴⁹

Kromě nich se opět objevují jména jeho vrstevníků, např. Karla ml. ze Žerotína, dalšího z Borboniových žáků.¹⁵⁵⁰ Tento záznam dosvědčuje Žerotínovo studium ve Vratislavi, odjinud nedoložené (nevíme tak, na které ze zdejších škol Žerotín studoval), a je zvláštní tím, že vznikl nadvakrát. Nejprve Valdštejnovi 6. května 1596 ve Vratislavi napsal do památníku, že „pro ctnost není žádná cesta neschůdná“, o tři roky později, když se oba opět setkali ve Štrasburku (přesné datum Žerotín neuvedl), dal namalovat do

---

¹⁵³⁷ Také Jindřich Zahrádecký si vedl svůj památník (viz pozn. 41 této práce), který mi však nebyl k dispozici.

¹⁵³⁸ M. DVORÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 101–102; G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 10; M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 127–128, 227; TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 60, 139, 276.

¹⁵³⁹ *Stammbuch*, s. 96, 111.

¹⁵⁴⁰ V Břehu Borbonius s Vartemberkem setrvali do podzimu 1595 a poté od dubna 1596 do května 1597 společně pobývali v Basileji.

¹⁵⁴¹ *Stammbuch*, s. 112 (9. července 1594).

¹⁵⁴² *Stammbuch*, s. 113 (23. dubna 1596).

¹⁵⁴³ *Stammbuch*, s. 62 (oba záznamy 18. dubna 1596).

¹⁵⁴⁴ *Stammbuch*, s. 79 (oba záznamy 13. února 1596).

¹⁵⁴⁵ *Stammbuch*, s. 80 (13. února 1596).

¹⁵⁴⁶ *Stammbuch*, s. 94 (15. září 1595).

¹⁵⁴⁷ *Stammbuch*, s. 65 (14. března 1596).

¹⁵⁴⁸ Jeho památník se rovněž dochoval. G. SIEG, *Freiherr Hannibal von Waldstein*.

¹⁵⁴⁹ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 288–291. Srov. *tamtéž*, s. 227.

¹⁵⁵⁰ M. DVORÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 100; srov. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 10.

volného místa vedle svého záznamu dámu v černém s poznámkou: „Takto přicházejí ve Štrasburku patricijské panny k svatbě.“¹⁵⁵¹

Na podzim 1595 Břeh opustili i Borbonius s Vartemberkem a vrátili se do Napajedel připravit Vartemberkovu kavalírskou cestu, jejímž cílem byla i v jeho případě Basilej. Rovněž bylo rozhodnuto o tom, že ji spolu s Vartemberkem absolvuje i Jiří Zikmund Praktšický ze Zástřizl. A tak nalezneme ve Valdštejnově památníku Praktšického záznam z 9. ledna 1596, vytvořený nepochybně krátce před jeho odjezdem z Břehu. S Vartemberkem Valdštejn udržoval kontakt zřejmě i určitou dobu poté – Borbonius ve svém deníku zaznamenal k 21. září 1596, že obdrželi Valdštejnův dopis Vartemberkovi, na nějž obratem odpověděli a Borbonius Valdštejnovi poslal exemplář svých tezí.¹⁵⁵² Ve Valdštejnově deníku se nachází záznam z 30. dubna 1597: „Napsal jsem dopis Vartemberkovi.“¹⁵⁵³ (Dopis doručil čtyři dny poté Hynek z Náchoda.)¹⁵⁵⁴ Je to však jediný záznam s takovouto informací. S Borboniem byl Valdštejn v kontaktu i po svém návratu na Moravu – 28. listopadu 1602 Borbonius navštívil Valdštejna na Brtnici a setrval zde do následujícího dne.¹⁵⁵⁵

Několik vrstevníků se Valdštejnovi do památníku zapsalo i během tří měsíců strávených na Moravě po jeho návratu z Břehu. Dva z chlapců – Pavla Volkarda z Auersperku¹⁵⁵⁶ (záznam jeho bratra Veikharda však v památníku není) a Jindřicha Zahrádeckého ze Zahrádek¹⁵⁵⁷ – jmenovitě uvádí ve svých soupisech Borbonius jak mezi svými žáky, tak mezi spolustolovníky v Jihlavě,¹⁵⁵⁸ třetí, Richard z Puchheimu (1580–1624), byl pravděpodobně také jeho žákem.¹⁵⁵⁹ Dále se mu do památníku zapsal Pertold Bohobud z Lipé (1589–1643),¹⁵⁶⁰ pozdější nejvyšší maršálek, který podobně jako Valdštejn také studoval (avšak až od roku 1600) ve Štrasburku.

Během cesty do Štrasburku získal Valdštejn zápis do památníku od Jana Václava Vencelíka z Vrchovišť na Žirovnici a Třešti (1582–1606).¹⁵⁶¹ Ve Valdštejnově deníku se

---

¹⁵⁵¹ „Invia virtuti nulla est via.“ (Ovidius, *Metamorphoses* 14,113) „Sic Argentinae virgines patriciae ad nuptias procedunt.“ *Stammbuch*, s. 114. O procesu vzdělávání Karla ml. ze Žerotína zejm. M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 271–278 a passim; T. KNOZ, *Karel st. ze Žerotína*, s. 52–57.

¹⁵⁵² M. DVORÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 54.

¹⁵⁵³ „Scripsi literas Wartembergico.“ *Diarium*, f. 17v (20., resp. 30. dubna 1597).

¹⁵⁵⁴ M. DVORÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 72.

¹⁵⁵⁵ *Diarium*, f. 333v.

¹⁵⁵⁶ *Stammbuch*, s. 110 (22. května 1596).

¹⁵⁵⁷ *Stammbuch*, s. 75 (22. července 1596).

¹⁵⁵⁸ M. DVORÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 100–102.

¹⁵⁵⁹ *Stammbuch*, s. 81 (21. července 1596). Viz též pozn. 1530 této práce.

¹⁵⁶⁰ *Stammbuch*, s. 116 (17. srpna 1596). M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 283–284.

¹⁵⁶¹ *Stammbuch*, s. 59 (20. srpna 1596). Záznam neobsahuje určení místa, ale toho dne se přesouval právě z Třešti, která Vencelíkovým patřila, přes Počátky do Jindřichova Hradce. *Diarium*, f. 8v, viz ediční část této práce, s. 318.

jméno „Wenczelik“ objevuje hned několikrát, avšak většinou se jedná o Zikmunda Matyáše Vencelíka, který spolu s Valdštejnem studoval v Sieně. Dne 4. listopadu 1602 od něj Valdštejn, tou dobou pobývajícím na Brtnici, dostal dopis z Itálie.¹⁵⁶² Tehdy do Vencelíkova návratu z Itálie zbývalo jen několik měsíců – 24. března 1603 již Valdštejna navštívil na Brtnici.¹⁵⁶³ Zda byl Valdštejn v kontaktu také s Janem Václavem Vencelíkem, není zřejmé, na dalších místech uvádí pouze příjmení. Lze se však domnívat, že pokud by potřeboval odlišit jednotlivé členy rodu, patrně by křestní jméno uvedl, jako to činil v případě Žerotínů nebo Kolovratů. U Vencelíků Valdštejn rozlišuje pouze „junior“¹⁵⁶⁴ a „senior“.¹⁵⁶⁵

Ve Štrasburku navázal Valdštejn kontakt s mnoha svými vrstevníky. Např. první jeho hostiny na rozloučenou se zúčastnili vedle dalších osob např. Georg Friedrich z Heidecku, Pavel z Ditrichštejna, Karel ml. ze Žerotína, Zdeněk Roupovský z Roupova, Vít Vilém Španovský z Lisova, nejmenovaný Zahrádecký ze Zahrádek (14. srpna 1597 se Valdštejnovi zapsal do památníku Jiří Zahrádecký, ale dle Valdštejnova deníkového záznamu ze 14. června 1597 byl tehdy ve Štrasburku i zmíněný Jindřich Zahrádecký) nebo Michal Malovec z Malovic. U některých z nich i u několika dalších osob se zde krátce pozastavím.

Zřejmě nejčastěji byl Valdštejn ve Štrasburku v kontaktu s Ondřejem Ungnadem ze Suneku, autorem prozaického textu o dobytí Rábu z roku 1598, zařazeného v příslušném tisku za Valdštejnovu báseň.¹⁵⁶⁶ Oba se ale patrně znali již z dřívější doby, což naznačuje Valdštejnův záznam o Ungnadově příjezdu do Štrasburku 25. dubna 1597. Deník dále eviduje dalších 26 setkání až do Ungnadova odjezdu z města 18. května 1599; dále byl Valdštejn dvakrát přítomen jeho přednesu řeči.¹⁵⁶⁷

Po Ungnadovi byl Valdštejn nejčastěji v kontaktu s Friedrichem (†1649) a Christophem III. († 1628) z Windischgrätzu,¹⁵⁶⁸ nejméně 24× jenom do jejich odjezdu ze Štrasburku 11. května 1599.¹⁵⁶⁹ Později se však opět shledali v Orléansu, kam Valdštejn dorazil 3. listopadu 1599 a hned následující den si poznamenal, že spolu s dalším z jejich

---

¹⁵⁶² *Diarium*, f. 332r.

¹⁵⁶³ *Diarium*, f. 343v.

¹⁵⁶⁴ *Diarium*, f. 347v–348r (12. května 1603).

¹⁵⁶⁵ *Diarium*, f. 352v (7. července 1603).

¹⁵⁶⁶ [Z. Brtnicensis, baro a WALDSTEIN – A. Ungnad, baro in SONNEGG], *De Iaurino, castro Ungariae*.

¹⁵⁶⁷ *Diarium*, f. 23v (30. září, resp. 10. října 1597), 28v (19., resp. 29. ledna 1598).

¹⁵⁶⁸ *Stammbuch*, s. 46–47 (oba záznamy 28. prosince 1598).

¹⁵⁶⁹ *Diarium*, f. 46r (1., resp. 11. května 1599), viz ediční část této práce, s. 325.

přátel, uvedeným pouze jako Stadler, šli do zdejšího *sphaeristeria*.¹⁵⁷⁰ Spolu s Windischgrätzi také 7. března 1600 opustil Orléans a společně se vydali (spolu s dalšími spolužáky Joannem Maeviem a Otto Winterem) na cestu po Francii, později se setkali rovněž v Anglii a část svých cest po této zemi absolvovali společně. Dne 30. července 1600 se s Valdštejnem oba bratři rozloučili a vydali se na cestu do Belgie. Naposledy se všichni setkali opět ve Štrasburku, kde Valdštejn pobýval od 15. do 31. října 1600, než se vydal na cestu do Itálie.

Společně s Valdštejnem snad opustil v červnu roku 1599 Štrasburk také Vít Vilém Španovský z Lisova. Valdštejn zmiňuje deset setkání ve Štrasburku (od 13. prosince 1598 do 21. června 1599) a nakonec uvádí, že 23. července odjel z Paříže. Znovu se setkávali od června do září 1601 ve Florencii. Zde se vídal i s dalším ze svých známých ze Štrasburku, s Michalem Malovcem z Malovic (zmiňován od 15. listopadu 1598). Ještě déle udržoval vztahy se Zdeňkem Roupovským z Roupova (zmiňován od 22. června 1598), s nímž byl v osobním i písemném kontaktu i po návratu na Moravu.¹⁵⁷¹

Georg Friedrich z Heidecku byl autorem patrně nejosobnějšího záznamu ve Valdštejnově památníku ze 3. května 1599,¹⁵⁷² v němž je namalován malý erb a ruce dvou osob, držící společně planoucí srdce se zámkem, pod nimiž je napsáno: „huc usque“ (až potud), kde mezi těmito slovy je ztvárněna lebka symbolizující smrt. Takový motiv nebo jeho obdoby však nejsou v raně novověkých památnících ojedinělé a bývaly doplňovány i jinými sentencemi o přátelství, např. citáty z Cicerona.¹⁵⁷³ Valdštejn uvádí 15 Heideckových návštěv u něj; první z nich byla hostina z 15. června 1597, jíž se kromě Heidecka zúčastnilo dalších 9 osob.¹⁵⁷⁴

S dalšími svými inskribenty byl Valdštejn v méně intenzivním kontaktu. Pouze pět setkání uvádí s Pavlem z Ditrichštejna (poprvé zmíněn 11. října 1598, obvykle psán jako „Diterstein“), jedině se zmíněným Hynkem z Náchoda krátce před jeho odjezdem do Basileje (24. dubna 1597); Jiřího Karlíka z Nežetic zmiňuje pouze v souvislosti s jeho odjezdem ze Štrasburku 22. října 1597.

---

¹⁵⁷⁰ Valdštejn uvádí 13 setkání se Stadlerem ve Štrasburku, dále se setkávali během Valdštejnových cest po Francii a do Anglie, což nasvědčuje tomu, že ji Stadler absolvoval společně s Valdštejnem, ačkoli výslovně to Valdštejn ve svém deníku neuvádí. Naposledy je Stadler zmíněn k 29. srpnu 1600, kdy Valdštejna vyprovázel při odjezdu z Paříže do Štrasburku. *Diarium*, f. 184r.

¹⁵⁷¹ Poslední deníkový záznam zmiňující Roupovce je ze 16. října 1602: „Accepi literas a domino Ruppovio.“ *Diarium*, f. 330v.

¹⁵⁷² *Stammbuch*, s. 37.

¹⁵⁷³ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 337.

¹⁵⁷⁴ *Diarium*, f. 19v (5., resp. 15. června 1597).

V Orléansu se Valdštejn často setkával zejména s Johannem Fuggerem z Kirchbergu a Weissenhornu (1583–1633), synem Jakoba III. Fuggera. V deníku zmiňuje 12 příležitostí v Orléansu a jednu další, když se náhodou setkali 18. června 1600 v Rouenu.¹⁵⁷⁵ Další dva členové tohoto rodu, Karel a Fridrich, věnovali Valdštejnovi společný záznam datovaný 26. únorem 1600.¹⁵⁷⁶ Ty však Valdštejn zmiňuje pouze jako účastníky své hostiny na rozloučenou, uspořádané 5. března, stejně jako dalšího svého inskribenta, Jindřicha z Landau (1582 – po 1600).

Z půlročního pobytu ve Veroně Valdštejnův deník žádná setkávání s vrstevníky nedokumentuje, a to z prostého důvodu, že zde žádní nestudovali. Zato ke dvěma obdobím stráveným v Sieně jich deník dokládá poměrně velké množství, z nichž velkou část je možné identifikovat díky vydané matrice německého univerzitního národa. V pořadí podle prvního výskytu¹⁵⁷⁷ to jsou Vít Vilém Španovský z Lisova,¹⁵⁷⁸ Michal Malovec z Malovic,¹⁵⁷⁹ které znal již z dřívější doby, dále Jaroslav Libštejnský z Kolovrat,¹⁵⁸⁰ Jindřich z Donína,¹⁵⁸¹ Ernst z Axtu,¹⁵⁸² Georg Sebastian ze Schaumbergu,¹⁵⁸³ Franciscus Marquardus a Flade,¹⁵⁸⁴ Michael z Hrádku,¹⁵⁸⁵ Zikmund Matyáš Vencelík z Vrchovišt¹⁵⁸⁶ a Christophorus Kreckwitz.¹⁵⁸⁷ Další osoby se mi podařilo spolehlivě nebo vůbec určit.

• • •

Kromě svých vrstevníků byl Valdštejn v kontaktu, a to v některých případech i mimoškolním, s řadou vyučujících na školách, na nichž se vzdělával. Od rektora velkomeziříčského gymnázia Jana Ursina z Marlishausenu (†1613)¹⁵⁸⁸ získal 8. října 1591 záznam do svého památníku, obsahující rozsáhlou citaci z první knihy Ciceronových *De*

---

¹⁵⁷⁵ „A coena nos invisit Fuggerus, qui forte fortuna de nostro adventu inaudiverat.“ *Diarium*, f. 124v.

¹⁵⁷⁶ *Stammbuch*, s. 34.

¹⁵⁷⁷ V poznámkách níže uvádím pouze první výskyt jména. S většinou z nich se ale setkával opakovaně, především se studenty z českých zemí.

¹⁵⁷⁸ *Diarium*, f. 265r (25. června 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 151 (č. 3195, 14. října 1600).

¹⁵⁷⁹ *Diarium*, f. 265r (29. června 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 151 (č. 3197, 14. října 1600).

¹⁵⁸⁰ *Diarium*, f. 265r (29. června 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 148 (č. 3089, mezi 6.

červencem a 13. říjnem 1600).

¹⁵⁸¹ *Diarium*, f. 267r (28. července 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 148 (č. 3091, po 13. říjnu 1600).

¹⁵⁸² *Diarium*, f. 268r (21. srpna 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 155 (č. 3297, 15. května 1601).

¹⁵⁸³ *Diarium*, f. 268r (21. srpna 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 154 (č. 3264, 16. března 1601).

¹⁵⁸⁴ *Diarium*, f. 269r (2. září 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 155 (č. 3300, 15. května 1601).

Jména uvádím v podobě, jaká je uvedena v matrice.

¹⁵⁸⁵ *Diarium*, f. 297v (23. listopadu 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 146 (č. 3052, 24. října 1599).

¹⁵⁸⁶ *Diarium*, f. 298v (16. prosince 1601); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 153 (č. 3249, 13. října 1601).

¹⁵⁸⁷ *Diarium*, f. 300r (1. února 1602); F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 157 (č. 3350, 7. ledna 1602).

Jména uvádím v podobě, jaká je uvedena v matrice.

¹⁵⁸⁸ O Ursinovi viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, V, s. 423.

officiis.¹⁵⁸⁹ Z Jihlavy podobné kontakty (s výjimkou zmíněného Borbonia) doložené nemáme. Zato na konci svého pobytu v Břehu získal 4. května 1596 záznam od rektora břežské školy Melchiora Tilesia, který mu v něm vystavil jakési vysvědčení: „Zdeňkovi Valdštejnovi, pánovi na Sádku, v [Moravských] Budějovicích, dědici Brtnice, když po dokončení dvou let a chvalitebném pěstování studií z *gymnasia illustre*, nechávaje na své jméno přeslavnou památku, se ctí odcházel.“¹⁵⁹⁰

Větší množství pedagogů se Valdštejnovi zapsalo do památníku ve Štrasburku. Jsou jimi historik Philipp Glaser¹⁵⁹¹ (1554–1601), právníci Jean Lobbet¹⁵⁹² (asi 1520–1601), Paul Graseck¹⁵⁹³ (Paulus Graseccius, 1562–1604), Denis Godefroy¹⁵⁹⁴ (Dionysius Gothofredus, 1549–1622), teolog Philipp Marbach¹⁵⁹⁵ (1550–1611) a matematik Konrad Dasypodius¹⁵⁹⁶ (kolem 1530/1532–1600/1601). V konviktu posledního jmenovaného Valdštejn od 12. června 1597 bydlel; předtím byl ubytován od 12. září 1596 v domě dalšího profesora, Zikmunda Rotha, kde za svých studií bydleli i Karel starší ze Žerotína, jenž tak patrně stál i za výběrem a zajištěním ubytování, a později také jeho synovec Ladislav Velen.¹⁵⁹⁷ Jak upozornil již M. Holý,¹⁵⁹⁸ účastnil se Valdštejn také soukromé výuky některých z těchto profesorů, např. profesora rétoriky Melchiora Junia¹⁵⁹⁹ (1545–1604, nejméně 23× od 1. července 1597¹⁶⁰⁰ do 16. února 1598¹⁶⁰¹). Navštěvoval jej i teolog Bartholomäus Nasser¹⁶⁰² (1560–1614), který jej připravoval na svatou Večeři Páně.¹⁶⁰³

Není bez zajímavosti, že Valdštejn byl se zmíněnými vyučujícími, jakož i s dalšími pedagogy v kontaktu také mimo přednášky. Již dva dny po příjezdu do Štrasburku jej

---

¹⁵⁸⁹ *Stammbuch*, s. 103.

¹⁵⁹⁰ „Zdenconi Val[d]stenio domino Ungersbergi, Budovicii, hoeredi Brtnicii [...] cum post exactum biennium et studia laudabiliter culta e ludo illustri, praeclaram nominis sui memoriam reliquens, [...] honorifice abiret.“ *Stammbuch*, s. 122.

¹⁵⁹¹ *Stammbuch*, s. 86 (12. června 1599). O Glaserovi *Jöcher*, II, sl. 1017–1018.

¹⁵⁹² *Stammbuch*, s. 85 (13. června 1599). O Lobbetovi Roger KUIN (ed.), *The Correspondence of Sir Philipp Sidney I*, Oxford 2012, s. xlix.

¹⁵⁹³ *Stammbuch*, s. 122 (13. června 1599). O Graseckovi *Jöcher*, II, sl. 1132.

¹⁵⁹⁴ *Stammbuch*, s. 81 (14. června 1599). O Godefroyovi *NDB*, VI, Berlin 1964, s. 656; *Jöcher*, II, sl. 1090.

¹⁵⁹⁵ *Stammbuch*, s. 89 (14. června 1599). *Jöcher*, II, sl. 133. O Marbachovi J. Ch. ADELUNG – H. W. ROTERMUND, *Fortsetzung und Ergänzungen*, IV, sl. 641.

¹⁵⁹⁶ *Stammbuch*, záznam z 13. června 1599 na listě přilepeném k zadním deskám památníku. Za tímto záznamem se nachází další dva, jeden zcela nečitelný a druhý podepsaný „M. Capp. Heppius“, s nímž se Valdštejn setkával ve Štrasburku od 4., resp. 14. září 1597 až do června 1599, kdy se Heppius zúčastnil obou Valdštejnových hostin na rozloučenou, o nichž viz níže. O Dasypodiovi *Jöcher*, II, sl. 37.

¹⁵⁹⁷ *Itinerarium*, f. 23r (20. září 1590).

¹⁵⁹⁸ M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 281.

¹⁵⁹⁹ O něm *Jöcher*, II, sl. 2027; *NDB*, X, s. 690.

¹⁶⁰⁰ „Incoepatae privatae lectiones Junii a 4. usque ad 5.“ *Diarium*, f. 20r (21. června, resp. 1. července 1597).

¹⁶⁰¹ *Diarium*, f. 29r (6., resp. 16. února 1598).

¹⁶⁰² O něm *Jöcher*, III, sl. 820, J. Ch. ADELUNG – H. W. ROTERMUND, *Fortsetzung und Ergänzungen*, V, sl. 383.

¹⁶⁰³ Např.: „Die Saturni 7. vel 17. Oct[obris] venit ad nos dominus Nasserus, erudiens nos de digna praeparatione ad coenam domini, consolans et abolsvens.“ *Diarium*, f. 39r.

navštívili tehdejší rektor školy, lékař a fyzik Johann Ludwig Havenreuther¹⁶⁰⁴ (1548–1618), dále děkan Ph. Marbach a syndik M. Junius.¹⁶⁰⁵ Dne 30. září 1596, kdy se dal zapsat do školní matriky, byla jeho hosty většina profesorů a další osoby,¹⁶⁰⁶ 25. listopadu 1596 u něj byli na obědě J. Lobbet, D. Godefroy a M. Junius¹⁶⁰⁷ a 10. února 1597 na večeři Godefroy a Junius.¹⁶⁰⁸ Podobné zprávy se v deníku nacházejí i později. Před odjezdem ze Štrasburku potom Valdštejn uspořádal dvě hostiny na rozloučenou.¹⁶⁰⁹ Obou se zúčastnili rektor P. Graseck, děkan Ph. Glaser, dále J. Lobbet, M. Junius, D. Godefroy, první z nich rovněž B. Nasser, Ph. Marbach, Z. Roth a další a druhé mj. také J. L. Havenreuther.

• • •

Zatímco s dosud zmíněnými lidmi měl Valdštejn možnost setkávat se delší dobu během pobytu na jednom místě, následující skupinu tvoří převážně osobnosti, jež poznal během svých cest. Jedná se především o učence a další osobnosti působící v místě, kde pobýval nebo kudy projížděl, jejichž společnost vyhledával.

S několika příslušníky místní elity vešel ve známost již v Jihlavě. Mezi ně patřil např. měšťan a notář Jan Khergelius, jehož zápis do Valdštejnova památníku z 27. května 1594 jsem citoval v kap. 4. 3.¹⁶¹⁰ Krátkou báseň mu o dva roky později adresoval rovněž August Rukard ze Sedunia, a sice 18. srpna 1596, tedy během krátkého období, které Valdštejn trávil na Moravě po návratu z Břehu:¹⁶¹¹

„Quid, Zdeinckone, tibi vis dicam? Quid tibi scribam?

Ut nunquam possis immemor esse mei.

Sis pietatis amans, moneo, et studiosus honesti.

Crede mihi, vitam sic bene constitue.“¹⁶¹²

---

¹⁶⁰⁴ O něm *ADB*, XI, s. 43, 115–117; *Jöcher*, II, sl. 1404.

¹⁶⁰⁵ „In hospitio excepi rectorem Havenreuterum, decanum Marbachium et syndicium Junium.“ *Diarium*, f. 8r (1., resp. 11. září 1596).

¹⁶⁰⁶ „Curavi inscribi in matricam academiae, quo die excepi convivio plerosque professores cum cancellario et scholarcha academiae Kipsio.“ *Diarium*, f. 8r (20., resp. 30. září 1596).

¹⁶⁰⁷ „Ad prandium Lobetius, Gothefredus, Junius.“ *Diarium*, f. 8r (15., resp. 25. listopadu 1596).

¹⁶⁰⁸ Je možné, že se jednalo o večeři se studenty akademie nebo s chovanci konviktu. „Junius et Gothefredus nobis aderant in coena.“ *Diarium*, f. 15r (31. ledna, resp. 10. února 1597).

¹⁶⁰⁹ *Diarium*, f. 48r-v a na okraji strany (11. a 14., resp. 21. a 24. června 1599), viz ediční část této práce, s. 327–328.

¹⁶¹⁰ Viz s. 108 této práce.

¹⁶¹¹ O něm J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, VI, s. 251.

¹⁶¹² *Stammbuch*, s. 106.

(„Co, Zdeňku, chceš, abych Ti řekl? Co abych Ti napsal? Abys na mě nikdy nemohl zapomenout. Kladu Ti na srdce, buď přítelem zbožnosti a dychtivý ušlechtilého. Věř mi a takto si život dobře zaříd.“)

O šest dní dříve se Valdštejnovi zapsal do památníku i městský lékař a měšťan v Jihlavě Jan Rukard (†1598).¹⁶¹³ S mnoha zajímavými osobnostmi se však Valdštejn seznámil především během dvou předchozích let, po která studoval na gymnáziu v Břehu. V jeho památníku nalezneme např. záznam básníka Petra Capelly (Kozky) z Elbinku (kolem 1550–1599),¹⁶¹⁴ univerzitního mistra pocházejícího z Budyšína Caspara Ianitia¹⁶¹⁵ nebo dále Václava (1551–1613)¹⁶¹⁶ a Kryštofa z Zedlitz a Neukirchu (1557–1596),¹⁶¹⁷ z nichž první jmenovaný byl v roce 1596 zemským hejtmanem lehnického a břežského knížectví.¹⁶¹⁸ Rovněž nedatovaný záznam faráře a teologa Nikolaa Blumeho (1560–1613) pochází se vši pravděpodobností z doby Valdštejnova pobytu v Břehu.¹⁶¹⁹ Během několika dnů strávených cestou zpět na Moravu ve Vratislavi se Valdštejnovi zapsali např. vratislavský polyhistor a přední osobnost mezi slezskými kalvinisty Jakob Monau (1546–1603),¹⁶²⁰ botanik a lékař Lorenz Scholz von Rosenau (1552–1599),¹⁶²¹ rádce lehnicko-břežského knížete Jáchyma Fridricha (1550–1602) Johann Schmidt¹⁶²² a Jan Mikuláš z Nostic (1562–1619).¹⁶²³ A když se o několik měsíců později přesouval do Štrasburku, získal během krátkého pobytu v Norimberku záznam do památníku od norimberského lékaře a přírodovědce Jáchyma (II.) Cameraria (1534–1598).¹⁶²⁴

---

¹⁶¹³ *Stammbuch*, s. 68 (12. srpna 1596). J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, IV, s. 379–381.

¹⁶¹⁴ *Stammbuch*, s. 104 (9. července 1594). J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, I, s. 301–304.

¹⁶¹⁵ *Stammbuch*, s. 104 (10. července 1594). J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, II, s. 421–422.

¹⁶¹⁶ *Stammbuch*, s. 117 (7. listopadu 1595).

¹⁶¹⁷ *Stammbuch*, s. 107 (1. května 1596).

¹⁶¹⁸ C. VON WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, ILX, s. 258–262, s. v. Zedlitz (Genealogie), II 4) a 14). O Zedlitzích *Das Geschlecht der Herren, Freiherren und Grafen von Zedlitz in Stammtafeln vom ersten Auftreten bis zur Gegenwart*, Berlin 1938.

¹⁶¹⁹ *Stammbuch*, s. 72; viz též pozn. 64 této práce. O N. Blumem *ADB*, X, s. 747.

¹⁶²⁰ *Stammbuch*, s. 84, záznam je datovaný pouze květnem 1596. O J. Monau *ADB*, XXII, s. 162–163.

J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, III, s. 372 uvádí rok narození 1543.

¹⁶²¹ *Stammbuch*, s. 101 (6. května 1596). O L. Scholzovi především Manfred P. FLEISCHER, *The Garden of Laurentius Scholz. A Cultural Landmark of Late-Sixteenth-Century Lutheranism*, *The Journal of Medieval and Renaissance studies* 9, 1979, s. 29–48; <http://kulturportal-west-ost.eu/biographies/scholz-von-rosenau-laurentius-2> (přístup: 1. 9. 2016).

¹⁶²² *Stammbuch*, s. 69 (8. května 1596).

¹⁶²³ Podepsán jako „Johannes a Nostitz et Noes in Gros Strenz. *Stammbuch*“, s. 69 (8. května 1596).

¹⁶²⁴ Záznam je datován pouze srpnem 1596 a neobsahuje ani určení místa, ale protože Valdštejn dorazil do Norimberka 30. srpna a v cestě pokračoval až 1. září, pochází záznam jistě z Norimberka a byl zapsán v jednom z těchto dnů. *Stammbuch*, s. 84. Srov. *Diarium*, f. 9r (20. a 22 srpna, resp. 30. srpna a 1. září 1596), viz ediční část této práce, s. 318.

Ve Štrasburku se Valdštejn stýkal především se svými vrstevníky a pedagogy působícími na zdejší akademii. Zároveň však byl, jak jsem zmínil výše, představen na počátku svého pobytu městské radě a první Valdštejnovy rozlučkové hostiny se zúčastnili i městský praetor Wurmser a městský syndik Hochfelder. Během studií ve Štrasburku měl rovněž možnost poznat Laurentia Cirklera (1534–1598), který zde působil jako vychovatel Karla ml. ze Žerotína a od nějž Valdštejn rovněž získal záznam do památníku.¹⁶²⁵ Jedním z Valdštejnových štrasburských přátel byl v neposlední řadě i Firmian Morell, o němž se mi zatím nepodařilo zjistit nic bližšího. Valdštejn v deníku eviduje celkem deset příležitostí společných setkání počínaje již 6. dubnem 1597, kdy byl Morell u Valdštejna na obědě, a konče oběma hostinami v červnu 1599. V den konání pozdější z nich se Morell Valdštejnovi rovněž zapsal do památníku.¹⁶²⁶

Během cesty severní Francií a Nizozemím se Valdštejn setkal např. 17. srpna 1599 s reformovaným teologem Antoniem Thysiem st. (1565–1640) nebo 24. září 1599 s hrabětem Arnoštem Kazimírem Nasavsko-Dietzským (1573–1632): „Dále jsme pozdravili hraběte Arnošta Nasavského, který velí německému vojsku, s nímž jsme také v táboře obědvali.“¹⁶²⁷ Zdá se, že Valdštejn některé osobnosti, o nichž se dozvěděl, že pobývají ve stejném městě jako on, vyhledal cíleně. Např. 30. září 1599 měl možnost poobědvat s teologem a překladatelem Bible Françoisem du Jon¹⁶²⁸ (Franciscus Junius, 1545–1602) a historikem a právníkem Paulem Merulou¹⁶²⁹ (1558–1607).¹⁶³⁰ O dva dny později šel v Haagu v domě vyslance francouzského krále pozdravit humanistu, filologa a básníka Josepha Justa Scaligera¹⁶³¹ (1540–1609).

Za další dva dny se v Delftu setkal u večere s městským sekretářem Janem Cornets de Groot¹⁶³² spolu s jeho tehdy šestnáctiletým synem Hugem (známým spíše pod polatinštělou variantou příjmení Grotius), u nějž Valdštejna uchvátilo jeho nadání

---

¹⁶²⁵ Ten byl rovněž Valdštejnovým inskribentem, jeho záznam je datovaný pouze červencem 1598, tedy krátce před Cirklerovou smrtí 28. července. *Stammbuch*, s. 103. L. Cirkler byl vychovatelem i dalších šlechticů a rovněž i zmíněného brežského knížete Jáchyma Fridicha a dále také rektorem gymnázií v Goldbergu a v Břehu. O něm zejm. M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, passim; TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 145–146, zde viz další literaturu.

¹⁶²⁶ *Stammbuch*, s. 56.

¹⁶²⁷ „Deinde salutavimus comitem Ernestum Nassovium, qui praeest exercitui germanico, cum quo etiam in castris sumus pransi.“ *Diarium*, f. 67v (14., resp. 24. září 1599). Pro jeho záznam viz *Stammbuch*, s. 23.

¹⁶²⁸ Pro jeho záznam viz *Stammbuch*, s. 3. O Juniovi *Jöcher*, II, sl. 2024–2026.

¹⁶²⁹ Pro jeho záznam viz *Stammbuch*, s. 29. O Merulovi *Jöcher*, III, sl. 471; *ADB*, XXI, s. 476.

¹⁶³⁰ „Interfuit prandio Franciscus Junius theologus et Merula, professor historiarum et bibliothecarius.“ *Diarium*, f. 69r (20., resp. 30. září 1599).

¹⁶³¹ „Mane ivi salutatum Scaligerum, in domo legati regis Galliae.“ *Diarium*, f. 69r (22. září, resp. 2. října 1599). Jeho záznam *Stammbuch*, s. 11. O něm zejm. Jacob BERNAYS, *Joseph Justus Scaliger*, Berlin 1855; Anthony T. GRAFTON, *Joseph Scaliger. A Study in the History of Classical Scholarship I–II*, Oxford 1983–1993.

¹⁶³² *Jöcher*, II, sl. 1207.

a vzdělání: „Je znalý řečtiny, latiny, částečně hebrejštiny, bez přípravy skládá latinské a řecké verše; zná práva a matematiku a [již] v tomto věku nemá mladistvý úsudek, nýbrž úsudek muže – tak, že na něj dokonale sedí onen veršik: „Maje ducha nad svůj věk a mysl jako muž.“¹⁶³³ V patnácti letech se stal v Orléansu licenciátem.“¹⁶³⁴ Nazítří se s nimi setkal znovu a od obou ten den získal záznam památníku. V neposlední řadě je třeba uvést Justa Lipsia, s nímž se Valdštejn setkal v Lovani 15. října.¹⁶³⁵ Záznam v památníku pochází z následujícího dne a do dlouhého věnování Lipsius Valdštejnovi uvedl, že záznam napsal nemocen třetího dne před svými 52. narozeninami.¹⁶³⁶ Grotius Valdštejnovi věnoval také oslavnou báseň o osmi verších, dochovanou v rukopise. Zdá se, že původně byla napsána do knihy, již Grotius Valdštejnovi věnoval.¹⁶³⁷ O zápis do památníku Valdštejn žádal i osoby pro něj dosud neznámé, např. Odeta Noaea: „Při přechodu jsme pozdravili jistého Noaea, který velí francouzskému vojsku v jakési vesnici jménem Verdenburg.“¹⁶³⁸

Několik záznamů Valdštejn získal i během pobytu v Orléansu, mezi nimi např. od anglického protestantského pastora Abrahama Aurelia¹⁶³⁹ (1575–1632) nebo 28. února 1600 od právníka Pietera Cornelise van Brederode (1559–1637).¹⁶⁴⁰ Ten se znal již s Karlem st. ze Žerotína (nejspíše z doby Žerotínova pobytu v Ženevě), jenž byl zřejmě původcem toho, že Valdštejn s Brederodem vešli v kontakt. Deník však okolnosti jejich prvního setkání neosvětluje, Valdštejn pouze konstatuje: „U oběda byl přítomen Brederodius.“¹⁶⁴¹ V deníku jsou zmíněny téměř dvě desítky dalších setkání v Montpellier a opět v Paříži (naposledy 31. srpna 1600).¹⁶⁴²

---

¹⁶³³ Vergilius, *Aeneis* 9,311.

¹⁶³⁴ „[...] callet Graecam, Latinam, partim Hebraicam linguam, extempore Latinos, Graecos composuit versus. Novit jura et mathesin; judiciumque ea in aetate habet non juvenile, sed omnino virile, ita ut ille versiculus optime in illum quadret: „Ante annos animumque gerens curamque virilem.“ Est creatus licentiatius Aurelius [!] 15. anno aetatis.“ *Diarium*, f. 69v. Jejich záznamy *Stammbuch*, s. 12, 13.

¹⁶³⁵ „Eo die fuit apud nos Lypsius.“ *Diarium*, f. 71r (5., resp. 15. října 1599).

¹⁶³⁶ „[...] haec scripsi sub-aeger, Louanii XVII. Kal[endis] Novembr[is] propriedie natalis mei quinquagesimi secundi.“ *Stammbuch*, s. 5.

¹⁶³⁷ Poslední dvojverší básně zní: „Optima queque videns hunc a me suscipe librum // qui nisi tu decores, pessimus esse potest.“ Báseň objevil Mikuláš Adaukt Voigt, který ji našel mezi Grotiovými přípravnými pracemi na edici básní Martiana Capelly, a 9. července 1782 ji poslal litoměřickému biskupovi Emanuelovi Arnoštovi z Valdštejna (1716–1789). RAV, kn. 11, inv. č. 2631, sign. XI–P. J. HRBEK, *Proměny Valdštejnské reprezentace*, s. 369, kde viz též text básně.

¹⁶³⁸ „In transitu salutavimus quendam Noaeum, qui praeest exercitui gallico in pago quodam nomine Verdenburg.“ *Diarium*, f. 67v (14., resp. 24. září 1599). Dále bezprostředně následuje informace o setkání s hrabětem Nasavským, viz pozn. 1627 této práce. Pro Noaeův záznam viz *Stammbuch*, s. 38.

¹⁶³⁹ *British Biographical Archive*, s. v. Aurelius, Abraham.

¹⁶⁴⁰ *Stammbuch*, s. 25. Následujícího dne van Brederode Orléans opustil: „Discessit Brederodius.“ *Diarium*, f. 80r (29. února 1600). O P. Cornelisovi van Brederode *Jöcher*, II, sl. 1354.

¹⁶⁴¹ „Interfuit prandio Brederodius.“ *Diarium*, f. 51r (27. června, resp. 7. července 1599).

¹⁶⁴² *Diarium*, f. 184r.

Dne 5. března 1600 Valdštejn uspořádal v Orléansu hostinu na rozloučenou, jíž se zúčastnilo 24 osob.¹⁶⁴³ Během zbývající části cesty po Francii Valdštejn náhodou 15. března potkal ve Varennes-sur-Allier syna kalvinistického teologa Antoine de la Roche Chandieu¹⁶⁴⁴ (1534–1598) Jeana,¹⁶⁴⁵ který se mu do památníku podepsal jako „Joannes Sadeel Chandaeus, Ant[onii] filius“.¹⁶⁴⁶ Dne 31. března získal záznam od hugenotského pastora a pozdějšího profesora teologie v Montauban Daniela Chamiera¹⁶⁴⁷ (1564–1621).¹⁶⁴⁸ V Nîmes se seznámil s filozofem a právníkem Giulio Pace z Berigy (Julius Pacius, 1550–1635), který mu 16. dubna věnoval svůj záznam.¹⁶⁴⁹ Dne 17. dubna Pace doprovázel Valdštejna na cestě do Montpellier, kam dorazili večer, a spolu s nimi tuto cestu absolvoval také Daniel Škréta Šotnovský ze Závěřic, který se v Nîmes vzdělával.¹⁶⁵⁰ Již v Montpellier se Valdštejnovi zapsal do památníku profesor práv na zdejší univerzitě Guillaume Ranchin (1559–1605).¹⁶⁵¹ Dále Valdštejnovi věnoval svůj zápis např. skotský filozof a rektor Collège de Guyenne v Bordeaux Robert Balfour (asi 1553–1621).¹⁶⁵²

Poslední záznam Valdštejnovi do památníku věnoval 25. května 1600 v Saumuru guvernér města, diplomat a spisovatel hugenotského vyznání Philippe du Plessis Mornay, podepsaný jako Philippus Mornaeus Plessius (1549–1623),¹⁶⁵³ s nímž Valdštejn hovořil a který jej provedl po pevnosti.¹⁶⁵⁴ Valdštejnovi zde opět patrně „otevírala dveře“ skutečnost, že saumurský guvernér byl v kontaktu s Karlem st. ze Žerotína.¹⁶⁵⁵ Dne

¹⁶⁴³ *Diarium*, f. 81r, viz ediční část této práce, s. 331–332.

¹⁶⁴⁴ *Archives Biographiques Françaises*, s. v. Chandieu, Antoine de la Roche; *Biographisches Archiv des Christentums*, s. v. Chandieu, Antoine de la Roche.

¹⁶⁴⁵ „Mulino discedentes 6 mil. pransi sumus Varennes, ubi nostra bona fortuna incidimus in nobilissimi viri domini Antonii Sadelii filium.“ *Diarium*, f. 83r-v.

¹⁶⁴⁶ *Stammbuch*, s. 26.

¹⁶⁴⁷ *Archives Biographiques Françaises*, s. v. Chamier, Daniel; *Biographisches Archiv des Christentums*, s. v. Chamier, Daniel.

¹⁶⁴⁸ *Stammbuch*, s. 3.

¹⁶⁴⁹ *Stammbuch*, s. 35. O Pacem *Archives Biographiques Françaises*, s. v. Pacius, Jules; *Deutsches biographisches Archiv*, s. v. Pacius, Jules; *Biographisches Archiv der Antike*, s. v. Pacius, Jules.

¹⁶⁵⁰ „Mane Nemausio discedentes, comitante nos domino Pacio ejusque filio, una cum Bohemo Skreta 5 mil. confecimus. [...] Pransi 3 milliaria parva absolvimus et ante solis occasum Monspessulum venimus, ibique duos dies cum d. Pacio et Brederodio, qui nos Nemausium assecutus fuerat, consumpsimus.“ *Diarium*, f. 96v. Po návratu do Čech se stal sekretářem české komory a defensořem, za stavovského povstání direktorem. Po porážce povstání byl odsouzen k smrti, ale uprchl a stal se sekretářem v Gdaňsku. Byl strýcem Karla Škréty.

¹⁶⁵¹ *Stammbuch*, s. 6. *Archives Biographiques Françaises*, s. v. Ranchin, Guillaume.

¹⁶⁵² *Stammbuch*, s. 1. *British Biographical Archive*, s. v. Balfour, Robert.

¹⁶⁵³ *Stammbuch*, s. 15. *Knihopis*, č. 5948, 5949. O něm viz František HRUBÝ, *Filip du Plessis-Mornay a Karel Žerotín v letech 1611–1614*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, II*, Praha 1930 s. 39–69; Raoul PATRY, *Philippe du Plessis-Mornay. Un huguenot, homme d'état, 1549–1623*, Paris 1933.

¹⁶⁵⁴ „Vidimus arcem in urbe, cuius gubernator est dominus Mornaes Plesseus, quem salutavi, perhumaniterque aliquamdiu cum eo colloctus, praecipua mihi in arce monstravit.“ *Diarium* f. 83r-v (24. května 1600).“

¹⁶⁵⁵ O. ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína*, s. 72–74, 82, 84; A. IPOLYI (ed.), *Alsó Sztregovai*, s. 42 (18. prosince 1591).

21. srpna 1600 se v Paříži po návratu z Anglie podepsali Valdštejn i Ropal do památníku Jana Opsimata,¹⁶⁵⁶ ale z této doby již žádné zápisy ve Valdštejnově památníku nejsou, a tak zde nenalezneme ani případný Opsimatův záznam.

Během krátké doby strávené ve Švýcarsku měl Valdštejn příležitost setkat se s významnými osobnostmi kalvínské reformace nebo alespoň je spatřit. Byl přítomen Ženevě 17. září 1600 kázání Théodora de Bèze (1519–1605)¹⁶⁵⁷ a v Basileji 10. října historické přednášce Johanna Jacoba Grynaea (1540–1617)¹⁶⁵⁸ a o dva dny později disputaci, jíž předsedal Amandus Polanus z Polansdorfu (1561–1610).¹⁶⁵⁹ Se všemi třemi se setkal i osobně. V hostinci U čápa v Basileji se rovněž náhodou setkal s profesorem teologie v Curychu Johannem Wilhelmem Stuckem (1542–1607).¹⁶⁶⁰

S význačnými lidmi se Valdštejn seznámil také během roku a půl stráveného v Itálii. Uvedme alespoň význačného jezuitského matematika a astronoma Christophera Clavia (1538–1612), jež potkal v Římě,¹⁶⁶¹ kardinály Cesara Baronia (1538–1607)¹⁶⁶² a dalšího příslušníka Tovaryšstva kardinála Roberta Bellarina (1542–1621)¹⁶⁶³ a básníka Federica Cerutiho (1532–1611), s nímž byl v častém kontaktu během pobytu ve Veroně. Deník eviduje sedm společných setkání od prosince 1600 do března 1601 a další jedno během krátké návštěvy Verony cestou zpět na Moravu 13. května 1602 po obědě.¹⁶⁶⁴

Ve Florencii potom 18. a 19. listopadu 1601 obědval, resp. večerel spolu s Kristiánem I. z Anhaltu (1568–1630).¹⁶⁶⁵

• • •

Zvláštní skupinu osob, s nimiž Valdštejn přicházel do kontaktu, byť pouze výjimečně, byli panovníci a jiní suveréni. Bohužel si do deníku poznamenal jen málo podrobností o tom, jak na něj působili, a to ještě jen u některých. Nejčastěji si přitom všímá jejich oděvu.

---

¹⁶⁵⁶ Valdštejn Opsimatovi připsal citát z Lukášova evangelia 10, 42: „Unum est necessarium.“ (Jen jednoho je třeba.) J. G. HRUBANT, *Památník Jana Opsimata*, s. 126.

¹⁶⁵⁷ *Diarium*, f. 192v, viz ediční část této práce, s. 400.

¹⁶⁵⁸ *Diarium*, f. 206v.

¹⁶⁵⁹ *Diarium*, f. 208r.

¹⁶⁶⁰ *Diarium*, f. 206r (9. října 1600). O něm viz *Jöcher*, IV, sl. 904.

¹⁶⁶¹ *Diarium*, f. 291r (29. října 1601), viz ediční část této práce, s. 465.

¹⁶⁶² *Diarium*, f. 291r (30. října 1600), viz ediční část této práce, s. 465.

¹⁶⁶³ *Diarium*, f. 291v (31. října 1601), viz ediční část této práce, s. 466.

¹⁶⁶⁴ *Diarium*, f. 317v.

¹⁶⁶⁵ *Diarium*, f. 297v.

Krátce před svým odjezdem z Břehu na jaře roku 1596 se Valdštejn rozloučil s lehnicko-břežským knížetem Jáchymem Fridrichem, s nímž 2. května poobědval. Hostině na rozloučenou, kterou uspořádal následujícího dne, však již kníže přítomen nebyl.¹⁶⁶⁶ S Karlem II. Minsterberským se rozloučil 6. května ve Vratislavi;¹⁶⁶⁷ nejméně při jedné příležitosti se setkali v Jevišovicích přibližně rok poté, co se Valdštejn vrátil z kavalírské cesty zpět na Moravu.¹⁶⁶⁸

Ve Štrasburku měl Valdštejn možnost se setkat s administrátorem Janem Jiřím Braniborským; 6. dubna 1597¹⁶⁶⁹ jej pouze spatřil (patrně na večerním kázání), avšak již 11. května jej (a spolu s ním Ondřeje Ungnada ze Suneku) kníže pozval k obědu.¹⁶⁷⁰ Znovu jej pozval na oběd 10. října 1597.¹⁶⁷¹ A 17. července 1598 jej k sobě povolal „vévoda würtemberský“, jímž byl tehdy Fridrich I. (1557–1608). Valdštejn tehdy zůstal na oběd a na večeři.¹⁶⁷² Na přelomu let 4. ledna 1599 potom po ranním kázání obdržel pozvání od „knížete brunšvického“, nejspíše Jindřicha Julia, knížete Brunšvicko-Wolfenbüttelského (1564–1613).¹⁶⁷³ Byl u něj i 2. října 1597 u oběda¹⁶⁷⁴ a 18. dubna 1599, kdy s ním povečeřel.¹⁶⁷⁵

Již O. Odložilík s patřičným důrazem upozornil na Valdštejnovo pozvání na oběd k Mořici Oranžskému a na jeho rozhovor s francouzským králem Jindřichem IV.¹⁶⁷⁶ S Mořicem Oranžským, jehož spolustolovníky byli i jeho příbuzní Vilém Ludvík, Justin, Ludvík a Jindřich Nasavští, Valdštejn poobědval 22. září 1599¹⁶⁷⁷ a dva dny nato zamířil do jeho tábora, kde také přenocoval.¹⁶⁷⁸ Jindřicha IV. spatřil, jak obědvá ve společnosti dalších devíti osob, jež Valdštejn všechny ve svém deníku jmenuje, „v domě jakéhosi Itala jménem Zamet“. Poté, co král vstal od stolu, jej Valdštejn „pozdravil po fracouzsku

---

¹⁶⁶⁶ *Diarium*, f. 7r (27. [!] dubna, resp. 3. května 1596).

¹⁶⁶⁷ „Wratislaviam veni, ubi die Lunae 26. Aprilis, 6. Maii Principi Carolo, Duci Monsterbergensi, quoque in prandio valedixi.“ *Diarium*, f. 7v.

¹⁶⁶⁸ *Diarium*, f. 350v (23. června 1603).

¹⁶⁶⁹ *Diarium*, f. 16v–17r (27. března, resp. 6. dubna 1597).

¹⁶⁷⁰ *Diarium*, f. 18r (1., resp. 11. května 1597).

¹⁶⁷¹ *Diarium*, f. 23v (30. září, resp. 10. října 1597).

¹⁶⁷² *Diarium*, f. 35v (7., resp. 17. července 1598).

¹⁶⁷³ „Invitatus fui a Principe Brunsvicensi praeposito.“ *Diarium*, f. 43r (25. prosince 1598, resp. 4. ledna 1599).

¹⁶⁷⁴ *Diarium*, f. 23v (22. září, resp. 2. října 1597).

¹⁶⁷⁵ *Diarium*, f. 45v (8., resp. 18. dubna 1599).

¹⁶⁷⁶ O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*, s. 53.

¹⁶⁷⁷ „Pransus sum cum Principe Mauritio. Aderant in mensa Wilhelmus Nassovius, gubernator Trisiae, Justinus Nassovius, amyrallius Zelandiae, Ludovicus et Henricus Nassovii fratres, sed non germani.“ *Diarium*, f. 67v (12., resp. 22. září 1599).

¹⁶⁷⁸ *Diarium*, f. 67v–68r (14., resp. 24. září 1599).

poklonou k nohám¹⁶⁷⁹ a Jindřich mu odvětil: „Váš příchod je mi vítaný. V mém království budete všude v bezpečí a vše Vám bude otevřeno.“¹⁶⁸⁰

Největší pozornosti dosavadního bádání se dostalo Valdštejnově audienci u anglické královny Alžběty I. v Greenwichi 9. července 1600.¹⁶⁸¹ Valdštejna ohromil půvab dvorních dam, ale ne tak jako královna sama: „Potom ona sama, zářící slávou svého majestátu a ozdobena klenoty a drahými kameny, vstoupila před zraky celého shromáždění a rozpráhla náruč, jako by chtěla všechny obejmout.“ Valdštejna anglicky přivítala a vyslechla jeho proslovy (přednesl jednu řeč při příchodu a druhou při odchodu), jež si celé přepsal do deníku. V první z nich mimo jiné řekl, že již dlouho touží po tom vstoupit podobně jako před ním mnozí jeho předkové a příbuzní na anglickou půdu a spatřit královnu a nabídnout jí své služby. Když ale pronesl, že „ve skutečnosti daleko předčí zprávy o ní samé“, přerušila jej a pravila: „To budiž trestem pro Vaši milost – slyšel jste asi víc, než uvidíte: věřte o něco méně tomu, co se povídá.“ Poté od ní Valdštejn obdržel všechny potřebné doporučující listy, které mu zaručovaly přístup všude, kam si přál.¹⁶⁸²

V Mnichově, kde Valdštejn pobýval během cesty do Itálie od 12. do 14. listopadu 1600, je posledního z těchto tří dnů přijal Maxmilián I. Bavorský (1573–1651).¹⁶⁸³

• • •

Uvedený přehled není zdaleka vyčerpávající. Obsahuje pouze výběr z osobností, které jsou podchyceny Valdštejnovým deníkem nebo památkem, a to až na výjimky pouze z těch, jež se mi podařilo bezpečně nebo s velkou pravděpodobností identifikovat. Otázka identifikace je zvláště problematická u příslušníků šlechtických rodů, kde z deníku není zřejmé, kterého člena zmíněného rodu Valdštejn poznal. K tomu je zapotřebí využití dalších pramenů, ať už jeho památníku, nebo evidenčních pramenů, kde však nejsou zaznamenáni všichni mladí šlechtici, kteří v daném městě v příslušnou dobu pobývali.

---

¹⁶⁷⁹ „Postquam surrexit, salutavi illum more Gallico ad pedes salutando [...]“ *Diarium*, f. 51r (28. června, resp. 8. července 1599).

¹⁶⁸⁰ „Vester adventus est mihi gratus: in meo regno vobis omnia erunt tuta et aperta. Ego vobis offero mea servitia.“ *Diarium*, f. 51v (28. června, resp. 8. července 1599).

¹⁶⁸¹ Zejména O. ODLOŽILÍK, *Cesty z Čech a Moravy*, s. 241–320, zde s. 283–285; Josef POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 39.

¹⁶⁸² *Diarium*, f. 146r–148r, viz ediční část této práce, s. 358–360. Čes. překlad převzatý z S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 49.

¹⁶⁸³ „Pransi sumus in aula Principis clementerque ab ipso Principe exceptus sum; aderat tum temporis Marquise Par le Duc, sororius Ducis.“ *Diarium*, f. 219r.

Z dosavadního výkladu vyplývá, že Valdštejn nenavazoval mnoho kontaktů mezi mocenskými elitami a významnými příslušníky šlechty. Podstatný vliv na to měla skutečnost, že Valdštejn pobýval u dvora jen velmi sporadicky a krátkodobě. Hned u několika dvorů naopak strávil poměrně hodně času Ladislav Velen ze Žerotína, a tak je možné využít jeho *Itinerarium* jako srovnávací materiál pro ilustraci toho, jaký přínos pobyty u dvora mohly mít pro získávání a upevňování kontaktů.

Exkurs 3: Ladislav Velen ze Žerotína a jeho pobyty u dvorů

Záznamy Ladislava Veleny ze Žerotína více či méně dobře dokumentují jeho studium ve Vídni, Štrasburku a v Basileji a jeho pobyty v Praze, Heidelbergu a v Řezně¹⁶⁸⁴ a podchycují velké množství jím navázaných kontaktů. Úplné zpracování Žerotínových zápisů by si vyžádalo samostatnou studii. Na rozdíl od Valdštejna pro něj totiž stály další osoby za zmínku již proto, že s nimi pobýval na stejném místě, ať již se jednalo o jeho spolužáky ve Vídni¹⁶⁸⁵ či ve Štrasburku¹⁶⁸⁶ nebo spolubydlící v konviktu Zikmunda Rotha tamtéž.¹⁶⁸⁷ Dále se ale jednalo právě o členy dvorů nebo úřadů, jako v případě císařské komory ve Špýru. Když zde byl na audienci, zapsal si jména všech členů komory a počet prokurátorů, notářů a dalších osob i jejich rozesazení v místnosti.¹⁶⁸⁸ Pečlivě si rovněž zaznamenával jména účastníků hostin, jako např. ve Frankfurtu nad Mohanem v souvislosti s obědem po kázání,¹⁶⁸⁹ a obvykle zachytil i rozmístění jednotlivých osob kolem stolu.

Již za pobytu ve Vídni, kde studoval od června 1590 do dubna 1591 (s krátkou přestávkou, kdy se vrátil na pohřeb své matky), docházel o svátcích ke dvoru, kde vídal obědvat rakouského arcivévodu.¹⁶⁹⁰ Zaznamenával si také přítomnost habsburských arcivévodů ve městě, např. když 20. června 1590 uspořádali Karel Štýrský, Arnošt

---

¹⁶⁸⁴ Průběh jeho studií shrnul jeho životopisec František Hrubý, který také částečně zhodnotil a využil jeho deník, a to především pro poznání jeho víry a role jeho pobytů u dvora. Následující exkurs je tedy doplněním této pasáže Hrubého textu. F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 10–18. Srov. M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 268–271.

¹⁶⁸⁵ *Itinerarium*, f. 5r (9. června 1590).

¹⁶⁸⁶ *Itinerarium*, f. 23v–24r (3. října 1591).

¹⁶⁸⁷ *Itinerarium*, f. 23r (20. září 1591).

¹⁶⁸⁸ „Inde post horam primam ascendimus cameram Imperialem in die Audientz.“ *Itinerarium*, f. 76v–78r (12. března 1594).

¹⁶⁸⁹ „A concione Regis Galliae legatum, mons[ieu]r de Fresnes, domum ejus deduxi, qui studia sua mihi obtulit. Deinde mecum pransi sunt: dominus Johannes Lewenclaw, dominus Jacobus Monavius Vratislaviensis, dominus D. Franciscus Junius et Antonius Philomela. A prandio me etiam invisit D. Clusius [...]“ *Itinerarium*, f. 32v (19. března 1592).

¹⁶⁹⁰ „Diebus festis ascendi aulam in caenaculum et ibi Archiducem prandentem vidi.“ *Itinerarium*, f. 5r (nedatováno).

a Matyáš jezdecké závody.¹⁶⁹¹ Dne 7. září 1590 se do Vídně vrátil Maxmilián III. z Polska a jeho bratr Arnošt mu vyjel v ústrety.¹⁶⁹²

Dvorskému prostředí se nevyhýbal ani během cesty do Štrasburku. Za krátkého pobytu v Praze zavítával na Pražský hrad. Dne 23. srpna byl ve Vladislavském sále a zúčastnil se večerních modliteb v předvečer svátku sv. Bartoloměje.¹⁶⁹³ Následujícího dne na Hradě spatřil Řádem zlatého rouna ozdobeného Rudolfa II., který se právě vracel z kostela, a poznamenal si jména všech, kteří jej doprovázeli.¹⁶⁹⁴ Naposledy byl na Hradě 27. srpna a v soudní komoře pohovořil se svým příbuzným Janem Jetřichem st. ze Žerotína (†1595).¹⁶⁹⁵ V Sulzbachu jej pozval Ota Jindřich Falcko-Sulzbašský na oběd. Ještě předtím jej ale dovedl na mši a po jejím skončení mu dal ukázat celý hrad.¹⁶⁹⁶ Žerotín si o falckraběti poznamenal, že je velmi vzdělaný, má velmi pečuje o hospodářství a není rozmařilý, jen je třeba litovat, že se oddává pití alkoholu.¹⁶⁹⁷ V Norimberku povečeřel také s Joachimem Camerariem a dalšími osobnostmi.¹⁶⁹⁸

Také ve Štrasburku využil naskytnutých možností setkat se s významnými osobami. Dne 13. listopadu 1591 si byl prohlédnout zdejší zbrojírnu, kam právě zašli také vévodové brunšvicko-lüneburští. Žerotín je poté doprovodil ke dvoru a zůstal na večeři.¹⁶⁹⁹ Dne 30. listopadu povečeřel s bývalým kolínským arcibiskupem a kalvínským konvertitou Gebhardem Truchsessem z Valdburku (1547–1601), jeho manželkou Agnes z Mansfeld-

---

¹⁶⁹¹ „Archiduces, qui tum conjuncti erant, Carolus, Ernestus et Mathias, ante arcem Viennae pulchrum exercitium equestre instituerunt.“ *Itinerarium*, f. 5r.

¹⁶⁹² „Ex Polonia Archidux Maximilianus Austriacus Viennam rediit, cui Archidux Ernestus cum duobus curribus obviam ivit.“ *Itinerarium*, f. 7r.

¹⁶⁹³ „[...] in magno illo atrio, quod est in Caesaris arce, deambulauimus. Illud atrium valde magnum, latum et altum sine ulla columna aedificatum est. Cum autem vigiliae S. Bartholomaei celebrarentur, interfuimus vespertinis precibus [...].“ *Itinerarium*, f. 11r.

¹⁶⁹⁴ „[...] iterum arcem ascendimus [!] ibique Imperatorem Rudolphum II., aureo vellere ornatum, ex templo redeuntem vidimus. Ante Caesarem Majestatem iverunt [...].“ *Itinerarium*, f. 11r-v.

¹⁶⁹⁵ „[...] rursus arcem ascendi et in camera judiciali Illustr[em] dominum Theodoricum a Zierotin, mei patruelis domini Friderici fratrem, allocutus sum [...].“ *Itinerarium*, f. 13r.

¹⁶⁹⁶ „[Quidam] me nomine Illustrissimi Principis excepit et ad prandium sequentis diei invitavit. Propterea sequenti die 1 Septemb[ris] novo stylo aut 22. Augusti veteri stylo arcem ascendi, ubi me Illustrissimus Princeps ad concionem iturus, excepit et secum in templum duxit [...]. Peracto cultu Dei Illustrissimum Principem in arcem deduxi, qui mihi totam arcem demonstrari curavit et ipse tandem in suum musaeum me duxit. Postea ad prandium vocatus sum [...].“ *Itinerarium*, f. 15r-v (22. srpna, resp. 1. září 1591).

¹⁶⁹⁷ „Est humanissimus Princeps, solummodo, quod potationib[us] indulgeat, dolendum est. Attamen est diligens in oeconomia, ipse aspicit tabulas accepti et expensi, non est superbus [...].“ *Itinerarium*, f. 15v (30. srpna 1591).

¹⁶⁹⁸ „Descendentes ad dominum D. Joachimum Camerarium ivimus, qui illo vespere una cum domino Claudio de Marny, Francofurtensi bibliopola, et domino Constantino Fabricio meus conviva fuit.“ *Itinerarium*, f. 17v (26. srpna 1591).

¹⁶⁹⁹ „[...] in armamentarium ductus sum, in quod principes a Braunschweig jam iverant. [...] Deinde Illustrissimos principes in aulam deduxi, qui me <apud> in caena<m> retinuerunt.“ *Itinerarium*, f. 24v.

Eislebenu (1551–1637) a dalšími osobami.¹⁷⁰⁰ Den před definitivním odjezdem ze Štrasburku poobědval u administrátora Jana Jiřího Braniborského a v příslušném zápise se vyjádřil pochvalně o jeho moudrosti a uměřenosti.¹⁷⁰¹ A když se v prosinci 1593 vracel z Basileje přes Štrasburk, večeřel zde opět s administrátorem Janem Jiřím Braniborským a dva¹⁷⁰² dny nato si jej povolal k sobě zmíněný Gebhard Truchsess. První Truchsessův dotaz zněl, jak je Ladislav Velen spřízněn s Karlem st. ze Žerotína. Toho také spolu s Fridrichem ze Žerotína a Fridrichem IV. nechal pozdravovat.¹⁷⁰³

Naopak v Basileji se s významnými představiteli šlechty prakticky nesetkával. Zajímavé jsou ale jeho záznamy k 20. září 1593, kdy do města přijel Luigi Gonzaga (1539–1595),¹⁷⁰⁴ a k počátku dubna 1593, kdy podnikl krátký výlet v Ribeauvillé jej přijal Eberhard z Rappollsteinu.¹⁷⁰⁵

V nejintenzivnějším kontaktu s dvorským prostředím však byl v Heidelbergu, kde sídlil falcký kurfiřt. Žerotín zde pobýval několikrát, poprvé již během své cesty do Štrasburku, od 1. do 17. září 1591. Dne 3. září 1591, dva dny po příjezdu do Heidelbergu, byl přijat Fridrichem IV. Falckým, s nímž poobědval a později toho dne si s ním hrál s míčem, a prohlédl si zdejší hrad.¹⁷⁰⁶ Během tohoto pobytu v Heidelbergu se s ním setkával opakovaně. Byl zván k obědu, doprovázel jej do kostela, rovněž byl přijat Fridrichovou sestrou Kristinou (1573–1619), strýcem a regentem Janem Kazimírem (1543–1592) a tetou Annou Alžbětou (1549–1609)¹⁷⁰⁷ a samozřejmě měl možnost setkat se s řadou šlechticů a dvořanů.¹⁷⁰⁸

---

¹⁷⁰⁰ „[...] Illustrissimus Princeps Gebhardus Truchses, Elector Coloniensis, qui propter religionem ab Electoratu ejectus fuit, me ad se vocatum in caena detinuit, ad quam etiam Dominus Carolus Truchsesius et Electoris Coniunx et duo Comites Rhenani horumque mater et vitricus venerant.“ *Itinerarium*, f. 24v–25r.

¹⁷⁰¹ „[...] Johannem Georgium, Marchionem Brandeburgicum, accessimus, qui [...] me prandio suo detinuit [...]. Vidit tunc verum esse, quod de eo dicebatur – elucere singularem eius prudentiam et in vita temperantiam. Nam inter prande[...]>ndum Latine et Germanice de historiis disseruit et parum admodum bibit.“ *Itinerarium*, f. 31r (6. března 1592).

¹⁷⁰² Večeři byly přítomné i další osoby, např. Ludvík Fridrich z Württemberku-Montbéliardu (1586–1631). *Itinerarium*, f. 60r (16. prosince 1593).

¹⁷⁰³ „[...] Gebhardus, Coloniensis Elector [...] mihi significavit, ut ad se hora decima venirem, quod feci. Interrogavit me, quomodo consanguinitate domino Carolo junctus essem [...] cumque mihi mandasset, ut suo nomine Electorem Palatinum et D. Fridericum et D. Carolum Zerotinos salutarem, me demisit.“ *Itinerarium*, f. 60v (18. prosince 1593).

¹⁷⁰⁴ *Itinerarium*, f. 49v–50v (20. září 1593).

¹⁷⁰⁵ *Itinerarium*, f. 39v–40v (3. a 4. dubna 1593).

¹⁷⁰⁶ „[...] arcem ascendi ad Illustrissimum Electoralis Palatinatus haerem Fridericum quartum, qui me clementer excepit et tandem secum ad mensam suam deduxit [...]. A prandio monstrata est mihi arx [...]. In spaeristerio cum Illustrissimo Electore pila palmaria lusi.“ *Itinerarium*, f. 18v–19v.

¹⁷⁰⁷ *Itinerarium*, f. 19v–22v.

¹⁷⁰⁸ *Itinerarium*, f. 19v (4. září 1591).

O smrti Jana Kazimíra 16. ledna 1592 si později pořídil záznam datovaný k tomuto dni.¹⁷⁰⁹ Dne 23. ledna se ze Štrasburku vypravil do Heidelberku na jeho pohřeb, kam přibyl dva dny nato. Pohřeb se konal 26. ledna a i nyní si Žerotín zapsal jména alespoň některých dalších příšedších.¹⁷¹⁰ Tato událost mu tedy opět poskytla příležitost pohybovat se u dvora a seznámit se s dalšími šlechtici.¹⁷¹¹ Již 29. ledna Žerotín odjel zpět do Štrasburku.

Při další návštěvě Heidelberku od 9. března do 8. dubna 1592 (s krátkou přestávkou po polovině března, kdy pobýval ve Frankfurtu) opět trávil čas opakovaně ve společnosti Fridricha IV. Rovněž se zde poprvé setkal s Johannem Jakobem Grynaem, který přijel poblahopřát Fridrichovi IV. jménem „ortodoxních Švýcarů“ k samostatné vládě.¹⁷¹²

Nejdelší Žerotínův pobyt v Heidelberku byl ten poslední. Dne 22. listopadu 1593 obdržel od svého strýce Fridricha příkaz k návratu z Basileje domů na Moravu. Zřejmě však nebyl vyzván k okamžitému návratu, protože nijak nespěchal – teprve 13. prosince se vydal na cestu, která se protáhla až do 20. června 1594, kdy se vrátil do Břeclavi.¹⁷¹³ Velkou část této doby, od 23. prosince 1593¹⁷¹⁴ do 10. dubna 1594,¹⁷¹⁵ strávil opět právě v Heidelberku.

V častém kontaktu byl opět s Fridrichem IV., a nímž chodil i lovit¹⁷¹⁶ nebo cvičit.¹⁷¹⁷ Připomínal rovněž jeho narozeniny.¹⁷¹⁸ Odvezl si portrét jeho manželky a jeho, vyrobený z vosku.¹⁷¹⁹ Měsíce strávené v Heidelberku však Žerotínovi umožnily také navázat kontakt mj. se řadou šlechticů, např. neurčenými barony z Pappenheimu¹⁷²⁰ a z Donína¹⁷²¹ nebo s Otou ze Solmsu (1550–1612).¹⁷²² Zřejmě nejdůležitější však pro něj

---

¹⁷⁰⁹ *Itinerarium*, f. 26v (6. ledna 1592).

¹⁷¹⁰ „Advenerunt ad deductionem funeris, Richardus Princeps, <etiam> Comes Palatinus, qui in Simmern habitat et Friderici III. Electoris frater fuit, Johannes et Carolus, Comites Palatini, Duces Bipontini fratres et Princeps Ernestus cum fratre suo Georgio, Marchiones Badenses, 42 quoque Comites et Barones et multi nobiles.“ *Itinerarium*, f. 27v (25. ledna 1591).

¹⁷¹¹ „Cum autem iterum arcem ascenderemus, praestolabatur Richardus Princeps in foribus et unicuique principi, Baroni et nobili poretta manu gratulatus est de adventu [...].“ *Itinerarium*, f. 28v (27. ledna 1592). „[...] cum domino Maximiliano, Barone a Pappenheim, Romani Imperii Mareschalli haereditarii filio, sicut etiam cum domino Manasse de Corsant, domino a Bernis Gallo, amicitiam novam inivi.“ *Tamtéž* (28. ledna 1592).

¹⁷¹² „[...] dominus D. Johannes Jacobus Grynaeus [...] Heidelbergam venit Illustrissimo Electori de nova gubernatione orthodoxorum Helvetiorum nomine gratulaturus.“ *Itinerarium*, f. 35v (1. dubna 1592).

¹⁷¹³ *Itinerarium*, f. 111r. Na několik dní odjel z Heidelberku 11. března do Špýru, Wormsu a Frankenthalu, odkud se vrátil 14. března. *Itinerarium*, f. 75r–79v.

¹⁷¹⁴ *Itinerarium*, f. 63v.

¹⁷¹⁵ *Itinerarium*, f. 83r-v.

¹⁷¹⁶ *Itinerarium*, f. 73v (28. února), 83r (9. března 1594).

¹⁷¹⁷ *Itinerarium*, např. f. 70v (27. ledna), 81r (31. března 1594).

¹⁷¹⁸ *Itinerarium*, f. 74r (5. března 1594).

¹⁷¹⁹ „A coena Illustrissimo Electori valedixi et ab eo summissem [!] petii, ut clementer concederet, quo imaginem ejus et Electricis in cera habere possem, qui mihi clementer id concessit [...].“ *Itinerarium*, f. 83r (9. dubna 1594).

¹⁷²⁰ *Itinerarium*, f. 67r (12. ledna 1594).

¹⁷²¹ *Itinerarium*, f. 73r (26. února 1594).

¹⁷²² *Itinerarium*, f. 69v (26. ledna 1594).

bylo seznámení se s Kristiánem I. z Anhaltu (1568–1630). Ten do Heidelberku přijel 5. února 1594,¹⁷²³ avšak osobně se s ním Žerotín seznámil patrně až 31. března na obědě s Fridrichem IV.¹⁷²⁴ Znovu se s ním setkával v Řeznu při příležitosti konání říšského sněmu, o němž se dále ještě zmíním.

Od dalších významných osobností se Žerotín dozvídal řadu zajímavých zpráv o událostech především v zahraničí či o jejich pravděpodobném budoucím vývoji, jež oproti Valdštejnovi se zájmem sledoval, a to již v o několik let mladším věku. Kupříkladu jži k 22. dubnu 1592 si zapsal, co se dozvěděl o bojích o nástupnictví po štrasburském biskupu Janovi IV. z Manderscheid-Blankenheimu (1538–1592) po jeho smrti.¹⁷²⁵ Během zmíněného dlouhého pobytu v Heidelberku se např. dozvěděl o porážce arcivévodova vojska a zajetí španělského vyslance.¹⁷²⁶ Alchymista a profesor medicíny Oswald Croll (†1609)¹⁷²⁷ jej po svém návratu z Frankfurtu informoval o hrozící válce ve Francii a povstání v Anglii;¹⁷²⁸ o obnovených bojích mezi Katolickou ligou a francouzským králem a dalších událostech hovořil u oběda válečný sekretář mohučského kurfiřta Heinrich Kerben.¹⁷²⁹ Daniel Tossanus st. (1541–1602), na jehož kázání Žerotín opakovaně docházel, vyprávěl 8. února 1594, že Kristián I. z Anhaltu povede do Uher armádu o 2 000 vojáků, velitelem celého vojska bude Ferdinand II. Tyrolský a Matyáš bude jeho místodržícím.¹⁷³⁰ Dne 18. února informoval, že se Lyonští vzdali králi (což bylo potvrzeno o tři dny později)¹⁷³¹ a že Charles-Emmanuel de Savoie-Nemours (1567–1595), který bojoval na straně Katolické ligy a jenž byl v Lyonu uvězněn, se znovu pokusil uprchnout,

---

¹⁷²³ *Itinerarium*, f. 71v.

¹⁷²⁴ „Jussu illustrissimi Electoris aulam conscendi [...] et ibi pransus sum; aderat quoque tum Illustrissimus Princeps Anhaltinus.“ *Itinerarium*, f. 81r.

¹⁷²⁵ „[...] episcopus Argentinensis mortuus est. [...] tandem bellum exortum est, de quo inspice inpressos libros.“ *Itinerarium*, f. 37r.

¹⁷²⁶ „[...] commemoratum fuit Archiducis exercitum in ducatu Juliacensi in silva quadam caesum fuisse et Hispaniae Regis legatum captum esse, papae autem Legatum de arbore statim suspensum fuisse quod falsum fuit.“ *Itinerarium*, f. 66r (4. ledna 1594).

¹⁷²⁷ Jeho bratru Porphyriovi byl Žerotín na svatbě s Catharinou Zwicken. *Itinerarium*, f. 82r-v (6. a 8. dubna 1594).

¹⁷²⁸ „A concione narrabat Osvaldus Crolius, qui Francofurto redierat, bellum fore rursus in Gallia et regem colligere rursus exercitum, nolle etiam amplius tales inducias ferre. Idem narravit Jesuuitas instituisse rursus in Anglia seditionem [...].“ *Itinerarium*, f. 66v (9. ledna 1594).

¹⁷²⁹ „Eo die pransus est nobiscum Henricus Kerben, Moguntinus secretarius Illustrissimi Electoris bellicus, qui narravit se cum Bongarcio, Regis Galliae legato [...] pransum [et] cognovisse bellum in Gallia inter Ligarios et Regem recrudescere [...].“ *Itinerarium*, f. 67r-v (13. ledna 1594).

¹⁷³⁰ *Itinerarium*, f. 71v–72r.

¹⁷³¹ „Confirmatum fuit Lugdunenses se dedidisse regi.“ *Itinerarium*, f. 73r.

ale byl poznán a zadržen.¹⁷³² Dne 25. března poslal Tossanus Žerotínovi vzkaz, že se Paříž vzdala králi,¹⁷³³ což bylo potvrzeno den nato.¹⁷³⁴

Další informace získával korespondenčně, např. od Théodora de Bèze, který mu sdělil odpověď Jindřicha IV. Navarrského nekatolickým Francouzům na jejich náboženské požadavky,¹⁷³⁵ nebo od Johanna Jakoba Grynaea, od něž se dozvěděl, že mor v Basileji je na ústupu a že Albrecht z Hanau-Münzenburgu se vrátil ze Štrasburku.¹⁷³⁶ I tyto záznamy tedy dokumentují velký Žerotínův zájem o politické dění, válečné události a další noviny. Některé zprávy se ovšem později ukázaly jako mylné.¹⁷³⁷

Žerotín si zaznamenával také dění u dvora. V jeho zápisech se tak nacházejí zprávy o snaze francouzského vyslance získat od říšských knížat další vojsko pro svého panovníka¹⁷³⁸ nebo o audienci císařského vyslance Bohuslava Popela z Lobkovic. Při této příležitosti zazněla informace (není však jasné, kdo a komu ji sdělil), že skotský král konvertoval ke katolictví a že pobízel lékaře Alžběty I., aby ji otrávil.¹⁷³⁹

Odjezdem z Heidelberku Žerotínovo navazování kontaktů ani pobyty u dvora neskončily. V Tübingen se seznámil s několika dalšími členy rodů z Pappenheimu a Solmsu a jinými šlechtici.¹⁷⁴⁰ Především ale byl v kontaktu s řadou významných osob během pobytu v Řezně od 19. dubna do 15. června,¹⁷⁴¹ který se překrýval s konáním říšského sněmu. Ten se počínaje tímto rokem zasedal vždy právě zde.¹⁷⁴² Zajímavé jsou již Žerotínovy záznamy, v nichž zachytil příjezd účastníků do města. Prvním z nich byl

---

¹⁷³² „[...] narravit D. Tossanus Lugdunenses Regi se dedidisse et Ducem Nemursium [...] denuo evadere voluisse et corruptis vigilibus ad portam usque vestitu rustico pervenisse, sed agnitum rursum captum esse.“ *Itinerarium*, f. 72v.

¹⁷³³ „D. Tossanus misit schedulam, in qua scripsit se certa nova accepisse, Lutetiam regi se dedidisse XIII. Martii veteri stylo.“ *Itinerarium*, f. 80v (25. března 1594).

¹⁷³⁴ „[...] Lutetiae dedicio confirmata fuit a quodam ministro Gallo [...]“ *Itinerarium*, f. 80v (26. března 1594).

¹⁷³⁵ „Hoc die accepi literas a D. Beza, in quibus continetur responsio regis Galliae, quam dedit Evangelicis Gallis.“ *Itinerarium*, f. 74v (7. března 1594).

¹⁷³⁶ „Ex literis D. D. Iohannis Iacobi Gryn[a]ei intellexi pestem Basileae cessasse et Comitem Albertum ab Hannau Argentina illuc reversum esse.“ *Itinerarium*, f. 72v (14. února 1594).

¹⁷³⁷ *Itinerarium*, f. 66r (4. ledna), 66v (8. ledna), 74r (5. března 1594).

¹⁷³⁸ „Hoc eodem die venit legatus Galliae Bongarcus, ut regi rursus a Principibus Germaniae exercitum impetraret.“ *Itinerarium*, f. 67r (12. ledna 1594).

¹⁷³⁹ „[...] Caesariae Majestatis legatus Bohuslaus Poppel [...] in aulam fuit vocatus. [...] Narratum fuit regem Scotiae a nostra ad pontificiam religionem defecisse, instigasse quoque reginae Angliae medicum, ut reginae venenum propinaret.“ *Itinerarium*, f. 73v–74r (1. března 1594).

¹⁷⁴⁰ *Itinerarium*, f. 85r (14. dubna 1594).

¹⁷⁴¹ *Itinerarium*, f. 87r–107v.

¹⁷⁴² Josef LEEB, *Reichstage und Reichstagsaktenforschung in Regensburg*, Akademie Aktuell. Zeitschrift der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 15, 2014, č. 4, s. 48–51; dostupné na https://www.badw.de/de/publikationen/akademieAktuell/2015/55/0415_10_Leeb_V04.pdf (přístup: 1. 9. 2016). Tento autor podle informací zde uvedených připravuje o tomto sněmu práci nazvanou *Der Reichstag zu Regensburg 1594*. Srov. Maximilian LANZINNER, *Facetten des periodischen Reichstags in Regensburg*, in: Klemens Unger – Peter Styra – Wolfgang Neiser (Hrsg.), *Regensburg zur Zeit des Immerwährenden Reichstags. Kultur-historische Aspekte einer Epoche der Stadtgeschichte*, Regensburg 2013, s. 47–61.

würzburgský biskup Julius Echter z Mespelbrunnu (1545–1617),¹⁷⁴³ doprovázený 150 jezdci a 36 vozy.¹⁷⁴⁴ Následně přijížděly a byly vítány další osobnosti a Žerotín obvykle sledoval opět početnost doprovodu, která odpovídala společenskému postavení dané osoby a zároveň ji vyjadřovala.¹⁷⁴⁵ Proto jej překvapilo, když s trevírským arcibiskupem Johannem VII. ze Schönenbergu (1525–1599) přijelo „pouze“ 100 jezdců.¹⁷⁴⁶ Nejpodrobnější je pochopitelně zápis věnovaný příjezdu Rudolfa II., obsahující výčet všech účastníků průvodu.¹⁷⁴⁷ Kdykoli se mu jej poté podařilo spatřit u dvora, učinil si o tom poznámku do deníku.¹⁷⁴⁸ Kromě dvora rovněž zacházel na radnici, kde sněm zasedal.¹⁷⁴⁹ Zvláště podrobný je záznam věnovaný zasedání z 30. května 1594, kde zaujme mj. poznámka, že viděl „poprvé se smát císaře, který má jinak vždycky poněkud přísný výraz ve tváři.“¹⁷⁵⁰ Rovněž jej několikrát doprovázel do kaple.¹⁷⁵¹

Kromě Rudolfa II. měl možnost setkávat se s mnoha dalšími osobnostmi, pocházejícími z českých i z německých zemí. Z první skupiny lze zmínit alespoň členy jeho vlastní rodiny Jana Diviše¹⁷⁵² a Kašpara¹⁷⁵³ a blíže neurčené pány z Hradce¹⁷⁵⁴ a z Lipé.¹⁷⁵⁵ Z druhé skupiny se jedná především o zmíněného Kristiána I. z Anhaltu, s nímž Žerotín, jež často doprovázel, vídal se s ním ale i při jiných příležitostech.¹⁷⁵⁶ Dále se omezím pouze na některá nejvýznamnější jména. Prvním z nich je vévoda sasko-výmarský Fridrich Vilém I. (1562–1602), označovaný v deníku jako „administrátor“, vládnoucí za nezletilého Kristiána II. (1583–1611). Žerotín několikrát zavítal k jeho dvoru

---

¹⁷⁴³ O něm viz Gottfried MÄLZER, *Julius Echter. Leben und Werk*, Würzburg 1989.

¹⁷⁴⁴ „A prandio ivi visum Episcopum Herbipolitanum ingredientem cum centum et quinquaginta equitibus et 36 curribus, ipse eques incedebat instar aulici, barba ruffa et ca<p>pil<l>is longis.“ *Itinerarium*, f. 90r (6. května 1594).

¹⁷⁴⁵ Srov. *Itinerarium*, f. 39v (2. dubna), 40v (4. dubna), 51r (20. září 1593), 88v (29. dubna 1594) a zejména 90v–91r (7. května 1594).

¹⁷⁴⁶ „Paulo post hunc etiam ingressus est Trevirensis Archiepiscopus Elector vix centum equitibus stipatus, qui licet esset senex, eques tamen advenit.“ *Itinerarium*, f. 90v (7. května 1594).

¹⁷⁴⁷ *Itinerarium*, f. 91v–93r (8. května 1594).

¹⁷⁴⁸ Nejčastěji tato příležitost nastala, když Rudolf II. vycházel ze mše, resp. z kaple, viz *Itinerarium*, f. 98v, 99v, 100v–101r, 103v, 104r (28., 30. a 31. května a 2. – 4., 10. a 11. června 1594).

¹⁷⁴⁹ *Itinerarium*, f. 95v–98r (22., 23. a 27. května 1594).

¹⁷⁵⁰ „Ibi primum vidi Caesarem ridentem, qui alias vultu semper est severiore.“ *Itinerarium*, f. 97v (23. května 1594).

¹⁷⁵¹ *Itinerarium*, f. 102v, 106r (8. a 13. června 1594).

¹⁷⁵² *Itinerarium*, f. 87r (19. dubna 1594), 98r (27. května 1594) a passim.

¹⁷⁵³ *Itinerarium*, f. 93v (9. května), 95r (18. května 1594) a passim.

¹⁷⁵⁴ *Itinerarium*, f. 98v (27. května 1594).

¹⁷⁵⁵ *Itinerarium*, f. 99v (31. května 1594).

¹⁷⁵⁶ *Itinerarium*, f. 97v (24. května), 98v (27. května), 99r (29. května) a passim.

(z toho jednou proto, aby viděl hostinu, již uspořádal)¹⁷⁵⁷ nebo jej doprovázel.¹⁷⁵⁸ Dne 9. června se mu podařilo před něj po mši předstoupit a nabídnout mu své služby.¹⁷⁵⁹

Jako dalšího lze uvést mohučského arcibiskupa Wolfganga z Dalbergu (1538–1601). S ním se Žerotín seznámil na hostině na radnici, kde jej arcibiskupovi představil právě sasko-výmarský vévoda.¹⁷⁶⁰ Následujícího dne Žerotín doprovázel arcibiskupa z radnice domů a ten s ním poté po obědě krátce pohovořil, a protože Žerotín za několik dnů odjížděl, popřál mu šťastnou cestu. Žerotín mu nabídnul své služby.¹⁷⁶¹ Také jej několikrát doprovodil.¹⁷⁶² Seznámil se i se zbylými dvěma duchovními kurfiřty, se zmíněným trevírským arcibiskupem Johannem VII. ze Schönenbergu i s kolínským arcibiskupem Arnoštem Bavorským (1554–1612). Oběma nabídnul den před svým odjezdem své služby a doprovázel je.¹⁷⁶³ U druhého jmenovaného zůstal při této příležitosti na oběd; do deníku si poznamenal jména ostatních spolustolovníků, jako to obvykle činil i dříve.¹⁷⁶⁴ V souvislosti se třemi hostinami, jichž se zúčastnil během posledního týdne v Řezně, si při tom pomohl malým náčrtkem stolu, kolem něhož uvedl jména stolovníků tam, kde seděli.¹⁷⁶⁵ Podobně jako u početnosti doprovodu také zde byla důvodem, proč Žerotín věnoval takovou pozornost nejen výčtu jmen osob, ale také jejich rozesazení u stolu,¹⁷⁶⁶ skutečnost, že jejich pořadí či vzdálenost od určitého bodu (symbolu, předmětu, osoby) odrážely společenské postavení jednotlivých osob.

Z tohoto rozboru, který si nečiní nároky na úplnost, je patrné, že především pobyty v Heidelbergu a v Řezně Žerotínovi poskytly možnost seznámit se s desítkami významných představitelů říšské politiky a mnoha dalšími osobnostmi především z řad

---

¹⁷⁵⁷ „Finito prandio ivi in aulam Administratoris Saxonici visurus convivium, quod instituerat.“ *Itinerarium*, f. 100v (2. června 1594).

¹⁷⁵⁸ *Itinerarium*, f. 98v (28. května), 101v (6. června), 104r (10. června), 105v (13. června 1594).

¹⁷⁵⁹ „A concione opera nobilis Berberstorffii Administratorem Saxoniae adivi et studia mea <egi> ei obtuli, qui gratum sibi hoc meum studium esse declarans mihi omnem gratiam et benevolentiam pollicitus est.“ *Itinerarium*, f. 102 (9. června 1594).

¹⁷⁶⁰ „[...] Moguntinus quaesivit ex Administratore Saxoniae, nam essem, et illo respondente esse Zierotinum Baronem secumque hodie fuisse; ad me conversus volebat, ut se quoque inviserem.“ *Itinerarium*, f. 103r-v (9. června 1594).

¹⁷⁶¹ „[...] Moguntinum ex curia egredientem domum deduxi. Moguntinus in prandio proxime se me collocans valde humanum se mihi exhibuit. Prandio finito cum Elector ad fenestram subsisteret, me ad se vocari curavit et his verbis erga me usus est: [...] Postquam autem ei obnix <pro loco gratiae> gratias egissem et studia mea ei obtulis<s>sem et indicassem me quatuor dies saltem hic commoraturum, felix mihi iter precatus est.“ *Itinerarium*, f. 103v–104r (10. června 1594).

¹⁷⁶² *Itinerarium*, f. 104v–105v (11., 12. června 1594).

¹⁷⁶³ *Itinerarium*, f. 105v–106r (13. června 1594).

¹⁷⁶⁴ „Iussus ibidem in prandio mansi in tabula Electoris, quocum pransus est etiam [...]“ *Itinerarium*, f. 106r (13. června 1594).

¹⁷⁶⁵ *Itinerarium*, f. 103r (9. června), 104v (11. června), 105r (12. června 1594).

¹⁷⁶⁶ Srov. též *Itinerarium*, f. 99r (29. května), 100v (2. června 1594), kde Žerotín zaznamenal také zasedací pořádek, ale bez využití náčrtku.

šlechty. Jejich úlohu lze tedy označit především za socializační. S tím souvisí i to, že Žerotín zde se učil poznávat složitý hierarchický systém dvora. Nerovnost byla vizualizována pomocí systému symbolů,¹⁷⁶⁷ z nichž Žerotínovy záznamy obsahují příklady především dvou – početnosti doprovodu při příjezdu do města a „zasedacího pořádku“. Dvory tak byly rovněž dobrou školou ve čtení a rozeznávání těchto znaků.

7. 3. *Valdštejnovo zapojení do sítě kontaktů a vazeb po návratu na Moravu*

Deníkové záznamy z období přibližně roku a půl od Valdštejnova návratu na Moravu 5. června 1602 do 31. prosince 1603, kdy jeho deník končí, jsou obvykle poměrně stručné a zachycují především, s kým a kde se Valdštejn stýkal a s kým si dopisoval. V této podkapitole, v níž se pokouším rekonstruovat jeho vztahovou síť tak, jak se utvořila během řečeného období, sleduji nejen osoby, s nimiž byl v kontaktu, ale rovněž místa, kde v této době pobýval a mezi nimiž se pohyboval. Nemělo by smysl podávat zde úplný výčet všech míst jeho pobytu. Avšak ačkoli řadu věcí vyřizoval vedle osobních setkání také korespondenčně, bylo utváření jeho sítě kontaktů do značné míry podmíněno prostorem, v němž se pohyboval, a naopak jeho cesty na území Moravy i v rámci habsburského soustátí bývaly určeny již navázanými kontakty. Tyto dvě otázky – prostoru, v němž se pohyboval, a okruhu osob, s nimiž se setkával – tedy nelze oddělit.

Do října roku 1602, kdy Valdštejn převzal od svých poručníků zděděný majetek, pobýval především v Třebíči, která patřila jeho poručníkovi Smilovi Osovskému z Doubravice. Právě příjezd do Třebíče 5. června 1602 považoval za konec své cesty. Osovský tehdy nebyl přítomen, dorazil až druhého dne a 8. června daroval svému poručenci dva koně.¹⁷⁶⁸ Je příznačné, že toto město rovněž Valdštejn během prvních měsíců po návratu z cest neuvádí jako místo, kam *se vydal na cestu* nebo kam *jel*, ale kam *se vracel*. Naposledy tuto formulaci použil 19. října, tedy dva dny před převzetím Sádku. Jak jsem se zmínil v kap. 7. 1., nazýval Valdštejn Osovského původně svým otcem, avšak počínaje svým návratem na Moravu jej v latině označuje jako „tutora“, tedy poručníka nebo opatrovníka. Činí tak až do 21. října, kdy mu Osovský předal sádecké panství. Od té doby pro něj používá pojmenování „Trebicensis“, tedy Třebíčský nebo Třebický. Poprvé je

---

¹⁷⁶⁷ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 40–51.

¹⁷⁶⁸ *Diarium*, f. 323v.

takto označen již 22. října 1602, kdy byli společně na lovu v okolí Sádku, kde Osovský s Valdštejnem ještě toho dne zůstal. Do té doby byli pravděpodobně povětšinou v každodenním kontaktu a Valdštejn ve svých zápiscích sleduje i jeho pohyb. I po říjnu 1602 Valdštejn několikrát zavítal do Třebíče a s Osovským byl v poměrně častém osobním i korespondenčním styku. Na podrobnosti je však povětšinou skoupý (jinak tomu obvykle není ani v případě osob, o nichž pojednám níže), výjimkou je pouze zápis k 16. listopadu 1602, kdy s Valdštejnem jednal Václav Zahrádecký ze Zahrádek jménem Osovského, který od Valdštejna požadoval 10 000 (měna není v deníku uvedena) za zdárné poručnictví. Valdštejn tento „nestoudně nerozumný a nerozumně nestoudný Třebického požadavek“ odmítl.¹⁷⁶⁹ Dne 27. července 1603 po něm Osovský požadoval propuštění moravskobudějovického faráře Jakuba. O dva dny později a 14. srpna se o této situaci radil s dalšími faráři,¹⁷⁷⁰ avšak své rozhodnutí Valdštejn do deníku nezaznamenal.

Jestliže od června do října 1602 označoval Valdštejn jako místo, kam se navracel, Třebíč, po převzetí Brtnice a Moravských Budějovic 31. října 1602 jím bylo první z těchto dvou měst. To označoval jako svůj domov, např. 23. prosince 1602: „Po obědě jsem se vrátil domů do Brtnice.“¹⁷⁷¹ Poprvé sem zavítal až 8. září 1602. Přenocoval zde a druhého dne po obědě odtud odjel zpět do Třebíče.¹⁷⁷² Po převzetí Brtnice zde přijímal své hosty, jimiž byli mezi jinými jihlavští radní,¹⁷⁷³ Matyáš Borbonius z Borbenheimu,¹⁷⁷⁴ „paní Rukardová se synem“¹⁷⁷⁵ nebo brtnický farář Matyáš Chytraeus,¹⁷⁷⁶ a jednal s úředníky a správci svého panství.¹⁷⁷⁷ Mezi nimi byli např. Zikmund a Vilém Onešové z Břesovic,¹⁷⁷⁸ z nichž druhý jmenovaný je doložen od roku 1598 jako úředník na Brtnici.¹⁷⁷⁹ Přišel sem za ním i sádecký správce a jistý Blekta, pravděpodobně Kryštof Blekta z Outěchovic.¹⁷⁸⁰ Často se zde setkával s Jiřím Volfem Křineckým z Ronova, jenž byl donedávna

---

¹⁷⁶⁹ „Venit ad me Wenceslaus Zahradecius; agit mecum loco Trebiczensis, ut in signum gratitudinis tutelae bene administratae Trebiczensi donem decem millia, quae loco Novovesseli ab avia obtinuit mihi. Verum consideratis ego impudenter imprudentem imprudentem Trebiczensis petitionem renuo; atque ita re infecta postea Zahradecius discedere coactus fuit.“ *Diarium*, f. 332v–333r.

¹⁷⁷⁰ *Diarium*, f. 354r–v, 355v.

¹⁷⁷¹ „Post prandium redii domum Brtniczium.“ *Diarium*, f. 355r.

¹⁷⁷² *Diarium*, f. 328v, viz ediční část této práce, s. 481.

¹⁷⁷³ „Venerunt ad me quatuor senatores Iglavienses [...]“ *Diarium*, f. 334r (5. prosince 1602).

¹⁷⁷⁴ *Diarium*, f. 333v (28. a 29. listopadu 1602).

¹⁷⁷⁵ *Diarium*, f. 333r (22. listopadu 1602).

¹⁷⁷⁶ *Diarium*, passim. Chytraea na Brtnici povolal r. 1594 Hynek Brtnický z Valdštejna. J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 118. Kromě něj do Brtnice zajížděli rovněž farář novoveselský, moravskobudějovický nebo starecký.

¹⁷⁷⁷ K úřednickému aparátu na Brtnici v době Zdeňka Brtnického z Valdštejna J. JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice*, s. 121.

¹⁷⁷⁸ *Diarium*, f. 348r (17. května 1603).

¹⁷⁷⁹ M. ZAORALOVÁ, *Vývoj správy*, s. 262–263.

¹⁷⁸⁰ „Veniunt praefectus Sadeczensis et Blekta.“ *Diarium*, f. 332v (12. listopadu 1602).

poručníkem brtnického a moravskobudějovického panství a který mu pomáhal seznámit se s brtnickým účetnictvím. Začali 13. listopadu 1602,¹⁷⁸¹ tedy dva týdny po předání majetku, a po asi třítydenní přestávce, zapříčiněné mj. Křineckého absencí, pokračovali 3. prosince a následujícího dne skončili.¹⁷⁸² Několikrát byl Valdštejn nucen řešit spory nebo rozepře, např. 11. listopadu 1602 si v souvislosti s jednou situací poznamenal: „Přišel Hynek a Budějovičtí, radí mi o svém sporu s Královcem.“¹⁷⁸³

• • •

Třebíč a od října 1602 Brtnici lze označit jako místa Valdštejnova „trvalého“ pobytu, avšak poměrně často se odtud vzdaloval. Především se po převzetí zděděného majetku přesouval mezi jednotlivými místy, která mu náležela. Hned 5. prosince 1602 se věnoval moravskobudějovickým účtům, se sádeckými se seznámil až 24. a 25. dubna 1603. Z těchto dvou míst zajížděl častěji do Sádku. Důvody nejsou z deníkových zápisů zřejmé – Valdštejn obvykle nepoznamenává nic víc, než že na dané místo přijel, zůstal zde nebo odtud odjel. Jednou z příčin však může být poloha Sádku v jedné přímce mezi Brtnicí a Moravskými Budějovicemi. Rovněž konal inspekční cesty do Opatova, Slavic, Mikulovic a dalších vesnic.

Valdštejn často mířil do míst, kde měl možnost setkat se s některými ze svých „přátel“. Zčásti se jednalo o tytéž osoby, s nimiž byl v kontaktu ještě před svými studijními cestami. Kromě Křineckého a Osovského je třeba zmínit zejména jeho babičku Alenu Berkovou na Novém Veselí, kam za ní Valdštejn několikrát zamířil. Byl s ní i v častém korespondenčním kontaktu. Podrobností však uvádí minimum. Např. 13. června 1602 mu věnovala 100 tolarů.¹⁷⁸⁴ Přesně o rok později si poznamenává, že byl „před odjezdem [do Jihlavy] babičkou pokárán kvůli jakési malichernosti“.¹⁷⁸⁵ Dva dny nato si zapsal, že Jan Hynek z Velenova utišil jeho babičku, která se na něj dle Valdštejna nezaslouženě hněvala.¹⁷⁸⁶ Dne 5. listopadu 1603 si Valdštejnovi opět stěžovala kvůli jeho drábovi.¹⁷⁸⁷

---

¹⁷⁸¹ „Venit Křinecký; inchoantur rationes cum scribis. [...] Intersum rationibus scribarum.“ *Diarium*, f. 332v (13. a 14. listopadu 1602).

¹⁷⁸² „Quoniam in Novembri propter discessum Křinecký rationes cum scribis non poterant absolvi, eo die redeunte Křinecký Brtniczium denuo incipiuntur. [...] Absolvuntur rationes Brtniczenses.“, f. 333v–334r, 346v (3. a 4. prosince 1602).

¹⁷⁸³ „Venit Hynkonius et Budoviczenses, consulunt me de sua controversia cum Kralowecz.“ *Diarium*, f. 332v.
¹⁷⁸⁴ *Diarium*, f. 324r.

¹⁷⁸⁵ „Proficiscor Iglaviam; ante discessum objurgor ab avia propter inconstantiam quandam.“ *Diarium*, f. 351r.

¹⁷⁸⁶ „Placat Hynkonius aviam mihi quidem iratam (tamen immerenti).“ *Diarium*, f. 351r (15. června 1603).

¹⁷⁸⁷ *Diarium*, f. 361v, viz ediční část této práce, s. 496.

Kromě Aleny Meziříčské byl z Valdštejnových blízkých příbuzných v roce 1602 naživu již jen Jiří Kryštof Teufel z Gundersdorfu, vdovec po Valdštejnově tetě Markétě. Ta zemřela před 6. červnem 1600, kdy se o jejím úmrtí dozvěděl Valdštejn.¹⁷⁸⁸ S Teufelem se dvakrát sešel brzy po návratu v červnu 1602,¹⁷⁸⁹ později 15. července mu Teufel předal náhrdelník odkázaný Markétou a věnoval mu koně.¹⁷⁹⁰ Od 6. do 8. ledna 1603 se Valdštejn zúčastnil jeho svatby ve Vídni,¹⁷⁹¹ což byl Valdštejnův jediný doložený pobyt v tomto městě po návratu z cest. Jméno nevěsty deník neprozrazuje, avšak ve smlouvě o prodeji dědictví po Teufelovi z 23. dubna 1608 je jako jeho vdova jmenována Marie Barbora Prejnarová.¹⁷⁹² Ze záznamu k 23. srpnu 1602 se dovídáme, že u Teufelovy „milé“ poobědval během krátkého pobytu ve Znojmě.¹⁷⁹³ Tam během sledované doby zavítal již pouze při cestě na její svatbu s Teufelem a zpět.

Kromě této svatby se zúčastnil ještě několika dalších. Nejprve Hynka z Náchoda, jež znal z doby studia ve Štrasburku, konané 20. srpna 1602 v Dunajovicích.¹⁷⁹⁴ Dále byl přítomen 25. – 27. listopadu 1602 sňatku Zikmunda Volfa Jankovského v Třebíči, na kterou jej pozval Osovský.¹⁷⁹⁵ Ve dnech 21. – 23. října 1603 se zúčastnil oddavek dcery nejvyššího českého zemského sudí Volfa Novohradského z Kolovrat (†1609) Johany Apolonie s Ondřejem Hoffmannem z Grünpüchlu,¹⁷⁹⁶ což mu umožnilo setkat se např. s Petrem Vokem z Rožmberka (1539–1611) nebo Divišem Slavatou z Chlumu a Košumberka (1586–1623). V neposlední řadě byl 23. – 25. listopadu 1603 na svatbě Polyxeny, rozené z Pernštejna (1567–1642), se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic (1568–1628).¹⁷⁹⁷ Během těchto dnů dvakrát obědval s Janem Rudolfem Trčkou z Lípy (1557–1634) a poslední den doprovázel Lobkovice k němu domů. Dne 1. srpna 1602

---

¹⁷⁸⁸ *Diarium*, f. 120r.

¹⁷⁸⁹ *Diarium*, f. 324r-v (20., 21. a 29. června 1602).

¹⁷⁹⁰ „Dono mihi dedit Teufelius equum et tradidit monile a domina amita legatum.“ *Diarium*, f. 325v.

¹⁷⁹¹ *Diarium*, f. 337r. Pozvání na svatbu Valdštejn obdržel 9. prosince 1602, viz *Diarium*, f. 334r.

¹⁷⁹² M. ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, s. 378–379.

¹⁷⁹³ „Coenavi apud amasiam domini Teufelii.“ *Diarium*, f. 327v.

¹⁷⁹⁴ Valdštejnovi se tehdy spolu s blíže neurčeným Slavatou (patrně se jednalo o Diviše, s nímž se poté několikrát setkal) dostalo cti vyzvednout jménem ženicha nevěstu a přivést ji: „Post prandium ego missus fui cum Slavata ad excipiendam sponsam et offerendum currum holosericum nigrum nomine sponsi. Postea mihi injunctum fuit munus structoris vel praescissoris, unde ea vespere reportavi ein hauptuch.“ *Tamtéž*. Slavnost trvala ještě následujícího dne a až 22. srpna odjel Valdštejn přes Tavíkovice a Višňové směrem na Znojmo, kam přibyl následujícího dne (viz výše v hlavním textu).

¹⁷⁹⁵ *Diarium*, f. 333r-v.

¹⁷⁹⁶ *Diarium*, f. 360r (21. října 1603), viz ediční část této práce, s. 493. Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana*, s. 72.

¹⁷⁹⁷ *Diarium*, f. 363r, viz ediční část této práce, s. 499. O této svatbě především Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016, s. 234–237. O manželství tohoto páru viz *tamtéž*, s. 237–306; Pavel MAREK, *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna* (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek 1), České Budějovice 2005, s. 40–56.

obdržel od Jiřího Zikmunda Prakšického ze Zástřizl pozvání na jeho svatbu s Eliškou z Olešničky, ale o tom, zda se jí zúčastnil, není v deníku zmínka.¹⁷⁹⁸ S Prakšickým se viděl během sledované doby ještě 2. července 1602 v Olomouci, kde Valdštejn pobyl spolu s Osovským od 24. června do 3. července.¹⁷⁹⁹

V občasném kontaktu, především korespondenčním, byl Valdštejn i se zmíněným Janem Hynkem z Velenova. Osobně se setkali např. 12. dubna 1603 v Brně, kde byli oba na sněmu;¹⁸⁰⁰ 23. července téhož roku jej neúspěšně hledal v Jihlavě, a tak se za ním vydal do Heslova.¹⁸⁰¹ Kontakt s Valdštejnem z doby před červnem 1602 i poté máme doložený ještě u několika dalších lidí, které znal z dřívější doby. Těmi jsou Jan Ursinus z Marlishausenu,¹⁸⁰² Jindřich Zahrádecký ze Zahrádek¹⁸⁰³ a Ondřej z Gileisu,¹⁸⁰⁴ které všechny znal již z 90. let, dále Zikmund Matěj Vencelík,¹⁸⁰⁵ kterého znal z dob italských studií, a Stephen Lesieur,¹⁸⁰⁶ jehož poznal v Anglii 9. července 1600, kdy měl audienci u Alžběty I.¹⁸⁰⁷

V neposlední řadě byl v kontaktu i s Karlem starším ze Žerotína, za nímž se několikrát vydal do Rosic, např. 20. – 22. prosince 1602,¹⁸⁰⁸ a shodou okolností přesně ve stejnou dobu i o rok později;¹⁸⁰⁹ 5. září 1603 se s ním setkal v Mladoňovicích.¹⁸¹⁰ Obě zmíněná setkání z roku 1603 využil k poradě ve věci svého chystaného sňatku s Magdalénou z Thurnu, jemuž se věnuji v následující podkapitole. Rovněž se dochovala malá část jejich korespondence z této doby, a sice dva Žerotínovy dopisy Valdštejnovi z roku 1602; pro sledované období však deník hovoří o deseti Žerotínových dopisech a šesti Valdštejnových. Celkem se z Žerotínových dopisů Valdštejnovi zachovalo deset listů z let 1595–1605, další tři dochované Žerotínovy listy byly adresovány Ropalovi.

Již jsem se zmínil o tom, že Valdštejn byl opět v kontaktu rovněž se Zdeňkem Roupovským z Roupova. S jistotou to lze říct pouze o jeho návštěvě Roupovce v Brně

---

¹⁷⁹⁸ *Diarium*, f. 326v.

¹⁷⁹⁹ *Diarium*, f. 324v–325r.

¹⁸⁰⁰ *Diarium*, f. 345v.

¹⁸⁰¹ „Tendo Iglaviam; non invento ibi Hynkonio pergo in praedium eius Geslow et ibi de quibusdam necessariis cum eo confero.“ *Diarium*, f. 354r.

¹⁸⁰² *Diarium*, f. 324r (20. června 1602).

¹⁸⁰³ *Diarium*, f. 340v (18. února 1603).

¹⁸⁰⁴ *Diarium*, f. 326v (3. srpna 1602).

¹⁸⁰⁵ *Diarium*, f. 343v (24. března 1603). Dne 4. listopadu od něj dostal dopis ještě z Itálie. *Diarium*, f. 332r. Nejspíše byl na návštěvě u Valdštejna i na jeho narozeniny 12. května 1603 („junior Wenczelik“). *Diarium*, f. 347v–348r.

¹⁸⁰⁶ *Diarium*, f. 359r (8. října 1603), viz ediční část této práce, s. 491.

¹⁸⁰⁷ *Diarium*, f. 146r, viz ediční část této práce, s. 358.

¹⁸⁰⁸ *Diarium*, f. 335r.

¹⁸⁰⁹ *Diarium*, f. 364v, viz ediční část této práce, s. 503.

¹⁸¹⁰ *Diarium*, f. 356v.

12. září 1602, kde Valdštejn uvádí i Roupovcovo křestní jméno. Pro další setkání v červnu a září 1602 a pro zmínku o dvojici dopisů v říjnu 1602 není zřejmé, zda se jedná právě o něj, nebo o jiného člena rodu. Ve dnech 26. a 27. června 1602 se v Olomouci setkal s „mladším Roupovcem“, resp. „Roupovcovým synem“. Na ostatních místech používá Valdštejn označení „(pán) Roupovec“ nebo „pán z Roupova“. Je tedy pravděpodobné, že 26. a 27. června a 12. října 1602 se setkal se Zdeňkem, zatímco při dalších příležitostech by se jednalo patrně o jeho otce Viléma († asi 1629), pozdějšího nejvyššího sudího a následně nejvyššího komorníka.¹⁸¹¹ Dne 13. září 1602, kdy pobýval v Brně, si Valdštejn poznamenal: „Povolał jsem pana komorníka Jeronýma [Václava] z Thurnu, [Viléma?] Roupovce [z Roupova] a Václava Zahrádeckého [ze Zahrádek], aby prostředkovali u poručníka [Smila Osovského z Doubravic] ve věci předání otcovských statků. Poté jsem posnídal u Roupovce, s nímž jsem poté vstoupil na soud, a zde na zákrok jiných osob přislíbil, že ráčí předat [majetky] 21. října.“¹⁸¹² Dne 11. září, taktéž v Brně, hovořil Valdštejn na soudu s Roupovcem „o svých věcech“. Bližší podrobnosti do deníku nepoznamenal, ale vzhledem k Valdštejnovu jednání o dva dny později lze usuzovat, že se jednalo právě o předání statků a o další postup. Dále u Roupovce večeřel 22. září, 11. října mu zaslal dopis a 16. října 1602 od něj obdržel odpověď. Vzhledem k tomu, že za několik dní skutečně došlo k předání zděděných majetků Valdštejnovi, lze předpokládat, že předmětem korespondence byla opět tato záležitost. Případné další kontakty mezi Roupovci a Valdštejnem nejsou deníkem podchyceny.

Se zmíněným Jeronýmem Václavem z Thurnu (†1613) se Valdštejn setkal ještě 18. a 24. září 1602. Kromě něj byl v této době v kontaktu, byť jen korespondenčním, i s dalším členem tohoto rodu, Jindřichem Matyášem z Thurnu (1567–1640). Dne 12. prosince 1602 pozval k sobě na večeři některé význačné vojáky z Thurnova vojska, patrně velitele nebo důstojníky, následujícího dne za ním poslal do Jihlavy Ropala. Dne 17. prosince obdržel od Thurna dopis.¹⁸¹³ Více kontaktů mezi nimi deník nedokumentuje.

• • •

Valdštejn pochopitelně navazoval po svém návratu na Moravu kontakty i s osobami, u nichž nemáme doklad pro to, že je osobně poznal již v 90. letech.

---

¹⁸¹¹ O něm František HRUBÝ, *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*, Český časopis historický 43, 1937, s. 24–50, zde s. 34–44.

¹⁸¹² *Diarium*, f. 328v–329r, viz ediční část této práce, s. 482.

¹⁸¹³ *Diarium*, f. 334v.

Nepřekvapí, že mezi nimi nalezneme některé členy rodů Valdštejnů a Žerotínů. Z prvních jmenovaných jde zejména o jeho vzdálené příbuzné Adama st. (†1615) a Adama ml. z Valdštejna (1570–1638), kterého poprvé poznal 28. prosince 1602 na Žehušicích.¹⁸¹⁴ Zúčastnil se např. křtin potomků prvního jmenovaného – Marie Jany (4. září 1602)¹⁸¹⁵ a Albrechta Viléma (11. listopadu 1603),¹⁸¹⁶ který ale ještě před koncem téhož měsíce zemřel.¹⁸¹⁷ U prvního křtu Valdštejn uvádí jako další kmotry blíže neurčené pány z Hasištejna a ze Salmu, Karla Teufela, Kašpara ze Žerotína a Jindřicha z Donína,¹⁸¹⁸ u druhého nezmiňuje nikoho, doložení však jsou Adam ml. z Valdštejna, Štěpán Jiří ze Šternberka, Bohuslav Jáchym Hasištejnský z Lobkovic, Adam Slavata z Chlumu a Košumberka a Smil Osovský z Doubravic, přítomni byli i manželé Trčkovi.¹⁸¹⁹

Vedle Adama st. a ml. z Valdštejna se 29. června 1603 setkal také s mladým Albrechtem z Valdštejna (1583–1634).¹⁸²⁰ Ze Žerotínů se v deníku objevuje vedle Karla staršího ze Žerotína především jméno jeho mladšího bratra Jana Diviše (1580–1616), jehož matce Magdaléně Slavatové z Chlumu a Košumberka byl 8. dubna 1603 na pohřbu,¹⁸²¹ méně často také Kašpara ze Žerotína.

Dále deník dokládá několik Valdštejnových setkání s bratrem jeho nevlastního otce Zdeňka Berky z Dubé, nejvyšším moravským komorníkem a moravským zemským hejtmanem Ladislavem (†1613). Poprvé se s ním viděl již 25. června 1602 v Olomouci,¹⁸²² 15. ledna 1603 se zúčastnil křtin jeho syna Zachariáše Zdislava, jemuž byl za kmotra.¹⁸²³ Několik setkání s Valdštejnem je doloženo i pro Diviše Slavatu z Chlumu a Košumberka,¹⁸²⁴ v deníku blíže neurčeného Hasištejna, nejspíše zmíněného Bohuslava Jáchyma (1546–1605), dále Jiřího Bořitu z Martinic, Jaroslava a Viléma Dubského z Třebomyslic, Jindřicha Otíka, Štěpána Jiřího ze Šternberka, zmíněného Václava Zahrádeckého ze Zahrádek, Karla Teufela a blíže neurčené členy rodu Kouniců (patrně

¹⁸¹⁴ „Reperi ibi Waldsteinium iuniorem agnatum, in eo cum eo notitiam.“ *Diarium*, f. 335r.

¹⁸¹⁵ *Diarium*, f. 328r, viz ediční část této práce, s. 481.

¹⁸¹⁶ *Diarium*, f. 362r, viz ediční část této práce, s. 497. Albrecht Vilém z Valdštejna se narodil 20. října, M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfského dvořana*, s. 72.

¹⁸¹⁷ Valdštejn k 26. listopadu zaznamenal, že se o tom Adam st. z Valdštejna právě dozvěděl, načež opustil Prahu. *Diarium*, f. 363r, viz ediční část této práce, s. 499.

¹⁸¹⁸ S Jindřichem z Donína se Valdštejn setkal ještě 2. září 1602. *Diarium*, f. 328r, viz ediční část této práce, s. 480.

¹⁸¹⁹ P. MAŤA, *Rituál zásnub*, s. 14.

¹⁸²⁰ *Diarium*, f. 351r.

¹⁸²¹ *Diarium*, f. 345r.

¹⁸²² *Diarium*, f. 324v.

¹⁸²³ „Suscepi ex sacro fonte filium D[omini] Archicamerarii Ladislai Berkovii, cui impositum est nomen Zacharias Stislaw.“ *Diarium*, f. 337v.

¹⁸²⁴ Srov. pozn. 1794 této práce.

Oldřicha, 1569–1617) a Rechmberků. Po jednom setkání deník eviduje např. s Jaroslavem Libštejnským z Kolovrat,¹⁸²⁵ a jeho bratry Heraltem Václavem¹⁸²⁶ a Zdeňkem Lvem.¹⁸²⁷

• • •

Na závěr této podkapitoly lze shrnout, že prostor, v němž se Valdštejn pohyboval, byl povětšinou omezen na západní Moravu. Většina míst, do nichž zavítal, leží v trojúhelníku, jehož vrcholy tvoří Jihlava, Rosice a Moravské Budějovice. Nejčastěji pobýval nejprve v Třebíči u svého poručníka, po převzetí zděděných statků hlavně na Brtnici a dalším zděděném majetku. Odtud se vzdaloval především na místa spjatá s osobami, k nimž měl dlouhodobé vazby (Třebíč, Rosice, Nové Veselí, Jihlava). Mimo vymezené území podnikal cesty spíše příležitostně, především v souvislosti se svojí účastí na sněmech (Brno), svatbách či křtinách (Vídeň, Praha, Žehušice) a s hledáním partnerky.

Kromě udržování starých kontaktů navazoval i nové, k čemuž měl první příležitost již v červnu 1602 v Olomouci, kam zavítal společně se svým poručníkem Smilem Osovským z Doubravice. Během poměrně krátké doby po návratu na Moravu již vešel ve známost s řadou aristokratů, často příslušníků velmi významných rodů (Berkové, Slavatové, Martinicové, Kolovratové, Šternberkové, Žerotínové) včetně jeho vzdálených příbuzných z rodu Valdštejnů. V některých případech pozorujeme, byť povětšinou jen v náznacích, třecí plochy nebo neshody, především s Osovským a babičkou Alenou. Jindy naopak dokázal svých kontaktů využít ve svůj prospěch, např. ve zmíněné situaci z 13. září 1602, kdy podnikl v Brně úspěšný pokus přimět s pomocí tří osob Osovského, aby stanovil datum předání Sádka Valdštejnovi. O jeho zapojení spřízněných osob při volbě partnerky a během samotných námluv s ní viz následující podkapitolu.

Pro další léta chybí údaje srovnatelné s obdobím od června 1602 do konce roku 1603. Avšak Valdštejnův druhý sňatek, uzavřený s Kateřinou Křineckou z Ronova, tedy příbuznou Jiřího Volfa Křineckého z Ronova,¹⁸²⁸ nenasvědčuje tomu, že by se během uplynulých let Valdštejnovo pole působnosti rozšířilo mimo zmíněnou oblast západní Moravy.

---

¹⁸²⁵ *Diarium*, f. 359r (7. října 1603), viz ediční část této práce, s. 491.

¹⁸²⁶ *Diarium*, f. 361v (1. listopadu 1603), viz ediční část této práce, s. 495.

¹⁸²⁷ *Diarium*, f. 362v (22. listopadu 1603), viz ediční část této práce, s. 498.

¹⁸²⁸ Není dokonce vyloučeno, že se jednalo o jeho dceru, již „vzvedl z posvátného pramene“ 30. července 1596. *Diarium*, f. 7v, viz ediční část této práce, s. 316. V takovém případě by jí v době sňatku bylo 21 let.

7. 4. Valdštejn a ženy

Valdštejn bohužel ve svém deníku zmiňuje setkání a další kontakty se ženami velmi sporadicky, přičemž většinou se jedná o jeho ženské příbuzné a budoucí manželku Magdalénu z Thurnu.¹⁸²⁹ A pokud odečteme i manželky panovníků a Alžbětu I., zbyde již zmínek jen několik. Mezi záznamy pořizovanými během cest za vzděláním se jedna týká svatby Margarethy Brandin, již vedl 27. října 1598 do kostela,¹⁸³⁰ a další dvě návštěv paní z Rabensteinu z 13. ledna¹⁸³¹ a 12. července 1598,¹⁸³² kdy v obou případech přišla i se slečnou z Erbachu.¹⁸³³ Mimo to Valdštejn zmiňuje některé ženy, s nimiž nedošlo k rozhovoru ani vůbec k osobnímu kontaktu, jež jej ale něčím zaujaly, např. 9. července 1600 dvorní dámy na dvoře Alžběty I., jejichž krásný oděv na něj zapůsobil,¹⁸³⁴ v Londýně šestici sester, které všechny hrály na hudební nástroje a zpívaly,¹⁸³⁵ nebo 17 letou dívku hrající s muži míčovou hru.¹⁸³⁶ Ke 2. červenci 1600 si přičinil poznámku „o třech ženách zlatníků“.¹⁸³⁷ G. W. Groos se domnívá, že poznámku nelze chápat doslova jako manželky zlatníků, ale jako krásné ženy, tedy krásné tak, jako by je zlatník vyrobil.¹⁸³⁸

Mnoho informací neposkytuje ani Valdštejnův památník. V něm jsou vedle záznamu od Valdštejnovy matky Zuzany pouze dva další, které pocházejí od žen. Mají ve srovnání s ostatními zápisy do památníku poměrně specifickou, velmi zjednodušenou podobu¹⁸³⁹ – obsahují pouze podpis a nebyly tedy původně ani datované: „Claudelane ne de madame Laduchce dedron [?],“¹⁸⁴⁰ a „Caterine de morichier, dame a me dame la

---

¹⁸²⁹ O jejích námluvách se na stránkách deníku vyjadřoval naopak dosti otevřeně, zvláště v porovnání právě se zbytkem deníku, a těmto záznamům se také již dostalo pozornosti badatelů. Viz pozn. 23–25 této práce.

¹⁸³⁰ *Diarium*, f. 40r (17., resp. 27. října 1598).

¹⁸³¹ *Diarium*, f. 28r (3., resp. 13. ledna 1598).

¹⁸³² *Diarium*, f. 35r (2., resp. 12. července 1598). U této návštěvy poznamenává, že hrál s oběma karty: „Lusi cum chartis cum domina a Rappenstein et virgine illustri ab Erpach.“

¹⁸³³ Pravděpodobně se jednalo o jednu z dcer Jiřího III. z Erbachu (1548–1605) z druhého manželství s Annou ze Solms-Laubachu (1557–1586).

¹⁸³⁴ „[...] aulicae Virgines albis argento intextis vestibus ornatae, (quae sua venustate et formae elegantia speculatorum oculos, et animos quorundam ad se facile pertrahebant) egressum Reginae praestolabantur.“ *Diarium*, f. 146r. Srov. G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 73; S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 49.

¹⁸³⁵ *Diarium*, f. 177av (31. července 1600), viz ediční část této práce, s. 394. Srov. G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 171; S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 59.

¹⁸³⁶ „Est et aliud [= sphaeristerium, pozn. O. P.], in quo virgo 17 annos nata lusu pilae certat cum viris.“ *Diarium*, f. 117r (30. května 1600).

¹⁸³⁷ „(Nota de tribus aurifabrorum uxoris.)“ *Diarium*, f. 133r.

¹⁸³⁸ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 36, pozn. 33.

¹⁸³⁹ Srov. zejména Marie RYANTOVÁ, *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechticů ve světle štambuchů*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 187–193; TÁŽ, *Památníky*, s. 375–390.

¹⁸⁴⁰ *Stammbuch*, s. 7.

duchace de bongice“.¹⁸⁴¹ První ze záznamů byl napsán značně necvičenou rukou a neúhledným písmem, které neleží ani v rovných řádcích; druhý je psaný úhledným rukopisem a jeho původkyně měla nepochybně lepší vzdělání. K tomuto záznamu bylo dodatečně doplněno cizí, pravděpodobně Valdštejnovou rukou: „Peterstat. 11. Sep[tembris] anno [15]97.“ Avšak o tom, jakého druhu byla Valdštejnova známost s oběma dámami, by bylo možné pouze spekulovat.

Po návratu na Moravu si již Valdštejn občas poznamenal, měl-li možnost setkat se s mladými šlechtičkami. Již 27. června 1602, si zapsal, že tančil s „urozenými pannami“,¹⁸⁴² dále 7. října 1602 za ním přišel blíže neurčený Zahrádecký se synem a dcerami,¹⁸⁴³ 10. března 1603 u něj v Brtnici byli na obědě „p. Vančura s dcerou a chotí a jakási vdova a Křinecký“,¹⁸⁴⁴ 12. května 1603, tedy v den jeho narozenin, za ním byla mezi jinými paní Rukardová se synem a dcerou.¹⁸⁴⁵ A 2. června 1603 se vydal do Nového Veselí, kde se zúčastnil bálu, na který zavítala i paní z Rechmberku se svými dcerami.¹⁸⁴⁶

Za tímto záznamem následuje první z těch, které zkoumal především P. Maťa ve své studii o Valdštejnových námluvách.¹⁸⁴⁷ Zdá se však, že Valdštejn zprvu vlastní iniciativu nevyvíjel a nevěstu zatím sám nevyhledával. Dne 3. června, kdy se opět tančilo, se totiž jeho babička Alena pokusila namluvit mu Johanku z Rechmberka. O této možnosti hovořila i s paní Rechmberkovou, která nebyla proti. Zato Valdštejn ano a napsal si: „Avšak dopadlo to nakonec podle onoho verše: ‚Hory se chystají k porodu, zrodí se směšná jen myš.‘¹⁸⁴⁸ A podle onoho přísloví:¹⁸⁴⁹ ‚Člověk míní, pán Bůh mění.‘“¹⁸⁵⁰ O několik dní později, 14. června, si poznamenal, že strádá spíše chorobou ducha než těla. Sice dodal:

---

¹⁸⁴¹ *Stammbuch*, s. 18.

¹⁸⁴² „Choreas duxi cum illust[ribus] virginibus.“ *Diarium*, f. 324v.

¹⁸⁴³ „Fuit hic Zhradecius cum filio et filiabus.“ *Diarium*, f. 330r.

¹⁸⁴⁴ „Interfuere prandio Brtniczii D. Vančura cum filia et coniuge et quaedam vidua et Křinecký.“ *Diarium*, f. 342r.

¹⁸⁴⁵ *Diarium*, f. 348r.

¹⁸⁴⁶ *Diarium*, f. 349v.

¹⁸⁴⁷ P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 11–15.

¹⁸⁴⁸ Srov. Horatius, *Umění básnické*, *Listy* 2,3,139.

¹⁸⁴⁹ Doslovný překlad by zněl: „Člověk míní, Bůh rozhoduje jinak.“ Rozhodl jsem se sentenci nahradit v češtině frekventovaným úslovím s obdobným významem. Autorem latinského úsloví (v podobě „Homo proponit, Deus disponit“) je Tomáš Kepenský, jemuž byla inspirací pasáž ve Starém zákoně, Přísloví 16,9: „Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius.“ Eva KUŤÁKOVÁ – Václav MAREK – Jana ZACHOVÁ, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Praha 42002, s. 185.

¹⁸⁵⁰ „Paní stará namlouvá Jožku, mater non renuit. Verum accidit in fine sedundum illum versum: ‚Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.‘ Et iuxta illud proverbium: Homo proponit, Deus aliter disponit.“ *Diarium*, f. 349v.

„Sapienti pauca“¹⁸⁵¹ nicméně zda jej trápila právě otázka hledání partnerky, nebo něco jiného, jasné není.¹⁸⁵²

O dalších několik dní později, 20. června, odmítl Valdštejn další návrh, tentokrát na příslušnici rodu Smiřických ze Smiřic, snad Kateřinu, dceru Václava Smiřického ze Smiřic.¹⁸⁵³ „Přišel za mnou nějaký Žid jménem Lazar, který mi vypravoval cosi o urozené panně Smiřické a vychvaloval její obzvláštní půvab. Avšak rozpoznal jsem jeho chapadla¹⁸⁵⁴ a rychle jsem jej poslal pryč.“¹⁸⁵⁵ Přesto však možnost seznámení se s „pannou Smiřickou“ zcela nezavrhnul a po určité době začal nejen uvažovat o setkání s ní, ale také o ně usilovat. Dne 27. srpna, tedy více než dva měsíce poté, co odmítl brát vážně upozornění dohazovače Lazara na Smiřickou, obdržel Valdštejn dopis (patrně od novoměstského konšela Lukáše Karbana z Olšan), z něhož se dozvěděl, při jaké příležitosti ji bude moci osobně spatřit.¹⁸⁵⁶ Tomuto listu jistě předcházela další komunikace v této věci, avšak deník ji bohužel nepodchycuje a není na základě čeho usuzovat, kdy a proč začal Valdštejnův zájem o setkání narůstat. Možnost vlivu přátel záznamy v deníku spíše nepodporují. Během července a srpna byl sice Valdštejn v kontaktu s Karlem II. Minsterberským, Albrechtem z Valdštejna, Ropalem, Křineckým z Ronova s chotí, Osovským z Doubravice, J. Dubským, Vencelíkem st. a Berkou, nezdá se však, že by s nimi probíral otázku sňatku. Alespoň v pozdější době nic takového nepozorujeme. Pouze u dvou setkání s Hynkem si Valdštejn poznamenal, že s ním hovořil o „nějakých nezbytnostech“¹⁸⁵⁷ a o „různých věcech“.¹⁸⁵⁸ Z toho ale není nijak zřejmé, o co se jednalo.

Až 5. září v Mladoňovicích hovořil Valdštejn s Karlem st. ze Žerotína na téma manželství.¹⁸⁵⁹ Patrně se jednalo o poradu před nadcházející cestou do Prahy – v dalších

---

¹⁸⁵¹ „Laboro morbo potius animi, quam corporis (sapienti pauca).“ *Diarium*, f. 350v. „Sapienti pauca“ doslova znamená „moudrému (stačí k pochopení) málo“, v češtině mu tedy odpovídá úsloví: „Moudrému napověz.“ Viz též E. KUŤÁKOVÁ – V. MAREK – J. ZACHOVÁ, *Moudrost věků*, s. 369.

¹⁸⁵² Tomuto zápisu těsně předchází i jej následují záznamy o konfliktech s babičkou, viz výše v hlavním textu.

¹⁸⁵³ P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 12–13.

¹⁸⁵⁴ Lat. „polypos“, což původně se původně používalo pro mořské živočichy, především hlavonožce (odtud etymologie slova ve starořečtině mnoho nohou), ale přeneseně i pro člověka dravého a lstivého, např. Plautus, *Aulularia* 198: „Ego istos novi polypos, qui, ubi quicquid tetigerunt, tenent“, nebo Ambrosius, *Hexameron* 5,8,1: „Cavendi sunt, qui [...] speciem induunt multiformem; isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes.“

¹⁸⁵⁵ „Venit quidam Judaeus ad me nomine Lazar, referens mihi quaedam de illustri virgine Smyrziczky, praedicans eius insignem pulchritudinem. Verum cognoscens eius polypos brevibus illum a me dimisi.“ *Diarium*, f. 351v.

¹⁸⁵⁶ „Accepi literas ab O[ll]scinio [?] Praga, quibus mihi significabat, qua occasione possim videre Smirzycsky illustrem Virginem.“ *Diarium*, f. 356r.

¹⁸⁵⁷ „[...] de quibusdam necessariis cum eo conféro.“ *Diarium*, f. 354r (23. července 1603).

¹⁸⁵⁸ „Eum diem cum Hynkonio consumo varia cum illo conferendo.“ *Diarium*, f. 355v (12. srpna 1603).

¹⁸⁵⁹ „Proficiscor Mladonjowiczium. Convenio ibi cum Carolo Zerotino, cum utroque conféro de matrimonio.“ *Diarium*, f. 356v. Sám Žerotín v podobné situaci hovořil na toto téma s jedním z bratrů z Rožmberka, RA Žerotínů Bludov), inv. č. 395, sign. IV-2869, f. 21r (5. května 1588).

dnech se vrátil přes Sádek do Brtnice a den nato, 9. září, se vydal na cestu. Podnikl ji však téměř zbytečně – 12. září se v Praze dozvěděl, že Smiřická zde není. Nazítří si nechal ukázat alespoň její portrét, a když se i další očekávání jejího příjezdu ukázala jako marná, opustil 16. září Valdštejn Prahu a podobiznu Smiřické si vzal s sebou.¹⁸⁶⁰ Navracel se přes Žehušice, kde sídlil Adam st. z Valdštejna, který se stal po Žerotínovi druhým, na koho se obrátil se žádostí o radu. Do deníku si k tomu poznamenal: „Jdu na lov se strýcem.“¹⁸⁶¹ V odpoledním čase s ním hovořím o svém záměru ve věci manželství a o spatření panny Smiřické. Po dobrém zvážení věci z obou stran je spatření milé odloženo.¹⁸⁶² Výraz „amasia“, který Valdštejn pro Smiřickou použil a jenž znamená „milénka“ nebo „milá“, zde působí zvláště, a to tím spíše, že ji do té doby ani nespatriil. Stejným výrazem totiž označoval svoji pozdější manželku, která, jak ještě uvidíme, ve Valdštejnovi vyvolala silné citové vzplanutí.

„Pannu Smiřickou“ měl Valdštejn možnost konečně uvidět o několik týdnů později. Dne 3. října se vydal na cestu přes Žehušice do Prahy, kam dorazil 5. října a kde se ubytoval v domě Adama st. z Valdštejna. Nazítří odpoledne se procházel po městě a v Karbanově domě spatřil i Smiřickou, „všemi mi doporučovanou“.¹⁸⁶³ Avšak k následujícímu dni si Valdštejn v téměř shodné formulaci zapsal, že v domě Jana Rudolfa Trčky, kde byl na večeři, spatřil Magdalénu, dceru Martina z Thurnu, která patřila do fraucimoru Trčkovy manželky Marie Magdalény a již mu velmi doporučoval Adam st. z Valdštejna.¹⁸⁶⁴ Je otázka, kdy mu o ní řekl – mohl tak učinit již předtím na Žehušicích během prvních dnů pobytu v Praze, ještě než Valdštejn poprvé uviděl Smiřickou. V tom případě by měl Valdštejn před sebou dvě rovnocenné varianty, mezi nimiž by se poté, co by obě mladé dámy poznal osobně, rozhodoval. Je však zároveň možné, že Smiřická Valdštejna nezaujala a že mu Adam st. z Valdštejna teprve následně a z tohoto důvodu poradil setkat se i s Magdalénou z Thurnu. V každém případě poté, co ji Valdštejn 7. října spatřil, rozhodl se jednoznačně pro ni: „Kěž to Bohové dobře řídí.“¹⁸⁶⁵ Vytrvale o ni od té doby usiloval a nakonec se s ní i oženil. Naopak záznam k 6. říjnu je poslední, v němž je zmíněna Smiřická.

---

¹⁸⁶⁰ *Diarium*, f. 357r-v.

¹⁸⁶¹ Míňen Adam st. z Valdštejna. V originálu „agnatus“, přeložil jsem dobovým termínem značícím každou osobu mužského pohlaví, pocházející z téhož rodu. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 577–579.

¹⁸⁶² „Eo venatum cum agnato. Pomeridiano tempore loquor cum illo de meo proposito in causa matrimonii et de visenda Virgine Smirzyczky. Re ab utraque parte bene deliberata differtur visio Amasiae.“ *Diarium*, f. 357v (18. září 1603).

¹⁸⁶³ *Diarium*, f. 358v, viz ediční část této práce, s. 491.

¹⁸⁶⁴ *Diarium*, f. 359r (7. října 1603), viz ediční část této práce, s. 491. Srov. P. MAŤA, *Rituál zásnub*, s. 13.

¹⁸⁶⁵ Viz předchozí poznámku.

Dne 11. října Valdštejn opustil Prahu a přesunul se přes Žehušice a Sádek 17. října do Brtnice, avšak již nazítří se znovu vydal na cestu do Prahy (opět přes Žehušice), kam dorazil 20. října. Následující dny se účastnil zmíněné svatby Johany Apolonie s Ondřejem Hoffmannem z Grünpüchlu a 25. října byl na obědě u Trčkových. Poté se rovněž setkal podruhé s Magdalénou. Z Valdštejnova zápisu do deníku vyplývá, že k milostnému vzplanutí u něj došlo právě tehdy a Magdaléniny pohledy si (možná i pod vlivem toho) vyložil jako signál: „Po obědě se mi stalo podle onoho řeckého úsloví: *Ἐκ τοῦ ὀραῦ πορευεται το εραῦ.*“ Z pohledu vychází láska.¹⁸⁶⁶ Protože když jsem prohlédl znamení přízně urozené hraběnky Magdalény z Thurnu vůči mně, která mi toho dne dala najevo, zasažen Cupidovými šípy a pobídnut Venušínými ostruhami jsem se do ní zamiloval. Kéž Bůh dopřeje počinu svou přízeň. Večeřím doma se strýcem.¹⁸⁶⁷ Tomu však o tom, co k Magdaléně včerejšího dne pocítil, řekl až následujícího dne a požádal jej, aby se zasadil u paní Trčkové, aby měl možnost s ní mluvit. „Kdo dal radu, poskytne i pomoc“, uzavírá Valdštejn.¹⁸⁶⁸

Na další příležitost nemusel čekat nikterak dlouho, ještě večer téhož dne se Magdaléna zúčastnila (stejně jako on) tance na pokračujícím svatebním veselí. Již o ní nepíše, že mu byla doporučena, ale „mně velmi vytoužená“, a pokračuje slovy: „[...] ač žádaná k tanci všeho druhu, projevila svou laskavost, lásku a přízeň vůči mně.“¹⁸⁶⁹ Poté ji doprovodil domů.¹⁸⁷⁰

Dalšího dne, tedy 27. října, vyjevil své úmysly i Adamu ml. z Valdštejna, u nějž byl na obědě. Adam slíbil Valdštejnovi podporu, především že o něm zavede řeč s nejvyšším komorníkem Adamem ze Šternberka. Dobře informovaný Adam ml. z Valdštejna totiž věděl, co netušil ani Zdeněk Brtnický, ani Adam st. z Valdštejna, totiž že o Magdalénu z Thurnu rovněž usiluje Šternberkův syn Štěpán Jiří. Svého „spolurivala“ Valdštejn znal, shodou okolností u něj nedávno, 24. října, obědval.¹⁸⁷¹ Adam ml. z Valdštejna svému vzdálenému brtnickému příbuznému slíbil, že nejprve zjistí od Adama ze Šternberka, zda

---

¹⁸⁶⁶ Valdštejn zapsal toto úsloví nejprve ve staré řečtině a poté v latině. Protože význam obou vět tak, jak je zapsal, je identický, ponechal jsem starořecké znění v originále a přeložil pouze Valdštejnův překlad do latiny. Jedná se o obtížně přeložitelnou slovní hříčku využívající podobnosti obou zpodstatnělých infinitivů.

¹⁸⁶⁷ *Diarium*, f. 360r-v, viz ediční část této práce, s. 493–494.

¹⁸⁶⁸ „Qui dedit consilium, dabit et auxilium.“ *Diarium*, f. 360v (26. října 1603), viz ediční část této práce, s. 494. Věta je opět nepřeložitelnou slovní hříčkou.

¹⁸⁶⁹ *Tamtéž*. Část překladu jsem převzal z P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 14.

¹⁸⁷⁰ Viz předchozí poznámku. Trčkův palác se nacházel na místě průčelního křídla Valdštejnského paláce. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 35.

¹⁸⁷¹ *Diarium*, f. 360r, viz ediční část této práce, s. 493.

jeho syn opravdu má o Magdalénu z Thurnu zájem. Na večeři byl Valdštejn opět u Trčkových.¹⁸⁷²

V situaci, kterou nazval „mezi nadějí a obavou“,¹⁸⁷³ strávil Valdštejn celý následující den čekáním na, jak doufal, dobrou zprávu od Adama ml. z Valdštejna. Až dalšího dne, 29. října, se od něj dozvěděl, že Adam ze Šternberka nejen nebude Valdštejnovi bránit, ale že je rovněž připraven jej podpořit. Dne 30. října potom Valdštejn obědval u Trčkových a vydal se na cestu zpět do Brtnice, opět přes Žehušice.¹⁸⁷⁴

Po necelých dvou týdnech strávených na Brtnici se Valdštejn znovu vydal do Žehušic, tentokrát na zmíněné křtiny Albrechta Viléma z Valdštejna. Adam st. z Valdštejna na ně pozval i Trčkovy, kteří přijeli i s Magdalénou z Thurnu. S pomocí Smila Osovského se Valdštejnovi podařilo dosáhnout možnosti hovořit s Janem Rudolfem Trčkou a domluvit s ním své zasnoubení s jejich svěřenkyní. K tomu došlo po obědě, když se začalo tančit. Valdštejn si k tomu poznamenal, že to, co slibně započal, je nyní v polovině cesty.¹⁸⁷⁵ Následujícího dne Trčkovi Žehušice opustili a Valdštejn je část cesty doprovodil.

K několika dnům počínaje 11. listopadem si Valdštejn poznamenal, že se cítí radostně. Již během několika týdnů se to však mělo změnit.¹⁸⁷⁶ Když byl 18. listopadu opět v Praze, aby se zúčastnil zmíněné svatby Polyxeny z Pernštejna se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, využil této příležitosti také k návštěvě u Trčkových (24. listopadu) a k setkáním se svou snoubenkou. Valdštejn u ní však začal vnímat určitý odstup nebo možná spíše podrážděnost, což na stránkách svého deníku pojmenoval pouze pomocí náznaků jako 25. listopadu: „Toho večera pocit'uji nahněvanou Venuši,“¹⁸⁷⁷ nebo den nato: „Toho dne mě rozptylovaly různé myšlenky kvůli proměněné mysli Venušině. Nakolik se změnila od onoho úsloví: „Každý zamilovaný je pošetilý, lásku léčím bláznovstvím.“¹⁸⁷⁸ Dne 28. listopadu, kdy obědval u Trčkových, pocit'oval od Magdalény totéž a k vyjádření svého dojmu využil verše z Vergiliovy *Aeneidy*: „Bohyně odvrací zrak a oči má upřené k zemi.“¹⁸⁷⁹

---

¹⁸⁷² *Diarium*, f. 360v–361r, viz ediční část této práce, s. 494.

¹⁸⁷³ *Diarium*, f. 361r (28. října 1603), viz ediční část této práce, s. 495. Příslušný Vergiliův verš se mi nepodařilo nalézt.

¹⁸⁷⁴ *Diarium*, f. 361r, viz ediční část této práce, s. 495.

¹⁸⁷⁵ *Diarium*, f. 362r (11. listopadu 1603), viz ediční část této práce, s. 497. Srov. P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 14.

¹⁸⁷⁶ K tomu srov. P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 15.

¹⁸⁷⁷ „Ea vespera iratam sentio Venerem [...]“ *Diarium*, f. 363r.

¹⁸⁷⁸ *Diarium*, f. 363r, viz ediční část této práce, s. 499.

¹⁸⁷⁹ „Diva solo fixos oculos adversa tenebat.“ *Diarium*, f. 363r. Srov. Verg. Aen. 1,482, zde je bohyně míněna Pallas Athéna.

Co se stalo, se Valdštejn dozvěděl teprve 1. prosince, a to opět od Adama ml. z Valdštejna, za nímž zašel hned ráno toho dne. Adam zjistil přímo od Marie Magdalény Trčkové, že o něm šíří Diviš Slavata pomluvy a v domě Trčkových prohlásil, že mu Valdštejn řekl, že o Magdalénu neměl a nemá zájem.¹⁸⁸⁰ Následujícího dne Valdštejn přemítal, jak by se mohl nejlépe očistit,¹⁸⁸¹ a 3. prosince šel znovu na oběd k Trčkovým. Nejprve vše vysvětlil jim (řekli mu, že to považují za vysvětlené a že pokud to bude v jejich moci, podpoří jej), poté se přišel ospravedlnit Magdaléně. Od ní se mu však dostalo spíše odevzdaného povzdechu, že nebude odporovat tomu, co si přeje její otec. Přestože její odpověď nepůsobí jako radostné padnutí kolem Valdštejnova krku, zamilovaný šlechtic to patrně přesto vnímal tak, že tímto je celá nepříjemná záležitost uzavřena a vše bude jako dřív. Celou záležitost hodnotil slovy: „A tak celá záležitost usnula,¹⁸⁸² a záznam k tomuto dni uzavřel opět pomocí verše, který mu vytanul na mysl: „Hněv zamilovaných je obnovení lásky.“¹⁸⁸³ Dne 5. prosince navštívil svoji snoubenku a věnoval jí „diamantovou truhlu“,¹⁸⁸⁴ 7. prosince byl na večeři u Trčkových a poznamenal si, že se Venuše toho dne usmála.¹⁸⁸⁵ Nazítří byl Valdštejn u Trčkových na obědě a jeho milá mu poslala na rozloučenou, než téhož dne opustila s Marií Magdalénou Trčkovou Prahu, „věneček na znamení lásky“.¹⁸⁸⁶

Do konce roku už se snoubenci neviděli. Valdštejn 9. prosince obědval se Štěpánem Jiřím ze Šternberka a následujícího dne opustil Prahu (opět zvolil cestu přes Žehušice).¹⁸⁸⁷ Poslední zmínka o Magdaléně v deníku je v záznamu k 23. prosinci, kdy se Valdštejn setkal s Martinem z Thurnu a hovořil s ním o jeho dceři. Thurn mu sdělil, že nemá v úmyslu bránit jejich sňatku.¹⁸⁸⁸ Ten byl uzavřen 30. května 1604 ve Světlé nad Sázavou a jedním z přítomných hostů byl i Adam ml. z Valdštejna,¹⁸⁸⁹ bez jehož přičinění by k němu možná ani nedošlo.¹⁸⁹⁰

---

¹⁸⁸⁰ *Diarium*, f. 363v, viz ediční část této práce, s. 500.

¹⁸⁸¹ *Diarium*, f. 363v, viz ediční část této práce, s. 500.

¹⁸⁸² *Diarium*, f. 363v–364r, viz ediční část této práce, s. 501.

¹⁸⁸³ „Amantium irae, amoris redintegratio est.“ *Diarium*, f. 364r. Srov. Terentius, *Dívka z Andru* 555.

Podobná myšlenka je u Ovidia, *Lásky* 1,8,96: „Non bene, si tollas proelia, durat amor.“ E. KUŤÁKOVÁ – V. MAREK – J. ZACHOVÁ, *Moudrost věků*, s. 39.

¹⁸⁸⁴ „Visito Amasiam. Daroval jsem jí truhlu diamantovou.“ *Diarium*, f. 364r.

¹⁸⁸⁵ „Coeno apud Trczkam, arridet Venus eo die.“ *Tamtéž*.

¹⁸⁸⁶ „Prandeo apud Trczkam. Discessit eo die Praga Trczkovia, ante discessum misit mihi mea amasia coronam in signum amoris. [...] Arridet Venus eo die.“ *Tamtéž*.

¹⁸⁸⁷ *Tamtéž*.

¹⁸⁸⁸ *Diarium*, f. 364v, viz ediční část této práce, s. 503.

¹⁸⁸⁹ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfinského dvořana*, s. 84–85.

¹⁸⁹⁰ O aristokratických svatbách v raném novověku viz Richard van DÜLMEN, *Heirat und Eheleben in der frühen Neuzeit*, Archiv für Kulturgeschichte 72, 1990, s. 155–171; Beatrix BASTL, *Macht der Emotionen? Refugien der Intimität, Die Erhaltung des Namens und die Ordnung der aristokratischen Familie*, in: Václav

Manželství Magdalény a Zdeňka Brtnických trvalo až do přelomu března a dubna 1617, kdy Magdaléna Brtnická z Thurnu zemřela.¹⁸⁹¹ O tom, jak jejich manželské soužití vypadalo, nemáme žádných zpráv. V obecné rovině dobových představ o manželství měla být žena v nerovnoprávném postavení vůči manželovi, a to včetně otázky možnosti pohybu, kdy se měla svého muže dovolovat, zda smí rodinné sídlo opustit.¹⁸⁹² Tyto konvence se začaly postupně a pomalu uvolňovat spíše až v době pobělohorské, a to především u sňatků osob pocházejících z různých sociokulturních, případně jazykových prostředí a u manželských párů prodlévajících u habsburského dvora.¹⁸⁹³ Ani jedna z těchto okolností nebyla případem manželství Magdalény a Zdeňka Brtnických, navíc Valdštejn nadržel žádný úřad, který by jej natrvalo vzdaloval ze zděděných statků. Měl tedy možnost mít svoji ženu pod dohledem, což však nutně nevylučuje možnost, že by se Magdaléna mohla nadít v manželství s inteligentním, zcestovalým a snad do jisté míry i idealistickým Valdštejnem poněkud citlivějšího zacházení. Byla tedy Magdaléna Brtnická z Thurnu skutečně poslušnou hospodyní, řídící ženskou část domácnosti? O tom by bylo možné pouze spekulovat, další zprávu o Magdaléně máme až v souvislosti s jejím úmrtím a pohřbem 2. října 1617.¹⁸⁹⁴

Po smrti své první ženy se Valdštejn oženil znovu, tentokrát s Kateřinou Křineckou z Ronova. Výběr partnerky opět nenasvědčuje tomu, že by se jednalo o sňatek uzavřený pro jeho materiální rozměr. J. Polišenský uvádí bez udání zdroje jako rok uzavření tohoto

---

Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku* (= Opera historica 7), České Budějovice 1999, s. 502–512; J. FRANCEK, *Zločin a sex*; Petr VOREL, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie* (= Opera historica 8), České Budějovice 2000, s. 191–206; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 306–330; M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 31–40; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 605–640; Martin HOLÝ, *Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 až 1620*, *Historická demografie* 27, 2003, s. 5–35; TÝŽ, „Čehož sem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“ *Sňatky české a moravské šlechty na prahu novověku (1500–1620)*, in: Martina Halířová (vyd.), *Oznamujeme se láskám našim... aneb svatby svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Sborník z konference konané 13. – 14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*, Pardubice 2007, s. 7–18; David LIŠKA, „Oznámiti mohu, že jest pán dobrý, poctivý...“ (*Príspevek k předsvatebním rituálům raně novověké šlechty na příkladu korespondence Jana Diviše ze Žerotína*), *Jižní Morava. Vlastivědný sborník* 45, 2006, s. 253–268. K otázce výběru partnera, resp. partnerky viz Beatrix BASTL, *Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v ranom novoveku*, in: Tünde Lengyelová (vyd.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 164–175.

¹⁸⁹¹ Viz pozn. 262 této práce.

¹⁸⁹² P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 552–555; srov. Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (vyd.), *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, zde viz studie obou editorek na s. 733–820.

¹⁸⁹³ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 560–564.

¹⁸⁹⁴ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfinského dvořana*, s. 274.

sňatku 1617¹⁸⁹⁵ a tento rok potvrzují doklady o příjezdu novomanželů do Moravských Budějovic právě tohoto roku.¹⁸⁹⁶ Valdštejn si tedy musel vzít Křineckou již během sedmi měsíců od smrti své první ženy (která byla navíc pohřbena až 2. října).¹⁸⁹⁷ Adam ml. z Valdštejna, který si poznamenal svou účast jak na svatbě Magdalény z Thurnu s Valdštejnem, tak na jejím pohřbu, však nic o druhém Valdštejnově sňatku ve svém deníku z tohoto roku neuvádí, a tak datum Valdštejnova sňatku s Křineckou z Ronova neznáme.

•••

Viděli jsme tedy, že Valdštejn využil možnosti sám si vybrat nevěstu podle vlastních preferencí. To nebylo v prostředí raně novověké aristokracie (a nejen aristokracie) samozřejmostí. Na sňatek se nepohlíželo jako na soukromou záležitost dvou jednotlivců a bylo běžnou praxí, že mladému aristokratovi do volby partnerky zasahovaly další osoby, zejména z okruhu rodiny.¹⁸⁹⁸ Skutečnost, že Valdštejn si mohl sám vyvolit nevěstu bez nutnosti podřídit se „diktátu“ příbuzných, byla zapříčiněna tím, že neměl blízké mužské příbuzné, kteří by si nárokovali možnost (spolu)rozhodovat o tom, kdo bude jeho nevěstou, současně byl plnoletý, vymanivší se z vlivu svého poručníka a rovněž po převzetí zděděného majetku majetkově zajištěný. Zároveň ale pozorujeme, že navzdory tomu Valdštejn nepostupoval zcela samostatně, nýbrž podle postupu, který v dopise Matěji Cyrovi pojmenoval Karel st. ze Žerotína: „[...] kdo se chce ženiti, [...] nejprv ušima činí, potom očima, potom ústy [...]“.¹⁸⁹⁹ Bez rady a pomoci zejména Adama st. i Adama ml. z Valdštejna by se patrně vůbec neobešel, měl-li uspět, cenné pro něj jistě byly rovněž rady Karla st. ze Žerotína, s nímž nejméně dvakrát o manželství hovořil. Dále využil přítomnosti Smila Osovského z Doubravice, aby jeho prostřednictvím získal během křtin na Žehušicích přístup k Trčkovi. Lze také předpokládat, že Valdštejna ovlivňovaly i další osoby; ostatně o Smiřické napsal, že mu byla „všemi doporučovaná“. Naopak zásahy své babičky mohl odmítnout, aniž by to ohrozilo jeho šance na zdárný průběh námluv.

---

¹⁸⁹⁵ Polišínský ve stejné větě uvádí chybný rok úmrtí Magdalény z Thurnu 1614. J. POLIŠENSKÝ, *Život a smrt*, s. 40–41.

¹⁸⁹⁶ Při této příležitosti moravskobudějovičtí měšťané věnovali novomanželům svatební dary. F. JECH, *Obrázky*, s. 43.

¹⁸⁹⁷ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfinského dvořana*, s. 274.

¹⁸⁹⁸ K tomu srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 620–640.

¹⁸⁹⁹ V. BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, II/2, dop. č. 901 z 9. května 1612, s. 83. Cyrus Žerotínovi předtím psal, že Albrecht Smiřický má zájem ucházet se o jeho dceru Alenu. Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 625–626.

Také Valdštejnův výběr partnerky na základě citového zaujetí byl jevem v raně novověké aristokratické společnosti zřejmě poměrně neobvyklým. I šlechtici, kteří měli možnost svobodného výběru nevěsty, se povětšinou řídili pragmatickými pohnutkami.¹⁹⁰⁰ Manželství uzavřená nikoli z racionálního kalkulu, ale z citových pohnutek aristokratická společnost považovala za nerozvážnost a nerozum; citové pouto se mohlo vytvořit dodatečně jako další rozměr „sňatku z rozumu“. Takovýchto manželských svazků je doloženo nemalé množství, např. Polyxeny z Pernštejna se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, Alžběty Brtnické s Adamem ml. z Valdštejna nebo Markéty z Minsterberka s Janem Zajícem z Házmburka. Rovněž Karel st. ze Žerotína měl silný vztah ke všem čtyřem svým manželkám, které postupně měl,¹⁹⁰¹ a poslední z nich, Kateřinu z Valdštejna, v dopise oslovoval: „Mý nejmilejší srdce.“¹⁹⁰²

Ve Valdštejnově případě pozorujeme něco zcela odlišného – svými city se při volbě partnerky řídil od samého počátku. Dokonce se zdá, že měl představu, že by manžele měl pojit vzájemný cit. Skutečnost, že na jaře roku 1603 bez dlouhého přemýšlení odmítl doporučení nejméně dvou šlechticů, by podporovala domněnku, že si nepřál uzavřít sňatek z rozumu. Rovněž výraz „amasia“, jímž označil Smiřickou, snad nasvědčuje tomu, že se chtěl ženit se šlechticou, která by byla jeho *milou*. V každém případě je nepochybné, že Valdštejnův sňatek s Magdalénou z Thurnu žádným sňatkem z rozumu nebyl. Zatímco Smiřičtí patřili mezi významné a velmi bohaté nekatolické rody, Thurnové byli usídlení v českých zemích teprve krátkou dobu a sám Martin z Thurnu nevlastnil velké majetky ani nevynikal na politickém poli. Thurnové byli starý hraběcí rod a sňatek s Magdalenou tak mohl být pro Valdštejna zajímavý z hlediska sociálního kapitálu, z materiální stránky však nikoli.

Zcela ojedinělým případem však Valdštejn se svojí volbou na základě citů nebyl. Již skutečnost, že v pramenech sledujeme odsudky manželství založených na citech,¹⁹⁰³ napovídá, že se mladí šlechtici, ale nejen oni snažili takové sňatky uzavírat. Určitou paralelu můžeme pozorovat v případě námluv jeho známého Matyáše Borbonia z Borbenheimu, byť nejsou přímo analogií k Valdštejnovým, protože Borbonius nebyl šlechticem, ale erbovním měšťanem.

---

¹⁹⁰⁰ Např. sňatky Petra Voka z Rožmberka s Kateřinou z Ludanic nebo Adama ml. z Valdštejna s Johankou Emílií ze Žerotína. J. PÁNEK, *Petr Vok z Rožmberka*, s. 98–109, 135–137 a passim; M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfinského dvořana*, s. 214–219; M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 36.

¹⁹⁰¹ David LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, Jižní Morava. Vlastivědný sborník Brno 37, 1998, s. 33–52; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, 11, 92–103.

¹⁹⁰² *Tamtéž*, s. 100.

¹⁹⁰³ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 605–606.

Exkurs 4: Borbonius a jeho námluvy Kateřiny Leofartové

Pro Borbonia mělo jeho rozhodnutí oženit se osudové důsledky. Kvůli němu, resp. své vyvolené totiž obětoval vyhlídky na další kariéru.¹⁹⁰⁴ V létě roku 1598, kdy váhal mezi nabídkami pražských profesorů na působení na Karlově univerzitě a Petra Voka z Rožmberka, aby se stal jeho osobním lékařem, se dozvěděl, že litoměřická patricijka Kateřina Leofartová má zájem, aby se ucházel o její ruku. Přestože by sňatek Borboniovi znemožnil přijetí obou nabídek – na univerzitě stále platil profesorský celibát a rovněž se nedalo předpokládat, že Leofartová bude souhlasit s opuštěním Litoměřic –, se Borbonius do Litoměřic rozjel a poté, co Kateřinu 19. září poprvé spatřil, si zapsal do deníku: „Bůh řídí můj záměr.“¹⁹⁰⁵ Také v jeho případě šlo vše zprvu hladce a rychle, a přestože byla Kateřina zadaná jistému nápadníkovi z Pirny,¹⁹⁰⁶ již 21. září mu za přítomnosti svědka zpola přislíbila sňatek¹⁹⁰⁷ a o dva dny později, že zruší zasnoubení s oním Pirňanem.¹⁹⁰⁸ Dne 24. září se procházeli vinicemi a drželi se za ruce. Borbonius Kateřinu dlouze objímal a ona mu dala své srdce.¹⁹⁰⁹ Za další dva dny od něj přijala prsten (další dary zatím odmítla),¹⁹¹⁰ 29. září, než Borbonius odjel z Litoměřic, jí dal ještě druhý prsten a dva polibky.¹⁹¹¹ Dne 3. října jí z Prahy poslal různé cenné dary¹⁹¹² a 6. října od ní obdržel spolu s odpovědí prsten.¹⁹¹³ Po návratu do Litoměřic požádal 13. října její matku Saloménu (otec Matouš byl již zesnulý) o ruku její dcery a následujícího dne se mu Kateřina zasnoubila slovy: „Poněwadž widím, že jest w tom vůle Boží, abych se vám za manželku dostala, já vám manželstwím připovídám.“¹⁹¹⁴ Dne 15. října se potom odjel do Prahy a do Litoměřic se vrátil až 22. listopadu. Tehdy již jednali o datu svatby a vybrán byl 9. únor 1599.¹⁹¹⁵

Dne 27. listopadu Borbonius opět opustil Litoměřice a vydal se na cestu do Prahy a o několik dní později na Moravu. V zápise ke 12. prosinci si zapsal, jak se mu v noci mezi 17. a 18. září zdál sen, jak pluje v člunu po Dunaji, ale když chtěl přistát, podařilo se

¹⁹⁰⁴ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 93–98; G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 76–84.

¹⁹⁰⁵ „Deus consilium meum regit.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 93.

¹⁹⁰⁶ Borbonius jej v deníku označuje pouze jako Pernas, Pernensis. Ztotožnění s Pirnou v dnešní německé spolkové zemi Sasko provedl G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 77.

¹⁹⁰⁷ „Virgo dimidiatum de coniugio sui fecit votum praesente Conrado pharmacopola Litomerzicensi.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 93.

¹⁹⁰⁸ „Verba virginis Katharinae: ‚Simul ac hinc in octiduo. Pernatem absolvero, meus Borbonius esto.‘“ *Tamtéž*.

¹⁹⁰⁹ „Vineas perlustrabamus. Data cor et amica manus, diu manibus sola.“ *Tamtéž*, s. 94. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 181 upozorňuje na správné čtení „fota“ místo „sola“.

¹⁹¹⁰ „Accepit annulum, cetera respuit.“ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 94.

¹⁹¹¹ „In valedictione dedi meae puellae annulum cum smaragdi gemmula et duobus osculis. Pauperis est numerare pecus.“ *Tamtéž*.

¹⁹¹² „Misi [...] V. meae viginti ulnas holoserici, tibialia ex filis sericeis, sandalia holoserica, ocreas albas [...]“ *Tamtéž*.

¹⁹¹³ „Responsum allatum ab amica cum annulo.“ *Tamtéž*.

¹⁹¹⁴ *Tamtéž*.

¹⁹¹⁵ *Tamtéž*, s. 96.

mu to až na třetí pokus, když jej proud zanesl ke kamenné zdi, a velmi se při tom radoval, že stojí na pevné zemi. Nyní si na tento sen patrně vzpomněl, protože k jeho převyprávění připojil výklad, který si právě uvědomil – že neúspěšným pokusům přistát u břehu odpovídá první neúspěch u Kateřiny pro jejího nápadníka z Pirny a že mu později nechtěla přislíbit manželství v přítomnosti Borboniova příbuzného Václava Bartáka.¹⁹¹⁶ Až zasnoubení pro něj znamenalo přistání na pevné zemi jako v onom snu.¹⁹¹⁷

Avšak podobně jako ve Valdštejnově případě i Borboniovo úsilí bylo zakrátko ohroženo. V dlouhém záznamu k 1. lednu 1599 Borbonius popisuje, jak zatímco dlel na Moravě, Kateřina zrušila zasnoubení s ním stejně jako předtím s nejmenovaným Pirňanem, s nímž opět navázala vztah. „Pirňan vyhrál,“ hodnotí situaci lakonicky Borbonius. Kateřina mu poslala zpět část darů, ale když za ní přijel do Litoměřic, nebyly mu již otevřeny dveře. Záznam uzavírá vylíčením dalšího snu, který se mu zdál před určitou dobou a který si nezaznamenal, protože mu nepřikládal význam, ale nyní jej vnímal jako upozornění Boží na zvrát, který jej měl čekat.¹⁹¹⁸ Tímto záznamem první Borboniův deník končí a není v něm tedy zaznamenáno, že se Kateřina nakonec vrátila opět k Borboniovi a k jejich svatbě přeci jen došlo, byť až 8. června 1599. Avšak již 17. srpna 1599 Kateřina zemřela.¹⁹¹⁹ V této době již byly Borboniovy naděje na kariérní postup zmařené, k 5. listopadu 1598 si poznamenal, že se setkal s Rožmberkem, ale místo jeho osobního lékaře neobdržel.¹⁹²⁰

• • •

Přes neúplnost tohoto přehledu Valdštejnových kontaktů, nastíněného v této kapitole, představují osoby v něm uvedené reprezentativní vzorek, který umožňuje udělat si představu o tom, s kým Valdštejn vcházel ve známost. Byl to poměrně velký počet lidí především z řad učenců a domácích šlechty, v menší míře také zahraničních šlechticů a rovněž se snažil uvést se před panovníky.¹⁹²¹ Je obtížné zodpovědět otázku, jaký význam

---

¹⁹¹⁶ O tom ale v záznamech ke 13. a 14. říjnu není zmínka a Borbonius tomu tehdy patrně nepřikládal váhu, podobně jako až 1. ledna 1599 si zapsal minulou událost, již zprvu nepřikládal význam (viz níže).

¹⁹¹⁷ K tomu Borbonius opět dodává: „Tantum enim confidere in Domino et negotia ei omnia commendare! ipse quippe faciet.“ *Tamtéž*, s. 97. G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 181 upozorňuje na správné čtení „est“ místo „enim“.

¹⁹¹⁸ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 98.

¹⁹¹⁹ G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 84.

¹⁹²⁰ M. DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky*, s. 95.

¹⁹²¹ Jistě byl Valdštejn v kontaktu i se širšími vrstvami obyvatelstva, ale ty ve svém deníku uvádí jen sporadicky, např. hostinské nebo malíře.

pro Valdštejna poznání těchto osob mělo. Dokladů o udržování navázaných kontaktů po návratu na Moravu poskytují dochované prameny naprosté minimum.

Pozoruhodné je, že Valdštejn, ač byl vychován ve víře ovlivněné především luterstvím a do svých 17 let studoval v tehdy převážně luterském Břehu a Štrasburku, vyhledával poměrně často společnost osob kalvínské orientace včetně významných osobností J. J. Grynaea, A. Polana a T. Bezy. Zároveň mu to však nebránilo setkávat se s katolíky, což platí zejména pro pobyt v Římě. Otázce Valdštejnovy víry a tomu, jak mohla být ovlivněna setkáními s osobami jiné víry, jakož i cizím prostředím vůbec, je věnována následující kapitola.

8. *Valdštejn a náboženství*

Otázka víry a vůbec duchovní stránka zkoumané osobnosti patří mezi nejobtížněji postihnutelné složky jejího portrétu. Dochované prameny totiž obvykle poměrně málo reflektují vnitřní pohnutí aktérů a nejčastěji dokumentují především vnější projevy zbožnosti a jejich kvantitativní stránku, z nichž není vždy možné odhadnout jejich vlastní prožitek. Zároveň je obtížné tyto jevy v dnešní době zcela pochopit a postihnout, protože úloha náboženství jak v osobním životě, tak v životě společnosti prošla během desetiletí, resp. staletí od smrti popisované osoby řadou proměn. Vnitřní prožitek tehdejších a dnešních věřících se tak může do jisté míry lišit. U nekatolíků navíc bývá někdy obtížné upřesnit, ke které konkrétní konfesi příslušeli. Jednak někteří o tom sami neměli jasnou představu, protože neměli dostatečné vzdělání na to, aby mezi nimi dovedli rozlišovat. Zadruhé porozumění této otázce znesnadňuje moderní terminologie, která nevystihuje vždy zcela přesně povahu konfesijní skladby předbělohorské společnosti a pestrou paletu nekatolických konfesí, různou měrou ovlivněných utrakvismem, bratrským učením či kalvinismem a luterstvím. Jak např. ukázal Zdeněk V. David, rozlišování tzv. staro- a novoutrakvistů, zavedené Ferdinandem Hrejsou, je novodobý konstrukt a jeho používání může být poněkud zkreslující.¹⁹²² Jak totiž Z. V. David upozorňuje, tento pojem předpokládá rozpolcenost utrakvistů, z nichž někteří, označovaní F. Hrejsou a po něm dalšími historiky jako novoutrakvisté, měli tvořit progresivní křídlo, otevřené myšlenkám luterské reformace.¹⁹²³ Z. V. David však soudí, že „až do uplatnění protireformace pokračoval v existenci celistvý utrakvismus, který odmítal protestantskou reformaci, aniž by se přitom kontaminoval protireformačními zásadami“.¹⁹²⁴

Přes uvedená úskalí je však třeba pokusit se tuto důležitou součást Valdštejnovy osobnosti osvětlit nebo alespoň nastínit její obrysy. V jeho případě je vzhledem ke vzdělání, jehož dosáhl, a díky dochovaným pramenům (opět především jeho deníku) možné, byť s nezbytnou opatrností, sledovat jeho konfesijní příslušnost, intenzitu jeho zbožnosti i vztah k odlišným konfesím. Nejprve je ale třeba zastavit se u víry jeho příbuzných, protože ti měli na utváření Valdštejnova vztahu k Bohu významný vliv.

Víru Brtnických z Valdštejna lze nejlépe identifikovat jako luterskou, a to

---

¹⁹²² Zdeněk V. DAVID, *Celistvost církve pod obojí a otázka novoutrakvismu*, Český časopis historický 101, 2003, č. 4, s. 882–910; srov. TÝŽ, *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 103nn a passim.

¹⁹²³ Ferdinand HREJSA, *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912, s. 4–5, 29–37 a passim.

¹⁹²⁴ Z. V. DAVID, *Celistvost církve*, s. 888.

filipistického směru.¹⁹²⁵ Jak jsem uvedl výše, Valdštejnův otec Jindřich i jeho strýcové Hynek a Jan Lhošl studovali ve Vitemberku. To by samo o sobě jejich příklon k luterství nedokazovalo, o tomto vyznání u Hynka Brtnického z Valdštejna se však výslovně zmiňuje Vilém Aragosius v dopise Johannu Jakubovi Grynaeovi ze 6. března 1589.¹⁹²⁶ Především o něm ale svědčí schůze z podzimu roku 1576 (závěrečné usnesení je datováno 25. říjnem) na zámku ve Velkém Meziříčí u Aleny Berkové na Novém Veselí. Tehdy se zde sešlo několik šlechticů a kněží a sestavili zde církevní řád, a to na základě augšpurské konfese, který se měl dodržovat na farách a kolaturách na dědičném území podepsaných šlechticů. Mezi účastníky nalezneme právě Hynka, Václava a Jindřicha Brtnické z Valdštejna a dále Hanuše Fridricha z Hardeka a na Kunštátě a Ludvíka a Tasa Meziříčské z Lomnice. Kromě Hardeka se tedy jednalo o příbuzné Brtnických Valdštejnů, spřízněné právě osobou Aleny Berkové. Kněží je podepsáno devět.¹⁹²⁷ Rovněž bylo ujednáno založení luteránské obdoby ivančické bratrské školy, k němuž přes odpor nového panovníka Rudolfa II. skutečně došlo. Jak jsem již zmínil výše, fungovala tato škola ve Velkém Meziříčí až do svého zrušení roku 1602 a po určitou dobu se zde vzdělával i Valdštejn.

Zdá se, že není náhoda, že k této iniciativě došlo rok po ústním příslibu Maxmiliána II., že schválí Českou konfesi, sepsanou právě na základě augšpurské konfese. Je rovněž možné se domnívat, že Alenina iniciativa právě v roce 1576 souvisí s úmrtím jejího druhého manžela Václava Berky z Dubé předchozího roku.¹⁹²⁸ Naopak by bylo zřejmě chybné klást schůzku do souvislosti s Maxmiliánovým úmrtím 12. října 1576 v Řezně. Lze předpokládat, že ji plánovali ještě za jeho života nebo alespoň v době, kdy ještě o jeho smrti nebylo na Moravě nic známo. V každém případě se Hynek Brtnický z Valdštejna i v pozdějších letech snažil o upevnění reformace, což evokuje zásadu „koho země, toho náboženství“ (*cuius regio, eius religio*), podle níž byla augšpurská konfese uváděna v život v německých zemích.

Vzhledem k tomu, že žijící příslušníci rodu Brtnických Valdštejnů byli luterského vyznání, lze předpokládat, že Valdštejnova náboženská výchova byla od počátku vedena

---

¹⁹²⁵ Za upřesňující informaci děkuji Jiřímu Justovi. O luterství v českých zemích v době předbělohorské viz Jiří JUST, *Luteráni v našich zemích do Bílé hory*, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka a kol., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 23–122, kde viz další literaturu.

¹⁹²⁶ „Magnus capitaneus a Walstein, totius regionis promarchio, qui primus me de Brunam vocavit, quamvis Luteranus sit, libenter tamen me videt [...]“ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 86, s. 159.

¹⁹²⁷ Viz Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, II, Praha 1896, s. 358; František SNOPEK, *Řád církevní kunštátskomeziříčský z r. 1576*, *Časopis matice moravské* 28, 1904, s. 417–428, zde na s. 423–428 viz edici závěrečného „snešení“; A. KRATOCHVÍL, *Luteránská škola*, s. 198, pozn. 1; Ferdinand HREJSA, *Česká konfesse*, s. 343–345.

¹⁹²⁸ F. HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, s. 237.

právě v tomto duchu. Zajímavý doklad o náboženské výchově v raném dětství zanechal sám Valdštejn, a to ve své řeči na rozloučenou, kterou pronesl před odjezdem z Břehu jménem celé skupiny studujících šlechticů. Zde uvádí, cituje z Bible, že zbožnost znamená přislíbenou odměnu v podobě tohoto i věčného života¹⁹²⁹ a že proto rodiče a vychovatelé vyvíjeli snahu, aby byli od dětství vzděláváni v základech víry a nic jiného nepovažovali za přednější; Valdštejn přitom má na mysli prioritu jak časovou, tak co do důležitosti.¹⁹³⁰ K těmto cvičením a modlitbám v domácím prostředí přistoupila jejich účast na veřejném náboženském životě, aby neupadli v podezření z bezbožnosti. Proto se začali aktivně účastnit veřejných kázání a mít kněží v patřičné úctě, bez čehož by jistě nezaslouženě vypadali daleci zbožnosti.¹⁹³¹ Je zde tedy patrný velký důraz na společenský rozměr účasti na pobožnostech. Vzhledem k povaze pramene, jehož text byl veřejně přednesen a poté publikován, je však nutné počítat s velkou mírou stylizace. Citované pasáže je tak třeba vykládat především jako výraz normy a očekávaného chování, jemuž měl Valdštejn dostát.

Náboženská výchova neprobíhala jen v rodinném prostředí, ale pokračovala i během studií. Lze předpokládat, že jedním z faktorů, který vedl k volbě Adama Ropala z Ryfmburka jako Valdštejnova vychovatele, bylo místo jeho vysokoškolských studií, jímž byl stejně jako u Valdštejnových příbuzných Vitemberk. Poté, co Valdštejn opustil Velké Meziříčí – nejspíše v důsledku smrti své matky Zuzany roku 1592 –, jej Ropal po deset let doprovázel na studiích v Jihlavě, Břehu i ve Štrasburku a na pozdější kavalírské cestě a podílel se i na jeho vzdělávání. Měl tedy podstatný vliv i na duchovní vývoj svého svěřence, podobně jako to pozorujeme u Matyáše Borbonia z Borbenheimu.¹⁹³² Bohužel v Ropalově případě prameny jeho způsob vedení svěřence v náboženských otázkách nedokumentují.

Jihlava, Břeh a Štrasburk byla v této době luterská města a také zdejší výuka se nesla v tomto duchu. Je pravděpodobné, že to byl jeden z důvodů jejich volby jako míst Valdštejnova studia. Bohužel jeho deník, vedený pravidelně až od roku 1597, obsahuje o předchozích letech jeho života jen malé množství retrospektivních záznamů, z nichž se

---

¹⁹²⁹ „Pietas, ait Apostolus, ad omnia utilis est, habens mercedem sibi hujus et aeternae vitae praemia propositam.“ *Valedictio*, s. [11].

¹⁹³⁰ „[...] eam dedere et parentes et tutores nostri operam idque negocium praeceptoribus nostris, ut a puero in rudimentis Christianae pietatis institueremur, neque hac cura ullam priorem antiquioremve duceremus.“ *Tamtéž*.

¹⁹³¹ „Hactenus igitur ad priuata precum et cultuum divinorum exercitia studium frequentandi caetus publici et usurpandae liturgias adjunximus, ne vel neglectu sacrarum concionum suspicionem profanitatis incurremus, vel agmen hoc tacito pseudoecclesiae calculo condemnaremus. Quocirca publicis concionibus et interfuimus, et preces nostras cum ecclesiae gemitibus conjunximus eorumque, qui sacris praesident, ministerio reverenter usi sumus, quibus nisi gratias condignas offerremus, ab ipsa profecto pietate alieniores non immerito videremur.“ *Tamtéž*, s. [11]–[12].

¹⁹³² G. GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia*, s. 16–17.

Valdštejnova náboženského života týká pouze výčet účastí na svaté Večeři Páně v letech 1594–1596.¹⁹³³

Pro štrasburský pobyt již toho Valdštejnovy deníkové zápisy prozrazují více. Dokládají jeho studium augšpurské konfese, s nímž započal 18. ledna 1597.¹⁹³⁴ Její výklad tvořil náplň jeho sobotního programu až do 19. dubna.¹⁹³⁵ Během té doby mu byla vykládána také chalcedonské vyznání víry.¹⁹³⁶ O nedělích se pravidelně účastnil ranních kázání, někdy i večerních.¹⁹³⁷ Příležitostně chodil do kostela i jindy,¹⁹³⁸ především v době blížících se Velikonoc, např. 4. března 1597.¹⁹³⁹

Záznamy ze Štrasburku dokládají rovněž jeho četbu Bible. První taková zmínka je k 9. únoru 1597, kdy četl ve Starém zákoně.¹⁹⁴⁰ Poznámky o četbě a výkladech Bible nacházíme opět především o nedělích,¹⁹⁴¹ případně v době blížících se Velikonoc, např. 24. března 1597¹⁹⁴² či o dva dny později.¹⁹⁴³ Další náboženská literatura, jejíž četbu deník dokládá, jsou katechismy,¹⁹⁴⁴ např. Chytraeův,¹⁹⁴⁵ Lutherův a Collinův.¹⁹⁴⁶ O Valdštejnově účasti na přednáškách z teologie a na teologických disputacích jsem se zmínil již v kap. 4. 3.¹⁹⁴⁷

V neposlední řadě deník dokumentuje návštěvy teologa Bartholomaea Nassera, který mu pomáhal s přípravou na svatou Večeři Páně, a Valdštejnovy následné účasti na ní. První takové záznamy nalezneme k 29. a 30. březnu 1597 a tuto Večeři označil jako svoji v pořadí sedmou.¹⁹⁴⁸ Valdštejn si při této příležitosti zapsal ještě krátkou modlitbu.¹⁹⁴⁹

---

¹⁹³³ „Anno 1594. Solis 9. Januarii, stylo Gregoriano, accessi ad Sacram synaxin Iglaviae, I. Eodem anno, Solis 22. vel 12. Maii, Iglaviae, II. Anno [15]94. Iovis 29. vel 19. Septembris, Bregae, III. Anno 1595. Iovis 23. vel 13. Martii, Bregae, IV. Eodem anno Veneris 29. vel 19. Septembris, Bregae, V. Anno 1596. Iovis 1. vel 11. Aprilis, Bregae, VI.“ *Diarium*, f. 12r.

¹⁹³⁴ *Diarium*, f. 14v (8., resp. 18. ledna 1597), viz ediční část této práce, s. 321.

¹⁹³⁵ *Diarium*, f. 17r (9., resp. 19. dubna 1597).

¹⁹³⁶ „Confessio Chalcedonensis explicata.“ *Diarium*, f. 15v (26. února, resp. 8. března 1597).

¹⁹³⁷ Např. 9., resp. 19. ledna 1597: „Interfuimus concioni matutinae et deinceps vespertinae in summo templo.“ *Diarium*, f. 14v.

¹⁹³⁸ Např. 16., resp. 26. května 1597: „Interfui concioni matutinae.“ *Diarium*, f. 18v.

¹⁹³⁹ „Concio de Passione.“ *Diarium*, f. 15v (22. února, resp. 4. března 1597).

¹⁹⁴⁰ „Interfuimus concioni et legimus Vetus testamentum.“ *Diarium*, f. 15r (30. ledna, resp. 9. února 1597).

¹⁹⁴¹ Nejčastěji se jednalo opět o četbu Starého zákona: „Lectio Veteris testamenti.“ *Diarium*, passim.

¹⁹⁴² „Repetitio psalmorum poenentialium. [...] Descripsimus caput 2 Joelis.“ *Diarium*, f. 16r (14., resp. 24. března 1597).

¹⁹⁴³ „Juni[i] lectio, explicatio capitis Joelis 2. [...] Repetitio capitis Johannis 17 [?]. Esaiiae 12, 3 [?] et 33.“ *Diarium*, f. 16r.

¹⁹⁴⁴ M. HOLÝ, *Schulbücher*, s. 110.

¹⁹⁴⁵ „Repetitio catecheseos Chytraei.“ *Diarium*, f. 27r (31. prosince 1597, resp. 10. ledna 1598). Srov. *Diarium*, f. 31r (18., resp. 28. března 1598), 32v (22. a 29. dubna, resp. 2. a 9. května 1598).

¹⁹⁴⁶ „Repetitio catecheseos Lutheri et Colini.“ *Diarium*, f. 28v (22. ledna, resp. 1. února 1598).

¹⁹⁴⁷ Viz s. 113 této práce.

¹⁹⁴⁸ „Pomeridiana hora VII. aderat nobis D. Nascerus [!], pastor ad sanctum Thomam, monens nos de digna praeparatione ad sacram synaxin, consolans simul et absolvens. Interfuimus orationi Marbachii de passione Christi eiusdemque gloriosa resurrectione. Repetitio de poenitentia. Repetitio dictorum patrum de coena

Štrasburk byl posledním místem, kde Valdštejn mohl být v intenzivnějším kontaktu s luterským prostředím. Díky tomu je ale možné poznat jeho vztah k dalším konfesím. Valdštejn se dostával do kontaktu především s přívrženci helvétského vyznání, ať už jimi byli čeští bratři, hugenoti nebo kalvinisté. Zmínil jsem se již o významné úloze, kterou v jeho životě sehrál Karel st. ze Žerotína, příslušník Jednoty bratrské, českým bratrem byl také Matyáš Borbonius z Borbenheimu, s nímž byl Valdštejn v kontaktu po několik let v Jihlavě a Břehu. Rovněž rektor velkomeziříčské školy, Jan Ursinus z Marlishausenu byl ve svém předchozím působení nejednou podezříván z kalvinistických myšlenek. A jak jsem upozornil v předchozí kapitole, seznámil se v Břehu vatislavským polyhistorem a významným představitelem slezských kalvinistů Jakobem Monauem.¹⁹⁵⁰

Během studií v Orléansu Valdštejn chodil na přednášky z teologie a o nedělích poslouchal výklad evangelia.¹⁹⁵¹ Náboženského života se však patrně neúčastnil nebo si o tom alespoň nepoživoval záznamy. (Francouzské mše se ale zúčastnil předtím 19. září 1599 v Haagu.)¹⁹⁵² Avšak jak jsem uvedl v předchozí kapitole, nalezneme mezi osobami, jež poznal poté během své cesty po Francii, několik hugenotů, např. Daniela Chamiera nebo Philippa du Plessis Mornay. Významné představitele kalvinismu poznal poté v průběhu své krátké cesty Švýcarskem. Především se jedná o Théodora de Bèze a dále Johanna Jakoba Grynaea a Amada Polana, s nimiž se seznámil v Ženevě, resp. v Basileji. Lze předpokládat, že alespoň některá z těchto setkání byla umožněna právě díky známosti s Karlem st. ze Žerotína.¹⁹⁵³

Naopak jeho kontakt s anglikánskou církví během šestitýdenního pobytu v Anglii byl velmi omezený a pro jeho další duchovní směřování nevýznamný. Není doložena ani jeho účast na anglikánských mších, jimž by ale vzhledem ke své neznalosti angličtiny beztak nerozuměl. Pouze se účastnil jednoho francouzského kázání.¹⁹⁵⁴

Bohužel jediným záznamem vypovídajícím o jeho vztahu k husitské tradici a tradičnímu utrakvistu je zápis k 5. říjnu 1600, kdy si během návštěvy Kostnice prohlédl vězení Jeronýma Pražského a Jana Husa a místo Husova upálení.¹⁹⁵⁵

Domini. Interfuimus concioni vespertinae hora III. et audivimus quaedam de coena Domini. [...] Accessimus in nomine Domini ad VII. sacram synaxin.“ *Diarium*, f. 16r-v (19. a 20., resp. 29. a 30. března 1597).

¹⁹⁴⁹ „Dominus Deus opus bonum, qu coepit in nobis, perficiat ad nominis sui divini laudem et gloriam, aedificationem proximis ac animae nostrae salutem. Amen.“ *Diarium*, f. 16v.

¹⁹⁵⁰ Viz s. 218 této práce.

¹⁹⁵¹ „Explicatio Evangelii.“ *Diarium*, passim.

¹⁹⁵² „Fui in concione Gallica.“ *Diarium*, f. 66r (9., resp. 19. září 1599).

¹⁹⁵³ Srov. O. ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská*, s. 53–57.

¹⁹⁵⁴ „Interfuimus concioni Gallicae.“ *Diarium*, f. 133r (2. července 1600).

¹⁹⁵⁵ *Diarium*, f. 203r–204r, viz ediční část této práce, s. 403–404.

O „papežencích“ zde psal s opovržením za „jejich bezbožný čin“ („factum suum nefarium“) a za to, že se snaží toto místo zamaskovat. Je to jeden z mála záznamů, kde lze odtušit projev takto emotivního pohnutí. Na základě tohoto záznamu však nelze vyvozovat, nakolik považoval učení Martina Luthera za navazující na učení Husovo.

Zajímavé jsou doklady pro Valdštejnovy kontakty s katolickým prostředím. Již jsem uvedl, že za pobytů v Itálii vyhledal některé katolické učence a setkal se s nimi a že si se zájmem prohlížel ostatky svatých. Ve svém deníku Valdštejn katolíky několikrát nazval „papeženci“ („pontificii“), což nesvědčí pro jeho příznivý poměr k Vatikánu. Zároveň ale v deníku opakovaně nacházíme výraz „catholicus“. Jedním z takových případů je záznam věnovaný Pasovu, o němž píše, že byl proslaven dohodou z roku 1556 „mezi katolíky a luterány.“¹⁹⁵⁶ Přitom se vši pravděpodobností věděl, že výraz *catholicus*, resp. καθολικος znamená obecný, univerzální. Pro protestanty obvykle používá výrazy „religio reformata“ nebo „orthodoxa“.¹⁹⁵⁷

Pro první dvě Valdštejnova „studijní“ období strávená v Itálii, tedy ve Veroně a v Sieně od prosince 1600 do září 1601, kdy se vydal na cestu do Říma a Neapole, platí z hlediska jeho náboženského života přibližně totéž, co jsem uvedl o jeho studiích v Orléansu. V deníku se pravidelně k nedělím a někdy i jindy objevují poznámky: „Explicatio (capitis et) Evangelii“, ke 4. květnu 1601 si zapsal, že ráno dokončili výklad Skutků apoštolů.¹⁹⁵⁸ O jeho účasti na mších ale záznamy neobsahují žádné zmínky. Avšak 5. listopadu 1601, tedy asi dva týdny před návratem do Sieny, navštívil významné poutní místo, Svatou chýši u Loreta. Záznam je poměrně málo konkrétní a nedovoluje zhodnotit, jaké pocity v něm tato návštěva vyvolala. A během druhého pobytu v Sieně Valdštejn několikrát, a to v období od 2. prosince 1601¹⁹⁵⁹ do 1. ledna 1602¹⁹⁶⁰ a znovu od 24. března¹⁹⁶¹ do 14. dubna,¹⁹⁶² zašel do kostela (nejčastěji byl v sienské katedrále). Protože se jednalo převážně o neděle a zároveň o období adventu a dobou kolem Velikonoc (Velikonoční neděle připadla tehdy na 7. dubna), je pravděpodobné, že si nechodil jen

---

¹⁹⁵⁶ „Nobilitata est haec urbs transactione ita celebri, quae anno 1556. sub Ferdinando inter catholicos et Lutheranos in imperio Germanico ibidem facta est [...]“ *Diarium*, f. 321v (30. května 1602). Srov. pozn. 995 této práce.

¹⁹⁵⁷ Např. v záznamu o Kostnici, *Diarium*, f. 203r, viz ediční část této práce, s. 403. Jako o ortodoxních se vyjádřil také Ladislav Velen ze Žerotína o českých bratřech v souvislosti s bratrskou školou v Lipníku nad Bečvou, kde studoval: „[...] cum tamen me Lipnicium ad fratres Orthodoxos [...] hilari ante misisset fronte.“ *Itinerarium*, f. 4r (6. června 1590).

¹⁹⁵⁸ „Absoluta matutino tempore explicatio Actorum apostolorum.“ *Diarium*, f. 251v.

¹⁹⁵⁹ „Fui al duomo.“ *Diarium*, f. 298r.

¹⁹⁶⁰ „Fui al Maria S. Angeli.“ *Diarium*, f. 299r.

¹⁹⁶¹ „Exivi foras extra portam Romanam all santo Lazaro.“ *Diarium*, f. 302r.

¹⁹⁶² „Fuimus cum Marcello et Horatio alla certosa, monasterio Carthusianorum.“ *Diarium*, f. 303r.

prohlédnout kostel. Není však jasné, zda se zúčastnil katolické mše, nebo jestli se přišel „pouze“ soukromě pomodlit.

Valdštejnovo chování v katolickém prostředí Itálie není snadné interpretovat. Nezdá se, že by bylo vedeno pouhou snahou nedat najevo své nekatolické přesvědčení (kterou však jinak vyvíjet musel). Rovněž není pravděpodobné, že jeho návštěvy katolických kostelů o nedělích a poutních míst byly projevy nadkonfesijního křesťanství. Jeho cesta do Loreta a prohlídka Svaté chýše v jeho případě nejspíše nebyly poutí v pravém slova smyslu. Spíše se mohlo jednat o jeho zájem o toto místo, porovnatelný se zájmem o kláštery a o ostatky svatých. Co se týče návštěv kostelů v Sieně o nedělích, mohla svůj vliv sehrát i dlouhá doba bez možnosti účastnit se obřadu v luterském kostele. Pro potvrzení některé z těchto domněnek však scházejí spolehlivější doklady. Snad ale není daleko od pravdy závěr, že po roce a půl pobytu v Itálii nebyl Valdštejnův přístup ke katolictví zcela negativní.

Pokud jde o intenzitu Valdštejnovy víry, není pochyb o tom, že byl upřímně a hluboce věřícím křesťanem. Projevy jeho vztahu k Bohu lze pozorovat na modlitbách, které si zapisoval do deníku. První se nacházejí již v jeho úvodní části, z nichž nejrozsáhlejší je „Modlitba k Bohu za řízení celého života“.¹⁹⁶³ Takový počátek nebyl ojedinělý, krátkou modlitbou uvedl svůj deník z roku 1590 také Karel st. ze Žerotína,¹⁹⁶⁴ zatímco Šimon Proxenus ze Sudetu se na počátku dochovaného deníku omezil na prosté: „S Boží pomocí.“¹⁹⁶⁵ Valdštejnovy modlitby jsou však mnohem rozsáhlejší než Žerotínova, a pokud je možné takto soudit, snad také niternější. Zajímavá je zde zmínka o tom, že nejvyšším pontifikem je Ježíš Kristus.¹⁹⁶⁶

Další modlitby si psal do deníku opakovaně při několika příležitostech. První z nich byly přelomy let, kdy Valdštejn prosí Boha, aby měl nový rok zdárný průběh. Některé z těchto modliteb patří mezi ty nejdelší po zmíněné úvodní a k počátkům let 1600, 1602 a 1603 jsou navíc veršované v elegických distichích.¹⁹⁶⁷ Další verše s modlitbou složil při příležitosti své 13. účasti na svaté Večeři Páně 23. března 1603, kdy se prohlašuje za nehodného toho, aby stál na tomto místě, a prosí Krista, ať dá, aby byl Valdštejn schopen dostát svému slibu a vždy mu sloužil.¹⁹⁶⁸

---

¹⁹⁶³ *Diarium*, f. 2r–6r, viz ediční část této práce, s. 312–315.

¹⁹⁶⁴ „Deus illud faxit faustum et felix.“ RA Žerotínův Bludov, inv. č. 395, sign. IV-2869, f. 79r.

¹⁹⁶⁵ „Σὺν θεῷ.“ D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*, s. 15 (nedatovaný záznam před 28. červencem 1563).

¹⁹⁶⁶ „Sed oro et obsecro te Domine [...] in nomine Jesu Christi, Filii tui dilecti, Domini et Pontificis nostri summi [...]“ *Diarium*, f. 2r-v.

¹⁹⁶⁷ *Diarium*, f. 76v, 299r, 336r.

¹⁹⁶⁸ *Diarium*, f. 343v, viz ediční část této práce, s. 489–490.

Své modlitby k Bohu si vždy poznamenával rovněž při příležitosti svých narozenin 12. května. Jejich obsah je proměnlivý, např. roku 1597 jej prosí, aby mu dopřál dlouhý život,¹⁹⁶⁹ v roce 1600 jej žádá, aby počátek následujícího roku jeho života byl šťastný, prostředek šťastnější a závěr nejšťastnější,¹⁹⁷⁰ a v roce 1602 jej vzývá, aby jej ani „do stáří a šedin“ neopustil.¹⁹⁷¹ Roku 1603 se k němu modlí, aby jej vedl celým životem tak, aby sloužil jeho slávě tím, že bude kráčet v cestách jeho příkazů, a zbožným, spravedlivým a zdrženlivým životem; a dále aby jej řídil tak, aby po celý život mluvil, smýšlel a jednal podle jeho vůle, k užitku církve a státu a k vlastní spáse.¹⁹⁷²

Při jiných příležitostech si Valdštejn zaznamenával naopak poděkování Bohu. Činil tak obvykle po překonání delšího či náročného úseku cesty. Někdy se omezil na prosté konstatování, že díky Bohu („Dei gratia“, „per Dei gratiam“) dorazili na místo určení.¹⁹⁷³ Obširněji se vyjádřil po příjezdu do Verony a po návratu na Moravu, tedy v obou případech na konci cesty, která obnášela také přechod přes Alpy, a chválil Boha jako toho, kdo od něj odvrátil všechna nebezpečí. Poděkováním Bohu rovněž doprovodil vylíčení nebezpečných situací, o nichž se zmíním v kap. 9. 3. V neposlední řadě připojuje k 31. prosinci 1602 a 1603 svá poděkování Bohu a jeho velebení za to, že uplynulý rok prožil „ve zdraví a bez úhony“.¹⁹⁷⁴

Ještě jeden projev Valdštejnovy víry můžeme sledovat na stránkách jeho deníku, a sice v záznamech z roku 1603, kdy si počínaje 1. lednem každý den přečetl dvě kapitoly z Bible ráno a další dvě večer. Takto pokračoval až do 6. prosince, kdy dočetl poslední kapitoly Zjevení Janova. Do této četby zahrnul rovněž knihy deuterokanonické. Je možné, že četl Kralickou Bibli, ze záznamů to však jednoznačně nevyplývá.

Valdštejnovy záznamy naznačují, že se jejich pisatel vrátil ze svých cest posílen ve své víře. Jeho poděkování Bohu za to, že vyvázl bez úhony z nebezpečných situací a došel zdrav cíle své cesty, svědčí o jeho pocitu, že se tak stalo díky Boží přízni. Vzhledem

---

¹⁹⁶⁹ „Deus Opt[imus] Max[imus], qui est vita et longitudo dierum nostrorum, in cuius manibus tempora mea, non [!] tollat me in dimidio dierum meorum, sed prolonget vitam meam, repleat me longitudine dierum, illuminet vultum suum super me ostendatque mihi salutare suum. Amen.“ *Diarium*, f. 18r.

¹⁹⁷⁰ „Eadem vero die ingressus sum annum aetatis meae XIX., cuius initium ut felix sit, medium foelicus, finisque exitusque foelicissimus, Deus Optimus Maximus faxit.“ *Diarium*, f. 107v.

¹⁹⁷¹ „Deus, docuisti me a pueritia mea <et> et usque nunc pronuntiare mirabilia tua. Et usque in senectam et caniciem, Deus, ne derelinquas me, donec indicavero brachium tuum generationi huic. Exultabunt labia mea, quam cantavero tibi, et anima, quam redemisti.“ *Diarium*, f. 316v.

¹⁹⁷² „Guberna, o Clementissime Pater, totum curriculum vitae et vocationis meae, ut ambulando in viis mandatorum tuorum et vivendo pie, iuste et sobrie perpetuo serviam gloriae tuae divinae. Juva et rege me, ut per omnem vitam meam dicam, cogitem et faciam tibi grata et accepta, ecclesiae et reip[ublicae] utilia, mihi vero salutaria. Amen.“ *Diarium*, f. 347v.

¹⁹⁷³ *Diarium*, f. 72v (24. října, resp. 3. listopadu 1600), 177r (26. července 1600).

¹⁹⁷⁴ *Diarium*, f. 335v, 365r, viz ediční část této práce, s. 488, 504.

k náročnosti i nebezpečnosti cestování to nepochybně pocítovali i ostatní cestovatelé. Zároveň však pro Valdštejna zřejmě neplatí to, co pozorujeme u některých dalších šlechticů, tedy že by je cesty po cizích zemích a kontakt s prostředím s jednou dominantní konfesí učinily radikálnějšími a nesmiřitelnějšími ve víře. Kavalírské cesty tak přispěly k postupující konfesionalizaci v době předbělohorské. To však pro Valdštejna přinejmenším nepotvrzují jeho kontakty s kalvinisty, resp. českými bratry a způsob jeho projevoování se v katolickém prostředí. Naopak je uvedená skutečnost patrná v případě jeho o tři roky staršího vrstevníka Ladislava Veleny ze Žerotína, jehož náboženským postojům věnuji následující krátký exkurs.

*Exkurs 5: Víra Ladislava Veleny ze Žerotína*¹⁹⁷⁵

Ladislav Velen ze Žerotína byl vychován v bratrské víře a jeho přesvědčení se projevilo i v obsahu záznamů v jeho *Itinerariu*. Toho si všimnul i neznámý archivář, který se pokoušel identifikovat autora autografu, který není podepsán. Proto na první stranu napsal s odkazy na folium 103, že se jedná o Žerotína, a na folium 26, že byl kalvinistou. Na tomto místě se nachází zajímavá pasáž, na niž upozornil již F. Hrubý.¹⁹⁷⁶ Žerotín, studující tehdy na akademii ve Štrasburku, si zde postěžoval, že tato instituce je sice dobře obsazena, ale zdejší obyvatelé se odchýlili od „pravé cesty“ víry, což považuje za mnohem závažnější.¹⁹⁷⁷

Nejedná se přitom o Žerotínovy první dojmy – jedná se o záznam ke 2. lednu 1592, kdy byl Žerotín ve městě již více než čtvrt roku. Vychází tedy z poměrně dlouhodobého pozorování. To mu umožnilo v návaznosti na tato slova vypsát ve 12 bodech, čím se odlišují od ostatních luteránů – doslova píše, že v mnoha věcech nesouhlasí s ostatními luterány a zůstaly jim některé věci z pravé reformace, již míní kalvínskou.¹⁹⁷⁸ Z nich na prvním místě uvádí, že ve městě nezůstaly žádné sochy, leda byly zbaveny rukou, hlav a nohou.¹⁹⁷⁹ Pro tento jeho radikální názor, kdy takový postup považoval za správný, lze v *Itinerariu* nalézt několik dokladů. Všiml si, když byly kostely „očištěny“ ode všech

---

¹⁹⁷⁵ O ní pojednal již Žerotínův životopisec F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 13–27.

¹⁹⁷⁶ *Tamtéž*, s. 15.

¹⁹⁷⁷ „Academiam quod attinet est illa viris doctis bene constituta, religionem vero si spectes, quod maximum est, <haec> post domini Calvinii, Bucerii et Capitonis, qui ibi docuerunt, obitum, a vera via non parum incolae recesserunt. Nam D. Pappus et caeteri concionatores audiri volunt Lutherani et Calvinii nostrorumque doctrinam quasi haereticam condemnant.“ *Itinerarium*, f. 26r (2. ledna 1592).

¹⁹⁷⁸ „In multis tamen rebus cum caeteris Luthranis non consentiunt, siquidem adhuc aliqua ex vera reformatione remanserunt [...]“ *Tamtéž*.

¹⁹⁷⁹ „[...] nullas enim amplius habent statuas, nisi quae manibus capitibus et pedibus truncatis alicubi in angulis fuerunt relictas.“ *Tamtéž*.

„model“. Po prohlídce bývalého františkánského kláštera Königsfelden si poznamenal ke konci záznamu, že „z tohoto kláštera bylo odstraněno vše, co se zdálo, že slouží modloslužebnictví“.¹⁹⁸⁰ V Curychu si nedlouho nato prohlédl „dva větší kostely, které jsou dosti krásné a očištěné ode všech model“.¹⁹⁸¹ Naopak v Ingolstadtu viděl „dva velké a krásné, ale modloslužebné chrámy“.¹⁹⁸²

Na druhou stranu lze v této souvislosti zmínit, že Žerotín uměl ocenit skromnou výzdobu. Když si v Heidelbergu prohlížel náhrobky kurfiřtů pohřbených v chrámu sv. Ducha, jako první zmínil ten, který mu připadal nejméně zdobný: „[...] mezi nimiž je téměř nejjednodušší [náhrobek] falckraběte Ruperta z prostého bílého kamene [...]“.¹⁹⁸³

Oproti Valdštejnovi byl konkrétnější v líčení obsahu kázání. Např. na Nový rok 1594 vyslechnul kázání Urbana Pieria (†1616), věnované druhé kapitole Evangelia podle Lukáše,¹⁹⁸⁴ a i jindy si informaci tohoto druhu zapisoval poměrně často. Dále si ve svém okolí všiml konfliktů kvůli víře. Hned na začátku *Itineraria* uvádí, že olomoucký biskup Stanislav Pavlovský (†1598) nechtěl povolit rozeznění zvonů po smrti nejvyššího maršálka Čeňka z Lipé na Hodoníně „coby heretika“.

Příznačné je, že Žerotín Čeňka z Lipé označuje za zbožného.¹⁹⁸⁵ Takto totiž činí u mnoha dalších osob a zjevně to byl hlavní rys, podle kterého lidi posuzoval. Dne 9. června 1590 obědval na předměstí Vídně u Stanislava Blau, „zbožného starce, kterého papeženci kvůli víře vyloučili z rady“. Jako zbožnou ženu a dobrou matku rodiny označil i jeho manželku Annu.¹⁹⁸⁶ Taktéž norimberský radní Hieronymus Baumgartner, syn známějšího otce téhož jména (1498–1565), byl pro Žerotína „vynikající muž, dobře zasloužilý o město, ortodoxního vyznání“ (opět míní kalvínské).¹⁹⁸⁷

Naopak k 24. lednu 1590 si Žerotín poznamenal, co se odehrálo po smrti „bezbožného člověka“ Votíka, kvestora v Zábřehu na Moravě. Když byl před smrtí nemocen a jeho matka

---

¹⁹⁸⁰ „Ex hoc monasterio omne id remotum est, quod videbatur ad idololatriam servire [...]“ *Itinerarium*, f. 45v (18. června 1593).

¹⁹⁸¹ „[...] nobis monstrata sunt majora duo templa quae satis pulchra sunt et ab idolis omnibus repurgata.“ *Itinerarium*, f. 47r (29. června 1593).

¹⁹⁸² „[...] vidi templa duo magna et pulchra, sed idolatrica.“ *Itinerarium*, f. 87r (18. dubna 1594).

¹⁹⁸³ „Epitaphia Electorum et principum in templo ad Sanctum Spiritum, inter quae fere simplicissimum ex vulgari albo lapide Ruperti, Comitis Palatini, videtur [...]“ *Itinerarium*, f. 33v (28. března 1592).

¹⁹⁸⁴ „[...] concionem audivimus, quam habuit D. Urbanus Pierius [...]. Textus quem explicabat fuit depromptus ex Evangelistae Lucae capite secundo [...]“ *Itinerarium*, f. 64v–65r.

¹⁹⁸⁵ „Pius dominus a Gödingen [...] Januario mense Olomutii durante conventu, beate in Christo obdormiuit. Cuius corpus, cum Olomutio Gödingam transferri deberet, Episcopus, ut in eius honorem, quasi haeretici, campanarum pulsus daretur, concedere noluit.“ *Itinerarium*, f. 1av (6. ledna 1590). Žerotín se zde dopustil omylu, Čeňk z Lipé zemřel již v roce 1589.

¹⁹⁸⁶ „[...] pransi<s>sumus apud dominum Stanisl[au]m Blau, pium et senem dominum, quem propter religionem e senatu Pontificii ejecerant. [...] Ipsius conjunx uocabatur Anna [...], pia femina et bona mater familias [...]“ *Itinerarium*, f. 4v–5r.

¹⁹⁸⁷ „Est vir optimus, de civitate bene meritus et orthodoxae religionis.“ *Itinerarium*, f. 16v (25. srpna 1591).

Kunka, rozená z Boskovic, jej nabádala, aby raději uspořádal své věci, odpověděl jí, že dosud jej ďábel neodnesl. Po jeho smrti poté s velkým hlukem a křikem děsil lidi ve městě přízrak s jeho podobou a jeho manželka kvůli tomu zanedlouho zemřela.¹⁹⁸⁸

Na rozdíl od Valdštejna se tedy Žerotín jeví jako nesmiřitelný zastánce kalvínské a bratrské víry. Jako dominantní pro formování jeho přesvědčení popsal již F. Hrubý vliv jeho vychovatele Amada Polana.¹⁹⁸⁹ Ten vyvíjel značné úsilí i o to, aby dosáhl souhlasu Fridricha ze Žerotína (poručníka Ladislava Veleny) s přesunem ze Štrasburku do Basileje. Rovněž se svým svěřencem navštěvoval řadu výrazných představitelů kalvínského vyznání. Již v Praze byl zaveden k Vilémovi d'Ancol, sekretáři francouzského krále Jindřicha IV.,¹⁹⁹⁰ v Norimberku navštívili Konstantina Fabricia a Jáchyma Cameraria, v Heidelbergu Žerotín poobědval s reformovaným teologem Davidem Pareem (1548–1622)¹⁹⁹¹ atd. Několikrát se setkal s Antoniem Philomelou, jehož kázání se taktéž účastnil a jež obdivoval pro jeho vzdělání, kterého dosáhl přesto, že byl od dětství slepý.¹⁹⁹² Jak jsem zmínil ve třetím exkursu, dokonce si dopisoval s Théodorem de Bèze, Johannem Jakobem Grynaeem,¹⁹⁹³ ale také Denisem Godefroy i po odjezdu z Basileje, resp. Štrasburku, pro což u Valdštejna nejsou známé doklady, a do deníku si shrnoval obsah dopisů.¹⁹⁹⁴ V témže exkursu jsem pojednal o Žerotínově pobytu na kalvínském dvoře v Heidelbergu.

• • •

Dosud jsem se v souvislosti s Valdštejnovými cestami věnoval především jejich přínosu pro něj. Během nich se však musel zabývat také mnohem všednějšími záležitostmi, které mohly cestování usnadnit nebo naopak značně zkomplikovat. Jim je věnována následující kapitola.

---

¹⁹⁸⁸ Kunka z Boskovic tak nařídila exhumaci: „Nam cum aegrotaret et mea <domina> domina mater merito eum per ministrum moneret, quo [...] res suas componeret, [...] petulanter respon<on>dit: ‚Diabolus me adhuc non abstulit.‘ [...] Post ipsius obitum autem spectrum in ipsius <obitum> forma, equis et rheda illius quoque per urbem discurrens ingenti clamore et strepitu multos homines terruit, etiam uxorem Wittgii adeo compressit, ut paulo post moreretur. Quapropter mea domina mater ex consilio procerum mandavit, ut corpus effossum inspiceretur [...].“ *Itinerarium*, f. 2r (24. ledna 1590). Žerotín pokračuje v popisu dále.

¹⁹⁸⁹ F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 13–16.

¹⁹⁹⁰ *Itinerarium*, f. 10v (22. srpna 1591).

¹⁹⁹¹ „[...] apud D. Davidem Pareum, Silesium praeceptorem, aedium sapientiae, doctissimum virum, pransus sum.“ *Itinerarium*, f. 19v (4. září 1591).

¹⁹⁹² „[...] concionem Gallicam audivi, quam caecus quidam, nomine Antonius Philomela, habebat. Hic secundo anno aetatis suae visum amisit et tamen tantum in studiis profecit, ut Latinam linguam recte teneat et eleganter loquatur [...] et ex verbo Dei doctissime contionatur adeo, ut Dei dona in eo cum admiratione conspiciantur.“ *Itinerarium*, f. 32v (19. března 1592).

¹⁹⁹³ Viz F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 19.

¹⁹⁹⁴ Viz např. *Itinerarium*, f. 65v (3. ledna 1594).

9. Valdštejnova každodennost na cestě

Každodennost cestování lze sledovat z řady hledisek.¹⁹⁹⁵ Valdštejnův deník a jeho a Ropalova dochovaná korespondence umožňují zkoumat jen některé z nich, protože se jejich pisatelé setkali pouze s některými nástrahami, problémy a těžkostmi spjatými s cestováním a ne o všech si učinili poznámku. Takřka nemožné je na jejich základě sledovat finanční stránku jejich cest. V celém deníku je o tom pouze jedna nejasná zmínka v záznamu ke konci posledního Valdštejnova pobytu v Benátkách před návratem na Moravu, podle níž poslali zbytek peněz blíže neurčenému Lukášovi do Sieny.¹⁹⁹⁶ Není divu, obstarávání a správu finančních prostředků měl na starosti Ropal. Ten Valdštejnově tetě Kateřině Zajímačce 12. prosince 1601 sděloval, že se musel „zde v 600 korun zdlužiti“ a jak obtížně a se škodou potřebné peníze obstarával.¹⁹⁹⁷

Málo se toho dozvídáme i o komunikaci s obyvateli zemí a měst, jež navštívili, a o případném překonávání jazykové bariéry. Pouze v jediné zemi Valdštejn během svého pobytu neovládnul mateřskou řeč zdejších obyvatel, a sice v Anglii. Zde však byl pouhých šest týdnů a navíc po většinu pobytu průvodce. Rovněž na počátku pobytu v Itálii a předtím na cestě italskojazyčnou částí Alp Valdštejn italsky ještě neuměl. Uvědomoval si, že to může být příčinou nepříjemností, jako se to mohlo stát v potenciálně nebezpečné situaci právě při přechodu Alp oblastí okolo San Michele all'Adige, jíž se jim ale podařilo

---

¹⁹⁹⁵ O každodennosti cestování viz zejm. Antoni MAĆZAK, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980; Ernest Stuart BATES, *Touring in 1600. A study in the development of travel as a means of education*, London ²1987; O cestování obecně viz zejm. Winfried LÖSCHBURG, *A History of Travel*, Leipzig 1979; Antoni MAĆZAK, *Peregrynacje. Wojaże. Turystyka*, Warszawa 1984; TÝŽ, *Travel in Early Modern Europe*; Hermann BAUSINGER – Klaus BEYRER – Gottfried KORFF (Hrsg.), *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München 1991; Werner PARAVICINI, *Von der Heidenfahrt zur Kavaliertour. Über Motive und Formen adligen Reisens im späten Mittelalter*, in: Horst Brunner – Norbert Richard Wolf (ed.), *Wissensliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache*, Wiesbaden 1993, s. 91–130; Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako nástroj vzdělávání šlechty*, in: Škola a město. Sborník příspěvků z konference „Škola a město“ konané ve dnech 5. – 6. října 1992 (= Documenta Pragensia 11), Praha 1993, s. 50–54; TÝŽ, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti. (Problémy a úkoly českého výzkumu)*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft*. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 9–22; TÝŽ, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice ²2003; Michaela NEUDERTOVÁ, *Cestování nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft*. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 209–213; Milena LENDEROVÁ, *Cestovatel*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 239–254.

¹⁹⁹⁶ *Diarium*, f. 318v (18. května 1602), viz ediční část této práce, s. 475.

¹⁹⁹⁷ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 143, s. 226.

se vyhnout.¹⁹⁹⁸ Jak často ale k problémům pramenícím z neporozumění skutečně docházelo, se z deníku nedozvídáme. Je zde zaznamenána pouze spíše úsměvná událost, která nastala, když je vítali v Sachseln ve Švýcarsku. Ukázalo se, že řečník-oráč, jak jej Valdštejn s využitím latinské slovní hříčky v deníku označil, kromě titulů nesvedl nic říci.¹⁹⁹⁹

V souvislosti s Valdštejnovými cestami po Evropě, tedy s tou jejich částí, kdy nepobýval delší dobu v jednom městě, lze sledovat především každodennost samotného přesunu – cest po silnicích a plaveb po moři i po řekách, nebezpečné situace, jež při nich hrozily, a nepříjemnosti, které putování doprovázely, v menší míře složení cestující skupiny a v neposlední řadě též jejich ubytování a stravování.

9. 1. Cestování po souši

Z Valdštejnových deníkových záznamů je zřejmé, že se se svým doprovodem vždy snažili vydat se na cestu co nejdříve, tedy ještě před snídaní. Někdy je však okolnosti donutily vyrazit až v pozdější dobu. Dne 11. května 1600 v Niort byla tímto faktorem nepřítel počasí, a tak město opustili až kolem poledne.²⁰⁰⁰ Přesně o čtyři měsíce později je v Besançonu zdržel neodbytný hostinský, který je přesvědčil, aby zůstali ještě na snídaní. Valdštejn toho pak ve svém deníku velmi litoval, protože během dne je zastihl silný déšť a vítr, a kdyby odjeli podle původního plánu, byli by v této době již u oběda v Quingey.²⁰⁰¹ Z Oxfordu dokonce 24. července 1600 odjeli na noc, protože kvůli vysokým teplotám nebylo možné jet na koni ve dne.²⁰⁰² Rovněž z Abbeville se do Amiens vydali na loďce po řece Sommě ve večerních hodinách. Plavba byla asi o polovinu delší, než by byla cesta po souši, ale bylo možné cestovat v noci a spát na palubě lodi, což Valdštejn také učinil.²⁰⁰³ Před odjezdem z Benátek a vydáním se na cestu zpět na Moravu byli zdrženi, když museli

---

¹⁹⁹⁸ „[...] nobis ignaris viae et linguae et tenebris noctis oppressis occurrentes, si non periculum creare, saltem terrorem magnum incutere potuissent.“ *Diarium*, f. 223v (22. listopadu 1600). O této situaci se podrobněji zmíním níže.

¹⁹⁹⁹ „Et hic quoque nos vino donarunt, sed orator erat arator – praeter titulos nihil sciebat loqui.“ *Diarium*, f. 199v (29. září 1600). Rovněž o zdejším pastorovi se vyjádřil pejorativně („pastor vel sacrificulus“). *Tamtéž*.

²⁰⁰⁰ „Aeris inclementia et coelo pluvioso mane Niort detenti, circa meridiem demum discessimus [...]“ *Diarium*, f. 107r.

²⁰⁰¹ „Mane persuasi ab hospite sumsimus jentaculum, quod postea iter nostrum retardavit. [...] In medio itinere maxima pluvia et vento impetuoso oppressi et toti madefacti sumus, cum eo ipso tempore prandium in hospitio sumere potuissemus, si tempestivius mane fuisset egressi.“ *Diarium*, f. 189v–190r.

²⁰⁰² *Diarium*, f. 167v, viz ediční část této práce, s. 382.

²⁰⁰³ *Diarium*, f. 182r (8. srpna 1600).

ukázat svá zavazadla. Odjet tak mohli až po 21. hodině a stihli se dostat pouze do Trevisa.²⁰⁰⁴

Důvodem pro pokud možno brzký odjezd byla snaha dorazit na místo určení v ideálním případě během odpoledne, např. do Arles dorazili dle jeho soudu „pozdě neboli dvě či tři hodiny před západem slunce“.²⁰⁰⁵ Ne vždy se jim to podařilo, jako několikrát v závěrečné části náročné tříměsíční cesty po Francii. Na cestu z Tours do Ambois (asi 22 km) se však vydali až o čtvrté odpolední a na místo dorazili až po setmění,²⁰⁰⁶ k této situaci došlo 3. června 1600 na cestě z Chartres do Auneau²⁰⁰⁷ a po západu slunce dorazili i následujícího dne do Paříže.²⁰⁰⁸ Lze se domnívat, že se tehdy na cestu vydávali v pozdějších hodinách a během dne si dopřávali delší přestávky (i v souvislosti s vyššími teplotami v pokročilejší části jara).

Hrozilo však, že pokud by dorazili na místo určení příliš pozdě, naleznou městské brány zavřené²⁰⁰⁹ a budou se muset ubytovat na předměstí. To se jim několikrát skutečně přihodilo, např. 21. června 1600 před Abbeville²⁰¹⁰ nebo 10. května 1602 u Bergama.²⁰¹¹ Město si tak prohlédli až druhý den ráno před odjezdem. Rovněž z Livorna do Pisy se 29. dubna 1602 předtím vrátili až za tmy a nebyli vpuštěni do města. Naštěstí pro ně se za hodinu potřeboval dostat do města jakýsi pisánský markrabě, s nímž byli vpuštěni i oni.²⁰¹²

Snahou tedy bylo stihnout dojet včas, i pokud by se přihodilo něco nenadálého, jako při vyjíždě z Nîmes k Pont du Gard. Původně zde chtěli přespat, ale nenašli žádný hostinec, kde by se mohli ubytovat, a tak se rozhodli vrátit se. Na zpáteční cestě hornatou krajinou však zabloudili.²⁰¹³ A když Valdštejn krátce pobýval v Augšpurku, věnoval velkou část záznamu k 9. listopadu 1600 právě městským branám a poznamenal si, že

---

²⁰⁰⁴ *Diarium*, f. 318v (21. května 1602), viz ediční část této práce, s. 476.

²⁰⁰⁵ „[...] mature, duabus vel tribus ante solis occasum horis, venimus Arelatum [...]“ *Diarium*, f. 93v (12. dubna 1600).

²⁰⁰⁶ *Diarium*, f. 115r (28. května 1600).

²⁰⁰⁷ *Diarium*, f. 119v.

²⁰⁰⁸ *Diarium*, f. 120r.

²⁰⁰⁹ Stalo se tak také např. Karlovi st. ze Žerotína 15. října 1591 před Míšní, I. ARNOLD (ed.), *Alsó Sztregovai és Rimai*, s. 35.

²⁰¹⁰ „[...] cumque nimis sero advenientes portas urbis Abbeville clausas inveniremus, in suburbio pernoctare coacti sumus.“ *Diarium*, f. 125r-v.

²⁰¹¹ „Praeventi vespera urbem hac die ingredi non potuimus, sed in suburbio pernoctavimus [...]“ *Diarium*, f. 315v.

²⁰¹² „Pransi circa 21 horam inde discessimus et navicula Pisas rediimus, sed nocte praeventi et porta exclusi, prope per horam extra moenia subsistere coacti sumus, donec Marchio quidam Pisanus supervenit, cum quo simul intromissi fuimus.“ *Diarium*, f. 306v.

²⁰¹³ „Inde cum nullum esset hospitium, quo diverteremus, perreximus per loca montuosa Nemausium, sed aberrantes a via, cum 3 mil. confecissemus, demum venimus Bisule [...] ante solis occasum Nemausium venimus.“ *Diarium*, f. 94v (14. dubna 1600).

branou zvanou Alter Einlass jsou měšťané i příchozí cestovatelé pouštěni do města i v noci.²⁰¹⁴

• • •

Při cestování raně novověkou Evropou nebylo vždy jednoduché ani samotné určení správného směru cesty. Orientaci mělo usnadnit využití cestovních příruček, které jsou pro Valdštejna a jeho doprovod doloženy pro Anglii a Itálii a skutečně se nezdá, že by v těchto zemích kdy zabloudili. Zejména v případě méně přehledného úseku cesty však ani ony nemusely být dostatečnou pomůckou a bylo nutné spolehnout se na najaté průvodce, případně alespoň na pomoc místních obyvatel. To platí zejména pro oblasti vysokých hor, avšak Valdštejn a jeho doprovod měli nejčastěji potíže s nalezením správného směru překvapivě ve Francii. Kromě uvedeného příkladu návratu z Pont du Gard do Nîmes měli několikrát potíže v západní části země. Několik příkladů lze uvést ke květnu 1600, kdy se vydali ze Saintes směrem k Saint-Jean-d'Angely v domnění, že tudy dojdou do La Rochelle. Ale protože si včas všimli, že se cesta stáčí mírně k východu, odbočili přes Taillebourg do Tonnay-Boutonne a dále již pokračovali bez problému.²⁰¹⁵ Nedlouho nato však bloudili rovněž cestou z Poitiers do Nantes²⁰¹⁶ a z Nantes do Angers.²⁰¹⁷ Náročná byla v tomto ohledu také švýcarská část cesty, např. 25. září 1600 šli „velmi obtížnou a nepřehlednou cestou bažinatými a hornatými místy, často jsme zbloudili, když již nastala tma, protože jsme nemohli dosáhnout kýženého místa, vešli jsme do jakési zapadlé vesnice Krattigen“.²⁰¹⁸ Ztratili se rovněž na posledním úseku cesty do Štrasburku, přestože šli z velké části stejnou cestou, po jaké postupovali předchozího roku ze Štrasburku do Paříže.²⁰¹⁹

Rychlost, náročnost, ale i bezpečnost cestování ovlivňovalo rozhodujícím způsobem několik faktorů. V celé „cestovní“ části Valdštejnova deníku počínaje odjezdem

---

²⁰¹⁴ „Solent hoc in loco advenae atque etiam cives nocturno tempore [...] in urbe[m] intromitti. Quinque sunt hic portae ita factae, ut anterior non possit aperiri, nisi posterior claudatur, [...]. Coguntur, quotquot intromittuntur, sua nomina profiteri omnesque circumstantias explicare [...].“ *Diarium*, f. 213v–214.

²⁰¹⁵ „A prandio ituri eramus S. Jean Angelii, sed quoniam ab itinere Ruppellensi (quod suscipiebamus) duobus aut tribus milliariibus deviare videbamur, recta Boudonne [...] profecti [...].“ *Diarium*, f. 105r (6. května 1600).

²⁰¹⁶ „[...] per loca ambigua errantes [...].“ *Diarium*, f. 110v (17. května 1600).

²⁰¹⁷ „[...] aliquoties aberrantes et per profundas aquas non sine discrimine equitantes tarde venimus Chantase.“ *Diarium*, f. 113r (21. května 1600).

²⁰¹⁸ „[...] via valde difficili et ambigua per loca paludosa et montuosa transivimus, soepiusque aberrantes tenebris jam obortis, cum locum optatum assequi non possemus, venimus in obscurum quandam pagum Kraticze dictum [...].“ *Diarium*, f. 197r (25. září 1600).

²⁰¹⁹ „[...] diu multumque aberrassemus, tandem nocte jam appropinquante venimus Schlestadium [...].“ *Diarium*, f. 209r (15. října 1600).

ze Štrasburku konče cestou z Benátek zpět na Moravu nalezneme zmínky o nepřízni počasí či náročnosti terénu a komentáře o kvalitě cest. Již dva dny po odjezdu ze Štrasburku v červnu 1599 si Valdštejn stěžoval na tříhodinovou cestu vysokými horami po strašné cestě.²⁰²⁰ Již tato zmínka dokládá, že tyto tři faktory byly navzájem propojené a první dva samozřejmě ovlivňovaly kvalitu cest. Naopak silnice v dobrém stavu mohla umožnit cestování i za nepřízně počasí.

S tou se potýkali pochopitelně po celé tři roky strávené na cestách. O vysoké teploty jako ve zmíněném případě 24. července 1600 v Oxfordu se jednalo výjimečně, v Itálii, kde hrozily nejvíce, kvůli nim cestovatelé zařazovali přesuny mimo největší letní horka. Častější problémy představovaly deště, jimž bylo obtížné se vyhnout. Silné deště je zastihly během návratu z vyjížděky ze Štrasburku do blízké vesnice Eckelsen.²⁰²¹ Když se plavili z Dodrechtu směrem k Antverpám, zaskočila je „velká a mimořádná bouře“, takže za celý den upluli pouze 4 míle.²⁰²²

Jindy jim počasí znemožnilo pokračovat v cestě úplně. Silná vichřice jim 10. dubna 1600 brzy po odjezdu z Marseille zabránila v pokračování v cestě, takže se museli „chtějící nechtějící“ do města vrátit a strávit zde ještě jednu noc. Dalšího dne se již vypravili dále směrem k Arles.²⁰²³ Dešťové srážky se mohly stát překážkou, zejména pokud se jejich vinou příliš zvýšila hladina vodních toků. To pak mohlo zkomplikovat další postup nejen, bylo-li třeba plavit se po řece, ale i když bylo nutné některou přejít. Toho se Valdštejn obával při cestě ze Sieny do Říma, kdy hned na jejím počátku postihly cestovatele silné deště, k nimž se přidaly i kroupy.²⁰²⁴ Nepříjemné počasí museli vytrpět na počátku cesty po Francii – 8. března 1600 hodně pršelo, následujícího dne se přidal i silný vítr,²⁰²⁵ 17. března dokonce sněžilo.²⁰²⁶

Nejnevlídnější klima na ně čekalo pochopitelně v horských oblastech. Přes ně se poprvé s výjimkou Šumavy přesouvali brzy po odjezdu ze Štrasburku, jednalo se tehdy o pohoří Vosges. Jak jsem zmínil výše, Valdštejn si v příslušném záznamu postěžoval na tříhodinovou cestu „vysokými horami“, přestože postupoval údolím řeky La Lièpvrette v nadmořské výšce méně než 400 m n. m. a okolní vrcholky většinou nedosahují ani 1 000

---

²⁰²⁰ „Inde iunctis 7 equis per altos montes, qui durarunt 3 horas via pessima [...].“ *Diarium*, f. 48v (16., resp. 26. června 1599).

²⁰²¹ „[...] rediimusque maxima in pluvia domum hora V.“ *Diarium*, f. 21r (17., resp. 27. července 1597).

²⁰²² „[...] eoque die propter tempestatem magnam et extraordinariam 4 mil. tantum confecimus [...].“ *Diarium*, f. 69v–70r (27. září, resp. 7. října 1599).

²⁰²³ *Diarium*, f. 93r.

²⁰²⁴ *Diarium*, f. 270r–v (28. a 29. září 1601), viz ediční část této práce, s. 429–430.

²⁰²⁵ „Eo die etiam valde pluebat. [...] Eo die fuit magna pluvia magnusque ventus [...].“ *Diarium*, f. 81v–82r.

²⁰²⁶ „[...] in via ningeat.“ *Diarium*, f. 84r.

m n. m. O překonávání (vysokých) hor psal i v záznamu k 16. a 17. březnu 1600 v souvislosti s cestou z Lapalisse přes Roanne a Tarare do Lyonu, kam dorazili 18. března. Ani v tomto případě se zřejmě nedostal do větší nadmořské výšky než 450 m n. m., potíže však zřejmě působilo překonávání převýšení.²⁰²⁷ V každém případě se již o půl roku později měl pohybovat mnohem výše položenými oblastmi a na dohled měl mít mnohem vyšší alpské velikány.

První vskutku náročný přechod přes hory na něj a jeho doprovod čekal v září 1600. Jednalo se o přesun z Paříže do Ženevy a dále po území dnešního Švýcarska a přes francouzsko-německé pohraničí do Štrasburku, kam dorazili 16. října. Již pohled na zasněžené nadoblačné vrcholky Alp byl pro Valdštejna, pokud ne ohromující, pak jistě přinejmenším nezvyklý, jak naznačují některé zmínky v deníku.²⁰²⁸ Opět čelili dešťovým srážkám i silným větrům.²⁰²⁹ Dále lze upozornit např. na 1. září, kdy je na cestě z Provins do Nogent-sur-Seine třikrát postihly silné deště. První je zdržely v Provins, odkud se mohli vydat až v půl druhé odpoledne, další bouřky je zastihly na cestě, a když již byli v Nogent-sur-Seine, strhla se opět bouře a jednoho chlapce dokonce zabil vedle hostince blesk.²⁰³⁰ S pokračující roční dobou nebylo lépe, odjezd z Basileje museli o den odložit právě vinou silných dešťů.²⁰³¹

Avšak i při klidném počasí bylo cestování v podhůří Alp a tím spíše přímo v Alpách velmi náročné. Cestou do Dijonu museli postupovat „obrovskými horami a velice kamenitým údolím, kde jsou kameny jakoby rozesety“, poté došli „do jakéhosi velmi hlubokého údolí, uzavřeného odevšad nejhustšími lesy a nejvyššími horami“ a téhož dne museli vystoupat „nikoli bez námahy na strmou horu.“²⁰³² Překonávání horských vrcholů bylo na této části cest tím nejobtížnějším a zvláště v jejím nejjižnějším úseku v okolí Ženevy se s ním museli vypořádat hned několikrát. Dne 14. září, den před vjezdem do tohoto města, museli opakovaně vystupovat na hory a zase z nich scházet a častěji šli

---

²⁰²⁷ „[...] alti montes erant ascendendi. [...] per montes transeundum erat [...]“ *Diarium*, f. 83v–84r.

²⁰²⁸ „Venimus circa promam in pagum Russi, ubi Alpes et in iis nives conspeximus. [...] altissimosque montes ex oppositi ultra lacum Genevensum videndo venimus S. Gergi [...]“ *Diarium*, f. 190v–161r (14. září 1600). „In itinere manifeste vidimus montes nubibus altiores ita, ut montium cacumina longe supra montes [!] eminent.“ *Diarium*, f. 193r (20. září 1600).

²⁰²⁹ „[...] urbem in maximo imbri et vehementi vento sumus ingressi.“ *Diarium*, f. 190r (11. září 1600). „Propter pluvias continuas detenti [...]“ *Diarium*, f. 190r (12. září 1600). „[...] repentina quadam pluvia obruti fuimus.“ *Diarium*, f. 194r (22. září 1600).

²⁰³⁰ *Diarium*, f. 184v.

²⁰³¹ „Parabamus hoc die discessum [...], sed pluvia maxima nos detinuit.“ *Diarium*, f. 208v (13. října 1600).

²⁰³² „[...] per maximos montes et valles saxosissimas, ubi lapides quasi seminati erant [...]. [...] in profundiss[imam] quadam vallem undique densissimis sylvis et altissimis montibus inclusam. [...] montem arduum non sine labore ascendimus [...]“ *Diarium*, f. 186r-v (6. září 1600).

pěšky, než jeli na koni. Zvláště třetí výstup toho dne byl náročný.²⁰³³ V dalším průběhu cesty musel přejít i vyšší hory, ale alespoň některé z výstupů byly přesto snazší.²⁰³⁴ I jinak byl terén obtížně schůdný, Valdštejn v deníku zmiňuje např. „místa bažinatá a hluboká“²⁰³⁵ a „vodu plnou kamení a dosti hlubokou“,²⁰³⁶ kterými museli projít, a „velmi srázný a pro jezdcy do jisté míry nebezpečný vstup do městečka“ Moudon.²⁰³⁷

Další náročný úsek byl z Bernu do Interlaken. Cestou zabloudili a poté, co přenocovali v Krattigen, o čemž jsem se zmínil výše, je čekalo posledních asi 10 km. Museli jet k patě hory, kde ale byly nebezpečné srázy směrem k Thunersee, a poté je čekala stoupání na kamenité kopce a opět sestupování, často po bahnitých cestách.²⁰³⁸ Velmi obtížný byl postup oblastí zvanou dnes Brünigpass (Valdštejn omylem hovoří o hoře Brünig, procházeli však pod horou Willerhorn) mezi městy Brienz a Lungern, která se nacházejí v nadmořské výšce 566, resp. 712 m n. m.; průsmyk je ve výšce 1 008 m n. m. Větší problémy měli při cestě dolů, přestože převýšení bylo menší, protože sestup byl nebezpečnější pro koně kvůli velmi nerovné a kamenité cestě.²⁰³⁹

Nejnáročnější úseky je čekaly při přechodech přes Alpy do Itálie a zpět. Pro oba směry zvolili přechod Brennerským průsmykem. Slova o náročnosti přesunu platí zvláště pro první z nich, který absolvovali v poměrně pokročilém podzimu, v polovině listopadu 1600. Hned na počátku cesty, v Bad Tölz, jim místní lidé poradili, aby šli přímo přes horu, jinak je čeká cesta nejhlubšími vodami. Informaci si ověřili a rozhodli se odklonit se od hory a jít jinou, delší cestou mezi horami, protože nebyla tolik bažinatá a oni

---

²⁰³³ „[...] non sine summa molestia perfecimus continuo vel montes ascendendo vel ex iis descendendo ita, ut pedites potius quam equites fuerimus. Tertius mons, qui nobis erat superandus, fuit maximus et molestissimus.“ *Diarium*, f. 190v.

²⁰³⁴ „[...] superato quodam monte (cuius accessus tamen erat facilis) Jura dicto [...].“ *Diarium*, f. 194r (21. září 1600). „[...] per montem altum quidem, sed non ita durum (quem Alves vocant) profecti [...].“ *Diarium*, f. 200v (2. října 1600).

²⁰³⁵ „[...] per loca paludosa et profunda profecti [...].“ *Diarium*, f. 190r (11. září 1600).

²⁰³⁶ „[...] aqua lapidosa et satis profunda nobis fuit transeunda [...].“ *Diarium*, f. 205v–206r (8. října 1600).

²⁰³⁷ „[...] ingressus in oppidum valde fuit declivis et equitantibus aliquomodo periculosus [...].“ *Diarium*, f. 194r (21. září 1600).

²⁰³⁸ „Mane reliquum iter Interlacum usque confecimus 4 horarum spacio non sine magna molestia et difficultate. Ambulandum enim fuit ad pedem montis, ubi periculosa praecipitia ad lacum. Subinde quoque in colles lapidosos ascendendum et rursus descendendum, multis quoque in locis fuit via admodum lutosa. [...] Ad hunc locum computant Bernates intervallum 4 mil., quod nos 13 horis difficulter admodum absolvimus.“ *Diarium*, f. 198r (26. září 1600).

²⁰³⁹ „Mox in summas difficultates incurrimus propter montem altissimum Breunich, qui caput non intra, sed supra nubila condere videbatur, quo nobis magna cum molestia fuit ascendendum. Sed longe periculosior et difficilior fuit descensus propter viam asperrimam et lapidosissimam, cum per gradus quosdam lapideos inaequales praealtos aquis fuerit descendendum ita, ut parum abfuerit, quin equi nostri plane corrumperentur. Consumsimus prope quatuor horas in illo monte potius pedites quam equites agentes.“ *Diarium*, f. 199r–v (29. září 1600).

předpokládali, že pro jezdce bude představovat méně obtížnou variantu.²⁰⁴⁰ Dalšího dne si raději vzali průvodce (příslušná pasáž v záznamu vyznívá v tom smyslu, že do té doby žádného neměli) a vydali se na cestu, kterou jim znesnadňovalo sněžení a poryvy větru.²⁰⁴¹

Při zpáteční cestě museli přetrpět silný mráz a vítr při výstupu na blíže neurčenou horu mezi Matri am Brenner a Hall in Tirol.²⁰⁴² Ty je trápily i dalšího dne, a to dle Valdštejnova mínění ve větší intenzitě, než která by odpovídala konci května.²⁰⁴³ Z Alp se konečně dostali následujícího dne, kdy postoupili až do Au am Inn. Náročné bylo i cestování přes Apeniny, kde problémy činilo překonávání hor²⁰⁴⁴ i cesty údolními sevřenými okolními horami.²⁰⁴⁵

V horských oblastech, ale i v nižších polohách jim často komplikovala postup špatná kvalita cest a silnic. Několik poznámek o ní v deníku nalezneme i v částech popisujících cestu po zemích dnešního Beneluxu, Francii a Anglii,²⁰⁴⁶ ale teprve příjezdem do hornatého území na hranici Francie a Švýcarska se pro Valdštejna začalo jednat o skutečný problém, který komentoval poměrně často. Opakovaně si stěžoval na cestu hornatou či kamenitou,²⁰⁴⁷ bahnitou²⁰⁴⁸ anebo kluzkou vinou sněhu či ledu.²⁰⁴⁹ Některé cesty strmým terénem byly až nebezpečné.²⁰⁵⁰ Po všech stránkách špatná byla silnice

---

²⁰⁴⁰ „Hic scrupulus nobis iniectus fuit a plerisque, qui dicebant nobis omnino per montem eundum esse, nisi mallems per profundissimas aquas iter habere. Tandem re bene explorata visum adhuc nobis fuit declinato monte viam alteram quamvis longiorem, non tamen (ut mentiebantur) adeo paludosam ingredi eo, quod intra montes equitantibus minus difficultatis expectandum esset.“ *Diarium*, f. 219v (15. listopadu 1600).

²⁰⁴¹ „Quapropter mane assumto itineris duce coelo nigente et ventoso via maxime propter nivem lubrica [...] venimus Tygrseen [...].“ *Diarium*, f. 219v–220r.

²⁰⁴² „Acre frigus et venti mane in montis ascensu.“ *Diarium*, f. 320v (27. května 1602).

²⁰⁴³ „Sensim per totam diem (cum adhuc essemus inclusi montibus) acrem ventum et frigus intensius, quam temporis ratio postulare videbatur.“ *Diarium*, f. 321r (28. května 1602).

²⁰⁴⁴ „In medio itineris mons arduus et saxosus fuit superandus.“ *Diarium*, f. 307v (30. dubna 1602).

²⁰⁴⁵ „[...] via pessima et per vallem angustiarum altissimis clausam montibus per saxa rupesque profecti [...]“ *Diarium*, f. 291v (3. listopadu 1601)

²⁰⁴⁶ „Iter habuimus pessimum et lutosum.“ *Diarium*, f. 65 (1., resp. 11. září 1599). „[...] difficillimum et molestissimum trium miliarium iter [...]“ *Diarium*, f. 82v (12. března 1600). „Hinc euntes via perdifficili [...]“ *Diarium*, f. 102r (30. dubna 1600). V několika případech cestu ohodnotil kladně: „via amoenissima“ (*Diarium*, f. 170v; 26. července 1600), „bona via et plana“ (*Diarium*, f. 188r; 8. září 1600).

²⁰⁴⁷ Např. „via mont[u]osa et lapidosa“ (*Diarium*, f. 189v; 11. září 1600), „via difficili et ex parte lapidosa“ (*Diarium*, f. 199r; 28. září 1600), „via aspera, inaequali, lapidosa, acclivi ac declivi“ (*Diarium*, f. 211r; 3. listopadu 1600).

²⁰⁴⁸ Např. „partim in plana, partim in lutosia via“ (*Diarium*, f. 194r; 22. září 1600), „via admodum lutosia“ (*Diarium*, f. 198r; 26. září 1600), „ad finem lutosia via“ (*Diarium*, f. 221r; 18. listopadu 1600).

²⁰⁴⁹ Např. „via lubrica (propter glaciem)“ (*Diarium*, f. 215v; 12. listopadu 1600), „via maxime propter nivem lubrica“ (*Diarium*, f. 219v; 16. listopadu 1600).

²⁰⁵⁰ „Deinde praeteriimus lacum Ohenensem [...] non sine periculo, quod via ad lacum esset valde angusta et praeceps in lacum subiectum.“ *Diarium*, f. 220r-v (17. listopadu 1600).

z Tridentu do Borgo Valsugana.²⁰⁵¹ Proto jestliže byl některý úsek cesty v pořádku, bylo to hodné zmínky do deníku. Ty jsou však v menšině.²⁰⁵²

Avšak ani v nížinných oblastech Itálie je nemělo čekat snadné cestování, tentokrát nikoli kvůli drsným přírodním podmínkám, ale povětšinou právě vinou nedostatečně udržovaných silnic. Často je k nim nyní dokonce ještě kritičtější. Poprvé si musel postěžovat již druhý den poté, co vkročil na italskou půdu, mezi Cittadellou a Padovou.²⁰⁵³ A opět lze říci, že nyní, po zkušenosti s cestou přes Alpy a při horší kvalitě cest v Itálii než v zemích, které Valdštejn navštívil předtím, považoval za hodné pozornosti, jestliže cesta umožňovala v rámci možností pohodlný přesun. V italské části jeho deníku se tak nachází několik desítek poznámek o špatných, blátivých, nerovných, obtížných či kamenitých cestách,²⁰⁵⁴ ale také o několik zmínek o cestách příjemných, dobrých či rovných.²⁰⁵⁵ S obdivem se vyjádřil k povrchu Via Appia.²⁰⁵⁶ Jistě na něj zapůsobilo, když byla silnice vytesána do skály, jako mezi Formiem a Capuou, kterou hodnotil jako výbornou.²⁰⁵⁷ Především to ale platí o Crypta Neapolitana (též Grotta di Posillipo), 711 metrů dlouhém tunelu mezi Neapolí a Pozzuoli; dnes se celý nachází na území Neapole.²⁰⁵⁸ Rovněž chválil dlážděnou silnici u Pontedery.²⁰⁵⁹

Deník ani jiné prameny bohužel neumožňují zjistit podrobnosti o dopravních prostředcích. Nečetné zmínky o koních, z nichž některé jsem již uvedl a na další upozorním níže, potvrzují předpoklad, že Valdštejn cesty mezi městy neabsolvoval pěšky, pokud je neschůdný terén nepřinutil sesednout a koně vést.²⁰⁶⁰ Pěšky absolvoval také alespoň část prohlídek měst,²⁰⁶¹ za delších pobytů se chodíval procházet po městě.²⁰⁶² Jen

---

²⁰⁵¹ „[...] via montosa, lapidosa, aspera, difficili, lutosa [...]“ *Diarium*, f. 224r (24. listopadu 1600).

²⁰⁵² Např. „via plana et satis amoena“ (*Diarium*, f. 191r; 15. září 1600), „bona via“ (*Diarium*, f. 204r; 6. října 1600), „latiori et laetiori via, intermontana tamen“ (*Diarium*, f. 220v; 18. listopadu 1600).

²⁰⁵³ „[...] via pessima (quam Galli vocant la rue de l'enfer et Itali captiva strada) propter lutum profundissimum ad aliquot mil. continuatum in terra palustri et solo uliginoso [...]“ *Diarium*, f. 225r (26. listopadu 1600).

²⁰⁵⁴ „Mane post iniquissimas rationes hospitis consimili via pessima profecti [...]“ *Diarium*, f. 240r (5. prosince 1600). Dále např.: „via extreme mala et continue ac profunde lutosa“ (*Diarium*, f. 240r; 4. prosince 1600), „via inaequali, meliori tamen, quam erat prior“ (*Diarium*, f. 241v; 6. prosince 1600), „via satis aspera atque lapidosa“ (*Diarium*, f. 315r; 10. května 1602)

²⁰⁵⁵ Např. „via optima et planissima“ (*Diarium*, f. 241v; 6. prosince 1600), „via spatiosa et amoenissima“ (*Diarium*, f. 318v; 21. května 1602).

²⁰⁵⁶ *Diarium*, f. 276v (6. října 1601), viz ediční část této práce, s. 437–438.

²⁰⁵⁷ *Diarium*, f. 276v–277r (7. října 1601), viz ediční část této práce, s. 438.

²⁰⁵⁸ *Diarium*, f. 279v–280r (11. října 1601), viz ediční část této práce, s. 442–443.

²⁰⁵⁹ „[...] via lapidibus instar pontis strata.“ *Diarium*, f. 304r (27. dubna 1602).

²⁰⁶⁰ Jednou z mála výjimek představují některé úseky cesty do Rouenu: „Navi progressi [...] excedimus et unum mil. pedites absolventes [...] rursus navi egressi prope Pont de Lorche sesquimiliare pedites ambulavimus [...]“ *Diarium*, f. 122r–v (17. června 1600).

²⁰⁶¹ Např.: „Obambulavi in foro.“ *Diarium*, f. 66r (8., resp. 18. září 1599).

²⁰⁶² Např.: „Ivimus deambulatum in urbe.“ *Diarium*, f. 78r (23. ledna 1600).

málokdy se zmiňuje o využití vozů, např. z Verony do Benátek 25. května 1601.²⁰⁶³ Dne 6. května 1602 píše o výměně koní ve městě Salvarola (pravděpodobně se jedná o Serravalle Scrivia), poté jeli z Tortony vozem.²⁰⁶⁴ V Boulogne-sur-Mer nemohli 7. srpna 1600 sehnat jezdce ani kočár. Zdá se, že proto museli vůz se svými věcmi sami odkočirovat až do Abbeville.²⁰⁶⁵ Vzdálenost přibližně 70 km urazili jeden a půl dne. Mezitím přenocovali v Montreuil, odkud již alespoň Valdštejn mohl jet na koni, zatímco ostatní pokračovali ve voze.²⁰⁶⁶

Několikrát Valdštejn využil poštovních spojů. Dne 18. října 1599 na cestě z Bruselu takto urazil čtyři úseky a nakonec toho dne došli až do Quiévrain. O dva dny později cestovali stejným způsobem z Cambrai do Roye, poštovních úseků bylo celkem šest. Oba dny ušli po 14 mílích.²⁰⁶⁷ Pravidelný spoj využil pro cestu z Amiens do Paříže.²⁰⁶⁸

9. 2. Plavby po moři i po řekách

Další překážkou – a zároveň využívanou pozemní komunikací – byly vodní toky a plochy. Plavba po moři navíc mohla být pro cestovatele pocházející z vnitrozemských oblastí a států událostí obtížně srovnatelnou (ať již v dobrém, či špatném slova smyslu) s čímkoli z dosavadního průběhu cest. Největší zážitek tohoto druhu představovala pro Valdštejna, stejně jako pro další cestovatele z kontinentální Evropy, kteří zavítali na Britské ostrovy, bezpochyby plavba přes kanál La Manche. První, kterou absolvoval 25. – 26. června 1600, proběhla bez potíží. Plavili se na ozbrojené nizozemské lodi, ale dle jeho slov bylo moře tak klidné, že by stačil i malý člun. To však bylo zároveň příčinou pomalé plavby, která tak trvala až do druhého dne.²⁰⁶⁹ Plavba nazpátek do Calais 6. srpna 1600 proběhla zřejmě taktéž hladce, Valdštejn neuvádí žádné podrobnosti kromě délky plavby pět až šest hodin a poznámky na okraji, že mu bylo špatně,²⁰⁷⁰ což se mu nejméně jednou

---

²⁰⁶³ „Discessimus Verona curru.“ *Diarium*, f. 254v.

²⁰⁶⁴ „Salvarolae mutatis equis post 10 mil. infecta pervenimus Dordonam [...] ibique mox conscenso curru eo die adhuc 25 mil. confecimus.“ *Diarium*, f. 312r (6. května 1602).

²⁰⁶⁵ „Cum nec eques nec currum invenire possimus, carrum Abbeville usque conducere coacti sumus.“ *Diarium*, f. 181v (7. srpna 1600).

²⁰⁶⁶ „[...] coeteri eodem curru vecti excepto me, qui propter incommoditatem carrus equo usus sum [...]“ *Diarium*, f. 181v–182r (8. srpna 1600).

²⁰⁶⁷ *Diarium*, f. 71v (8. a 10., resp. 18. a 20. října 1599).

²⁰⁶⁸ *Diarium*, f. 182v (11. srpna 1600).

²⁰⁶⁹ *Diarium*, f. 128r, viz ediční část této práce, s. 338.

²⁰⁷⁰ „Male habebam in navi.“ *Diarium*, f. 181v.

stalo i na cestě z Benátek do Padovy.²⁰⁷¹ Tehdy jeho stav zřejmě spoluzapříčinila i nepříjemnost, ke které došlo ještě předtím, když se jim do očí dostal silný kouř, z čehož je poté rozbolela hlava.²⁰⁷² Samotné plavby do Benátek a zpět na pevninu však nikdy nekomentuje.

Voda se mohla snadno stát překážkou i ve vnitrozemí. Řeku museli překonávat často, ale ne vždy bylo možné přejít ji po mostě, jako na počátku dubna 1600 poblíž Cavaillonu. Dvakrát se sem museli vrátit, protože se jim nepodařilo nalézt vhodné místo, kde by mohli přebročit neklidný tok řeky La Durance. Třetího dne se tedy po zralé úvaze rozhodli raději neriskovat a pokračovat dále podél řeky. Přespali v Mirabeau, vzdáleném Cavaillonu více než 50 km, a teprve ráno nedaleko odtud řeku přebročili a pokračovali směrem k Marseille.²⁰⁷³

Nebezpečná situace se jim přihodila 8. března 1600, kdy museli „přejít velkou vodu“ (nejspíše řeku Sauldre poblíž Pierrefitte-sur-Sauldre) a jeden člen výpravy, v deníku nazvaný pouze Winter, spadl z koně, a kdyby voda byla hlubší, stala by se mu dle Valdštejna tato nehoda osudnou. V jejich situaci jim jistě nepomohly silné deště, které jim znepříjemňovaly cestu zřejmě celý den.²⁰⁷⁴

Jindy však využili možnosti plavby po moři, řece či kanálu jako rychlejší a někdy i bezpečnější alternativy k přesunu po souši. Nejvíce příležitostí k tomu nabízela pobřežní oblast Nizozemí. Poprvé zde pluli počátkem září 1599 z Calais do Vlissingen.²⁰⁷⁵ Během pobytu v Marseille pluli na ostrov Les Îles.²⁰⁷⁶ Díky plavbě po řece Garonne se poměrně rychle přiblížili Bordeaux – vzdálenost z Lamagistère do Castres-Gironde (přibližně 120 km) tak urazili na „pohodlné lodi“ během pouhých dvou dnů. Od Castres-Gironde však již museli pokračovat po souši, protože vinou mořského přílivu a odlivu se již příliš vzdouvala říční hladina.²⁰⁷⁷ Po dvou dnech pobytu zde využili možnosti pohodlné plavby

---

²⁰⁷¹ „[...] pauxillum panis et vini gustavimus inque navem regressi molestiam tandem non sine stomacho sensimus.“ *Diarium*, f. 237v (1. prosince 1600).

²⁰⁷² „[...] ignem suscitavimus, sed inde pestilens fumus exortus et oculos nostros vehementer afflixit et cephalalgiam nobis peperit.“ *Tamtéž*.

²⁰⁷³ „[...] in eam tandem discessimus sententiam, ut trajectum periculosum declinantes aliquot milliaria a via deflecteremus, quod consilium secuti [...] transivimus Perduis [...]“ *Diarium*, f. 91r (3. dubna 1600).

²⁰⁷⁴ „Eo die cogebamur transire magnam aquam et in transeundo Winter cecidit cum equo in aquam, et si paulo fuisset profundior, actum esset de illo. Eo die etiam valde pluebat.“ *Diarium*, f. 81v.

²⁰⁷⁵ *Diarium*, f. 65r (2., resp. 12. – 4., resp. 14. září 1599).

²⁰⁷⁶ *Diarium*, f. 92v (8. dubna 1600).

²⁰⁷⁷ „Cum Magistere incideremus in commodam navim, [...] per Garumnam eo contendimus. [...] vesperi venimus Castre 8. mil. Ibi propter fluxum et refluxum maris jam accedentes subsistere coacti sumus. Mare enim Garumnam recipiens quinque horis affluit et septem refluit.“ *Diarium*, f. 102v–103r (1. a 2. května 1600).

do Blayí, dokonce kvůli tomu město urychleně opustili.²⁰⁷⁸ Dopravu po Temži využili 30. června 1600, kdy se tak poprvé dostali do Londýna, a 28. července, kdy si udělali výlet do Richmondu.²⁰⁷⁹

Lodní dopravy využili ještě několikrát. Kromě dalších návštěv Benátek to byla např. cesta z Lerici do Janova, poměrně pomalá, protože 3. května 1602 měli sice klidné moře, ale také žádný vítr nebo protivítr. Proto do Janova dorazili až druhého dne, kdy jim váł silný vítr do plachet.²⁰⁸⁰ V neposlední řadě pluli po Innu a Dunaji z Hall in Tirol do Vídně.²⁰⁸¹

Výjimečně se na lodi neplavil proto, aby se dopravil na jiné místo, ale kvůli rekreaci. Na loďce si vyplul po řece Saôně v Lyonu.²⁰⁸² O plavbě po Seině kvůli lepší možnosti kochat se krajinou jsem se již zmínil, zde doplním, že na konci prvního dne plavby, kdy dopluli až po západu slunce, Valdštejn konstatoval, že cesta touto oblastí po souši je mnohem rychlejší.²⁰⁸³

Ani plavba po vodě nebyla prosta nebezpečných situací. Hned na začátku třídní plavby z Dodrechtu do Bergen op Zoom se málem utopil jeden z členů posádky.²⁰⁸⁴ Valdštejn sám se do největšího nebezpečí dostal paradoxně, když si 27. července 1600 na řece Temži prohlédl nově opravenou královninu loď. Když měl poté přejít oknem lodi do člunu, který jej měl vrátit na břeh, říční proud člun v poslední chvíli poněkud posunul, takže Valdštejn, který už byl z okna venku, málem spadnul do řeky. Naštěstí jej zachytil Maier a držel jej, dokud se nepodařilo člun vrátit pod okno.²⁰⁸⁵

---

²⁰⁷⁸ „Propter commoditatem navigandi, quae sese nobis offerebat, magna celeritate Burdegalam reliquimus [...]“ *Diarium*, f. 104r (4. května 1600).

²⁰⁷⁹ *Diarium*, f. 131v, 177v, viz ediční část této práce, s. 342, 392.

²⁰⁸⁰ *Diarium*, f. 308v–309r.

²⁰⁸¹ „Conducta navi, qua Viennam usque veheremur [...]“ *Diarium*, f. 320v (28. května 1602), srov. *Diarium*, f. 320v–322v (28. května – 1. června 1602).

²⁰⁸² *Diarium*, f. 85v (23. března 1600).

²⁰⁸³ „[...] sole jam occaso venimus Za [?] Vernu oppidum, terrestri itinere longe citius pervenitur.“ *Diarium*, f. 122r (16. června 1600).

²⁰⁸⁴ „Prope illam civitatem nauta noster volens vertere dextram in partem clavum excidit ex navi p[a]eneque fuisset submersus, nisi funem navis proximae apprehendisset aliique ei statim in auxilium venissent.“ *Diarium*, f. 69v, (26. září, resp. 6. října 1599).

²⁰⁸⁵ *Diarium*, f. 177r, viz ediční část této práce, s. 392.

9. 3. *Nebezpečí na cestách, zdravotní problémy a jiné komplikace*

Valdštejnovi se vždy poštěstilo dopravit se bez úhony do cíle své cesty. Několikrát však nebyl on nebo někdo z jeho doprovodu daleko újmy na těle či majetku. Dne 13. března 1600 museli v blízkosti Saint-Menoux přejít nebezpečně úzký most, na němž hrozilo, že koně klopýtnou a spadnou i s nimi do řeky. Nic takového se nestalo,²⁰⁸⁶ avšak již dva dny nato se ve Varennes dostali do ještě nebezpečnější situace, kdy je hostinský se svými kumpány napadli se zbraněmi v rukou. Valdštejn není konkrétní v tom, co a proč se odehrálo a jak se jim podařilo situaci vyřešit. Uvádí pouze, že za celým incidentem měl být jeden a půl solidu, který mu zřejmě dlužili blíže neurčení poslové, a že je v této chvíli zradil jakýsi Belgičan; na nejhorší však nedošlo díky Sadeliovi, jehož toho dne náhodou potkali.²⁰⁸⁷

Do jiné nebezpečné situace se dostal před Poitiers. Z jeho záznamu není zcela jasné, co se stalo, píše, že narazil botami do jakéhosi kmene, v němž byl vražen neurčený železný nástroj. A jak jeho kůň pokračoval v cestě, málem se neudržel v sedle. Vyváznuv však bez úhony.²⁰⁸⁸ Jiná nehoda se stala Janu Bredtsprecherovi, patrně členovi jeho doprovodu, o němž Valdštejn neuvádí žádné podrobnosti a na jiném místě jej nezmiňuje. Ten na cestě z Padovy do Vicenzy upadl i s koněm.²⁰⁸⁹ Nejvážnější zranění utřil jejich „praeceptor panský“,²⁰⁹⁰ který s nimi měl cestovat do Říma a Neapole. Avšak v Ronciglione spadl z balkónu hostince a způsobil si frakturu levého femuru. Zatímco podle Valdštejnova zápisu jej zde zanechali spolu s jistým Lukášem,²⁰⁹¹ Ropal ve svém dopise píše, že jej tehdy donesl v nůši do Říma, kde mu byla poskytnuta pomoc a kde zůstal. V každém případě Valdštejn, Ropal a ostatní pokračovali dále v cestě bez něj a až

---

²⁰⁸⁶ „[...] non sine periculo, quod prope illum pagum erat transeundus pons satis angustus, multis foraminibus pervius, ut facile equus paulisper exorbitans, in aquam potuerit praecipitari. Sed Dei beneficio omnes incolumes evasimus.“ *Diarium*, f. 83r.

²⁰⁸⁷ „Varennis discessuri propter unum et alterum solidum, quem cursores fortassis hospiti debebant, p[re]a]ne in magnum periculum incidimus, quod tamen Dei beneficio ab eodem D. Sadelio fuit aversum. Caupo enim cum aliquot complicitibus suis strictis gladiis, hastis, fustibus, trameis nos adoriebatur, ubi singularis Belgae cuiusdam erga nos perfidia fuit animadversa.“ *Diarium*, f. 83v.

²⁰⁸⁸ „[...] impingens enim caligis in truncum quemdam, cui infixum erat ferrum, et equo progrediente difficulter admodum me sustentaverim.“ *Diarium*, f. 107v (12. května 1600).

²⁰⁸⁹ „Joannes Bredtsprecher cadit cum equo.“ *Diarium*, f. 240r (4. prosince 1600).

²⁰⁹⁰ Tak jej nazývá Ropal, F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 143, s. 226. Valdštejn pro něj používal pojmenování „magister“. *Diarium*, f. 272r-v (30. září a 1. října 1601), viz ediční část této práce, s. 432. Oba popisy celé události nejsou zcela ve shodě, viz níže v hlavním textu.

²⁰⁹¹ „Matutino tempore relicto D. magistro cum Luca [...]“. *Diarium*, f. 272v.

10. prosince, tedy necelé tři týdny po nich, se stále kulhající preceptor teprve vrátil do Sieny.

V době, kdy projížděl Saint-Laurent-Nouan, čelili místní obyvatelé častým útokům vlků, dokonce se domnívali, že se jedná o vlkodlaky. Jeden právě v době jejich příjezdu jednu služku skoro celou sežral a další potkala stejná tragédie předchozího dne.²⁰⁹² Valdštejna a jeho doprovod však tehdy ani jindy žádné šelmy nenapadly.

Nikdy nebyli ani přepadeni lupiči. Pouze při odchodu z Neapole po jeho cestující skupince někdo hodil kamenem.²⁰⁹³ Této hrozby si ale byl Valdštejn vědom, snažil se jí předcházet a pochopitelně se zajímal o to, zda se v okolí cesty, která byla před nimi, nemohou ukrývat lupiči.²⁰⁹⁴ Během cesty z Montreuil do Abbeville, kam dorazil okolo jedné hodiny po poledni, raději obětoval oběd, aby mohl rychleji opustit oblast, kde k přepadením docházelo.²⁰⁹⁵ Možná mu těsně unikli během cesty z Bolzana do Tridentu. Úsek nedokázali absolvovat během jednoho dne, což Valdštejn považoval za štěstí. Ubytovali se v San Michele all'Adige, kam dorazila z Tridentu rovněž skupina ozbrojenců, které pokud by potkali během cesty, nebylo by to nic příjemného.²⁰⁹⁶ Naopak při návratu na Moravu opět přes Trident si výslovně poznamenal, že si vzali na cestu přes Alpy střelné zbraně kvůli lupičům.²⁰⁹⁷

Velké úhony málem došli vlastním přičiněním. Na zpáteční cestě na Moravu zapomněli v hostinci v Hall in Tirol zavazadlo s cenným nákladem a všimli si toho až před Schwazem, kde museli čekat šest hodin, než se pro ně nosič vrátil a přivezl je zpět.²⁰⁹⁸

Dalším důvodem k obavám byly nemoci, jež mohly cestovatele, unavené náročným putováním, postihnout; zároveň se mohli sami stát roznašeči chorob. Opatrnosti tedy neměli nazbyt nejen oni, ale také místní obyvatelé kvůli nim. Valdštejn však téměř žádnými neduhy netrpěl. S výjimkou zmíněné nevolnosti při plavbě a bolesti hlavy vinou

---

²⁰⁹² „Locus hic et vicinus tractus vehementer infestatur a lupis. Ea ipsa hora, qua nos appuleramus, ancilla p[er] aene tota fuit a lupis devorata et pridie eius diei alia in similem calamitatem incidit. Putant esse λυκαανθρωπους, c[um] nec aestate hominibus parcant.“ *Diarium*, f. 118r (30. května 1600).

²⁰⁹³ *Diarium*, f. 283r (16. října 1601), viz ediční část této práce, s. 448.

²⁰⁹⁴ „Transeuntes per sylvam ad 3 magna mil. durantem, tutam tamen nec infestam latrociniis [...]“ *Diarium*, f. 220r (17. listopadu 1600).

²⁰⁹⁵ „[...] transivimus sylvam propter praedones, qui antehac inde peregrinantes adoriebantur, in famem [...]“ *Diarium*, f. 182r (8. srpna 1600).

²⁰⁹⁶ „Verum bona quadam nostrum omnium fortuna accidit, quod ulterius progressi non sumus. Eadem enim nocte Tridento venerunt aliquot bombardis plurimis aliisque armis probe instructi, qui nobis [...] si non periculum creare, saltem terrorem magnum incutere potuissent.“ *Diarium*, f. 223v (22. listopadu 1600).

²⁰⁹⁷ „Pransi Tridenti receptis bombardis eo die adhuc 3 germanica mill. absolvimus [...]“ *Diarium*, f. 320r (24. května 1602).

²⁰⁹⁸ „[...] nescio, quo fato oblitus sumus omnes bulgae, in qua continebantur res quaedam preciosae, quam in hospitio Halae reliquimus, [...] remisso cursore in vicino pago Imperii Swatz per sex horas magno cum fastidio et anxietate expectavimus [...]“ *Diarium*, f. 320v (28. května 1602).

kouře, který se mu dostal do očí, v deníku zmiňuje zdravotní problémy, jež jej sužovaly 18. a 19. května 1600 v Nantes, tedy v závěrečné části cesty po Francii. Jednalo se opět o bolest hlavy a píchání v bocích, kvůli nimž po tyto dva dny nesnědl nic nebo jen málo.²⁰⁹⁹ Dále již uvádí jen další bolesti hlavy, které jej postihly 2. září 1600.²¹⁰⁰

Před cestou z Toulouse do Bordeaux zvažovali, zda se vydat přímou cestou, či nikoli. Důvodem byla morová nákaza v této oblasti, o níž však zjistili, že se již nejen nešíří, ale dokonce již před několika měsíci pominula. Mohli tedy zvolit nejrychlejší možnou variantu, jíž byla zmíněná plavba po řece Garonně.²¹⁰¹

• • •

Nepříjemností jiného druhu bylo potýkání se s místními úředníky. Po příjezdu do Anglie musel Valdštejn a jeho doprovod v Doveru zaplatit poplatek ve výši 4 denárů a nahlásit svá jména. Navíc jim bylo po celé tři dny bráněno v pokračování v cestě v důsledku nového nařízení, které patrně nebylo dlouho v platnosti a podle něhož neměli být cizinci, zejména šlechtici, vpuštěni z Doveru dále do nitra země, dokud jejich jména nebudou ohlášena u panovnického dvora. Valdštejn to pochopitelně nesl velmi nelibě nejen kvůli mařenému času, ale také vzhledem k vydáním spojeným s touto situací²¹⁰² – příslušný záznam naznačuje, že uplatili správce pevnosti, který je pak propustil, ještě než obdržel ode dvora odpověď, a vystavil jim doporučující dopisy.²¹⁰³

Poplatek museli uhradit i na dalších místech, Valdštejn zmiňuje vjezd do Tortony²¹⁰⁴ a hranici habsburské monarchie v Primolanu (na cestě z Itálie zpět na Moravu). Vybírali jej vojáci ve zdejší pevnosti.²¹⁰⁵ Ve Fondi na hranicích mezi Neapolským královstvím a papežským státem prohlíželi cestujícím zavazadla, jestli nevyvázejí z království něco, co je vyvážet zakázáno, ale z Valdštejnovy formulace nevyplývá, že taková nepříjemná prohlídka postihla i je.²¹⁰⁶

---

²⁰⁹⁹ „In via aegrotare incoepi dolore capitis et punctione laterum ita, ut per biduum parum vel nihil comederim.“ *Diarium*, f. 110v–111r (18. května 1600).

²¹⁰⁰ „Laboravi eo die dolore capitis.“ *Diarium*, f. 185r.

²¹⁰¹ „Variae fuerunt hoc die deliberationes, utrum recta Burdegalam eundum esset, nec ne. Tandem cum ex variis cognovissemus luem pestiferam non amplius ibi grassari, sed ante duos menses desiisse, viae Burdegalensi nos commisimus.“ *Diarium*, f. 102r (29. dubna 1600).

²¹⁰² *Diarium*, f. 128v–129r (26. června 1600), viz ediční část této práce, s. 339.

²¹⁰³ *Diarium*, f. 129v (29. června 1600), viz ediční část této práce, s. 339–340.

²¹⁰⁴ „Portorium hic dare coacti sumus [...]“ *Diarium*, f. 312r (6. května 1602).

²¹⁰⁵ *Diarium*, f. 224v (25. listopadu 1600).

²¹⁰⁶ *Diarium*, f. 283v (18. října 1601), viz ediční část této práce, s. 449.

Podle nejasného Valdštenova záznamu jim v Pise dělali nepříjemnosti zřejmě strážní u vstupní brány. Valdštejn jako důvod uvádí „simiae causa“, přičemž *simia* znamená opice.²¹⁰⁷ Nepodařilo se mi odhalit smysl této poznámky, v rukopise se však na tomto místě nachází právě toto slovo.

Nedlouho poté je v severní Itálii potkala nepříjemnost zcela jiného druhu. Z Brescie chtěli pokračovat do Mantovy, ale dozvěděli se, že mantovský dóže připravuje svoji cestu do Belgie a zadržuje cizincům koně. Rozhodli se proto pokračovat přes Veronu, kde ale Valdštejn předtím strávil více než půl roku.²¹⁰⁸ Zde ještě uvažovali o návštěvě nedaleké Mantovy, ale nakonec od toho upustili úplně.²¹⁰⁹

9. 4. Složení cestující skupiny

Již jsem uvedl, že o svém vychovateli Ropalovi se Valdštejn ve svém deníku zmiňuje v době cest pouze výjimečně. Ještě méně toho píše o svých dalších spolucestujících, a tak představu o složení celé cestující skupiny si lze udělat pouze částečně, především na základě dalších pramenů. Na rozdíl od Karla st. ze Žerotína, který ve svém deníku z cesty do Francie uvedl všechny členy cestující skupiny včetně služebníků a dokonce zaznamenal jména všech jejich 21 koní,²¹¹⁰ je tak skladbu Valdštejnova doprovodu nutné rekonstruovat na základě kusých zmínek.

Alespoň část cest Valdštejn absolvoval ve společnosti dalších vrstevníků.²¹¹¹ Jak jsem zmínil výše, byl členem studující skupiny chlapců v Jihlavě a v Břehu a cestu po Francii absolvoval ve společnosti čtyř spolužáků z univerzity v Orléansu, včetně bratří Windischgrätzových. S těmi se setkal i později v Anglii (spolu s dalším známým ze Štrasburku Stadlerem).²¹¹² Windischgrätzové s ním poté absolvovali i cestu po Anglii²¹¹³ a 30. července 1600 se odpojili, aby pokračovali do Belgie.²¹¹⁴ Sienská matrika dokládá, že

---

²¹⁰⁷ „[...] Pisas sub occasum solis ingressi sumus, a portitoribus simiae causa vexati.“ *Diarium*, f. 304r (27. dubna 1602).

²¹⁰⁸ „Coeterum cum Brixia Mantuam [...] proficisci cogitaremus, non levis nobis scrupulus ea vespera injectus fuit, quod intelligeremus Ducem Mantuanum iter in Belgium adornantem equos adventitios detinere, unde distracti tandem Veronam recta iter dirigere statuimus.“ *Diarium*, f. 316v (11. května 1602).

²¹⁰⁹ „Hic de ratione itineris haesitantes tandem a Mantua cogitationem avertimus [...]“ *Diarium*, f. 317v (13. května 1602).

²¹¹⁰ RA Žerotínův Bludov, inv. č. 395, sign. IV-2869, f. 83v (26. září 1590).

²¹¹¹ K Valdštejnovým kontaktům s vrstevníky v místech studií viz s. 209–215 této práce.

²¹¹² *Diarium*, f. 145v (7. července 1600), viz ediční část této práce, s. 358.

²¹¹³ *Diarium*, f. 167r-v (22. a 24. července 1600), viz ediční část této práce, s. 382.

²¹¹⁴ *Diarium*, f. 177av, viz ediční část této práce, s. 394.

téhož dne jako Valdštejn a Ropal se do matriky zapsal také Veikhard z Auersperku.²¹¹⁵ To by samo o sobě jednoznačně nepotvrzovalo, že by cestoval společně s Valdštejnem, avšak v Ropalově dopise Kateřině Zajímače z 12. prosince 1601 je Auersperk rovněž zmíněn, byť nikoli celým jménem.²¹¹⁶ Lze tedy považovat za jisté, že s nimi absolvoval nejen studium v Sieně, ale také výpravu a Říma a Neapole (Ropal o sobě píše, že „do Říma se pány jel“).²¹¹⁷

Další spolucestovníky Valdštejn v deníku zmiňuje, jestliže se od cestující skupinky odpojili. Většinou u nich není možné rozlišit, zda se k nim předtím připojili na krátkou dobu, nebo jestli byli „stálými“ členy skupiny. Vícekrát se objevují jména Pietera Cornelise van Brederode (1559–1637) a Paula Virdunga. Brederode Valdštejna doprovázel z Montpellier do Nîmes,²¹¹⁸ Virdung je zapsán do sienské matriky ke stejnému dni jako Valdštejn, Ropal a Auersperk.²¹¹⁹ Ten však ve zmíněném Ropalově dopise uveden není a jeho role ve Valdštejnově okolí je nejasná.

Brederode i Virdung Valdštejna vyprovázeli z Paříže až do rána třetího dne. V Briec-Comte-Robert se od nich oddělili, ale zřejmě na zpáteční cestě zakrátko potkali posla z Ženevy a od se něj dozvěděli, že tam má stejně jako Valdštejn namířeno. Patrně s ním ujednali, že je tam doprovodí, protože jak Valdštejn píše, záhy po rozloučení se Brederode a Virdung objevili znovu, tentokrát ve společnosti tohoto posla, který je měl do Ženevy dovést.²¹²⁰ Valdštejn píše, že se původně domnívali, že pojedou sami, je však otázka, koho vlastně výrazem „sami“ myslel. Nejspíše se totiž nejednalo pouze o Valdštejna, Ropala a Auersperka, protože nazítří v Provins koupili šest koní.²¹²¹ Další byly zřejmě určené služebnictvu, jehož složení však neznáme. Mohly mezi ně patřit alespoň některé z osob, jež Valdštejn zmiňuje bez dalších podrobností – kromě zmíněného Wintera jistí Jan a Hynek, kteří se od nich odpojili ve Veroně²¹²² a z nichž první jmenovaný může být totožný se zmíněným Janem Bredtsprecherem, který na cestě z Padovy do Vicenzy spadnul

---

²¹¹⁵ F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 153 (č. 3244).

²¹¹⁶ „Pan Zdeněk V. M. tolikéž i Veyhardt své poslušenství synovské s vinšováním od pána Boha všeho nejlepšího dobrého vzkazují [...]“ F. HRUBÝ (éd.), *Etudiants*, dop. č. 143, s. 226.

²¹¹⁷ *Tamtéž*.

²¹¹⁸ *Diarium*, f. 96v (17. dubna 1600).

²¹¹⁹ F. WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel*, I, s. 156 (č. 3316).

²¹²⁰ „Mane separantur a nobis Verdevonius et Brederodius cumque jam solos nos fore putarem et dimidium mil. progressi fuisset, ecce duo illi nos insequuntur adducentes secum tabellarium Genevensis, qui nos Genevam usque deduceret.“ *Diarium*, f. 184r (31. srpna 1600).

²¹²¹ „Hinc mane discessuri detenti aliquandiu sumus partim ob emtionem 6 equ[orum] [...]“ *Diarium*, f. 184v (1. září 1600).

²¹²² *Diarium*, f. 242v (8. prosince 1600), viz ediční část této práce, s. 417.

z koně.²¹²³ Další neidentifikovatelné jméno je Lukáš zmíněný v souvislosti s preceptorovým úrazem v Ronciglione (jak jsem uvedl výše, podle Valdštenova záznamu zde jej zanechali spolu s preceptorem)²¹²⁴ a rovněž k 18. květnu 1602 (pokud se jedná o tutéž osobu): „Obchodník počítá něco s penězi. Zbytek bude přepraven do Sieny Lukášovi, jemuž je zaslán dopis s příplatkem.“²¹²⁵ Poslední zmíněnou osobou, již se mi rovněž nepodařilo identifikovat, je „Voverus“ či „Woverus“, který je doprovázel z Pisy, kde se 28. dubna 1602 setkali, až do Třebiče.²¹²⁶

Také zmínek o průvodcích je v deníku naprosté minimum. Vedle zmíněných osob lze upozornit jen na Valdštejnovu poznámku o tom, že z Vicenzy do Verony je vedl nějaký vesničan.²¹²⁷

V deníku samozřejmě nalezneme zmínky také o koních. Od toho, jak byli při síle a čerství, se odvíjela možnost dalšího postupu, případně vzdálenost, již mohli urazit. Dne 14. března 1600 tak Valdštejn musel zjevně v rozporu s původním plánem zůstat v Moulins, kam dorazili předchozího dne, právě proto, aby si koně mohli odpočinout.²¹²⁸ Prohlédli si pevnost a zahradu a až nazítří pokračovali do Varennes, kde se po obědě dostali do zmíněné nebezpečné situace. Rovněž cestu do Anglie o den odložili kvůli koním (Valdštejn zde není konkrétní)²¹²⁹ a také v Tridentu se zdrželi jeden den, aby si mohli koně odpočinout po náročné cestě přes Alpy. Valdštejn toho využil k prohlídce místa konání Tridentského koncilu.²¹³⁰ V Padově potom koně prodal.²¹³¹ Během náročného úseku z Lucernu do Curychu, který původně chtěli zvládnout za jeden den, nakonec museli přenocovat v Kronau a jedním z důvodů bylo to, že v celé obci nesehnali kováře, který by koním vyměnil podkovy.²¹³²

Další záznamy obsahují zmínky o zdravotních problémech jejich koní. K 24. květnu 1600 si zapsal, že jeho kůň začal kulhat.²¹³³ V Troyes prodali velmi

---

²¹²³ *Diarium*, f. 240r (4. prosince 1600).

²¹²⁴ „Matutino tempore relicto D. magistro cum Luca [...].“ *Diarium*, f. 272v (1. října 1601).

²¹²⁵ *Diarium*, f. 318v, viz ediční část této práce, s. 475.

²¹²⁶ „Eadem die sub vesperam Woverus individuus, postea reliqui itineris comes, Florentia adveniens nobis occurrit.“ *Diarium*, f. 306r (28. dubna 1602). „Voverus, qui Pisa inde comes nostri itineris erat, a nobis separatur.“ *Diarium*, f. 323r (5. června 1602).

²¹²⁷ „[...] rustico viae duce [...].“ *Diarium*, f. 241v (6. prosince 1600).

²¹²⁸ „Moulini propter equos lassos commorantes [...].“ *Diarium*, f. 83r.

²¹²⁹ „Discedere cogitabamus Lutetia, sed propter equos impediti adhuc substitimus.“ *Diarium*, f. 120v–121r (14. června 1600).

²¹³⁰ „Mansimus autem hoc die Tridenti non tam nostri, quam equorum nostrorum reficiendorum causa. Vidimus tamen praecipuum templum et in eo locum concilii.“ *Diarium*, f. 224r (23. listopadu 1600).

²¹³¹ „Quievimus Patavii. Venditi meus equus et courto.“ *Diarium*, f. 225r (17. [!] [= 27.] listopadu 1600).

²¹³² „[...] quod faber equos ferraturus praesto non esset.“ *Diarium*, f. 200v (1. října 1600).

²¹³³ „Equus meus claudicare incepit.“ *Diarium*, f. 113v.

nemocného koně za třetinu ceny, za kterou jej v Paříži nakoupili.²¹³⁴ Že by však měl Valdštejn zvláště oblíbeného některého koně jako např. Karel st. ze Žerotína,²¹³⁵ deníkové záznamy nedokládají.

Koně nebyli jedinými využívanými jízdními zvířaty. Z Bologně se vydali na cestu do Sieny na mulách.²¹³⁶ Dále měl Valdštejn pravděpodobně také psa. Ke 2. červenci 1597 si poznamenal: „Zemřel mi,“ za čímž následuje obrázek (nejspíše) psa.²¹³⁷ Není však jasné, od kdy jej měl a zda byl jenom jeden. O tom, že by měl poté ještě dalšího, není v deníku žádná zmínka.

9. 5. Ubytování a stravování

Protože Valdštejnovu bydlení za studijních pobytů se věnuji na jiných místech této práce, omezím se zde na krátkodobá ubytování během cest. Deník obsahuje spíše kusé informace, ale pro příspěvek k tomuto tématu jej přesto využít lze.

Nejčastější volbou pro ubytování byly místní hostince. Jejich název uvádí Valdštejn jen v některých případech, např. po návratu z Anglie se v Paříži ubytovali U železného kříže,²¹³⁸ v Padově přenocovali U věže,²¹³⁹ za druhého pobytu v Benátkách U jesetera poblíž Ponte Rialto²¹⁴⁰ a během druhé návštěvy Říma byli ubytováni postupně U koruny a U černého orla.²¹⁴¹

V některých případech lze z deníku zjistit, jak byli s ubytováním spokojeni. Se špatným hostinským měli zkušenost v Marseille – když se sem museli vinou nepřízně počasí po odjezdu z města téhož dne vrátit, ubytovali se v jiném hostinci kvůli blíže neurčené nepřízni či bezpráví ze strany předchozího hostinského.²¹⁴² Spory s hostinskou zmiňuje i k 18. květnu 1600 v Clissonu.²¹⁴³ Velmi se mu nelíbilo v Doveru, kde se k nim

---

²¹³⁴ „[...] vendito uno ex equis, qui erat extremè affectus, pro 5 coronatis tantum, cum Lutetiae esset emptus pro 15 coronatis [...]“ *Diarium*, f. 185v (3. září 1600).

²¹³⁵ „Somnium habui equum meum Favoritum, quem prae ceteris amo occidisse.“ A. IPOLYI (ed.), *Alsó Sztrégovai*, s. 20 (5. června 1591).

²¹³⁶ *Diarium*, f. 261r (7. června 1601).

²¹³⁷ „Mortuus est mihi [...]“ *Diarium*, f. 20r (22. června, resp. 2. července 1597).

²¹³⁸ „Concessimus in publicum hospitium a la croix fer.“ *Diarium*, f. 182v (12. srpna 1600).

²¹³⁹ „Divertimus Patavii a la Tourre.“ *Diarium*, f. 225r (26. listopadu 1600).

²¹⁴⁰ „Divertimus a Storione prope pontem Rialto.“ *Diarium*, f. 255r na okraji strany (28. května 1601), srov. ediční část této práce, s. 425.

²¹⁴¹ „[...] migravimus in aedes conductitias al Aquila negra.“ *Diarium*, f. 283v (21. října 1601), srov. ediční část této práce, s. 449.

²¹⁴² „Aliud tamen hospitium propter iniquitatem hospitis prioris elegimus.“ *Diarium*, f. 93r (10. dubna 1600).

²¹⁴³ „Mane post rixas cum hospita discedentes [...]“ *Diarium*, f. 110v.

chovala nevraživě místní hostinská²¹⁴⁴ a ani odjezd z města se neobešel bez různic s ní.²¹⁴⁵ Hostinský ve vsi Leiga, již se mi nepodařilo identifikovat, jim vystavil podvodně vysoký účet.²¹⁴⁶

Na druhé straně však zmiňuje i hostinské, kteří je dobře přijali, např. německý hostinský U tří Etiopanů v Lyonu.²¹⁴⁷ Velmi se jim líbilo v hostinci À cheval royal v Saint-Maixent-l'École, a to jak co se týče kvality ubytování, tak co do zacházení; spali v pokoji, kde údajně často přenocovala královna Kateřina.²¹⁴⁸ V Châtillon-sur-Seine byli doslova skvostně přijati U zlatého kříže.²¹⁴⁹ V Interlaken byli dva dny ubytováni v klášteře a o pohostinnosti zdejšího představeného v deníku nešetřil chválou.²¹⁵⁰ Také v Kreuthu byly sice jen tři nebo čtyři chalupy, ale ubytování bylo přesto dosti dobré.²¹⁵¹

Jindy si domluvili ubytování v domě některého z místních obyvatel, zejména pokud se měli ve městě zdržet alespoň několik dní, jako např. v Paříži v červnu 1600. Nejprve se ubytovali v hostinci U velkého jelena, poté si pronajali bydlení „u jakési tlusté vdovy“.²¹⁵² Ve Štrasburku, kde kromě tří let na studiích pobývali ještě od 16. do 31. října 1600, využili opět možnosti ubytovat se v Dasypodově konviktu.²¹⁵³ V Augšpurku se 8. listopadu 1600 ubytoval „u Lindemeyera“.²¹⁵⁴ V Janově využili možnosti ubytovat se u německého konzula.²¹⁵⁵

Stávalo se rovněž, že měli problém jakékoli ubytování nalézt. To se jim kvůli velkému množství lidí ve městě přihodilo prvního večera po návratu z Anglie v Boulogne-sur-Mer.²¹⁵⁶ Rovněž v Mauléon nesehnali ubytování, protože majitel hostince očekával jiné hosty, a tak se museli ubytovat na předměstí.²¹⁵⁷ Jiná nepříjemnost je postihla, když se

---

²¹⁴⁴ *Diarium*, f. 129r (26. června 1600), viz ediční část této práce, s. 339.

²¹⁴⁵ *Diarium*, f. 129v (29. června 1600), viz ediční část této práce, s. 340.

²¹⁴⁶ „[...] post iniquissimas rationes hospitis [...]“ *Diarium*, f. 240r (5. prosince 1600).

²¹⁴⁷ „[...] commorati sumus in hospitio Trium Aethiopum apud hospitem Germanum ibique lautissime excepti.“ *Diarium*, f. 84r (18. března 1600).

²¹⁴⁸ „[...] optimum hospitium tam, quoad cubicula splendida et elegantia, quam tractationem [...] [...] invenimus. In ea domo cubiculum habuimus, in quo Catharina Regina mater soepius est pernoctare solita.“ *Diarium*, f. 107r (11. května 1600).

²¹⁴⁹ „Hic ad croix d'or splendide tractati fuimus.“ *Diarium*, f. 186r (4. září 1600).

²¹⁵⁰ „A praefecto huius monasterii perhumaniter excepti et per biduum non laute tantum et splendide tractati, verum etiam perhonorifice habiti sumus.“ *Diarium*, f. 198r (26. září 1600).

²¹⁵¹ „[...] venimus Croidon, ubi tres vel quatuor domunculae in convalle montium undique imminentium, sed hospitium tamen satis bonum.“ *Diarium*, f. 220r (16. listopadu 1600).

²¹⁵² „Haesimus mane in publico hospitio a grand cerf, vesperi divertimus a Faubourg saint Germain apud quandam viduam crassam.“ *Diarium*, f. 120r (5. června 1600).

²¹⁵³ „[...] in aedibus pristini nostri hospitis D. Dasypodii divertimus.“ *Diarium*, f. 209v (16. října 1600).

²¹⁵⁴ *Diarium*, f. 213r.

²¹⁵⁵ *Diarium*, f. 309r (4. května 1602).

²¹⁵⁶ *Diarium*, f. 181v (6. srpna 1600), viz ediční část této práce, s. 398.

²¹⁵⁷ „[...] pernoctare coacti in suburbio, quod hospes in urbe alios quosdam praestolaretur.“ *Diarium*, f. 110v (16. května 1600).

vrátili z Livorna do Pisy až uprostřed noci. V jejich pokojích byli mezitím ubytováni jiní lidé, s nichž většina již spala. Podařilo se jim je však přimět k tomu, aby odešli spát jinam.²¹⁵⁸ V Moudonu přespali na radnici.²¹⁵⁹

Někdy museli sáhnout k nouzovým řešením. Ve vesnici Quadrecht, již se mi nepodařilo identifikovat, museli spát na slámě.²¹⁶⁰ Když se jim 25. září 1600 nepodařilo vinou obtížné cesty dorazit do Interlaken, vzali zavděk noclehem a skromnou večeří, které jim v Krattigen poskytl jeden z místních obyvatel. Jeho postarší manželka je důrazně vybízela k pití, sama se však opila do němoty. Ke spánku jim musely stačit tvrdé lavice.²¹⁶¹ Rovněž „v jednom domě na břehu“, kde se museli ubytovat 1. prosince 1600, když se jim nepodařilo dorazit včas do Padovy, a který poté označil ironicky jako „neobyčejné hnízdo“,²¹⁶² museli vzít zavděk večeří sestávající z „malých rybek a kysnouceho vína“.²¹⁶³ Navíc zde nepřenocovali sami.²¹⁶⁴ Druhý den proto místo opustili tak brzy, že jen obtížně probouzeli jejich námořníka, aby je vezl dále.²¹⁶⁵

• • •

O jídle či pití se Valdštejn zmiňoval pouze výjimečně. I v takovém případě to někdy byly pouze nekonkrétní údaje jako k 8. září 1600, kdy v Auxonne skvěle poobědvali U jelena.²¹⁶⁶ Ani když byli místními pohoštěni, obvykle Valdštejn neuvádí, co pojedli. Např. když je v Curychu velmi uctivě pohostili tři místní šlechtici, zapsal si k tomu pouze, že se kvůli tomu zdrželi a nemohli pokračovat v cestě, a zmínil trapný moment, kdy mu jeden z nich chtěl patrně vnutit svého bratra.²¹⁶⁷

---

²¹⁵⁸ „Reversi in hospitium offendimus cubicula nostra ab aliis occupata, quorum maxima pars jam in lectis recumbat, qui tamen p[er] aliene nudī alio post nobis urgentibus sese contulerunt.“ *Diarium*, f. 306v (29. dubna 1602).

²¹⁵⁹ „Hic in curia pernoctavimus.“ *Diarium*, f. 194r (21. září 1600).

²¹⁶⁰ „[...] in pago nomine Quadrecht [?] cogebarus [!] jacere in stramine.“ *Diarium*, f. 64v (29. srpna, resp. 8. září 1599).

²¹⁶¹ „[...] ad Ramum quendam divertimus, cuius uxor jam vetula egregie nos ad potandum invitabat adeo, ut ipsa inebriata nullum amplius verbum proloqui posset [...]. Paupertina coena sumpta non ut voluimus, sed ut potuimus, quievimus. Qui lectis mollibus caruerunt, durioribus scamnis contenti fuerunt.“ *Diarium*, f. 197v–198r.

²¹⁶² Viz pozn. 2165 této práce.

²¹⁶³ „[...] ante Patavium divertimus in domum quandam ad ripam positam [...]. Hic coenam paupertinam habuimus, pisciculis minutis et vino acescente, contenti.“ *Diarium*, f. 238r (1. prosince 1600).

²¹⁶⁴ „[...] alii humi cubantes, alii scamnis durioribus innixi, nonnulli etiam ad focum garrientes.“ *Tamtéž*. Je možné, že Valdštejn měl na mysli lidi z jejich cestující skupinky, ale nezdá se, že by byla tak početná.

²¹⁶⁵ „[...] mature ex nido illo egregio nos proripuerimus cumque existimarem gallicinium jam et paulo post auroram instare vix paulo ante nox intempesta transierat. Frustra deinde nostrum nautam inclamantes, [...] ut proveheretur, qui aliquando cunctatus et noctis silentium causatus post tamen nobis urgentibus progressus est.“ *Diarium*, f. 238r–v (2. prosince 1600).

²¹⁶⁶ „Hic apud cervum liberalius pransi [...].“ *Diarium*, f. 188r.

²¹⁶⁷ *Diarium*, f. 202v (3. října 1600), viz ediční část této práce, s. 402.

Konkrétnější je pouze, když se jednalo o stravu mimořádně špatnou. O špatném a nezdravém písařském chlebu jsem se již zmiňoval v kap. 6. 1.,²¹⁶⁸ rovněž v Pietrasantě se dozvěděl o (Valdštejnovými slovy) „lakotě toskánského vévody na chlebu“, který nařídil péct z kaštanů a ječmene a prodávat jej za cenu kvalitního chleba.²¹⁶⁹ Nechutnal mu rovněž chléb, který jim byl předložen ve vsi nazvané Valdštejnem Kamara a jenž byl „hrozný, protože byl upečen ze slámy a nevím, jaké ještě suroviny, a velmi tmavé barvy“.²¹⁷⁰ V „Ohene“ (nejspíše Achenwald nebo Achental) poobědvali pouze lehce kvůli velmi špatnému vínu.²¹⁷¹

Zdá se, že Valdštejn pil víno více či méně střídavě. V deníku nalezneme několik zmínek o tom, když se někdo z jeho spolustolovníků opil. Kromě zmíněné ženy v Krattigen zřejmě na opilost naráží ne zcela jasná poznámka o písaři v Ulmu, který byl s nimi u večeře.²¹⁷² Několikrát v deníku zmiňuje, že dostal víno na uvítanou nebo jím byl pohoštěn, jako např. v Amsterdamu²¹⁷³ nebo v Ulmu²¹⁷⁴ magistrátem či v Lausanne starostou města.²¹⁷⁵ V Ženevě je nechal takto poctit Théodore de Bèze, na jehož pokyn víno přinesli Jacques Lect a městský sekretář, vyslaní městskou radou, a poobědvali s nimi.²¹⁷⁶ Pocty jiného druhu se jim dostalo během výletu do hor u Interlaken, kde je „vesničané podarovali sýrem, který u nich platí za znamení přátelství“. Pro místní bylo zřejmě něco zcela mimořádného, že mezi ně zavítal cizinec, navíc šlechtic.²¹⁷⁷ Podobná situace nastala nazítří v Brienz.²¹⁷⁸

---

²¹⁶⁸ „Inprimis enim panem habent malignum et insalubrem propter avaritiam Ducis, qui frumentum ibi sub terra reconditum et corruptum civibus obrudit.“ *Diarium*, f. 304v (27. dubna 1602).

²¹⁶⁹ „In hoc loco audivimus de avaritia Ducis Etruriae in pane, cum ex castanea et hordeo panem confici curet, quem perinde tanquam optimum aequali cum ea precio persolvere coguntur.“ *Diarium*, f. 308r-v (1. května 1602).

²¹⁷⁰ „[...] pessimus panis, utpote ex stramine et nescio, qua alia materia coctus, aterrimo colore [...].“ *Diarium*, f. 122v (17. června 1600).

²¹⁷¹ „Ohene tenuiter pransi (propter vinum pessimum) [...]“ *Diarium*, f. 220r (17. listopadu 1600).

²¹⁷² „[...] scriba nobiscum coenat (qui fuisset statim violatus).“ *Diarium*, f. 212v (6. listopadu 1600).

²¹⁷³ *Diarium*, f. 68r (17., resp. 27. září 1599).

²¹⁷⁴ *Diarium*, f. 212v (6. listopadu 1600).

²¹⁷⁵ *Diarium*, f. 193r (20. září 1600).

²¹⁷⁶ *Diarium*, f. 191v (16. září 1600), viz ediční část této práce, s. 399.

²¹⁷⁷ „Hic a rusticis caseo (quem tesseram amicitiae censent) donati et liberaliter ἀσμβολος tractati sumus et gratiae nobis actae, quod vallem hanc nostra praesentia cohonestare voluerimus.“ *Diarium*, f. 199r (27. září 1600).

²¹⁷⁸ „[...] vino quoque in coena donati et ἀσμβολοι habiti sumus.“ *Diarium*, f. 199r (28. září 1600).

10. Ediční část

Po kapitolách obsahujících výklad o Valdštejnově osobnosti na základě dochovaných přechází nyní k edici vybraných pasáží nejvýznamnějšího z nich, a sice jeho deníku z let 1597–1603. Vzhledem k rozsahu deníku odpovídají vydávané pasáže přibližně jedné třetině celého textu. O důvodech pro jejich výběr jsem se zmínil v kap. 1. 3. Samotné edici předcházejí jednak zásady stanovené pro přepis Valdštejnova textu a poznámkový aparát, jednak itinerář Valdštejnových cest za vzděláním i jeho cest převážně po českých zemích po návratu na Moravu.

10. 1. Ediční poznámka

Ve vydávání raně novověkých textů, ať už rukopisných, nebo vydaných tiskem, není jednotná praxe.²¹⁷⁹ Různé přístupy kolísají od snahy zachovat do detailu všechny zvláštnosti a osobité rysy předlohy na jedné straně²¹⁸⁰ až po důsledné sjednocení všech variant a odchylek od klasické latiny a jejich korekci dle zásad, jimž podléhá vydávání děl latinsky píšících starověkých autorů.²¹⁸¹ Obě krajní možnosti mají své přednosti i nevýhody. První lépe zachovává původní podobu textu a respektuje raně novověkou situaci, kdy závazná pravidla pravopisu *de facto* neexistovala a naopak jistá „nedůslednost“ měla namnoze výpovědní hodnotu. Na druhou stranu může text v některých případech do určité míry zpřehlednit a učinit hůře srozumitelným, což by bylo v rozporu s hlavním editorovým úkolem, jímž není jen odstranit paleografický problém, ale také co nejvíce usnadnit uživateli práci s vydaným textem.

---

²¹⁷⁹ O této otázce pojednává, na problémy ediční praxe raně novověkých latinských pramenů upozorňuje a možná řešení navrhuje Martin SVATOŠ, *Současná praxe ve vydávání raněnovověkých latinských textů a otázky z ní vyplývající*, Listy filologické 122, 1999, č. 3–4, s. 222–231; tam viz další literaturu. Dále viz Martin STEINER, *Ediční pravidla pro vydávání latinských spisů J. A. Komenského*, Listy filologické, 122, 1999, č. 3–4, s. 235; Ivan ŠTOVÍČEK, *Ediční teorie a metodika. Sborník autorových textů vydaný k jeho životnímu jubileu*, Praha 2008, s. 62–64; Alena BOČKOVÁ (vyd.), *Historia S. Joannis Nepomuceni. Zpráva historická o životě sv. Jana Nepomuckého aneb Podoby barokního překladu*, Praha 2015, s. 143–158; Tomáš STERNECK, *K problémům edičního zpřístupňování raně novověkých písemných pramenů (s důrazem na materiál diplomatického charakteru)*, in: Pavel Otmar Krafl a kol., *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny*, Praha 2016, s. 205–212.

²¹⁸⁰ Takto postupovali např. M. Růčková a J. A. Čepelák při edici latinských textů, jejich ediční zásady viz Markéta RŮČKOVÁ (vyd.), *„Poslušensví synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče.“ Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618* (= Archiv Matouše Konečného, II), Praha 2014 (ediční část připravena ve spolupráci s Jiřím Augustinem Čepelákem), s. 139–140.

²¹⁸¹ Příkladem tohoto druhého postupu je zmíněná edice deníku Šimona Proxena za Sudetu. D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus*.

Opačný efekt má druhý přístup, který usnadňuje vnímání textu, avšak může vést k nadbytečnému sjednocování tam, kde autorova ortografická neustálenost pochopení textu nijak nebrání. Platí to tím spíše, že edice latinských textů jsou v dnešní době (a v budoucnu tomu zřejmě nebude jinak) určené prakticky pouze pro zájemce z řad odborné veřejnosti, kterým tato specifika jistě porozumění textu nezkomplikují a u nichž lze naopak předpokládat, že budou mít spíše zájem o takovou podobu textu, která jeho historicitu zachovává. Proto má dnes nejvíce zastánců kompromisní přístup, který sice dovoluje do textu zasahovat, avšak citlivě a povětšinou s omezením pouze na grafickou stránku, protože „i jazyk ukazuje osobnost“.²¹⁸² Především se upravuje interpunkce, která se obvykle převádí z dřívější rytmické, rétorické na dnešní gramatickou, logicko-syntaktickou. Při transkripci se však nemění hlásková podoba slov. Tento přístup umožňuje rozdílné uplatnění a různou míru zásahů v závislosti na charakteru textu (tj. jedná-li se o texty úřední provenience, soukromé povahy nebo umělecké texty atd.), tématu nebo osobě autora. Editoři proto formulují vlastní ediční zásady stanovené *ad hoc*, které osvětlují v ediční poznámce.

Ve své edici vycházím z doporučení, jež vypracoval Martin Svatoš jednak samostatné studii,²¹⁸³ jednak pro vydávání latinských pramenů v ohlášené, avšak dosud neuskutečněné ediční řadě *Fontes rerum Bohemicarum recentioris ævi (FRBRÆ)*,²¹⁸⁴ a z edičních zásad stanovených pro přepis latinských textů rukopisu Johanna Petera Cerroniho *Scriptores Regni Bohemiae*, vydávaného kolektivem autorů vedeným právě Martinem Svatošem.²¹⁸⁵

Protože raně novověká latina je specifická v oblasti lexika, morfologie a syntaxe, považuji za vhodné respektovat při transkripci také raně novověkou ortografii, pokud to nebrání srozumitelnosti. Vzhledem k charakteru vydávaného textu je žádoucí především sjednocení v zápisech denních dat.

---

²¹⁸² Těmito slovy je nadepsána ediční poznámka Marie Krčmové k výboru z prací Jaroslava Ludvíkovského, jenž tvoří součást práce Jany NECHUTOVÉ (vyd.), *Jaroslav Ludvíkovský. Antika, Čechy a evropská tradice* (= Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica 339), Brno 2002, s. 69.

²¹⁸³ M. SVATOŠ, *Současná praxe*, s. 229–231.

²¹⁸⁴ TÝŽ, *Doporučení pro vydávání latinských pramenů v ediční řadě Fontes rerum Bohemicarum recentioris ævi (FRBRÆ)*, strojopis, s. a. Tímto M. Svatošovi děkuji za jejich zprostředkování.

²¹⁸⁵ Při stanovení těchto zásad jsem vycházel především z pravidel M. Růčkové, v menší míře též ze zásad J. Justa, jež stanovili pro své edice korespondence z archivu Matouše Konečného. Jiří JUST (vyd.), *„Hned jsem k Vám dnes naschválí poslika svého vypravil.“ Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618* (= Archiv Matouše Konečného, I. 1.), Praha 2011, s. 55–62; M. RŮČKOVÁ (vyd.), *„Poslušenství synovské“*, s. 138–139.

1) Hlásky:

- Znaky pro dvojhlásky *Æ, æ, Œ, œ* měním na *Ae, ae, Oe, oe*. Pokud není jednoznačné, zda jedná o *Æ*, nebo *Œ*, resp. o *æ*, či *œ*, přepisují v té podobě, která náleží podle pravidel klasické latiny. Znak *ę* přepisují jako *ae*.
- Znaky pro *ij, ji, y*, ať už v koncovce, nebo uvnitř slova, přepisují na *ii*.
- Střídání *i* a *j* upravují následovně: *i* ponechávám vždy, *j* ponechávám pouze pro polokonzonant, označuje-li samohlásku, měním je na *i*.
- Střídání *i* a *y* ponechávám dle podoby originálu.
- Střídání *u* a *v* sjednocuji dle hláskové kvality, *u* pro samohlásky, *v* pro souhlásky.
- Skupiny *gv, qv*, měním na *gu, qu*.
- Všechny podoby dobového *s* sjednocuji na *s*, ostré *ß* přepisují jako *ss*.
- Střídání zdvojených a jednoduchých písmen (např. *literae – litterae*) ponechávám dle podoby originálu.

2) Počáteční písmena:

- S velkými počátečními písmeny píšou všechna vlastní jména, místní pojmenování a názvy měsíců a planet, podle nichž se označovaly dny v týdnu (viz bod 4). Jsou-li napsány s malým počátečním písmenem, měním toto na velké.
- Z obecných podstatných jmen ponechávám velká počáteční písmena
  - u pojmenování Boha, Ježíše Krista, Ducha svatého, sv. Trojice, Panny Marie, andělů a svatých;
  - u církevních svátků;
  - u názvů církví, církevních řádů a příslušníků těchto církví a řádů;
  - u pojmenování církevních autorit;
  - u teologických termínů;
  - u pojmenování a titulů světských autorit – panovníků a šlechticů;
  - u pojmenování Valdštejnovy pozdější nevěsty Magdalény z Thurnu.
- Naopak velká počáteční písmena měním na malá
  - u ostatních církevních termínů;
  - u univerzitní, úřední a profesní terminologie;
  - u pojmů státní a městské správy;
  - u ostatních obecných jmen.

- U přídavných jmen ponechávám velká počáteční písmena pouze u slov odvozených od vlastních jmen a místních pojmenování a jsou-li součástí uctivého oslovení autorit (např. *Illustris Princeps*)
- Jiné slovní druhy než jména píši s velkým písmenem pouze na začátku věty.
- Pokud Valdštejn napsal některá slova celá velkými písmeny (nejčastěji DEUS nebo nadpisy), ponechávám velké pouze počáteční písmeno, pokud se jedná o některý z případů v předchozích bodech.

3) Číslovky:

- Střídání římských a arabských číslic ponechávám dle podoby originálu.
- Arabské číslice přepisují bez vložených teček a mezer.
- Pokud Valdštejn napsal tečku za základní číslovku, ruším ji, pokud ji opomenul napsat za řadovou číslovku, doplňuji ji.

4) Denní data:

- Valdštejn psal data vždy v podobě den v týdnu, den, měsíc. Den v týdnu označoval podle příslušné „planety“, jimiž byly v dobovém chápání (uváděno v pořadí dnů v týdnu, které označovaly) Slunce ☉, Měsíc ☾, Mars ♂, Merkur ☿, Jupiter ♃, Venuše ♀ a Saturn ♄. Neděle byla tedy dnem Slunce (*dies Solis*), pondělí dnem Měsíce (*dies Lunae*) atd. až po sobotu, den Saturnu (*dies Saturni*).²¹⁸⁶ Těchto sedm těles, resp. dny v týdnu Valdštejn označoval pomocí výše uvedených symbolů, které nahrazují slovním označením jako (*die* – dne) Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, Saturni a Solis.
- Číslovku udávající den nebo rok chápu jako řadovou, chybí-li tedy za ní tečka, doplňuji ji.
- Pokud je datum uvedeno na jedné řádce s textem záznamu, doplňuji za něj dvojtečku a záznam začínám jako novou větu velkým písmenem. Jestliže datum stojí jako nadpis a text záznamu začíná na nové řádce, nedoplňuji za datum nic a záznam samotný začínám jako nový odstavec.

5) Spojovníky:

- Spojovníky ponechávám; pokud první část začíná velkým písmenem a druhá malým, upravuji počáteční písmeno druhé části na velké.

---

²¹⁸⁶ M. BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, s. 273–278.

- V případech, kdy Valdštejn píše jednoslovně výraz, který se však psal i se spojovníkem, spojovník nedoplňuji.

6) Interpunkce:

- Původní interpunkci upravuji podle dnešních pravidel gramatické interpunkce.
- Polovětné konstrukce (infinitivní vazby, ablativy absolutní) čárkou neodděluji.
- Dobová znaménka, která měla odlišnou funkci než dnes, nahrazuji vhodnými znaménky dnešního pravopisu.

7) Zkratky:

- Mlčky rozvádím paleografické zkratky a ligatury, většinou používané od středověku, např. pro *-us*, *-que* atd.
- Slova, jejichž části jsou vyznačené pouze pomocí ´, přepisuji v úplné podobě bez vyznačení, např.: e´e (= esse), do´i´us (= dominus), o´es (= omnes), no´i´e (= nomine), h´b´t (= habet), a´o (= anno), v´l (= vel), t´n (= tamen), ho´i´em (= hominem), E´g´lii (= Evangelii).
- Mlčky rozvádím rovněž názvy měsíců, ať již jsou zkrácené (Nov. → Novembris), nebo je část výrazu nahrazena číslovkou (VIIbris → Septembris).
- Ostatní zkratky rozvádím v hranatých závorkách, a to i ve Valdštejnových opisech nápisů.
- Nerozepsané ponechávám pouze níže uvedené zkratky, které jsou natolik běžné a známé, že nebrání porozumění textu. Velká písmena u těchto zkratek ponechávám. Místo dvojtečky píši za zkratkou tečku.
- B. = Beata, Beatus
D. = Domina, Dominus
mil. = milliare, milliaria
S. = Sancta, Sanctus

8) Poznámkový aparát

- V poznámkovém aparátu se nacházejí poznámky trojího druhu:
  - Poznámky textově-kritické, v nichž komentuji Valdštejnovy chyby v latině, dodatečné vpisky a rozdíly mezi Valdštejnovým autografem a opisem uloženým v Národním archivu (tento rukopis označuji P). Veškeré mé komentáře jsou v kurzívě.

- Poznámky věcné, zaměřené především na identifikaci osob, míst a citací. V případě, že se mi osobu identifikovat nepodařilo, žádnou poznámku nepřipojuji.
- Valdštejnovy poznámky na okraji, které uvádím pomocí „*Na okraji strany*“, za čímž bezprostředně následuje Valdštejnův text.

9) Pasáže psané v jiných jazycích než v latině:

- Valdštejn ve svém deníku psal jinak než latinsky především některá jména a místní názvy a krátké pasáže s obsahem, který potřeboval takto „zašifrovat“. Některé z nich se týkají tance, další souvisejí s jeho námluvami Magdalény z Thurnu. V češtině byly psány rovněž některé záznamy do jeho památníku a část korespondence, které cituji zejména v kap. 3 a 7.
- Česky psané texty transkribuji tak, aby co nejvěrněji zachycoval fonetickou stránku jazyka, avšak za použití dnešního pravopisu. Výjimku zde představuje kvantita samohlásek, již upravuji podle dnešních pravidel. Znak *u*, *i*, *y*, *j*, *g* a *v* přepisují podle jejich funkce v textu; *w* přepisují jako *v*. Kolísání *i* a *y* upravuji podle dnešní pravopisné normy. Zdvojené hlásky zjednodušuji tam, kde se nevyslovují (*ffedrováni*), rovněž další nevyslovované hlásky nepřepisují (*letha*). Dvojhlásku *au* přepisují jako *ou* s výjimkou převzatých slov (*Czernhaus*), dvojhlásku *ie* přepisují jako *ě* (*potrzebie*), má-li tuto funkci. Spřežky nahrazují znaky s diakritikou (*naprzed*), *cz* přepisují jako *c* nebo *č* podle funkce v textu. V některých případech posunují nebo doplňují háček značící měkkost souhlásky nebo jí změkčují předchozí souhlásku (*zalozieni*, *neposylniowali*). Hranice slov a interpunkci upravuji podle dnešních zásad. Zkratku pro „Vaši Milost“ přepisují mlčky, ostatní rozepisují v hranatých závorkách.
- Pasáže psané v jiných jazycích než v latině a češtině transliteruji.

10) Ostatní:

- V textu nezachovávám Valdštejnovo podtržení slov ani strukturování textu včetně odstavců. Nezachovávám rovněž barevné odlišení, které Valdštejn používal především v nadpisech, datech (od počátku do 25. března, resp. 4. dubna 1599), margináliích, podtržení, v psaní počátečních písmen a také

v případě některých oprav svých chyb (zjevně na ně přišel při dodatečném procházení textu za účelem některých z uvedených zvýraznění).

- Přízvuky odstraňuji, a to i tehdy, když odstraňují homonymii či vyznačují slovní druh (např. *cum* nebo koncovky příslovci).
- Pasáže ve staré řečtině ponechávám v abecedě.
- Přeskrtnuté pasáže přepisuji ve špičatých závorkách.
- Za pasáže s nejistým čtením doplňuji [?].
- Veškeré citace a opisy epigrafických památek přepisuji v uvozovkách.
- Valdštejn v textu používá několik symbolů, které se vyskytují výhradně za jménem města, do kterého vstupovali nebo kterým projížděli. Nejvíce odpovídají znakům O , Δ a O . V edici je ponechávám, ale jejich užití se mi přesně objasnit nepodařilo (zdá se, že by mohlo souviset např. s počasím).

10. 2. Itinerář

Itinerář obsahuje veškerá města a obce, do nichž Valdštejn vstoupil či vjel. Naprostá většina jich je doložena jeho deníkem. Kromě údajů o tom, že se vydal na cestu do Břehu z Tavíkovice (23. května, resp. 2. června 1594) a na cestu do Štrasburku z Brtnice (9., resp. 19. srpna 1596), aniž by uvedl, kdy do města přibyl, jsou v deníku vždy zaznamenána data jeho příjezdů. Ta uvádím v souladu s datací v samotném deníku podle juliánského i gregoriánského kalendáře do r. 1599 a od r. 1600 pouze podle kalendáře gregoriánského. Pouze malé množství pobytů je pro Valdštejna doloženo pouze záznamy v jeho památníku, v takovém případě upozorňuji na toto v závorce.

Na nejistá určení míst upozorňuji pomocí otazníku, místa, která se mi nepodařilo určit vůbec, přepisuji v kurzívě v podobě, v jaké je uvádí Valdštejn.

1591

7. 10., 1. 11. Velké Meziříčí (záznamy v památníku z těchto dnů)

1592

26. – 28. 11. Bransouze (záznamy v památníku z těchto dnů)

24. 11. / 4. 12. Jihlava

1594

23. 5. / 2. 6. Tavíkovice (odjezd odtud tohoto dne)

29. 5. / 8. 6. Břeh

1596

24. 4. / 4. 5. Vratislav

15. 5. Prostějov (záznamy v památníku z tohoto dne)

7. / 17. 5. Třebíč

22. – 26. 5. Brtnice (záznamy v památníku z těchto dnů)

18. 7. Brtnice (záznam v památníku z tohoto dne)

21. 7. Moravské Budějovice (záznamy v památníku z tohoto dne)

22. 7. Višňové (záznam v památníku z tohoto dne)

23. 7. Moravské Budějovice (záznam v památníku z tohoto dne)

9. / 19. 8. Brtnice (odjezd odtud tohoto dne) – Třešť

10. / 20. 8. Počátky – Jindřichův Hradec

11. / 21. 8. Veselí nad Lužnicí

12. / 22. 8. Protivín

13. / 23. 8. Strakonice – Horažďovice

15. / 25. 8. Klatovy

16. / 26. 8. Furth im Wald (Brod nad Lesy, Bavorský Brod)

17. / 27. 8. Cham – Bruck in der Oberpfalz

18. / 28. 8. Schwarzenfeld – Amberg

19. / 29. 8. Hersbruck

20. / 30. 8. Norimberk

22. 8. / 1. 9. Wolframs-Eschenbach

23. 8. / 2. 9. Dinkelsbühl

24. 8. / 3. 9. Ellwangen – Möggingen

25. 8. / 4. 9. Schorndorf

26. 8. / 5. 9. Konstanz – Heimerdingen

27. 8. / 6. 9. Pforzheim

28. 8. / 7. 9. Ettlingen – Rastatt

29. 8. / 8. 9. Lichtenau

30. 8. / 9. 9. Štrasburk

1599

14. / 24. 6. Illkirch-Graffenstaden – Matzenheim

15. / 25. 6. Sélestat

16. / 26. 6. Sainte-Marie-aux-Mines (Markirch) – Raves (?)

17. 27. 6. Baccarat – Lunéville

18. / 28. 6. Saint-Nicolas-de-Port – Nancy

19. / 29. 6. Gondreville – Toul

20. / 30. 6. Foug – Void-Vacon – Ligny-en-Barrois

21. 6. / 1. 7. Longeville-en-Barrois – Bar-le-Duc – Laimont – Sommeilles

22. 6. / 2. 7. Châlons-en-Champagne

23. 6. / 3. 7. La Veuve – Remeš

24. 6. / 4. 7. *Ronizi* – Vrigny (?) – Tramery – Lagery – Aougny – Cohan (?)²¹⁸⁷ – Fère-en-Tardenois

25. 6. / 5. 7. Licy-Clignon – Gandelu – (Montceaux-lès-Meaux) – Meaux

26. 6. / 6. 7. Livry-Gargan – Claye-Souilly²¹⁸⁸ – Paříž

1. / 11. 7. Grigny – Châtres – Chanteloup-en-Brie

2. / 12. 7. Villeroy – Fleury – Fontainebleau

3. / 13. 7. Melun – Villeneuve-Saint-Georges

4. / 14. 7. Charenton-le-Pont – Saint-Maurice – Saint-Denis

5. / 15. 7. Argenteuille – Saint-Germain – Neuilly-sur-Seine – Saint-Cloud – Paříž

8. / 18. 8. Saint-Denis – Écouen – Luzarches

9. / 19. 8. Senlis – Verberie – Compiègne

10. / 20. 8. Monchy-Humières – Montdidier – Amiens

11. / 21. 8. *Bann* – Arras

12. / 22. 8. Douai

13. / 23. 8. Cambrai

14. / 24. 8. Douai – Tournai

15. / 25. 8. Oudenaarde

16. / 26. 8. Gent

17. / 27. 8. Sint Niklaas – Antverpy

20. / 30. 8. Willebroek – Mechelen – Vilvoorde – Brusel

22. 8. / 1. 9. Halle – Braine-le-Comte – Mons

---

²¹⁸⁷ Není zřejmé, zda se jedná o Cohan, nebo Coulonges-Cohan (v deníku „Cuhan“).

²¹⁸⁸ Valdštejn uvádí „Livry“ a „Claye“ ve špatném pořadí, Claye-Souilly je Meaux blíže než Livry-Gargan.

24. 8. / 3. 9. Braine-le-Comte – Brusel
29. 8. / 8. 9. Aalst – *Quadrecht*
30. 8. / 9. 9. Kortrijk (?)
31. 8. / 10. 9. Ypry – Menen [!]²¹⁸⁹ – Roesbrugge-Haringe (?)
1. / 11. 9. Bergues – Gravelines – Calais
4. / 14. 9. Vlissingen
5. / 15. 9. Middelburg
6. / 16. 9. Veere – Zierikzee – Den Bommel (?) – Hellevoetsluis
7. / 17. 9. Brielle – Rotterdam – Delft – Haag
9. / 19. 9. Delft – Haag
10. / 20. 9. Loosduinen (Haag) – Haag
11. / 21. 9. Gouda – Schoonhoven – Gorinchem
13. / 23. 9. Zaltbommel
15. / 25. 9. Houten
16. / 26. 9. Utrecht – *Auerkins*
17. / 27. 9. Amsterdam
18. / 28. 9. Haarlem
19. / 29. 9. Sassenheim – Haag
20. / 30. 9. Leiden
21. 9. / 1. 10. Haag
22. 9. / 2. 10. Scheveningen – Haag
23. 9. / 3. 10. Delft
26. 9. / 6. 10. Rotterdam – Dodrecht
27. 9. / 7. 10. *Bayer*
29. 9. / 9. 10. Bergen op Zoom
30. 9. / 10. 10. Antverpy
3. / 13. 10. Willebroek – Brusel
5. / 15. 10. Lovaň
6. / 16. 10. Brusel
8. / 18. 10. Tubize – Braine-le-Comte – Casteau – Quaregnon – Quiévrain
9. / 19. 10. Valenciennes – Cambrai
10. / 20. 10. Metz-en-Couture – Liéramont – Péronne – Marchélepot – Roye

---

²¹⁸⁹ Menen (v deníku „Menin“) se nachází východně od města Ypry, avšak Valdštejn mířil na západ přes Bergues a Gravelines do Calais.

11. / 21. 10. Conchy-les-Pots – Gournay-sur-Aronde – *Lematz* – Pont-Sainte-Maxence – Senlis
12. / 22. 10. Chantilly – Luzarches – Écouen – Saint-Denis – Paříž
13. / 23. 10. neurčené předměstí Paříže
21. / 31. 10. Saint-Cloud – Château de Madrid – Paříž
22. 10. / 1. 11. Linas
23. 10. / 2. 11. *Chantelu* [!]²¹⁹⁰ – Étampes
24. 10. / 3. 11. Angerville – Artenay – Orléans

1600

7. 3. La Ferté-Saint-Aubin
8. 3. Pierrefitte-sur-Sauldre – Souesmes
9. 3. Neuvy-sur-Barangeon – Allogny – Bourges
11. 3. Dun-sur-Auron
12. 3. Coulevre
13. 3. Saint-Menoux – Moulins
15. 3. Varennes-sur-Allier – Saint-Gérard-le-Puy
16. 3. Lapalisse – Saint-Martin-d'Estréaux – La Pacaudière – Roanne
17. 3. Saint-Symphorien-de-Lay – Tarare
18. 3. l'Arbresle – Lyon
24. 3. Vienne
25. 3. Auberive-sur-Varèze – Roussillon – Saint Rambert-d'Albon
26. 3. Saint-Vallier – Tain-l'Hermitage – Tournon-sur-Rhône – La-Roche-de-Glun – Valence
27. 3. Livron-sur-Drôme – Loriol-sur-Drôme – Barbières [!]²¹⁹¹
28. 3. Montélimar – Pierrelatte – Lapalud – Pont-Saint-Esprit
29. 3. Mondragon – Orange
30. 3. Sorgues – Avignon
1. 4. Cavaillon
3. 4. Mallemort – Lauris – Cadenet – Perduis – Mirabeau
4. 4. *Tirolemon*²¹⁹² – Aix-en-Provence

---

²¹⁹⁰ Názvu by nejvíce odpovídalo Chanteloup-en-Brie, které se ale nachází východně od Paříže, zatímco Valdštejn mířil na jih do Orléansu.

²¹⁹¹ Barbières se nacházejí asi 35 km severovýchodně od Loriol-sur-Drôme a asi 20 km východně od Valence, tedy daleko od trasy Valdštejnovy cesty.

5. 4. Marseille
11. 4. Cabannes [!]²¹⁹³ – Salon-de-Provence
12. 4. Saint-Martin-de-Crau – Arles
13. 4. Beaucaire – Nîmes
14. 4. Pont du Gard – Bezouce – Nîmes
17. 4. La Bégude Blanche [!]²¹⁹⁴ – Montpellier
19. 4. Maguelone – Montpellier
20. 4. Gigean – Loupian
21. 4. Saint-Thibéry – Béziers
22. 4. Nissan-lez-Enserune – Narbonne
23. 4. Lézignan-Corbières – Carcassonne
24. 4. Alzonne
25. 4. Castelnaudary – Labastide-d'Anjou – Vieilleville – Baziège
26. 4. Montgiscat – Castanet-Tolosan – Toulouse
29. 4. Saint-Jory – Castelnaud-d'Estrétefonds – Grisolles – Saint-Porquier
30. 4. Valence – Lamagistère
1. 5. Agen – Marmande
2. 5. La Réole – Saint-Macaire – Castres-Gironde
3. 5. Bordeaux
4. 5. Blaye
5. 5. Petit Niort – Pons
6. 5. Saintes – Taillebourg – Tonnay-Boutonne
7. 5. Croix-Chapeau – La Roschelle
10. 5. Courçon – Niort
11. 5. Saint-Maixent-l'École
12. 5. Lusignan – Poitiers
15. 5. Vouzailes – Airvault
16. 5. Bressuire – Mauléon
17. 5. Mortagne-sur-Sèvre – Clisson
18. 5. Nantes

---

²¹⁹² Tirlémont se nachází v Belgii. Valdštejn zřejmě mířil přes Peyrolles-en-Provence.

²¹⁹³ Cabannes (v deníku „Cabana“) se nacházejí mezi Cavaillonem a Avignonem, tedy severněji, než kudy se přesouval Valdštejn.

²¹⁹⁴ La Bégude Blanche (v deníku „La Pegude Blanche“) se nachází přibližně 80 km severozápadně od Nîmes do Montpellier.

20. 5. Oudon – Ancenis
21. 5. Ingrandes – Champtocé-sur-Loire – Angers
22. 5. *Verge*²¹⁹⁵ – *Cuit*
24. 5. Les-Rosiers-sur-Loire – Saumur
25. 5. La Chapelle-Blanche-Saint-Martin
26. 5. Maillé – Tours
28. 5. Savonnières – Tours – Amboise
29. 5. *Escures*²¹⁹⁶ – Blois
30. 5. Chambord – Saint-Laurent-Nouan
31. 5. Cléry-Saint-André – Orléans
2. 6. *Maletrie*
3. 6. Chartres – Auneau
4. 6. Saint-Arnoult-en-Yvelines – *S. Cler*²¹⁹⁷ – Paříž
15. 6. Poissy
16. 6. Meulan-en-Yvelines – Mante-la-Ville nebo Mante-la-Jolie²¹⁹⁸ – Vernon
17. 6. *Kamara* – Pont-del'Arche – Rouen
20. 6. Tôtes – Dieppe
21. 6. Eu – Abbeville
22. 6. *Caberne* – Montreuil
23. 6. Boulogne-sur-Mer – Calais
26. 6. Dover
29. 6. Canterbury
30. 6. Sittenbury – Rochester – Gravesend – Londýn
5. 7. Westminster
6. 7. Lambeth – Londýn
9. 7. Greenwich – Londýn
10. 7. Theobalds House – Ware – Cambridge
13. 7. Godmanchester – Fotheringhay – Stamford
14. 7. Burghley House – Collyweston – Kettering – Holdenby House – Northampton
15. 7. Towcester – Woodstock Palace – Oxford
25. 7. High Wycombe – Windsor – Staines-upon-Thames

---

²¹⁹⁵ Saint-Verge se nachází poblíž Thouars, přibližně 55 km jihovýchovně od Angers a 30 km od Saumuru.

²¹⁹⁶ Escurès se nachází 25 km severozápadně od Pau v Akvitánii.

²¹⁹⁷ Obec s názvem Saint-Clair se mi v oblasti mezi Chartres a Paříží nepodařilo identifikovat.

²¹⁹⁸ V deníku „Monte“, není jasné, kterým ze sousedních měst Valdštejn projížděl.

26. 7. Hampton Court – Nonsuch – Beddington – Croydon – Londýn
28. 7. Richmond – Londýn
4. 8. Gravesend – Rochester
5. 8. Sittingbourne – Dover
6. 8. Calais – Boulogne-sur-Mer
7. 8. Montreuil
8. 8. Abbeville
9. 8. Picquigny – Amiens
11. 8. Breteuil – Clermont
12. 8. Luzarches – Écouen – Saint-Denis – Paříž
24. 8. Saint-Germain – Paříž
29. 8. Charenton-le-Pont
30. 8. Brie-Comte-Robert
31. 8. Guignes – Nangis – Provins
1. 9. Nogent-sur-Seine
2. 9. Saint-Aubin – Ossey-les-Trois-Maisons – Le-Pavillon-Sainte-Julie – Troyes
3. 9. *Facherie* – Fouchères
4. 9. Bar-sur-Seine – Mussy-sur-Seine – Châtillon-sur-Seine
5. 9. Aisey-sur-Seine – Saint-Marc-sur-Seine – Chanceaux
6. 9. Source-Seine – Val-Suzon – Dijon
8. 9. Auxonne – Dole
9. 9. Saint-Vit
10. 9. Besançon
11. 9. Quingey – Salins-les-Bains
13. 9. Champagnole – Morillon [!] ²¹⁹⁹
14. 9. Les Rousses – Saint-Cergue
15. 9. Ženeva
19. 9. Nyon
20. 9. Morges – Lausanne
21. 9. Moudon
22. 9. Payerne – Avenches – Murten
23. 9. Bern

---

²¹⁹⁹ Morillon se nachází asi 40 km východně od Ženevy.

- 25. 9. Thun – Krattigen
- 26. 9. Interlaken
- 27. 9. Grindelwald – Interlaken
- 28. 9. Brienz
- 29. 9. Lungern – Sachseln
- 30. 9. Alpnach – Lucern
- 1. 10. Knonau – Sankt Wolfgang
- 2. 10. Curych
- 4. 10. Winterthur – Frauenfeld
- 5. 10. Kostnice
- 6. 10. Stein am Rhein – Schaffhausen
- 7. 10. Neunkirch
- 8. 10. Lauchringen – Tiengen – Waldshut – Laufenburg
- 9. 10. Rheinfelden – Basilej
- 14. 10. Ottmarsheim – Hirtzfelden
- 15. 10. Colmar – Sélestat
- 16. 10. Matzenheim – Štrasburk
- 31. 10. Bischzum Hohensteus
- 1. 11. Lichtenau
- 2. 11. Rastatt – Ettlingen
- 3. 11. Pforzheim – *Sueissen*
- 4. 11. Stuttgart
- 5. 11. Eslingen am Neckar – Göppingen
- 6. 11. Geislingen – Urspring – Ulm
- 7. 11. Günzburg – Burgau
- 8. 11. Zusmarshausen – Biburg – Augšpurk
- 11. 11. Mittelstetten
- 12. 11. Olching – Mníchov
- 14. 11. Baierbrunn
- 15. 11. Wolfrathausen – *Kumsburg* – Bad Tölz
- 16. 11. Tegernsee – Kreuth
- 17. 11. Achenkirch – Jenbach
- 18. 11. Schwaz – Hall in Tirol – Innsbruck
- 19. 11. Matrei am Brenner

- 20. 11. Vipiteno – *Beycz*
- 21. 11. Bressanone – Chiusa – Colma – Bolzano
- 22. 11. Egna – San Michele all'Adige
- 23. 11. Trident
- 24. 11. Borgo Valsugana
- 25. 11. Primolano – Bassano del Grappa
- 26. 11. Cittadella – Padova
- 28. 11. Dolo – Fusina – Benátky
- 1. 12. Fusina – Dolo
- 2. 12. Padova
- 4. 12. *Lesiga*
- 5. 12. Vicenza
- 6. 12. Verona

1601

- 25. 5. Vicenza
- 26. 5. Padova
- 28. 5. Benátky
- 30. 5. Malamocco – Benátky
- 2. 6. Padova
- 3. 6. Rovigo
- 4. 6. Ferrara
- 5. 6. *Scala* – Bologna
- 7. 6. Loiano – Firenzuola
- 8. 6. Scarperia – Florencie
- 12. 6. Vaglia (Villa di Pratolino) – Florencie
- 14. 6. Tavarnelle Val di Pesa – Siena
- 15. 7. Asciano (Abbazia di Monte Oliveto Maggiore) – Siena
- 8. 9. Monte Moro
- 10. 9. Siena
- 11. 9. Poggibonsi – La Scala²²⁰⁰
- 12. 9. Poggibonsi – Siena

---

²²⁰⁰ Poblíž San Miniato.

28. 9. Lucignano d'Arbia – Buonconvento – Torrenieri – *La Scala*²²⁰¹ – *Ricorso*
29. 9. Radicofani – Val di Paglia – Acquapendente – San Lorenzo Nuovo – Bolsena
30. 9. Lago – Montefiascone – Viterbo – Villa Farnese (Villa Caprarola) – Caprarola – Ronciglione
1. 10. Monterosi – Baccano – Řím
4. 10. Marino – Velletri
5. 10. Sermoneta – Piperno (Priverno)
6. 10. Terracina – Fondi – Mola di Gaeta
7. 10. Sant'Agata – Capua
8. 10. Neapol
11. 10. Posilipo – Pozzuoli – Neapol
16. 10. Capua
17. 10. Cascano – Mola di Gaeta – Gaeta
18. 10. Itri – Fondi – Terracina – Priverno
19. 10. Sermoneta – Velletri
20. 10. Řím
1. 11. Castelnuovo di Porto – Borghetto
2. 11. Terni – Narni – Spoleto
3. 11. Verchiano – Serravalle di Chienti – Muccia – Polverina – Valcimarra
4. 11. Tolentino – Macerata – Recanati – Loreto
5. 11. Ancona
6. 11. Senigallia – Fano
7. 11. Pesaro – Urbino
8. 11. Montefiore Conca – Rimini
9. 11. Cesenatico – Ravenna
10. 11. Russi – Faenza – Imola
11. 11. Castel San Pietro Terme – Bologna
13. 11. Pianoro – Loiano – Monghidoro
14. 11. Firenzuola – Scarperia
15. 11. Florencie
20. 11. *Bassano* – Tavarnelle Val di Pesa
21. 11. Poggibonsi – Staggie – Siena

---

²²⁰¹ Jedná se o jiné místo, než je uvedeno k 11. září, identifikovat je se mi nepodařilo.

1602

26. 4. Poggibonsi
27. 4. Castelfiorentino – La Scala – Pontedera – Cascina – Pisa
29. 4. Livorno – Pisa
30. 4. Lucca
1. 5. Pietrasanta
2. 5. Massa – Lericci
3. 5. Sestri Levante
4. 5. Portofino – Janov
5. 5. *Ottaggio*
6. 5. Serravalle Scrivia (?) – Tortona – Voghera – Pavia
7. 5. Binasco – Milán
10. 5. Vaprio d'Adda – Bergamo
11. 5. Palazzolo sull'Oglio – Brescia
12. 5. Lonato del Garda – Desenzano del Garda – Peschiera del Garda – Cavalcaselle
13. 5. Verona
14. 5. Vicenza – Padova
15. 5. Fusina – Benátky
21. 5. Marghera – Mestre – Treviso
22. 5. Castelfranco Veneto – Bassano del Grappa
23. 5. *Hala* – Cison del Grappa – Covolo di Butistone – Primolano – Borgo Valsugana
24. 5. Levico Terme – Trident – Salorno
25. 5. Egna – Bolzano – Colma – Chiusa
26. 5. Bressanone – *Beisser* – Vipiteno
27. 5. Colle Isarco (?) – Steinach am Brenner – Matrei am Brenner – Hall in Tirol
28. 5. Schwaz – Jenbach – Rattenberg
29. 5. Angath – Kufstein – Rosenheim – Wasserburg am Inn – Au am Inn
30. 5. Kraiburg am Inn – Mühlendorf – Neuötting (?)²²⁰² – Braunau am Inn – Frauenstein – Obernberg am Inn – Schärding – Pasov – Oberzell
31. 5. Aschach an der Donau – Linec – Mauthausen – Enns – Walsee – Sarmingstein (?) – Ybbs an der Donau – Marbach an der Donau – Spitz

---

²²⁰² V deníku „Oetingen“. Mezi Mühlendorfem a Braunau am Inn se nacházejí města Altötting a Neuötting. Jako pravděpodobnější se jeví Neuötting, ležící na řece Inn, podél níž se Valdštejn přesouval, na rozdíl od jižněji ležícího Altöttingu.

1. 6. Weißenkirchen – Dürnstein – Stein an der Donau – Krems an der Donau – Klosterneuburg – Vídeň
3. 6. Korneuburg – Leitzersdorf – Göllersdorf
4. 6. Guntersdorf – Znojmo – Myslibořice
5. 6. Třebíč
12. 6. Nové Veselí
17. 6. Velké Meziříčí – Třebíč
23. 6. Prostějov
24. 6. Olomouc
3. 7. Ivanovice na Hané – Rousínov
4. 7. Rosice – Třebíč
14. 7. Tavíkovice
16. 7. Třebíč (?)
22. 7. Sádek [– Třebíč]
29. 7. Krhov – Moravský Krumlov
2. 8. *Trikvice* – Třebíč
13. 8. Střítež [– Třebíč]
19. 8. Horní Dunajovice
22. 8. Tavíkovice – Višňové
23. 8. Znojmo
24. 8. Boskovice – Třebíč
27. 8. Polná – Německý (Havlíčkův) Brod
28. 8. Žehušice
7. 9. Německý (Havlíčkův) Brod
8. 9. Přísek – Brtnice
9. 9. Hynkov – Třebíč
10. 9. Náměšť nad Oslavou – Brno
13. 9. *Selovice*
16. 9. Brno
25. 9. Rosice – Třebíč
1. 10. Brtnice
2. 10. Opatov
3. 10. Brtnice
4. 10. Třebíč – Moravské Budějovice

6. 10. Třebíč
16. 10. Zhoř
17. 10. Nové Veselí
19. 10. Třebíč
20. 10. Sádek
30. 10. Brtnice
6. 11. Sádek
7. 11. Brtnice
24. 11. Třebíč
28. 11. Brtnice
20. 12. Vladislav – Rosice
22. 12. Náměšť nad Oslavou
23. 12. Třebíč – Brtnice
26. 12. Jihlava
27. 12. Německý (Havlíčkův) Brod – Žehušice
30. 12. Německý (Havlíčkův) Brod – Jihlava
31. 12. Brtnice

1603

3. 1. Třebíč
4. 1. Moravské Budějovice
5. 1. Znojmo – Göllersdorf
6. 1. Vídeň
9. 1. Göllersdorf
10. 1. Znojmo
11. 1. Moravské Budějovice
12. 1. Sádek
13. 1. Brtnice
14. 1. Velké Meziříčí
16. 1. Zhoř
17. 1. Brtnice
28. 1. Bransouze
30. 1. Třebíč – Brtnice
2. 2. Nové Veselí

4. 2. Třebíč
6. 2. Brtnice – Sádek
10. 2. Brtnice
16. 2. Rosice
17. 2. Brno
22. 2. Náměšť nad Oslavou – Třebíč
23. 2. Brtnice
3. 3. Nové Veselí
6. 3. Brtnice
7. 3. Bransouze
11. 3. Brtnice
12. 3. Třebíč
17. 3. Hynkov
18. 3. Opatov – Kněžice – Brtnice
25. 3. Třebíč
26. 3. Bransouze
27. 3. Brtnice
31. 3. Nové Veselí
2. 4. Ostrov nad Oslavou
3. 4. Bransouze
4. 4. Brtnice – Sádek
5. 4. Brtnice
6. 4. Tavíkovice
7. 4. Židlochovice
9. 4. Brno
16. 4. Tavíkovice
17. 4. Výčapy
18. 4. Bolíkovice – Brtnice
22. 4. Třešť
24. 4. Sádek
26. 4. Brtnice
27. 4. Třebíč
28. 4. Brtnice
4. 5. Bransouze

6. 5. Hynkov – Kněžice
8. 5. Jihlava [– Brtnice]
13. 5. Sádek
15. 5. Moravské Budějovice
16. 5. Třebíč – Sádek
17. 5. Brtnice
20. 5. Třešť
21. 5. Brtnice
23. 5. Opatov
25. 5. Bransouze
30. 5. Brtnice
2. 6. Nové Veselí
4. 6. Žďár nad Sázavou – Nové Veselí
5. 6. Luka nad Jihlavou – Bransouze
6. 6. Brtnice
13. 6. Jihlava – Brtnice
22. 6. Sádek
23. 6. Jevišovice
25. 6. Sádek
26. 6. Brtnice
15. 7. Bransouze [– Brtnice]
17. 7. Nové Veselí
18. 7. Brtnice
22. 7. Třebíč
23. 7. Jihlava – Kozlov (?)
24. 7. Sádek
27. 7. Třebíč – Sádek
30. 7. Třebíč
31. 7. Sádek
2. 8. Náměšť nad Oslavou – Rosice
4. 8. Třebíč
5. 8. Sádek – Bolíkovice
6. 8. Štěmechy
7. 8. Brtnice

9. 8. Třebíč
11. 8. Brtnice
21. 8. Sádek
23. 8. Slavice
25. 8. Brtnice
31. 8. Sádek
1. 9. Moravské Budějovice
3. 9. Hostim
4. 9. Moravské Budějovice
5. 9. Mladoňovice
7. 9. Sádek
8. 9. Brtnice
9. 9. Jihlava – Humpolec
10. 9. *Walshov* – Benešov
11. 9. Vlašim – Praha
16. 9. Český Brod
17. 9. Kolín – Žehušice
19. 9. Habry (?)
20. 9. Štoky – Brtnice
23. 9. Sádek
25. 9. Brtnice – Luka nad Jihlavou
26. 9. Nové Veselí
28. 9. Brtnice
29. 9. Jihlava – Brtnice
3. 10. Německý (Havlíčkův) Brod
4. 10. Žehušice
5. 10. Český Brod – Praha
11. 10. Chrástany – Žehušice
13. 10. Německý (Havlíčkův) Brod – Brtnice
14. 10. Sádek
17. 10. Brtnice
18. 10. Německý (Havlíčkův) Brod
19. 10. Žehušice
20. 10. Úvaly – Praha

30. 10. Kunice
31. 10. Žehušice
1. 11. Německý (Havlíčkův) Brod – Jihlava
2. 11. Brtnice
5. 11. Třebíč
6. 11. Sádek
8. 11. Brtnice
9. 11. Německý (Havlíčkův) Brod
10. 11. Žehušice
14. 11. Žleby
15. 11. Žehušice
17. 11. Český Brod
18. 11. Praha
10. 12. Český Brod
11. 12. Žehušice
13. 12. Německý (Havlíčkův) Brod
14. 12. Brtnice
20. 12. Náměšť nad Oslavou – Rosice
22. 12. Prštice
24. 12. Vladislav – Brtnice

10. 3. *Edice*

10. 3. 1. *Zápisy předcházející denním záznamům*

[1r] I [?] ZEM. [?] 6. 11.

In manibus domini sortes meae

Reg²²⁰³

Zdenkonius Brtniczensis, Baro a Waldstein Brtniczii, Ungerspergii Budovicziique
Dominus m[anu] p[ropri]a

666-Reg.²²⁰⁴ // [1ar]

Psa[lmus]²²⁰⁵ LXXI.

Tu es expectatio mea, Domine Jehovi, fiducia mea a pueritia mea. Tibi innitor inde ab utero, de ventre matris meae tu extraxisti²²⁰⁶ me, in te est laus mea jugiter. Ne abiicias me tempore senectutis, quum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Deus, ne discesseris a me, Deus mi, ad auxilium meum festina. Deus, docuisti me a pueritia mea et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua. Et usque in senectam et caniciem, Deus, ne derelinquas me, donec indicavero brachium tuum generationi huic, omni venturae generationi fortitudinem tuam. Exultabunt labia mea, quum cantavero tibi, et anima mea, quam redemisti. // [1av]

Psal[mus] XC.

Revertere Jehova, quousque? et deprecabilis esto super servos tuos. Sana²²⁰⁷ nos unoquoque²²⁰⁸ mane benignitate tua, ut cantemus et laetemur omnibus diebus nostris. Laetifica nos post dies afflictionis nostrae et post annos, quibus vidimus afflictionem. Perspicuum sit erga servos tuos opus tuum et decor tuus in filiis eorum. Denique adsit amoenitas Jehovae, Dei nostri, nobis et opus manuum nostrarum institue in nobis, ipsum, inquam, opus manuum nostrarum institue.

---

²²⁰³ Reg] *dopsáno cizí rukou*

²²⁰⁴ 666-Reg.] *dopsáno cizí rukou*

²²⁰⁵ Psa[lmus]] Psalm. P

²²⁰⁶ extraxisti] extraxisti P

²²⁰⁷ Sana] *opraveno z Satja; Satia* P

²²⁰⁸ unoquoque] uno quoque P

Psal[mus] XCI.

Quoniam desiderat me, liberabo eum. Protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Simulac²²⁰⁹ invocaverit me, exaudiam eum. Cum ipso sum in tribulatione. Eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum satiabo eum, denique efficiam, ut fruatur salute mea.
// [2r]

Precatio ad Deum pro
gubernatione totius
vitae

Domine Deus Omnipotens, aeterne Pater Domini et servatoris nostri Iesu Christi, pro nobis crucifixi et resuscitati, conditor omnium rerum et conservator et opitulator, una cum Filio tuo coaeterno, Domino nostro Iesu Christo et Spiritu sancto effuso in Apostolos, sapiens, bone, misericors et iuste, qui dixisti: „Vivo, ego nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.“²²¹⁰ Et dixisti: „Invoca me in die tribulationis tuae, eripiam te et glorificabis me.“²²¹¹

O pater omnis misericordiae, fons omnis clementiae, flumen gratiae: Ego miserimus peccator, pollutus et inquinatus multis et horribilibus peccatis, confiteor me graviter peccasse et meritum esse iram tuam iustissimam ac aeternas poenas. Sed oro et obsecro te, Domine, apud quem est propiciatio et misericordia, in nomine Iesu Christi, Filii tui dilecti, // [2v] Domini et Pontificis nostri summi, per et propter quem nos exaudire vis, miserere mei secundum paternam illam tuam et magnam misericordiam, condona mihi omnia mea peccata, remitte mihi universas praevaricationes meas.

Delictorum juventutis meae et defectionum mearum ne recorderis, pro benignitate tua recordare mei tu propter bonitatem tuam, Jehova. Ablue me preciosissimo sanguine Filii tui, pro me in ara crucis effuso, et emunda me ab omnibus iniquitatibus et peccatis meis. Non intres in iudicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo ullus vivens. Non secundum peccata mea facias mihi, neque secundum iniquitates meas retribuas mihi: Sed propitius esto mihi peccatori, Domine.

---

²²⁰⁹ Simulac] Simul ac P

²²¹⁰ Ez 33,11. Valdštejnem citovaný překlad je z *Vetus latina*, ve *Vulgátě* pasáž zní: „Vivo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impii, sed ut revertatur impius a via sua et vivat.“ Petrus SABATIER, *Bibliorum sacrorum latinae eversiones antiquae seu Vetus Italica et caeterae quacunq[ue]* [...], II, Remis 1743, s. 817.

²²¹¹ Ps 49,15. Dle *Vulgáty*: „Invoca me in die tribulationis et erua[m] te et honorificabis me.“

Converte me Deus ad te et convertar et conversus agam poenitentiam. Ecce ego sum tanquam ovis errans et periens, require servum tuum, Domine, ne obliviscar mandata tua. Circumcide praeputium²²¹² mentis meae, ne induretur cor meum. Effunde super me // [3r] Spiritum gratiae et precum. Rege, gubernare et sanctifica me Spiritu sancto tuo, sine cuius auxilio nihil possum facere. Non enim est hominis via eius neque viri dirigere gressus suos. Gressus meos certos effice in verbo tuo et non [!]²²¹³ dominetur in me peccatum ullum. Opitulare mihi, omnipotentissime Deus, ut sollicite ambulando coram te operer salutem meam cum timore et tremore, militem bonam et honestam militiam, retineam fidem et bonam conscientiam. Gubernare, o clementissime Pater, totum curriculum vitae et vocationis meae, ut ambulando in viis mandatorum tuorum omnibus diebus vitae meae et vivendo pie, juste et sobrie perpetuo serviam gloriae tuae divinae. Fac me vas electum et organon misericordiae tuae, destinatum ad usus tibi placentes. Juva et rege me, ut per omnem vitam meam cogitem, dicam et faciam tibi grata et accepta, ecclesiae et reipublicae utilia, mihi ipsi salutaria. Largire mihi, benignissime Pater, ut in vera agnitione // [3v] tui, fide, confessione, invocatione nominis tui sacrosancti, vera, seria et salutari poenitentia perseverem usque ad finem, in dies magis ac magis proficiendo aetate, sapientia et gratia coram te et hominibus. Illumina et illustra²²¹⁴ mentem meam luce veritatis tuae et doce me cognoscere et facere voluntatem tuam, ut ambulem corde sapienti. Sanctifica me in veritate tua. Sermo tuus est veritas. Lucerna pedibus meis sit verbum tuum et lumen semitis meis. Da, ut in lege tua sit delectatio mea et in verbo tuo mediter die ac nocte et secundum illud vitam instituam meam. Fac, ut Jesum Christum, Filium tuum d[i]lectum, voluptatum sirenibus, adversorum spectris et toti mundo anteponam. Amo[r] tui et Ecclesiae tuae vincat in me omnes affectus alios. Juva me, ut juveniles cupiditates compescam, secter iustitiam, temperantiam et fortitudinem. Flecte et inclina cor, // [4r] voluntatem et omnes affectus meos ad pietatem, probitatem, sanctitatem, castitatem, obedientiam, humilitatem, aliasque sanctas Virtutes.

Sanctissime Pater, quem, mundo corde qui sunt, videbunt, ure igne Sancti Spiritus renes meos et cogitationes meas, ut sanctimonia et novitate vitae, reflorescente carne mea, tibi casto corpore serviam et mundo corde placeam. Reprime et cohibe in me et averte a me, quicquid tibi displicet, ne sinas me ruere in peccata²²¹⁵ contra conscientiam, sed rege me, ut sim et maneam templum Spiritus sancti. Contere, fortissime et potentissime Deus,

---

²²¹² praeputium] preputium P

²²¹³ non] *správně* ne

²²¹⁴ illustra] illustre [?] P

²²¹⁵ in peccata] in peccata P

Sathanam sub pedibus nostris. Libera me ab insidiis et tyrannide leonis illius rugientis et assiduo obambulantis quaerentisque nos devorare. Custodi me ab omnibus malis et periculis. Adsis mihi et meis omnibus, mi Deus, in hoc peregrinationis meae cursu. Tuere me super // [4v] leones et aspides, ambulanti in his periculosissimis meis protectionibus. Tu ipse sis Dux itineris mei et comes fidelissimus. Manda Angelis tuis sanctis, ut custodiant me in omnibus his viis meis, ambabatur palmis sustineant me et gestent me in manibus suis, ne offendam ad lapidem pedem meum. Illi comitentur me ducendo, deducendo et reducendo ad loca destinata. Praesta, ut suo tempore academica hac periodo perfunctus pietate, virtute et doctrina florens ad meos salvos et incolumes reversus magnae sim illis voluptati, familiae ornamento, Ecclesiae et reipublicae usui praecipuo tuoque constanter consilio serviam et te, Dominum Deum meum, in Ecclesia Sanctorum laudem iugiter.

Serva me in his periculosissimis et impurissimis mundi fecibus²²¹⁶ purum et immaculatum tam in doctrina et fide, quam in vita et moribus meis. Domine, qui // [5r] es vita et longitudo dierum nostrorum, ne auferas me in dimidio dierum meorum, sed longitudine dierum reple et satia me et effice, ut fruam²²¹⁷ salute tua. Deduc me in iustitia tua, Domine, et dirige coram me viam propter inimicos meos, ne supergaudeant mihi, si vacillaret pes meus et ne gloriantur contra me. Confundantur et pudeant quaerentes animam meam, convertantur retrorsum et confundantur, qui quaerunt mihi mala. Erubescant, inquam, qui gaudent malis meis. Servus autem tuus semper laetetur in te. Benedic, Domine, servo tuo et sicut scuto bona voluntate corona eum. Suppedita mihi omnia animae et corpori ad hanc et futuram vitam necessaria bona. Suggere vires, ut officia vocationis meae et fideliter et sedulo faciam. Effice <me [?]>, ne inanes sint labores mei. Praebe felices successus, salutare eventus, placidos exitus omnium rerum, actionum consiliorum // [5v] et studiorum meorum. Bonitas et misericordia tua prosequantur me omnibus diebus vitae meae, ut habitem in domo tua, Domine, in longitudine dierum. In manus tuas, Domine, commendo Spiritum meum, redemisti me, Deus veritatis. Tibi animam et corpus meum, introitum et exitum meum et omnia mea²²¹⁸ committo. Vias tuas, domine, demonstra mihi et semitas tuas edoce me. Integritas et rectum tuum custodiant me, Veritas tua erudiat me, Pietas tua muniat me,²²¹⁹ Verbum tuum sanet me. Gratia tua salvet me, nunc et in hora mortis et inde in saecula. Effice me, Domine, servum fidelem et prudentem, qui semper in procinctu stans, vigilando et orando expectet adventum Domini

---

²²¹⁶ fecibus] *opraveno pravděpodobně z foecibus*

²²¹⁷ fruam] fruer P

²²¹⁸ mea] *opraveno pravděpodobně z tua*

²²¹⁹ Pietas tua muniat me] *vynecháno v P*

sui, ne subitanea et improvisa hora mortis praeventus inveniatur imparatus, sed in vera conversione cupiam dissolvi et esse cum Christo Redem[p]tore meo. Cum vero tibi visum fuerit me e mortali // [6r] hoc domicilio vocare, concede mihi, optime et coelestis pater, laetam et placidam analysin tribue, ut in agone mortis eluctatus ex omnibus difficultatibus et tentationibus triumphem victor, sentiens Spiritus sancti praesentiam et efficaciam. Da, ut placide in te, Domino, obdormiam et in vera agnitione et confessione tui, constanti et ardenti fide hinc decedam, animam meam in manus tuas pie committam, ex hac lachrymarum valle et exilio ad te in coelestem patriam transmigrem, conspectu tuo in aeternum fruar, sortis sanctorum in lumine particeps efficiar atque ita hic perpetuo et post hanc vitam in aeternum tibi serviam teque laudem et celebrem. Exaudi me, domine, te invocantem, inclina ad me aurem tuam et miserere mei propter Jesum Christum, Filium tuum dilectum, qui dixit: „Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis“,²²²⁰ per et propter illum, inquam, Pontificem et intercessorem nostrum, in quo tibi complacitum est, qui tecum Deo patre in unitate s[piritus] s[ancti] per aeterna s[a]ecula vivit et regnat. Deus benedictus. Amen. // [7r]

Annotatio cuorundam praeteritorum annorum

Anno Christi 1592., Veneris 24. Novembris vel 4. Decembris: Missus fui ad studia Iglaviam. I.²²²¹

Anno 1594., Lunae 29. Aprilis, 9. Maii: Valedixi domino patruo²²²² discessurus tandem Bregam.

Anno 1594., Iovis 16. vel 26. Maii: Iglaviae exceptis convivio ecclesiastici et senatorii [o]rdinis viris valedixi et sequenti die inde discessi.

Anno [15]94., 23. Maii vel 2. Junii: Ingressus sum Tavikowiczio²²²³ iter II. Bregam,²²²⁴ quo veni Mercurii 29. Maii, 8. Junii.

Anno 1595., 25. vel 15. Octobris.²²²⁵ Dominus patruus meus per εὐθανασίαν migravit in αθανασίαν.²²²⁶

---

²²²⁰ J 16,23.

²²²¹ I] *nadepsáno nad Iglaviam*.

Na okraji strany: I. Iglavia. Anno aetatis meae X.

²²²² Hynek Brtnický z Valdštejna (1545–1595).

²²²³ Tavíkovice, okr. Znojmo. R. 1498 tvrz a ves zakoupil Prokop Zajímač z Kunštátu a Jevišovic, jehož vnučkou byla Valdštejnova teta Kateřina Zajímačka. M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, s. 182.

²²²⁴ *Na okraji strany*: 2. Brega. Anno aetatis XII.

²²²⁵ Octobris] *vynecáno v P*

²²²⁶ Slovní hříčka, podle níž Valdštejnův strýc Hynek doslova dobrou smrtí došel věčného života.

Anno 1596., Iovis 22. Aprilis vel 3. [!]²²²⁷ Maii:²²²⁸ Valedixi Illustrissimo Principi Bregensi,²²²⁹ ministerio et scholae publice,²²³⁰ quo die cum Principe pransus et benigne tandem ab eo dimissus sum. Sequenti die, 27. [!]²²³¹ Aprilis vel 3. Maii, excepi consiliarios, ministerium et scholam convivio, die Saturni // [7v] 24. Aprilis vel 4. Maii inde migravi et eodem die Wratislaviam veni, ubi die Lunae 26.²²³² Aprilis, 6. Maii Principi Carolo, Duci Monsterbergensi,²²³³ quoque in prandio valedixi.

Tandem ex Silesia Trebitium Veneris 17. vel 7. Maii veni, post die Lunae 20. vel 10. Maii Brtnictium profectus sum.

Die Lunae 19. vel 29. Julii: Misit mihi domina mater, coniunx D. patru²²³⁴ instrumentum donationis²²³⁵ perlegendum.

Die Martis 30. vel 20. Julii: Suscepi ex sacro fonte Katharinam,²²³⁶ filiam domini Georgii Wolfgangi Krzineczkii.²²³⁷

Die Solis 4. Augusti vel 25. Julii: Suscepi ex sacro fonte Henricum,²²³⁸ filium D. Seidenmelczeri.

Eodem anno [15]96. die Lunae 19. uel 9. Augusti: Post horam pomeridianam 3. salutata D. patru²²³⁹ coniuge feliciter $\sigma\upsilon\nu\ \theta\epsilon\omega$ iter Argentinense ingressus sum. Dominus custodiat exitum et reditum meum.

Die Veneris 23. vel 13. Augusti: Horaschowiczium ad dominum Swihowsky²²⁴⁰ diverti et ibi // [8r] totum diem Saturni mansi.

Na okraji strany: Anno [15]95, 2. vel 3. Martii: Lecta dialectica anno aetatis meae XIII. Absoluta 14. Julii Gregoriana. Bregae.

²²²⁷ 3.] *správně* 2.

²²²⁸ *Na okraji strany:* Anno [15]96. Bregae 18. vel 8. Januarii: Lecta Rhetorica aetatis XIV. Absoluta 15. vel 5. Martii.

²²²⁹ Jáchym Fridrich Lehnicko-Břežský (1550–1602).

²²³⁰ *Na okraji strany:* NB: I. ora[tio].

Publikováno jako *Valedictio, qua [...] Ioachim Fridericum, ducem Silesiae Lignicensem et Bregensem, praepositum Magdeburgensem salutavit [...] Zdenko Brtnicensis Waldsteinius [...]*, Lignicii 1596.

²²³¹ 27.] *správně* 23.

²²³² 26.] *opraveno* z 24.

²²³³ Karel II. Minsterbersko-Olešnický (1545–1617). O něm Ondřej FELCMAN – Radek FUKALA a kol., *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 279–280 a passim.

²²³⁴ Kateřina Zajímačka z Kunštátu a Jevišovic (1564–1601). O ní M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, s. 188–191.

²²³⁵ *Na okraji strany:* NB.

Patrně se jednalo o závěť Valdštejnova strýce Hynka Brtnického z Valdštejna (1545–1595).

²²³⁶ *Na okraji strany:* 1. Katharina.

Není zřejmé, zda je totožná s Kateřinou Křineckou z Ronova, s níž se Valdštejn po smrti své první ženy Magdalény z Thurnu r. 1617 oženil.

²²³⁷ Jiří Volf Křinecký z Ronova.

²²³⁸ *Na okraji strany:* 2. Henricus.

²²³⁹ $\theta\epsilon\omega$] $\delta\epsilon\omega$ P

²²⁴⁰ Zřejmě Děpolt Švihovský z Rýzmburka (†1616).

Die Veneris 30. vel 20. Augusti: Norimbergam veni. Die tandem Lunae 30. Augusti.,
9. Septembris veni Argentinam²²⁴¹ hora 4. pomeridiana.²²⁴²

Die Mercurii 1. vel 11. Septembris: In hospitio excepi rectorem Havenreuterum,²²⁴³
decanum Marbachium²²⁴⁴ et syndicum Junium.²²⁴⁵ Sequenti die 2. vel 12. Septembris in
aedes Rothii²²⁴⁶ migravimus.

Die Solis 5. vel 15. Septembris: Commendatus sum senatui Argentinensi ab Archiduce
Matthia,²²⁴⁷ eodem etiam die convivio exceptus.

Die Lunae 20. vel 30. Septembris: Curavi inscribi in matricam academiae, quo die excepi
convivio plerosque professores cum cancellario et scholarcha academiae Kipsio.²²⁴⁸

Die Iovis 23. Septembris, 30. [!] ²²⁴⁹ Octobris: Ingressus sum auditorium auditurus
[orationem] cujusdam Poloni.

Die Lunae 18. vel [28.] Octobris. Interfui lectoni Junii primo.

Die Iovis 21. vel 31. Octobris: Suscepi²²⁵⁰ ex sacro fonte Sigismundum²²⁵¹ filium Rothi
hospitis.

Die Mercurii 15. vel 25. Novembris: Recitavi²²⁵² orationem publice de consultatione
magistratus.²²⁵³ Ad prandium Lobetius,²²⁵⁴ Gothefredus,²²⁵⁵ Junius:²²⁵⁶ Ad coenam
consiliarii aderant. // [8v]

Annotatio itineris ex Moravia Argentinam

Anno 1596., Lunae 19. vel 9. Augusti: Deo duce, comitibus sanctis Angelis, egressi ex
Moravia aggressi sumus²²⁵⁷ iter Argentinense, adiuncto nobis comite D. Wotik.

---

²²⁴¹ Štrasburk.

²²⁴² *Na okraji strany*: 3. Argentina, anno aetatis XV.

²²⁴³ Johann Ludwig Havenreuther (1548–1618).

²²⁴⁴ Philipp Marbach (1550–1611).

²²⁴⁵ Melchior Junius (1545–1604).

²²⁴⁶ Konvikt Zikmund Rotha.

²²⁴⁷ Matyáš Habsburský (1557–1619).

²²⁴⁸ *Na okraji strany*: Post immatriculationem hi adfuerunt coenae: 1. Cancellarius Kettenheim. 2. Scholarcha
Kypsius. 3. Rector Havenreiter. 4. Decanus Marbachius. 5. Visitor Junius. 6. Pappus. 7. Obreclitus.

8. Sebitius. 9. Glaserus. 10. M. Gallius. 11. Boschius

Na okraji strany: Anno 1596., 28. Octobris, 4. Novembris: Primo omnium incepi armatus incedere (P) [?] Argent[inae], cum crearen[tur] 9 magistri.

Na okraji strany: Anno [15]96. Argentinae, die Lunae IV. Julii [!] 24. breg [?] Octobris: Incoepa lingua Gallica.
V červenci 1596 však ještě nebyl Valdštejn ve Štrasburku, ale na Moravě po návratu z Břehu.

²²⁴⁹ 30.] *správně* 3.

²²⁵⁰ suscep[er]i suscipi P

²²⁵¹ *Na okraji strany*: 3. Sigismundus.

²²⁵² recitavi] recivi P

²²⁵³ *Na okraji strany*: NB. 2. oratio.

²²⁵⁴ Jean Lobbet (asi 1520–1601).

²²⁵⁵ Denis Godefroy (1549–1622).

²²⁵⁶ Melchior Junius (1545–1604).

[Die] Lunae 19. vel 9. Augusti: Brtniczio profecti sumus Treschtium²²⁵⁸ ad noctem et confecimus 1 miliare.

Die Martis 20. vel 10. Augusti: Ad ientaculum in quendam vicum nomine Počátka²²⁵⁹ profecti sumus, ubi 2 miliaria confecimus. Inde ad noctem Novam domum²²⁶⁰ contendimus et 2 miliaria confecimus.

Die Mercurii 21. vel 11. Augusti: Sumpto jentaculo in quendam vicum, nomine Weselii,²²⁶¹ profecti sumus et 2 miliaria confecimus ibique pernoctavimus.

Die Iovis 22. vel 12. Augusti: Absque ientaculo¹ profecti sumus ad noctem Protivinum²²⁶² confecimusque 4 miliaria. // [9r]

Die Veneris 23. vel 13. Augusti: Ad ientaculum 2 miliaria in quendam civitatem nomine Strakonicz.²²⁶³ Inde 2 miliaria Horaschowitium²²⁶⁴ ad D. Swihowsky²²⁶⁵ divertimus ibique totum diem²²⁶⁶ Saturni mansimus.

Die Solis 25. vel 15. Augusti: Sumto ientaculo ad noctem 4 millia[ria] Klatoviam.²²⁶⁷

Die Lunae 26. vel 16. Augusti: Absque ientaculo ad noctem 5 miliaria Furtium²²⁶⁸ usque.

Die Martis 27. vel 17. Augusti: Ad ientaculum 2 miliaria Chamum.²²⁶⁹ Inde 4. miliaria ad noctem Brugam.²²⁷⁰

Die Mercurii 28. vel 18. Augusti: Ad ientaculum 2 miliaria Swarczfeldium.²²⁷¹ Inde 5 miliaria ad noctem Ambergam.²²⁷²

Die Iovis 29. vel 19. Augusti: Absque ientaculo 4 miliaria ad noctem Hirschburgam.²²⁷³

Die Veneris 30. vel 20. Augusti: Absque ientaculo 4 miliaria Norimbergam,²²⁷⁴ ubi substituimus diem Saturni.

Die Solis 1. [Se]ptembris, 22 Augusti: Sumpto ientaculo 5 miliaria ad noctem Eschenbachum.²²⁷⁵

---

²²⁵⁷ sumus] sumum P

²²⁵⁸ Třešť, okr. Jihlava. *Na okraji strany*: 1. Trescht.

²²⁵⁹ Počátky, okr. Pelhřimov. *Na okraji strany*: 2. Poczatka.

²²⁶⁰ Jindřichův Hradec. *Na okraji strany*: 2. Hradecz.

²²⁶¹ Veselí nad Lužnicí. *Na okraji strany*: 2. Wesely.

²²⁶² Protivín. *Na okraji strany*: 4. Protiwin.

²²⁶³ Strakonice. *Na okraji strany*: 2. Strakonicz.

²²⁶⁴ Horažďovice. *Na okraji strany*: 2. Horaschovicz.

²²⁶⁵ Zřejmě Děpolt Švihovský z Rýzemberka (†1616).

²²⁶⁶ diem] die P

²²⁶⁷ *Na okraji strany*: 4. Klatow.

²²⁶⁸ Furth im Wald (Brod nad Lesy, Bavorský Brod) v Bavorsku (Cham). *Na okraji strany*: 5. Furcz.

²²⁶⁹ Cham v Bavorsku. *Na okraji strany*: 2. Cham.

²²⁷⁰ Bruck in der Oberpfalz v Bavorsku (Schwandorf). *Na okraji strany*: 4. Brug.

²²⁷¹ Schwarzenfeld v Bavorsku (Schwandorf). *Na okraji strany*: 2. Swarzfeld.

²²⁷² Amberg v Bavorsku. *Na okraji strany*: 5. Amberga.

²²⁷³ Hersbruck v Bavorsku (Nürnberger Land). *Na okraji strany*: 4. Hirschburg.

²²⁷⁴ Norimberk. *Na okraji strany*: 4. Norimberga.

Die Lunae 2. Sep[tembris], 23. Augusti: Sumto ientaculo 4 // [9v] milliaria ad noctem Dunckenspil.²²⁷⁶

Die Martis 3. Sep[tembris] vel 24. Augusti: Ad ientaculum 2 milliaria Elbongam.²²⁷⁷ Inde 3 milliaria ad noctem Miglingum.²²⁷⁸

Die Mercurii 4. Sep[tembris], 25. Augusti: Sumto ientaculo 3 milliaria ad noctem Schorndorfium.²²⁷⁹

Die Iovis 5. Sep[tembris], 26. Augusti: Ad ientaculum 4 milliaria Khonstadum.²²⁸⁰ Inde 2 milliaria ad noctem Hammertingum.²²⁸¹

Die Veneris 6. Sep[tembris], 27. Augusti: Ad ientaculum 2 milliaria Forczheimium²²⁸² ibique eum diem subst[u]itimus.

Die Saturni. 7. Sep[tembris], 28. Augusti: Ad ientaculum 2 milliaria Etlingam.²²⁸³ Inde ad noctem 2 milliaria Rachstadium.²²⁸⁴

Die Solis 8. Sep[tembris], 29 Augusti: Ad ientaculum 3 milliaria Lichtenau²²⁸⁵ ibique eum diem substitimus.

Die Lunae 9. Sep[tembris], 30. Augusti: Tandem sumto ientaculo 3 milliaria Argentinam,²²⁸⁶ ad locum constitutum, et Iovis 12. Sep[tembris], 2. Sep[tembris] in hospitium nobis deputatum. // [10r]

[...]

---

²²⁷⁵ Wolframs-Eschenbach, do r. 1917 Obereschenbach v Bavorsku (Ansbach).

Na okraji strany: 5. Eschenbach.

²²⁷⁶ Dinkelsbühl v Bavorsku (Ansbach). *Na okraji strany:* 4. Duneklspil.

²²⁷⁷ Ellwangen v Bádensku-Württembersku (Ostalbkreis). *Na okraji strany:* 2. Elbong.

²²⁷⁸ Möggingen v Bádensku-Württembersku (Ostalbkreis). *Na okraji strany:* 2. Migling.

²²⁷⁹ Schorndorf v Bádensku-Württembersku (Rems-Murr-Kreis). *Na okraji strany:* 3. Schorndorf.

²²⁸⁰ Zaniklá vesnice Konstatt na území města Markgröningen v Bádensku-Württembersku (Ludwigsburg).

Na okraji strany: 4. Khonstadt.

²²⁸¹ Heimerdingen, dnes část města Ditzingen v Bádensku-Württembersku (Ludwigsburg).

Na okraji strany: 2. Hammertingen.

²²⁸² Pforzheim v Bádensku-Württembersku. *Na okraji strany:* 2. Forczheim.

²²⁸³ Ettlingen v Bádensku-Württembersku (Karlsruhe). *Na okraji strany:* 2. Etling.

²²⁸⁴ Rastatt v Bádensku-Württembersku. *Na okraji strany:* 2. Rachstadt.

²²⁸⁵ Lichtenau v Bádensku-Württembersku (Rastatt). *Na okraji strany:* 3. Lichtenau.

²²⁸⁶ Štrasburk. *Na okraji strany:* 3. Argentina.

Numdie [?] 282. N. Pet.
1656.²²⁸⁷

Ephemeris seu Diarium,
id est annotatio rerum, actionum et studiorum uniuscuiusque diei,
inde ab anno exuberantis gratiae
1597.

Psal[mus]²²⁸⁸ XXXI.

In manibus tuis tempora mea, Domine. Illustra faciem tuam super seruum tuum. Salvum
me fac in misericordia tua.

Volumen CCLXXXII. [...] P. Mariani. [?]²²⁸⁹ // [14r]

Annus plenitudinis temporum et impletæ promissionis de semine,
quod contrivit caput serpentis antiqui.

MDXCVII.

Quem annum animae nostrae salutarem, corpori salubrem,²²⁹⁰ facultatibus et fortunis
uberem ac in omnibus prosperum nobis efficiat ipse Filius Dei Jesus Christus
θεανθρωπος, qui gubernando Spiritu suo Sancto totum curriculum vitae et vocationis
nostrae consilia nostra, dicta actiones et studia regat et ad nominis sui Divini laudem et
gloriam benedictione sua dirigat, opituletur nobis, ut simus vasa misericordiae et per
omnem vitam nostram cogitemus, dicamus et faciamus divinae ejus voluntati grata et
accepta, ecclesiae, reip[ublicae] utilia et nobis ipsis salutaria atque ita perpetuo ambulemus
corde sapienti hic in terris et posthac cum illo aeternae felicitatis participes per eum, reges
et sacerdotes Deo patri facti in aeternum regnemus in coelis. Amen. // [14v]

---

²²⁸⁷ Numdie [?] 282. N. Pet. 1656] *dopsáno cizí rukou*

²²⁸⁸ Psal[mus]] Psalm. P

²²⁸⁹ Volumen CCLXXXII. [...] P. Mariani.²²⁸⁹ [?]] *dopsáno cizí rukou*

²²⁹⁰ corpori salubrem] *dodatečně dopsáno*

Januarius

Die Saturni 1. stylo veteri seu juliano, novo vero gregoriano 11. Januarii: Interfui concioni matutinae et audivi quaedam de Nomine Jesu.

Die Solis 2. vel 12. Januarii: Interfui concioni matutinae.

Die Lunae 3. vel 13. Januarii, item die Martis 4. vel 14. Januarii; die Mercurii 5. vel 15. Januarii: Repetabatur dialectica, componebatur argumentum.

Die Iovis 6. vel 16. Januarii: Orationem Latina[m] ligatam, Groecam vero solutam audivimus novo in auditorio.

Die Veneris 7. vel 17. Januarii: Repetitio dialectices et compositio Argumenti.

Die Saturni 8. vel 18. Januarii: Inchoata explicatio Confessionis Augustanae.²²⁹¹

Die Solis 9. vel 19. Januarii: Interfuimus concioni matutinae et deinceps vespertinae in summo templo.²²⁹²

Die Lunae 10. vel 20. Januarii: Repetitio dialectices.

Die Martis 11. vel 21. Januarii: Spectavimus juramentum exhiberi civium in foro Argentinensi praestitum.²²⁹³

Die Mercurii 12. vel 22. Januarii; die Iovis 13. vel 23. Januarii; die Veneris 14. vel 24. Januarii: Repetitio dialectices et compositio argumenti.

Die Saturni 15. vel 25. Januarii: Explicatio Confessionis Augustanae.

Die Solis 16. vel 26. Januarii: Interfui concioni matutinae.

Die Lunae 17. vel 27. Januarii; die Martis 18. vel 28. Januarii; die Mercurii 19. vel 29. Januarii; die Iovis 20. vel 30. Januarii: Repetitio dialectices et compositio argumenti.

Die Veneris 21. vel 31. Januarii: Inchoata lectio Officiorum Ciceronis.²²⁹⁴

Die Saturni 22. Januarii, vel 1. Februarii: Confessionem Augustanam audivi.

Die Solis 23. Januarii, 2. Februarii: Interfui concionem matutinae // [15r] et pomeridianaem.

Die Lunae 24. Januarii, 3. Februarii; die Martis 25. Januarii, 4. Februarii; die Mercurii 26. Januarii, 5. Februarii; die Iovis 27. Januarii, 6. Februarii; die Veneris 28. Januarii, 7. Februarii: Officia audiuntur et argumentum componitur.

Die Saturni 29. Januarii, 8. Februarii: Explicatur Confessio Augustana.

Die Solis 30. Januarii, 9. Februarii: Interfuimus concioni et legimus Vetus testamentum.

---

²²⁹¹ *Na okraji strany*: NB. Confessio Augustana.

²²⁹² Katedrála Notre-Dame (Straßburger Münster), postavená v l. 1015–1439.

²²⁹³ *Na okraji strany*: Iuramentum. NB.

²²⁹⁴ Marcus Tullius Cicero, *De officiis*, napsáno na podzim 44 př. n. l., čes. překlad viz Marcus Tullius CICERO, *O povinnostech. Rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*, přel. Jaroslav Ludvíkovský, Praha 1970.

Na okraji strany: Officia. NB.

Die Lunae 31. Januarii, 10. Februarii: Lectio Ciceronis, compositio argumenti. Junius²²⁹⁵ et
Gothefredus²²⁹⁶ nobis aderant in coena.²²⁹⁷

[...]

---

²²⁹⁵ Melchior Junius (1545–1604).

²²⁹⁶ Denis Godefroy (1549–1622).

²²⁹⁷ *Na okraji strany*: NB.

10. 3. 3. Záznamy z roku 1598

[...]

Iunius

Die Iovis 1. vel 11. Julii [!]:²²⁹⁸ Stylus, oratio, lingua Gallica, Terentius,²²⁹⁹ Virgilius.²³⁰⁰

Die Veneris 2. vel 12. Julii [!]:²³⁰¹ Stylus, lectio Junii,²³⁰² musica, lingua Gallica, Terentius, Virgilius.

Die Saturni 3. vel 13. Julii [!]:²³⁰³ Interfui orationi de s[piritu] s[ancto] [?], q[uae] habita est a rectore Marbachio.²³⁰⁴ Arithmetica.

Die Solis 4. vel 14. Julii [!]:²³⁰⁵ Concio. Visitavit nos Ungnadius.²³⁰⁶

Die Lunae 5. vel 15. Junii:²³⁰⁷ Concio. Fui in convivio apud Windischgracios.²³⁰⁸

Die Martis 6. vel 16. Junii:²³⁰⁹ Terentius, Virg[ilius].

Die Mercurii 7. vel 17. Junii:²³¹⁰ Terentius, Virgilius.

Die Iovis 8. vel 18. Junii:²³¹¹ Lectio Junii. Lectio Groeca.

Die Veneris 9. vel 19. Junii:²³¹² [Lectio] Junii,²³¹³ mus[ica], Gal[llica], Virgili[u]s.

Die Saturni 10. vel 20. Junii:²³¹⁴ Lectio Junii, Pappi.²³¹⁵ Ivi cum comitibus²³¹⁶ spatiatum.

Die Solis 11. vel 21. Junii:²³¹⁷ Concio. Visitarunt me Windischgracii.

Die Lunae 12. vel 22. Junii: Venit dominus a Ruppa²³¹⁸ et fui in coena cum illo.²³¹⁹

Die Martis 13. vel 23. Junii: Venit Carolus Zerotinus. Lectio Groeca.

Die Mercurii 14. vel 24. Junii: Venit Carolus ad nostram mensam.

---

²²⁹⁸ Julii] *správně* Junii

²²⁹⁹ Publius Terentius Afer (195 nebo 185 – 159 př. n. l.), římský dramatik, autor šesti komedií.

²³⁰⁰ Publius Vergilius Maro (70–19 př. n. l.), římský básník.

²³⁰¹ Julii] *správně* Junii

²³⁰² Melchior Junius (1545–1604).

²³⁰³ Julii] *správně* Junii

²³⁰⁴ Philipp Marbach (1550–1611).

²³⁰⁵ Julii] *správně* Junii

²³⁰⁶ Ondřej Ungnad ze Suneku.

²³⁰⁷ Junii] *opraveno* z Julii; julii P

²³⁰⁸ Friedrich (†1649) a Christoph III. (†1628) z Windischgrätzu.

²³⁰⁹ Junii] julii P

²³¹⁰ Junii] julii P

²³¹¹ Junii] julii P

²³¹² Junii] julii P

²³¹³ Junii] om. P

²³¹⁴ Junii] julii P

²³¹⁵ Johannes Pappus (1549–1610).

²³¹⁶ Patrně bratři Windischgrätzové.

²³¹⁷ Junii] julii P

²³¹⁸ Zdeněk Roupovský z Roupova.

²³¹⁹ *Na okraji strany*: NB. Excepi convivio D. a Ruppa.

Die Iovis 15. vel 25. Junii: Recitavi orationem carminicam de Iaurino capto.²³²⁰
 Die Veneris 16. vel 26. Junii: Invitatus sum ad prandium a D. a Ruppā.
 Die Saturni 17. vel 27. Junii: Lectio Junii et Pappi, arith[metica], Groeca. // [35r]
 Die Solis 18. vel 28. Junii: Concio. Discessit dominus a Ruppā. Fuerunt apud me Wind[ischgratzii].
 Die Lunae 19. vel 29. Junii: Stylus, eth[ica], oratio, mus[ica], Gal[lica], Virgilius.
 Die Martis 20. vel 30. Junii: Stylus, eth[ica], oratio, mus[ica], Virg[ilius].
 Die Mercurii 21 Junii, vel 1. Julii: Discessit pr[a]efectus²³²¹ cum D. Circlero²³²² Basileam. Orat[io]. Virgilius.
 Die Iovis 22. Junii, 2. Julii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], Gal[lica], Groeca.
 Die Veneris 23. Junii, 3. Julii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], Virgilius.
 Die Saturni 24. Junii, 4. Julii: Stylus, mus[ica], lingua Gal[lica], arith[metica], Groeca.
 Die Solis 25. Junii, 5. Julii: Concio. Visitavi Windischgracios et comites ab Erpach.
 Die Lunae 26. Junii, 6. Julii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], Gal[lica], Virg[ilius].
 Die Martis 27. Junii, 7. Julii: Stylus, eth[ica], ora[tio], mu[ica], Virg[ilius].
 Die Mercurii 28. Junii, 8. Julii: Stylus, eth[ica], ora[tio]. Venit dominus a Rappenstein.
 Die Iovis 29 Junii, 9. Julii: Stylus, eth[ica], orat[io], Groeca.
 Die Veneris 20. Junii, 10. Julii: Stylus, eth[ica], orat[io].

[...]

---

²³²⁰ Publikováno jako: [Zdenko Brtnicensis, baro a WALDSTEIN – Andreas Ungnad, baro in SONNEGG], *De Iaurino, castro Ungariae munitissimo [...] feliciter fortiterque recuperato [...] carmen et oratio [...]*, Argentorati 1598.

Na okraji strany: Die Iovis 15. vel 25. Junii finita oratione, hi interfuerunt prandio: 1. D. a Ruppā. 2. Duo comites a Bentheim. 4. Vngnad[ius]. 5. Zerotinus. 6. Zdenco Roppavius. 7. Junius. 8. Circlerus. 9. Comitum a Bentheim praefectus. 10. Langius.

Z nich identifikováni: Zdeněk Roupovský z Roupova, Ondřej Ungnad ze Suneku, Karel ml. ze Žerotína, Melchior Junius, Laurentius Cirkler.

²³²¹ Adam Ropal z Ryfmburka.

²³²² Laurentius Cirkler (1534–1598). O něm viz. M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, passim; TÝŽ, *Ve službách šlechty*, s. 145–146, kde viz další literaturu.

10. 3. 4. Záznamy z roku 1599

[...]

Maius

Die Martis 1. vel 11. Maii: Comitatus sum Vindischgracios²³²³ discedentes ad 2 milliaria, ubi jentaverunt. // [46v]

Die Mercurii 2. vel. 12 Maii: Σὺν θεῷ ingressus sum annum aetatis meae XVIII.²³²⁴ Deus opt[imus] max[imus] ben[e]dicat servo suo et sicut scuto bona voluntate coronet eum. Praebeat felices successus, salutare eventus, placidos exitus, omnium rerum, actionum, consiliorum et studiorum meorum. Amen.

Stylus, eth[ica], orat[io].

Die Iovis 3. vel 13. Maii: Stylus, eth[ica], orat[io], Groeca, musica.

Die Veneris 4. vel 14. Maii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], Gal[lica], hist[orica], Virg[ilius]. Fui convivio exceptus ab Ungnadio.²³²⁵

Die Saturni 5. vel 15. Maii: Theologica, mus[ica], Gal[lica], Groeca, arith[metica].

Die Solis 6. vel 16. Maii: Concio. Theol[ogica], lectio V[eteris] T[estamenti]. Fui apud Luscinium [!].²³²⁶

Die Lunae 7. vel 17. Maii: Stylus, eth[ica], orat[io]. Accepi literas ex Moravia. Mus[ica], Gal[lica], hist[orica], Virg[ilius].

Die Martis 8. vel 18. Maii: Interfui nuptiis Annae, comitatus sum in templum; duxi sponsum. Deinde miliare unum comitatus sum Ungnadium discedentem. // [47r]

Die Mercurii 9. vel 19. Maii: Interfui iisdem nuptiis et choreis (Riote avec Rangaúez [?] pour la danse).²³²⁷

Die Iovis 10. vel 20. Maii: Stylus, De copia,²³²⁸ orat[io], mus[ica], Groeca.

Die Veneris 11. vel 21. Maii: Stylus, De copia, orat[io], Gal[lica], mus[ica], hist[orica],²³²⁹ Virg[ilius].

---

²³²³ Friedrich (†1649) a Christoph III. (†1628) z Windischgrätzu.

²³²⁴ *Na okraji strany*: Annus aetatis 18.

²³²⁵ Ondřej Ungnad ze Suneku.

²³²⁶ Luscinium] *správně* Lescinium; Lescinium, *opraveno* z Luscinium P

Nezjištěný člen rodu Leszczyńských, snad Rafał (1579–1636), který se Valdštejnovi zapsal 3. září 1598 do památníku jako „Raphael de Leßno palati[nus]“. *Stammbuch*, s. 52.

²³²⁷ *Na okraji strany*: NB.

²³²⁸ Pravděpodobně [Desiderius Erasmus ROTERODAMUS], *De duplici copia rerum ac verborum commentarii duo*, Argentorati 1513. (VD16 E 2643)

²³²⁹ Hist[orica]] Arithmetica P

Die Saturni 12. vel 22. Maii: Theologia, Groeca, arithmetica.
 Die Solis 13. vel 23. Maii: Visitavit me Diterstainius.²³³⁰
 Die Lunae 14. vel 24. Maii: Composui literas ad dominum Carolum.²³³¹
 Die Martis 15. vel 25. Maii: Scripsi literas ad dominum Carolum. Pomeridie ad d. patrem.²³³²
 Die Mercurii 16. vel 26. Maii: Scripsi ad dominum Teufelium.²³³³
 Die Iovis 17. vel 27. Maii: Concio. Scripsi literas ad D. matrem.²³³⁴
 Die Veneris 18. vel 28. Maii: Stylus, De copia, orat[io], mus[ica], Gal[llica], hist[orica],²³³⁵ Virg[ilius].
 Die Saturni 19. vel 29. Maii: Stylus, theologica, musica, Groeca, arithmetica.
 Die Solis 20. vel 30. Maii: Concio. Lectio V[eteris] T[estamenti]. Theologica.
 Die Lunae 21. vel 31. Maii: Stylus, eth[ica], orat[io],²³³⁶ mus[ica], Gal[llica], Hist[orica], Virg[ilius].
 Die Martis 22. Maii. 1. Junii: Interfui nuptiis cuiusdam Hútmacher et choreis. (Je fu bonne chere.)
 Die Mercurii 23. Maii, 2. Junii: Iisdem nuptiis interfui. (Je fu bonne chere.) // [47v]
 Die Iovis 24. Maii, 3. Junii: Stylus, De copia, orat[io], mus[ica], Groeca.
 Die Veneris 25. Maii, 4. Junii: Stylus, De copia, orat[io], mus[ica], Gal[llica], hist[orica], Virg[ilius].
 Die Saturni 26. Maii, 5. Junii: Stylus, theologica, mus[ica], Groeca, arith[metica].
 Die Solis 27. Maii, 6. Junii: Concio matutina et vespertina.
 Die Lunae 28. Maii, 7. Junii: Concio. Visitavit me Heidek.²³³⁷
 Die Martis 29. Maii, 8. Junii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], hist[orica], Virg[ilius].
 Die Mercurii 30. Maii, 9. Junii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], Gal[llica], hist[orica], Virg[ilius].
 Die Iovis 31. Maii, 10. Junii: Stylus, De copia, orat[io], Groeca.

---

²³³⁰ Pavel z Ditrichštejna.

²³³¹ Karel ml. ze Žerotína.

²³³² Smil Osovský z Doubravice (†1613), Valdštejnův poručník, jež však nazýval otcem. Viz kap. 7. 1. této práce.

²³³³ Jiří Kryštof Teufel z Gundersdorfu.

²³³⁴ Kateřina Zajímačka z Kunštátu a Jevišovic (†1564–1601), Valdštejnova teta, již nazýval matkou. Viz kap. 7. 1. této práce.

²³³⁵ Hist[orica]] Arithmetica P

²³³⁶ eth[ica], orat[io]] Theologica P

²³³⁷ Georg Friedrich z Heidecku.

Junius

Die Veneris 1. vel 11. Junii: Stylus, De copia, orat[io], mus[ica], Gal[lica], hist[orica], Virgilius.

Die Saturni 2. vel 12. Junii: Stylus, theol[ogica], mus[ica], Groeca, arith[metica].

Die Solis 3. vel 13. Junii: Concio. Visitavit me Heidek.

Die Lunae 4. vel 14. Junii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], Gal[lica], hist[orica], Virg[ilius].

Die Martis 5. vel 15. Junii: Stylus, eth[ica], orat[io], mus[ica], hist[orica], Virg[ilius].
// [48r]

Die Mercurii 6. vel 16. Junii: Stylus, eth[ica], orat[io], Gal[lica], hist[orica], Virg[ilius].

Die Iovis 7. vel 17. Junii: Fui in tur[r]i²³³⁸ auf eine senken [?]. Vidi in templ[o] lapidem minimum, maximum, longissimum, rubrum hominem insedentem albo²³³⁹ equo, templum su[p]e[r] templum.

Die Veneris 8. vel 18. Junii: Didici orationem valedictoriam.

Die Saturni 9. vel 19. Junii: Didici orat[ionem] valedictoriam.

Die Solis 10. vel 20. Junii: Concio mat[utina]. Visitavit me Spanowski.²³⁴⁰

Die Lunae 11. vel 21. Junii: Obtulit mihi senatus hora 9. donarium omam [?] vini, quas emiserunt, fuerunt praetor Wurmser,²³⁴¹ consul Obreist, scholarcha Baumgartner et Hochfelder. Deinde habita oratione valedictoria excepi convivio quosdam ex senatu, professoribus et alliis [!]²³⁴² notis.²³⁴³ (An soir la danse; nous fusmes bonne chere.) Interfuerunt coenae Lescinius et²³⁴⁴ Heydek.

Die Martis 12. vel 22. Junii: Collegi paulatim meas res.

---

²³³⁸ *Na okraji strany*: NB. Turris.

²³³⁹ albo] alto P

²³⁴⁰ Vít Vilém Španovský z Lisova.

²³⁴¹ Wurmser] Wurmler P

²³⁴² alliis] *správně* aliis

²³⁴³ *Na okraji strany*: Discessus Argentina hos convivio excepi: 1. Praetor urbis Wurmser. 2. Syndicus urbis Hochfelder. 3. Lobezius. 4. Comes Erpaczensis. 5. Lescinius. 6. Heydek. 7. Diterstein. 8. Zerotinus. 9. Roppavius. 10. Spanowsky. 11. Malovicus. 12. Zahradecky. 13. Keymannus. 14. Rector Graseccius. 15. Decanus Glaserus. 16. Junius. 17. Pastor Nasserus. 18. Marbachius. 19. Gothofredus. 20. Schizius. 21. Morellus. 22. Heppius. 23. Apperius. 24. Malleolus. 25. Colerus. 26. Statmen. 27. Praeceptor Erpaczensium Schifman. 28. Praefectus Pappus. 29. Fuchsius. 30. Baumius. 31. Gosmannus. 32. Meierus. 33. Praeceptor Maloviczii. 34. Rothius. 35. Brandt. 36. Philippus.

Z nich identifikováni: Jean Lobbet (asi 1520–1601), Georg Friedrich z Heidecku, Pavel z Ditrichštejna, Karel ml. ze Žerotína, Zdeněk Roupovský z Roupova, Vít Vilém Španovský z Lisova, Michal Malovec z Malovic, Jiří nebo Jindřich Zahraděcký ze Zahradek, Paul Graseck (1562–1604), Philipp Glaser (1554–1601), Melchior Junius (1545–1604), Bartholomäus Nasserus (1560–1614), Philipp Marbach (1550–1611), Denis Godefroy (1549–1622), Firmian Morell, Johannes Pappus, Zikmund Roth.

²³⁴⁴ et] *vynecháno* v P

Die Mercurii 13. vel 23. Junii: Hora IV. accessi Principem Wirtembergicum²³⁴⁵ eique valedixi.

Die Iovis 14. vel 24. Junii: // [48v]²³⁴⁶ Ad prandium habuimus quosdam professores.²³⁴⁷ Deinde in nomine domini discessimus Argentina circa 4. comitatu 35. equitibus et 4. curribus. Insumma fuerunt 50 equi cum curribus. Comitatu sunt sesqui alterum milliari usque ad Gravenstaden²³⁴⁸ Comites Erpaczenses et Waldenses, Heydek, Lescinius, una cum illo duo Borussi, Dietersteinus, professores, rector Marbachius,²³⁴⁹ Glaserus, Junius, Langius, Heppius, Ulterius, usque ad noctem 1 mil. usque ad Motzenheim²³⁵⁰ O (pertinens ad episcopatum Argentinensem, episcopum Lotharingum Cardinalem²³⁵¹) comitatu sunt M. Gothofridus, Zerotinus, Roppavius, Zahradecius, Keymannus.

Die Veneris 15. vel 25. Junii: Sumpto jentaculo et valedictis iis, qui nos sunt comitati, pernottavimus 3 mil. in imperiali civitate Schledstadt.²³⁵²

[...]

---

²³⁴⁵ Friedrich I. z Württembergu (1557–1608), vládl od r. 1593.

²³⁴⁶ V *záhlaví strany*: Iter Argentina. Pokračuje v *záhlaví fol. 49r*: In Galliam.

²³⁴⁷ Na *okraji strany*: Die Iovis 14. vel 24. Junij in prandio discedentibus nobis aderant hi: 1. Grasseccius rector. 2. Glaserus decanus. 3. Junius. 4. Gothofredus. 5. Havenreuter. 6. Lobezius. 7. Langius. 8. Heppius. 9. Morellus. 10. Spanowsky.

Z nich identifikováni: Paul Graseck (1562–1604), Philipp Glaser (1554–1601), Melchior Junius (1545–1604), Denis Godefroy (1549–1622), Johann Ludwig Havenreuther (1548–1618), Jean Lobbet (asi 1520–1601), Firmian Morell, Vít Vilém Španovský z Lisova.

²³⁴⁸ Illkirch-Graffenstaden (Francie).

²³⁴⁹ Marbachius] *dodatečně dopsáno*

²³⁵⁰ Matzenheim (Francie).

²³⁵¹ Zřejmě Karl von Lothringen (1567–1607), kardinálem od r. 1589 a štrasburským biskupem od r. 1604. V roce 1599 byl štrasburským biskupem (od r. 1592) Jan Jiří Braniborský, pozdější kníže Krnovský (1577–1624).

²³⁵² Sélestat, něm. Schlettstadt (Francie).

10. 3. 5. Záznamy z roku 1600

Anno virginei
partus MDC.
jubilaeus

Annus, ut adveniens foelix sit Christe praecamur.

Nam tu principium, tu quoque finis eris.

Utque redit per mensa polum nunc orbita solis,
sic redeat lucis gratia pulchra tuae.

Dispereant furiae, fuci rabidique tyranni.

Tuta sit in terris omnibus alma fides.

Denique, Christe, veni, post annum quemlibet hora
qualibet expectant omnia, Christe, veni.

Amen. // [77r]

[...]

Die Iovis 17. Februarii: Eth[ica], lectio Amadis,²³⁵³ palaestrica, saltatio, Virg[ilius],
argu[mentum] Gallicum.

Die Veneris 18. Februarii: Eth[ica], lectio Amadis, palaestrica, saltatio, Virg[ilius],
argu[mentum] Gallicum.

Die Saturni 19. [Februarii]: Theologica, palaestrica, saltatio, arith[metica], argu[mentum]
Gallicum. Rediit Lutetia²³⁵⁴ praefectus,²³⁵⁵ cum Brederodio²³⁵⁶ et Carnerio.

Die Solis 20. Februarii: Fui extra portam animi gratia. Fui invitatus a Fuggeris²³⁵⁷ ad
coenam.

---

²³⁵³ Nejspíše se jedná o četbu španělského rytířského románu (resp. románového cyklu) *Amadis de Gaula*, jehož francouzský překlad vycházel od r. 1540 po celou zbývající část 16. století.

²³⁵⁴ Paříž.

²³⁵⁵ Adam Ropal z Ryfemberka.

²³⁵⁶ Pieter Cornelis van Brederode (1559–1637).

²³⁵⁷ Rodina významných bankéřů, od r. 1367 sídlící ve Štrasburku. Později rozdělena na dvě větve, von der Lilie a vom Reh. Jakob „Bohatý“ (1459–1525) z první jmenované větve byl povýšen do šlechtického stavu s predikátem z Kirchbergu a Weissenhornu. O nich Mark HÄBERLEIN, *Die Fugger. Geschichte einer Augsburger Familie (1367–1650)*, Stuttgart 2006; Sarah HADRY, *Die Fugger in Kirchberg und Weißenhorn. Herrschaftsverfassung und Leibeigenschaft, Konfessionalisierung und Residenzbildung*, Augsburg 2007; Martin KLUGER, *Fugger – Italien. Geschäfte, Hochzeiten, Wissen und Kunst. Geschichte*

Die Lunae 21. Februarii: Oratio, saltatio. Interfui funeri cuiusdam nobilis Germani Assenburgi.²³⁵⁸

Die Martis 22. Februarii: Oratio, lectio Amadis, saltatio hist[orica].

Die Mercurii 23. Februarii: Oratio, lectio Amadis, saltatio, historica.

Die Iovis 24. Februarii: Interfuerunt prandio professores Lalandus²³⁵⁹ rector Lullerius,²³⁶⁰ Furnerus,²³⁶¹ Charterius viceprocurator.²³⁶² (Ils sont este bonne chere.) // [80r]

Die Veneris 25. Februarii: Equitavimus ad videndum quendam fontem celebrem.

Die Saturni 26. Februarii: Theologica, lectio Amadis. Subscripsi cuiusdam licentiatii testimonio. Saltatio.

Die Solis 27. Februarii: Explicatio Evangelii. Visitavi Fuggerum,²³⁶³ apud quem sum detentus in coena.

Die Lunae 28. Februarii: Stylus, oratio, [lectio] Amadis, palaestrica, saltatio. Interfuerunt coenae Fabricius, Baxius,²³⁶⁴ Gellerus.

Die Martis 29. Februarii: Discessit Brederodius. Incoepi discere orationem coram natione²³⁶⁵ recitandam.

<Die Mercuri>

Martius

Die Mercurii 1. Martii: Oratio memoriae mandata. Palaestrica, saltatio.

Die Iovis 2. Martii: Oratio, palaestrica, saltatio. // [80v]

Die Veneris 3. Martii: Oratio memoriae mandata. Palaestrica, saltatio. Venerunt Windischgracii²³⁶⁶ Lutetia.

---

einer fruchtbaren Beziehung, Augsburg 2010; TÝŽ, *Die Fugger in Augsburg. Kaufherrn, Montanunternehmer, Bankiers und Stifter*, Augsburg 2013.

V Orléansu byli toho tři členové rodu: Johann, zapsaný v univerzitní matrice 26. května 1599, prokurátor německého národa od 9. září do 4. prosince 1599, tedy Valdštejnův předchůdce v úřadě, který se mu rovněž 1. ledna 1600 zapsal do památníku, dále Karl, zapsaný 14. září 1599, prokurátor německého národa od 3. června do 2. září 1600, a Friedrich, zapsaný taktéž 14. září 1599, jehož jméno se ale v matrice dále neobjevuje. C. M. RIDDERIKHOFF – H. de RIDDER-SYMOENS (éd.), *Les Livres des procureurs*, IV, s. 384, 410, 461 a passim.

²³⁵⁸ Wennemarus z Aschenbruicku, který zemřel 20. února 1600. Do univerzitní matriky se zapsal 12. června 1599 (*tamtéž*, s. 396). O jeho smrti a pohřbu viz *tamtéž*, s. 440.

²³⁵⁹ Jean Delalande (†1606), o něm viz *tamtéž*, s. 72.

²³⁶⁰ Jérôme Lhuillier († kolem 1628), o něm *tamtéž*, s. 67–68.

²³⁶¹ Raoul Fournier (1562–1627), o něm *tamtéž*, s. 65–67.

²³⁶² Guillaume Chartier (†1620), o něm *tamtéž*, s. 71–72.

²³⁶³ Johann Fugger z Kirchbergu a Weissenhornu (1583–1633).

²³⁶⁴ Karl von Baexen, zapsaný v univerzitní matrice 27. července 1598, kvestor německého národa od 8. června do 9. září 1599, poté viceprokurátor německého národa do 4. prosince 1599, *tamtéž*, s. 351, 396, 410 a passim.

²³⁶⁵ Řeč, kterou Valdštejn pronesl 4. března 1600 při odstoupení z úřadu prokurátora německého univerzitního národa. Je zachována ve 4. knize prokurátorů na f. 195v (410) – 197r (413), ale do edice Corneliie M. Ridderikhoff a Hilde de Ridder-Symoens zařazena nebyla. *Tamtéž*, s. 445.

Die Saturni 4 Martii: Resignavi officium procuratorium.²³⁶⁷ Et siquidem Baxius reddidit rationem suae legationis, deinde praelegit edictum regium de confirmatione privilegiorum. Postea ego ad dicendum surrexi, insuper privilegia nationis praelecta, ut et Acta lecta. Tandem electus procurator Belga quidam Martinus Magnus.²³⁶⁸ Interfuerunt prandio Windischgracii, secunda hora electus procurator ductus est ad rectorem Lalandum, ibidem confirmatus. Hoc peracto ad bibliothecam, denique domum reductus, qui ad bellaria nos invitavit. Unam et alteram horam // [81r] in eius domo commorati salutato eo discessimus. Die Solis 5 Martii: Explicatio Evangelii. Conviviim vesperi. valedictorium celebratu[m].

Huic interfuerunt: 1. Comes maior a Bruk.

2. Comes minor a Bruk.²³⁶⁹

3. Praeceptor comitum.

4. Fuggerus scum [!] ²³⁷⁰ praeceptore.

Duo Fuggerii cum praeceptore.

Duo Windischgracii.

Landau cum praeceptore.²³⁷¹

Duo barones Austriaci cum praeceptore.

Viceprocurator.²³⁷²

Quaestor.²³⁷³

Bibliothecarius.²³⁷⁴

Baxius.

Pauserus.

Burgstorf.²³⁷⁵

Mevius²³⁷⁶ cum praeceptore.

---

²³⁶⁶ Friedrich (†1649) a Christoph III. (†1628) z Windischgrätz, oba zapsani do univerzitní matriky 21. června 1599. *Tamtéž*, s. 396. Oba se 28. prosince 1598 zapsali Valdštejnovi do památníku.

²³⁶⁷ Úřad prokurátora německého univerzitního národa, který zahrnoval studenty z rozsáhlých oblastí střední a východní Evropy, Valdštejn zastával od 4. prosince 1599.

²³⁶⁸ Martin Magnus z Middelburgu, zapsaný do univerzitní matriky 26. srpna 1599, prokurátor do 3. června 1600, v době od 8. března do 5. června 1601 obdržel doktorát. *Tamtéž*, s. 397, 446, 525 a passim.

²³⁶⁹ Jeden z nich by mohl být „Franciscus del Brouck“, zapsaný 13. září 1599 (*tamtéž*, s. 411).

²³⁷⁰ scum] *správně* cum

²³⁷¹ Jindřich z Landau, zapsaný do univerzitní matriky 24. listopadu 1599, *tamtéž*, s. 412.

²³⁷² Zřejmě odstupující Mathaeus Gerdedius, zapsaný do univerzitní matriky 12. října 1599, *tamtéž*, s. 411 a passim. Viceprokurátor nového prokurátora Martina Magna z Middelburgu není v matrice uveden, *tamtéž*, s. 446.

²³⁷³ Odstupující Cornelius Wynhuysen, zapsaný do univerzitní matriky 17. srpna 1599 (*tamtéž*, s. 397), nebo nastupující Otto Jindřich Zinner, zapsaný 12. října 1599 (*tamtéž*, s. 411).

²³⁷⁴ „Joannes van [den] Broucke“, zapsaný do univerzitní matriky 10. května 1599 (*tamtéž*, s. 384).

²³⁷⁵ Isaak z Burgsdorfu, zapsaný do univerzitní matriky 5. prosince 1598, assessor od 8. června do 9. září 1599, *tamtéž*, s. 362, 398 a passim.

²³⁷⁶ „Joannes Maevius“, zapsaný do univerzitní matriky 24. listopadu 1599, *tamtéž*, s. 411.

Presing.²³⁷⁷

Keller.

Jeger.²³⁷⁸

Jusques a 3 heures. // [81v]²³⁷⁹

Die Lunae 6. Martii: Collegimus res nostras.

Die Martis 7. Marti: In nomine Domini discessimus Aurelia et cum Windischgraciis, Maevio et Wintero²³⁸⁰ aggressique [!]²³⁸¹ sumus iter Gallicum comitati 30 personis cum tibicine. Inter quos praecipui hi fuerunt:

Duo comites a Bruk cum praefecto.

Fuggerus cum praefecto.

Pauser. Preising.

Zinner. Keller.

Baxius. Zeragraf.

Gerdesius.²³⁸²

Pernoctavimus 4 mil. Laferte Δ.²³⁸³

[...]

Die Saturni 18. Martii

Tarara²³⁸⁴ exeuntes transiimus Sainct Antoine²³⁸⁵ Δ 3 mil. Pransi sumus in oppidulo La Bresle.²³⁸⁶ Inde 3 mil. pervenimus in urbem celeberrimam Lugdunum²³⁸⁷ ibique per aliquot dies tam propter equos, quam res visendas commorati sumus in hospitio Trium Aethiopum apud hospitem Germanum ibique lautissime excepti.

---

²³⁷⁷ Johann Christoph z Preisingu, zapsaný do univerzitní matriky 5. prosince 1598, *taméž*, s. 362.

²³⁷⁸ Abraham Jäger, zapsaný do univerzitní matriky 25. listopadu 1599, *taméž*, s. 412.

²³⁷⁹ V *záhlaví strany*: Aurelia. *Pokračuje v záhlaví fol. 82r*: Iter Gallicum

²³⁸⁰ et cum Windischgraciis, Maevio et Wintero] *odatečně dopsáno*

Otto Winter, zapsaný do univerzitní matriky 28. listopadu 1599, tedy stejného dne jako Valdštejn, *taméž*, s. 412.

²³⁸¹ aggressique] *správně* aggressi; aggressi P

²³⁸² Gerdesius] Berdesius P

²³⁸³ *Na okraji strany*: Laferte.

La Ferté-Saint-Aubin v Centre-Val de Loire.

²³⁸⁴ Tarare v Auvergne-Rhône-Alpes (Rhône).

²³⁸⁵ Zřejmě Saint-Romain-de-Popey v Auvergne-Rhône-Alpes (Rhône), ležící mezi Tarare a L'Arbresle (viz dále v hlavním textu a následující poznámku).

²³⁸⁶ L'Arbresle v Auvergne-Rhône-Alpes (Rhône).

²³⁸⁷ Lyon. *Na okraji strany*: Lugdunum.

Est haec urbs sita inter duos montes in quadam convalli atque inter duo flumina Rhodanum²³⁸⁸ et Ararim.²³⁸⁹ Et Araris quidem interlabens urbem in duas partes dividit. Extra urbem vero Rhodano se commiscens nomen amittit.

Die Solis 19. Martii

Deambulavimus in urbe, spectavimus sagittarios.

Die Lunae 20. Martii

Vidimus propugnaculum urbis. // [84v]

Habet autem firmissima duo propugnacula²³⁹⁰ ex saxosa rupe constructa, quorum alterum Helvetii, alterum Galli custodiunt. In altero olim fuit captivus detentus Ludovicus Sfortia,²³⁹¹ cum in Ludovici XII., Galliarum regis, potestatem venisset. In utroque non ita dudum captivus quoque fuit Dux Nemursius,²³⁹² qui varia machinans urbem in suam potestatem redigere volebat. Fuit tertium propugnaculum in eminenti admodum loco, unde prospectus latissime in urbem patet, sed illud ne incommodare posset, a civibus ipsis sub Henrico 3. fuit complanatum et solo adaequatum. Est urbs mercimoniis undique referta. Unius diei itinere ad S. Estienne²³⁹³ est mons, qui a 150 annis est ignivomus.²³⁹⁴

Die Martis 21. Martii

Vidimus in templo S. Joannis²³⁹⁵ egregium horologium, ubi leones linquam et oculos vibrant.²³⁹⁶

In tepmplo abbatiae d' Aisne²³⁹⁷ videntur // [85r] arae Lugdunensis rudera. Ad hanc olim leges ferebantur populo praesente, quae, prout placuere, receptae vel in Ararim proiectae fuerunt.

---

²³⁸⁸ Rhôna (fr. Rhône).

²³⁸⁹ Saôna (fr. Saône, lat. Sagonna, Arar).

²³⁹⁰ *Na okraji strany*: Propugnaculum urbis.

²³⁹¹ Ludovico Maria (Ludovic Marie) Sforza (le More, il Moro; 1452–1508), o něm Franco CATALANO, *Ludovico il Moro*, Milano 1985. R. 1500 byl zajat Ludvíkem XII. a uvězněn na Château de Pierre Scize v Lyonu. Pevnost byla zbořena r. 1793. Ernest CUAZ, *Le château de Pierre-Scize et ses prisonniers*, Lyon 1907.

²³⁹² Nemursius] Hemursius P

Charles-Emmanuel de Savoie-Nemours (1567–1595). Bojoval na straně Katolické ligy v hugenotských válkách, např. v bitvách u Arques nebo u Ivry. O něm viz Jean-Hippolyte MARIEJOL, *Charles-Emmanuel de Savoie duc de Nemours Gouverneur du Lyonnais, Beaujolais et Forez (1567–1595)*, Paris 1938.

²³⁹³ Saint-Étienne v Auvergne-Rhône-Alpes (Loire).

²³⁹⁴ Sopka nezjištěna. Parc naturel régional des volcans d'Auvergne se nachází západněji, než uvádí Valdštejn.

²³⁹⁵ Katedrála sv. Jana Křtitele z l. 1175–1480.

²³⁹⁶ Orloj je umístěn uvnitř kostela. První zmínka o něm pochází z roku 1379, r. 1562 byl poničen protestantským vojskem Françoise de Beaumont, barona des Adrets. Oprava byla provedena až po skončení hugenotských válek a uzavření Vervinského míru r. 1598.

Item nota locum, quo Hugonoti occisi in laniena, au port de nostre dame.

In templo Confort²³⁹⁸ apparet egregium sacellum duabus pulchris columnis marmoreis ornatum. In eo conspicitur Thomas Christum tangens artificiose depictus. Sepulchrum praeterea Xantis Baganini videtur.

Die Mercurii 22. Martii

Spectavimus templum S. Justi,²³⁹⁹ in quo caput eiusdem auro indusum. Historia Justi in eleganti tabula depicta. Monstratur ibidem unus ex infantibus innocentibus, in arcu inclusus.

In templo S. Iraena[e]i²⁴⁰⁰ [!] ²⁴⁰¹ rudera conspiciuntur, in quo plurimi martyres jacent sepulti. Tria templa, unum super alterum. Epitaphium martyrum in eodem templo.²⁴⁰² Literae ex lapillis parvis diversi coloris factae, septem artes liberales, quatuor virtutes cardinales ex similibus lapillis exsculptae.

Carcer S. Jubini,²⁴⁰³ in quem ad sanitatem recuperandam paralytici imponuntur. // [85v] Rudera cisternarum, in quas Romani solebant deducere aquam. Fornicem supra vinetas. In uno collium, qui in urbe sunt, est templum, quod Veneri quoddam sacrum fuit.

[...]

---

²³⁹⁷ Románská bazilika sv. Martina z Ainay u Place d'Ainay ve stejnojmenné části Lyonu, kde byl r. 859 založen benediktinský klášter. Jean-François REYNAUD – François RICHARD (éd.), *L'abbaye d'Ainay. Des origines au XIIe siècle*, Lyon 2008.

Na okraji strany: Aisne.

²³⁹⁸ Dominikánský kostel Notre-Dame-de-Confort, založený r. 1218 a zbořený r. 1816. Nacházel se poblíž náměstí Jakobínů. Marie-Philippe FONTALIRANT, *Notre-Dame de confort, sanctuaire des frères prêcheurs à Lyon (1218–1791)*, Lyon 1875; Jean-Donatien LÉVESQUE, *Les Frères prêcheurs de Lyon. Notre-Dame-de-Confort, 1218–1789*, Lyon 1978.

Na okraji strany: Confort.

²³⁹⁹ Kostel sv. Justa v Rue de Farges v lyonské čtvrti Saint-Just. Byl budován v letech 1565–1663 na místě kostela stejného zasvěcení, zbořeného r. 1562 protestantským vojskem Françoise de Beaumont, barona des Adrets. Jean-Baptiste MARTIN, *Histoire des églises et chapelles de Lyon*, I, Lyon 1908, s. 150–160. Sv. Justus (†390) byl lyonským biskupem v l. 374–381.

Na okraji strany: Templum S. Justi.

²⁴⁰⁰ Kostel sv. Ireneje v lyonské čtvrti Saint-Irénée. Původní kostel byl zrušen r. 1562 protestantským vojskem Françoise de Beaumont, barona des Adrets. Obnovován byl od r. 1584 (krypta od r. 1635). J.-B. MARTIN, *Histoire des églises*, I, s. 139–150. Sv. Irenej z Lyonu (†202) byl významným křesťanským teologem a lyonským biskupem v l. 177–202. K němu zejm. Réal TREMBLAY, *La manifestation et la vision de Dieu selon saint Irénée de Lyon*, Münster 1978; Ysabel de ANDIA, *Homo vivens, incorruptibilité et divinisation de l'homme selon Irénée de Lyon*, Paris 1986; Yves-Marie BLANCHARD, *Aux sources du Canon, le témoignage d'Irénée*, Paris 1993; Jacques FANTINO, *La théologie d'Irénée*, Paris 1994.

Na okraji strany: Templum Irenaei.

²⁴⁰¹ Iraena[e]i *správně* Irenaei

²⁴⁰² Tria templa unum super alterum. Epitaphium martyrum in eodem templo.] *vynecháno* v P

²⁴⁰³ Sv. Gébuin, lyonský arcibiskup v l. 1077–1082. O něm Antoine PERICAUD, *Notice sur saint Jubin, archevêque de Lyon*, Lyon 1826; Jean-Baptiste DURAND, *Notice sur Saint Jubin archevêque de Lyon, avec une dissertation* [...], Lyon – Paris ²1827.

Die Iovis 30 Martii

Transivimus 3 mil. Pont de Sorge.²⁴⁰⁴ Δ Inde 3 mil. pervenimus Avenione ⊙,²⁴⁰⁵ urbem papalem elegantissimam. Ibi vidimus palatium maius Pontificis²⁴⁰⁶ et quaedam cubicula cum insignibus moderni Pontificis Clem[entis] VIII.²⁴⁰⁷ Item duo templa, quae carent columnis, quorum alterum super alterum est extractum. Et quidem in inferiori tribunal cancellis ferreis clausum, in eodem locum [!],²⁴⁰⁸ ubi condemnati missam audiunt. Superius, quod adhuc incumbit, est locus, ubi creantur episcopi, eodem modo ut inferius formatum [!],²⁴⁰⁹ sed plane columnis carens. (Nota historiam de nepote cuiusdam pontificis.) Ostensum fuit quoddam cubiculum, ubi circumquaque²⁴¹⁰ terni infantes conspiciuntur liliis Gallicis cum hac inscriptione: „Pascimur inter lilia.“ Vidimus etiam locum, ubi creabantur Pontifices: atrium latum, longum // [88v] 50 passus, latum 12 concameratum. Ascendimus praeterea turrim palatii, ex qua magnitudo urbis conspicitur. Minus etiam palatium fuit ostensum, ubi habitat Archiepiscopus Avenionensis.²⁴¹¹ In quodam cubiculo erat imago Pontificis Clementis VIII. ad vivum expressa. Conspeimus porro pontem majorem et altiolem,²⁴¹² quam est apud Saint Esprit,²⁴¹³ utpote 1219 passus continentem in longitudine et 20 in latitudine, sed non tam latum.

Die Veneris 31 Martii.

Vidimus collegium Jesuitarum.²⁴¹⁴

In introitu in tabula quadam haec sunt scripta:

---

²⁴⁰⁴ Pont-de-Sorgues, kamenný most ve městě Sorgues přes řeku Ouvèze, postavený ve 2. pol. 11. stol. na místě mostu dřevěného.

²⁴⁰⁵ Avignon. *Na okraji strany*: Avenion.

²⁴⁰⁶ Gotický papežský palác v Avignonu, sídlo papežů a vzdoropapežů v l. 1335–1430.

Na okraji strany: Palatium Pontificis.

²⁴⁰⁷ Kliment VIII. (1536–1605), v úřadu od r. 1592. O něm Rita POMPONIO, *Il Papa che bruciò Giordano Bruno*, Casale Monferrato, 2003; Maria Teresa FATTORI, *Clemente VIII e il Sacro Collegio 1592–1605. Meccanismi istituzionali ed accentramento di governo*, Stuttgart 2004.

²⁴⁰⁸ locum] *správně* loco

²⁴⁰⁹ formatum] *správně* formatus

²⁴¹⁰ circumquaque] circum quoque P

²⁴¹¹ Avenionensis] Avinionensis P

²⁴¹² Avignonský most (fr. Pont Saint-Bénézet, Pont d'Avignon) přes řeku Rhônu, postavený mezi lety 1177 a 1185. Dnes stojí čtyři oblouky z původních 22. O mostě např. Noël MARMOTTAN, *Le Pont d'Avignon. Le Petit père Benezet, l'histoire et la légende, la poésie et la chanson*, Cavaillon 1964.

Na okraji strany: Pons.

²⁴¹³ Pont-Saint-Esprit, město v Languedoc-Roussillon-Midi-Pyrénées (Gard). Zdejší most byl postaven v l. 1265–1309 s 20 oblouky.

²⁴¹⁴ Jezuitská kolej v Avignonu byla založena r. 1564 v dnešní Rue du Collège. Od r. 1793 byla kolej používána jako kasárna. Paul ACHARD, *Guide du voyageur, ou Dictionnaire historique des rues et des places publiques de la ville d'Avignon*, Avignon 1857, s. 50–51.

„Attende tibi, quia morieris.

Hodie mihi cras tibi.“

Aliud:

„Undé superbimus.

Quid est homo, nisi li-

De limo homo pri-

Mortem vitare nequi-

Pulvis et umbra su- } mus.

Pulvis nil est nisi fu-

Si nihil est fu-

Nos nihil ergo su-

Ideo studea-

Ut Deo placea- // [89r]

Hei mihi quod nulla mors est vitabilis arte.

Hei res humanae, quam cito praetereunt.

Unde superbis homo cuius conceptio culpa,

Nasci poena, labor, vita necesse mori.“

„Quid miraris?   Quid respiciam?

Talis eram,   qualis es.

Talis eris,   qualis sum.“

„Nil certius morte.

Nil incertius hora mortis.

Ergo ita vivas, tanquam quotidie moriturus.“

„Tria sunt vere,

quae me faciunt flere.

Primum quidem durum,

quia scio me moriturum.

Secundum plango,

quia mors venit et nescio quando.

Tertium flebo,

quia nescio, ubi manebo.

Post hominem vermis, post vermem foetor et horror.

Sic in non hominem, vertitur omnis homo.

Forma, favor populi, furor juvenilis, opesque

corripere tibi, cernere, quid sit homo.“ // [89v]

Vidimus praeterea synagogam Iudaeorum²⁴¹⁵ eo ipso tempore, quo celebrabant festum.²⁴¹⁶ Gestant omnes indiscriminatim flavos pileos. In templo D[ivi] Martialis²⁴¹⁷ est epitaphium Cardinalis Amiensis, ubi artificiosissima cernitur mortis effigies omnis homines generis et conditionis repr[a]esentans et adnotata sunt haec verba: „Spectaculum facti sumus mundo majores et minores.“ In hoc templo sunt etiam depictae imagines abbatum monasterii Cluniaci, inter quas praecipue notanda Regis Poloniae, cui haec verba adscripta:

„B. Casimirus, Poloniae Rex in Galliis secedens, Cluniaci monasticae vitae se abdidit et professione omissa Carolus frater vocatus diaconi ordinem suscepit anno sui monachatus tertio a Polonis requisitus R. P. dispensatione a voto absolutus regno inaugurari meruit his tamen conditionibus: [I.] Ut Poloni singulis diebus Mercurii jeiunarent unica tantum refectio[n]e [es]sent [?]. II. Ut omnes rotunda corona in morem monachorum utantur. // [90r] III. Ut nobiles festis sollemnibus, dum sacra peraguntur, stolam e collo suspensam ferant. IV. Ut singuli de plebe persolvant obulum in lucernam arsuram Romae 1050.“

Notandum est etiam subscriptum imagini Gregorii VIII.:²⁴¹⁸ „Gregorius VIII. Hildebrandus primo vocatus monachus Cluniacensis D. R. C. cardinalis omnium nutu 10. Cal[endas] Maii²⁴¹⁹ anno salutis 1077.²⁴²⁰ electus est. Qui praecepit, ut die sabbati fideles ab usu carniū abstinerent. Et dum Rom[ani] Pontificis auctoritatem²⁴²¹ adversus Henrici IV. Imperatoris perfidiam strenue tueretur. Sabernae²⁴²² decubuit.“

In templo Celestinatorum²⁴²³ vidimus sepulchrum Christi splendidissime ornatum, ubi dicitur asservari Petri celeberrimum.²⁴²⁴ Inferius est sepulchrum Petri Luczenburgensis,²⁴²⁵

---

²⁴¹⁵ Patrně synagoga při Place Jerusalem.

²⁴¹⁶ Pesach, který se slaví od 15. do 21. Nisanu. 31. březen 1600 připadal v židovském kalendáři na 16. Nisan 5360.

²⁴¹⁷ Dnes protestantský kostel sv. Martiala na rohu dnešních Rue Henri Fabre a Cours Jean Jaurès. Stavěn od r. 1346.

²⁴¹⁸ Řehoř VIII. (†1187), papežem r. 1187.

²⁴¹⁹ Dne 22. dubna.

²⁴²⁰ Řehoř VIII. byl zvolen 21. října 1187. Údaj 22. dubna platí pro volbu Řehoře VII. (†1085), avšak r. 1073. Také další údaje platí pro Řehoře VII.

²⁴²¹ auctoritatem] auctoritatem P

²⁴²² Sabernae] *správně* Salernae; Salernae P

Salerno, město v Kampánii, ve zdejší katedrále sv. Matěje je Řehoř VII. pohřben.

²⁴²³ Église des Célestins, gotický kostel na Place des Corps-Saints, postavený v l. 1395–1452 na místě dřevěného kostela.

Na okraji strany: Templum Celestinatorum.

²⁴²⁴ celeberrimum] *správně* cerebrum; cerebrum P

²⁴²⁵ Pierre de Luxembourg (1369–1387), kardinál od r. 1384. Nad jeho hrobem byla r. 1389 postavena původně dřevěná kaple a od r. 1395 kamenný kostel a celestinský klášter (viz výše). O kapli Alain BRETON, *La chapelle du Bienheureux Pierre de Luxembourg aux Célestins*, *Annuaire de la Société des Amis du Palais des Papes* 65–66, 1989, s. 55–74.

ubi est scaturigo aquae vivae perennis, ex qua consecrata promunt aquam benedictam. Ibidem monstratur locus, ubi puer quidam ex alto cadens et in mille partes distractus a Salvatore sanatus fuit. Monstratur etiam manus S. Sebestiani, elegans imago, quam rex quidam Renatus Avenione discessurus rogatu virginum Avenionensium propria // [90v] manu depincit. Est ibidem sacellum, in quo sepultus est nobilis Gratianopolitanus²⁴²⁶ episcopus Franciscus,²⁴²⁷ ubi vidimus crucem, in qua contineri dicunt lignum de vera cruce Christi. Aliud sacellum, ubi monumentum singulare Renardo relictum educationis Christi ex uno lapide. Et Clementis VII. falso Pontificis²⁴²⁸ cadaver. In eodem templo ingressi sumus sacrarium, ubi conspeximus vestes sacras ante ducentos annos factas. Super porta monasterii Augustiniani: „Augustinus, Dux doctorum, firmamentum Ecclesiae, malleus haereticorum, summum vas sapientiae.“

[...]

Die Solis 25. Junii²⁴²⁹

A coena Caleto²⁴³⁰ solvimus hora 9. instructi egregia navi armata Holandica, quam ordinum confoederatorum²⁴³¹ agens Monsieur de Saily nobis concesserat, adjuncto capitaneo Cornelio von der Grichen.²⁴³² Erat tum temporis maxima tranquillitas ponti, ut exigua cymba potuissemus traicere, sed haec in causa fuit, ut tardius proveheremur.

Die Lunae 26. Junii

Quare demum hoc die circa meridiem cum ventus adversus etiam accederit, Dover²⁴³³ venimus (10., vel ut alii computant, 7. a Galeto mil.²⁴³⁴), portum et promontorium // [128v]

---

²⁴²⁶ Grenoble.

²⁴²⁷ Nejspíše François de Conzié (asi 1356 – 1431 nebo 1432), biskup v Grenoblu v l. 1380–1388, poté arcibiskup v Arles, Toulouse a od r. 1391 v Narbonne. Zemřel v Avignonu.

²⁴²⁸ Kliment VII. (1342–1394), od r. 1378 první avignonský vzdoropapež. Iniciátor stavby celestinského kláštera v Avignonu.

²⁴²⁹ V komentáři k anglické části Valdštejnov cesty (od 25. června do 6. srpna 1600) vycházím především z poznámek G. W. GROOSE (ed.), *The Diary of Baron Waldstein. A Traveller in Elizabethan England*, London 1981. Pokud neuvádím jiný zdroj, přebírám informaci z poznámky k příslušnému místu v Groosově překladu, na nějž výslovně odkazují pouze v případě, že Groos uvádí více informací, než přejímám.

²⁴³⁰ Caleto] Galeto P

²⁴³¹ confoederatorum] confederatorum P

²⁴³² Grichen] Grissen P

²⁴³³ Na okraji strany: Dover.

²⁴³⁴ Valdštejn zatím počítá podle krátké německé míle o 5,92 km. Na cestě po Anglii samotné již uvádí anglické míle.

Angliae primum, in Cantio²⁴³⁵ situm, ubi castellum est munitissimum in monte elevatori, mari et urbi imminens, cuius gubernator nunc appellatur Chevalier de Fane.²⁴³⁶

Hic excedentes primum, ut alii regnum ingredientes, singuli persolvimus 4 denarios (pfennig appellant, quorum 12 decem solidis Gallicis aequiparantur illamque pecuniam vocant Havengelt), deinde nomina magistratui et consuli sive majori dare coacti sumus. Cumque eo ipso die post prandium equos conscendere decrevissemus, praeter opinionem et spem nostram a magistratu detenti sumus novo quodam et antehac inusitato more,²⁴³⁷ quod factum alii dixerunt propter fratrem regis Daniae,²⁴³⁸ qui insalutata regina incognitus hoc regnum paulo ante nos peragrarat, alii propter Maximilianum, fratrem Imperatoris.²⁴³⁹ Sed nos postea Londini veram intelleximus causam factum id // [129r] scilicet fuisse, quod paulo ante nostrum adventum tres Austriaci (qui nobis erant Aureliae familiares et noti) in aulam reginae admissi, cum praeter culinam nihil vidissent, subito discessissent vel potius in pedes sese coniecissent. Inde reginam commotam et nescio quid suspicatum praefectis suis maxime, qui portus custodiunt, diligenter injunxisse, ne quem, cum primis ex illustri nobile familia, pr[a]egnatum in regnum intromitterent, nisi prius nomina eorum consignata in aulam misissent. Qua de causa non tantum hunc diem, sed et Martis 27. et Mercurii 28. et medium 29. Junii magna cum molestia in ocio taedioso Doveri transigere coacti sumus; non solum facientes jacturam temporis, sed et sumptuum, quos in tam loco obscuro apud hospitam Dunkerganam valde nobis iniquam non sine stomacho expendere necesse habuimus.

Die Iovis 29. Junii // [129v]

Cum mane apud gubernatorem arcis multis precibus contenderemus, ut dimissionem nobis concederet et tamen ille nos in alterum diem differet, praeter spem nostram cum pransuri

---

²⁴³⁵ Kent, hrabství na jihovýchodě Anglie. Cantio] Gantio P

²⁴³⁶ Thomas Fane (†1607) byl členem parlamentu za Dover v letech 1593, 1597 a 1603. V úřadě správce doverského hradu setrval nejméně do r. 1606. O něm

<http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1558-1603/member/fane-thomas-1607> (přístup: 1. 9. 2016).

Fane] Far P

²⁴³⁷ O nařízení nejsou záznamy, patrně bylo obtížně vymahatelné a nebylo v platnosti dlouho. Více viz G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 24, pozn. 2.

²⁴³⁸ Ulrik II. (1578–1624), druhý syn Frederika II. (1534–1588) a mladší bratr Kristiána IV. (1577–1648). Šlesvický biskup od r. 1602 a administrátor schwerinského knížectví-biskupství od r. 1603. V r. 1598 a znovu r. 1604 cestoval do Anglie a Skotska, aby se zde setkal se svojí starší sestrou Annou (1574–1619), manželkou Jakuba VI. a I. O Anně viz Ethel Carleton WILLIAMS, *Anne of Denmark. Wife of James VI of Scotland, James I of England*, London 1970; John Leeds BARROLL, *Anna of Denmark, Queen of England. A Cultural Biography*, Philadelphia 2001.

²⁴³⁹ Maxmilián III. Habsburský (1558–1618). Jak zjistil G. W. GROOS, (ed.), *The Diary*, s. 26, pozn. 5, v Anglii se tehdy domnívali, že Maxmilián byl incognito na dvoře Alžběty I.

essemus, gubernator nobis per ministrum significavit se licet nondum responsum ex aula accepit (de quo tamen dubitabamus), precibus tamen nostris permotum, nobis potestatem abeundi facere. Simulque literas commendatitias nobis parari curavit, qui nuncius perquam gratus nobis fuit. Itaque pransi et cum hospita iniqua aliquamdiu altercati equos dispositos sive Pegaseos conscendimus et 2½ horarum spacio pulveris et sudoris pleni Cantvary (vulgo Kantelberg)²⁴⁴⁰ venius, 12 Angl[icis] a Duvero mil. Est autem Cantvaria urbs pervetusta, Romano quoque s[a]eculo illustris,²⁴⁴¹ celebris imprimis propter templum sua magnitudine et magnificentia [130r] conspicuum, in quo multa monumenta ex marmore facta videntur. Et infra hoc templum aliud est, in quo conciones Gallicae habentur, quo circiter 2 000 hominum confluent.²⁴⁴² Templum hoc Christo est sacrum et multis redditibus dives, cum annuatim inde episcopus habeat 10 000 sterling, qui 33 333 coronatos faciunt. Hic videtur in sacello quodam epitaphium Jacobi Hales,²⁴⁴³ equitis nobilissimi, prope quod conspiciuntur epitaphia duorum comitum et comitissae, quorum nomina in fenestra leguntur.²⁴⁴⁴ In choro sepultus est quidam Lovelatus, legum doctor,²⁴⁴⁵ cum hac inscriptione:

„En ego sum felix carnis, qui mole solutus
mutavi aeternis deteriora bonis.

Nam cum me rerum series fixus Deorum
ordo vetat mundo vivere vive²⁴⁴⁶ Deo.“

In posteriori choro est epitaphium Eduardi, regis Angliae,²⁴⁴⁷ // [130v] cui haec sunt adscripta: „Cy gist noble prince Eduard aisne fils du tres noble Roy (N) [?] frere jadis

²⁴⁴⁰ Canterbury. Na okraji strany: Cantvaria.

²⁴⁴¹ V době římské neslo Canterbury název Durovernum Cantiacorum.

²⁴⁴² Mše pro obyvatele hugenotského vyznání byly slouženy v románské kryptě katedrály v l. 1574–1897.

²⁴⁴³ James Hales (†1589), pokladník výpravy proti Španělsku, během níž zemřel. Viz John DART, *The History and Antiquities of the Cathedral Church of Canterbury, and the Once-Adjoining Monastery* [...], London 1726, s. 79.

²⁴⁴⁴ Margaret Holland (†1439) a její manželé John Beauford ze Somersetu a Thomas Plantagenet. Všichni jsou pohřbeni v Kapli válečníků (Warriors' Chapel).

²⁴⁴⁵ William Lovelace (†1576), správce svobod canterburské katedrály (high steward of the liberties of Christ church). Rok úmrtí uvádí Edward HASTED, *The History and Topographical Survey of the County of Kent* [...], IV, Canterbury 1799, s. 532; Edward Wedlake BRAYLEY, *The beauties of England and Wales* [...], VIII, London 1808, s. 857–858; James DUGDALE, *The new British traveller or modern panorama o England and Wales* [...], III, London [1819], s. 141. Náhrobek se nedochoval.

²⁴⁴⁶ vive] G. W. GROOS, (ed.), *The Diary*, s. 28, pozn. 14 soudí na základě smyslu, že správné znění je „vivo“.

²⁴⁴⁷ Eduard z Woodstocku (1330–1376), zvaný Černý princ. O něm viz např. Richard W. BARBER, *Prince of Wales and Aquitaine. A biography of the Black Prince*, London 1978; TÝŽ (ed.), *The life and campaigns of the Black Prince. From contemporary letters, diaries and chronicles, including Chandos Herald's 'Life of the Black Prince'*, London 1979; David GREEN, *The Black Prince*, Stroud 2001; TÝŽ, *Edward, the Black Prince: Power in Medieval Europe*, Harlow 2007.

prince d'Aquitanie et de Gaules, Duc de Karnel, et Conte de Cestre, qui mourut a la feste de la Trinite, quj estoit le 8. de Juin l'an de grace 1376.“

Coeperat hic Regem Galliae,²⁴⁴⁸ [e]xinde videntur galea, enses et reliqua arma.²⁴⁴⁹
Hic etiam ostenditur sepultura Henrici IV., Angliae regis, cum conjuge. Et in quadam tomba corpus cardinalis Chasallionis, agentis regis Galliae et in Anglia intoxicati.²⁴⁵⁰
Vidimus etiam sepulchrum Episcopi Guilhelmi Buselle et ibi effigiem mortis, artificiose factam.²⁴⁵¹ Extra chorum est depicta affabre Apocalypseos historia. In intermedio choro, ferreis cancellis septo, est sella marmorea,²⁴⁵² in qua creantur Archiepiscopi. In choro // [131r] extremo opus est mosaicum ex marmore factum.²⁴⁵³ Hic occisus est Thomas Aquinas,²⁴⁵⁴ sed corpus eius alio fuit translatum, cum aliquamdiu in chori exrtemitate fuisset suspensum et in magno honore habitum. In hoc templo etiam monstrantur aulaea auro intexta. In templo medio sepulchrum est ex orichalco, cui haec adscripta sunt:²⁴⁵⁵

„Simon ille oriens, vir bina lege probatus.

Ut nascens moriens sic nunc jacet arcte ligatus.

Arcem qui tenuit, hic quondam potificatus.

Clero quique fuit, toti regno quoque gratus.

Mil. trecenteno sexageno modo deno,

eius septeno pastoratus quoque deno.

Hic Maii seno rupto carnis voce freno

flos cadit e freno, coelo peto qui sit amoeno. // [131v]

Princeps pastorum fac, Simon Apostolicorum.

Simon, ut ille chorum per eos attingat eorum.“

---

²⁴⁴⁸ Jana II. Dobrého (1319–1364) v bitvě u Poitiers r. 1356. Viz např. David GREEN, *The Battle of Poitiers 1356*, Stroud 2002.

²⁴⁴⁹ Jeho zbroj je dodnes vystavována, ale meč byl kdysi ukraden.

²⁴⁵⁰ Odet de Coligny, kardinál ze Chatillonu (1517–1571). Jeho působení v roli velvyslance ani otrava nejsou dobovými prameny doloženy. Otravu však zmiňuje např. J. DART, *The History and Antiquities*, s. 85; E. HASTED, *The History and Topographical Survey*, s. 541.

²⁴⁵¹ William Bruchelle (†1446) nebyl biskup, ale soudce. Jeho posmrtná maska se nezachovala. E. HASTED, *The History and Topographical Survey*, s. 531.

²⁴⁵² Křeslo sv. Augustina ze 13. stol. z purbeckého mramoru, o jehož využití viz Rosemary N. LEACH, *An investigation into the use of Purbeck marble in medieval England*, Hartlepool 1975.

²⁴⁵³ V kapli sv. Trojice; jediné, co se zachovalo z kaple sv. Tomáše, zbořeně r. 1539.

²⁴⁵⁴ Valdštejnův omyl, jedná se o sv. Tomáše Becketa. K vraždě nedošlo zde, ale v severozápadním transeptu.

²⁴⁵⁵ Náhrobek Simon Islipa (†1366), canterburského arcibiskupa od r. 1349. Viz též G. W. GROOS, (ed.), *The Diary*, s. 30, pozn. 22.

In sacello supra dicto monstratur quoque sepultura cuiusdam Stephani, qui primus biblia transtulit in linguam Gallicam.²⁴⁵⁶

Die Veneris 30. Junii

Equis dispositis mane progredientes Cantuaria discessimus et 12 mil. emensi venimus in oppidum Sitenbury.²⁴⁵⁷ Hinc discedentes tertiam positionem paulo breviorē (utpote 10 duntaxat mil.) raptim unius horae spacio persolvimus Rochestramque²⁴⁵⁸ venimus. Inde ad Gravesund,²⁴⁵⁹ ubi navis conscenditur, adhuc dimidia posta computatur.²⁴⁶⁰ Hic, ubi circa meridiem appulimus, leviter pransi naviculae nos commisimus, qua tribus ante solis occasum horis, Londinum²⁴⁶¹ [132r] (12 mil. inde remotum) delati sumus et in hospitio Gallico a lafleur de lil divertentes Lescinium²⁴⁶² offendimus. In qua urbe aliquot dies nos contrivisse minime poenituit.

Est autem Londinum (Gallis Londres)²⁴⁶³ totius Britanniae metropolis Britannicque imperii sedes regumque Angliae camera, in provincia Midelsexia sita, magnitudine variarumque nationum concursu celeberrima, ab utroque elemento foelicissima, solo laeto et affluentī omnium rerum copia, clivo molliter surgenti Tamesi adposita, qui placidissimus rerum in orbe nascentium mercator, statis horis Oceano aestibus superbus. Alveo trito, praealto et navium quamlibet magnarum capacissimo tantas orientis et occidentis opes quotidie invehit, ut cum orbis Christiani emporiis de secunda // [132v] palma hodie contendat²⁴⁶⁴ stationemque praebeat navibus cum fidissimam, tum pulcherrimam totque navium malis velisque undique obscuratur, ut sylvam interlucatam putes. Non immerito ergo in laudem urbis huius vates ille cecinit:

„Londinium gemino procurrit littore longe
aemula maternae tollens sua lumina Troiae.

Clementer surgente jugo dum tendit in ortum

---

²⁴⁵⁶ Stephen Langton (asi 1150–1228), od r. 1206 kardinál, od r. 1207 canterburský arcibiskup. O tom, že by přeložil Bibli, není nic známo. O něm Mark PATTISON, *Stephen Langton, archbishop of Canterbury*, London 1845; Frederick Maurice POWICKE, *Stephen Langton*, Oxford 1928.

²⁴⁵⁷ Sittingbourne v Kentu. *Na okraji strany*: Sittenbury.

²⁴⁵⁸ Rochester v Kentu. *Na okraji strany*: Rochestre.

²⁴⁵⁹ Gravesend v Kentu. *Na okraji strany*: Gravesund.

²⁴⁶⁰ Poštovní stanice na cestě z Doveru do Londýnu byly právě Canterbury, Sittingbourne, Rochester a Gravesend.

²⁴⁶¹ *Na okraji strany*: Londinum.

²⁴⁶² Mohlo se jednat o Rafała Leszczyńského, který se Valdštejnovi zapsal 3. září 1598 do památníku jako „Raphael de Lessno palati[nus]“. *Stammbuch*, s. 52. Valdštejn se však setkával s více členy tohoto rodu, aniž by je kdy v deníku určil křestním jménem. Viz např. f. 21v, 29v, 30v a passim.

²⁴⁶³ Při popisu Londýna Valdštejn hojně čerpal z G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 313–327.

²⁴⁶⁴ Jako největší „západní“ obchodní centrum jistě vnímal Benátky.

urbs peramoena situ coeloque soloque beata,
urbs pietate potens numeroso cive superba
urbsque Britannorum condigna Britannia diei,
quae nova doctrinis Lutetia, mercibus Ormus.
Altera Roma viris, Chrysaëa secunda metallis.²⁴⁶⁵

Ammianus Marcellinus ante 1200 annos vetustum oppidum appellat et Cornelius Tacitus Neronis tempore // [133r] copia negotiatorum et copia maxime commeatuum celebre fuisse prodidit.²⁴⁶⁶ E' [?] Czarma [?] polou [?] est grad[ibus] 51. 34. long[itudine], part. 25. Urbis forma est arcus extensus sive Luna descrescens.

Die Saturni 1. Julii

Julius

Ob lassitudinem ex itinere contractam Londini quievimus et tempus jucundis ac fructuosis colloquiis consumpsimus. Notandus processus in suspensione furum et latronum.

Die Solis 2. Julii

Interfuimus concioni Gallicae. A meridie vidimus in aedibus quibusdam tres leones magnos et duas leaenas, leopardum, tygrim, erinaceum marinum.²⁴⁶⁷ (Nota de tribus aurifabrorum uxoribus.²⁴⁶⁸)

Die Lunae 3. Julii

Audivimus comoediam Anglicam. Theatrum ad morem antiquorum Romanorum constructum ex lignis // [133v] ita formatum, ut omnibus ex partibus spectatores

---

²⁴⁶⁵ Báseň převzatá z G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 327.

²⁴⁶⁶ Ammianus Marcellinus, 27,8,7; Tacitus, *Annales*, 14,33.

²⁴⁶⁷ marinum] maximum, *opraveno* z marinum P; G. W. GROOS, (ed.), *The Diary*, s. 33, pozn. 32 se domnívá, že správné čtení je „maximum“.

Zvěřinec v Toweru vznikl r. 1235, kdy Friedrich II. Štaufský daroval Jindřichovi III. Plantagenetovi tři levharty. Zůstal zde až do r. 1834. K tomu viz G. W. GROOS, (ed.), *The Diary*, s. 34, pozn. 31.

²⁴⁶⁸ G. W. GROOS, (ed.), *The Diary*, s. 36, pozn. 33 se domnívá, že poznámku nelze chápat doslova jako manželky zlatníků, ale jako krásné ženy, tedy krásné tak, jako by je zlatník vyrobil. Další příklady pro takovou metaforu nejsou známy, mohlo by se však jednat o přirovnání používané v rodině nebo o Valdštejnovu narážku na Elisabeth „Jane“ Shore (asi 1445 – asi 1527), jednu z milenek Eduarda IV. a několika šlechticů, jež byla manželkou zlatníka Williama Shorea (†1494) a jejíž půvab byl našel odezvu v soudobém dramatu (např. anonymní *The True Tragedy of Richard III*, dále *Richard III*. Williama Shakespearea nebo *Edward IV*, připisovaný Thomasi Heywoodovi) i novodobé beletristické tvorbě, např. Jean PLAIDY, *The Goldsmith's Wife*, New York 1950; Vanora BENNETT, *Figures in Silk*, [Bath] 2008.

commodissima singula videre possint.²⁴⁶⁹ In reditu transivimus pontem magnificis aedificiis ornatum, e quibus uni adhuc affixa cernuntur capita, quorundam comitum et nobilium, qui laesae Maiestatis rei supplicio affecti sunt.

Die Martis 4. Julii

Deambulatum exivimus, fuimus in templo D[ivi] Pauli, de quo postea.²⁴⁷⁰

Die Mercurii 5. Julii

Tamesi vecti Westmonasterium urbeculam,²⁴⁷¹ plus mil. pass[uum] urbe distantem, sed tamen per suburbia continuatam venimus, sic dictam, quod ad occidentalem urbem sita, templo, foro judiciario, situ et regia celeberrima.²⁴⁷² Templus²⁴⁷³ in primis totius Angliae est magnificentissimus et pulcherrimus, Regum Angliae inauguratione²⁴⁷⁴ et sepultura insignis. // [134r] In templo eo plurima sacella et monumenta Regum magnificentissima conspiciuntur, de quibus consule librum peculiarem Londini expressum.²⁴⁷⁵

Inter alia notandum in sacello Regum solium regni Scotici ex marmore factum.²⁴⁷⁶ Rex enim Eduardus primus, cum devictis Scotis triumphator 1297. rediisset, sceptrum et coronam Regum Scotiae una cum solio, in quo Scotorum reges inaugurari solebant, in ecclesia Westmonasteriensi Deo obtulit. Quod quidem solium adhuc in hac regia capella servatur cum saxo Jacobi, ut vocant, imposito et tabula pensili cum his versibus:

„Si quid habent veri vel chronica cana fidesque,
clauditur hac cathedra nobilis ecce lapis.

Ad caput eximius Jacob quondam patriarcha,
quem posuit cernens numina mira poli. // [134v]

---

²⁴⁶⁹ Není zřejmé, o které divadlo se jednalo o divadlo. Počínaje r. 1576 bylo v Londýně nebo blízkém okolí postaveno šest divadel, a sice Thatre, Curtain, Newington Butts Theatre, Rose, Swan nejnověji Globe (1599). Rovněž hru nelze identifikovat.

²⁴⁷⁰ Viz f. 343r-v.

²⁴⁷¹ Westminster, dnes součást Londýna.

²⁴⁷² Soudní dvůr působil ve Westminsterském sále (Westminster Hall), nejstarší zachované části Westminsterského paláce, postavené r. 1097. Většina starého Westminsterského paláce byla zničena požárem r. 1834.

²⁴⁷³ Westminsterské opatství, oficiálně kolegiální kostel sv. Petra ve Westminsteru (Collegiate Church of St Peter at Westminster).

Templus] *správně* Templum; Templus (sic) P

²⁴⁷⁴ inauguratione] in auguratione P

²⁴⁷⁵ [William Camden], *Reges, Reginae, Nobiles et alii, in Ecclesia Collegiata B. Petri Westmonasterii sepulti*, Londini 1600.

²⁴⁷⁶ Valdštejnův omyl, jedná se o dřevěný korunovační trůn, který nechal vyrobit Eduard I. Do otevřeného prostoru pod sedadlem nechal vložit pískovcový Stone of Scone (též Stone of Destiny), na němž usedali při korunovaci skotští králové a který Eduard ukořistil. Navrácen byl r. 1996. Valdštejna zřejmě zmátla následující věta, již téměř doslova převzal z *taméž*, s. [24].

Quem tulit ex Scotis spoliansque victor honoris
Edvardus primus Mars velut armi potens,
Scotorum domitor, noster validissimus Hector,
Anglorum decus et gloria militiae.“

Inter alia sacella regia est sacellum vero regium, opus stupendi artificii orbisque miraculum, quod Henricus VII. suae suorumque sepulturae quadrato lapide opere arcuato aeternum destinavit. Inferius speciosissimum eius [et eius] uxoris²⁴⁷⁷ est sepulchrum ex orichalco deaurato splendide factum. Corpora ipsa sunt ex aere solido deaurato, capitibus coronae impositae gemmis varii coloris fulgurantes. Ad caput insignia Angliae ad pedes galeae, quae duo Angeli sustinent manu altera; altera duo vexilla, quae omnia sunt ex aere deaurato.

Egressi templo Westmonasteriensi intravimus vicinum palatium // [135r], in quo singulis anni quadrantibus ordinaria judicia exercentur.²⁴⁷⁸ Nec procul hinc est fons, qui tempore coronationis Regum Angliae vino repletur in ausum pauperum. Hinc in vicinia arcem,²⁴⁷⁹ sedem regiam, ingressi sumus, quam Whithall²⁴⁸⁰ vocant, Aulam albam.²⁴⁸¹ Domus haec est vere regia, hinc vivario, quod et alteram regiam conjungit, d. James dictam, illinc Tamesi conclusa, non tam propter magnitudinem, quam magnificentiam cubiculorum et coenaculorum interiorum sumptuosissimo ornatu decoratorum admiranda.

Primo occurrit atrium ingens, per quod itur in hortum spaciosissimum muro circumdatum, in quo cervi omnisque generis animalia servantur. Hinc ad conclavia nos contulimus, quae omnia elegantissime pariter et mundissime praeparata et instructa variisque imaginibus ac picturis sunt exornata. Ibi videtur effigies Attilae, Hunnorum regis, mensa rotunda ex ligno exotico et // [135v] auro decorato. Tabula, ad quam depictus homo coecus, portans humeris loripedem his versibus:

---

²⁴⁷⁷ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 40, pozn. 40 předpokládá, že toto chtěl Valdštejn napsat původně napsat a udělal chybu při přepisování do čistopisu, protože se jedná o náhrobek Jindřicha VII. (1457–1509) a jeho manželky, Alžběty z Yorku (1466–1503).

²⁴⁷⁸ Westminsterský palác. Do požáru r. 1529, při němž byla část paláce zničena, sloužil jako královské sídlo. Poté začal Jindřich VIII. využívat jako své sídlo Whitehallský palác, zatímco ve Westminsterském paláci zasedal anglický parlament a soudní dvůr.

²⁴⁷⁹ *Na okraji strany*: Nota in o[mn]ibus conclavibus arcium reginae terra est conspersa stramine, ut ne strepitus excitetur.

²⁴⁸⁰ *Na okraji strany*: Weithal.

²⁴⁸¹ Whitehallský palác byl hlavním sídlem anglických panovníků v l. 1530–1698. Do tehdejší podoby ji rozšířil kardinál Thomas Wolsey (1473–1530), po jeho uvěznění r. 1529 palác, tehdy zvaný York Place, jej získal Jindřich VIII. Krátce poté je poprvé doložen název Whitehall. Většina budov shořela při požáru r. 1698. Viz např. Simon THURLEY, *Whitehall Palace. An architectural history of the royal apartments, 1240–1698*, New Haven – London 1999. O Wolseym viz Peter GWYN, *The King's Cardinal. The Rise and fall of Thomas Wolsey*, London 1992.

„Loripedem sublatum humeris fert lumine captus
et socii haec oculis munera retribuit.
Quo caret alteruter, concors hic praestat uterque.
Mutuat hic oculos, mutuat ille pedes.
Mutuum auxilium.“

Conventus Maximiliani Imperatoris primi et Henrici 8.²⁴⁸² prope Tournas²⁴⁸³ et Ternam.²⁴⁸⁴
Ingressus et apparatus regis Henric[i] VIII. Boloniensis, cum ibi Galliarum regem esset
excepturus, duabus tabulis depictus. Effigies Eduardi 6., cum esset annorum novem anno
1546., ubi nota artificium in perspectivo; Boloniae topographia. Imago comitis de Monger,
qui in Hyberniam // [136r] nuper est missus, elegantissime facta.²⁴⁸⁵ Pugna papiensis, in
quo Franciscus I., Rex Galliae, ab exercitu Caroli V. captus, anno 1524. Pugna
Maximiliani primi et Papae Julii secundi cum Ludovico 12., Gallorum Rege, ante
Ravennam, 1512. die Paschatis, in qua 26 hominum millia occubuerant. Tabula, in qua
genealogia regum Angliae.

Speculum²⁴⁸⁶ maximum holoserico involutum. Tabula vitrea passionis Christi²⁴⁸⁷
36 historiis artificiose expressa. Imago foeminae, coniugis cuiusdam aurifabri, tantae
pulcritudinis, ut ab Henrico 8. pro amasia accepta dicatur. Effigies Henrici 8., Regis
Angliae; Ludovici 12., Gallorum Regis; Richardi 2.; Elisabethae, Caroli 12., Gallorum
regis, viduae, Reginae Daciae;²⁴⁸⁸ Julii Caesaris; Caroli, Ducis Burgundiae. Tres sphaerae.
Navis auro et argento tecta, operimentum navis²⁴⁸⁹ ex holoserico et auro intertexto. In alio
cubiculo est depicta pugna in Pedemontio ad Saracellas, obsidio Melensis. Aulaea
preciosissima. // [136v] Effigies reginae Elisabethae, cum esset adhuc juvenis, eo habitu,
quo procedit ad parlamentum. Horologium sciotericum in forma elephantis. Symphonia
(vulgo instrumentum vocant) von Perlmutter.²⁴⁹⁰ Versus hi ad symphoniam adscripti
leguntur:

„Anglicae nunc plantas, plantas et Hybernia proles,
Orphei variis organa tange modis.

---

²⁴⁸² Oba panovníci společně svedli 16. srpna 1513 vítěznou bitvu proti Francii u Guinegate.

²⁴⁸³ Tournai, niz. Doornik (Belgie).

²⁴⁸⁴ Théroutanne (Francie).

²⁴⁸⁵ Nejspíše Charles Blount, 8. baron Mountjoy a 1. hrabě z Devonshire (1563–1606), vyslanec v Irsku v l. 1600–1603.

²⁴⁸⁶ *Na okraji strany*: Speculum.

²⁴⁸⁷ *Na okraji strany*: Tabula vitrea passionis Christi.

²⁴⁸⁸ Asi Karel Smělý (1433–1477).

²⁴⁸⁹ *Na okraji strany*: Operimentum navis.

²⁴⁹⁰ *Na okraji strany*: Instrumentum von Perlemutter.

Reginae laudes celeres modo fert per aures,
subvertit nostras altra Maria lues.“

Pictura, qua repr[ae]sentabantur artificiose pruna, cerasa, pyra et id generis fructus. Mensa quadrata, cui impositum marmor rotundum. In elegantissima galeria seu coenaculo pluteus von Perlenmutter. Horologium sciotericum in forma simiae.

Effigies principis Auriaci. Elisabethae, filiae // [137r] Henrici 2., Francorum regis, nuptae Philippo Hispanorum regi.²⁴⁹¹ Mariae Hungariae reginae, gubernatricis Belgii.²⁴⁹² Item Ducis Sabaudiae cum uxore et Philiberto Emanuele filio.²⁴⁹³ Caroli V. eiusque conjugis, historia Scaevolae apud Porsen[n]am, Hetruscorum regem,²⁴⁹⁴ depicta. Eduardi sexti, cum esset annorum duodecim,²⁴⁹⁵ cum his versibus:

„Parvule patris patriae virtutis et heros²⁴⁹⁶
esto, nihil majus maximus orbis habet.
Gnatum vix possunt coelum et matura dedisse.
Huius, quem patris hictus honoris honos.
Aequato tantum tanti tu facta parentis
vota hominum vix, quo progrediantur habent. // [137v]
Vincito, vicisti quot reges priscus adorat
orbis nec te, qui vincere possit, erit.“

Ducatus Parmensis acu textus sicut et Britannia. In tabula quadam depicta Juno, Pallas, Venus hisque adiuncta Elisabetha regina inferius his versibus:

„Juno potens sceptris et mentis acumine Pallas
et roseo Veneris fulgent in ore decus.

---

²⁴⁹¹ Alžběta z Valois (1545–1568).

²⁴⁹² Marie Habsburská (1505–1558).

²⁴⁹³ Karel III. (1486–1553), Beatrice Portugalská (1504–1538) a Emmanuel Philibert (1528–1580).

²⁴⁹⁴ Lars Porsenna, vládnoucí městu Clusium, se po roce 510 př. n. l. vypravil proti Římu a město oblehl. Gaius Mucius se tehdy přihlásil, že jej zabije. Pronikl do jeho tábora, ale místo něj zabil jeho pobočníka, byl zatčen a postaven před soud. Na něm měl Porsennovi říct, že je pouze jedním ze tří set mladých Římanů, kteří přísahali, že se jej budou pokoušet zabit, a se slovy, aby pohleděl, jak bezcenné je pro ně tělo, měl vložit svoji pravou ruku do ohně. (Přízvisko Scaevola, které měl Mucius získat díky svému činu, znamená levoruký.) Nato měl Porsenna propustit Mucia a odtáhnout od Říma. Takto události líčí Titus Livius (2,9–15). Avšak Publius Cornelius Tacitus (*Historiae* 3,72) uvádí, že Porsenna Řím ve skutečnosti dobyl a příběh o hrdinném Muciově činu se považuje za smyšlenku. České překlady viz Titus LIVIUS, *Dějiny*, I (= Antická knihovna 11), přel. Pavel Kucharský – Čestmír Vránek, Praha 1971, s. 135–146; Cornelius TACITUS, *Z dějin císařského Říma. Dějiny, Život Iulia Agricoly, Grmánie, Rozprava o řečnících* (= Antická knihovna 31), přel. Antonín Minařík – Antonín Hartmann – Václav Bahník, Praha 1976, s. 195.

²⁴⁹⁵ Obraz, namalovaný Hansem Holbeinem ml. (1497–1543), byl představen Jindřichovi VIII. r. 1539, jeho synovi Eduardu VI. (1537–1553) tedy byly pouhé dva roky, nikoli 12 let. Dílo bylo v 18. stol. přemístěno do Královské sbírky v Hannoveru a nakonec v Národní galerii ve Washingtonu.

²⁴⁹⁶ Heros] *správně* haeres

Adfuit Elisabeth, Juno perculsa refugit,
obstupuit Pallas erubuitque Venus.“

Ibidem vide descriptionem Novae terrae duabus tabulis expressam et ad latus chartas aliquot eiusdem terrae novae sub Henrico 7., Angliae rege. Inibi quoque est tabula, qua ortus et occasus solis adumbratur instar astrolabii. Vide ibi aliam tabulam [138r] pensilem, in qua haec leguntur:

„Rex quidem videns fieri regni mutationem vocavit philosophos ad inquirendam huius mutationis causam, quam cum audivisset, praecepit, ut sententia uniuscuiusque in civitatis porta scriberetur.

Primus philosophus dixit:

Potentia		iustitia,		regnum		lege.
Dies	est	nox,	ideo	terra	sine	via.
Fuga		pugna,		regnum		honore.

Secundus philosophus dixit:

Unus		duo,		regnum		veritate.
Amicus	est	inimicus,	ideo	regnum	est sine	fidelitate.
Malum		bonum,		terra		pietate.

Tertius philosophus dixit:

Ratio habet licentiam,
redituarius est fur,
cornicula est aquila,
ideo
regnum vult esse sine regimine,
terra sine pecunia,
nulla est discretio in patria.

Quartus philosophus dixit: // [138v]

Voluntas		consiliarius,		terra male gubernatur.
Denarius	est	iudex,	ideo	terra male regitur.
Deus		mortuus,		regnum est plenum peccatorum.“

In alio loco scriptum erat: „Tria sunt, quae faciunt perire principatum Romanorum. Latens odium, juvenile consilium, proprium commodum.“ In alio loco vidimus argenteum

umbraculum²⁴⁹⁷ reginae cum serica. Lectus reginae erat ex auro et argenteo contextus. Arculae ibidem preciosissimae ex Perlmutter, holoserico coopertae. Sedile reginae sericis pulvinaribus instructum. Ad lectum plurima pulvinaria preciosissima. Cubiculum reginae tapetibus preciosis undiquaque exornatum. Hic prope conclave est balneum reginae destinatum et fons ex ostreis et alia terrestri materia. In alio proximo symphonia, in qua duo ludere possunt. Arca magna tota holoserico tecta. Horologium, quod pulsu tintinnabulorum²⁴⁹⁸ cantiones exprimit.

Vicinum hui erat conclave, in quo Regina suos libros habet,²⁴⁹⁹ e quibus aliqui ab ipsa sunt conscripti. Inter alios erat, quem // [139r] patri dedicavit hoc modo:²⁵⁰⁰

„Á treshault et trespuißant et redouble Prince Henry 8 de ce nom Roy d'Angleterre, de France et d'Irlande, defenseur de la foy, Elisabeth sa tres humble fille, rend salut et dev[ot]e obedience.“

Titulus alterius libri:

„Colloque tres familiér entre deux personnages c'est asçavoir Aulus²⁵⁰¹ et Barbatus divider ensemble des articles de nostre foy Chrestienne extraict des oevres d'Erasmj de Rotterdam.“

Ibidem vidimus precatones Catharinae reginae (matris Mariae) conversas ex Anglico in Latinum ab Elisabetha.

Hinc concessimus in ambulacrum augustum et oblongum, in quo videntur varia variorum equitum emblemata in scutis eorum picta.²⁵⁰² Inter alia haec: „Causa contentionis forma non materia.“ Pluma erat picta, cui adscriptum: „Et in his et ab his.“ In alio oculus erat pictus, ex quo cadentes lachrymae cor irrigabant, cui adscriptum: „Cadendo soepe.“ // [139v] In alio: „Solus amor depingitur.“²⁵⁰³ In alio: „Cur dolent habentes.“ Alibi versus:

„Cor tibi, Prometheu, corrodit vultur, at illo
t[a]etrior est in me vulture, vultur Amor.“

---

²⁴⁹⁷ Na okraji strany: Argenteum umbraculum.

²⁴⁹⁸ tintinnabulorum] tintinnatulum P

²⁴⁹⁹ Na okraji strany: Bibliotheca reginae.

²⁵⁰⁰ Zdá se, že tento exemplář sloužil jako exponát ukazovaný návštěvníkům, protože jej zmiňují i další cestovatelé.

²⁵⁰¹ Aulus] Eulus P

²⁵⁰² Erbovní sál (Shield Gallery) Whitehallského paláce.

²⁵⁰³ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 52, pozn. 59 se příklání ke znění v deníku Johna Manninghama k březnu 1601: „Solus amor depinget.“

In alio:

„Ut rota perpetuo raptans Ixiona motu,
sic ego perpetuo raptus amore rotor.²⁵⁰⁴“

In alio:

„Sisyphus in montem volvens miser urgeo saxum.
Ambio nec possum, quam mihi posco frui.“

In alio: „Cum Deus unus abest, fert Deus alter opem.“ In alio: „In servitute dolor, in libertate labor.“ In angulo videbatur diamas Anglicus eximi[a]e magnitudinis comitis Essexii. Ibidem videntur aliquot ministrorum effigies et nomina, quibus versus sunt adiuncti:

„WOLFGANGUS MUSCULUS²⁵⁰⁵

Est a mure mihi nomen. Sic fata dedere
omnia, quae certa cum ratione monent. // [140r]
Maxima confodiunt contemti moenia mures
suffodio lati moenia celsa patris.“

„UDALRICUS ZVINGLIUS²⁵⁰⁶

Ut Christo et patriae vixit, sic fortiter uno
pro Christo et patria Zvinglius occubuit.
Ingenium libri, pietatem fata probarunt.
Mors tanto Christi milite digna fuit.“

---

²⁵⁰⁴ Ixión se chtěl oženit s Diou a jejího otce Éionea (Déionea) pozval na hostinu. Nastražil ale na něj jámu s hromadou žhavého dřevěného uhlí, do níž Éioneus spadl a uhořel. Navíc poté usiloval o bohyni Héro. Zeus to však zpozoroval, nechal jej zbičovat a nakonec jej svrhl do Tartaru, kde byl vpleten do kola, které se stále otáčí.

²⁵⁰⁵ Wolfgang Musculus (Müslin; 1497–1563), reformovaný teolog. Také následující osobnosti patří mezi přední představitele reformace. O Musculovi viz např. Rudolf DELLSPERGER – Rudolf FREUDENBERGER – Wolfgang WEBER (Hrsg.), *Wolfgang Musculus (1497–1563) und die oberdeutsche Reformation* (= Colloquia Augustana, 6), Berlin 1997; Reinhard BODENMANN, *Wolfgang Musculus (1497–1563). Destin d'un autodidacte lorrain au siècle des Réformes. Étude basée sur la biographie établie par son fils, la correspondance personnelle et de nombreux autres documents d'époque* (= Travaux d'Humanisme et Renaissance 343), Genève 2000.

²⁵⁰⁶ Huldrych (Huldreich, Ulrich) Zwingli (1484–1531). O něm např. Berndt HAMM, *Zwinglis Reformation der Freiheit*, Neukirchen-Vluyn 1988; Peter OPITZ, *Ulrich Zwingli. Prophet, Ketzer, Pionier des Protestantismus*, Zürich 2015.

„RODOLPHUS QWALTER²⁵⁰⁷

Octavi numero properantia tempora lustr
tempora, cui vitae melior ipse meae.
Vita homini brevis est, quae dici vita meretur.
Sic soli Christo vivere cura siet.“

„SIMON GRYNAEUS²⁵⁰⁸

Si clari gaudet Grynaei nomine Phoebus,
Grynaeus dici fictus Apollo potest.²⁵⁰⁹
Quem tibi non falso pictum sub imagine vultum,
haec Frisii iussu facta tabella refert.“

„CONRADUS PELLICANUS²⁵¹⁰

Bis septem lustris vixi et qumque insup[er] annos.
Fatidico quare cum Simeone precor.
Nunc me dimitte in pace tenebrosa perire.
Vidimus et Christi regna redire tui.“

„THEODORUS BIBLIANDER²⁵¹¹

Ex libris nomen, libri mea magna voluptas,
qui summi tradunt iura colenda Dei.
Lustra decem vixi, nunc quatuor insuper annos,
quod sup[er]est Christus vindicat atque libri.“ // [140v]

„IOANNES OECOLAMPADIUS²⁵¹²

In Domini quondam fulsi lux splendida templo
cum coeli vultu conspiciendus eram.
Si veluti vultus potuissent pectora pingi,
starem doctrinae cum pietate typus.“

---

²⁵⁰⁷ Rudolf Gwalther (Gualther, Walther; 1519–1586). O něm např. Maria WITKOWSKA, *Das neulateinische Schuldrama „Nabal“ von Rudolf Gwalther und seine deutschen Fassungen*, Bern 1987; Hans Ulrich BÄCHTOLD – Rainer HENRICH – Kurt Jakob RÜETSCHI, *Vom Beten, vom Verketzern, vom Predigen. Beiträge zum Zeitalter Heinrich Bullingers und Rudolf Gwalthers. Prof. Dr. Alfred Schindler zum 65. Geburtstag*, Zug 1999.

²⁵⁰⁸ Simon Grynaeus (1493–1541). O něm např. Jan N. PENDERGRASS, *Simon Grynaeus and the Mariners of Novus orbis (1532)*, *Medievalia et Humanistica. Studies in Medieval and Renaissance Culture* 19, 1993, s. 27–45.

²⁵⁰⁹ Apollón měl v lidském městě Gryneion svůj chrám a věštírnu.

²⁵¹⁰ Konrad Pelikan (Kürsner; 1478–1556). O něm např. Christian ZÜRCHER, *Konrad Pellikan's Wirken in Zürich, 1526–1556* (= *Zürcher Beiträge zu Reformationsgeschichte* 4), Zürich 1975.

²⁵¹¹ Theodor Bibliander (Buchmann; 1509–1564). O něm viz Christine CHRIST-VON WEDEL (Hrsg.), *Theodor Bibliander (1505-1564). Ein Thurgauer im gelehrten Zürich der Reformationszeit*, Zürich 2005.

²⁵¹² Johannes Oekolampad (Ökolampad, Oekolampadius, Heussgen, Husschyn, Hussgen, Huszgen, Hausschein; 1482–1531). O něm viz např. Olaf KUHR, *Die Macht des Bannes und der Buße. Kirchengucht und Erneuerung der Kirche bei Johannes Oekolampad (1482–1531)*, Bern 1999.

„HENRICUS BUBLINGERUS [!]”²⁵¹³

Undecimi iam nunc labuntur sidera lustris.

Haec aetas: formam picta tabella docet.

Nil ego vel formam vel vitae tempora specto.

Sed Christum vita et qui mihi forma mea est.“

„PETRUS MARTYR VERMILIIUS”²⁵¹⁴

Hunc genuit Florentia, nunc peregrinus oberrat.

Quo stabilis fiat civis apud sup[er]os.

Illi effigies haec mentem scripta recondunt.

Integritas, pietas, pingier arte nequit.

Anno 1559., aetat[is] 58.“

Inde ducti sumus in magnum et altum coenaculum, quod regina 20 dierum spacio subito fieri curavit, cum quendam Franciae principem ad se venientem expectaret.²⁵¹⁵ In alio loco erant depicti Henricus 7. et 8. et eorum uxores.²⁵¹⁶ Henricus 8., cum duceret uxorem Elisabetham ex familia Eboracensi,²⁵¹⁷ duae rosae, alba nimirum et rubra, coaluisse dicuntur Reginamque²⁵¹⁸ hoc // [141r] matrimonium meditante contentiones, quae erant inter familiam Lancastrensem et Eboracensem, sopitae sunt. Ibidem leguntur hi versus:

„Si iuvat heroum claras vidisse figuras,

specta has. Maiores nulla tabella tulit.

---

²⁵¹³ BUBLINGERUS] *správně* Bullingerus

Heinrich Bullinger (1504–1575). O něm viz např. Fritz BLANKE, *Heinrich Bullinger. Vater der reformierten Kirche*, Zürich 1990; Emidio CAMPI (Hrsg.), *Heinrich Bullinger und seine Zeit. Eine Vorlesungsreihe*, Zürich 2004; Peter OPITZ, *Heinrich Bullinger als Theologe. Eine Studie zu den «Dekaden»*, Zürich 2004; Fritz BÜSSER, *Heinrich Bullinger. Leben, Werk und Wirkung*, I–II, Zürich 2004–2005; Bruce GORDON – Emidio CAMPI (eds.), *Architect of Reformation. An introduction to Heinrich Bullinger, 1504–1575*, Grand Rapids 2004; Emidio CAMPI – Peter OPITZ (Hrsg.), *Heinrich Bullinger. Life – Thought – Influence. Zurich, Aug. 25–29, 2004. International Congress Heinrich Bullinger (1504–1575)*, Zürich 2007; Christian MOSER, *Die Dignität des Ereignisses. Studien zu Heinrich Bullingers Reformationsgeschichtsschreibung*, I–II, Leiden – Boston 2012.

²⁵¹⁴ Pietro Martire Vermigli (1499–1562). O něm viz např. Mariano Di GANGI, *Peter Martyr Vermigli 1499–1562. Renaissance man, Reformation master*, Lanham – London 1993; Frank A. JAMES, *Peter Martyr Vermigli and predestination. The Augustinian inheritance of an Italian reformer*, Oxford 1998; Emidio CAMPI – Frank A. JAMES – Peter OPITZ (eds.), *Peter Martyr Vermigli. Humanism, Republicanism, Reformation = Petrus Martyr Vermigli. Humanismus, Republikanismus, Reformation*, Genève 2002; Frank A. JAMES (ed.), *Peter Martyr Vermigli and the European Reformations. Semper Reformanda*, Leiden 2004; Jason ZUIDEMA, *Peter Martyr Vermigli (1499–1562) and the Outward Instruments of Divine Grace*, Göttingen 2008; Torrance KIRBY – Emidio CAMPI – Frank JAMES (eds.), *A companion to Peter Martyr Vermigli*, Leiden – Boston 2009.

²⁵¹⁵ Hodovní sál (Banqueting Hall) byl postaven r. 1581 na místě dnešního Banqueting House (postaven v l. 1619–1622) a stál až do r. 1606.

²⁵¹⁶ Nástěnné malby od Hanse Holbeina ml. v královské soukromé komoře, zničené při požáru r. 1698.

²⁵¹⁷ Alžběta z Yorku byla manželkou Jindřicha VII.

²⁵¹⁸ Reginamque] *správně* Reginaque

Certamen magnum, lis, quaestio magna. Paterne
filius an vincat, vicit uterque quidem.
Ipse suos hostes patriaeque incendia soepe
sustulit et pacem civilibus usque dedit.
Filius ad maiora quidem prognatus ab aulis
submovet indignos substituitque probos.
Certe virtuti Papparum²⁵¹⁹ audacia cessit
Henrico octavo scepra gerente manu.
Reddita relligio [!] ²⁵²⁰ est isto regnante Deique
dogmata coeperunt esse in honore suo.“

Ibidem exhibentur rupes, in qua degebat eremita, artificiose suis cellulis distincta.

In altero conclavi depicta est Groecanica mulier, quam muliertor²⁵²¹ Londinensis ex Groecia adduxit, quae adhuc vivit. Ibidem depicta praelia, quae Carolus quintus cum protestantibus habuit.²⁵²² In alio effigies Antonii de Franckstein, cuius ossa Helmstadii servantur.²⁵²³ Lecti Indici ex serico albo variisque coloribus insignes // [141v] capsulae et cistulae plurimae ex testis ethnicorum.

Hic ex fenestra prospectus est in hortum amoenissimus, in quo multae columnae et animalia iis insidentia.²⁵²⁴ In medio fons est, ex quo per occultos canales aqua prosiliens adstantes obruit. E regione huius arcis aliud est palatium,²⁵²⁵ in quo costa balneae stupendae magnitudinis notanda.

Die Iovis 6. Julii

Mane navicula rursus excurrentes et in transitu D. Cecilium²⁵²⁶ salutantes e regione Westmonasterii exscendimus et arcem atque ecclesiam Lambert²⁵²⁷ ad Tamesin Westmonasterio oppositam introspeximus. Paret haec Archiepiscopo Cantvariensi,²⁵²⁸ qui

---

²⁵¹⁹ Papparum] Papatus P

²⁵²⁰ relligio] *správně* religio

²⁵²¹ muliertor] mediator, *na okraji strany*: mercator P

²⁵²² Bitva u Mühlberka r. 1547.

²⁵²³ Franckstein] G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 56, pozn. 82, a 57 přepisuje jako „Francktrue“ s tím, že místo je takřka nečitelné. Ani pro jednu z možností se osobu ani místo (v dnešním Německu se nacházejí tři místa s názvem Helmstadt nebo Helmstedt) nepodařilo identifikovat.

²⁵²⁴ Jednalo se o malovaná a zlacená heraldická zvířata, umístěná na dřevěné sloupy, natřené tak, aby připomínal mramorové.

²⁵²⁵ Palác sv. Jakuba, postavený Jindřichem VIII. r. 1530. Po roce 1698 se stal hlavním panovníckým sídlem.

²⁵²⁶ Robert Cecil, 1. hrabě ze Salisbury (asi 1563–1612). O něm Phyllis Margaret HANDOVER, *The Second Cecil. The rise to power, 1563–1604, of Sir Robert Cecil, later first Earl of Salisbury*, London 1959.

²⁵²⁷ Lambeth, dnes součást Londýna. *Na okraji strany*: Lambert.

²⁵²⁸ John Whitgift (1530–1604), canterburský arcibiskup od r. 1583.

statis temporum intervallis ibi commoratur. Primum ingressi coenaculum in prius [?],²⁵²⁹ vidimus depicta insigna episcopalia, archiepiscopalia et in medio regalia. Sub insignibus archiepiscopalibus hi sunt versus: // [142r]

„En leve multiplici premeretur cuspide corpus,
ni baculus Christi grande levaret onus.“

Superius notatum symbolum: „Vincit, qui patitur.“ Sub insignibus regalibus:

„Nestoreis felix regat Elisabetha per annos,
quae mihi munifice candida dona dedit.“

Candida dona dicens alludit ad nomen suum, vocatur enim Anglice Weitgib. Sub insignibus episcopalibus:

„Qui crucis aerumnas patitur, post fata triumphat.
Lilia sic spondent fulvis coniuncta talentis.“

Hinc in cubiculum superius variis imaginibus et tabulis exornatum deducti sumus. Ad fores conspiciuntur imagines aliquot Archiepiscoporum Cantuariensium.²⁵³⁰ Notata sunt etiam in peculiari charta nomina Regum, Principum, Episcoporum, qui collegia Anglica vel fundarunt vel redditibus locupletarunt aut alias auxerunt. In primis ii, qui collegia Cantabrigiensia vel Oxoniensia // [142v] ditarunt, ubi extat hoc distichon:

„Eduardus verae ponens fundamina laudis
Regalem Musis extruxit tertius aulam.
Has Henrice domos junxisti et nobile nostrum
struxisti ad summos Troiados²⁵³¹ collegium honores
presbyteri claro decoratus nomine sancti.
Hervicus Stanton Michaelis condidit aedes.“²⁵³²

Ibidem videntur imagines Bullingeri, Zvinglii, Petri Martyris aliorumque ministrorum, item duodecim tribuum. Est ibidem pulcherrima genealogia omnium regum Angliae aliaque genealogia historica omnium temporum a principio mundi deducta. Imago Eduardi sexti, Principis Wilhelmi Auriaci. Germaniae tabula maxima. Vita Christi tota depicta. Inquisitio Hispanica in Belgio. Effigies reginae Elisabethae, cum esset iuvenis. In quadam tabula haec verba leguntur: „Causae expulsionis Britonum, ut retulit Angelus. Negligentia

²⁵²⁹ in prius] in *dodatečně dopsáno nad prius*

²⁵³⁰ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 60, pozn. 92 se domnívá, že by se mohlo jednat o portréty, jež se nacházejí v Lambethském paláci, oficiálním londýnském sídle canterburského arcibiskupa. Další Valdštejnem popsané předměty se nedochovaly.

²⁵³¹ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 60, pozn. 93 se domnívá, že správné znění je Troiados, protože se týká koleje sv. Trojice, kterou založil r. 1546 Jindřich VIII. sloučením kolejí Michaelhouse (viz následující poznámku) a King's Hall a několika hostelů.

²⁵³² Herve de Stanton (1260–1327), ministr financí Eduarda II. (1284–1327), založil r. 1323 kolej Michaelhouse.

et mala vita Praelatorum, rapina potentum, cupiditas Judicum, // [143r] rabies perditorum, detestabilis luxuria et deformitas vestimentorum. Sed iste rex Cavallatius hoc habuit responsum ab Angelo, quod Britones redirent Saxonibus expulsis, cum haec peccata fuerint radicata in Saxonibus, sicut fuerunt in Britonibus.²⁵³³

Inde exeuntes vidimus bibliothecam Archiepiscopi,²⁵³⁴ in qua omnes libri auro vel holoserico cooperti. Biblia ibi vidimus antiqua argento tota circumdata. Est ibidem effigies Christi jacentis in sinu matris ex splumis facta. Item parvus chamaeleo.²⁵³⁵ Inde ducti sumus in hortum satis elegantem, ubi inprimis notanda virgo Anglica ex arbusculis facta.

His visis in reditu templum in urbe praecipuum altitudinis et longitudinis insignis D[ivi] Pauli ingressi sumus, quod extractum ferunt ab Edelberto, Rege Cantii,²⁵³⁶ eo loco, quo quondam fuit Dianae templum.²⁵³⁷ In introitu huius templi sepulcrum est Linacri cum hac inscriptione: „Thomae Linacro,²⁵³⁸ clariss[imo] medico, Joh[annes] Caius²⁵³⁹ posuit med[icinae] d[oc]tor [MD]LVII. Mens[e] Aug[usti].“ Superius: „Vivit post funera virtus.“

Inferius:

„Thomas Linacrus, Henrici 8. Medicus, vir et Groece et Latine atque in re medica longe eruditissimus, multos hepate suo languentes et qui iam // [143v] animum desponderant, vitae restituit, Galeni opera in Latinam linguam mira et singulari facundia vertit, egregium opus de emendata structura Latini sermonis amicorum rogatu paulo ante mortem edidit. Medicinae studiosis Oxonii publicas lectiones duas, Cantabrigiae unam in perpetuum stabilivit. In hac urbe medicorum collegium fieri sua industria curavit, eius et praesidens primus electus est, fraudes dolosque mire perosus, fidus amicis, ordinibus omnibus juxta charus, aliquot annis, antequam obiret, presbyter factus, plenus annis ex hac vita migravit, multum tum desideratus, anno Domini 1524. Die XX. Octob[ris].“

---

²⁵³³ Podle příběhu o králi Gwyneddu (asi v l. 655–682) Cadwalladerovi, jak jej zaznamenal Geoffrey z Monmouthu (asi 1100 – asi 1155) ve své *Historia Regum Britanniae*, viz Geoffrey z MONMOUTHU, *Dějiny britských králů*, přel. Jana Fuksová, Praha 2010, s. 202–205.

²⁵³⁴ *Na okraji strany*: Bibliotheca archiepiscopi.

²⁵³⁵ Chamaeleo] Chamaleo P

²⁵³⁶ Aethelbert (asi 560–616), král Kentu asi od r. 590. Budova katedrály, již spatřil Valdštejn, byla postavena v l. 1087–1314 a zhořela při Velkém požáru Londýna 1666. Byla dlouhá přibližně 178 m a široká 30 m, resp. 87 v transeptu. Věž byla vysoká asi 149 m, byla zničena úderem blesku a poté již nebyla obnovena.

Cantii] Gantii, prius scriptum Cantii P

²⁵³⁷ Údaj Valdštejn přejímá z G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 319.

²⁵³⁸ Thomas Linacre (Lynaker; 1460–1524).

²⁵³⁹ John Caius (Kays; 1510–1573).

Caius] Gaius, *opraveno* z Caius P

Splendidissima vero et pulcherrima sepultura in hoc templo est cancellarii Hattoni²⁵⁴⁰ ex nigro et albo marmore deaurato confecta.

Ad unam sepulturam in solo invenies hos versus:

„Vermibus hic donor et sic ostendere conor.

Hic veluti ponor, sic erit orbis honor.“

In hoc ipso templo est sacellum quoddam olim reponendis sacris vestibis destinatum, in quo jacet sepultus // [144r] comes quidam Lyncestreae.²⁵⁴¹ Sub hoc templo est crypta seu aliud templum subterraneum aequè spaciosum atque superius. Ante hoc templum est area, in qua sub dio conciones habentur,²⁵⁴² quibus ipse maior urbis interest. Hae conciones fere per 3 horas continuantur.

Die Veneris 7. Julii

Arcem ad Tamesin sitam, vulgo Turris Londinensis²⁵⁴³ dicta[m], intravimus. Arx haec multis fossis est munita, muro triplici cincta. Intus domibus plurimis²⁵⁴⁴ repleta ita, ut oppidum ingredientibus per se videatur. Ante hanc turrim magna est area, in qua videre licet quatuor palos, ubi supplicium fuit sumptum de quibusdam Ducibus, Comitibus aliisque criminis laesae maiestatis reis. Notandum in hac Turri praecipue armamentarium tormentis, hastis, clypeis, missilibus, sagittis, arcubus, frameis²⁵⁴⁵ aliisque armis instructissimum. Primum omnium in inferiori parte monstrata nobis fuere sclopeta, plus minus viginti curribus imposita, et ibidem ferrea instrumenta, quae sclopetis nauticis imponuntur et inserviunt ad funes nauticos disrumpendos. Maximus enim horum tormentorum Anglicorum usus est in praeliis navalibus. Nec procul hinc ostensus // [144v] nobis fuit locus, ubi 16 areae seu capsae magnis ferreis, pilis et sex globis utraque ex parte acuminatis repletae videntur. Alibi vidimus locum plenum sarissis praelongis ligneis praepilatis itemque sagittas, quae imponuntur sclopetis. Rursum arcus, e quibus ejaculantur glandes plumbeas [!].²⁵⁴⁶ Imponunt enim arcubus inter pulverem et sagittas materiam quandam coreaceam unius digiti longitudine ad naves accendendas.

---

²⁵⁴⁰ Christopher Hatton (1540–1591), lord kancléř a člen tajné rady. O něm zejména Malcolm DEACON, *The Courtier and the Queen. Sir Christopher Hatton and Elizabeth I*, Milton Malsor 2008.

²⁵⁴¹ Jan z Kentu, 1. vévoda z Lancasteru (1340–1399).

²⁵⁴² Bohoslužby se konaly u kříže sv. Pavla, který stál severovýchodně od katedrály. Kříž byl zničen puritány r. 1643.

²⁵⁴³ Oficiální název zní: Her Majesty's Palace and Fortress, The Tower of London (Palác a pevnost Jejího Veličenstva).

Na okraji strany: Turris Londinensis.

²⁵⁴⁴ plurimis] pluribus P

²⁵⁴⁵ frameis] trameis P

²⁵⁴⁶ plumbeas] *správně* plumbeae

Alio in loco vidimus sagittas hamatas, quae simul et cutem dilacerant et imendunt propter picem adiunctam ita, ut nonnisi corpore plane disrupto evelli possint instar Turcicarum. In loco inferiori monstrata nobis fuerunt aliquot vasa tormentario pulvere plena. Ibi quoque vidimus sclopetum, quod septies una vice exploditur.²⁵⁴⁷ Habet enim septem foramina ex superiori parte, ubi globus emittitur, et inferius, ubi pulvis accenditur. Similiter sclopetum tria foramina habens conspeximus instar ovi aut pugni lata.²⁵⁴⁸

Aliud deinde armamentarium ingressi sumus plenum hastis holoserico et auro obductis ad custodiam regiam.²⁵⁴⁹ Vidimus instrumenta, quae // [145r] malleorum simul et sclopetarum vice funguntur. Item instrumentum, quod simul est sclopetum 3 foraminibus pervium, stramea²⁵⁵⁰ [?] et baculus oblongus.²⁵⁵¹ Item scuta, e quibus globus tormentarius explodi potest. Item hastas, quibus et coesim et punctim ferire quis potest.²⁵⁵² Inde in aliud conclave ingressi vidimus thoraces ferreos rubigine prope obductos, ubi in primis admiratione dignae loricae singularis magnitudinis.

Inde turrim conscendimus a Julio Caesare, ut dicunt, aedificatam,²⁵⁵³ cuius planities est plumbo cooperta, in qua 16 machinae bellicae positae urbi imminentes.²⁵⁵⁴ Ibi locus monstratur parva turris, sed lata, ubi captiva detenta fuit Regina Elisabetha,²⁵⁵⁵ cui tantum bis licitum fuit inde exire in hortum proximum. Notatur etiam cubiculum, in quo se captivum interfecit Comes de Northumbria.²⁵⁵⁶ Jam etiam (per 19 annos captivum) vidimus Comitem Hyberniae de Esmond, eo quod puer adhuc vindicaturum se necem parentis dixisset, nuper tamen, cum in Anglia haereremus, elapsus dicebatur.²⁵⁵⁷ Coenaculum porro quoddam antiquum et vetustate prope consumatum vidimus, quod Julio Caesari quoque attribuunt.²⁵⁵⁸ Praeterea conspeximus // [145v] aulaea sexaginta, auro sumptuosissime et magnificentissime intertexta. Item in arca quadam preciosissima²⁵⁵⁹ pulvinaria et alia lectorum ornamenta margaritis et gemmis immensi valoris decorata. Sellas plurimas

---

²⁵⁴⁷ Zbraň byla zničena při požáru Toweru r. 1841.

²⁵⁴⁸ Zbraň je dosud uchovávána v Toweru, ale byla poškozena při požáru r. 1841.

²⁵⁴⁹ Kopí jsou dosud uchovávána v Toweru.

²⁵⁵⁰ stramea] de frameo P

²⁵⁵¹ Zvláštní provedení kropáče, nazývané Vycházková hůl Jindřicha VIII. Zbraň je dosud uchovávána v Toweru.

²⁵⁵² Štítův vyrobil pro Jindřicha VIII. Giambattista de Ravenna, o němž se mi nepodařilo zjistit nic bližšího.

Jsou dosud uchovávány v Toweru.

²⁵⁵³ Bílá tvrz (White Tower), donjon postavený Vilémem I. Dobyvatelem (1028–1087) v 80. letech 11. stol.

²⁵⁵⁴ Zbraň ukořistil Robert Devereux, hrabě z Essexu (1565–1601) v Cádizu během své výpravy r. 1596.

²⁵⁵⁵ Věžněna byla po dva měsíce r. 1554.

²⁵⁵⁶ Henry Percy, 8. hrabě z Northumberlandu, 2. baron Percy (1532–1585).

²⁵⁵⁷ James FitzGerald, 1. hrabě z Desmondů (asi 1570–1601), r. 1584 byl uvězněn v Toweru a zde zůstal do r. 1600, kdy byl převezen do Irska. Následujícího roku byl vrácen do Londýna, kde téhož roku zemřel.

²⁵⁵⁸ Sál dal r. 1236 postavit Jindřich III. (1207–1272).

²⁵⁵⁹ preciosissima] *opraveno* z preciossima

pulvinaribus auro intertextis ornatas una cum holoserico. Nota inprimis velum preciosum margaritis maximis decoratum aliudque velum maximum auro intextum.

Vesperis, cum iam plerique cubitum discessissent, venerunt Windischgracii²⁵⁶⁰ una cum Stadlero.

Die Saturni 8. Julii

Conduximus eques pro excursu Anglico. Stephanus Les[i]eur²⁵⁶¹ amandatus a domino Cecilio, secretario regni Anglici primario (ad quem e Bolonia²⁵⁶² a D. Neveille, legato Anglico,²⁵⁶³ habebamus literas commendatitias), cum bis in aedibus de me inquisivisset, ut me ad reginam deduceret, nec a familia certum responsum tulisset, frustra fuit.

Die Solis 9. Julii // [146r]

Mane navicula excurrimus in arcem Grenevicz, locum natalitium et sedem Reginae 4 mil. Londino distantem.²⁵⁶⁴ Hic cum desiderio Reginae videndae teneremur, Monsieur Lesieur (qui eam ob causam a secretario Monsieur Cecilius ex mandato reginae²⁵⁶⁵ ad nos missus fuerat) nos convenit et 10. hora in aulam Reginae inque cubiculum, quod vocant Presenczkammer, deduxit, ubi multae illustres nobilesque personae,²⁵⁶⁶ dein etiam aulicae virgines albis argento intextis vestibibus ornatae (quae sua venustate et formae elegantia speculatorum oculos et animos quorundam ad se facile pertrahebant) egressum Reginae praestolabantur eam officii causa in templum deducturos [!].²⁵⁶⁷ Quae suo maiestatis fulgore corruscans et gemmis aliisque rebus preciosis ornata²⁵⁶⁸ praetereuntibus plurimis, inprimis cancellario, qui saccum auro intextum, cui fuerunt inclusa insignia regni et Equite Periscilidis, qui gladium praeferebat et sequente secretario Cecilio in conspectum multitudinis brachia utrinque extendens tamquam omnes amplexura prodiit, qua veniente

---

²⁵⁶⁰ Friedrich (†1649) a Christoph III. (†1628) z Windischgrätzu.

²⁵⁶¹ Stephen Lesieur (činný v l. 1586–1627), vyslanec Alžběty I. a Jakuba V. a I., působící mj. ve Florencii a dále v Praze, kde se s ním Valdštejn setkal 8. října 1603; r. 1614 se zapsal do památníku Jana Opsimatha (asi 1568 – po 1620), o němž Jaroslav HRUBANT, *Památník Jana Opsimata z let 1598–1620*, Maticе moravské 40, 1916, s. 123–130.

²⁵⁶² Boulogne-sur-Mer (Francie).

²⁵⁶³ Zřejmě Henry Neville (1564–1615).

²⁵⁶⁴ Palace of Placentia v Greenwich. Původní palác dal postavit Humphrey of Lancaster, 1. vévoda z Gloucesteru, 1. hrabě z Pembroke (1390–1447) pod názvem Bella Court. V l. 1498–1504 jej dal přestavět Jindřich VII. (1457–1509); tento palác dal zbořit Karel II. (1630–1685).

Na okraji strany: Grenevicz.

²⁵⁶⁵ ex mandato reginae] *dodatečně dopřáno*

²⁵⁶⁶ *Na okraji strany:* Notanda nobilium Anglorum humanitas erga peregrinos. Cum enim in aula essemus reginae, etiam ipsae illustres personae sponte nobis in loco cesserunt.

²⁵⁶⁷ deducturos] *správně deducturi*

²⁵⁶⁸ *Na okraji strany:* NB.

omnes procubuerunt in genua. // [146v] Cumque prius de adventu meo fuiisset edocta, statim ubinam essem et qua lingua loquerer,²⁵⁶⁹ inquisivit. Mox cognitum humaniter excepit dicens Anglice: „Adventus tuus mihi est gratus.“ Compellantem vero verbis prolixioribus ad finem patienter audivit clementissimoque responso dignata fuit se non nihil extenuans. Cum enim inter alia dixissem praesentiam longe superare famam, tunc interrupit verba mea,²⁵⁷⁰ invertit hac ratione: „Poenitebit Dominationem Vestram. Plura fortasse audivisti, quam videbis, quare in posterum noli tantum auribus dare.“

Antequam vero Reginam compellassem declarandae singularis clementiae causa, porrecta prius manu ad osculandum procumbentem in genua subito adlevavit. Hoc facto his verbis eandem sum allocutus:

Προσφώνησις in accessu²⁵⁷¹

„Serenissima atque Inclyta Regina et Domina Domina clementissima.

Cum // [147r] de consilio et voluntate meorum e pueritiae disciplina progressus nationes exteras perlustrare coepissem, nihil in votis et optatis magis haberi, quam ut, quod antehac maiores et cognati mei fecerunt,²⁵⁷² in florentissimum hoc Angliae regnum aliquando pedem quoque ponere simulque Tuam Maiestatem, quae non gloria modo, verum etiam admiratione totum orbem complevit coram intueri meaque illi servitia et obsequia humillima deferre mihi liceret. Eius igitur voti Dei opt[imi] max[imi] beneficio Tuaeque Maiest[atis] singulari clementia nunc me compotem esse factum summopere laetor et in maxima felicitatis parte repono, quod in conspectum Tuae Maiest[atis] admissus et ab ea tam clementer acceptus fuerim. Ea itaque, qua par est, animi submissione peto, ut ad numerum servorum suorum, quos sibi maxime devotos atque dicatos esse velit, me quoque adscribere mihi que suae faventiae Favonio clementer aspirare ne dedignetur. Precor etiam et opto, ut Deus opt[imus] Max[imus] Tuae Maiest[atis] thronum stabilire ac diuturnam adhuc illi lucis usuram et longam viridemque senectam concedere velit, quo regnum hoc, quod dum aliae orbis partes gravissimis bellorum tempestatibus agitentur, T[ua] M[aiestate] ad clavum sedente securum // [147v] et pacatum fuit, longiori adhuc pace et foelicitate frui, cumprimis autem ecclesiae, cuius

²⁵⁶⁹ et qua lingua loquerer] *dodatečně dopsáno*

²⁵⁷⁰ interrupit verba mea] *dodatečně dopsáno*

²⁵⁷¹ *Na okraji strany: Compellatio reginae in accessu.*

²⁵⁷² G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 74, pozn. 129 zmiňuje pobyt Valdštejnova strýce Hynka Brtnického z Valdštejna v Anglii. V dostupné literatuře o něm však není zmínka. Na Britských ostrovech však pobývali Valdštejnův příbuzný Karel st. ze Žerotína a jeho bratr Jan Diviš, viz O. ODLOŽILÍK, *Cesty z Čech a Moravy*, s. 256–259, 270–274. O Valdštejnově cestě *tamtéž*, s. 280–288.

T[ua] M[aiestas] est nutricia benignissima, per plurimos annos tranquilla halcyonia habere subditique, quorum salus T[uae] M[aiestatis] salete continetur, omnibus animi, corporis et fortunae bonis cumulati diutissime florere possint.“

Προσφωνησις in discessu

„Vehementer mihi, Serenissima Regina et Domina Domina mea clementissima, gratulor et maximum meae peregrinationis fructum mihi consecutus videor, quod pariter et clementiam singularem et sapientiam Tuae M[aiestatis] admirandam, quae constanti fama atque omnium sermone celebratur. Ego quoque nunc reipsa expertus fuerim et praesentiam longe superare famam cognoverim. Ac quod T[ua] M[aiestas] verisime illud comprobaverit sapientis, qui felicissimam tum rempublicam et malorum expertem fore dixit, cum divina quadam providentia potentia magna et prudentia cum iustitia in unum convenissent,²⁵⁷³ ut non abs re cum illa // [148r] Regina ad te, Reginam, maiestate tanta corruscantem dicere possim beatos esse servos illos, quibus liceat adspectu tuo et colloquio quotidie frui.²⁵⁷⁴ Sane verbis satis exprimere nequeo, quanti faciam illud, quod T[ua] M[aiestas] ex augustissimo suo fastigio sese demittens me hac clementia, qua me non dignabar, prosecuta fuerit, quo nomine perpetuo me meosque T[uae] M[aiestati] obligatos et obstrictos agnosco. Et quamvis neququam meo preconio T[uae] M[aiestatis] laudes commendabiliores efficere nec facibus solem illuminare possim. Erit tamen haec cura infixam animo meo sempiterno, ut quotandemcunque locorum venero, insignem illam T[uae] M[aiestatis] erga me clementiam depr[a]edicem, quo cunctis innotescat, quanta observantia T[ua] M[aiestatem] suscipiam, venerer et veluti numen aliquod e coelo delapsam colam. Quod superest, T[ua] M[aiestatem] denuo humiliter oro, ut albo suorum clientulorum me aggregare non gravetur et Deum opt[imum] max[imum], ut T[uae] M[aiestatis] vitam ad multos annos prorogare ecclesiaeque et populo Anglicano diuturnam incolumitatem, prosperitatem, felicitatem largiri dignetur.“

Absoluta oratione mea Latino sermone Regina respondit et // [148v] initio me compellans his verbis usa est. „Intellexi quod dominatio Vestra petierit literas, quas impetrabit,“ etc. [?]. Simul omnia in regno suo mihi aperta fore promisit litterasque commendatitias ad praecipuarum arcium praefectos et academiarum vicecancellarios nobis fieri curavit.²⁵⁷⁵

---

²⁵⁷³ Platón, *Zákony* 4,712a.

²⁵⁷⁴ 1 Král 10,8.

²⁵⁷⁵ Doporučující dopisy podepsal Robert Cecil.

Inde in templum precum caussa se contulit et per quadrantem aut tertiam horae partem ibi commorata in cubiculum suum cibi capiendi caussa reversa est. Ubi magnum numerum ministrorum jam aetate profectorum et togatorum rubras togas cum insignibus reginae habentium, cibos apportantium in cubiculum praesentiae vidimus. Mox virginem formae elegantis splendide vestitam cum nobili quodam procedentem, quorum uterque in humeris mantile gestabat,²⁵⁷⁶ quae primum in ingressu cubiculi, dein in medio, denique ad locum, ubi cibi erant appositi, in genua provoluta et quasi adorabunda cibos singulos inspexit singulisque, quos apportarant, praegustandos praebuit. His visis in publicum hospitium cum monsieur Leseur progressi sumus // [149r] ibique pransi sumus. Vesperi navicula Londinum rediimus.

Die Lunae 10. Julii

Mane circa horam 8. Londino exeuntes et Cantabrigiensem academiam²⁵⁷⁷ visuri venimus in arcem primo Thebault²⁵⁷⁸ 12 a Londino mil. sitam, aedificatam a thesaurario Gulielmo Cecilio,²⁵⁷⁹ quam nunc tenet filius eius, secretarius Reginae Robertus Cecilius. Arx haec apparatu suppellectileque sumtuosa, nec non etiam pluribus turribus caminisque singularibus est conspicua. In ingressu videtur intra duas columnas ad parietem fasciculus quidam instar botri involutus, singulari artificio ita constructus, ut praestante Regina uno ex loco vinum album, ex altero rubrum promatur. In eadem [!] ²⁵⁸⁰ conclavi depicti sunt Brasilienses in suo habitu. In medio horti fons est habens occultos canales plurimos, e quibus aqua prosiliens incautos astantes madefacit. Habet pyramidem altiorem ex alabastro, in cuius summitate Christus est. Nec procul inde horarum index ex alabastro factus. Ibidem videntur Angliae insignia circumdata auro periscilidi. In ascensu arcis fons videtur, in quo navicula // [149v] aquae innatans facta in formam navis Belgicae, machinis bellicis, vexillis velisque ornata. In primo conclavi scopulus est vel rupes (crottam ipsi vocant) ex variis lapillis iisque fere lucentibus, corallo, crystallo et omnis generis metallo confectum. Cuius apex viridis erat herbae, in eoque conspiciebantur mas et foemina tecti instar hominum sylvestrium aliaque animalia inter frutices obrepentia. Ad huius radicem

---

²⁵⁷⁶ cum nobili quodam procedentem, quorum uterque in humeris mantile gestabat] *dodatečně dopsáno*

²⁵⁷⁷ Univerzita v Cambridgi.

²⁵⁷⁸ Theobalds House (též Theobalds Palace). Nacházel se v Cedars Parku poblíž Cheshuntu severně od Londýna, než byl zničen r. 1650. Viz obsáhlou Groosovu poznámku, viz G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 80, pozn. 136.

Na okraji strany: Thebau[1]t, arx secretarii Angliae.

²⁵⁷⁹ William Cecil, 1. baron Burghley (Burleigh; 1520–1598), rádce Alžběty I., státní sekretář (1550–1553, 1558–1572) a od r. 1572 vrchní pokladník.

²⁵⁸⁰ eadem] *správně* eodem

hippocentaurus fuit ex aere factus ad fenestras columnae, quibus moles conclavis sustentabatur, a[r]borum corticibus insitae ita, ut quercus et pinus variissime representarent. Ibi nota elegantissimum caminum ex alabastrite²⁵⁸¹ et alium [!]²⁵⁸² ex albo nigroque marmore factum. In alio conclavi effigies Imperatorum a Julio Caesare usque ad Domiti[an]um vivis coloribus expressae. Effigies 12 Caesarum ex peculiari materia sculptae.²⁵⁸³ Globus terrestris 12 spithamas in peripharia continens. Aliquot Duces aurei velleris. Effigies sequentium Regum: Richardi // [150r] 3., Henrici 4., Eduardi 4., Henrici 5., 6., 7.²⁵⁸⁴ Ex altera parte depicti Johan d'Austrie,²⁵⁸⁵ Dux Parmae, comes d'Egmond, l'admiral de France, Prince de Conde, Dux Saxoniae. Depictae aliquot praecipuae urbes. Elegantissima mensa ex lapide Lydio. Aliud ambulacrum inferius, in quo depicta familias Ceciliorum et quid sub quolibet rege singulare egerint. In alio conclavi et altera domus parte sunt aulaeae preciosa. Varia suppellex ad lectorum ornatum, lectus auro intextus, lectus ex plumis struthionis, aulaeae ex stramine versicolori miro artificio facta. Tesserarum ludus, ex quo orbiculi ex auro et argento. Lucerna aurea. Coronatio Reginae Elisabethae ad parietem tabula depicta.

Alia tabula, cui haec adscripta:

„Vos Mariae praebete rosas de cordeque puro.

Illa ex Empyreo poma beata dabit.“

In huius domus tecto deambulacrum est amoenissimum, ex quo Turris Londinensis videtur. Ibidem est aquae ductus, per quem aqua derivatur in superiorem partem arcis, et inde in totam domum, ubi astronomica etiam quaedam est deambulatio. In alio conclavi est imago // [150v] Eduardi 6. cum hac inscriptione: „Eduardus VI. rex Angliae et fidei defensor in terra ecclesiae Anglicae et Hybernicae, immediate sub Christo servatore nostro caput.“

In alio conclavi depicta sunt insignia Comitum et Baronum Angliae et colore viridi undique pictae sunt tot arbores, quot in Anglia provinciae. Ab uniuscuiusque vero ramis dependent insignia comitum, Baronum, Nobilium, qui in ea domicilium habent. Notata sunt etiam singularia in qualibet provincia, ut si aliqua dives est pecorum, haec ipsa sunt adpicta. Si hoc vel illo fructu abundat, eum quoque ibidem notatum invenias.²⁵⁸⁶ In horto notabis lilia aliosque flores ex arbustis contextos. Ibidem videntur imagines Caesarum ex

---

²⁵⁸¹ alabastrite] alabastrito P

²⁵⁸² alium] *správně* aliud

²⁵⁸³ Také v tomto případě se jednalo o císaře od Caesara po Domitiana.

²⁵⁸⁴ Některé z těchto portrétů (Richarda III. a Jindřicha V., VI. a VII.) se od r. 1612 nacházejí v Hatfield House poblíž Hatfieldu, který začal Jakub VI. a I. užívat r. 1607 místo Theobalds House. Další obrazy zde zůstaly i poté.

²⁵⁸⁵ Don Juan de Austria (1547–1578), levoboček Karla V.

²⁵⁸⁶ invenias] *opraveno pravděpodobně z inspicias*

alabstride, inprimis est elegans piscina (jam exsiccata, cum antea 2 mil. aqua derivaretur) artificiosissima, ad quam 24 gradus ascenditur. Aqua namque plumbeis canalibus in altum ducebatur et ex ore duorum serpentum in dictam piscinam ferebatur. In huius angulis duobus duae molae lignae ad littus quasi fluminis rupi inaedificatae cernuntur. Tectum // [151r] ipsum historiis convenientibus aqueo colore depictum est, elegantissimo formice ornatum. Sub hac piscina area est, in qua statuae 12 Imperatorum ex albo marmore sunt factae.

Ex hac arce discedentes 9 adhuc mil. per multos pagos intermedios confecimus et venimus in oppidum Warein Essexia²⁵⁸⁷ situm. Hic leviter pransi et prope tertiam digressi 24 adhuc mil. maxima celeritate absolvimus et ingruentibus jam tenebris Cantabrigiam,²⁵⁸⁸ vulgo Cambricz dictam,²⁵⁸⁹ venimus.²⁵⁹⁰ Est autem Cantabrigia oppidum non tam magnitudine aedificiorum, quam academia et collegiis celebre. Est enim altera Angliae academia, alter oculus clarissimoque [!]²⁵⁹¹ bonarum literarum et pietatis officina, collegiis sedecim et pulcerrimis Musarum sacrariis (quibus singulis adiunctae sunt suae bibliothecae, aulae et ambulacra forinsecus) ornata, in quibus eruditissimi viri magno numero aluntur maximarumque artium scientia et linguarum cognitio ita florent, ut literarum, religionis et totius doctrinae fontes iure optimo censeantur, qui ecclesiae et reip[ublicae] hortos salutaribus aquis suavissime irrorant. // [151v] Latitudo urbis est grad[us] 52, long[itudo] 23.

Academiam hanc Cantaber Hispanus anno ante natum Christum 375. primum instituisse et Sebertus,²⁵⁹² orientalium Anglorum Rex, anno post Christum 630. restituisse perhibetur.²⁵⁹³ Primum collegium (S. Petri domum)²⁵⁹⁴ Hugo Balsham, episcopus Eliensis,²⁵⁹⁵ anno 1280. extruxit et dotavit. Aulam Clarensem²⁵⁹⁶ Reichardus Badew²⁵⁹⁷ ab Elisabetha Clara, Ultoniae comitissa,²⁵⁹⁸ adiutus anno 1326. Maria de S. Paulo, Penbrochiae Comitissa,²⁵⁹⁹ anno 1343. Aulam Penbrochiensem.²⁶⁰⁰ Collegium Corporis

---

²⁵⁸⁷ Ware v Hertfordshire.

²⁵⁸⁸ Cambridge v Cambridgeshire. *Na okraji strany*: Cantabrigia.

²⁵⁸⁹ dictam] dicta P

²⁵⁹⁰ Pro následující popis Cambridge srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 373–374.

²⁵⁹¹ clarissimoque] *správně* clarissimaque; clarissimaque P

²⁵⁹² Sebertus] Gebertus P

²⁵⁹³ Jedná se o smyšlenky, jež měly doložit starobylost univerzity.

²⁵⁹⁴ *Na okraji strany*: Collegia Cantabrigiae 16 sunt. 1. D. Petri.

²⁵⁹⁵ Hugh de Balsham (†1286), biskup v Ely od r. 1258.

²⁵⁹⁶ *Na okraji strany*: 2. Clarense.

²⁵⁹⁷ Richard Badew (†1361), vicekancléř a kancléř univerzity v Cambridgi.

²⁵⁹⁸ Elizabeth de Clare, 11. lady z Clare (1295–1360).

²⁵⁹⁹ Mary de St Paul, hraběnka z Pembroku.

²⁶⁰⁰ *Na okraji strany*: 3. Bembrochiense.

Christi²⁶⁰¹ societas fratrum corporis Christi anno 1344. Joannes Crandensis²⁶⁰² anno 1354. aula[m] Trinitatis.²⁶⁰³ Edmundus Gonevile²⁶⁰⁴ anno 1348. et Joannes medicus nostro tempore Gonevilli et Caii²⁶⁰⁵ collegium.²⁶⁰⁶ Henricus VI., rex Angliae, collegium Regium²⁶⁰⁷ 1441., cui sacellum adiunxit, quod pulcherrima inter orbis aedificia suo iure sibi locum vindicat. Margarita Andegavensis,²⁶⁰⁸ eius uxor, collegium Reginale²⁶⁰⁹ anno 1448. Eodemque tempore Joannes Alkokus,²⁶¹⁰ Episcopus Eliensis, coll[egium] Jesu.²⁶¹¹ Robertus Woodlarke²⁶¹² 1459. aulam // [152r] S. Catharinae.²⁶¹³ Margarita Richmondia, regis Henrici 7. mater,²⁶¹⁴ Christi et Joannis collegia²⁶¹⁵ circiter annum 1506. Thomas Awdley,²⁶¹⁶ Angliae cancellarius, collegium Magdalena²⁶¹⁷ quod D. Christophorus Wrey, summus Angliae justitiarius,²⁶¹⁸ et aedificiis, et possessionibus adauxit. Collegium Trinitatis²⁶¹⁹ Henricus 8. anno 1546. D. Gualterus Mildmaius,²⁶²⁰ Eques auratus et Regiae Maiestatis ab intimis consiliis,²⁶²¹ collegium Emmanuelis²⁶²² modo extruxit. Accessit his novum collegium vel potius palatium Sidnei.²⁶²³

Habent haec collegia redditus²⁶²⁴ amplissimos adeo, ut septem circumquaque mil.²⁶²⁵ obtineant. Sunt et alii ibi, qui suis sumtibus vivunt, verum non admittuntur, nisi Comitum et Baronum filii aut nobilium primogeniti. Habent etiam, quem vocant Seneshallum,

²⁶⁰¹ *Na okraji strany: 4. Corporis Christi.*

²⁶⁰² John z Crawden. Ve skutečnosti zakladatelem nebyl on, ale William Bateman (asi 1298–1355), norwichský biskup od r. 1344. Crawden založil pouze hostel pro studenty – mnichy z Ely, kde byl Crawden převorem, a Bateman tento hostel koupil pro kolej sv. Trojice.

Crandensis] Grandensis P

²⁶⁰³ *Na okraji strany: 5. Trinitatis.*

²⁶⁰⁴ Edmund Gonville (†1351).

²⁶⁰⁵ Caii] Gaii P

²⁶⁰⁶ *Na okraji strany: 6. Gonevilli et Gaii.*

²⁶⁰⁷ *Na okraji strany: 7. Regium.*

²⁶⁰⁸ Markéta z Anjou (1430–1482).

Andegavensis] Andagavensis P

²⁶⁰⁹ *Na okraji strany: 8. Reginale.*

²⁶¹⁰ John Alcock (†1500), biskup v Ely od r. 1486.

²⁶¹¹ *Na okraji strany: 9. Jesu.*

²⁶¹² Robert Woodlark (Wodelarke), provost Královské koleje v Cambridgi v l. 1452–1479.

²⁶¹³ *Na okraji strany: 10. Catharinae.*

²⁶¹⁴ Margaret Beaufort, hraběnka z Richmond a Derby (1443–1509).

²⁶¹⁵ *Na okraji strany: 11. Christi. 12. Joannis.*

²⁶¹⁶ Awdley] Avodley P

Thomas Audley, 1. baron Audley z Waldenu (asi 1488–1544).

²⁶¹⁷ *Na okraji strany: 13. Magdalena.*

²⁶¹⁸ Christopher Wray (1524–1592).

²⁶¹⁹ *Na okraji strany: 14. Trinitatis.*

²⁶²⁰ Walter Mildmay (†1589).

²⁶²¹ consiliis] consiliarius, *opraveno z consiliis P*

²⁶²² *Na okraji strany: 15. Emmanuelis.*

²⁶²³ Stavba začala r. 1595 a pro studenty byla kolej otevřena r. 1598. *Na okraji strany: 16. Cidnei.*

²⁶²⁴ *Na okraji strany: Reditus collegiorum.*

²⁶²⁵ mil.] millia P

dispensatorem domus, qui providet de victu. Praefecti horum collegiorum²⁶²⁶ magnificentissime vivunt, in conviviis suis magno famulorum satellitio stipati opipare tractantur. Seniores in his collegiis²⁶²⁷ dicuntur socii, quos si contingat abire, collegium centum libris Anglicis seu 333 coronatis donatos dimittit. Professores²⁶²⁸ vix tricies in anno legunt, sed doctissimas et accuratissimas habent lectiones. Juniores, qui nondum // [152v] gradum susceperunt, aperto capite viso magistro gradum adepti in area collegii ambulare tenentur.

Principem vero totius academiae locum obtinet Comes Essexius, qui suum vicecancellarium²⁶²⁹ habet, isque annuatim eligitur et quocumque locorum eat, pedellis 5 (Oxfordienses 6 habent) cum massis argenteis deauratis praeerantibus honoratur. Hi pedelli²⁶³⁰ inter armigeros²⁶³¹ censentur et 200 libras Anglicas annuatim habent. Incendunt togati, sericati quidam etiam torquati (ut Oxonienses).

Caeterum percommode accidit, ut eo ipso tempore, quo promotiones annuarias (comitia ipsi vocant) celebrari solebant, adventaremus. Habent enim varias distinctiones graduum.²⁶³² Primum enim fiunt sophistae minores, inde sophistae maiores, quos excipiunt bac[c]alarii, qui septimo post anno magisterii²⁶³³ gradu (quem ipsi adeo magnificiunt, ut eum quoque illustribus personis convenire putent, adeoque nobilium loco numeroque magistros habeant neminemque ad suas congregationes, nisi titulo hoc insignitos admittunt) digni judicantur. // [153r] Post, ubi totos 12 a magisterii gradu suscepto annos theologiae candidati fuerunt, doctorae insignibus decorantur.

Promotor pater, promotus filius vocatur. Sunt autem duo dies promotionibus²⁶³⁴ destinati. Primo die professores singulatim peculiaribus auditoribus lectionem quandam extraordinariam mane habent, in qua optima et exquisitissima quaeque collecta proponunt. Pomeridianum tempus disputationibus et declamationibus candidatorum assignatur. Qui praeest disputationibus, moderator vocatur, qui summam disputationis primum exponit, quid in controversiam venit, explanat, post finita disputatione sententiam definitivam adfert et certis argumentis confirmat praecipuaque adversariorum argumenta convellit et evertit. Caeterum, quae primo actus huius solennis die facta sint, non vidimus, cum sole jam sub

---

²⁶²⁶ *Na okraji strany:* Praefecti collegiorum.

²⁶²⁷ *Na okraji strany:* Seniores collegiorum.

²⁶²⁸ *Na okraji strany:* Professores academici.

²⁶²⁹ *Na okraji strany:* Vicecancellarius.

²⁶³⁰ *Na okraji strany:* Pedelli.

²⁶³¹ armigeros] *opraveno z argeros*

²⁶³² *Na okraji strany:* Gradus Promotion[um].

²⁶³³ *Na okraji strany:* Magistri.

²⁶³⁴ *Na okraji strany:* Processus in promotionibus faciendis.

occasu demerso istuc appelleremus. Audivimus tamen mirabilem concertationem inter professores fuisse, quorum unus serio patres ante ascensionem Christi non in coelis, sed alio loco fuisse contenderat, qui tamen sequenti die ab altero moderatore // [153v] verbosa oratione publice fuit confutatus.

Die Martis 11. Julii

Mane vicecancellarium Robertum Some²⁶³⁵ in collegio D[ivi] Petri accessimus, a quo perhumaniter excepti et postea in locum, in qua promotio doctorum habebatur, deducti sumus. Hoc collegium D[ivi] Petri coeteris est antiquius. In inferiori parte versus aliquot egregios parieti ascriptos legimus,²⁶³⁶ veluti: „Partus dant similes usura et vipera foeda.“

Item:

„Laus pueris doctrina, decus florentibus annis.

Solamen senio perfugiumque malis.

Nobilis hic vere, vere si nobilis ullus,

qui sibi principium nobilitatis erat.

Prosunt, si moderere duo lectusque cibusque

haec te debilitant, ni moderere duo.

Proximus ille Deo, qui paret recta monenti.

Dignus et ille Deo, qui sibi recta sapit.“

Bibliotheca est ibi prae coeteris insignis.²⁶³⁷ Inde vidimus mane 4 doctores theologiae promoveri, // [154r] qui rubra candida pellicea veste induti in medium prodibant.²⁶³⁸

Promotor seu pater eos primum conscendere iussit cathedram, quae designat docendi auctoritatem. Deinde imposuit pileos nigros, planos, quadratos, quae designant libertatem.

Tum explicavit illis librum, qui denotat theologiam veritatem. Postremo osculo illos amplexus est, quod significat pacem, concordiam mutuum et animorum coniunctionem.

Tertio dedit illis annulos, quae dignitatem officii demonstrant.

(Haec postposita priori loco anteposenda.)²⁶³⁹

---

²⁶³⁵ Robert Soame (1542–1609), r. 1589 stanul v čele koleje sv. Petra (Peterhouse), vicekancléřem se stal v l. 1590, 1591, 1599 a 1608. V této funkci také zemřel.

²⁶³⁶ Místnost se nazývala Stone Parlour, r. 1870 byla spojena s několika dalšími v současný Combination Room. Zachovaly se portréty, ne však verše nacházející se původně pod nimi, které Valdštejn přepisuje. O jejich dalším přepise od Williama Colea viz G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 94, pozn. 150.

²⁶³⁷ Významnou část jí tvoří knihy odkázané Andrewem Pernem (asi 1519–1589), děkanem katedrály v Ely a předchůdcem Roberta Soamea v čele Peterhouseu.

²⁶³⁸ *Na okraji strany: Ceremoniae creandi doctores theologiae.*

²⁶³⁹ (Haec postposita priori loco anteposenda.)] *dodatečně dopsáno*

His ad finem perductis disputari coeptum est.²⁶⁴⁰ Respondentis vices obibat doctus quidam iuvenis, unus ex iis, qui eodem die magisterii gradu ornandi essent. Hic eleganti oratiuncula praemissa primum themata theologica (quae duo duntaxat erant, nempe de modo praesentiae Christi in coena et iustitia, qua fideles iustificantur) explicabat, quae ab adversariis praecipue obiici solent, refellebat. Sententiam quoque suam carmine impresso auditoribus afferri curabat. Hoc peracto promotor primum seu pater, deinde jam creati doctores, eius filii, argu[mentum] contrarium defendentia // [154v] opponebant, qui ubi cancellos disputationis transilire vel a materia proposita nonnihil exorbitare videbantur, a moderatore, qui auctoritatem suam interponebat, in viam reducebantur et ne rhetoricis hastis pugnarent aereque verberarent, admonebantur.²⁶⁴¹

Quae cum a 10. hora ad primam usque durarent, moderator praecipua argu[menta] retexere, sententiam veram certis aphorismus determinare et confirmare coepit. Inde cum finem jam huic dissertationi videretur impositurus, hesternae disputationis capita in medium protulit et gravissime in collegam suum (qui doctores hos novos crearat) invectus eius opinionem de patribus infirmavit,²⁶⁴² argu[menta] ab ipso in medium allata labefactavit tantoque zelo remegit, ut alter²⁶⁴³ non mediocri pudore suffusus fuerit et fortasse respondisset, si temporis angustia non fuisset circumscriptus.

Caeterum cum impransi ad tertiam permansissemus, vicecancellarius nos domum secum abduxit et prandium satis lautum nobis parari curavit. Interim dum nos corpora reficimus, // [155r] suavissimo animorum pastu se oblectant, qui magisterii gradum mox erant suscepturi. Jucundas enim et perutiles disputationes interim habebant, inprimis vero ex opponentibus quidam erant, quem praevaricatorem vocant, qui argu[menta] suorum fatetiis et salibus haud insulsis respondentem pariter eludebat et erudiebat. Quae cum aliquo usque protracta fuissent, promotio tandem magistrorum (qui lyripipia gestabant) subsecuta est. Horum numerus ad centum et quinquaginta tum temporis excurrebat. Formulam, qua singuli magistri inaugurantur, operae precium duximus hic adscribere, quae ad verbum ita sonat:²⁶⁴⁴

„Magister, incipe ad oppositum, pone manum in manum magistri et fac fidem de servando statuta, privilegia, consuetudines huius universitatis approbatas. Pone manum

---

²⁶⁴⁰ *Na okraji strany*: Modus disputationum.

²⁶⁴¹ *Na okraji strany*: Hic moderator cum uno alterum oppugnasset, „Noli,“ inquit „pugnare cum illo hastis rhetoricis, sed confodias eum pugione dialectico.“

²⁶⁴² *Na okraji strany*: Nota de eclipsi.

²⁶⁴³ Byl jím John Overall (1559–1619), profesor teologie v Cambridgi, děkan katedrály sv. Pavla (1601–1614) a biskup v Coventry a Lichfieldu (1614–1618) a v Norwichi (1618–1619).

²⁶⁴⁴ *Na okraji strany*: Formula creandi magistros.

super leibrum, item praesta iuramentum, quod praestitit olim magister in sua persona, praestabis tu in tua. Sic te Deus adiuvet in Jesu Christo // [155v] quaestionem determinabis in aurem magistro sedendo. Exeito.²⁶⁴⁵

Toto actu finito vicecancellarium ad collegium D[ivi] Petri prosecuti sumus, ubi convivium, cui foeminae etiam intererant, apparatus fuit. Solent autem in iis collegiis convivia celebrari, in quibus unus ex promotis moratur, unde in tanta multitudine candidatorum prope singula collegia convivia singula peragebant. Hic magnifice (ut Angli peregrinos solent) excepti et perhumaniter tractati, domum nos recepimus.

Die Mercurii 12. Julii

Hunc diem videndis collegiis impendimus.

Primum ingressi sumus collegium Trinitatis,²⁶⁴⁶ quod omnium est amplissimum. In eo domus est adhuc Eduardi tertii, qui per integram hyemem hic habitavit cum coniuge. In sacello, ubi preces et conciones habentur, hoc legitur epitaphium:

„Christophoro Morle, huius collegii quondam socio, posuit Joannes Slede, ibidem quondam socius. // [156r]

Squallet scena, silent linguae²⁶⁴⁷ nec Musica garrit.

Delicium, ut nostrum Morlius interiit.

Sed non interiisti oculis, ore, auribus haeres

nosque aimus linguae, musica, scena tibi.

Plaudite, cui talis transacta est fabula vitae,

posteritas semper quam facit esse novam.²⁶⁴⁸

Wilhelmus Alabaster²⁶⁴⁹ deflevit.

Obiit anno Domini 1596. 18. April[is].“

Supra pulpitem et Biblia haec notata invenias:

„Beaumontus²⁶⁵⁰ praeses dedit atque volumina sacra

Duntaxat voluit vetuitque papistica ferre.“

---

²⁶⁴⁵ Jedná se o zkrácenou verzi přísahy, používané při větším počtu kandidátů. Pro další podrobnosti viz G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 100, pozn. 156.

²⁶⁴⁶ *Na okraji strany: Collegium Trinitatis.*

²⁶⁴⁷ [linguae] lingetae (sic) P

²⁶⁴⁸ Žádná díla od Christophera Morleyho nejsou známa a epitaf patrně zanikl při rekonstrukci na počátku 18. století.

²⁶⁴⁹ William Alabaster (1567–1640), básník, dramatik a autor náboženské literatury.

²⁶⁵⁰ Robert Beaumont (†1567), reférmátor, od r. 1561 stál v čele koleje sv. Trojice. Stal se vicekancléřem univerzity r. 1564 a 1566 a v této funkci také zemřel.

Aemulationem mutuam exercent hoc et S. Joannis collegium²⁶⁵¹ propter pratum quoddam. Regina tamen pro collegio Trinitatis pronunciavit.²⁶⁵²

Post vidimus collegium S. Joannis, cuius praefectus olim fuit clarissimus et summae eruditionis theologus Witakerus,²⁶⁵³ cui etiam in sacello positum est monumentum cum hac inscriptione:

„Hic situs est doctor Witakerus olim,
Scripturae interpres, quem ornabat gratia linguae
judicii acies et lucidus ordo memorque
pectus²⁶⁵⁴ et invictus labor et sanctissima vita.
Una sed enituit virtus rarissima tantas // [156v]
ingenii inter opes submissio candida mentis
huius gymnasii super annos octo. Magister
providus et recti defensor et ultor iniqui.“

Adiunctum est huic collegio pratum et ambulacrum amoeniss[imum] et elegantiss[imum].

Inde contubimus nos in collegium Magdalenae.²⁶⁵⁵ In ingressu ante januam supra parietem est scriptum: „Garde²⁶⁵⁶ ta foy.“²⁶⁵⁷ Prope est castellum exstructum olim a Canuto, rege Danorum, sed iam dirutum. Ex hoc castello videtur episcopatus Eliensis, 10 inde mil. remotus. Prope hoc castellum est locus justitiae, quo ex toto comitatu confluent. Nec procul hinc turris, in quo captivi compedibus illigati interim detinentur. Inde in collegium novum seu Cydnei,²⁶⁵⁸ quod est elegans admodum et aulam habet egregiam et magnificam.

His visis in nostro hospicio prandium, ad quod a novo quodam doctore fueramus invitati, cum vicecancellario sumsimus.

A meridie vidimus collegium Emanuelis,²⁶⁵⁹ quod satis quoque elegans est, ubi in bibliotheca videtur thema Wolfii, Groecis literis et numeris factum. Ibidem Officia

---

²⁶⁵¹ *Na okraji strany:* Collegium Joannis.

²⁶⁵² Spor byl veden od r. 1599 o ostrov Garret Hostel Green. Rozhodnutí Alžběty I. spor neukončilo, kolej sv. Trojice jej měla plně v držení až od r. 1612. Ostrov již neexistuje, na jeho místě dnes stojí Wrenova knihovna.

²⁶⁵³ William Whitaker (1548–1595) kalvinistický teolog, od r. 1587 v čele koleje sv. Jana.

²⁶⁵⁴ Pectus] Pactus P

²⁶⁵⁵ *Na okraji strany:* Collegium Magdalenae

²⁶⁵⁶ GARDE] GRR de (sic) P

²⁶⁵⁷ Motto se nenachází nad vchodem, ale nad branou z hlavního nádvoří směrem k Pepysově knihovně. (Pojmenována podle Samuela Pepyse, 1633–1703.) Erb i motto byly převzaty od rodiny Thomase Audleyho, zakladatele, resp. obnovitele koleje sv. Magdalény r. 1542.

²⁶⁵⁸ *Na okraji strany:* Collegium Cynaei.

²⁶⁵⁹ *Na okraji strany:* Collegium Emmanuelis.

Ciceronis statim post inventionem // [157r] typorum excussa.²⁶⁶⁰ Inde collegium Christi.²⁶⁶¹ Est elegantissimum pomarium, in sacello pluteus est aquila aenea.²⁶⁶²

Postremo (neglectis reliquis vulgaribus) collegium Regium²⁶⁶³ coeteris splendidius intravimus. Foris videre licet in pariete picta insignia omnium collegiorum.²⁶⁶⁴ Sed sacellum imprimis est elegans et vere regium, palatii instar aedificatum, insignis longitudinis 150 pass[uum] imaginibus lucidum.²⁶⁶⁵ Adiuncta est bibliotheca, ubi notandus liber Psalmorum 5 spith[amas] longus, allatus a comite Essexiae, de Cales Males²⁶⁶⁶ prope fretum Herculeum, ubi brevissimus est traiectus ex Hispania in Africam. In primo folio hi versus sunt scripti:

„Quid tu, quaeso, liber? Cuius? [?] Hispanus, at unde?

Gadibus a laceris, hostis? At hospes ego.

Tunc hospes, quae te sors nostris appulit oris?

Bellica quis bellum hoc gesserat? Angla cohors.

An scripto narras gesti praeconia belli?

Anglorum potius non meus iste labor.

Ingleis quale meum (fateor nam vera) volumen.

Non ferat, ut pangat tot bene gesta capax. // [157v]

Quo duce, dic, saltem, nullus te Cantaber audit!

Hoc etiam patria vel renuente loquar.

Cui non audita est Gandensis fama ruinae?

Cui non Hispanis illa tremenda manus?

Hispanis laudanda manus, quam duxerat heros

usque Herculeas Hercule maior aquas.

Ille (sed in dicto designat nomine virtus)

Anglicae magnus plebis amorque comas.²⁶⁶⁷

---

²⁶⁶⁰ Jedná se o vydání z Mohuče r. 1465. Výtisk původně patřil Arturu Tudorovi (1486–1502) a na první stranu každého svazku byl kolem r. 1500 namalován jeho erb.

²⁶⁶¹ *Na okraji strany*: Collegium Christi.

²⁶⁶² Tento řečnický pult pochází z 15. století

²⁶⁶³ *Na okraji strany*: Collegium regium.

²⁶⁶⁴ G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 104, pozn. 167 to nepovažuje za pravděpodobné. Patrně se jednalo o erby zakladatele Jindřicha VI. (1421–1471) nebo donátorů.

²⁶⁶⁵ Ve skutečnosti asi 90,2 m.

²⁶⁶⁶ Robert Devereux, hrabě z Essexu (1565–1601) z Cádizů během své výpravy r. 1596. Kniha původně patřila Jerónimu Osórioovi (1506–1580), biskupovi v Silves v dnešním Portugalsku.

Calez] Galez P

²⁶⁶⁷ comas] comes P

Qui vertice omnes et celso vertice supra est,
 continet Hispanas Gade ruente minas.
 Atque hinc exuvias Anglo asportante superbos.
 De templi spoliis pars ego parva fui.
 Sic precor et patriam quamvis male transferat Anglus
 Indas, quas avidus jactat Iberus opes.
 Verum hic te posuit quis? Cur et quando locavit?
 Mecum Faldonis cum sociis socius.
 Ut fierem insignis monumentum insigne triumpho
 alter ab eversa Gade November erat. // [158r]
 Jamque potens Phoebus ter ter triciesque redacto
 sceptrum, quod longum gestat et Elisabeth.
 At quid vincla volunt? Ne²⁶⁶⁸ ut quo discedere possit.
 En fixa est pateri dura catena meo.
 Ast haec mi patria est, fueram, quod Cantaber ante.
 Nunc quoque sum verso nomine Cantabricus.
 Quam prius haud potuit retinere Hispanicus orbis
 parvula regalis bibliotheca tenet.
 Tantum nunc metuo, ne quid me evisceret Anglus.
 Quod pietas Anglis fausta, quod opto, vetet.
 Parcite vos igitur (satis olim vulnera sensi)
 nudam captivi dilacerate cutem.“

In hac bibliotheca sunt quattuor distincta conclavia. Superior pars huius collegii est plumbo tecta et elegantissimis columnis utrinque ornata.

Vespero coenavimus apud vicecancellarium privatim.

Die Iovis 13. Julii

Mane circa nonam Cantabrigia discedentes transivimus pagum Gormonchester // [158v]
 8 a Cantabrigia mil. in provincia et agro Huntingondesi.²⁶⁶⁹ Vicus hic maximus est et
 agricultura celebratissimus, campo patenti, soluto et ad solem reclivi [!]²⁶⁷⁰ positus.
 Nullum perhibetur in Anglia oppidum, quod plures habeat strenuos colonos et plura

²⁶⁶⁸ ne] *dodatečně dopsáno*

²⁶⁶⁹ Godmanchester poblíž Huntingdonu v Cambridgeshire. Skutečná vzdálenost od Cambridge je asi 25 km.
 K popisu obou měst srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 382–384.

²⁶⁷⁰ reclivi] *správně reclivo*

exerceat aratra. Reges enim Angliae hac²⁶⁷¹ itinerantes olim centum octuaginta aratris rustica quadam pompa eductis excepisse se gloriantur.

Hinc in comitatus huius praecipuum oppidum Hutigondiam²⁶⁷² venimus 12 a Cantab[rigia] mil. tam situs fulgore, quam sui decore, tam paludum vicinitate, quam ferarum et piscium fertilitate, vicinis oppidis longe praeeminens. Hic leviter pransi sumus. Hinc longe versus septentrionem ascendentes 16 mil. confectis venimus in arcem Fortigen.²⁶⁷³ Arx haec vetustissima, planitie ingenti et pratis amoenissimis maxime spectabilis, fluvio etiam Avona²⁶⁷⁴ arcem et prata circumiacentia alluente amoenissima. In hac arce captiva fuit detenta Maria Stuarda, Scotiae regina, et postea cum deprehenderetur rea criminis // [159r] I[a]esae maiestatis, sententia totius Angliae capitis damnata et securi percussa est. Vidimus atrium inferius, in quo executio facta, et superius, in quo sententia prolata, conclave item, in quo captiva latuit. Ante eam supplicio fuit affectus dux Norfolciae, qui singulis vesperis ad eam commeare solebat non sine suspicione.²⁶⁷⁵ Inde 6 adhuc mil. confectis Stanfordum²⁶⁷⁶ venimus, oppidum in comitatu Lincolniensi situm e saxo structili (unde etiam nomen²⁶⁷⁷) aedificatum, frequens et variis immunitatibus ornatum muroque firmatum.

Hic pernoctavimus.

Die Veneris 14. Julii

Excurrimus 1 a Stanford mil. in arcem Burgle,²⁶⁷⁸ aedes thesaurarii Guilelmi Cecillii,²⁶⁷⁹ qui scalas, quibus ad honores ascendit, aliis removisse dicitur. Eo, quod ex scholastico gradu ad hanc dignitatem evectus, postea vetuit, ne quis literatus admitteretur. Caeterum hae aedes sunt speciosissimae, ex lapide quadrato extractae. Ante introitum ipsius arcis longissimum est deambulacrum, arboribus utrinque artificiose positis ornatum. Hortus sumptuosus muro undique inclusus. Extra hortum // [159v] in arcem eundo videtur piscina pulcherrima et culina magna ac regio apparatus conveniens. Atrium ingens, cuius tectum in

---

²⁶⁷¹ hac] hoc P

²⁶⁷² Huntingdon v Cambridgeshire.

²⁶⁷³ Hrad Fotheringhay. Z celé stavby se zachovaly jen trosky.

Na okraji strany: Fortingen arx, in qua regina Scotiae decapit[at]a fuit.

²⁶⁷⁴ Ve skutečnosti Nene.

²⁶⁷⁵ Thomas Howard, 4. vévoda z Norfolkku (1536–1572), byl popraven 15 let před Marií Stuartovnou (1542–1587) za podíl na Ridolfiho spiknutí. Žádné Howardovo osobní setkání s Marií Stuartovnou není doloženo.

²⁶⁷⁶ Stamford v Lincolnshire.

²⁶⁷⁷ Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 410.

²⁶⁷⁸ Burghley House. Zámek byl postaven v l. 1558–1587. *Na okraji strany:* Burgle arx secretarii.

²⁶⁷⁹ William Cecil, 1. baron Burghley (Burleigh; 1520–1598), rádce Alžběty I., státní sekretář (1550–1553, 1558–1572) a od r. 1572 vrchní pokladník.

formam fornicis artificiose factum, in quo effigies sunt Medae et Jasonis, Hectoris²⁶⁸⁰ et Cassandrae. Ascendendo videntur insignia et nomina aliquot Equitum aureae periscilidis. In quodam conclavi caminus est instar speculi ex marmore lucidissimus, in quo vicini pagi, campi, arbores turresque altiores naturali quadam repercussione fenestris apertis distincte perspiciuntur. In cubiculo quodam lectus Indico artificio elaboratus velo auro intertexto ornatus. Camini omnes ex lapide excavato, forma columnari. In uno loco 6 sunt coniuncti, qui fulciunt domum.²⁶⁸¹ Prope culinam est aquaeductus insignis. Aqua ibi e longinquo per canales in altum locum educitur. Ex ambulacro vel galeria plumbo cooperta est amoenissimus prospectus.

Ex hac arce discedentes ad meridionalem et occidentalem Angliae // [160r] partem nos convertimus. Praeterimus arcem per Colliquester²⁶⁸² 2 a Steinfort mil. Inde in pagum Kertingen²⁶⁸³ 16 a Steinfort mil., ubi pransi sumus. Inde 10 mil. confectis venimus in arcem Holdenboy (alii Holbrunnam vocant)²⁶⁸⁴ in agro Northamptonensi sitam, arcem pulcherrimam et magnificentissimam, quam ex antiqua Holdenbeiorum stirpe oriundus clarissimus eques Christophorus Hatton²⁶⁸⁵ regiae maiestatis a consiliis sanctoribus et magnus Angliae cancellarius construxit, qui etiam in ea diem suum obiit. Aedes habent hae plurima conclavia et fenestras, quamvis non inhabitentur.²⁶⁸⁶ Ante ingressum 4 gradus ascendendo sunt duae pyramides et porta sua mole superba. Per hanc intransibiles apparet atrium per quod <apparet> itur in²⁶⁸⁷ palatium interioris arcis. In interiori atrio super portam hi leguntur versus:

„Eripuit²⁶⁸⁸ sors vitam mihi, sors altera reddit,
haec loca, quae veteri rudere structa vides.²⁶⁸⁹
Aeternos vivat magna Elisabetha per annos,
quae metam grato laeta labore beat.“ // [160v]

In conclavi quodam tres sunt pyramides altiores, ad quas depicta insignia et nomina Comitum et Baronum nobiliumque in hac provincia domicilium habentium. Sub insigniis

---

²⁶⁸⁰ Hectoris] Hecoris P

²⁶⁸¹ *Na okraji strany*: Notandum in Anglia in arcibus caminos instar columnarum esse aedificatas.

²⁶⁸² Collyweston v Northamptonshire.

²⁶⁸³ Kettering v Northamptonshire.

²⁶⁸⁴ Holdenby (Holmby) House. Holborn byl název Hattonova sídla v Londýně a zde také zemřel.

Na okraji strany: Holbrunna arx consiliarii cuiusdam reginae.

²⁶⁸⁵ Hatton] Halton P

²⁶⁸⁶ inhabitentur] inhabitantur P

²⁶⁸⁷ in] *dodatečně dopsáno*

²⁶⁸⁸ Eripuit] *opraveno z Eripit*

²⁶⁸⁹ Verše odkazují na transakce mezi Hattonem a Alžbětou I., o nichž G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 114, pozn. 180.

reginae: „Semper eadem.“ Ad insignia Hattoni: „Tandem si.“²⁶⁹⁰ Sunt in hac arce camini artificiosi et multi precii. Ad horum unum Apollo, novem Musae, Pallas, Mercurius lapide excisi videntur, quatuor utrinque columnae; ad alium Jupiter aquilae insidens cum 7 artibus liberalibus. Insignia ibidem D. Leicester, „droict et loyal“.

Prope hanc arcem est villa nobilis cuiusdam Serdiani de Penser,²⁶⁹¹ qui 20 000 ovium dicitur habere.²⁶⁹²

Ex hac arce digressi sub occasum solis 4 adhuc mil. confecimus et venimus Northampton, moenibus inclusum oppidum,²⁶⁹³ e quibus spaciosa planities circumquaque oculis subiicitur. Ad occasum castrum habet vetustum.²⁶⁹⁴ Luctuosum hic commissum fuit praelium anno 1460,²⁶⁹⁵ quo divulsa per seditionem Anglia, Richardus Nevillus Warwicensis²⁶⁹⁶ comes Henricum sextum regem // [161r] captivum abduxit.

Die Saturni 15. Julii

Hinc mane exeuntes 8 mil. a Northampton transimus Torcestriam, olim Trioptium dictam,²⁶⁹⁷ via nemorosa. Prope hoc oppidum singularis venationis locus, in quo arbores instar cubilium constructae.²⁶⁹⁸ In hac Torcestina dicunt esse viam praetoriam Romanorum, quae tribus fluviolis interscindatur, quorum maior ultra oppidum alii duo minores sint in oppido ipso, qui licet admodum sint tenues. Eos tamen perennes credunt esse incolae. Lignum in unum horum fluviorum coniectum successu temporis lapidescere dicitur.

Inde pergentes per 8 mil. venimus Brakele,²⁶⁹⁹ ubi prandium sumpsimus. A meridie nonnihil a via per 6 mil. deflectentes venimus in arcem Wodstok,²⁷⁰⁰ ubi sunt aedes regiae, magnificentiae plenae, ab Henrico primo extractae, qui etiam vivarium amplissimum saxeo muro incinctum adiunxit, quod primum in Anglia fuisse scribunt. Sita haec est²⁷⁰¹ arx in valle pratis rivuloque per ea luxuriante amoenissima, loco tamen editiori ita, ut hinc

²⁶⁹⁰ Osobní motta Alžběty I. a Christopera Hattona.

²⁶⁹¹ John Spencer (asi 1549–1600) zemřel 9. ledna toho roku. Jeho synem byl Robert, později 1. baron Spencer z Wormleightonu (1570–1627).

²⁶⁹² G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 115 přepisuje počet ovčí 2 000.

²⁶⁹³ Hradby Northamptonu byly strženy r. 1662.

²⁶⁹⁴ Hunsbury Hill poblíž Northamptonu.

²⁶⁹⁵ Bitva u Northamptonu, svedená 10. července 1460.

²⁶⁹⁶ Richard Neville, 16. hrabě z Warwicku (1428–1471).

²⁶⁹⁷ Towcester v Northamptonshire. Kvůli trojici mostů byl Towcester dříve identifikován s římským městem Tripontium, nyní je ztotožňován s městem Lactodurum.

²⁶⁹⁸ *Na okraji strany*: Quibusdam in locis sunt arbores quarum rami virentes ad formam aedicularum complicati sunt in quibus latitant petitori sclopetis feras hinc inde vagantes.

²⁶⁹⁹ Brackley v Northamptonshire.

²⁷⁰⁰ Woodstock Palace byl postaven r. 1129 Jindřichem I. (asi 1065–1135). Palác utrpěl za občanské války a jeho trosky byly strženy r. 1723. Materiál byl použit na stavbu blízkého Blenheim Palace.

Na okraji strany: I. Wodstok arx regia.

²⁷⁰¹ haec est] est haec P

facilior prospectus in colles // [161v] circumiacentes nemusque densius pateat. Extracta est forma quadrangulari, area in arcis medietate reservata ingenti, in qua locus est, ubi si quis instet altiusque proclamet, respondentem quater aut quinquies sibi echo animadvertet. Praecipue in hac arce videndum conclave, in quo captiva detenta fuit regina Elisabetha praesens per integrum quadriennium sororis Mariae iussu,²⁷⁰² cuius etiam adhuc compositi rhythmici Anglici parieti manu propria Elisabethae ascripti leguntur, qui sic habent:

„Oh fortune thy²⁷⁰³ wresting wawering state
Hath thought with cares my troubled witt.
Whose witnes this present prisonn late
Coulde beare where <innocents were inclosed> once was joy fleone quite.
Thou causesdst the guiltre to be losed.
From landes where innocents were inclosed
And caused the guiltles to be reserved
And freed chose [!]²⁷⁰⁴ that death had wel deserved // [162r]
Bút all herein cambe nothit wrougte.
So God grad to my foes as thy havethoughlj.
Tinis [!]²⁷⁰⁵ Elisabethe tha prisoners 1555.
Much suspected bus me but nothing proved cane be.“

Quae ita sonant Latine ad verbum.

„O fortuna, tuus nimium contortus status
adimplevit curis mentem turbulentam.
Cuius in testimonium hic nuper improvisus carcer
potuit ferre tunc demum, cum gaudium fuit omne ereptum.
Tu nos vinculis exemisti tum, cum innocentes erant.
Inclusi soepe etiam innocentes servasti.
Attamen ex hoc certi nihil potest concludi.
Tandem sic Deus rependat inimicis meis,
uti mihi facere cogitaverunt.

Elisabetha

Multa suspicantur de me, sed nihil probatur.“

Alia fenestrae diamante inscripsisse dicitur, quae tamen jam non extant.

---

²⁷⁰² Ve skutčnosti pouze od května 1554 do dubna 1555.

²⁷⁰³ thy] thus P

²⁷⁰⁴ chose] *správně* those

²⁷⁰⁵ Tinis] *správně* Finis

Videndum porro in hac arce sacellum antiquissimum forma rotunda. Prope hanc arcem videntur rudera cuiusdam domus, quam inhabitasse dicunt Rosamundam Cliffordiam,²⁷⁰⁶ amasiam Henrici II. Referunt // [162v] enim historici Henricum 2., cum Rosamundam Cliffordiam deperiret, quae forma adeo eximia et liberali erat, ut eius pulchritudo omnes ex Principis animo deleret mulieres et jam Rosa mundi vulgo diceretur, at eam ab importuna Junone, uxore sua, occultandam, labyrinthum in his aedibus multis ambagibus²⁷⁰⁷ occurso recursuque inexplicabili inaedificasse, qui tamen hodie nusquam apparet. Tribus hinc mil. oppidum est Godstow, in quo sepulta dicitur Rosamunda cum hoc epitaphio rhythmico:

„Hic [!]²⁷⁰⁸ jacet in tumba Rosa mundi, non Rosamunda.

Non redolet sed olet, quae redolere solet.“

Hinc ventum est vesperi Oxonium,²⁷⁰⁹ 6 a Wodstok mil. Est autem Oxonia celeberrima Angliae academia *μουσειον* et *ερείσμα*, urbs egregia et nitida sive privatorum aedificiorum elegantiam, sive publicorum dignitatem,²⁷¹⁰ sive situs salubritatem et amoenitatem spectes. Campestem eius planitiem // [163r] ita obvallant nemorosi colles, ut hinc pestilenti austro illinc tempestuoso zephyro excluso tantum serenantem eorum et aquilonem corruptionis vindicem admittant. Natus est hic Richardus primus, Angliae rex. Robertus vero de Oilgi, nobilis Normannus,²⁷¹¹ cum in militiae pr[a]emium latifundia in hoc agro accepisset, castrum ad occidentem urbis partem magnis aggestis molibus extruxit, moenibus etiam novis, ut creditur, ipsam urbem cinxit, quod nunc sensim vetustas expugnat. Fuit autem haec antiquissima academia, quam universitatis nomine Pontifices Romani olim honorarant, quo titulo non aliam praeter Parisinam et Patavinam in suis decretis eo tempore dignati fuerunt.

Collegia sunt hic XVI,²⁷¹² aulae VIII. Vetustissimum est Collegium Mettonense,²⁷¹³ regnante enim adhuc Henrico 3. Gualterus Merton, Episcopus Roffensis,²⁷¹⁴ collegium, quod in agro Sorrensi posuerat, anno 1274. Oxoniam transtulit, locupletavit et Mettonense

---

²⁷⁰⁶ Rosamund Clifford (před 1150 – asi 1176). Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 280.

²⁷⁰⁷ ambagibus] *opraveno* z ambabibus

²⁷⁰⁸ Hic] *správně* Hac, srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 280.

²⁷⁰⁹ Pro popis Oxfordu srov. *tamtéž*, s. 280–285. *Na okraji strany*: Oxonium.

²⁷¹⁰ sive publicorum dignitatem] *vynecáno* v P

²⁷¹¹ Robert D'Oyly (D'Oyley, Doyley, de Oiley, d'Oyley de Liseaux; †1091).

²⁷¹² *Na okraji strany*: Collegia Oxoniensia sunt 16.

²⁷¹³ University College a Balliol College, založené v l. 1249, resp. 1263, jsou starší než Merton College, která byla založena r. 1264 a přemístěna do Oxfordu r. 1274.

Na okraji strany: 1. Mettonense.

²⁷¹⁴ Walter de Merton (asi 1205–1277), rochesterský biskup od r. 1274.

collegium dixit. Deinde Universitatis collegium,²⁷¹⁵ opus Alfredi,²⁷¹⁶ Gulielmus, Archidiaconus Dunelmensis²⁷¹⁷ statim post restauravit. // [163v] Eduardo primo regnante Joannes Balliolus,²⁷¹⁸ rex Scotiae, Balliolense²⁷¹⁹ fundavit et denominavit, quo tempore triginta studiosorum Oxoniae censebantur. Sub Eduardo secundo Gualterus Stapletonus, Episcopus Exoniensis,²⁷²⁰ Exoniense collegium²⁷²¹ aulamque cervinam et ipse rex eum imitatus collegium regium²⁷²² et aulam s. Mariae posuit. Postea Philippa regina, Eduardi 3. uxor,²⁷²³ collegium Reginale²⁷²⁴ et Simon Islep, Archiepiscopus Cantvariensis,²⁷²⁵ Cantvariense²⁷²⁶ extruxit. Paulo post Gulielmus Wikamus, Episcopus Wintoniensis,²⁷²⁷ collegium magnificum, quod Novum dicunt,²⁷²⁸ excitavit. Deinde Thomas de Hattefeld, Episcopus Dunelmensis,²⁷²⁹ Dunelmense col[legium]²⁷³⁰ et Richardus Flemming, Lincolniensis episcopus,²⁷³¹ Lincolniense²⁷³² monachis locavit. Benedictini etiam monachi id tempus collegium Glocestrense²⁷³³ collata pecunia condiderunt. Insequenti s[a]eculo, cum regnaret Henricus V., Chicheleius, Episcopus Cantvariensis,²⁷³⁴ bina et ea aegregia aedificavit collegia, quorum alterum Omnium animarum²⁷³⁵ memoriae, alterum Divo Bernardo²⁷³⁶ // [164r] dedicavit. Statimque Gulielmus Wainfletus, Episcopus Wintoniensis,²⁷³⁷ collegium Mariae Magdalенаe²⁷³⁸ opere eximium, situ percommodum et ambulacris admodum amoenum erexit. Eodemque tempore Humfredus, Dux

²⁷¹⁵ *Na okraji strany: 2. Universitatis.*

²⁷¹⁶ Podle legendy měl kolej založit Alfréd Veliký (849–899).

²⁷¹⁷ William z Durhamu (†1249).

²⁷¹⁸ John Balliol (asi 1249–1314), skotský král v l. 1292–1296.

²⁷¹⁹ *Na okraji strany: 3. Ballionense.*

²⁷²⁰ Walter de Stapledon (1261–1326), exeterský biskup od r. 1308. Ten však nezaložil Hart Hall. Ta v závěru 13. stol. patřila Eliasi z Hertfordu a v 18. stol. byla přetvořena v Hertford College. Také některé z následujících kolejí v průběhu staletí změnily název nebo byly sloučeny s jinými.

²⁷²¹ *Na okraji strany: 4. Exoniense.*

²⁷²² *Na okraji strany: 5. Regium.*

²⁷²³ Filipa z Hainault (Filipa Henegavská; 1314–1369).

²⁷²⁴ *Na okraji strany: 6. Collegium reginale.*

²⁷²⁵ Simon Islip (†1366), canterburský arcibiskup od r. 1349.

²⁷²⁶ *Na okraji strany: 7. Cantvriense.*

²⁷²⁷ William Wickham (Wykeham; 1539–1595), lincolnský biskup v l. 1584–1595 a winchesterský r. 1595.

²⁷²⁸ *Na okraji strany: 8. Novum.*

²⁷²⁹ Thomas Hatfield (†1381), durhamský biskup od r. 1345.

²⁷³⁰ *Na okraji strany: 9. Dunelmense.*

²⁷³¹ Richard Fleming (asi 1385–1431), lincolnský biskup od r. 1420.

²⁷³² *Na okraji strany: 10. Lincolniense.*

²⁷³³ *Na okraji strany: 11. Glocestrense.*

²⁷³⁴ Henry Chichele (Checheley; asi 1364–1443), canterburský arcibiskup od r. 1414.

²⁷³⁵ *Na okraji strany: 12. Omnium animarum.*

²⁷³⁶ *Na okraji strany: 13. Divi Bernardi.*

²⁷³⁷ William Waynflete, roz. Patten (asi 1398–1486), etonský převor v l. 1442–1447, winchesterský biskup v l. 1447–1486 a Lord Chancellor l. 1456–1460.

²⁷³⁸ *Na okraji strany: 14. Mariae Magdalенаe.*

Glocestriae,²⁷³⁹ bonarum literarum admirator maximus, scholam theologiam tanta elegantia extruxit, ut illud Zeuxidisei iure inscribi possit: „ραον μωμειθαι η μμειθαι.“²⁷⁴⁰ In superiori parte bibliothecam quoque instituit. Henrico vero 7. regnante Gulielmus Smith, Episcopus Lincolniensis,²⁷⁴¹ collegium Aeneinasi²⁷⁴² et Richardus Fex, episcopus Wintoniensis,²⁷⁴³ collegium corporis Christi²⁷⁴⁴ exaedificavit illosque subsecutus Thomas Wolseus, Cardinalis Eboracensis,²⁷⁴⁵ omnium amplissimum et elegantissimum inchoavit, quod Henricus 8. adiuncto Cantvariensi collegio magnis reditibus ditavit et Aedem Ch[ri]sti²⁷⁴⁶ dixit (hic cardinalis fuit lanii filius, sed ecclesiae bonis ita dilatus, ut postea fundamenta huius collegii jacerit, quae posterius difficulter continuare poterant propter magnitudinem). Nostra memoria Thomas Popus, vir equestris ordinis,²⁷⁴⁷ Dunelmense collegium et Thomas Withus,²⁷⁴⁸ civis Londiniensis et equestris item ordinis, // [164v] Bernardi collegium (quae suis rudibus sepulta iacuerunt) excitarunt, novis aedificiis instaurarunt, latifundiis locupletarunt et novis nominibus exornarunt. Hoc enim S. Joanni Bap[ti]stae, illud sacrosanctae Trinitati est dicatum. Denique Hugo Brisus,²⁷⁴⁹ legum doctor, novi collegii in honorem Jesu fundamenta felicibus auspiciis jecit.

Die Solis 16. Julii

Vicecancellarius academiae²⁷⁵⁰ (cuius cancellarius est admirallius Anglio [!]²⁷⁵¹) perlectis literis vicecancellarii Cantabrigiensis, quibus ipsi commendati fueramus, ipsemet praeerantibus 5 pedellis²⁷⁵² hospitium nostrum accessit et nos salutavit simulque rogavit, ne tam cito (quod cogitabamus sequenti die facere) inde discederemus, sed prius humanitatem

²⁷³⁹ Humphrey z Lancasteru, 1. vévoda z Gloucesteru a 1. hrabě z Pembrokeu (1390–1447).

²⁷⁴⁰ Zeuxis z Hérakleje (asi 464 – asi 398 př. n. l.), malíř. Slova s podobným významem napsal pod své vyobrazení atleta. Viz Gaius Plinius Secundus, *Naturalis historia* 35,63.

²⁷⁴¹ William Smyth (Smith; asi 1460–1514), biskup v Coventry a Lichfieldu v l. 1493–1496 a v Lincolnu od r. 1496.

²⁷⁴² *Na okraji strany*: 15. Aeneinasi.

²⁷⁴³ Richard Foxe (Fox; asi 1448–1528), biskup v Exeteru v l. 1487–1492, v Bath a Wells v l. 1492–1494, v Durhamu v l. 1494–1501 a ve Winchesteru od r. 1501.

²⁷⁴⁴ *Na okraji strany*: 16. Corporis Christi.

²⁷⁴⁵ Thomas Wolsey (1473–1530), lincolnský biskup v l. 1514–1515, yorský arcibiskup od r. 1515 a Lord Chancellor v l. 1515–1529.

²⁷⁴⁶ *Na okraji strany*: His accessit paucis ante annis XVII. Aedis Christi.

²⁷⁴⁷ Thomas Pope (asi 1507–1559). O něm viz <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1509-1558/member/pope-thomas-15067-59> (přístup: 1. 9. 2016).

²⁷⁴⁸ Thomas White (1492–1567), londýnský starosta r. 1553.

²⁷⁴⁹ Hugh Price (asi 1495–1574), velšský právník. Byl iniciátorem založení Ježíšovy koleje r. 1571, ale zakladatelkou byla Alžběta I.

²⁷⁵⁰ Thomas Thornton (asi 1541–1629), vicekancléř oxfordské univerzity v l. 1583–1584 a 1599–1600.

²⁷⁵¹ Anglio] *správně* Angliae; Angliae P

Thomas Sackville, 1. hrabě z Dorsetu (1536–1608) nebyl admirálem, ale pokladníkem.

²⁷⁵² Celkem měla univerzita pedelů šest.

huius academiae exploraremus atque ad eo solenni actui et comitiis, quae intra octiduum imminerent, interesset. Quibus in utramque partem ponderatis tandem conclusum fuit, ut illinc aliquantisper haerereamus, ideoque sartorem maistre Linhard²⁷⁵³ cum equis ea ipsa vespera Londinum praemisimus. // [165r] Caeterum vicecancellarius postea nos ad concionem Anglicam deduxit. Prope illud templum²⁷⁵⁴ ad sciothericum²⁷⁵⁵ notati sunt hi versus:

„Vita quid? Umbra fugax. Homo quid? Vaga lucis imago.
Sic volat, ut subito gnomonis umbra cadis.“

Item:

„Solis meatus lucis alternas vices
horas diurnas signa, qui tempus notat,
umbrae docebunt gnomonum metis suis.“

Et:

„Hem puer in lecto, cur mollia brachia jactas.
Surge, fugit celeri labilis hora pede.
Cur sinas in cassum celeres dilabier horas.
Omnia cum rapiat, te quoque tempus rapit.“

Inferius:

„En ego Phoebus ait longum, qui metior annum
occido sic homines, pulvis et umbra cadunt.“

Finita concione fuimus in Aede Christi,²⁷⁵⁶ ubi in culina pulcherrima ad picturam quandam galeri cardinalitii cum duobus gryphis²⁷⁵⁷ hi versus sunt notati:

„Ecce superba potes domus inclyta, tum leopardo.
Pontificisque armis esse superba potes.
Sed tamen o triplici magis esto superba leone.
Hic leo plus juris, quam leopardus habet.“²⁷⁵⁸

---

²⁷⁵³ Patrně se jednalo o průvodce cestovatelů ze zemí střední Evropy.

²⁷⁵⁴ Univerzitní kostel Panny Marie.

²⁷⁵⁵ Sluneční hodiny, které se nezachovaly, dal zřídít r. 1520 Nikolaus Kratzer (1487–1550), humanista, matematik a astronom, působící od r. 1517 v Anglii. O něm [Gudula METZE], *Nikolaus Kratzer*, in: Jürgen Wurst – Alexander Langheiter (Hrsg.), *Monachia*, München 2005, s. 53.

²⁷⁵⁶ *Na okraji strany: Collegium Aedis Christi*.

²⁷⁵⁷ Erb kardinála Thomase Wolseyho (1473–1530), gryfové zde byli štítonoši.

²⁷⁵⁸ Narážka na převzetí koleje Jindřichem VIII.

Idem [!]:²⁷⁵⁹ // [165v]

„Infantem nudum, cum te natura crearit,
paupertatis onus patienter ferre memento.“

Et:

„Gallia victa dedit flores, invicta leonem.
Anglia, jus belli in flore, leone suum.“

Fuimus deinde in collegio S. Joannis. Ibi in bibliotheca fenestrae ascriptum: „Causa in occasum tendit vivitque sepultus.“ Qui versus scriptus erat de Joanne Case²⁷⁶⁰ istius collegii socio, philosopho summo.

Caenavimus privatim cum vicecancellario, cui coenae intererat doctissimus ille et celeberrimus vir Reinoldus.²⁷⁶¹

Die Lunae 17. Julii

Fuimus in prandio, ad quod nos in Aede Christi invitavit quidam ex doctorandis, qui nos nobilissimos reges salutavit. Ibi splendide quoque excepti, non tantum lautissimis cibis, verum etiam summa Anglorum humanitate ad porrigendam frontem invitati.

Die Martis 18. Julii

Ingressi sumus collegium Magdalena²⁷⁶² quod notandum propter circuitum longiss[imum] (qui ex portibus 80 passus continet²⁷⁶³), // [166r] et propter ambulacrum amoenissimum et longissimum. Inde nos contulimus in collegium Aeneinasi, qui prae foribus est appensus, unde nomen accepit.²⁷⁶⁴

Hinc pervenimus in auditorium theologicum,²⁷⁶⁵ quod splendidissimum est, ubi cathedra praealta ex lapide constructa,²⁷⁶⁶ cui adiunctus est pulcherrimus locus bibliothecae, qui superiori ex parte insignibus et picturis est illuminatus. Sunt etiam ibi academiae insignia, nempe 3 coronae, 2 sigilla cum libro et hac inscriptione: „Dominus illuminatio mea.“

---

²⁷⁵⁹ Idem] *správně* Item

²⁷⁶⁰ John Case (Johannes Casus; †1600), aristotelik.

²⁷⁶¹ John Rainolds (Reynolds; 1549–1607), v čele koleje Těla Kristova r. 1598.

²⁷⁶² *Na okraji strany*: Mariae Magdalena.

²⁷⁶³ Dle G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 132, pozn. 208 je údaj mírně nadhodnocený, odpovídá asi 73 m.

²⁷⁶⁴ Klepadlo podoby bronzového nosu.

²⁷⁶⁵ *Na okraji strany*: Auditorium theologicum.

²⁷⁶⁶ Budova byla dokončena r. 1490. Křeslo zůstalo na aldštejnem uvedeném místě do poloviny 19. stol.

Habet hic locus repositoria duplicata ex utraque parte et duo diverticula. Qui hunc locum construi curavit, est civis Oxoniensis puratus Thomas Botler,²⁷⁶⁷ qui in variis Europae partibus suis sumtibus quosdam alit, qui libros eximios ad eum locum conquirunt. Cumque iam decrevissemus diem comitiorum Oxoniensium expectare, vesperi in aliud hospitium privatum boni cuiusdam viri Scherbrun dicti concessimus ibique per octiduum prope nostra quadra viximus.

Die Mercurii 19. Julii

Mane fuimus in collegio Lincolniensi. Vesperi post coenam audivimus // [166v] doctissimas declamationes et disputationes contrarias in collegio, quod e regione fuit hospiti nostri.

Die Iovis 20. Julii

Vesperi nos convenit clarissimus Italus professor Oxoniensis Albericus Gentilis.²⁷⁶⁸ Deinde cum illo animi gratia navicula exspatiabamur.

Die Veneris 21. Julii

Fuimus in collegio omnium animarum, ubi est corpus glossatum manuscriptum.²⁷⁶⁹ Deinde in collegio Reginali, ubi poculum externum,²⁷⁷⁰ argenteis deauratis circulis ornatum. Tum in collegio Trinitatis, in quo sepulchrum ex alabastro Thomae Popae, militis et fundatoris huius collegii,²⁷⁷¹ cum uxore. Fuimus etiam in collegio Mettonensi, ubi duo bibliothecae loci, quorum alter meros manuscriptos, alter impressos libros continet. Est hic liber, cui inserta sunt nomina omnium sociorum huius collegii et Regum Angliae, sub quibus vixerunt.²⁷⁷² Inprimis de Joanne Scoto²⁷⁷³ et Wiclevo²⁷⁷⁴ haec leguntur: „Joannes Hilpret Duns Scotus, vir magni et subtilis ingenii, // [167r] doctor subtilis est declaratus per papam, suae subtilitatis immensa monumenta et et [!]²⁷⁷⁵ multa scriptis mandavit. Vixit rege 2. Eduardo.²⁷⁷⁶ Et 3. Eduardo primus fuit Joannes Wiclef exercitatissimus philosophus

---

²⁷⁶⁷ Thomas Bodley (1545–1613), učelec a diplomat, zakladatel Bodleian Library.

²⁷⁶⁸ Alberico Gentili (1552–1608), právník, v Anglii působil od r. 1580.

²⁷⁶⁹ Sbíрка se zde dosud nachází.

²⁷⁷⁰ Dar Roberta z Eglesfieldu (asi 1295–1349), zakladatele koleje a kaplana královny Filipy z Hainault (1314–1369), manželky Eduarda III. (1312–1377).

²⁷⁷¹ Thomas Pope.

²⁷⁷² Tzv. *Catalogus Vetus*, do dnešních dnů nedochovaný.

²⁷⁷³ Bl. Jan Duns Scotus (asi 1266–1308).

²⁷⁷⁴ Jan Viklef (John Wycliffe, Wyclif, Wycliff, Wickliffe; †1384).

²⁷⁷⁵ et] *nadbytečně zopakováno*; et et (sic) P

²⁷⁷⁶ Eduardo] *dodatečně dopsáno*

et clarissimus theologus, rector Lutterbortensis, cordatissimus assertor evangelicae puritatis contra sui saeculi hypocritas et tenebriones excellentis et plane divini ingenii, immensa et p[er]aene innumera monumenta philosophica et theologica conscripsit.“

Die Saturni 22. Julii

Initium comitorum Oxoniensium. Mane lectiones habitae a singulis professoribus. Nos interfuimus lectioni theologicae cuiusdam Holandi, viri doctissimi.²⁷⁷⁷ A meridie disputationes theologicae et declamationes egregiae de peregrinatione.

Windischgracii nos conveniunt, cum quibus vesperi navicula cum musica exspatiamur.

Die Solis 23. Julii

Pransi sumus in collegio Mariae Magdalanae. Vesperi post navigationem nobiscum fuerunt Windischgracii. // [167v]

Die Lunae 24. Julii

Alter dies comitorum et ipsa promotio magistrorum primo, deinde Doctorum.²⁷⁷⁸ Vesperi invitati ad coenam doctoralem in Aede Christi comparuimus, post circa mediam noctem Luna lucente (siquidem de die propter nimis intensum calorem equitare non poteramus) Oxonio discessimus cum Windischgraciiis.

Die Martis 25. Julii

Mane hora 7. 20 mil. absolutis venimus in oppidum Wikham.²⁷⁷⁹ Ibi per unam et alteram horam quiescentes, ubi pransi sumus, venimus in arcem Windsor, 10 a Wikham mil. in regione Barkshire sitam.²⁷⁸⁰ Regia haec propter situs amoenitatem maxime commendatur. Clementer enim (ut verbis Candeni utar) ex edito colle jucundissimo in orbem fruitur prospectu. A fronte vallem despectat longe lateque procurentem, arvis distinctam, pratis viridantem, nemoribus hinc inde vestitam et placidissimo Tamesi irriguam. A tergo colles passim exsurgunt nec asperi, nec praealti, saltibus coronati et venationi a natura ipsa quasi dicati. Hac loci amoenitate pellecti Reges soepissime // [168r] huc secesserunt et Eduardus

---

²⁷⁷⁷ Thomas Holland (1539–1612), kalvinistický učelec a teolog, oxfordský profesor teologie v l. 1589–1611.

²⁷⁷⁸ Doctorum] doctores P

²⁷⁷⁹ High Wycombe v Buckinghamshire.

²⁷⁸⁰ Windsor v Berkshire. Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 210–211.

Na okraji strany: Windsor arx regia.

3., Galliae victor, rex potentissimus, natus est, qui hoc castrum quasi urbis aemulum fossis et propugnaculis ex quadrato saxo munitissimum de integro construxit statimque debellato Gallo et Scoto Joannem, regem Galliae, et Davidem, [regem] Scotiae, in hoc captivos uno eodemque tempore retenuit.²⁷⁸¹

Antequam arcem ingrederemur, fuimus in quodam collegio,²⁷⁸² quod dicitur seminarium collegii regalis apud Cantabrigienses. Adiunctum est templum magnificentum. Hinc in ipsam arcem ingressi sunt [!],²⁷⁸³ in qua tres sunt areae. In prima est templum (de quo paulo post), altera area muro aeque ac prima circumdata. In huius medietate turris est colliculo altiori forma rotunda inaedificata, fossis et muro duplici cincta. Inde sequitur tertia area, quae sumtuosis palatiis undique cincta regali Majestati sedes conveniens apparet. In hac fons vel puteus²⁷⁸⁴ est in altum marmore eductus, cuius unda a 5 mil. per canales huc derivari dicitur. Ex hac area in ipsam domum regiam aliquot gradus ascendendo conclave videtur, in quo 5 lecti erant regio sumtu²⁷⁸⁵ deaurati aulaeisque preciosissimis strati, quorum // [168v] unus erat latitudinis 12 pedum, qui Henrici 8. fuisse perhibetur. Alius Annae Boleniae, matris modernae reginae Elisabethae. Alius Henrici 8. et Eduardi 6. Arcus in eo conclavi videntur duo Turcici. Mensa marmorea singularis artificii. Suspensus ibidem est tapes Gallis ademptus, cui est intextus rex Galliae,²⁷⁸⁶ Ang[e]llus et tria lilia Gallorum insignia.²⁷⁸⁷ Ibidem lectus Elisabethae jam regnantis. Ibidem cornu 9 spithamarum,²⁷⁸⁸ avis Paradisi.²⁷⁸⁹ Item pulvinar, quod ipsa regina Elisabetha filo sericeo rubro et albo artificiose texuit.

Hinc itum est in multa conclavia tapetibus variis exornata. Deinde in sacellum magnificentissimum, cuius tectum ex ligno arcuato deaurato sumtuosissime factum, ubi notanda sedes, in qua regina conciones audit. Hic prope atrium est dictum S. Jorgensaal, quo Equites de Periscilide congregantur. In alio depictum est praelium navale, quod gessit Henricus 5., in hoc etiam natus est Eduardus 6. In alio conclavi, quod reginae est, mensa videtur tota ex corallo versicolore, cuius lateribus quatuor // [169r] haec erant in scripta:

---

²⁷⁸¹ Jan II. Dobrý (1319–1364) a David II. Skotský (1324–1371) byli uvězněni Eduardem III. na hradě Windsor po bitvách u Neville's Cross (1346), resp. Poitiers (1356).

²⁷⁸² Eton College, založená r. 1440 Jindřichem VI. (1421–1471). O koleji viz Tim CARD, *Eton established. A history from 1440 to 1860*, London 2001.

²⁷⁸³ sunt] *správně* sumus

²⁷⁸⁴ puteus] pluteus P

²⁷⁸⁵ sumptu] sumpto P

²⁷⁸⁶ Galliae] *dodatečně dopsáno*

²⁷⁸⁷ Vyobrazení události z legendy, podle níž Chlodvík I. (†511) obdržel po přijetí křtu od anděla lilií.

²⁷⁸⁸ Roh jednorožce (ve skutečnosti to byl nejspíše narvalův kel).

²⁷⁸⁹ Viz G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 140, pozn. 223.

„Industriae comes praemium. Omnis sapientia a Deo. Regina rerum sapientia.“²⁷⁹⁰ Hinc itum est in longius deambulacrum seu galeriam, in qua lectus est reginae, cui insidere solet, cum suis deliberatura privatim. Paulo inferius est pulcherrimum ambulacrum, ex quo prospectus amoenissimus, in colles, valles, sylvas et prata circumjacentia. Hinc conscenditur turris, quae in medietate secundi atrii est, tectum plumbo coopertum, e quo videtur turris S. Pauli Londinensis. In hac turri duo reges Galliae et Scotiae fuerunt captivi.²⁷⁹¹

Hinc itum est in templum²⁷⁹² augustissimum Mariae Virgini et Georgio Cappadoci ab Eduardo 3. consecratum,²⁷⁹³ sed ad eam, quam cernitur, magnificentiam ab Eduardo IV. perductum. Hic Eduardus 3., ut militarem virtutem honoribus, pr[a]emiis ac splendore decoraret, nobilissimam conscripsit equitum auratorum²⁷⁹⁴ societatem, quos ob periscillidem suam in praelii, quod feliciter gessit tesseram datam, Garteri sive Periscilidis Equites nominavit,²⁷⁹⁵ qui coerulea periscilide aureis literis Gallice inscriptis: „Honi soit qui mal y pense,“ sinistram tibiam substringunt, // [169v] quamvis alii huius ordinis inventionem Richardo primo adscribant.²⁷⁹⁶ Caeterum in hanc societatem potentissimi²⁷⁹⁷ quique orbis christiani Principes cooptati instar maximi honoris duxerant et jam a prima institutione in hunc ordinem, qui e 26 Equibus constat, reges adscripti fuerunt plus minus 20 (regibus Angliae exceptis, qui eiusdem praesides habentur). Inter coeteros sunt: Carolus V. Imperator et Maximilianus imp[er]ator, Henricus 3. et 4. Galliae, Fridericus 2. Daniae, Philippus Hispaniae Reges. Eorum, qui iam mortui sunt, nomina aeneis tabulis scripta et parietibus secundum cuiusque dignitatem insculpta sunt.²⁷⁹⁸ Eorum autem, qui adhuc vivunt, vexilla et gladii in superiori loco sunt suspensa. Est in superiori quoque loco sella, in qua sedet ordinis huius caput, in cuius summitate sunt Angliae insignia ligno sculpta, una²⁷⁹⁹ cum vexillo propendente et gladio. Vidimus vestitum eorum, qui creantur equites, nempe pallium coccinaei coloris.

---

²⁷⁹⁰ Valdštejn neopsal ještě čtvrtou sentenci: „Virtutis laus actio.“ Viz *tamtěž*, pozn. 225. Jedná se o zkrácenou variantu citátu z M. Tullia Cicerona, *De officiis* 1,19: „Virtutis enim laus omnis in actione consistit [...]“ Srov. M. Tullius CICERO, *O povinnostech*, s. 32.

²⁷⁹¹ Jan II. Dobrý (1319–1364) a David II. Skotský (1324–1371). Patrně ale byli drženi v Normanské bráně.

²⁷⁹² *Na okraji strany*: Templum Winsorii notandum.

²⁷⁹³ Dnes kaple sv. Jiří na hradě Windsor.

²⁷⁹⁴ *Na okraji strany*: Origo Equitum auratorum.

²⁷⁹⁵ Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 211–212.

²⁷⁹⁶ Tento názor dnes není přijímán.

²⁷⁹⁷ potentissimi] potentissime P

²⁷⁹⁸ Ve skutečnosti již během roku po přijetí.

²⁷⁹⁹ una] uno P

Caeteroquin templum // [170r] hoc structura sua interiori et exteriori [!],²⁸⁰⁰ si quod aliud in Anglia illustre est et eximium, multis columnis lapideis artificiose laboratis et more Anglico praeminentibus conspicuum, arcibus suis sublime et plumbo sumtuose tectum. In hoc templo epitaphium est Eduardi 4. eiusdemque uxoris. In medio chori sepultus est Henricus 8. et Anna Bolemia,²⁸⁰¹ quibus tamen nullum monumentum est positum, aulaeum tantum sepulchro superstratum. In alio loco videtur aliud videtur [!]²⁸⁰² adhuc monumentum, nuper tamen factum, incomparabilis artificii, quod Thomas Wolseus sibi fieri curavit.²⁸⁰³ Verum postquam criminis laesae maiestatis reus factus esset, totum hoc, ut etiam²⁸⁰⁴ omnia eius bona Regibus Angliae cesserunt. Factum illud est figura ovali ex aere fusili 7 columnis in altum, forma rotunda surgentibus harumque duabus duobus impositis angelis deauratis 4que statuīs maioribus et 4 minoribus inter columnas ipsas erectis. In medietate ipsum monumentum est 4 aliis columnis pari altitudine conspicuum. Inter haec ipsum est sepulchrum, quo cadaver debet immitti. // [170v] Loculus est ex albo marmore lapideque Lydio constructus, angelorum deauratorum ala tanti est ponderis, ut vix manu levare terra possit. Ibidem Angliae insignia aere fusa.

Ex hac arce discedentes, summa celeritate percursis 4 mil. venimus in oppidum Steines,²⁸⁰⁵ locum amoenissimum maxime propter fluvium ibique pernoctavimus.

Die Mercurii 26. Julii²⁸⁰⁶

Hinc mane discedentes 6 mil. absolutis Hamtenkurdum²⁸⁰⁷ venimus via amoenissima, postquam Tamesin pontem transgressi fuisset. Arx haec in amplissima undiquaque sita est planitie ad Tamesis alluvionem tanta surgens mole, quanta nulla in Anglia, unde vulgo et merito Rigarium in Anglia, arcium splendidissima et aulaeis intus ornatissima censetur. Plurimis et spaciosissimis (ad 3 mil.) vivariis, omnibus muris inclusis, cincta, in quae ex arce prospectus non minus utilis est quam iucundus.²⁸⁰⁸ Portam²⁸⁰⁹ huius arcis ingressis area apparet quadrangularis undique aedificiis // [171r] cincta. Ad portam effigies Traiani et Hadriani itemque insignia reginae cum symbolo solito: „Dieu et mon droit.“ Alteram

---

²⁸⁰⁰ exteriori] *správně* exteriori

²⁸⁰¹ Bolemia] *správně* Boieinia; ve skutečnosti Jane Seymour (asi 1508–1537).

²⁸⁰² videtur] *nadbytečně zopakováno*

²⁸⁰³ Nacházet se v nynější Albert Memorial Chapel. Pro podrobnosti viz G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 144, pozn. 235.

²⁸⁰⁴ etiam] *vynecháno* v P

²⁸⁰⁵ Staines-upon-Thames v Surrey.

²⁸⁰⁶ Julii] iunii P

²⁸⁰⁷ Hampton Court. *Na okraji strany*: Hamtenkurdum arx regia.

²⁸⁰⁸ iucundus] iocundus P

²⁸⁰⁹ *Na okraji strany*: Introitus arcis.

portam transgressi area quadrangularis sumtuosissimis aedificiis regressu superba videtur. Ad portam ex uno latere Tyberii, Julii Caesaris itemque Vitellii Imperatoris²⁸¹⁰ effigies.²⁸¹¹ In medietate huius areae, cuius pavementum ex lapide fuit quadrato, fons est, cuius summitatem aurea corona circumdabat, in cuius apice deaurato Justitiae statua. Columnae, quibus fons surgit, marmoreae sunt. Inde ingressi sumus hortum,²⁸¹² qui ambulacris multisque herbis in animalium formas crescentium est insignis, quin etiam Syrenes, Centauros, Sphinges aliaque ex poetis conficta arbusculis expressa habet. Ad sinistram partem arcis ascendendo ingens atrium conspicitur, cuius tectum ex opere arcuato ex ligno Irlandico,²⁸¹³ quod arenarum tela²⁸¹⁴ non ferre naturali virtute dicitur, est factum. In alio conclavi ad caminum: „Vivat regina Elisabetha, in qua fons omnis prudentiae.“²⁸¹⁵

Hinc in aliud conclave intravimus, cuius superius tabulatum in totum erat deauratum, ex quo per ambulacrum ingens itum fuit, cuius superior pars auro erat inducta. Hinc in sacellum // [171v] Reginae auro multo tectum, in quo egregium organum decemque angelli, qui arcuum molem ex ligno factorum deaurati omnes sustentant. Ex hoc descenditur in sacellum inferius parvis cum superiore magnificentiae. Ad ianuam legitur: „Vivat Elisabetha regina anno 1570.“ In sacello hoc suspensae 45 urnae, quibus inscripta nomina multa aureis literis. Hinc exeundo tabula videtur in quodam conclavi, in quo depicta historia crucis Christi cum duobus monachis. Caeterum in alio quodam peculiari conclavi est pulcherrima pictura nocturnae passionis²⁸¹⁶ et ultimae coenae servatoris nostri ita artificiose facta, ut si rubra syndone conclave et fenestrae tegantur ad vivum rem exprimat et nocturnum tempus clarissime representat. Fuimus etiam in quodam conclavi pulcerrimis et maximis tapetibus historiam Julii Caesaris et Pompeii continentibus exornato, ubi in primis notanda historia coecis²⁸¹⁷ Pompeii in littore Aegyptio, quae ad vivum tapeti est intexta.

In alio conclavi, quod dicitur Presenczkammer, auro erat obductum, aulaea preciosissima // [172r] suspensa videntur. In alio preciosissimi lecti, ut lectus Henrici 8. auro sumtuosissime factus, quo usus dicitur in expeditione Boloniensi.²⁸¹⁸ Alius lectus

---

²⁸¹⁰ Vitellius (Aulus Vitellius Germanicus Augustus; 15–69), římský císař r. 69.

²⁸¹¹ Osm terakotových rondelů, každý s bustou jednoho císaře starověkého Říma, které vyrobil Giovanni da Maiano (asi 1486 – asi 1542) pro kardinála Thomase Wolseyho. Původně byly malované a pozlacené.

²⁸¹² *Na okraji strany:* Hortus.

²⁸¹³ Velká aula byla postavena ve 30. letech 16. stol. V účtech za stavbu není o dřevě z Irska zmínka, ale tutěž informaci uvádějí i další cestovatelé, tudíž se zdá, že jim byla sdělována.

²⁸¹⁴ *Na okraji strany:* Conclavia.

²⁸¹⁵ Královské komnaty ustoupily na konci 17. století Wrenově přestavbě.

²⁸¹⁶ *Na okraji strany:* Pictura passionis artificiose depicta.

²⁸¹⁷ coecis] *správně* caedis

²⁸¹⁸ Boloniensi] Boloniensis P

eiusdem regis totus deauratus, in quo puerpera coniux Henrici 8. Eduardum VI. edidit. In alio pulvinaria sericea et aulae regiae Maiestatis plena auroque sumtuosissime intexta. In alio conclavi tapetes pulcherrimi, quibus expressa historia Abrahami, Melchisedek et Tobiae.

Hinc itum est in famosum illud et ineffabili valore stupendum, Paradisi cubiculum,²⁸¹⁹ sic dictum propter ingentem gemmarum, aliarum preciosissimarum rerum abundantiam. Singulariter hic notandum coelum,²⁸²⁰ quod fieri fecit Henricus 8., sub quo regia sedes. In hoc coelo Angliae videntur insignia aurea, circumdata periscilide constante ex unionibus ingentis stupendaeque magnitudinis. Singulariter notandus adamas ab extrema periscilidis parte propendens, qui precio 500 librarum Anglicarum aestimatur.

Admiratione quoque dignus est tapes mensae²⁸²¹ impositus unionibus undique intextis ponderosus ita, ut vix manu sublevari possit. // [172v] Pulvinaria deinde plurima, omnia margaritis, gemmisque intexta. Sella quoque sub coelo posita non minoris quam ipsius coeli sumtus. Ludus ibidem tesserarum ex argento et ligno, quod vocant leberholcz.²⁸²² Mensa ex testis unionum. Pulvinar unionibus undique repletum in dicta mensa positum. Clepsidra gemmis ornata. Speculum unionibus conspicuum. Ludus schacchicus ex alabastro. Tibiae eburneae, quas inflant reginae musici. Effigies Henrici 8. Tectum denique conclavis astronomiae opere artificiosissimum et in quodam loco Regina collocatur in coelum.

Hinc itur in quandam galeriam, ubi illustre auro speculum. Thuribulum ad incendendos odores ex alabastro. Balneum reginae, ubi in superiore fornacis parte certa²⁸²³ species metalli, quam Angli peculiari nomine oecome vocant, quo incalescente conclave quoque calefit. Historia passionis Christi, testis unionum incisa. In alia quadam galeria Antverpia aeri incisa. Speculum ingens cui inscriptum: „Salvator // [173r] mundi.“ Effigies Caroli 5. Imperatoris, Mariae Stuardae, reginae Scotiae. Lucretia cum Tarquinio cum hac inscriptione: „Amissa pudicitia superstes esse nequeo.“

Imago Amoris virginis persona repraesentata; supra caput scriptum erat: „Imago Amoris.“ In fronte: „Procul et prope.“ In pectore: „Mors et Vita.“ In pedibus: „Hyems et

---

²⁸¹⁹ *Na okraji strany*: Cubiculum Paradisi pulcherrimum.

²⁸²⁰ *Na okraji strany*: Coelum.

²⁸²¹ *Na okraji strany*: Tapes mensae.

²⁸²² G. W. GROOS (ed.), *The Diary*, s. 150, pozn. 248 čte toto místo jako „Leberfoliz“ a vykládá je jako „Labour's Follies“.

²⁸²³ certa] carta P

aestas.“ Marcus Curtius ex aere factus.²⁸²⁴ Tabula, in qua depictus rex pro tribunali sedens, cum hac inscriptione: „Prudentissimus rex alteram aurem accusatis reservare debet, non ignorans soepe accusati, quam accusantis causam meliorem esse.“ Ob[o]edientiae typus cum his verbis: „Omnium virtutum optima obedientia.“ Videntur insuper sellae plurimae holoserico filoque aureo omnes obductae. In alio conclavi ingens et regia suppellex, tum qua lecti sternuntur, tum qua sellae mensaeque exornantur. Inter alia pallium videtur Eduardi sexti, item pallium Islandicum. Item linteum album filo sericeo eiusdem coloris artificiose pictum, quo sacrum bapstisma recipiens involutus dicitur fuisse Eduardus sextus.

Hinc ad bibliothecam Regiam²⁸²⁵ itur, supra cuius // [173v] portam marmore albo effigies erat Eduardi 6. Bibliotheca variis libris est instructa aliisque etiam rebus regiis iisque raris referta. Inter alia baculus ex unicornu, item alii cum horologiis baculi. Pileus magni ponderis Henrici 8. auro filo textus. Cornu alcis, poculum quoddam ex cornu factum, quod iniecto veneno rumpi dicitur. Inferius in capsulis vitra plurima deaurata. Cornu, quo usus est Henricus 8. totum ex auro puro factum. Cistula ex testis unionum. Ingens thuribulum ex marmore factum. Notanda quoque hic symphonia ex vitro versicolore in Germania artificiosissime facta et circa illam erant gemmae. Inferius erant insignia Reginae, cum his versibus:

„Cantabis, moneo, quisquis cantare regaris,
vivat ut aeternos Elisabetha dies.“

Ad claves:²⁸²⁶

„Phoebe ades et modulos cum tractat pollice princeps,
fac resonent placidum tinula corda melos.“

Rarum receptaculum pectinum (Kamffutter) instar hominis. Calcaria Henrici octavi deaurata. // [174r]

Visis his ad 4 mil. ulterius progressi venimus ad arcem Nonsvitz,²⁸²⁷ secessum regium omnium circumquaque aedificiorum luminibus obstruentem, quem magnificentissimus rex Henricus 8. in loco saluberrimo deliciis et ocio suo destinavit tantaque magnificentia et elegantia extruxit, ut ad ostentationis arcem aspiret et omnem

---

²⁸²⁴ Marcus Curtius, římský mladík, který se měl r. 362 př. n. l. obětovat podsvětním bohům, když se na Foru Romanu otevřela v zemi obrovská jáma. T. Livius, *Ab Urbe condita* 7,6, čes. překlad viz Titus LIVIUS, *Dějiny*, II–III (= Antická knihovna 17), přel. Pavel Kucharský, Praha 1972, s. 191–192.

²⁸²⁵ *Na okraji strany*: Bibliot[h]eca regia.

²⁸²⁶ Ad claves] *vynecháno v P*

²⁸²⁷ Palác Nonsuch. Stavba začala r. 1538 a do smrti Jindřicha VIII. r. 1547 nebyla dokončena. Palác byl zbořen r. 1683. O něm Martin BIDDLE, *Nonsuch Palace. The Material Culture of a Noble Restoration Household*, Oxford 2005.

Na okraji strany: Nonsvitz arx regia.

architectonicis peritiam in uno hoc opere conservatam existimes. Tot enim sunt ubique spirantia regna, tot absolutae artis miracula et Romanae antiquitatis aemula opera, ut optimo jure hoc nomen habeat et tueatur, quod latine „Nulli secunda“ sonat, vel ut alius cecinit:

„Hanc, quia non habeat similem, laudare Britanni
soepe solent nullique parem cognomine dicunt.“

Aedes vero ipsas sic circumcingunt vivaria damis referta, horti delicati, luci topiario opere exornati, areolae et ambulacra sic arboribus obumbrata, ut non aliam sibi ipsa amoenitas, ubi cum salubritate una cohabitaret delegisse videatur. Primum in atrio sunt sculptae plurimae fabulae Ovidianae.²⁸²⁸ Ad portam caput deauratum cum hac inscriptione: „Vita perit mortis, gloria non moritur.“ Gradibus // [174v] aliquot ascendendo videtur aquila Romani Imperii depicta, tota constans ex regnis et provinciis Romano Imperio subiectis. Venimus in conclave quoddam, ubi nota pulcherrimam tabulam universalem geographicam, in qua aquila depicta. Ad parietem graturnium sive aqualis ex Lydio lapide factus. Varias etiam circumquaque effigies positae erant Caroli 9., Galliarum regis, Henrici 8. eiusque uxorum, Elisabethae, Catharine Semeriae [!],²⁸²⁹ matris Eduardi 6., quae in partu periit. Medusae anguicomae pulcherrima pictura. Octaedra mensa ex variis lapidibus maximo artificio congesta ac coloribus distincta dono data reginae, minima pars est fundamentum. Mensa lapidea, in qua 4 arculae, ex quibus prosiliunt praesente regina vina, cerevisia et aqua. Alia tabula universalis in plano complicanda, cum pyramidibus.

Postea descendimus in hortum totius Angliae²⁸³⁰ elegantissimum et maxime voluptuosum, quem dividunt in 3 partes: lucum,²⁸³¹ // [175r] sylvam et desertum.²⁸³² Prope quoque est vivarium forma rotunda. In horto labores Herculis et alia poetica perpulcre sunt expressa. Conspiciuntur etiam plurimae pyramides marmoreae erectae itemque mensa, in qua erecta est pyramis. Hinc itur in fruticlinium²⁸³³ quoddam ingens eo vero ordine distinctum, ut si quis per illud ambulet, voluptuose delitescere et possit, et exoptet. Ubi notandus locus, in quo regina in superiori loco sedens vel stans cervos solet figere instar fornicis ex fructibus factus. Est in hoc horto cumprimis etiam notandum ambulacrum, in

---

²⁸²⁸ Míňny *Metamorphoses* Publia Ovidia Nasona (43 př. n. l. – 17 nebo 18 n. l.).

²⁸²⁹ Catherine Parr (1512–1548), poslední manželka Jindřicha VIII., která se po jeho smrti provdala za Thomase Seymoura, 1. barona Seymoura z Sudeley (asi 1508–1549). Matkou Edwarda VI. (1537–1553) nebyla ona, ale Jane Seymour (asi 1508–1537), třetí manželka Jindřicha VIII.

²⁸³⁰ *Na okraji strany*: Hortus perelegans.

²⁸³¹ lucum] lacum P

²⁸³² O zahradě viz Martin BIDDLE, *The Gardens of Nonsuch. Sources and Dating*, Garden History 27, 1999, č. 1, s. 145–183.

²⁸³³ fruticlinium] tryclinium P

quo tutius aliquis ab aestu solis ambulare possit propter arborum curvitatē, qua maior umbra proiicitur. Hinc per varia inter surgentes frutices ambulacra tuto quoque a solis aestu propter frequentiam arborum in famosum illum Dianae lucum²⁸³⁴ intravimus, qui naturam ita arte aemulatur, ut vix jucundiores amoenioresque illum ipsum Dianae vivae lucum fuisse affirmare audeas. Lucus est, ad quem leniter ex horto descenditur via arborum umbra quasi obscurata. Antequam ipsum Dianae fontem²⁸³⁵ accedas, domunculam // [175v] praeteribilis ex lapide factam,²⁸³⁶ in qua mensa ex lapide Lydio quadrato. Ad hanc domunculam adscripta sunt haec aureis literis: „Nil impudicum pudicitia Dea, nil turpe suadet sceleris vindicta, sed mala mens, malus animus.“ Item:

„Impuri fontis, impuri rivuli,
ingratae mentis, impuri oculi.“

Item:

„Aestuanti umbra, languenti sedes.

Noli in umbra umbratilis esse nec sint sedenti serpentis oculi.“

Hac domo visa dicta via ad ipsum Dianae fontem²⁸³⁷ deducti sumus in secretiori secessu ad rupeculae pedem²⁸³⁸ exorientem. Canales habebat plurimos occultis rupeculae locis positos, e quibus unda leniter prosiliens. Dianam cum duabus nymphis madefaciebat, quae occurso Actaeonis, qui arbori inclinatus proximae secretiori eam vultu intuebatur immodesto, manum leniter obvertens cervinum ipsi adaptabat caput, quem statim 3 insequerentur canes. Eadem via ad arcum elevatiorem ducti sumus // [176r] fruticum ramis undique obductum. Ad hunc arcum haec erant adscripta: „Ictus piscator sapit, sed infelix Actaeon semper praecipit. Casta virgo facile miseretur, sed potens Diana scelus ulciscitur. Praeda canis exemplum juvenibus suis dedecus pereat Actaeon. Cura coelitibus, chara mortalibus, suis securitas vivat Diana.“

In summitate huius arcus 3 sunt aquilae, in medietate columna, qua per multos canales erumpens aqua astantes²⁸³⁹ aspergebat. Non longe hinc est casula quaedam, in cuius fronte lucus Dianae. Item hi versus:

„O Dea, quae silvas, fontes, umbram atque venatum
expetis et nymphas et rustica²⁸⁴⁰ numina casto

---

²⁸³⁴ *Na okraji strany: Dianae lucus.*

²⁸³⁵ fontem] pontem P

²⁸³⁶ factam] defactam P (*omylem zopakována poslední slabika předchozího slova*)

²⁸³⁷ *Na okraji strany: Fons Dianae.*

²⁸³⁸ pedem] pede P

²⁸³⁹ astantes] adstantes P

²⁸⁴⁰ et rustica] drustica P

dirigis imperio, cur te commercia mundi
non tangunt? Hominum cur non amplexibus haeres?
Cur Hymoenea fugis niveo perfusa decore?
Scilicet h[uma]nae divina monilia serti
non bene conveniunt, sic stat sententia Divum.“

Ex altera parte:

„Quisquis ut Actaeon grassante libidine nullos
imponit frenos oculis animique furori,
bellua fit monstrumque hominum, semenque vorandum
dat canibus propriis, dum timens affectibus ignes.
Subiicit et nullo retinet moderamine sensus.“

Ibidem Actaeon:

„Splencopes humano capiti si victor equinas
jungere²⁸⁴¹ cervices aut canis ora velit.
Cervinum Diana caput cervicibus istis
addit in injustum viscera justa rogo.“ // [176v]

Diana:

„Mente opus humanum referes in corpore mores
Parrhasius pingat, Praxitelesve²⁸⁴² dolet.
Cervina Actrontua sint praecordia, quidni
cornua sint? Prudens pectore stulta queror.“²⁸⁴³

Hinc 4 mil. digressi venimus Bedington,²⁸⁴⁴ ubi elegantissimus hortus nobilis cuiusdam Francisci Cenero²⁸⁴⁵ conspeximus. Labitur per medium hortum rivulus lympidissimus, videas in aqua positas arbusculas. Notanda etiam ibi piscina figurae ovalis septa arbusculis arte factis. Rupes est in horto pulchra singulari artificio facta, forma quadrata, undique clausa, quam interluit aqua per medium decurrens. In rivulo variae rerum species expressae cernuntur, imprimis Polyphomi²⁸⁴⁶ fistula canens, iuxta se habens omnis generis animalia. Item Hydra multorum capitum, e quibus aqua prosiliit.

---

²⁸⁴¹ Jungere] Fungere P

²⁸⁴² Praxitelesve] Praxiteslve P

²⁸⁴³ G. W. GROOSE (ed.), *The Diary*, s. 162, pozn. 267 upozorňuje na správnější zápis veršů, jenž se nachází v deníku Paula Hentznera: „Mente opus humana, ne feros in corpore mores, // Parrhasius pingat, Praxitelesve dolet. // Cervina Actaeon tua sunt praecordia; quidni // Cornua sint? prudens pectora stulta queror.“

²⁸⁴⁴ Beddington, předměstí Londýna. *Na okraji strany*: Bedington.

²⁸⁴⁵ Francis Carew (asi 1530–1611). O něm <http://www.historyofparliamentonline.org/volume/1558-1603/member/carew-francis-1530-1611> (přístup: 1. 9. 2016).

²⁸⁴⁶ Polyphomi] Polyphoni P

Inde uno adhuc mil. absoluto venimus in oppidum Croidon,²⁸⁴⁷ quod sub collibus situm archiepiscoporum Cantuariensium palatia [!]²⁸⁴⁸ et carbonibus, quorum mercaturam incolae exercent, celebratur. Ibi sumta merenda 6 adhuc mil. confecimus // [177r] et salvi per Dei gratiam Londinum reversi sumus.

Die Iovis 27. Julii

Excurrimus a meridie visuri navem reginae nuperrime aedificatam, dictam den Weißenbeery,²⁸⁴⁹ magnificentissime instructam. Qua visa cum per fenestram navis in cymbam,²⁸⁵⁰ quae pro me excipiendo adstabat, descenderem, cymba vi fluminis remota parum abfuit, quin in Tamesin cecidissem, sed singulari Dei beneficio, qui lacertos Meyeri me tenentis corroboravit et firmavit, liberatus fui. Tam diu enim me jam extra fenestram positum Meierus tam diu sub a[u]xillis utraque manu complectendo tenuit, donec cymba retroacta fuit, ad me commode excipiendum. Pro qua liberatione Deus sit benedictus, qui largiatur, ut vita et valetudine mihi concessa ad nominis²⁸⁵¹ ipsius gloriam bene utar.

Die Veneris 28. Julii

Primum in domo Germanorum ad Tamesin sitam; olim enim Germani mercatores hanc domum partim suo redemerunt peculio, partim officiis Angliae regibus praestitis demeruerunt.²⁸⁵² Hi mercatores plurima habuerunt // [177v] privilegia, quae omnia ipsis praesens regina Elisabetha ademit.²⁸⁵³ In ea domo ad parietem et picturam matris lactantis infantem hi versus:

„Ecqua adeo esse potest immiti pectore mater,

ipsa sui ut partus non meminisse velit?

Si qua tamen talis, non tamen Deus optime nostri.

Tantus amor tuus est, non meminisse potes.“

Hinc conscendentes²⁸⁵⁴ naviculam ad arcem Richmond²⁸⁵⁵ excurrimus 5 a Londino mil. Mortuus est in hac arce bellicosissimus rex Eduardus rex [!]²⁸⁵⁶ 3., qui una cum filio

---

²⁸⁴⁷ Croydon, předměstí Londýna, jeden z městských obvodů Velkého Londýna.

²⁸⁴⁸ palatia] *správně* palatiis

²⁸⁴⁹ Lod' nebyla nová, ale nedávno opravená.

²⁸⁵⁰ *Na okraji strany*: NB.

²⁸⁵¹ nominis] *nominius* P

²⁸⁵² Steelyard na severním břehu Temže v místě dnešní Cannon Street station.

²⁸⁵³ R. 1597 jako odvetné opatření na vypuzení obchodníků ze Stade v Dolním Sasku Rudolfem II.

²⁸⁵⁴ conscendentes] *condescentes* P

²⁸⁵⁵ Palác Richmond ve stejnojmenném předměstí Londýna. Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 219–220.

Na okraji strany: Richmond arx regia.

victricia arma per Galliam circumferendo tantum terrorem incussit, ut pater cum Antiocho Fulminis, filius cum Pyrrho Aquilae nomen meritissimo gereret. Hic etiam defuncta est Anna, regis Richardi 2. uxor, filia Wenceslai Imperatoris,²⁸⁵⁷ quae prima mulieres Anglicas eam insidendi equi formam, quae hodie in usu, docuit, cum antea parum decore divaricate perinde ac viri obequitarent. Haec regia olim a splendore Schene²⁸⁵⁸ dicta fuit. Henrico 7. regnante haec regia sedes luctuoso incendio tota in favillas // [177ar] cecidit; verum ut phoenix e suis cineribus opera Henrici 7. multo splendore statim renata novum nomen Richmondiae a regione, cui ille privatus comitis titulo praefuit,²⁸⁵⁹ accepit. Hucusque Tamesis fluvius exaestuans maris accessu augetur 60 plus minus a mari Anglicis mil.²⁸⁶⁰

In hac arce monstratum nobis fuit cubiculum, in quo narrant fuisse thesaurum defossum Henrici 7., qui proceri cuidam Anglico, qui solus hoc sciebat, iniunxerat, ne thesaurum hunc filio suo, Henrico 8., ostenderet, nisi ad summas angustias et incitas eum redactum videret. Hinc itum est in bibliothecam Henrici 7.²⁸⁶¹ omnis generis libris, maxime vero Gallicis constructam. Artificiosum nota ibi atramentarium cum ludo schacchii. Genealogia Regum Angliae ab Adamo in membrana eleganti. Hinc ivimus per galeriam longissimam, qua in tota Anglia longiorem non vidimus. Aliam galeriam deinde conspeximus, cuj adiunctus est hortus, in quo notanda arbor pinus singulari artificio suffulta. In alio quodam conclavi lectus instar navis cernitur.

Die Saturni 29. Julii

Scripti in Diarium. // [177av]

[Die Solis 30. Julii]

Vidimus praetorem urbis (quem vocant Milord Meyer)²⁸⁶² exeuntem e templo D[ivi] Pauli (in quo sub dio per 3 horas habentur conciones) indutum toga violacea, torque aureo ornatum, insidentem equo, cuius frenum et ehipium deauratum. Qui praecessit eum, portabat gladium vagina holoserica coopertum.

---

²⁸⁵⁶ rex] *nadbytečně zopakováno*

²⁸⁵⁷ Anna Lucemburská (1366–1394) nebyla dcerou, ale sestrou Václava IV., byla dcerou Karla IV. Manželkou Richarda II. (1367–1400) se stala r. 1382.

²⁸⁵⁸ Richmond Palace, palác v Sheen, dnes část Richmondu.

²⁸⁵⁹ Tímto sídlem byl Richmond v Severním Yorkshire.

²⁸⁶⁰ Tak se dělo až do výstavby Teddington Weir a Richmond Half-Tide Barrier v 19. stol.

²⁸⁶¹ *Na okraji strany*: Bibliotheca Henrici 7.

²⁸⁶² William Ryder (†1611).

A meridie vidimus ursos.²⁸⁶³ Mane discedunt a nobis Monsieur Momartius et Meierus,²⁸⁶⁴ qui Cantuaria Londinum usque nos sunt comitati. Post cenam habita commensatiuncula nobis valedicunt Windischgracii discessuri in Belgium.

Die Lunae 31. Julii

Monsieur Les[i]eur nobiscum pransus est. A meridie exivimus et vidimus 6 virgines sorores nobiles²⁸⁶⁵ omnis generis instrumentis musicis suavissime ludentes²⁸⁶⁶ et vocem intermodulantes. Harum virginum parens propter religionem pontificiam, quam pertinaciter defendit, recusans audire // [178r] conciones evangelicas custodiae (liberae tamen) est mandatus et suis bonis maxima ex parte exutus mulctae nomine Reginae per menses singulos dependens 20 libras Anglicas seu 66½²⁸⁶⁷ coronatos. Filiae eius apud patrem commorantur, liberae tamen, quo volunt, expatiantur. Versus sequentes parieti ibi adscripti, a parente compositi dicuntur:

„Hic levis est carcer, crudelior ille Gehennae.

Illius est finis, nullus at huius erit.

Hic agimus nostram patienti pectore vitam,

ne simus inviti praeda, Gehenna, tibi.

Illas ex isto vitabis carcere poenas,

quas resonant Stigii tartara nigra lacus.“

Augustus

Die Martis 1. Augusti

Prandio lautissimo excepti sumus a consule sive majore Londiniensi²⁸⁶⁸ et humanissime tractati. Ministri 13 induti togis mensae administrabant. Obiter hic notandum, quod plerumque consul eligatur, qui divitiis abundet, ut possit per illum annum, quo munere suo fungitur, mensam publicam instar principum habere, cum ad eos sumtus 2 000 dumtaxat librarum Anglicarum accipiat.²⁸⁶⁹ Ipse vero // [178v] plusquam 8 000 libras insumat. Deinde fuimus in curia, ubi hi versus:

---

²⁸⁶³ Medvědí zahrada se nacházela v londýnské části South Bank v Paris Garden.

²⁸⁶⁴ Meierus] Myierus P

²⁸⁶⁵ nobiles] nobilis P

²⁸⁶⁶ Na okraji strany: NB.

²⁸⁶⁷ ½] vynecháno v P

²⁸⁶⁸ Na okraji strany: Notandum quod Major habeat suum praecisorem.

²⁸⁶⁹ accipiat] accipiet P

„Carolus, Henricus vivant defensor uterque,
Henricus fidei, Carolus ecclesiae.“

Die Mercurii 2. Augusti

Vidimus comoediam Anglicam.

Die Iovis 3. Augusti

Excurrimus in domum quandam Monsieur Coup,²⁸⁷⁰ quae non ita quidem est magna et spaciosa, bono tamen et decenti ordine constructa, elegantis etiam picturis exornata, horto quoque amoenissimo, culto nemorosoque ambulacro circumquaque cincta. In ea versus hi sunt notati:

„Alternante moras mundo mutamur in horas.
Omnia²⁸⁷¹ nunc huius mea, cras post²⁸⁷² nescio cuius.“

Die Veneris 4. Augusti

Londino viso apud sartorem Maistre Linhfard quodam speculo precioso pariter et artificioso, precioso quidem propter²⁸⁷³ gemmas undique²⁸⁷⁴ collucentes, artificioso vero propter formas ex gemmis // [179r] artificiose insculptas²⁸⁷⁵ hominem repraesentantes, discessimus. De civitate Londinensi autem supra nonnulla praetermissa notanda veniunt:

Primum pons,²⁸⁷⁶ qui e vivo saxo opere admirando 19 fornicibus est constructus elegantissimisque aedibus ad instar plateae ita continuatus, ut inter Europae pontes facile primas et magnitudine et elegantia ferat.

Deinde domus περιστιλιον²⁸⁷⁷ mercatorum sive Bursa²⁸⁷⁸ (regina vocat Exambium regium) instar Antverpianae forma quadrata ad negociatorum usum extracta. In superiore loco est alia deambulatio, in qua res omnis generis venales exponuntur.²⁸⁷⁹ Ad hanc in

---

²⁸⁷⁰ Walter Cope (asi 1553–1614).

²⁸⁷¹ O[mn]ia] Via P

²⁸⁷² post] postea P

²⁸⁷³ propter] *dodatečně dopsáno*

²⁸⁷⁴ undique] undequaue P

²⁸⁷⁵ insculptas] insculptas P

²⁸⁷⁶ Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 325. *Na okraji strany*: 1. Pons.

²⁸⁷⁷ περιστιλιον] *dodatečně dopsáno*

²⁸⁷⁸ Královská burza, oteřená r. 1571. Byla zničena r. 1666 při Velkém požáru Londýna. Srov. G. CAMDENUS, *Britannia*, Londini 1594, s. 326.

Na okraji strany: 2. Bursa.

²⁸⁷⁹ exponuntur] disponuntur P

introitu et passim sunt regni insignia circumdata aurea periscilide cum solita inscriptione: „Honi soit qui mal y pense.“ Et inferius Reginae symbolum: „Dieu et mon droict.“

Tertio plateae,²⁸⁸⁰ quae magna ex parte sunt obscuriores angustioresque. Praecipua est aurifabrorum latissima, aedificiis ornatissima, auro, argento gemmisque ditissima. Alia adhuc est, quae dicitur Londenstein propter // [179v] lapidem, qui²⁸⁸¹ eodem nomine appellatur, quae et ante conditam urbem hoc in loco extitisse dicitur.²⁸⁸² Notandum etiam, quod aquae subterraneis cuniculis et syphonibus in omnes urbis regiones sint corrivatae, ad quas recipiendas elegantissima castella sunt facta. Nec ita dudum novus aquaeductus in urbem est inductus, quo hydragogi Germani solers industria rota e Tamesi aquas in magnam urbis partem tubulis certo libramine positus deduxit.

Forma huius Reipublicae²⁸⁸³ est, quod per majorem Reginae vices tenentem duosque vicecomites gubernetur.²⁸⁸⁴ Deinde civitas dividitur in 25 regiones seu tribus, quibus singulis singuli senatores (quos vocant a[l]dermen) praesunt. Eligitur autem singulis annis novus consul, qui simul atque est electus liberum ad mensam suam accessum omnibus tenetur praestare idque per integrum suae gubernationis annum.

Solennia in ipsius honorem celebrantur secundis Paschatis feriis²⁸⁸⁵ hoc fere modo: Praeunt 40 apparitores seu ministri publici, quos sequuntur, // [180r] qui gestant gladium, cuius vagina margaritis est ornata,²⁸⁸⁶ et baculum deauratum sceptri forma.²⁸⁸⁷ Hos duo sequuntur pueri bene vestiti chatenisque aureis ornati. Hos ipse insequitur Milord Meyer albo insidens equo, cuius latus claudit Episcopus Londinensis. Maior indutus est toga coccinea, cuius summitas holoserico nigro obducta est. Humeros eius ingens circumdat²⁸⁸⁸ torquis,²⁸⁸⁹ qualem gestant Equites aureae periscilidis. Sanus exornatus est phaletis lorisque ex holoserico nigro factis, quorum extremitates argento deaurato obductae sunt. Hunc bini sequuntur semper senatores eiusdem coloris togis induti, hos scribae notariiue pedibus. Horum uxores rubris indutae tunicis magnificentissime catenis aureis ornatae ad locum extra urbem concioni destinatum pedibus tendunt, pari processione in urbem revertuntur.

---

²⁸⁸⁰ *Na okraji strany*: 3. Plateae.

²⁸⁸¹ qui] quae P

²⁸⁸² London Stone, nyní v Cannon Street 111. Zachovala se jen část původně mnohem většího kamene.

²⁸⁸³ *Na okraji strany*: Forma reip[ublicae] Londinensis.

²⁸⁸⁴ Šerifové Londýna a Middlesexu. Londýnský starosta byl volen občany.

²⁸⁸⁵ Procesí ke špitálu Panny Marie ve farnosti Spitalfields a mše zde sloužená.

²⁸⁸⁶ Pearl Sword, meč zdobený 2 659 perlami.

²⁸⁸⁷ „Hůl“ byla patrně palcát, vyrobený r. 1559 a ukradený r. 1627.

²⁸⁸⁸ circumdat] *opraveno* z circumdit

²⁸⁸⁹ Řetěz je dodnes používán při slavnostních příležitostech. Městu jej věnoval londýnský radní John Aleyn r. 1545.

Templa haec urbs habere dicitur 120, in quibus omnibus conciones habentur. Habent templa etiam, in quibus Gallice, Italice et Belgice concionentur.

Inter Gronewiczam et Londinum videtur navis Drakonis,²⁸⁹⁰ qua totum orbem circumnavigavit. // [180v] Fuit antehac et alia nobilis cuiusdam Thomae Dedisch,²⁸⁹¹ qua Draconem aemulatus mundum quoque circumnavigavit. Incredibilem haec apportasse dicitur thesaurum, unde rediens in portum Gronewicz, ubi tum regina erat, vela omnia et funes, quibus malus sustentatur et anchora tenetur, ex serico facti fuerant.

Exeuntes Londino cum Barone a Sonneburg (qui erat alias marchio Brandeburgicus,²⁸⁹² sed ne agnosceretur, dissimulabat nomen) et monsieur Lisieur circa meridiem venimus navicula Gravesund,²⁸⁹³ ibi pransi dispositis equis 5 mil. profecti, venimus Rocestram.²⁸⁹⁴

Die Saturni 5. Augusti

Mane vidimus naves Reginae Rochestre, quae sunt numero 35 hisce nominibus insignitae:

I. Triumph. II. Elisabeth Jonas. III. Baere. IV. Honour. V. Arch Royal. VI. Victorie. VII. Gardeland. VIII. Repulse. IX. Warspis. X. Wantguard. XI. Rainebow. XII. Deffiance. XIII. Mary Rose. XIV. Golden Lyon. XV. Bon adventure. XVI. Non-paraille. XVII. Hope. // [181r] XVIII. Dredrach. [X]IX. Swisthowe. XX. Andelop. XXI. Adventure. XXII. Crame. XXIII. Quittance. XXIV. Answer. XXV. Advantaige. XXVI. Tremontana. XXVII. Charles. XXVIII. Moone. XXIX. Spye. XXX. Advice. XXXI. Merlin. XXXII. Prime Roze. XXXIII. Jeheflower. XXXIV. Mercure. XXXV. Bonawolo.

Ingressi vero duas praecipuas Elisabethae et Triumph. Elisabetha est elegantissima conclavibus insignis et ipsius reginae imagine ornata, 67 tormentis maximis est instructa. Anno 1588. ab Hispanica classe 14 sclopetis petita nullo tamen laeso. In conclavi quodam haec scripta invenias:

„Qui Leo de Juda est et flos de Jesse lionis,

protegat et flores, Elisabetha, tuos.

Ut te Angli longum, longum Anglis ipsa fruaris.

Tam delecta bonis, quam metuenda malis.

Vivat Regina semper eadem.“

---

²⁸⁹⁰ Golden Hind.

²⁸⁹¹ Thomas Cavendish (1560–1592).

²⁸⁹² Joachim Ernst von Brandenburg-Ansbach (1583–1625), cestující incognito pod jménem barona ze Sonnenburgu.

²⁸⁹³ Rochester v Kentu.

²⁸⁹⁴ Gravesend v Kentu.

Nota hic etiam lanternam seu pharum praegrandem ex cupro. Altitudinis haec navis est maximae, malum cras[s]issimum habet.

Praeteriimus locum, ubi mali in aquam projectae non putrescunt. Ingressi deinde sumus // [181v] armarium, quo funes, vela et alia utensilia nautica sunt reposita. Rochestriam²⁸⁹⁵ circa meridiem discedentes dispositis equis Syttenburi²⁸⁹⁶ venimus 10 a Rochestre mil. Inde Cantvariam 18 a Syttenburi²⁸⁹⁷ mil., hinc Douverum 12 a Cantvaria miliaribus.

Die Solis 6. Augusti

Cum sese nobis offerret navis, quae Boloniam²⁸⁹⁸ festinabat, circa meridiem Dovero solvimus numerantes prius pro exitu singuli 22 Anglicos nummos. Atque hoc modo Angliae valedicentes et vento vehementiori quamvis obliquo, qui navim ad alterum latus intorquebat,²⁸⁹⁹ adiuti, 5 vel 6 horarum spatio Boloniam²⁹⁰⁰ salvi venimus. Ubi intelleximus legatum Hispaniae, ut et Angliae rebus infectis abitum parare.²⁹⁰¹ Vix autem propter hominum frequentiam hospitem commodum nacti sumus.

[...]

Die Veneris 15. Septembris

Mane post octavam demum digressi via plana et satis amoena ad lacum Genevensis 4 horarum spatio Genevam Allobrogum²⁹⁰² in confinio Italiae, Galliae et Germaniae sitam venimus. Sita autem est haec urbs in loco satis amoeno: ex una parte lacum habet, ex altera montes editiores prospectat. Ipsa quoque aliqua ex parte in monte constructa est. Religionis reformatae hactenus firmissima propugnatrix et alumna fuit, quo multi exteri et propter religionem extorres ac sedibus suis pulsati, cum primis Itali, confluerunt. Ac licet satis sit infirma nullaque potentia humana subnixata, Dei tamen auxilio freta validissimorum hostium robur elusit et elisit.

---

²⁸⁹⁵ Rochester v Kentu.

²⁸⁹⁶ Syttenburi] Pytenburi P
Sittingbourne v Kentu.

²⁸⁹⁷ Syttenburi] Pytenburi P

²⁸⁹⁸ Boulogne-sur-Mer (Francie).

²⁸⁹⁹ *Na okraji strany*: Male habebam in navi.

²⁹⁰⁰ Boulogne-sur-Mer v Nord-Pas-de-Calais-Picardie (Pas-de-Calais).

²⁹⁰¹ Viz kap. 6. 5., s. této práce.

²⁹⁰² Ženeva. *Na okraji strany*: Geneva.

Nota in hac urbe aedificia contra injurias coeli tecta et ad mercimonia tractanda singulari forma parata. // [191v] Satis haec urbs olim populosa, sed jam perpetuis bellis nonnihil exhausta fuit.

Die Saturni 16. Septembris

Mane salutavimus Monsieur Theodor Beza,²⁹⁰³ Ecclesiae Genevensis antistitem, cuius singularem humanitatem in veneranda canicie sumus experti, qui etiam effecit, ut duo primarii viri a senatu delegati (quorum alter fuit secretarius, alter monsieur Lectius,²⁹⁰⁴ vir clarissimus) nobis in prandio adessent, vinum honorarium afferrent omnigenamque benevolentiam nobis declararent. Huic prandio quoque Monsieur Beza interesse voluit et Marc Antoin, in quem mane incidimus.

A prandio primo vidimus curiam, ubi in vestibulo haec in tabula notata:

„Cum anno 1535. profligata Antichristi tyrannide abrogatisque eius superstitionibus Sacrosancta Christi Religio hic in suam puritatem, Ecclesia in meliorem ordinem singulari Dei beneficio reposita et simul repulsis fugatisque hostibus urbis ipsa in suam libertatem, non sine insigni miraculo restituta fuerit, s[enatus] p[opuli]q[ue] Genevensis monumentum hoc perpetuae // [192r] memoriae causa fieri atque hoc loco erigi curavit, quo suam erga Deum gratitudinem ad posteros testatam faceret.“

In ipsa vero curia sequentia:

„D[eo] O[ptimo] M[aximo] S[alutem] [?].

Anno a vera religione ....²⁹⁰⁵ vetere libertate Genevae restituta L. G. [?] novo jubilaeo ineunte pluribus vitatis domi et foris insidiis et superatis tempestatibus, quo Helvetiorum primarii Tigurini aequo jure in societatem perpetuam nobiscum venerint et veteres fidissimi socii Bernenses prius vinculum novo adstrinxerint, S[enatus] p[opulus]q[ue] Genevensis, quod felix esse velit D[eus] O[ptimus] M[aximus] tanti benefici[i] monumentum erigi curarunt MDXXCIV.“

In superiori parte notandus crocodilus et urnae, in quibus olim cineres mortuorum servati fuerant. Itemque iudices abscissis auribus depicti. Hinc ingressi sumus armamentarium omnis generis instructum armis. Praeter sunt aliquot petardi, item tormentum rotile sive ductile, quod impositum rotulis in quamcunque partem circumduci potest. // [192v]

---

²⁹⁰³ Théodore de Bèze (1519–1605). O něm zejm. Alain DUFOUR, *Théodore de Bèze. Poète et théologien*, Genève 2006.

²⁹⁰⁴ Jacques Lect (1556–1611).

²⁹⁰⁵ ....] *tečky jsou již v autografu*

Die Solis 17. Septembris

Mane audivimus in ecclesia D. Petri²⁹⁰⁶ concionantem monsieur Bezam et postea coenam administrantem. Hoc die Genevam cum centum equis venit monsieur Sancii, legatus regius, qui a Genevensibus nomine Regis aliquot tormenta cum pulvere tormentario ad circumsidentium vicinum castrum S. Catharine petiit. Pransus nobiscum Baro Donavius, Marc Antoni et prefectus armamentarius.

Die Lunae 18. Septembris

Fuimus apud monsieur Guillart ecclesiasticum, ex quo multa praeclara historica cognovimus. A prandio collegium puerorum ingressi sumus, ubi praeclara est bibliotheca. Hinc redeuntes domum vidimus „3 aquilarum“, in qua Julius Caesar habitasse dicitur. Deducti quoque in aedes P. Lectii²⁹⁰⁷ eius humanitatem et hospitalitatem perspeximus. Prope ecclesiam S. Petri insignia vidimus cardinalis Ostiensis cum puero, qui glandes decutiebat. Hic Cardinalis natus Genevae primo fuit subulcus, inde Romam (bene, sed jocosely ipsi ominanti quodam sutore, qui calceos ei donabat) profectus // [193r]²⁹⁰⁸ rubrum galerum adeptus, postea Episcopus huius urbis creatus fuit.

Die Martis 19. Septembris

Mane valedicentes D. Bezae et reliquis prandium sumsimus. Hoc finito Geneva discessimus et 3 magnis mil. confectis propter lacum mature venimus in oppidum Nyon²⁹⁰⁹ ubi pernoctavimus.

[...]

Die Lunae 2. Octobris

Mane digressi et per montem altum quidem, sed non ita durum (quem Alves vocant) profecti circa primam Tigurum²⁹¹⁰ venimus. Est autem Tigurum primaria quoad dignitatem Helvetiae urbs, utpote ad quam pagi Helvetici cum iugum Austriacum excusissent // [201r] primo confugerunt, eademque post Solodurum²⁹¹¹ antiquissima, cum circa annum mundi

---

²⁹⁰⁶ Katedrála sv. Petra. Současná budova byla stavěna asi od r. 1160 v románském stylu, dokončena byla přibližně o sto let později ve slohu gotickém.

²⁹⁰⁷ Jacques Lect (1556–1611).

²⁹⁰⁸ *V záhlaví strany: Iter Geneva Argentinam*

²⁹⁰⁹ Nyon ve Vaud. *Na okraji strany: Nyon.*

²⁹¹⁰ Curych. *Na okraji strany: Tigurum.*

²⁹¹¹ Solothurn.

1950, hoc est aetate Abrahami condita fuerit et in Commentariis Caesaris eius crebra fiat mentio. Potentia quoque post Bernates principem²⁹¹² tenet locum, cum eorum ditio Ssaphusiam²⁹¹³ usque pertingat. Ipsa vero urbs amoenitate loci et situs, multitudine populi Helvetiorum urbi nulli est secunda, sita est ex²⁹¹⁴ parte in colle, ex²⁹¹⁵ parte in valle. Praeterfluit et interfluit urbem lacus, ab ea Tigurinus dictus,²⁹¹⁶ et praeterea alia duo flumina, Limachus et Sil.²⁹¹⁷ Discriminatur quoque per aquam in parvam et magnam urbem circumquaque prospectat montem [?] mediocre[s] [?] vitibus fructiferis, pomariis et arboribus, quocumque aciem oculorum vertas, ornata. Elegantia insuper et magnitudine aedificiorum conspicua. Senatus ibidem est distinctus in magnum et parvum; magnum ducenti, parvum 52 viri constituunt. Habet in circuitu urbs haec 12 turre, quas olim antiquam in libertatem vindicaretur 12 nobiles ad coercendos cives // [201v] tenuerunt. Inter ceteras notabilis turrem in aqua, carcere jam et custodiae sontium et facinorosorum destinata.

Primum autem per dominum Waserum ducti sumus in templum eius civitatis primarium,²⁹¹⁸ in cuius ambitu foris monumenta fuerunt monstrata 3 clariss[imorum] virorum et theologorum Petri Martyris,²⁹¹⁹ Bullingeri²⁹²⁰ et Sinlen [?].²⁹²¹ Templum vero ipsum est capacissimum. Suggestus in superiori parte positus erat, subselliis quaque versum collocatis, magnam hominum multitudinem comprehendit. Fundatum hoc perhibetur a Carolo Magno, cuius effigies etiam deaurata foris cum gladio fulmineo coruscante posita cernitur. Hinc ducti sumus in domum, ubi cives se manuariis tormentis exercent, in amoeno prato constructam. Sed imprimis videndus est locus exercitiis sagittariorum deputatus; nusquam enim in Helvetia major invenitur distantia ad scopum, quo missilia jaculantur et quidem ultra aquam. Singulari etiam quodam artificio sagittas ultro citroque transferunt alligata nimirum pharetra // [202r] (in navis modum facta) sagittis referta funi, quo per rotulam convoluto revolutoque e domo ad metam et vicissim traducitur.

---

²⁹¹² principem] primissimum P

²⁹¹³ Schaffhausen.

²⁹¹⁴ ex] in P

²⁹¹⁵ ex] in P

²⁹¹⁶ Curyšské jezero (Zürichsee).

²⁹¹⁷ Řeky Limmat a Sihl.

²⁹¹⁸ Nejspíše míněn Grossmünster. Podle legendy založen Karlem Velikým (viz níže v textu deníku), současná budova byla stavěna přibližně v l. 1100–1220.

²⁹¹⁹ Peter Martyr Vermigli (1499–1562).

²⁹²⁰ Heinrich Bullinger (1504–1575). O něm viz pozn. 2513 této práce.

²⁹²¹ Zřejmě míněn Josias Simler (1530–1576).

Die Martis 3. Octobris

Mane vidimus armamentarium Tigurinorum, quod non tam necessitatis, quam ornatus gratia varii generis²⁹²² armis instruxerunt. Observabis prae coeteris notatu dignis gladios quosdam mirabiles instar securium formatos. Plurima mortaria, e quibus unum artificiose tormento cuidam videbatur impositum. Inde praegrandem vectem instar arietis seu tormenti muralis ad muros feriendos attolendos et siquidem affigi potest ad deiiciendos paratum. Gladium item Wilhelmi Delli,²⁹²³ qui atrociter vexatus et maxima injuria a praefecto Austriaco affectus primus autor fuit libertatis Helvetiis restitutae. Tormenta vero praecipua secundum alphabeti literas mensium ac planetarum nomina indigitant. Aliquot praeterea vexilla Burgundionibus ablata, chlamidem²⁹²⁴ seu pallam militarem foecialis Caroli Burgundi.²⁹²⁵ Parvum aeneum tormentum rotulis impositum ad // [202v] formam bombardulae puerorum clavibus factae, quam idcirco schlußelbuhsen²⁹²⁶ vocant. Maximum vero tormentum cum vecte, quo facillimo negotio²⁹²⁷ attolitur ac deprimitur²⁹²⁸ ab uno homine. Armaturas denique multiplices et nitidas.

Ad prandium vero sumus invitati a tribu nobilium Tigurinorum in loco, quem a cane molussen [?] appellant Zu Stunden. Hic satis honorifice excepti et ad exporrigendam frontem soepius provocati ad vesperam usque detenti sumus, ut propemodum honor²⁹²⁹ illorum nobis oneri fuerit et officium inofficiosum, praesertim nobilis cuiusdam, qui fratrem²⁹³⁰ suum scitulum formosulum, elegantulum nobis obtrudere volebat. O lepidum caput risum teneatis amici.

Die Mercurii 4. Octobris

Mane postquam Tiguro essemus egressi 5 horarum spacio, venimus in oppidum Winterbur.²⁹³¹ Hic vino donati unatoribus quoque duobus nobiscum pransis coelo jam tenebris obducto licet maxime properantes demum in oppidum Frauenfeld²⁹³² venimus.

---

²⁹²² varii generis] variis generosis P

²⁹²³ Patrně míně Vilém Tell.

²⁹²⁴ chlamidem] chlamide, prius scriptum chlamidem P

²⁹²⁵ et] add P

²⁹²⁶ schlußelbuhsen] schlüsselbuchsen P

²⁹²⁷ negotio] negocia P

²⁹²⁸ deprimitur] de primitus P

²⁹²⁹ Na okraji strany: NB.

²⁹³⁰ Na okraji strany: NB.

²⁹³¹ Winterthur v kantonu Curych. Na okraji strany: Winterbur.

²⁹³² Frauenfeld v Thurgau. Na okraji strany: Frauenfeld.

Die Iovis 5. Octobris // [203r]

Hinc mane discedentes 6 horarum spatio via bona delati sumus Constantiam.²⁹³³ Quadrante miliaris ante urbis ingressum vidimus Gottleben, carcerem, ut opinantur, Hieronymi Pragensis,²⁹³⁴ tali modo factum, ut captivus vigilare perpetuo coactus fuerit. Constantia, vulgo Costnitz, duplici lacu, superiore²⁹³⁵ Acronio, inferiori, per quem Rhenus labitur,²⁹³⁶ et concilio Constantinensi, anno 1415. celebrato,²⁹³⁷ nobilissima urbs in finibus Helvetiae et Sueviae sita. Ad Imperiales olim civitates pertinuit et religionem reformatam magno ardore, magno zelo amplexa fuit, sed post civilibus motibus in Germania religionis causa exardescentibus ab Hispanicis Caroli V. militibus improvise ex sylva evolantibus capta et Austriacae seditioni subiecta fidem quoque cum magistratu mutavit adeo, ut pauci jam reperiantur, qui religionem orthodoxam aperte jam profiteri audeant.²⁹³⁸

A prandio vidimus tabularium elegantibus picturis et aedificiis ornatum. In domo, ubi concilium fuit habitum, supra ianuam haec leguntur:

„Gaudet clara domus pacem populo generasti // [203v]

Christicholae, dum pontifices te schismate vexant.

Tunc omnes abiicit synodus ...,²⁹³⁹ quam tenuisti.

Ipsa sede scandit Martinus nomine quintus,

dum quadringentos numerant post mille salutis

Jesu [!] ²⁹⁴⁰ Martino decem et septem annos.

Anno 1380. da war das hoffhauß angefangen Zúe bawen.“

Ex opposita parte: „Das ist das haús des friedens und der vereinigung damit die heilige Kristliche kirchen, in den die unrein irrung dreÿen Babsten ausgerottet und einikeit

---

²⁹³³ Kostince (Konstanz) v Bádensku-Württembersku. O dějinách města v raném novověku viz zejména Martin BURKHARDT – Werner DOBRAS – Wolfgang ZIMMERMANN, *Geschichte der Stadt Konstanz*, III, *Konstanz in der frühen Neuzeit. Reformation – Verlust der Reichsfreiheit – Österreichische Zeit*, Konstanz 1991.

Na okraji strany: Constantia.

²⁹³⁴ Zámek (dříve hrad) Gottleben, v jehož západní věži byl držen nejen Jeroným Pražský, ale také Jan Hus a papež Jan XXIII.

²⁹³⁵ superiore] *opraveno pravděpodobně z superiori; superiori P*

²⁹³⁶ Kostnice leží na pomezí obou částí Bodamského jezera (Bodensee), nazývaných Obersee a Untersee. Název Lacus Acronius se objevuje u Pomponia Mely, *De chorographia* 3,19.

²⁹³⁷ O kostnickém koncilu existuje velké množství literatury, jejíž výběr předkládá Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý. (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2009, s. 123–124. Dále viz např. Karl-Heinz BRAUN – Mathias HERWEG – Hans W. HUBERT – Joachim SCHNEIDER – Thomas ZOTZ (Hrsg.), *Das Konstanzer Konzil. 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters*, [Darmstadt] 2013; Essays Gabriela SIGNORI – Birgit STUDDT, *Das konstanzer Konzil als Europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*, Ostfildern 2014.

²⁹³⁸ Kostnice ztratila status svobodného města po Šmalkaldské válce r. 1548, poté ji Karel V. věnoval Ferdinandovi I. a obyvatelé města byli vystaveni protireformaci.

²⁹³⁹ ...] *tři tečky jsou již v autografu*

²⁹⁴⁰ Jesu] *správně Jesu*

Christlicher geistlikeit durch die heilige erwehlung babsts Martinj des funften befestiget ist anno Do[mini] 1417. Jhar auf Martinj.“

Fuimus praeterea in monasterio franciscanorum, ubi nobis monstratus fuit carcer Joannis Hussi,²⁹⁴¹ satis angustus et foetidus.²⁹⁴² Multa inibi carmina in ignominiam Hussi creta notata. Inter alios versus hosce notavimus:

„Vindicat hoc claustrum primo Hussius haeresiarcha
Hussius infelix primo his dormivit in antris. // [204r]
...²⁹⁴³ constans hunc sustulit igne suo.

Et:

„Hic sol non uret te neque luna per noctem.“²⁹⁴⁴

Vidimus extra urbem intra duas portas, quarum interior vocatur Hochlingsthor, exterior Geldliusthor, locum supplicii Hussi²⁹⁴⁵ in prato amoenissimo et viridissimo. Eum dedita opera pontificii quotidie fimo, coeno, lapidibus obruunt et hac ratione veritatem et factum suum nefarium coram hominibus obnubilare student, cum in eo tumulo et spacio, quod Hussi rogos continebat, nullum gramen crescat et propterea sibi locum incognitum supplicii esse dicunt. Fuimus praeterea in templo summo, ubi notanda ara vetustissima, dedicata anno 1065.²⁹⁴⁶

[...]

Die Lunae 17. [!] ²⁹⁴⁷ Novembris

Quievimus Patavii.²⁹⁴⁸ Venditi meus equus et courto.

Die Martis 28. Novembris

Navem ordinariam Patavi ingressi Venetias contendimus et quidem primo 2 Germ[anica] mil. absolutis excendimus Dolae²⁹⁴⁹ et tenuiter, sed care satis pransi sesqui mil. adhuc navi²⁹⁵⁰ perreximus // [225v] venimusque Lusifusinam sive Leucae officinam,²⁹⁵¹ ubi navigia

---

²⁹⁴¹ *Na okraji strany: Carcer Joannis Hussi.*

²⁹⁴² foetidus] foetitus, *opraveno z foeditus P*

²⁹⁴³ ...] *tři tečky jsou již v autografu*

²⁹⁴⁴ Na tyto nápisy upozorňuje B. ZILYNSKÁ, *Cesta ke vzniku Husova kultu*, s. 18–21.

²⁹⁴⁵ *Na okraji strany: Locus supplicii Hussi.*

²⁹⁴⁶ Konstanzer Münster Unserer Lieben Frau, katedrál ní chrám někdejšího kostnického biskupství, zrušeného r. 1821.

²⁹⁴⁷ 17.] *správně 27.*

²⁹⁴⁸ Padova v Benátsku. Valdštejn sem dorazil na konci předchozího dne.

²⁹⁴⁹ Dolo v Benátsku.

²⁹⁵⁰ sesqui mil. adhuc navi] *vynecháno v P*

mercibus onusta rotarum volubili machina ex aquis sublata per aggerem hinc inde transferuntur vel e stagnis in fluvii fossam, vel ex fluvio in ipsum stagnum.²⁹⁵² Inde alia navicula conducta per sinus maris Venetias,²⁹⁵³ urbim²⁹⁵⁴ maris dominam, in mari Adriatico aedificatam, venimus et mirati plateas undique mari interfusas ad Aquilam divertimus. Qui omnia in hac urbe spectatu digna velit perlustrare, aliquot non dies, sed septimanas et menses in ea videnda ponere deberet. Nam per liquidas urbis plateas vectus passim videbit magnificentissima aedificia cum publica, tum privata marmoreis parietibus, columnis, stauis atque pulcherrimis picturis ubique splendida, nobilium familiarum et principum senatorum palatia divitiis ornamentisque omnibus affatim instructa. Videbit opulentissima xenodochia, insignia divitiis et Divorum templa nobilium // [226r] marmorum varietate conspicua, quae ingentes eius urbis opes testantur, ut merito Lypsius eam ad invidiam, pulcram, opulentam, felicem urbem nominarit.²⁹⁵⁵ De potentia vero Venetorum satius est tacere, quam pauca dicere, quod olim de Chartagine Salustius usurpabat.²⁹⁵⁶ Sufficiat hic in laudem Venetiarum urbis doctissimi poetae Jacobi Sannazarii²⁹⁵⁷ hexastichon ingeniosissimum:

„Viderat Hadriacis Venetam Neptunus in undis
 stare urbem et toto ponere jura mari.
 Nunc mihi Tarpeias quantumvis Jupiter arces
 obiice et illa tui moenia Martis ait.
 Si pelago Tiberim praefers, urbem aspice utramque.
 Illam homines dicas, hanc posuisse deos.“²⁹⁵⁸

²⁹⁵¹ Fusina v Benátsku.

²⁹⁵² vel e stagnis in fluvii fossam vel exfluvio in ipsum stagnum.] *vynecháno v P*

²⁹⁵³ Valdštejn plul z Padovy po kanále řeky Brenty do Fusiny na břehu Benátské zátoky, odkud pokračoval lodí do Benátek. O benátských dějinách viz např. Gaetano COZZI – Michael KNAPTON – Giovanni SCARABELLO (a cura di), *La Repubblica di Venezia in età moderna, II, Dal 1517 alla fine della Repubblica*, Torino 1992; Gaetano COZZI – Paolo PRODI (a cura di), *Storia di Venezia, VI, Dal Rinascimento al Barocco*, Roma 1994; Achim LANDWEHR, *Die Erschaffung Venedigs. Raum, Bevölkerung, Mythos 1570–1750*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2007; Eric R. DURSTELER (ed.), *A companion to Venetian history, 1400–1797*, Leiden 2013. O návštěvnících Benátek z českých zemí viz Zdeněk HOJDA – Jaroslav PÁNEK, *Benátky 16. – 18. století očima českých cestovatelů*, in: Ladielav Daniel (vyd.), *Benátskané. Malířství 17. a 18. století z českých a moravských sbírek*, Milano 1996, s. 33–40.

Na okraji strany: Venetia. Ricca.

²⁹⁵⁴ urbim] *opraveno pravděpodobně z urbem; urbem P*

²⁹⁵⁵ „[...] non pigebit in vrbe maris domina (Venetia dico) lustranda ponere septimanas. Heu as invidiam pulchra, opulens, felix vrbs!“ Závěr dopisu Justa Lipsia Filipu Lanoyovi ze 3. dubna 1578, cit. dle [Iustus LIPSIUS], *Epistolarum selectarum chlias* [...], Genevae 1616, s. 29. Valdštejn musel číst starší edici, nelze však zjistit, kterou.

²⁹⁵⁶ „Nam de Carthagine silere melius puto quam parum dicere, quoniam alio properare tempus monet.“ Sallustius, *Bellum Iugurthinum* 19.

²⁹⁵⁷ Jacopo Sannazaro (též Actius Sincerus, Syncerus; 1458–1530).

²⁹⁵⁸ Epigram *De mirabili urbe Venetiis*. Moderní edici Sannazarových epigramů viz Iacopo SANNAZARO, *Epigrammi*, Roma 2005.

Die Mercurii 29. Novembris

Principio notandum, quod Venetiarum urbis fundamenta jacta sint anno Christianae salutis 421 et eo confluerunt ex vicinis locis plurimi, qui ab Hunis, Gothis, // [226v] Vandalis in Italia ferro flammaque grassantibus sedibus suis pulsi fuerant, unde multa quoque ex ruinis coeterarum urbium eo sunt translata. Habet porro haec urbs²⁹⁵⁹ 62 parochias, 41 monasteria, 17 a monachis²⁹⁶⁰ et 24 a monialibus inhabitatas, tot habet canales sive alveos, quot plateas; pontes in aperto positos numerat circiter 300 (inter quos sunt tantum 2 lignei) exceptis pluribus aliis singularibus, e quibus primarius est pons Real totus lapideus.²⁹⁶¹ In perimetro continet 8 Italica milliaria et quamvis in mari sita sit, tamen ab impetuoso aestu maris et procellis naturali quoddam littore, quod instar moenium immotorum urbem cingit, custoditur et a violenta maris in altum assurgentis²⁹⁶² alluvione defenditur. Circumiacentes habet insulas 25. Lintres, vulgo gondolettas vocant, in urbe perhibentur esse ad 8 000. Plateolae parvae huius urbis stratae sunt lateritio²⁹⁶³ lapide. // [227r]

Fuimus autem primo in ecclesia Groeca, ubi Groeco sermone cuncta sacra peraguntur.²⁹⁶⁴ Inde impetrata licentia ducti sumus in armamentarium,²⁹⁶⁵ ubi navalia inprimis spectanda, quem locum propterea Arsenalem vocant, quasi artem navalem!²⁹⁶⁶ Insula haec est urbis angulo versus orientem contigua amplitudinem duorum mil. in circuitu complectens, undique fossis ac muris validis et oportunis ad custodiam turribus munita. Estque divisa per regiones suas atque artificum operariorumque diversas tavernas atque officinas oportunis quasque locis dispositas comprehendit. Continuo ibi laborant homines 400, qui naves, machinas atque omnis generis instrumenta bellica perpetuo aedificant. Primum autem ducti sumus eo, in quo tria conclavia diversi generis telis et armaturis plena, quibus vel naumachia instrui possit. Hic antiqua et admodum vetusta arma nobis fuerunt ostensa, veluti cudones prisco s[a]eculo usitati seu galeae semplicitibus

---

²⁹⁵⁹ *Na okraji strany: Descriptio situs urbis.*

²⁹⁶⁰ 41 Monasteria, 17 a monachis] *vynecháno v P*

²⁹⁶¹ Nejspíše míněn Ponte di Rialto, vedoucí přes Canal Grande. Kamenný most byl postaven v l. 1588–1591 podle návrhu Antonio da Ponte (1512–1597) ve spolupráci s vnukem Antoniem Continem (1566–1600) na místě středověkého dřevěného mostu.

²⁹⁶² custoditur, et a violenta maris in altum assurgentis] *vynecháno v P*

²⁹⁶³ lateritio] laterique P

²⁹⁶⁴ Nejspíše Chiesa di San Giorgio dei Greci. Jeho stavbu započal r. 1536 Sante Lombardo (1504–1560), od r. 1548 na stavbu dohlížel Giannantonio Chiono. Vysvěcen byl r. 1561.

²⁹⁶⁵ *Na okraji strany: Armamentarium.*

²⁹⁶⁶ Arsenal, komplex loděnic a zbrojnic v Benátkách, založený r. 1104. Pro základní informaci o něm viz Antonio MANNO – Massimo VENCHIERUTTI – Pietro CODATO, *Poklady Benátek. Umělecké skvosty starobylého města*, Praha 2006, 230–233; o jeho vnímání návštěvníky z českých zemích viz J. KUBEŠ, *Náročný dospívání urozených*, s. 22–23; Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESÁŘIKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín*, I, s. 328–329, II, s. 151, pozn. 234, kde viz další literaturu.

ferarum tergoribus // [227v] obductae. Item ephippia vetusta maximi ponderis, item arcus manuarum magnitudinis ingentis cum sagitta praegrandi.

Inde praeterimus locum, ubi ponderosae anchorae pro 400 tryremibus, harpagones, catenae aliaque instrumenta ferrea jacebant. Inde in officinam, ubi giganteae tormentorum moles, graves aeneae fistulae et praelongae fabricantur. Inde in domum, in qua rudentes ad triremes et naves maiores, item velorum antennarumque retinacula conficiuntur. Nec procul hinc abest alia domus, quam praeterimus, in qua nitrum 40 fornacibus seu ahenis coquitur. Supra ianuam scriptum erat: „Alibi fulmina hic fulminum fomites in eosdem tantum usus pari decemvirum decreto conditi reservamur.“ E regione locus est, in quo tryremes aedificantur. Inde quodam in loco vidimus 600 tormenta bellica rotis imposita atque ibidem mortarium maximum, // [228r] quod globum 600 libras ponderantem ejaculatur. Et in vicinia tormenta et globi pro 200 tryremibus instruendis.

Et in tertio loco vidimus maxima tormenta, e quibus centum eiaculantur globos pondere 50 lib[rarum], unum, quod 120 [librarum] pond[us], alterum, quod 150 lib[rarum] pondus explodit. Cuidam tormento, quod tria foramina habebat, inscriptum erat:

„Cerberus hic vomitat triplici de fomite flammam,
sulphura, sanitrum, fulmina, tela, globos.“

In quarto loco erant tormenta pro 50 tryremibus. Summatim in his locis dicebant contineri 5 000 tormenta, globos 400 000.

Hinc in aliam domum ducti sumus, in qua duo cubicula, quae singula tantum multitudinem armorum, telorum, bombardarum, thoracum ferreorum [continent]. Inde in aliam domum, in qua monstrantur spolia quaedam ad Naupastum navali praelio anno 1571. a Turcis captae, veluti et magni Phan [?]. In eodem omnis generis arma habentur. // [228v] Alio in loco vidimus magnam copiam perticarum, contorum, quibus naves impelli, subduci et transportari possunt. Alibi, quo pacto materia ad classem navesque praeparatur adaptetur,²⁹⁶⁷ ut adustione spondae et costae incurventur, ut mali, remi ac tonsae levigentur.²⁹⁶⁸ Nota quodam in loco trabem praelongam, qua ex posteriore parte digitis²⁹⁶⁹ pulsata sonus ex anteriori aures admoventibus auditur. Inde in alia quadam domo vidimus transtra ad tryremes parata. In eadem est tormentum 7½ spithamas in ambitu continens, inventum fuit in Candia sub terra defossum. Alio in loco vidimus vexilla Turcis erepta et 75 000 ferreos globos. In alio magnam copiam gubernaculorum. Aliis in locis fabricant

---

²⁹⁶⁷ adaptetur] et aptetur P

²⁹⁶⁸ levigentur] lavigentur P

²⁹⁶⁹ digitis] slabika di dodatečně dopsána

pontes, scalas navales, antlias (machinas haustorias), trocleas. Alibi, ubi fabricantur remi, tonsae, mali, antennae.

Hic²⁹⁷⁰ in Arsenalis medullio multas porticus et per amplas ex tabulatis extractas vidimus, sub quibus rostratae ac longae naves circiter 200 praeter minora // [229r] navigia infinitae cernuntur. Stantes in hermatibus sive pontibus, ut servantur a pluviarum ac tempestatum iniuriis ex aquis duntaxat subductae et ad omnem occasionem navigationis paratae. Ex his ostenduntur praetoriae quinqueremes, aliae tryemes lacerae ac globis ferreis²⁹⁷¹ traiectae, ad Naupactum victoria illa captae. Aliam deinde capitanei cuiusdam deauratam et elegantibus picturis adornatam.

Conspeximus denique et ingressi sumus navem Ducis Veneti (quam Bucentaurum²⁹⁷² propter insignem magnitudinem vocant) inauratam et sculpturis picturisque insignibus (maxime forinsecus Justitiae) adornatam, pulcra quoque transtra habentem, ut facile 200 personas capere possit.²⁹⁷³ Haec festivis duntaxat diebus Dux evehitur, inprimis autem solenni Ascensionis Dominicae die, quando magna cum pompa splendidoque comitatu procerum et senatorum primariorum togis holosericis rubris indutorum ex urbe ad Adriatici maris praecipuum portum a Lio dictum // [229v] proficiscitur, ubi certis cum ceremoniis Thetidi, hoc est mari sponsaliorum arrham annulo aureo iniecto solvit inque reditu ex duobus praecipuis castellis tormenta bellica in laetitiae testimonium disploduntur.²⁹⁷⁴

Inde transivimus in velariorum sive, ut Groeci vocant, histiorrhaphorum domum, ubi pluribus in tabulatis cernuntur puellarum ac mulierum aliquot centuriae²⁹⁷⁵ assiduo labore vel vela²⁹⁷⁶ construentium, vel resarcie[n]tium.²⁹⁷⁷ Denique in cellam ducti sumus, ubi aliquot cupae seu dolia grandiora repleta vino pro operis posita erant circulis ferreis

---

²⁹⁷⁰ Hic] His P

²⁹⁷¹ ferreis] ferris P

²⁹⁷² Na okraji strany: Bucentaurus.

²⁹⁷³ Bucintoro, reprezentační dóžecí galéra, již užíval benátský dóže při slavnosti Zásnub s mořem, o níž viz níže v hlavním textu a následující poznámku. V průběhu dějin byly postaveny nejméně čtyři tyto lodě, a sice v l. 1311, 1526, 1606 a 1727.

²⁹⁷⁴ Zasnoubení s mořem (Sposalizio del mare, Festa della Sensa) byl hlavní státní obřad v Benátkách. Konal se o svátku Nanebevstoupení Páně, a to od pontifikátu Alexandra III. (†1181), který měl benátskému dóžeti „darovat“ moře za pomoc proti Fridrichu Barbarossovi. Slavnost započala bohoslužbou v San Marco. Hlavní částí obřadu však byla plavba dóžete na lodi Bucintoro, doprovázené až několika tisíci dalších lodí, od Dóžecího paláce na kraj Benátské laguny a rituál, při němž dóže se slovy „Desponsamus te, mare, in signum veri perpetuique Domini“ vhodil do moře prsten se třemi kameny. Slavnost končila opět mší, tentokrát v kostele San Nicolò na Lidu. Viz J. HRDINA, *Zásnuby dóžete s mořem*, s. 33–36; J. KUBEŠ, *Národní dospívání urozených*, s. 19–20; Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESÁŘIKOVÁ a kol. (vyd.), *Heřman Jakub Černín*, II, s. 153, pozn. 236.

²⁹⁷⁵ centuriae] centenae P

²⁹⁷⁶ vela] tela P

²⁹⁷⁷ resarcie[n]tium] resarcentium P

revincta. Hoc vino gustato ad portam, qua fueramus ingressi, rediimus et ad hospitium nostrum nos contulimus. Notandum, quod excubiae nocturnae in 12 turribus huius Arsenalis habebantur et nobilis quidam a magistratu ordinatus cum²⁹⁷⁸ 36 armatis singulis horis obambulet et vigilias observet.

A prandio navicula conducta primo fuimus in coenobio S. Michaelis²⁹⁷⁹ // [230r], quod elegantiss[imum] est et lucidiss[imum]. Pavimentum templi ex marmore, ex una parte hortum habet egregium, in quo praeter alias arbores multi cupressi, ex altera parte prospectum habet in mare latissimum. Sacellum huius templi est tectum plumbo, portas habet 4 ex aere Corinthio, intus alabastrite albo orientali decoratum, extractum sumtibus Venetae cuiusdam cortesanae, constitit 60 mil[ia] cor[onatorum].

Hinc ulterius profecti sumus Muranam ad videndas officinas vitrarias.²⁹⁸⁰ Insula est distans ab urbe passus plus minus mille, fere miliare Italicum, urbis in formam exculpta, civili populo frequens atque templis pluribus aedificiorumque splendore nitens, hortorum denique cultissimorum amoenitate conspicua. Hic ingressi vitrariorum insigniorum tabernas non sine admiratione vidimus, qua ratione candentem materiam,²⁹⁸¹ e fornacibus depromptam, ferreis fistulis adhaerentem artifices vel uno, vel altero flatu in calices, pateras aut in quam velint poculi formam magnitudinemve // [230v] mira dexteritate confestim reducant. Haec Muranensia vasa vitrea tum varietate, tum artificio ac materia exquisita quam longissime coetera totius urbis exuperare putantur, cum tam claritate perspicua, quam splendore imitentur crystallum naturale, ut haud immerito crystallina vocentur. Praeterea artifices in dies ornamenta nova rationesque ad antiquitatis imitationem varie figurandi praestantiores excogitant,²⁹⁸² colores quosquuncue mirabili industria reddunt, auro, argento, coelatura, signis ac gemmis exornant et aqua candentem intingendo materiam pocula faciunt. Quae prorsus ex tenerrima²⁹⁸³ glacie sua sponte concreta videntur et quae in aestu algorem intuentibus excitant; quae omnia historiarum encausticis eleganter adornant et tincturae genere veterum non vasa potoria²⁹⁸⁴ tantum, sed et escaria omnis generis capacissima imitantur.

---

²⁹⁷⁸ cum] *vynecháno* v P

²⁹⁷⁹ Chiesa di San Michele in Isola na ostrově sv. Michala při kalmadulském klášteře. Původní kostel, vysvěcený r. 1221, byl přestavěn v l. 1468–1479 podle návrhu Mauro Codussiho.

Na okraji strany: Monasterium D. Michaelis.

²⁹⁸⁰ Murano, souostroví v Benátské laguně. R. 1291 se sem museli přestěhovat všichni benátští skláři kvůli nebezpečí požáru.

Na okraji strany: Murana officina vitraria.

²⁹⁸¹ *Na okraji strany:* Modus parandorum vitrorum.

²⁹⁸² excogitant] excogitando P

²⁹⁸³ tenerrima] tenerrimi P

²⁹⁸⁴ potoria] potiora P

Inde molendinum vitrarium vidimus, ubi boves circumeuntes materiam // [231r] vitrarium (seu lapides, quorum magna est copia), e quibus vitra parantur, conterunt. Post ingressi officinam cuiusdam vitrarii²⁹⁸⁵ conspeximus castellum sive arcem totam ex vitro crystallino conflatum tormentisque in moenibus propugnaculis ac turre dispositis instructam, quam jam a centum paratam annis esse dicebat, omnia ita artificiose sunt facta, ut in minutissimas partes diduci possint. Idem habet organum pneumaticum, cuius tibiae quoque ex vitrea materia sunt parati. (Apud eundem vidi duo vitra, in quibus insculpta animadverti ab una parte insignia d. patruī, ab altera vero d. amitae. NB.)

Praeterea Murani intravimus palatium quoddam magnificum cuiusdam comitis, quod variis et et²⁹⁸⁶ elegantibus picturis undiquaque esset exornatum, praeterea pavementum eius ex marmore tessellatum.²⁹⁸⁷ In eodem palatio cubiculum vidimus, in quo peristomata et tapetes²⁹⁸⁸ intexti²⁹⁸⁹ auro, mensa seu repositorium // [231v] preciosissimum ex testis unionum²⁹⁹⁰ aliisque gemmis paratum, item alia mensa ex lapide porphirio. Hortus quoque ibi est multis insignibus arboribus floribusque cultissimus.

Die Iovis 30. Novembris

Mane descendimus in forum, ubi primum vidimus augustum D[ivi] Marci templum,²⁹⁹¹ sumtu et artificio mirabile, quod quidem amplissimum atque ex marmore nobili constructum²⁹⁹² est. Pavimentum ex porphyreticis laconicis, thasiis ephiticis aliorumque preciosorum marmorum lapillis tessellatum ac varietate colorum resplendens picturas egregias ubique spectantium oculis repraesentat. Parietes huius templi seu basilicae marmoreis tabulis varietate colorum pulcerrimis sunt incrustati. Testudo templi sculpturis atque picturis ornata sustinetur 36 solidis columnis ex marmore vario et plures ex phrygio pulcerrimae, crassae // [232r] pedes duos per diametrum. Tectum quinque hemispheriis constat. Frons autem, qua parte ex foro quinque aereis portis patet aditus in templum, a solo

---

²⁹⁸⁵ Na okraji strany: NB.

²⁹⁸⁶ et] nadbytečně zopakováno

²⁹⁸⁷ Snad by se mohlo jednat o Palazzo Trevisan a Murano, dokončený r. 1557 a patřící původně Camillu Trevisanovi (†1564); fasáda paláce byla původně zdobena freskami.

²⁹⁸⁸ tapetes] opraveno z tapetis

²⁹⁸⁹ intexti] opraveno z gntexti

²⁹⁹⁰ unionum] uniorum P

²⁹⁹¹ Basilika sv. Marka (Basilica di San Marco) na náměstí sv. Marka, původně dóžecí kaple, od r. 1807 katedrální kostel. Dnešní budova s pěti kupolemi, o nichž učinil poznámku i Valdštejn, byla postavena v l. 1063–1094 (v tomto roce byl kostel také vysvěcen). O bazilice viz Otto DEMUS – Ferdinando FORLATI, *The Church of San Marco in Venice. History, Architecture and Sculpture*, Washington 1960; A. MANNO – M. VENCHIERUTTI – P. CODATO, *Poklady Benátek*, s. 56–93.

Na okraji strany: D. Marci templum.

²⁹⁹² nobili constructum] nobilico instructum P

ad fastigium usque Groecanico opere cum emblematis inaurato est crebraeque per ordines eminent divorum statuae ex marmore perinsignes. In huius frontis supercilio supra mediam portam maiorem mirae venustatis quatuor equi ex aere Corinthio inaurati unius²⁹⁹³ quadrigae antiquae iusta statura ac magnitudine vivorum equorum ingressum exornant, quae in memoriam Friderici Barbarossae Imperatoris eo sunt collocatae.²⁹⁹⁴ Ante aram magnam pavementum est ex magno albo marmore tessellatum naturalem aquam repraesentans, quod in memoriam Barbarossae aquarium equorum fuit nominatum sicut et quadriga illa, de qua dictum equile vocarunt, propter quod Fridericus Imperator Venetias obcidione [!]²⁹⁹⁵ cingens iurasset se quam primum urbem cepisset, D[ivi] Marci // [232v] templum conversurum in equile et aquarium equorum, ex foro vero agrum adaequatum facturum. Portae quoque ex aere Corintho sunt factae. Extra templum angulo cuidam lapis porphyrius est inaedificatus, cui duo piratae, qui thesaurum Venetias advexerunt, sunt incisi. Ibidem sunt erectae tres arbores praealtae instar malorum, de quibus solennibus diebus festivis maioribus magna vexilla suspenduntur, Venetorum regna designantia. Nec procul hinc rotundum marmor rubrum, cui imponuntur spectaculi loco capita banditarum.

Porro forum Divi Marci²⁹⁹⁶ elegantissimum est, littus maris spectans et sumtuosis aedificiis undique clausum, a fronte nimirum basilica D[ivi] Marci et a regione D[ivi] Geminiani aede marmorea,²⁹⁹⁷ a lateribus exornatum magnificis structuris palatiorum cum splendidis porticibus et mercatorum artificumque variis tabernis. Videntur ibi diversissimi hominum amict[us] // [233r], audiuntur variae linguae in tanto multiplicium nationum concursu, uti orbis, non urbis forum meritissimo dici possit.²⁹⁹⁸ De hoc foro eleganter quidam poeta:

„Si placeat varios hominum cognoscere cultus,
 area longa patet sancto contermina Marco.
 Celsus ubi Adriacas Venetus leo despicit undas,
 huc circum gentes cunctis e partibus orbis
 Aethiopes, Turcas, Sclavos, Arabesque Syrosque.
 Inveniesque Cypri, Cretae, Macedumque colonos

²⁹⁹³ unius] unique P

²⁹⁹⁴ Bronzové čtyřspřeží se po staletí nacházelo na hippodromu v Konstantinopoli, r. 1204 je převezli křížáci čtvrté kruciáty.

²⁹⁹⁵ obcidione] *správně* obsidione; obsidione P

²⁹⁹⁶ Náměstí sv. Marka. *Na okraji strany*: Forum D. Marci.

²⁹⁹⁷ Chiesa di San Geminiano. Kostel byl postaven během 16. stol. Jacopem Sansovinem a zbořen r. 1807. (Sv. Geminian byl modenský biskup ze 4. století.)

²⁹⁹⁸ Srov. Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín*, I, s. 320.

innumerosque alios varia regione profectos.

Saepe etiam nec visa prius, nec cognita cernes,

quae si cuncta velim tenui describere versu.

Hic omnes citius nautas celeresque phaselos

et simul Adriaci pisces numerabo profundi.²⁹⁹⁹

In capite huius fori³⁰⁰⁰ monstrantur ex solido marmore Phrygio binae columnae peringentes, Venetis ab Imperatore Groeco Emmanuele donatae, quae e³⁰⁰¹ mari nautis venientibus e longe sunt conspicuae; in quarum una D[ivi] Marci Venetorum alati leonis nempe insignia inaurata visuntur, in altera D[ivi] Theodorici statua posita est.³⁰⁰² In ipso vero intercolumnio de noxiis condemnatis supplicia sumuntur. In // [233v] primis si qui comprehenduntur seditiosi vel qui moliuntur aliquid³⁰⁰³ adversus Turcas nefarie vel cum iis conspirant, eo ipso in loco de trabe aurata columnis imposita obvincti collum laqueo bracteato suspenduntur. Allatas ferunt simul tres eiusdem magnitudinis onerariis navibus e Groecia Sebastiano Gionio³⁰⁰⁴ Duce ante annos 400 earumque unam vi ponderis dum e naribus [!] ³⁰⁰⁵ extrahentur in terram, ruptis architectorum instrumentis in aquam decidisse et in fundo adhuc cerni posse tradunt, alias duas ad caput fori Marciani, ubi nunc conspiciuntur, modico intervallo erectas fuisse ingenio et industria Lombardi cuiusdam architecti³⁰⁰⁶ validis rudentibus novis e sublimi demissis et aqua madefactis, qui dum sese contraherent et pondus vi sua sensim sublevarent,³⁰⁰⁷ alios siccos brevioris semper spacio subiectos et aquis item irrigatos³⁰⁰⁸ fuisse eoque modo paucis diebus opus continuando, moles illas ipsum erexisse dicunt. // [234r] Nec aliud architectum industriae suae proemium a magistratu postulasse, quam ut aleatoribus in eo intercolumnio ludendi impune libertas semper esset, quamvis nullus ante hunc columnas illas erigere potuerit. Ideoque Veneti architecto, qui hoc praestiturus esset, immunitatem, quam vellet, se concessuros promiserint. Hic itaque Lombardus superveniens capitis periculo affirmavit se columnas illas erecturum, siquidem necessaria sibi suppeditarentur, quod et deinde perfecit.

---

²⁹⁹⁹ Část básně *Iter Venetum* Nathana Chytraea (1543–1598), viz *Poematum Nathanis Chytraei praeter sacra omnium libri septendecim*, Rostochii 1579, s. 176–177.

³⁰⁰⁰ fori] chori P

³⁰⁰¹ e] a P

³⁰⁰² Sloupy sv. Marka a sv. Teodora z Amasey (†306) (Colonne di San Marco e San Tòdaro). Byly postaveny za dóžete Sebastiana Zianiho (asi 1102–1178, dóžetem od r. 1172), jež Valdštejn zmiňuje níže. Sloupy měly být původně tři, ale jeden z nich se potopil spolu s lodí, která jej přivázela.

³⁰⁰³ aliquid] vynecháno v P

³⁰⁰⁴ Gionio] Siorito P

³⁰⁰⁵ naribus] *správně* maribus; maribus P

³⁰⁰⁶ Nicolò Barattiero (†1181).

³⁰⁰⁷ qui dum sese contraherent et pondus vi sua sensim sublevarent] vynecháno v P

³⁰⁰⁸ et aquis item irrigatos] vynecháno v P

Hisce visis ascendimus Basilicam sive Palatium Ducis³⁰⁰⁹ Venetorum, in quo comitia et concilium publicum haberi solet. In ascensu videntur duae statuae elegantissimae Adae et Evae ex albo marmore factae. Superatis gradibus apparet tabula aenea deaurata, quo significatus fuit adventus regis Galliae ex Polonia³⁰¹⁰ +,³⁰¹¹ ut et duae effigies Mercurii et Neptuni. Inprimis vero atrium illud, in quo concilium habetur, augustissimum est et maxime // [234v] spaciosum.³⁰¹² Pavimentum superiore ex intestino opere affabre elaboratum et auro optimo, quo insignandis Ducatis utuntur, obductum simulque picturis et historiis artificiose factis resplendens adeo, ut quadringentis aureorum millibus atrium hoc constitisse videatur. Quod si plenum vel magnum est concilium, eo conveniunt senatores mille sexcenti, omnes patricii, vel nobiles antiquissimae familiae 25. annum ingressi. Sed Dux sedet supr[a]mo loco, apud Ducem vero utrinque in lateribus primores magistratum 24 in longis rubris holosericis togis (ex his 48 novus dux priori mortuo eligitur) praecognitores, quos sapientes magnos appellant et qui duci a consiliis sunt. Reliqua patriciorum multitudo in subselliis per totum atrii spacium. Taciti ineunt suffragia cum calculis seu globulis argenteis, quos discurrentes per subsellia distributores singulis dividunt; alii deinde // [235r] collectores in vasculis ligneis uno ore angusto, quo manus inferi potest, et inferius in binos oculos divisus colligunt. Quo fit, ut ipsi ignorent collectores, an in dextrum vel sinistrum locum suffragator suum calculum ponat et an magistratum creandum probet vel improbet. Huic atrio vicinum est aliud eiusdem prope splendoris et elegantiae, in quo concilia quoque haberi solent.

In hoc palatio insignia Ducis Veneti in ligno deaurato collocantur, simul atque vero rebus humanis exemptus est, in templo D[ivi] Marci vicino reponuntur. Extra palatium inferius prope ergastulum lapidibus varia emblemata sunt insculpta inter coeteros nota lapidem Amoris.

Ea ipsa hora, qua nos in palatio obambulabamus, triremi appulit praefectus quidam Venetorum Corcyra veniens. Hinc transivimus in insulam D[ivi] Georgii³⁰¹³ quingentis

---

³⁰⁰⁹ Dóžecí palác (Palazzo San Marco, Palazzo Ducale, Palazzo Dogale), současná budova byla postavena v l. 1340–1450. K dějinám paláce viz např. Umberto FRANZOI, *Storia e leggenda del Palazzo Ducale di Venezia*, Venezia 1982; Wolfgang WOLTERS, *Storia e politica nei dipinti di Palazzo Ducale. Aspetti dell'autocelebrazione della Repubblica di Venezia nel Cinquecento*, Venezia 1987.

Na okraji strany: Palatium Principis.

³⁰¹⁰ Obraz připisovaný Jacopo Tintorettovi (1519–1594), zobrazující Jindřicha III. (1551–1589), který Benátky navštívil na své cestě z Polska do Francie r. 1574.

³⁰¹¹ *Na okraji strany:* + Anno nimirum 1574. 14. Cal[endas] Augusti. [Tj. 19. července, pozn. O. P.]

³⁰¹² Pravděpodobně Sál Velké rady (Sala del Maggior Consiglio), největší sál celého paláce (53 × 25 m). R. 1577 byl poničen požárem, z následujících pochází výzdoba od Paola Veronese (1528–1588), Jacopa Tintoretta Palmy ml. (†1628) a dalších.

³⁰¹³ Ostrov San Giorgio Maggiore. *Na okraji strany:* Monasterium S. Georgii.

circiter passibus ab urbe e regione D[ivi] Marci positam, ubi sumtuosissimum est monasterium templo marmoreo elegantissimoque // [235v] aedificio et structura celebre, insuper ambitus egregios, et hortos habens spaciosos et perpetuo virentes.³⁰¹⁴ In templo praecipue penetralia sive chorus videndus, in quo pavementum ex lapide variegato, et circumquaque effigiis in nuce exsculptae, ut historia Benedicti eiusque miracula. Ibidem ad altare imposita est sphaera ex orichalco, sustentata a quatuor Evangelistis seu animalibus, quae Evangelistis attribuuntur. Ad aliam quandam aram in marmore imago crucifixi a natura expressa ostentatur. Monstra[n]tur ibidem tabulae, statuae, donaria amplissima, sepulchra ducum ac principum conspiciuntur coenobii longissimae porticus, atria, coenacula, cubicula et in primis refectorium monachorum affabre constructum.

Reversi in urbem ascendimus turrim D[ivi] Marci³⁰¹⁵ ex quadrato lapide extractam. Eius fundamanta [!]³⁰¹⁶ subterranea pluris quam turris ipsa a solo constitit. Sublime fastigium tegulis aeneis inauratis tectum est, quod sole splendente quam longissime ab Istria Liburniaque // [236r] navigantibus conspicitur. Ascenditur per scalas lapideas concameratas, quae per interiorres [!]³⁰¹⁷ turris partes cochleatim circumambiendo sensim exurgunt ad cacumen usque. Est autem pulcherrimus e turre summa undiquaque prospectus primum in urbem ipsam ex multis insulis conflatam et pontibus magna ex parte connexam. Monstrantur sex urbis regiones, vici, fora, templa, coenobia aliaque aedificia publica insignia. Item insulae exiguae circum urbem ipsam in ipso stagno sparsim jacentes, quae monasteriis, templis, aedificiis ac hortis pulcherrimis sunt excultae. In nonnullis etiam oppida quaedam et coloniae vetustae Aquillensium, Vicentinorum, Opiterginorum, Concordiansium, Arestinorum, Altinatum aliorumque. Visuntur portus profundissimi Clodianus³⁰¹⁸ ac Meduacus,³⁰¹⁹ castellis et propugnaculis ita muniti, ut classes ingentes cum volunt, excludant facile. Patescunt ultra pelagus a fronte et a sinistris Carnorum Alpes // [236v] et Istriae³⁰²⁰ promontoria, a dextris Apenini, ante juga Galliae Cisalpiniae plana

---

³⁰¹⁴ Basilica di San Giorgio Maggiore při benediktinském klášteře zasvěceném témuž světcí, postavená v l. 1565–1581 podle návrhu Andrey Palladia (1508–1580). Viz Gino DAMERINI, *L'isola e il cenobio di San Giorgio Maggiore*, Venezia ²1969.

³⁰¹⁵ Campanile di San Marco, stavěná od dob dóžete Pitra Tribuna (†912, dóžetem od r. 888), v l. 1511–1514 nabyla definitivní podoby a výšky 98,6 m. Zvonice tak byla nejvyšší věží ve městě. Poté, co se r. 1902 zřítíla, byla na jejím místě v l. 1903–1912 postavena přesná replika.

Na okraji strany: Turris D. Marci.

³⁰¹⁶ fundamanta] *správně* fundamenta

³⁰¹⁷ interiorres] *správně* interiores; interiores P

³⁰¹⁸ Snad Chioggia v Benátsku.

³⁰¹⁹ Není jasné, jaký přístav byl takto označován. Název Medoacus se používal pro severoitalskou řeku Brentu ústící do Jaderského moře v Chioggi.

³⁰²⁰ Istriae] Itriaie P

fructifera Euganiique colles³⁰²¹ nobilissimi cum Athesis et Eridani ostiis, denique a tergo Noricorum et Rhetorum Alpes nivosae.³⁰²² Ascendit hanc turrim equo vectus Henricus 3., Galliarum rex, cum ex Polonia huc venisset.³⁰²³

Post in palatium denuo ingressi vidimus locum, 24 ubi sedilia holoserica sunt instrata, pavimentum rubrum lithostratum. Deinde in aliud atrium, ubi consessus est virorum 350.

Post venimus in coenobium Capuzinorum,³⁰²⁴ cuius pavimentum est ex marmore variegato tessellatum, sublime fastigium plumbo tectum et ex anteriori parte marmoreum. Tempore pestis monasterium hoc fuit aedificatum, unde supra januam templi haec leguntur:

„Christo redemptori
Civitate gravi, pestilentia liberata
Senatus ex voto

Pridie Nonas Sep[tembres]³⁰²⁵ anno 1576.“

Aquiminarium in templo est marmoreum. // [237r]

Hinc deducti sumus in domum quandam, quo convenerant nobiles foeminae gratulantes uni, cuius maritus eo die fuerat electus procurator, quod officium vel dignitas apud Venetos post Ducalem praesminentiam fere est³⁰²⁶ praecipua. Vidimus ibi foeminas altis cothurnis (Hetruscis sandaliis)³⁰²⁷ incedentes et superiori ex parte denudatas (nisi quod subtili admodum linteo cutem levita integant) choreas exercere, quibus finitis in peculiari loco magna tormenta bellica, in quibus erant et mortaria, fuerunt explosa. Redeuntibus domum meditullium Venetiarum urbis, nempe area D[ivi] Lucae nobis fuit ostensa.³⁰²⁸

---

³⁰²¹ Colli Euganei, skupina vrchů sopečného původu, nejvyšší z nich je Monte Vendo (601 m n. m.) asi 12 km jihozápadně od Padovy.

³⁰²² Popis výhledu ze Zvonice sv. Marka je s drobnými úpravami převzatý ze spisu F. SCHOTTUS, *Itinerari[i] Italiae*, s. 24. Totožnou pasáž lze nalézt ve spise Stephana Winanda PIGHIUS, *Hercules Prodicus seu Principis juventutis vita et peregrinatio*, Antverpiae 1587, s. 274. S jistotou však víme pouze o Schottově spise, že jej Valdštejn znal a používal.

³⁰²³ R. 1574, viz pozn. 3010 této práce.

³⁰²⁴ Basilica del Santissimo Redentore (též il Redentore), postavená v l. 1577–1592 na příkaz senátu jako poděkování za překonání morové epidemie r. 1576, viz níže v hlavním textu Valdštejnův opis nápisu nad portálem. Kostel byl postaven podle návrhu Andrey Palladia (1508–1580), po jeho smrti stavbu dokončil Antonio da Ponte (1512–1597).

Na okrajích strany: Coenobium Capuzinorum.

³⁰²⁵ Tj. 4. září.

³⁰²⁶ fere est] est fere P

³⁰²⁷ (Hetruscis sandaliis)] *vynecháno* v P

³⁰²⁸ Chiesa di San Luca Evangelista v sestiere San Marco, původně středověká stavba, jež byla od poloviny 16. století rekonstruována a r. 1617 vysvěcena. Zřejmě z tohoto důvodu Valdštejn neuvádí o kostele žádné podrobnosti.

Ad aedem S. Stephani³⁰²⁹ spaciosa est area, in qua impune dicunt licere cum altero in arenam descendere neque apparitoribus permitti in quenquam impetum facere.

[...]

Die Mercurii 6.³⁰³⁰ Decembris

Mane Vicentia³⁰³¹ digressi, via inaequali, meliori tamen, quam erat prior, 13 mil. ante meridiem confecimus venimusque in hospitium quoddam a la Tour. Modico temporis intervallo in diversorio commorati rustico viae duce aliud quoddam diverticulum ad 5 mil. via optima et planissima arripuimus, cum alioquin nobis per aquas profundiores transeundum fuisset. Ulterius progressi via mediocriter bona 17 Ital[ica] mil. absolvimus³⁰³² Veronamque,³⁰³³ cum coelum jam esset tenebris obductum, venimus atque sic iter, quod ineunte vere fueramur auspicati et per aestatem atque autumnum continuaramus, tandem praecise novem mensibus exactis ad finem perduximus. Deo, fonti omnis boni, qui nos coelestium suorum spirituum custodia circumvallavit et omne malum clementer a nobis pro sua immensa misericordia profligavit, protelavit, averruncavit, // [242r] sit laus perennis et gratiarum actio in soeculum soeculi. Is porro dirigat gressus nostros et in his conclamatis temporibus ac deploratis rerum et locorum statu, pericula, quae nobis impendere possent, avertat nosque ad scopum optatum perducatur et tandem cum nobis est jam nostra fortuna per<d>acta³⁰³⁴ et nullum maris aequor arandum, ad veram quietem et portum coelestem traducatur. Amen.

Caeterum Verona ipsa, Germani Dietrichbern vocant, urbs est nobilissima ad Athesin³⁰³⁵ fluvium sita, qui fluxu tortuoso mediam urbem secatur et tribus in locis interluit. Colles habet in circuitu viniferos, aedificia splendida et vetusta. Inprimis autem Veneti³⁰³⁶ novas munitionum urbis structuras erexerunt, quibus maximis opibus et sumtibus

---

³⁰²⁹ Chiesa di Santo Stefano na stejnojmenném náměstí v sestiere San Marco, gotický kostel původně ze 13. století, rekonstruovaný ve 14. a rozšířený v 15. století. O něm viz *Gli agostiniani a Venezia e la Chiesa di S. Stefano. Atti della giornata di studio nel V centenario della dedizione della Chiesa di Santo Stefano, Venezia, 10 novembre 1995*, Venezia 1997.

³⁰³⁰ 6.] 5. P

³⁰³¹ Vicenza v Benátsku. Valdštejn zde strávil pouze předchozí den.

³⁰³² *Na okraji strany*: Duobus mil. ante Veronam praeteriiimus novum templum Divae virginis Mariae in structura magnificentia et miraculis crebris est celebre.

³⁰³³ Verona v Benátsku. Valdštejn zde pobýval až do 25. května 1601. O historii města viz Giovanni ZALIN, *Storia di Verona. Caratteri, aspetti, momenti, Vicenza 2001*.

Na okraji strany: Verona.

³⁰³⁴ peracta] *opraveno z perducta*; perducta P

³⁰³⁵ Adige, druhá nejdelší řeka v Itálii (410 km).

³⁰³⁶ Verona patřila Benátské republice v l. 1405–1797, kdy benátský stát zanikl.

continuoque studio // [242v] urbem illam inexpugnabilem reddere contendunt. Vides ibidem immanes aggeres, spisissimos muros, tures ac propugnacula tormentis bellicis armata,³⁰³⁷ fossas profundas atque latas, quas Athesis redimplet, item portas urbis novas non tantum artificio et opibus admodum munitas, sed etiam sculpturis, statuis et marmoreis columnis adornatas.

Die Iovis 7. Decembris

Vidimus amphitheatrum Veronense (de quo alias copiosius dicitur³⁰³⁸)³⁰³⁹ et domum consulis satis elegantem.

Die Veneris 8. Decembris

Discesserunt a nobis Joannes et Henikus, socii itineris nostri.³⁰⁴⁰ Exivimus foras cum D. Ceruto³⁰⁴¹ et monstrata fuit nobis quaedam porta, quae vocatur Nova, structura magnificentissima.³⁰⁴²

Die Saturni 9. Decembris

Composui literas Gallicas. Legi quaedam ex Plutarcho Gallico.³⁰⁴³

Die Solis 10. Decembris // [243r]

Deambulavimus in civitate cum seignor Ceruto.³⁰⁴⁴

Die Lunae 11. Decembris, Martis 12., Mercurii 13., Iovis 14., Veneris 15., Saturni 16. Decembris: Scripsi matutino et pomeridiano³⁰⁴⁵ tempore in diarium.

---

³⁰³⁷ armata] armatas P

³⁰³⁸ dicitur] dicatur P

³⁰³⁹ Arena di Verona, postavená v 1. stol., o ní viz B. GIULIARI, *Topografia*; F. SPALVIERO – D. ARICH, *L'Arena di Verona*. Podrobněji o ní Valdštejn psal v záznamu ke 14. květnu 1601, viz níže v hlavním textu edice.

³⁰⁴⁰ Obě osoby jsou blíže neznámé.

³⁰⁴¹ Snad se jedná o veronského básníka Federica Cerutiho (1532–1611), méně pravděpodobné je ztotožnění s lékařem Benedetto Cerutim (†1620).

³⁰⁴² Porta Nuova, postavená v l. 1532–1540 podle návrhu Michele Sanmicheliho (1484–1559).

Na okraji strany: Eodem die vidimus arcum Vitruvii, maximi architecti.

Arco dei Gavi, oblouk postavený v 1. stol. Do jednoho z kamenů byl vyryt nápis: „L. VITRVVIVS.

L. CERDO ARCHITECTVS,“ na jehož základě byl jako architekt mylně určen Marus Vitruvius Pollio, stavitele z 1. stol. př. n. l. a autora spisu *De architectura libri X*. Lucius Vitruvius Cerdo byl (soudě podle jeho jména) řecký propuštěnec, další zprávy o něm nejsou známy.

³⁰⁴³ Není zřejmé, jaké vydání francouzského překladu Plútarchových *Paralelních životopisů* Valdštejn četl, jako první je přeložil Jacques Amyot (1513–1593), poprvé vydáno jako [PLUTARQUE], *Les Vies des hommes illustres Grecs et Romains*, Paris 1559.

³⁰⁴⁴ Ceruto] Caruto P

³⁰⁴⁵ pomeridiano] meridiano P

Die Solis 17. Decembris

Diem canendo, legendo sacra consumsi.

Die Lunae 18., Martis 19., Mercurii 20. Decembris

Scripsi in diarium.

Die Iovis 21. Decembris

Matutino tempore scripsi in diarium et pomeridiano tandem, cum per 14 dies in hospitio publico haessemus (siquidem non potuimus commodam pro nobis domum reperire), venimus in propriam nostram domum sitam in platea, quam vocant Pineam,³⁰⁴⁶ incoepimusque propria vivere quadra.

Die Veneris 22. et Saturni 23. Decembris

Scripsi in diarium. // [243v]

Die Solis 24. Decembris

Explicatio Evangelii. Legi quaedam in Josepho.³⁰⁴⁷

Die Lunae 25. Decembris

Diem audiendo, canendo et legendo sacra consumsi.

Die Martis 26. Decembris

Explicatio Evangelii.

Die Mercurii 27. Decembris

Explicatio Evangelii. Interfuit prandio Ceretus. Legi aliquid in Josepho.

Die Iovis 28. Decembris

Composui literas ad D. patrem.³⁰⁴⁸

---

³⁰⁴⁶ Zřejmě Via Pigna.

Pineam] Cineam P

³⁰⁴⁷ Neurčený spis Flavia Josepha, pravděpodobně *Židovská válka*

(*Περί του Ιουδαϊκου πολημου*, v latinském překladu *Bellum Iudaicum, De bello Iudaico*).

³⁰⁴⁸ Valdštejnův otec Jindřich zemřel r. 1589, svým otcem mnil jednoho ze svých poručníků, Smila Osovského z Doubravice. K této identifikaci viz kap. 7. 1.

Die Veneris 29. Decembris

Descripsi literas ad D. patrem.

Die Saturni 30. Decembris

Incoepi literas scribere ad dominam matrem.³⁰⁴⁹

Die Solis 31. Decembris

Explicatio Evangelii. Absolvi literas scribere ad D. matrem. // [244r]

---

³⁰⁴⁹ Valdštejnova matka Zuzana zemřela r. 1592, svojí matkou mnil svoji tetu Kateřinu Zajímačku. K této identifikaci viz kap. 7. 1., dále pozn. 2234 této práce a příslušný Valdštejnův záznam.

10. 3. 6. Záznamy z roku 1601

Anno

Exuberantis gratiae

MDCI.

Quo ineunte, ut et nos exuamus

veterem hominem cum omni-

bus concupiscentiis suis et in-

duamus novum, qui in

sanctit[at]e et justitia co-

ram Deo in aeternum

ambulet, faxit

salvator

Jesus.

Amen.

Psalmo CXIX.

Gressus meos certos effice in verbo

tuo et non [!] ³⁰⁵⁰ dominetur in me

omnis justitia.

Die Lunae 1. Januarii

Januarius

Diem canendo, legendo, audiendo sacra consumsimus.

Die Martis 2. Januarii

Scripsi literas ad D. Hynconium.³⁰⁵¹ Legi aliquid in Plutarcho Gallico. // [244v]

Die Mercurii 3. Januarii

Incoepit legere Cerutus linguam Italicam. Legi aliquid ex Plutarcho.³⁰⁵²

---

³⁰⁵⁰ non] *správně* ne

³⁰⁵¹ Jan Hynek z Velenova (†1623), o němž viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť*, II, s. 378–379.

³⁰⁵² *Na okraji strany*: NB.

Die Iovis 4. Januarii

Lectio Italica. Scripsi ad D. aviam.³⁰⁵³ Legi in Plutarcho et Cicerone.

Die Veneris 5. Januarii

Lectio Italica. Scripsi ad D. Teufelium³⁰⁵⁴ et pastorem. Legi aliquid in Cic[erone].

Die Saturni 6. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii.

Die Solis 7. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii, scripsi in diarium.

Die Lunae 8. Januarii

Explicatio capitis matutina. Lectio Italica. Scripsi in Diarium.

Die Martis 9. Januarii

Explicatio capitis. Lectio Italica. Legi aliquid in Plutarcho et Cicerone.

Die Mercurii 10. Januarii

Explicatio capitis. Stylus. Incoepa oratio desumta ex Josepho, lib[ro] 3. Agrippae ad Judaeos.³⁰⁵⁵ Lectio Italica. Historica. Legi aliquid in Plutarcho. // [245r]

Die Iovis 11. Januarii

Explicatio capitis. Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Historica. Arithmetica. Legi aliquid in epistolis Ciceronis. Explicatio capitis vespertina.

Die Veneris 12. Januarii

Explicatio capitis. Stylus. Oratio Agrippae. Legi aliquid in epistolis Ciceronis. Historica. Arithmetica. Legi in Plutarcho.

---

³⁰⁵³ Alena Berková na Novém Veselí, rozená Meziříčská z Lomnice (1540–1510), o níž především F. HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, s. 235–240.

³⁰⁵⁴ Jiří Kryštof Teufel z Gundersdorfu.

³⁰⁵⁵ Řeči judejského krále Agrippy II. (27–po 93), Flavius Josephus, *Bellum Iudaicum*, 2,345–404. Valdštejnův údaj o třetí knize je chybný. Pro čes. překlad řeči viz F. IOSEPHUS, *Židovská válka*, I, s. 185–192.

Die Saturni 13. Januarii

Explicatio capitis. Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Legi in orationibus Ciceronis. Hist[orica] Aritmetica.

Die Solis 14. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii. Interfuerunt prandio duo monachi. Legi aliquid in Josepho.

Die Lunae 15. Januarii

Stylus. Mandavi memoriae aliquam partem in oratione Agrippae. Lectio Italica.³⁰⁵⁶ Legi in epistolis ad Atticum.

Die Martis 16. Januarii

Dictatio styli. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Legi aliquid in ep[istolis] familiaribus. Historica. Arit[hmetica]. Legi in ep[istolis] ad Atticum.³⁰⁵⁷

Die Mercurii 17. Januarii // [245v]

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Legi aliquid in orationibus Ciceronis. Historica. Arithmetica. Interfuit prandio seignor Ceruti.

Die Iovis 18. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Legi in ep[istolis] ad Atticum. Hist[orica]. Arith[metica].

Die Veneris 19. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Pomeridiano tempore expatiati sumus cum Ceruto ad locum quendam, qui dicitur Campus Martius.³⁰⁵⁸

Die Saturni 20. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae. Legi aliquid in ep[istolis] fam[iliaribus].³⁰⁵⁹ Hist[orica]. Arithmetica.

---

³⁰⁵⁶ Italica] Italia P

³⁰⁵⁷ Titus Pomponius Atticus (110–32 př. n. l.), spisovatel a blízký přítel Marca Tullia Cicerona, v l. 86–65 pobýval v Athénách, odtud jeho přídomek. Ciceronovy dopisy Atticovi se dochovaly v 16 knihách.

³⁰⁵⁸ Campo Marzo.

³⁰⁵⁹ Ciceronovy dopisy přátelům, sbírka o 16 knihách, jež vznikla sloučením původně samostatných menších sírek do jednoho souboru.

Die Solis 21. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii. Legi aliquid in Josepho.

Die Lunae 22. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Hist[orica]. Virgilius. Legi in orat[ionibus] Ciceronis.

Die Martis 23. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae]. Hist[orica]. Verg[ilius]. Descripsi argumentum compositum.

Die Mercurii 24. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Hist[orica]. Arit[hmetica]. Legi in Plutarcho.
// [246r]

Die Iovis 25. Januarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Legi aliquid in epistolis ad Atticum. Pomeridiano tempore vidimus hortum Comitum Augustini de Justo,³⁰⁶⁰ qui rupi adjacet, amoenissimum, ex cuius superiori parte patet prospectus in civitatem pulcherrimus.

Die Veneris 26. Januarii

Stylus. Oratio. Lectio Italica. Hist[orica]. Virgilius. Legi aliquid in orat[ionibus] Ciceronis.

Die Saturni 27. Januarii

Stylus emendatus. Lectio Italica. Hist[orica]. Arith[metica]. Legi in ep[istolis] ad Atticum.

Die Solis 28. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii. Interfuit prandio quidam Italus.

Die Lunae 29. Januarii

Stylus. Lectio Italica. Legi in ep[istolis] ad Atticum. Hist[orica]. Virg[ilius]. Legi ep[istolas] Plinii.³⁰⁶¹

---

³⁰⁶⁰ Justo] Fusto P

³⁰⁶¹ Gaius Plinius Caecilius Secundus (Plinius ml., 61–113), spisovatel, dochovalo se 247 z jeho dopisů, rozdělených do devíti knih, čes. překlad viz PLINIUS Mladší, *Dopisy*.

Die Martis 30. Ianuarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Hist[orica]. Memoriae mandavi aliquos versus ex Vergilio.

Die Mercurii 31. Ianuarii

Stylus. Oratio Agrippae. Lectio Italica. Hist[orica]. Arith[metica]. Descripsi argu[mentum] compositum. // [246v]

[...]

Die Lunae 14. Maii³⁰⁶²

Stylus. Ep[istolae] Cic[eronis]. Lectio Italica. Off[iciorum]. Vidi currentes in amphitheatro ad quintanam: Duae erant compagne elegantibus vestimentis varii coloris vestiti [!].³⁰⁶³ In unaquaque erant 12 personae. Quidam Comes de Justo³⁰⁶⁴ // [253r] obtinuit palmam et coronam 100 coronatorum.

Quoniam vero in prioribus de hoc amphitheatro nihil est dictum, hoc loco aliquid eodem subiungere placet. Ad Forum boarium³⁰⁶⁵ videtur vetustissima et e quadrato saxo peramplissima amphitheatri moles,³⁰⁶⁶ quam Arenam cives appellant. Huius exterior paries quatuor zonis pulcherrimis cinctus, totidem columnarum, arcuum ac fenestrarum ordinibus quadruplici opere, Dorico videlicet, Ionico, Corinthio et composito in admirandam extollebatur altitudinem. Quemadmodum ex dicti parietis quatuor arcuum parte colligi potest, quae sola reliqua manet adhuc erecta. Totum enim exteriorem amphitheatri circulum barbari posterioris saeculi sublatis ad alia aedificia marmoribus usque ad fundamenta sunt demoliti atque tantae maiestatis opus non secus ac formosam, adornatam et longe conspicuam spartam quandam discerpta pulcherrima veste turpiter admodum denudarunt. Ex reliqui[i]s tamen veluti ex unguibus leo totius structurae magnitudo facile cognoscitur et quanta eius ars ac pulchritudo fuerit. Ordinem enim unumquemque parietis exterioris 72 portas vel arcus totidemque // [253v] columnas habuisse docet ipsa circularis proportio et architectica dimensio. Tertium autem operis Corinthiaci 144 stauis collosseis inter arcus et columnas redimitum fuisse loculi et vestigia demonstrant. Introductus in

---

³⁰⁶² *Na okraji strany: Accepi literas ex Moravia. NB.*

³⁰⁶³ vestiti] *správně* vestitae

³⁰⁶⁴ Justo] Fusto P

³⁰⁶⁵ Náměstí se dnes nazývá Piazza Bra.

³⁰⁶⁶ *Na okraji strany: De amphitheatro Veronensi.*

porticus triplices interiores concameratas totam machinam, circum ambientes, vehementer admiraberis, viarum ac graduum labyrinthas se invicem occurrentium undiquaque, quibus populus scandere in porticus superiores et in ipsa caveae interioris sedilia vel descendere et exire sine turbae obviantis impedimento quam commodissime poterat. Ingressus arenam mediam gaudebis videre planiciem ovata specie extensam in longum decempedes 39, in latum vero decempedes 22 cum dimidia, circumseptam undique sedilium ordinibus 42 declivis tecti in modum supra porticus interiores adscendentibus in altum. Quae tantae sunt capacitatis, ut supra 23 000 hominum per circuitum in iis commode sedere potuerint.³⁰⁶⁷ Spoliata quidem jam olim fuit a barbaris interior haec amphitheatri cavea marmoreis sive³⁰⁶⁸ [?] subselliis, sed nunc aequester [!]³⁰⁶⁹ ordo // [254r] nobilitasque Veronensis eandem suis impensis restauravit marmoribusque vestivit. Quae festivis quibusdam diebus populo venationes, ludos equestres ac pedestria certamina publice in eadem arena maiorum more solet edere.

Plura de eodem amphitheatro in Leandro Alberto³⁰⁷⁰ cognosci possunt.

[...]

Die Lunae 28. Maii

Matutino tempore appulimus Venetias. Pomeridiano vidimus, ubi moneta cuditur.³⁰⁷¹

In superiori parte videas locum, ubi areae ferreae aliquot singulae duobus, tribus, quatuor seris clausae (inter quas una 7 habebat) repletae pecunia.³⁰⁷² // [255v]

Die Martis 29. Maii

Post prandium circumnavigavimus maximam partem urbis. Apud templum S. Pietro Castello est domus Patriarchae.³⁰⁷³ Visenda domus, ubi paratur panis biscoctus in usum eorum, qui sunt damnati ad tryremes. Furni³⁰⁷⁴ 45 sunt.³⁰⁷⁵

---

³⁰⁶⁷ Původně byl veronský amfiteátr schopen pojmut na 30 000 lidí, dnes je kapacita z bezpečnostních důvodů omezena na polovinu.

³⁰⁶⁸ sive] suis, *opraveno* z sive P

³⁰⁶⁹ aequester] *správně* equester

³⁰⁷⁰ L. ALBERTI, *Descrittione*, zde o Veroně viz f. 412–417. R. 1566 vyšlo dílo poprvé v latinském překladu, není zřejmé, jaké vydání a v jakém jazyce je Valdštejn četl. Leandro Alberti (1479–1552) byl dominikánský historik z Bologne, dále autorem např. *De viris illustribus Ordinis praedicatorum libri sex in unum congesti*, Bononiae 1517; *De divi Dominici Calaguritani obitu et sepultura*, Bononiae 1535.

³⁰⁷¹ *Na okraji strany*: Divertimus a Storione prope pontem Rialto.

³⁰⁷² In superiori parte [...] repletae pecunia.] *věta dodatečně dopsána*

³⁰⁷³ Basilica di San Pietro di Castello, v l. 1451–1807 benátský katedrál ní kostel.

Die Mercurii 30. Maii

Mane intromissi sumus in armamentarium Principis Veneti,³⁰⁷⁶ regiis opibus refertum. Est autem telorum et armorum omnis generis ornatissimum copia plenum; videns tot thoraces, galeas scuta, cassides, ocreas, clypeos, item baltheos, gladios, hastas, lanceas multipliciaque tela picturis encausticis, auro, argento gemmisque splendida et insigni calatura decora, insuper laternam crystallinam, non gregariorum militum, sed imperatorum, ducum et praefectorum centurias aliquot ex illo armamentario instrui digne et armari posse dixeris.³⁰⁷⁷ In atrio magno, ubi concilium <publi-[256r]cum> secretius // [256r] haberi solet, in tabula aenea haec videntur incisa:

„Qui patriae pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum et eum, quem debent, honorem reip[ublicae] reddunt et pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum vitam, quam natura acceptam propter patriam conservaverimus, naturae, cum cogat, reddere, patriae, cum roget, non dare. Sapientes igitur existimandi sunt, qui nullum pro salute patriae periculum vitant. Hoc vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in rep[ublica], hoc fundamentum libertatis, hic fons aequitatis, mens et animus et consilium et sententia civitatis posita est in legibus, ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege suis partibus ut nervis ac sanguine ac membris uti non potest; legum ministri magistratus, legum interpretes, iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.“

Excurrimus navi a Malomoco³⁰⁷⁸ 5 mil. ab urbe situm. Prope illud appellunt // [256v] naves onerariae magnae. Situm est in aggere, qui inde ad Lio usque et fere Chiozam se extendit, latitudinis vix 20 passuum, longitudinis ad aliquot mil. Italica, qui totus est quasi murus urbis et limes maris, oppositus fluctibus marinis, ne urbem inundet.³⁰⁷⁹

Postea in templo D. Marci³⁰⁸⁰ vespertinae musicae praesente senatu intereramur. Absoluta musica ostensus fuit thesaurus in altari expositus. Est autem thesaurus ingens³⁰⁸¹

Na okraji strany: In illo templo incisum in lapide Beatus Laurentius Justinianus, primus Venetiarum Patriarcha, die 8. Jan[uarii] anno 1455.

³⁰⁷⁴ Furni] Turni P

³⁰⁷⁵ Furni 45 sunt.] *věta dodatečně dopsána*

³⁰⁷⁶ *Na okraji strany:* Armamentarium principis.

³⁰⁷⁷ *Na okraji strany:* In armamentario pictus Carara cum coniuge.

³⁰⁷⁸ Malamocco. *Na okraji strany:* Malomoco.

³⁰⁷⁹ *Na okraji strany:* NB.

³⁰⁸⁰ Viz pozn. 2991 této práce.

³⁰⁸¹ Poklad (klenotnice) sv. Marka, nad nímž dohlíželi zvláštní úředníci, prokurátoři. Nejstarší předměty sem byly umístěny r. 1205, kdy je zaslal dóže Enrico Dandolo z Konstantinopole (†1205). O něm viz Rodolfo

stupendaeque prorsus opes divitiarum. Ostenduntur coronae, ex auro plurimae: 12 pectoralia ex auro puro fabrefacta, gemmis ac margaritis preciosissimis exornata. Visuntur carbunculi, adamantes, smaragdi, topazii, chrisolithi, hyacinthi ac uniones mirae magnitudinis ac precii incredibilis. Diamas pulcherrimus ab Henrico 3, rege Galliae principi, Veneto donatus. Item monstrantur cochleae, cymbae, paterae ac vasa potoria ex onyche, jaspide et achate multiplicia. Monocerotum // [257r] duo cornua procera. Spectatur etiam mythra solennis, quae novi Ducis capiti cum inauguratur, solet imponi. Quid referam ex auro argentoque caelato calices, cantharos, thuribula, candelabra, guttos ac pelves, longum esset numerare singula. Poetae igitur verbis finem his imponere satius erit:

Innumeros calices hic aurea vasaque cernes
apta ministeriis, usibus apta piis.
Ac plures chlamydes gemmis auroque rigentes,
quam quot luciferos integer annus habet.
Mollia praetereo, quae Seres vellera quondam
Nere, sed Ausonides jam didicere mirus.
Nec refero tinctas concha Sydonide vestes,
nemo sacerdotum quas numerare potest.³⁰⁸²

Die Iovis 31. Maii

Matutino tempore conducta navi satis magna egressi sumus spectaturi solennitatem, quae tum temporis die Ascensionis exhibebatur.³⁰⁸³ Princeps enim Venetus vectus Bucentauro magna cum pompa splendidoque procerum comitatu ex urbe // [257v] ad Adriatici maris portum Lio nomine profectus praecedentibus duabus tryremibus et compluribus navibus praemissa benedictione Thetidi sponsaliorum arrham annulo aureo mari iniecto solvit. Redeunte in urbem ex duobus castellis et tryremibus emissa sunt tormenta laetitiam significantia. Uno mil. ab urbe expatiati postea sumus Maistres, ubi jentaculo sumto Venetias revertimus.

GALLO, *Il tesoro di S. Marco e la sua storia*, Venezia – Roma 1967; A. MANNO – M. VENCHIERUTTI – P. CODATO, *Poklady Benátek*, s. 86.

Na okraji strany: Thesaurus.

³⁰⁸² Popis pokladu sv. Marka je s úpravami převzatý z publikace F. SCHOTTUS, *Itinerari[i] Italiae*, s. 23.

Totožnou pasáž lze nalézt ve spise S. W. PIGHIUS, *Hercules Prodicus seu Principis juventutis vita et peregrinatio*, Antverpiae 1587, s. 273.

³⁰⁸³ Viz pozn. 2974 této práce. *Na okraji strany*: Festum Ascensionis.

Junius

Die Veneris 1. Junii

Ambulavimus in merceria, ubi varia venduntur. Inde spectavimus domum Germanorum mercatorum, ex illa Princeps singulis septimanis 100 Zekinos recipit. Non praetermittendus locus, ubi cera paratur. Observatione quoque dignum Monasterium S. Sepolcro³⁰⁸⁴ in formam Hierosolimitani factum, in formam petrae excavatum. Ex sinistro latere hi versus leguntur:

„Hoc mirum spectetur opus compagibus auctum,
rupibus artifice saxa revulsa manu. // [258r]
Gens Mausoleum sileat vesana sepulchrum,
quod fuit et Domini Martia Roma sui.
Illa duo congesta viris monumenta fuere,
hoc Christo tanta inde paratur opus.
Quanto homini superum praestat rex unus³⁰⁸⁵ et author,
tanto hoc est illis clarius et melius.“

Inferius hoc est distichon:

„Quis iacet hic rerum dominus? Cur mersus acerbo
funere? Quo lectis gentibus astra daret?“

Vidimus eodem die antiquarium³⁰⁸⁶ Patriarchae Aquilegiae, statuae marmoreae pulcherrimae.³⁰⁸⁷ Supra ianuam haec verba videas:

„Signa marmorea perantiqua, olim a Domini[co], Card[inale] Grimano, Anto[nii] Prin[cipis] f[ilii] et postea a Jo[anne], Patriar[cha] Aquilien[si] eiusdem P[rincipis] Nep[ote] Pascale Ciconia Duce magna ex parte reip[ublicae] legata, partim vero Marino Grimano, Prin[cipe] a Federico Contare, D[ivi] M[ar]ci Proc[uratore] ad absolutum ornamentum supleta idem Federi[co] ex S[enatus] c[onsulto] hoc in loco reponenda c[uravit]. Anno Domini
MDXCVI.
D. Palladius Soranus
Pio Lectori.“

---

³⁰⁸⁴ Monastero del Santo Sepolcro, založený r. 1482 a zbořený za napoleonských válek r. 1808. Viz http://www.veneziamuseo.it/TERRA/Castello/Zuane/bra_cie_sep.htm (přístup: 1. 9. 2016).

Na okraji strany: S. Sepolcro.

³⁰⁸⁵ unus] undique P

³⁰⁸⁶ *Na okraji strany:* Antiquarium.

³⁰⁸⁷ *Na okraji strany:* Haec statuae ibi videntur: M. Antonius, Venus, Pallas, M. Aurelius, Faustinus, Nerva, Traianus, Balbinus, Alex[ander] M[agnus], Hercules, Vitellius, Nero, Cupido, Abtinus [?], Otto Germanicus, Tyberius, Apollo, Cleopatra, Vlysses, Castor, Commodus, Titus, Vespasianus, Juppiter.

Ibidem in alio conclavi ex una parte sunt libri Latini, ex altera Groeci. // [258v]

Post prandium in casa Seignor alle due regine vidimus mensam ex diversis lapidibus factam et speculum preciosis lapidibus intextum. Inde ingressi sumus templum Mariae formosae,³⁰⁸⁸ ubi altare elegans conspicitur. Domus, ubi saccarum in magna copia paratur, est quoque visu digna.

Inter alia vero Venetiis visu et notatu dignissima, illud maxime observandum venit, quod inibi ante mensem est locus quidam destinatus, nimirum da i frati Crositieri, ubi Schola equestris habetur.³⁰⁸⁹

Die Saturni 2. Junii

Mane ante discessum, ut possemus esse αὐτοῦται, vidimus eodem in loco nobiles aliquot Venetos illa in arte se exercentes. Sumto jentaculo rediimus Patavium.

[...]

Romanum iter³⁰⁹⁰

Die Veneris 28. Septembris

Hac die matutino tempore Romanum iter,³⁰⁹¹ propitio numine, sumus ingressi, in quo aliquosque nos sunt persecuti Barones Meggan, Lobel et Donavius. Coelum erat obsucius, quod tempestatem minabatur, ante meridiem tamen commode habuimus. Octo mill. confectis transivimus Lusignano vicum³⁰⁹² et 2 mil. ultra Bonconvento oppidulum³⁰⁹³ et monasterium, in quo anno salutis Christianae 1313. Henricus VII. Lucelburgensis Imperator nefarie necatus fuit porrecto veneno in Eucharistia a quodam monacho ordinis praedicatorum.³⁰⁹⁴ Hinc ad prandium pervenimus // [270v] Tornieri,³⁰⁹⁵ viculum 16 mil. Senis distantem, quo loco conspicitur munitissimum castellum Monte Alci[n]o,³⁰⁹⁶ quo olim Senenses securitatis causa sese recipiebant. Pransi cum equis tranassemus aquam vicinam, transiimus La Scala 8 a Tornieri mil. Vesperi prima hora noctis bene madefacti

---

³⁰⁸⁸ Chiesa di Santa Maria Formosa, kostel stavěný od r. 1492 podle návrhu Maura Codussiho (1440–1504).

³⁰⁸⁹ *Na okraji strany*: NB. Schola equestris.

³⁰⁹⁰ O Valdštejnově cestě do Říma a Neapole, odkud se vracel přes Řím, Anconu, Ravennu a Florencii, se zachoval dopis Adama Ropala z Ryfímberka Kateřině Zajímačce z 12. prosince 1601, tedy asi tři týdny po návratu do Sieny 21. listopadu.

³⁰⁹¹ *Na okraji strany*: Romanum iter.

³⁰⁹² Lucignano d'Arbia v Toskánsku.

³⁰⁹³ Buonconvento v Toskánsku.

³⁰⁹⁴ Stalo se tak 24. srpna 1313.

³⁰⁹⁵ Torrenieri v Toskánsku. *Na okraji strany*: Tornieri.

³⁰⁹⁶ Montalcino v Toskánsku, od Torrenieri je však vzdálené vzdušnou čarou asi 6 km směrem na jihozápad.

nocturnis tenebris oppressi Ricorso³⁰⁹⁷ delati sumus, 11 a Tor[nieri] et 27 a Senis. Pluvia impetuosa grandine commixta nos discedentes Tornieri deprehendens ad hospitium usque secuta est.

Die Saturni 29. Septembris

Ricorso digressi aliquoties per aquas, quae nonnunquam pluviis auctae solent [tam] exundare, ut periculose transeantur, equis vecti sumus et 5 mil. absolutis pervenimus Raticophane,³⁰⁹⁸ castellum Hetruviae ducis. Hoc castellum in editiori loco situm est, post quod ad Aquampendentem, 12 mil. inde distantem, perpetuis fere collibus praeruptis et asperis per loca declivia descenditur. 8 mil. inde praeterimus La Paglia,³⁰⁹⁹ vicum sic dictum a fluviolo praeterfluente, qui nonnunquam majoribus pluviis incrementum capiens campos adjacentes adeo replet maxime prope pontem lapideum Gregorii // [271r] XIII. (qui pontificis territorium a Magni Ducis Hetruviae ditione secernit), ut interdum rapiditate cursus et asperitate saxorum, equos hominesque pariter violenter in praeceps agat et submergat. Hinc asperiori quodam jugi praerupti ascensu pervenimus Aquapendente³¹⁰⁰ oppidum, quo ingressus fit in ditionem Pontificis.

A prandio via inaequali transimus 3 mil. confectis S. Lorenzo,³¹⁰¹ oppidum ac deinde praeter legentes lacum, qui in long[itudine] 5 mil., in latitudine 3 ferme comprehendit, ante solis occasum pervenimus Bolzena³¹⁰² oppidulum, unde lacus denominatur,³¹⁰³ 8 vel 9 milliaribus ab Aquapendente.

Die Solis 30. Septembris

Mane diluculum antevertentes Bolzona egressi sumus et 6 mil. percursis transivimus Montefiascon,³¹⁰⁴ sic dictum, quod collis, cui oppidum hoc inaedificatum est, lag[o]enae faciem referre videatur.³¹⁰⁵ Hic locus optimi vini muscatellini ferax praedicatur.

---

³⁰⁹⁷ Obec se mi nepodařilo identifikovat. Místo s tímto názvem uvádí L. ALBERTI, *Descrittione*, f. 55v. Snad jej Valdštejn omylem ztotožnil s nyní nezjistitelným místem mezi Torrenieri a Acquapendente.

Na okraji strany: Ricorso.

³⁰⁹⁸ Radicofani v Tosknsku.

³⁰⁹⁹ Val di Paglia v Toskánsku.

Na okraji strany: [La Paglia] [?]

³¹⁰⁰ Acquapendente v Laziu. *Na okraji strany:* Aquapendente.

³¹⁰¹ San Lorenzo Nuovo v Laziu.

³¹⁰² Bolsena v Laziu. *Na okraji strany:* Bolzena.

³¹⁰³ Lago di Bolsena.

³¹⁰⁴ Montefiascone v Laziu.

³¹⁰⁵ Název nejspíše pochází z Mons Faliscorum, tedy Hora Falisků podle starověkého italského etnika tohoto jména.

Progredientes et vestigia viae Aemiliae, quae in Lombardiam olim exporrigebatur,³¹⁰⁶ observantes via plana pervenimus 8 mil. Viterbum,³¹⁰⁷ urbem perantiquam, structuris aedificiorum quorundam, turribus, artificiosis castellis aquarum non ignobilem. Hic pransi Caprarola[e] palatium³¹⁰⁸ Cardinalis Farnesii³¹⁰⁹ (quod diverticulum erat viae regiae) // [271v] spectavimus. Est autem hoc in amoeno loco situm, nemoribus collibusque circumdatum; oppidum adiunctum quoque habet.³¹¹⁰ Hic equile primum Cardinalis vidimus in eoque non exiguum numerum equorum conspeximus. Hinc per cochleam elegantem in ipsum palatium ascendimus, in quo pulcherrima cubicula undiquaque picturis artificiosissimis exornata, lectis³¹¹¹ atque aulaeis preciosis instrata conspectui sese nostro obtulerunt, ubi mensas quoque mireris ex variegato marmore et Lydio lapide, pavementum etiam tessellatum, sed inprimis picturis, quibus non parietes modo, sed et pavementum superioris fornicatum resplendet. Hic videas labores Herculis, alibi expressum adventum Caroli V. ad urbem Romam, praeterea 4 episcopos, qui uno eodemque tempore a Paulo II. Farnesio, Pontif[ice] Max[imo], Cardinales creati, ad summum postea pontificatum omnes asce[n]derunt. In alio cubiculo imaginibus dicta quaedam acutiora et emblemata sunt apposita. Veluti ad Caroli V. imaginem leguntur:

„Post innumeros labores ociosam quietamque vitam traduxi.

Plus agunt, qui nihil agere videntur.

Virtutis et liberae vitae optima magistra solitudo.“

Ad imaginem artis:

„Anima quiescendo et sedendo fit sapientior.“ // [272r]

Ad Turcae:

„Animum a negotio ad ocium revocavit.“

Et:

„Ocium cum dignitate, negotium sine periculo.

Quemadmodum negotii, sic otii ratio reddenda.“

---

³¹⁰⁶ Via Aemilia, dokončená r. 187 př. n. l., spojovala města Ariminum (Rimini) a Placentia (Piacenza), tedy v severovýchodní Itálii na opačné straně Apenin. Valdštein měl patrně na mysli Via Cassia. Ta vedla z Říma nejspíše přes Sutri, Volsinii (Bolsena), Clusium (Chiusi), Arretium (Arezzo), Florentii (Firenze), Pistorii (Pistoia) a Lucu (Lucca) do dnes opuštěného města Luna (Luni), kde se napojovala na Via Aurelia.

³¹⁰⁷ Viterbo v Laziu. *Na okraji strany*: Viterbo.

³¹⁰⁸ Villa Farnese (Villa Caprarola), postavená v l. 1559–1575 podle návrhu Giacomo Barozzi (Jacopo Barocchio) da Vignola (1507–1573).

³¹⁰⁹ Odoardo Farnese (1573–1626), kardinálem od r. 1591.

³¹¹⁰ Caprarola v Laziu. *Na okraji strany*: Caprarola. [!]

³¹¹¹ lectis] tectis P

In alio conclavi vidimus elegantissimum [!]³¹¹² orbis terrarum et universalium partium eius et [?] praeterea Italiae tabulas atque in eodem pavementum superius coelum et sidera impressa, magno artificio depicta, continens. Ante haec cubicula est atrium, undique status ornatum, ex quo prospectus in aream inferiorem domus, quae est formae orbicularis, lineis ex omni parte velut ad centrum in medio concurrentibus. Hinc ducti sumus in hortum, qui in sublimi positus praeter alias elegantias etiam multas criptas sive specus artificiosas ex conchis, unde aqua prosiliebat, habet. In ingressu huius horti transitur per pontem versatilem, qui rotis circumactis attrahuntur [!]³¹¹³ et demittitur.

His visis Capriola discessimus et tribus adhuc mil. per sylvulam quandam confectis venimus Ronciglione,³¹¹⁴ oppidum et castellum³¹¹⁵ Cardinalis Farnesii ditioni subiectum. Hic in hospitio monsieur magister fatis ingressus iniquis, summus [!]³¹¹⁶ vitae discrimen adiit ex loco superiori, qui nullis sustentaculis fulciebatur, praeceps in subiectam aream delapsus, qui casus tamen, sinistro crure tantum fracto, Dei gratia exitialis non fuit.
// [272v]

October

Die Lunae 1. Octobris

Matutino tempore relicto D. magistro cum Luca perreximus et transeuntes 8 mil. Monterosa³¹¹⁷ jentaculum sumsimus 7 mil. Boccano³¹¹⁸ et 15 mil. confectis pervenimus Romam,³¹¹⁹ quae antiquitus merito dicta fuit terrarum domina, regina urbium, flos atque ocel[us] Italiae et, ut Polemon appellat, της οικουμενης³¹²⁰ επιτομη, orbis compendium, de qua sicut³¹²¹ Salustius de Carthagine loquitur, dici potest: Silere de ea praestat, quam pauca dicere.³¹²² Sed compendio laudasse eam magnifice Martialis videtur:

„Terrarum Dea gentiumque Roma,
cui par est nihil et nihil secundum.“³¹²³

³¹¹² elegantissimum] *správně* elegantissimas

³¹¹³ attrahuntur] *správně* attrahitur

³¹¹⁴ Ronciglione v Laziu. *Na okraji strany*: Ronciglione.

³¹¹⁵ Původně středověký hrad, současnou podobu získal při přestavbách během l. 1475–1480, kdy byla postavena kulatá věž a věže na rozích hradu. Rod Farnese hrad držel v l. 1526–1649.

³¹¹⁶ summus] *správně* summum

³¹¹⁷ Monterosi v Laziu.

³¹¹⁸ Baccano, část obce Campagnano di Roma v Laziu. *Na okraji strany*: Boccano.

³¹¹⁹ *Na okraji strany*: Roma. Sancta.

³¹²⁰ οικουμενης] οινουμερης P

³¹²¹ sicut] *dodatečně* *dopsáno*

³¹²² „Nam de Carthagine silere melius puto quam parum dicere, quoniam alio properare tempus monet.“
Sallustius, *Bellum Jugurthinum* 19.

³¹²³ Marcus Valerius Martialis, *Epigrammata* 12,8,1–2. Celkem má epigram 10 veršů.

Sita autem est Roma loco non admodum fertili austroque obiecta et coeli gravioris olim amplissima, cuius ambitus tunc XIII mill. pass[uum] fuit, hodie vero vix MCC. Septicolli vero epitheto insignitur propter VII colles, quibus moenia urbis olim includebantur, quorum nomina haec sunt: Capitolinus, Palatinus, Aventinus, Coelius, Esquilinus, Viminalis, Quirinalis. His accesserunt 3: Hortulorum, Vaticanus, Janiculum. // [273r]

Plura de situ urbis inveniuntur in scriptoribus.

Die Martis 2. Octobris

Mane exeuntes visendi gratia ingressi sumus templum Mariae rotundae a forma sic dictum, olim quia Deorum omnium fanum Pantheon dictum.³¹²⁴ Magnificentissimum spectabilis aedificium a M. Agrippa³¹²⁵ in omnium deorum honorem rotundum constructum. Sphaericum est aedificium, quo nihil Romae apparet antiquius, integrius atque splendidius. Lucem, quod fenestris careat, in summa fornice foramine admittit. Altitudo latitudinem aequat, in media crate aenea tectus puteus excipiendis aquis pluviis. Porticum habet elegantissimam,³¹²⁶ ingentibus columnis 13 ex ophyte³¹²⁷ lapide nixam. Laquearia, quae tectum sustinent, aenea sunt, auro perfusa cum valvis et porta. Gradibus olim VII, qui templum ambiebant, ascendebatur, nunc XI descenditur. Ad porticum duo leones Aegyptii ex lapide Marmaridum subnigro ac durissimo.

Visis his perreximus a Monte Cavallo,³¹²⁸ ab equis summi artificii, qui ibi spectantur, sic vocatum.³¹²⁹ Sunt autem in dorso Quirinalis³¹³⁰ colosseae³¹³¹ duorum virorum statuae, qui frenis duos ingentes equos atque indomitos e marmore retinent cum hac inscriptione: // [273v] „Phidias sculptor nobilissimus, ad artificii praestantiam declarandam, Alexandri Bucephalum domantis effigiem e marmore expressit.“ In altera parte: „Praxiteles sculptor ad Phidiae aemulationem sui monumenta ingenii posteris relinquere cupiens eiusdem Alexandri Bucephalum signa felici contentione perfecit.“

---

³¹²⁴ Pantheon (též Santa Maria dei Martiri), který nechal v l. 29–19 př. n. l., během svého třetího konzulátu, postavit Marcus Vipsanius Agrippa, jak dosvědčuje nápis na budově. Po požáru r. 123 byl přestavěn, v 7. stol. nahradilo původní zasvěcení všem bohům zasvěcení Panně Marii mučedníků.

Na okraji strany: Pantheon.

³¹²⁵ Marcus Vipsanius Agrippa (63–12 př. n. l.), římský politik, vojevůdce a architekt, přítel a zet' císaře Augusta.

³¹²⁶ elegantissimam] elegantissimum P

³¹²⁷ ophyte] ophide P

³¹²⁸ Středověký název Kvirinálu (lat. Quirinalis, it. Quirinale), nejsevernějšího z původních sedmi pahorků, na nichž byl Řím založen.

³¹²⁹ Sochy dvou mužů, často identifikovaných jako Castor a Pollux, každý s jedním koněm, jehož otěže třímá. Viz dále v textu deníku.

³¹³⁰ *Na okraji strany:* Quirinalis.

³¹³¹ colosseae] *vynecháno v P*

Positae autem³¹³² sunt hae statuae non procul a palatio Pontificis in loco altiori et loci amoenitate magnifico.

Habet autem hoc palatium³¹³³ in introitu aream amplissimam, cochleam pulcherrimam, quae paulatim in altum assurgens, equo pervia est. Conclavia plurima, aulaeis pulchris ornata. Hortum³¹³⁴ habet a latere cum propter³¹³⁵ ambulacra sepibus naturalibus ex felicium arborum omni genere cincta, tum propter colles, plurimos fontes artificiales³¹³⁶ itemque statuas amoenissimum. Inprimis fons notandus ille, qui in introitu videntur instar concamerati alicuius aedificii factus, habens e rupe marem et foeminam jacentes et ex utraque parte leones sculptos ad vivum. Alius fons, cui mulier insidens manum eum in modum tenet, ac si sese in speculo contemplaretur, quod aqua ex manu ejusdem prorumpens repraesentare videtur. Alius fons, ubi aqua ex duarum aquilarum ore fluens crucem efficit. Item grotta ex conchis // [274r] variisque lapillis facta, ad quam statua Apollinis sculpta apparet. Item fons, ad quem leo aquam ad modum flammae eructat. Praeterea fons est quidam ex lapide porphyrio, pulcherrima ambulacra superius tota buxo et hedera densissime ducta et cooperta habens. Deinde fons, ad quem ex cavernis magno impetu aqua sese prorumpens et in locum inferiorem cadens ingentem strepitum excitat. Nota ibidem rivulos passim in horto fluentes lapidibus quadratis coopertos, deinde etiam sylvulas et nemora garritu avium personantia.

Longius eundo videtur piscina sive fons magnus, in quem aqua ex loco edito et petroso per septem ostia decidit in magna copia. Illuc enim ex omnibus fontibus, quae in horto sunt, sese congregat. Hinc aliquot passibus distat locus concavatus, in quo fluente aqua organon pneumaticum cum jucunda harmonia et variarum avium cantus cum admiratione exauditur. Factum hoc opus est anno [15]97 a Clemente 8., Pontify[ce] Max[imo]. Superius pavementum variis picturis staturisque est ornatum. (Aqua eo in loco occulte emissa incauti consperguntur.)

---

³¹³² autem] tamen P

³¹³³ Palazzo del Quirinale, postavený původně r. 1573 pro papeže Řehoře XIII. (1502–1585, papežem od r. 1572) jako jeho letní sídlo. Dnes je sídlem italského prezidenta. Viz Antonio MENNITI IPPOLITO, *I papi al Quirinale. Il sovrano pontefice e la ricerca di una residenza*, Roma 2004.

Na okraji strany: Palatium pontificis a Monte Cavallo.

³¹³⁴ Na okraji strany: Hortus palatii.

³¹³⁵ propter] propria P

³¹³⁶ Na okraji strany: Fontes artificiales.

Die Mercurii 3. Octobris

Eo die matutinum tempus in videndo palatio Ducis Etruriae al monte Trinitate³¹³⁷ // [274v] situm fuit consumptum. In ingressu autem istius palatii duo leones marmorei absolutissimo artificio ad vivum facti sese praebent oculis spectandum.³¹³⁸ Quatuor columnae longissimae teretes ingentem illam palatii molem sustinentes. Duo labra postea maxima in longitudine 35 spithamarum ex lapide porphyrio. Hortus, qui ibi est, in circuitu duo mil. Italica continere putatur. Plurimas ibidem statuas, terminos marmoreos, fontes, frutices, arbores felices, labyrinthos, ambulacra densissime operta reperies. +³¹³⁹ Sunt autem XIII statuae pulcherrimae ex albo factae marmore. In medio est equus in pedes posteriores erectus.³¹⁴⁰ Parietes longissimi praeterea conspiciuntur, ad quos arbores auricae instar hederae in altum surgunt. In superiorem horti partem itur per gradus ex pulcherrimis lapillis versicoloribus stratos, ex quibus varia animantia facta apparent. Statua ibidem ad parietem notanda propter artificii perfectionem, quae foeminam pulcherrimam draconi insidentem supra mare repr[a]esentat.

Post venit in sylvulam quandam, quae supra concamerata aedificia et cellas plantata est, in qua cernitur Mons Parnassus³¹⁴¹ artificiose factus. Est autem collis acuminatus quadruplices scalas lapideas habens, quarum si pars una superatur, totus mons inter cupressi arbores // [275r] ordine pulchro dispositos veluti ambulacrum circumiri potest. In apice montis arca et in eius medio fons cancellis septus cernitur. In quodam ambulacro 24 statuae pulcherrimae diversae, nudae pleraeque, ut Herculis cum exuviis Leoninis, Bachi, Imperatorum non[n]ullorum effigies. Satyri duo minores uvas tenentes. Prae foribus statua quaedam infantem amplectentis aenea cum hac inscriptione:

„Bella manu pacemque gero, mox praescius aevi
te duce venturi fatorum arcana recludam.“

Ubi in palatii partem superiorem itur, videntur 6 statuae magnae foeminarum Sabinarum, lupae et Indicae ovis albae nigrum caput habentis imago. Trium captivorum regum barbarorum imagines, qui sunt togati, caligas ad talos demissas habentes, qua ratione

---

³¹³⁷ Villa Medici, stojící na pahorku Pincio v blízkosti kostela Trinità dei Monti. Palác byl stavěn v l. 1564–1575 podle projektu Nanni Lippiho (†1568), po jeho smrti stavbu vedl jeho syn Annibale (†1581). R. 1576 jej získal Ferdinando I. de' Medici (1549–1609). Od r. 1803 zde sídlí Francouzská akademie v Římě.

Na okraji strany: Palazzo di gran Duca.

³¹³⁸ Obě mramorové sochy získal Ferdinando I. de' Medici. Jedna z nich byl vytvořen ve 2. stol., druhého lva vytvořil Flaminio Vacca (Vacchi; 1538–1605).

³¹³⁹ *Na okraji strany:* + Nota historiam Nioben, cuius unus filius fulmine percussus fuit, quae res reliquis fratribus prodigiosa extitit.

³¹⁴⁰ Tota sententia postea adsripta.

³¹⁴¹ *Na okraji strany:* Mons Parnassus.

maestissimorum hominum speciem referunt. In quodam conclavi monstrabantur picturae in tela Indica, in qua pisces, varia animalia, legumina ad vivum expressa videntur. Supra januam speculum, in quo ex tabella inferius pendente quaedam pictura imaginem veram patris moderni Ducis Etruriae exprimit.³¹⁴²

Monstratae fuerunt praeterea in alio conclavi columnae pulcherrimae. Piscatura depicta, vivorum piscium veram speciem repr[a]esentans. Mensa preciosa. Duellum filiorum Niobes. Rustici cuiusdam statua, quam populus Romanus fieri curavit in eius memoriam, quod cum aliquando signa colligens hostem // [275v] e longinquo Urbi imminentem vidisset, currens Romae illud significasset. Arca Noae, quae intrantia animalia artificiose refert. In alio conclavi mensa, in cuius medio Agatha Orientalis conspicitur. Item alia tota gemmis preciosis referta. Statua Veneris cum Cupidine ex alabastride, pulcherrime nuda depicta. Instrumentum musicum (Regal) artificiosum quinque modis diversis sonum edens, instar repositarii. In alio conclavi pueruli cuiusdam captivi statua compedem habentis et plorantis pulcherrime expressa. Mensa marmorea, cui urna imposita. Alibi (Schreibtisch) repositorium pulchrum et pretiosum propter imagines et picturas excellentes, item copiam ligni ebani.

In altera contignatione palatii videntur conclavia auleis pulchris, mensis et lectis Indicis condecorata. Alibi bene notanda sunt quatuor anni tempora³¹⁴³ per quatuor capita humana repr[a]esentata, quae per fructus et legumina in qualibet parte anni crescentia exprimuntur.

Descendentes domum voluptuariam in horto vidimus, in qua pulcherrima statua nuda foeminae cochleae insidentis et crines una manu tenentis videtur. Ibidem pars pavimenti inferioris levata exitum ex urbe praebet. Duae mensae rotundae conspiciuntur, ad quamlibet illarum 50 personae accumbere possunt. // [276r]

Die Iovis 4. Octobris

Mane Roma exeuntes Marino³¹⁴⁴ oppidum transivimus et 20 mil. pernoctavimus Velitre,³¹⁴⁵ quod Volscorum³¹⁴⁶ olim oppidum fuit antiquitate et potentia clarum, aedificiis satis excultum.

---

³¹⁴² Cosimo I. de' Medici (1519–1574).

³¹⁴³ *Na okraji strany*: NB.

³¹⁴⁴ Marino v Laziu.

³¹⁴⁵ Velletri v Laziu. *Na okraji strany*: Velitre.

³¹⁴⁶ Vol(u)skové, italský kmen sídlící v povodí řeky Liri na jihovýchodě Latia.

Die Veneris 5. Octobris

Summo mane egressi prandium sumsimus 12 mil. Sarmonetae³¹⁴⁷ Δ, oppidum in montis apice munitissimum. Non procul inde tres tabernae fuerunt in Appia Via,³¹⁴⁸ quarum Lucas in actis meminit quosdam Christiana religione initiatos fratres ab urbe per Appiam viam ad tres tabernas occurrisse divo Paulo apostolo, cum a Porcio Festo procuratore³¹⁴⁹ sub custodia militum reus e Iudaea mitteretur Romam.³¹⁵⁰

Post prandium 12 mil. pernoctavimus Pipiernaie,³¹⁵¹ oppido in monte situm.

Die Saturni 6. Octobris

Matutino tempore praetereuntes monasterium quoddam, ubi Thomas Aquinates sepultus dicitur,³¹⁵² 12 mil. jentavimus Tarrecinae,³¹⁵³ quae vetus fuit Romanorum colonia; oppidum in editissimo loco situm, mari adjacens, ad latus sinistrum conspiciuntur rudera cujusdam theatri.³¹⁵⁴ Ager latere maritimo foecundus et amaenus admodum est.

Aliquot stadiis inde incipit regnum Neapolitanum, sicuti ex verbis, quae ad turrim quandam in³¹⁵⁵ lapide excisam // [276v] leguntur, apparet: „Hospes, hic sunt fines regni Neapolitani, si amicus advenis, pacata omnia invenies et malis moribus pulsus, bonas leges.“

Per Appiam silice stratam 10 mil. postea Fundos³¹⁵⁶ perges,³¹⁵⁷ oppidum quidem parvum, sed situ jucundum, ad Appiam viam in planitie positum, quae quidem ibi detinet peregrinum viatorem structura sua eximia et consideratione reliquiarum antiquarum atque in primis, ubi in planum ac rectum scalpris ferreis ad littus in Tarricinensi promontorio excita [!]³¹⁵⁸ est e durissima caute.³¹⁵⁹ Stupet spectator admirabundus rectae viae planum unius saxi pavementum sub pedibus porrectum, per passus plus minus 20 in longitudinem ac trinis fere passibus in latitudinem, munitum quidem (ut Appia tota fuit) ab utroque latere

---

³¹⁴⁷ Sarmonetae] Sarmoneta P

Sermoneta v Laziu. *Na okraji strany*: Sarmoneta.

³¹⁴⁸ Via Appia, pojmenovaná po Appiu Claudiu Caecovi, který r. 312 př. n. l. postavil první její úsek. Vedla z Říma do Capuy, později byla prodloužena do Brundisia (Brindisi).

³¹⁴⁹ Porcius Festus (†62), správce Judey asi od r. 59.

³¹⁵⁰ Sk 28,15.

³¹⁵¹ Priverno v Laziu, do r. 1927 zvané Piperno.

³¹⁵² Klášter Fossanova, kde Tomáš Akvinský zemřel. Jeho ostatky odtud byly r. 1369 přeneseny do dominikánského kláštera v Toulouse.

³¹⁵³ Terracina v Laziu. *Na okraji strany*: Tarrecina.

³¹⁵⁴ Divadlo bylo postaveno v 1. stol. př. n. l. za diktatury Lucia Cornelia Sully. O divadle viz *Il teatro romano di Terracina e il teatro romano nell'antichità. Atti del convegno, Terracina 6 marzo 2004*, Roma 2007.

³¹⁵⁵ in] *původně napsáno ex, které není škrtnuté; in dodatečně dopsáno nad ex*

³¹⁵⁶ Fondi v Laziu. *Na okraji strany*: Fundi.

³¹⁵⁷ perges] *dodatečně dopsáno*

³¹⁵⁸ excita] *správně excisa*

³¹⁵⁹ *Na okraji strany*: Via Appia.

limbis bipedili latitudine eminentioribus, qui viatori pediti siccam praestabant. (Quare plura in authoribus.)

Transeuntes itaque Fundi et in via visis plurimis arboribus pomis aureis gravidis sub occasum solis pervenimus 12 mil. Molam³¹⁶⁰ Δ, oppidum ad littus maris situm; et prospectus ejus amoenissimus.

Die Solis 7. Octobris

Per viam ex rupe dura excavatam euntes // [277r] 16 mil. jentaculum sumpsimus S. Agatha,³¹⁶¹ hinc optimum iter est ☉ Capuam³¹⁶² usque 16 mil., ubi quoque pernoctavimus. Ea civitas antiquitus caput insolentis arrogantiae proterviaeque vitio laboravit, quod ex copia et rerum omnium affluentia ortum esse dicunt.

Die Lunae 8. Octobris

Mane per hortos pulcherrimos, agros fertilissimos vinetaque iter facientes Neapolim³¹⁶³ venimus, urbem nobilissimam, civium et incolarum magnificentia, non minus quam structurae sumtibus atque aedificiorum omnis generis splendore celebrem. Vesperi visus portus, qui e regione montem habet, in quo Plinius periisse dicitur.³¹⁶⁴

Die Martis 9. Octobris

Mane pilei emebantur, maior pars urbis visa.

Die Mercurii 10. Octobris

Palatium Vicere³¹⁶⁵ visum, in quo sacellum in ingressu satis elegans monstratum fuit,³¹⁶⁶ deinde cubicula aliquot sericis auleis ornata. In quodam atrio Reges Neapolitani depicti

---

³¹⁶⁰ Mola di Gaeta, dnes součást města Formia. *Na okraji strany*: Mola.

³¹⁶¹ Sant'Agata v Kampánii. *Na okraji strany*: S. Agatha.

³¹⁶² O dějinách Capuy viz např. Giulio PANE – Angerio FILANGIERI, *Capua. Architettura e arte. Catalogo delle opere*, Capua 21994.

Na okraji strany: Capua.

³¹⁶³ O dějinách Neapole viz např. *Storia di Napoli*, I–VI, Napoli 1967–1978; Dieter RICHTER, *Neapel. Biographie einer Stadt*, Berlin 2005; Tomasso ASTARITA, *Mezi vodou slanou a svěcenou. Dějiny jižní Itálie*, Praha 2005.

Na okraji strany: Neapolis. Gentile.

³¹⁶⁴ Gaius Plinius Secundus (Plinius st., 23–79), správní a vojenský úředník, autor encyklopedie přírodních věd *Naturalis historia* a několika nezachovaných prací. Zemřel jako velitel loďstva, s nímž jel na pomoc městům postiženým výbuchem Vesuvu 24. srpna 79.

³¹⁶⁵ Budova je dnes známá jako Palazzo Reale. Palác byl postaven v l. 1600–1602 podle projektu Domenica Fontany (1543–1607) na místě místokrálovského paláce, v němž sídlil Pedro Álvarez de Toledo y Zúñiga (1484–1553), španělský místokrál Neapolského království v l. 1532–1552. Valdštein tedy viděl ještě nedokončenou budovu.

videntur. Hinc in equile itum est, in quo nonnulli equi barbarici visi. Post in hortum, qui lapidibus varii coloris est stratus, ubi hypodromum [!],³¹⁶⁷ aquilam magnam (quae supra urbis portum olim erat), pomorum auracorum arbores pulchro ordine dispositas, item herbas et plantas exoticas fontemque pulcrum artificiose constructum vidimus. Jungitur // [277v] hic hortus ponte sive ambulacro occulto, per quod orta aliqua seditione Vicere, insciis aliis, Castel nuovo³¹⁶⁸ ingredi potest. Deinde excurrimus in hortum suburbanum et palatium Poggio Imperiale³¹⁶⁹ dictum, ubi ad tempus aliquod dicitur a Carolo V. inhabitatum fuisse. Habet multa cubicula antiquis picturis exornata. Hortus fontibus hinc inde per muros erumpentibus abundat, item rivis, quae [!]³¹⁷⁰ per medium hortum passim fluunt, ad hortum tempore aestivo irrigandum servantibus. Non procul inde locus quidam paludosus, ubi aqua e terra plurimis in locis scaturit. Inprimis piscina notanda ibidem est magna in medio horti posita, quo aqua ex universis horti fontibus confluit, videtur quasi e rupe maxima esse excavata. Aqua in his rivulis est lympidissima, ita ut arena et minimi lapilli facile in fundo conspici queant, et propterea in totam civitatem per canales duci dicitur. Visis his in equile Regi[s] Hispaniae ducti pulcherrimos equos plurimos conspeximus.

A prandio primaria templa visa sunt, ut primo Jesuitarum,³¹⁷¹ quod est pulcherrimum habens nonnulla sacella cancellis et picturis ad admirationem usque ornata. Deinde templum Dominicanorum,³¹⁷² in quo per scalas ascenditur, magnum beneque ornatum. // [278r] Hic inprimis considerandae veniunt sepulturae Regum Neapolitanorum,

---

Na okraji strany: Palazzo vicere.

³¹⁶⁶ Není zřejmé, jakou kapli Valdštejn spatřil, Cappella reale dell'Assunta byla postavena až kolem poloviny 17. stol. podle návrhu Cosima Fanzaga (1591–1678).

³¹⁶⁷ hypodromum] *správně* hippodromum

³¹⁶⁸ Castel Nuovo, též Maschio Angioino, postavený v l. 1279–1282. Současná podoba pochází z poloviny 15. stol., kdy hrad prošel úplnou rekonstrukcí.

³¹⁶⁹ Imperiale] *původně napsáno* reale, *které není škrtnuté*; Imperiale *dodatečně dopsáno* nad reale Villa Poggio Reale, kterou dal r. 1487 postavit pozdější neapolský král Alfons II. (1448–1495). Od poloviny 17. stol. budova i zahrady chátraly a ke konci 18. stol. z něj zbývaly již jen ruiny. Dnes se zde nachází největší neapolský hřbitov.

Na okraji strany: Poggio reale.

³¹⁷⁰ quae] *správně* qui

³¹⁷¹ Není jisté, který jezuitský kostel Valdštejn v Neapoli navštívil. Starším z nich je Basilica santuario del Gesù Vecchio dell'Immacolata di Don Placido, založený r. 1554. Jeho stavbu řídili od r. Giovanni Tristano a v l. 1568–1575 Giovanni De Rosis. Druhou, pravděpodobnější možností je Chiesa del Gesù Nuovo (též Chiesa della Trinità Maggiore), postavená v l. 1584–1601 podle projektu Giuseppe Valeriana (1542–1596) na místě paláce, který nechal r. 1470 postavit Roberto Sanseverino (†1474).

Na okraji strany: Jesuitarum.

³¹⁷² Dominicanorum] *slabika* no *dodatečně dopsána*

Chiesa di San Domenico Maggiore, postavený na místě staršího kostela sv. Dominika z podnětu Karla II. z Anjou (†1309) v l. 1283–1324.

Na okraji strany: Dominic[an]orum.

quae in sacello quodam in altum elevata[e] videntur. Sunt instar cistarum facta, vexillis insigniisque alioque ornatu conspicua. Inscripta leguntur haec:

„Memoria Regum Neapol[itanorum], Arragonensium temporis injuria consumpta, pietate Catholici Regis Phil[ippi], Joanna a Stunica, Mirandae Comite et in regno Neap[olitani] prorege curante, sepulchra restaurata.

A[nno] D[omini] MDXCIV.“

Sepulti inter alios videntur hi:

Isabella Arragonia de Mediol[ano] D.³¹⁷³

D. Ferdinandus de Valois de Aquino, Marchio Piscaria.³¹⁷⁴

Rex Alphonsus I., qui anno MCCCCLVIII.³¹⁷⁵

Ferdinandus II., anno MCCCCXCVIII.³¹⁷⁶

Regina Joanna III. anno MCCCCLXVIII. obierat.³¹⁷⁷

In introitu sacelli videntur haec in latere dextro in lapide sculpta:

„D. Alexsius Caraea. Prino Stiliani.

In cinerem cuncti redeunt primaeque parenti,

quod tulit assignat, mortua facta caro.

Tunc aurum stultos, tunc quisque reliquit honores

et quas in toto tempore junxit opes.

Ergo animis mansura piis coelumque petamus

mentibus ex nostris sit procul omne fugax.“

Ibidem scriptum leges: „Illustrium hoc in cemiterio ossa conclusa reconditaque³¹⁷⁸ audient in novissima die vocem domini.³¹⁷⁹ Surgite mortui, venite ad iudicium factis de propriis rationem reddituri.“ // [278v]

Item:

1. Cur mundus militat sub vana <Gallia> gloria,

cuius prosperitas est transitoria.

---

³¹⁷³ D.] *vynecháno* v P

Isabela Aragonská (1470–1524), milánská vévodkyně v l. 1489–1494.

³¹⁷⁴ Fernando Francesco d'Ávalos (1489–1525).

³¹⁷⁵ Alfons V. Aragonský (též Šlechtný či Veliký, 1396–1458), od r. 1442 neapolský král jako Alfons I. Ten však byl pohřben v klášteře Poblet v Katalánsku.

³¹⁷⁶ Ferdinand II (1469–1496), neapolský král od r. 1495.

³¹⁷⁷ Zřejmě Jana Neapolská (1479–1518), manželka Ferdinanda II. (viz předchozí poznámku). R. 1468 zemřela její matka Jana Enriquez z Córdoby (1425–1468).

³¹⁷⁸ reconditaque] recondita P

³¹⁷⁹ Do[mini] dei P

Tam cito labitur, sit eius potentia,
quam vasa figuli, quae³¹⁸⁰ sunt fragilia.

2. Plus crede literis scriptis in glacie,
quam mundi miserae vanae fallaciae.

Falsis insomniis ac voluptatibus
falsisque studiis ac voluntatibus.

3. Dic, ubi Salomon olim tam nobilis
vel ubi Samson, dux invictibilis,
vel pulcer Absolon valde mirabilis
et dulcis Jonathan multum amabilis.

4. Quo C[a]esar abiit celsus imperio
vel direns splendidus totus in prandio.

Dic, ubi Tullius clarus eloquio
vel Aristoteles plenus ingenio.

5. Tot clari proceres, tot rerum spacia,
tot ora praesulum, tot mundi fortia,
tot magni principes, tanta potentia
in nutu oculi clauduntur omnia.

6. Haec carnis gloria, quae magis perditur,
sacris in literis flos foeni dicitur
vel leve folium, quod vento rapitur.
Sic vita hominis a luce tollitur.

7. O esca vernium, o massa pulveris,
o fex, o vanitas, cur sic extolleris?
Ignorans penitus, utrum cras vixeris.

Fac bonum omnibus, quam diu poteris.

8. Nil tuum dixeris, quod potes perdere,
quod mundus tribuit intendit rapere.

Superna cogita, cor sit in aethere.

Felix, qui potuit mundum contemnere.“ // [279r]

Alibi scriptum legitur supra sepulturam quandam:

---

³¹⁸⁰ quae] *vynecháno* v P

„Par vitae religiosus exitus.

Abiit, non obiit.“

Nota in eodem templo summum altare pulcherrimum. In sacello quodam servator crucifixus monstratur, cui e latere Thomas Aquinas appictus est cum his verbis: „Bene de me scripsisti, Thoma“, fingunt, quod haec verba imago illa Christi crucifixi protulerit.³¹⁸¹ Huic templo adiunctum est monasterium magnifice extractum, in quo praeter plurimas cellulas monachorum Thomae Aquinatis monstratur.³¹⁸²

In templo al Duomo³¹⁸³ nonnullae picturae variarum pugnarum vexillaque pulchra videntur. Hinc itum est a[d] S. Johan Carboraro,³¹⁸⁴ ubi pulcherrimum est sacellum. Deinde in templum Annunciata,³¹⁸⁵ ubi pulchrum tectum templi notandum, quod ab Alphonso Sancio exaedificatum fuit. Eodem die quoque domuncula quaedam in medio fori visa, in quo loco capite plexus dicitur Conradinus, ultimus dux Sueviae, qui cum ex pugna fugiret, annulo fuit proditus, quem pecunia destitutus nauclero pro vectura dederat.³¹⁸⁶ (Quaere alibi copiosius.)

Die Iovis 11. Octobris

Eo die egressi foras curru spectavimus quaedam notatu dignissima circa urbem. Ac primo quidem transivimus Pausilyppum,³¹⁸⁷ qui mons est quidem arduus, vineis attamen pulcherrimis excultus et villis opulentis olim etiam habitatus. Instar promontorii procurrit // [279v] in mare Siculum viam inter Neapolim et Puteolos³¹⁸⁸ praecludens, qui quidem summo cum labore molestiaque viatoribus superandus erat vel ambitu longo circumeundus, priusquam majorum industria perfoderetur. At vero per imas radices atque intima viscera pertusus viam itinerantibus recto tramite planam atque facilem aperire coepit. Mons quidem pertusus est ad passus plus minus mille viaque per fodinam illam

---

³¹⁸¹ V Cappellone del Crocifisso. 6. prisince 1273 měl Tomáš Akvinský v tomto klášteře vidění, během něhož hovořil s Ježíšem Kristem, který mu měl říct: „Bene scripsisti de me Thoma; quam ergo mercedem accipias?“ („Dobře jsi o mně psal, Tomáši. Jakou si žádáš odměnu?“)

³¹⁸² Cely se nacházejí v prvním patře konventu. Tomáš Akvinský zde pobýval v l. 1272–1273.

³¹⁸³ Katedrála Nanebevzetí Panny Marie (Cattedrale di Santa Maria Assunta), též katedrála sv. Januarie (Duomo di San Gennaro), postavená ve 13. a na počátku 14. stol., vysvěcená r. 1314. Zvonice pochází ze 16. stol.

Na okraji strany: Al duomo.

³¹⁸⁴ Chiesa di San Giovanni a Carbonara, založená mezi v l. 1339–1343.

Na okraji strany: Joan Carbonaro.

³¹⁸⁵ Basilica della Santissima Annunziata Maggiore, založená r. 1318. Kostel byl r. 1757 zničen požárem, nová budova byla vysvěcena r. 1774 (fasáda byla dokončena r. 1782).

Na okraji strany: Annunciata.

³¹⁸⁶ Konradin (1252–1268), jehož popravou v Neapoli vymřela rod Štaufů v mužské linii. O něm viz Hans Uwe ULLRICH, *Konradin von Hohenstaufen. Die Tragödie von Neapel*. Universitas-Verlag, München 2004.

Na okraji strany: NB.

³¹⁸⁷ Posilipo, dnes součást Neapole. *Na okraji strany:* Pausilypus

³¹⁸⁸ Pozzuoli v Kampánii.

patet lata pedes 12 ac totidem alta, qua duo contraria plaustra simul commeari et transire possunt. Speluncam appellat Strabo,³¹⁸⁹ Seneca cryptam Neapolitanam (hodie Crota paululum inflexa voce³¹⁹⁰), ubi sortem athletarum omnem se perpersum refert.³¹⁹¹ Repperit nimirum in via litti caeromata perabundanter et in crypta Puteolani pulveris haphen, tandem sive pedites, sive equites experiuntur inspersionem et cum ex tenebris illis flavi proderunt, satis reperiunt excutiendum. Olim nullas habuit illa spelunca luminum fenestras, ut ingressus absque lumine cunctis esset horrendus. Tum Arragonum rex Alphonsus primum in potestatem provincia redacta complanavit viamque ac fauces dilatavit perforato montis dorso, qua ratione duas fenestras aperuit, quae lumen obliquum in mediam speluncam ex adverso nunc infundunt.³¹⁹² Tanquam nix quaedam insparsa solo lux illa transeuntibus apparet a longe respondens in obscuro, priusquam fenestrae videri possunt. Est item in tenebrosae // [280r] viae medio sacellum exiguum, in pariete saxeo excisum, lampas ardens die nocteque accensa apparet nec non in tabula picta effigies Mariae videtur. Occurrit exeuntibus cryptam paulatim sulphureus odor per aera sparsus ex diversis terrae cavernis hinc inde promanans.

Non procul inde monstrantur cellae sudatoriae Divi Germani concameratae,³¹⁹³ sub quibus e solo calidi vapores erumpunt vehementer, ut si quis³¹⁹⁴ vel nudus introierit, repente sentiet extrahi e corpore sudores quam maximos.³¹⁹⁵ Ad pedem montis ostenditur, quo Lacus Anianus³¹⁹⁶ cingitur (qui amphitheatrum in modum circularis est, collibus undique conclusus atque per apertum ferro montem immensae maris undae, excisi rupium parietes cavique specus ad piscium stabula atque recessus facti, sed arenis ac imo nunc aedificiorumque³¹⁹⁷ ruinis oppleti) haud procul ab aquis ipsis antrum³¹⁹⁸ simile fundo plano

---

³¹⁸⁹ Strabón, *Geographia* 5,4,5.

³¹⁹⁰ Crypta Neapolitana (též Grotta di Posillipo), 711 metrů dlouhý tunel proražený podle projektu Lucia Cocceia Aucta. Dnes spojuje čtvrti Mergelina a Fuorigrotta – tento název (v překladu „mimo jeskyni“) původně značil konec tunelu na konci vzdálenějším od Neapole, přičemž bližší, v italštině Piedigrotta, doslova znamená „u paty jeskyně“.

³¹⁹¹ Lucius Annaeus Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium* 6,57.

³¹⁹² Alfons V. (I.) Aragonský, učinil tak r. 1455.

³¹⁹³ Sudatorio di San Germano na břehu Lago Agnano. O něm viz např. *Sito, e antichità della città di Pozzuolo, e del suo amenissimo distretto*, Napoli 1591, s. 43; William HAMILTON, *Remarks upon the Nature of the Soil of Naples, and its Neighbourhood*, Philosophical Transactions, Giving Some Account of the Present Undertaking, Studies, and Labours, of the Ingenious, in Many Considerable Parts of the World 61, 1771, č. 1, s. 1–43, zde s. 15–16.

³¹⁹⁴ quis] quisque P

³¹⁹⁵ Na okraji strany: Sudatoriae cellae D. Germani.

³¹⁹⁶ Lago Agnano, nacházelo se v kráteru stejnojmenné vyhaslé sopky. Jezero není zmiňováno starověkými autory, patrně vzniklo až ve středověku. V r. 1870 bylo vysušeno.

Na okraji strany: Lacus Anianus.

³¹⁹⁷ aedificiorumque] aedificiorum P

³¹⁹⁸ Na okraji strany: Antrum.

in montem abiens per passus decem vel octo, cuius fauces amplae satis duos vel plures in ingressu simul intromittere possunt, sed sensim declivi in arctum testudine desinit, ubi e profundo per saxi poros invisibiles ferventes exhalat spiritus, verum adeo tenues atque subtiles, uti eorum nullus videatur fumus aut vapor. Si quid vivi ultra limitem in ingressu fossula designatum transierit vel proiciatur in cavernam interiorem, id ipsum mox concidere et examinari, imo prorsus enecari, nisi protinus extractum in aquis stagni vicini<s> immergatur, quarum frigore recreari quam primum et sensim reviviscere // [280v] constat. Cuius rei periculum faciunt in dies peregrini et advenae cognoscendarum rerum studiosi.³¹⁹⁹

A scrobe Charonea pervenimus Puteolos.³²⁰⁰ Florente autem Romano Imperio fuit ille maritimus tractus Campaniae circum Cumas, Misenum atque Puteolos propter coeli temperiem, situs amoenitatem, aquarum salubrium copiam, agrorumque³²⁰¹ summam fertilitatem nobilissimus, ideoque frequentibus et p[a]ene contiguis optimatum praediis, principumque virorum sumtuosissimis villis ubique locorum excutus renitebat. Nihil etiam Puteolano littore cultius deliciosumve magis, mari quoque nil hospitalius esse solet.

Dum Puteolis moraremur, primum ducimur ad sulphuraria³²⁰² poetarum fabulis celebria propter naturae miracula. Montes autem sunt sulphuris aluminis atque vitrioli (ut appellant) venis foecundi, ab oppido novo ultra mille passus distantes. Cuius vertex quondam praealtus perpetuis tamen ignibus depastus in vallem profundam subsedissee ex ipsa loci forma colligere est. Nunc ingens in plana valle fossa est, quae costae vel latera montis olim, nunc scopulorum ac rupium cacumina sunt, vallo quodam circum ambientium planitiem extensam ovata forma per pedes plus minus mille quingentos in longum et in latum circiter mille.

Colles illi passim flagrare videntur in ipso fundo. Nam magnos ubique cum odore sulphureo per plura foramina semper exhalant fumos. Antiquitus hi colles majores quidem ignes evomebant, nunc temporis autem ipsa planicies non secus ac colles Phlegraei³²⁰³ flammis³²⁰⁴ perpetuis exhausti, foraminibus // [281r] perpetuis cavernosi³²⁰⁵ [?] sunt et materia coloreque sulphureo flavent ubique. Solum itaque pedum ingressu cum tangitur,

---

³¹⁹⁹ Zřejmě se jedná o Grotta del Cane. Viz Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESÁŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín*, I, s. 440.

³²⁰⁰ Pozzuoli v Kampánii. *Na okraji strany: Puteoli*.

³²⁰¹ agrorumque] agrorum P

³²⁰² *Na okraji strany: Sulphuraria*.

³²⁰³ Běžněji se oblast nazývá Flegrejská pole (it. Campi Flegrei). Jedná se o kalderu o průměru 13 km. Základní informaci o nich viz *tamtéž*, II, s. 383, pozn. 151.

³²⁰⁴ flammis] flaminis P

³²⁰⁵ cavernosi [?]] exvomit P

quasi tympanum propter conacavitates resonat et crepitat sentiesque non sine stupore sub pedibus ferventes aquas fumosque densos et ignitos sibilare. Lacuna ingens eadem in planitie semper reperitur aquis nigris bullientibus plena. Rudera postea plurimorum aedificiorum, quae academiae Ciceronis fuisse fabulantur.

His visis jentaculum sumsimus in horto Don Petro Doletto amoenissimo ingentis magnitudinis, toto lateribus strato, pomis aureis plurimis fontibusque lympidissimis conspicuo, ubi Venus cum Cupidine artificiose admodum in marmore sculpta videtur. Eundo deinceps ad portum conspeximus tres columnas³²⁰⁶ magnas, quorum 12 erant, dicuntur fuisse rudera domus Ciceronis.³²⁰⁷ Detinent hic peregrinum spectatorem non immerito tanta rerum miracula passim occurrentia. Apparent namque vestigia Pontis Caligulae,³²⁰⁸ quem Suetonius Tranquillus per maris sinum Baias³²⁰⁹ usque per tria millia sexcentos fere passus pontem temporarium ex navibus ad anchoras collocatis fecisse Caligulam scribit aggere terreno superiecto et in Appiae viae formam directo.³²¹⁰ Per quem ultro citroque commeavit biduo continenti. Primum in equo phalerato, deinde quadrigario in habitu in curriculo biiugi comitante praetorianorum agmine et sequente in essedis cohorte amicorum. Deinde cum multos // [281v] e littore in pontem evocasset ad se, repente praecipitavit omnes quosdam gubernacula navium apprehendentes, remis contisque in mare detrudi iussit.

Ad maris littus harena fervida monstrabatur, quae propter nimium calorem vix teneri in manu poterat. Item mons, qui ante paucos annos intra 24 horas crevisse dicitur. Hinc itum est inter Vincta ad lacum Averni,³²¹¹ qui ab historicis adeo corruptum aerem olim ededisce dicitur, ut aves praetervolantes ob nimium foetorem eo decidisse dicant. E regione videntur rudera templi Appollonis et Dianae. Tum Antrum Sybillae Cumanae subterraneum,³²¹² in quo operatam sacris oraculaque dedisse ferunt, ingressi opus

---

³²⁰⁶ *Na okraji strany*: Colonne.

³²⁰⁷ Villa Marca Tullia Cicerona se nachází poblíž Lago Lucrino. Na tomto pozemku byl pohřben císař Hadrianus (76–138), který zemřel v nedalekém městě Baia, než byly jeho ostatky přemístěny a nakonec spočinuly v Hadriánově mauzoleu (dnes Andělský hrad). O něm viz pozn. 3274 této práce a Valdštejnův záznam k 23. říjnu 1601.

³²⁰⁸ Dočasný most tvořený z lodí, jež dal Caligula (12–41) zříditi r. 39 mezi městy Puteoli a Baiiae.

Na okraji strany: Pons Caligulae.

³²⁰⁹ Baia, dnes část města Bacoli v Kampánii.

³²¹⁰ Gaius Suetonius Tranquillus, *De vitis Caesarum* 4,19, čes. překlad viz Gaius SUETONIUS TRANQUILLUS, *Životopisy dvanácti císařů spolu se zlomky jeho spisu o významných literátech* (= Antická knihovna 24), přel. Bohumil Ryba – Jana Nechutová, Praha 1974, s. 208–209.

³²¹¹ Lago d'Averno. *Na okraji strany*: Lacus Averni.

³²¹² Antro della Sibilla, již r. 1932 objevil Amedeo Maiuri (1886–1963) na základě veršů z *Aeneis* (6,45–101) Publia Vergilia Marona; čes. překlad viz naposledy Publius VERGILIUS MARO, *Aeneis*, přel. Rudolf Mertlík na základě překladu Otmara Vaňorného, Praha 2011, s. 144–146.

Na okraji strany: Antrum Sibillae.

mirandum conspeximus. Est enim fovea ex durissima petra instar cellae vinariae excavata, nulli solo pervia ita, ut sine face vix ingredi quis in eam posset. Dicitur olim ad Cumas usque pertigisse, nunc iniuria temporum collapsum ad 300 passus sese extendit. In dextro latere habet conclave, in quo Sibilla oracula edebat. Apparet fuisse opus magnificentissimum, ut modo operis mosaici, auro picti, vestigia testantur. Proximum habet balneum sive sudatorium,³²¹³ in quo Sybilla lavare solebat.

Inde ad cavernam quandam ivimus, quam ingressi e rupe excisos lectos, in quibus veteres post balnea quiescere solebant vidimus.³²¹⁴ Ulterius eundo pervenitur ad foramen quoddam e solida petra excavatum, adeo angustum, ut non aliter nisi unus post alterum face praelucente ingredi possit. Edit // [282r] autem tantum calorem, ut pauci ultra 30 passus eundo conficere queant; in medio habet fontem, quem si quis propius³²¹⁵ accedit, maximum calorem experitur. Tum balneum Ciceronis. Circumquaque videntur villae antiquorum Neronis, Caii Marii. Rudera Bajarum³²¹⁶ antiquissimarum pulcherrima fundamenta, cum plateis silicatis nunc demersa, pelago visuntur in undis. Item templum Veneris. Sepulchrum Agrippinae, matris Neronis.³²¹⁷ Totus hic mons est ruderibus aedificiorum repletus, undequaue Cumae dirutae videntur.

Redeutes prope fauces perfossae per Pausilyppum cryptae in monte monumentum Vergilii cernitur.³²¹⁸ Supra sepulturam laurus crescit, e latere sepulchri in lapide sculpta haec leguntur:

„Qui cineres? Tumuli haec vestigia condidit olim
ille hoc, qui cecinit pascua, rura, duces.“

Nec procul inde a Pausilyppo Actii Sinceris Sannazarii poetae,³²¹⁹ Virgilii aemuli, domus visitur, quae ex testamento in coenobium vertit, templumque Mariae dicatum. Est ibi marmoreum sepulchrum affabre factum. Hinc Orpheus seu Apollo, illinc Sybilla sive Musa e marmore candenti cum hoc Petri Bembi Card[inalis] epigrammate:

---

³²¹³ *Na okraji strany:* Sudatorium.

³²¹⁴ vidimus] *dodatečně dopsáno*

³²¹⁵ propius] propius P

³²¹⁶ *Na okraji strany:* Bajae.

³²¹⁷ Tomba di Agrippina, zbytky villy na okraji Bacoli, kde byla podle humanistické tradice pohřbena Iulia Agrippina (Agrippina ml., 15–59), kterou dal zavraždit její syn Nero (37–68). Podle Tacitova popisu (*Annales* 14,9) byly její ostatky určitou dobu po pohřbu přeneseny a uloženy ve vyvýšené oblasti nad Neapolským zálivem. V odpovídající oblasti mezi Bacoli a Baia však hrob dosud nebyl nalezen.

³²¹⁸ Tomba di Virgilio, považovaná za hrobku Publia Vergilia Marona (70–19 př. n. l.) se nachází u vchodu do římského tunelu nazývaného Grotta vecchia or Cripta napoletana ve čtvrti Piedigrotta.

³²¹⁹ Jacopo Sannazaro (též Actius Sincerus, Syncerus; 1458–1530).

Na okraji strany: Monumentum Sannazarii.

„Da sacro cineri flores hic ille Maronis
Syncerus Musa proximus ut tumulo.
Vixit an[nis] LXXII. Obiit anno MDXXX.“

Die Veneris 12. Octobris

Matutinum tempus fuit consumptum // [282v] spectando ludos equestricos. A prandio visum Νεοφρουριον vel Castrum novum,³²²⁰ ut nunc appellant, ante 300 amplius annos exstructum a fratre D[ivi] Ludovici, Francorum regis,³²²¹ ut urbi et portui adversus maritimos hostium insultus esset praesidio. Itur in illud per aliquot portas, ad unam videntur januae aeneae, in quibus opere eximio plurimae pugnae celatae cum his versibus conspiciuntur:

„Troja dedit nostro requiem finemque labori,
in qua hostem fudi fortiter ac repuli.

In altera porta:

„Hostem Trojanis Ferdinandus vicit in armis
Sicut Pompeium Caesar in ...“³²²²

In medio castris amplissimi umbilico refulget instar palatii praetorium ingens. Plurimae ibidem visuntur machinae, vasta tormenta, globorum ferreorum cumuli magni.

Die Saturni 13. Octobris

In domo cuiusdam pharmacoplae res varias exoticas vidimus. Comoediam postea spectavimus. Vesperi tormenta emittebantur et ignes fusiles ad declarandam laetitiam propter recens natam filiam regis Hispaniae,³²²³ quod triduo duravit. Lucernae in Castello S. Helmo³²²⁴ instar crucis ordinatae erant et al Castel nuovo in formam coronae disponebantur.

---

³²²⁰ Castel Nuovo, též Maschio Angioino, postavený v l. 1279–1282. Současná podoba pochází z poloviny 15. stol., kdy hrad prošel úplnou rekonstrukcí.

Na okraji strany: Castel nuovo.

³²²¹ Karel I. z Anjou (†1285), sicilský (od r. 1266), jeruzalémský (od r. 1277), a neapolský král (od r. 1282), bratr francouzského krále Ludvíka IX. (1214–1270).

³²²² ...] *tři tečky jsou již v autografu*

³²²³ Anna Rakouská (1601–1666), dcera Filipa III. (1578–1621) a Markéty Habsburské (1584–1611), narozena 22. září 1601.

³²²⁴ Castel Sant'Elmo, postavený v l. 1329–1343. Současná podoba pochází z přestavby v l. 1537–1546.

Die Solis 14. Octobris

Ascendimus Castrum S. Helmo³²²⁵ dictum, longe munitissimum, quod in vertice montis vicini positum despectat ac detigit urbem, littora, portum atque maris insulas. Est autem // [283r] summis impensis ac laboribus e vivo saxo excisum, plurima propugnacula, cuniculos, vias scalasque jumentis aequae ac hominibus commodas habens, variis insuper instructum machinis. A Carolo V. fuit restauratum dicente eo se aedificare frenum, quo equum Neapolitanum hinc inde vagantem domare possit. A prandio in Castello Ovo³²²⁶ fuimus, quod propter formam ovalem marinis undis insulae in modum circumfusi [!],³²²⁷ in quo positum est, illud nomen accepit.³²²⁸ Monstrant incolae singulatim excisa in cautibus antra, vias angustas atque extracta in saxis praeruptis munimenta, simul armorum, telorum vim maximam.

Die Lunae 15. Octobris

Salutavimus Italum quendam, qui singulares et arcanas artes profitetur.

Die Martis 16. Octobris

Hoc die Neapoli discessimus et confectis 6 mil. Capua urbe propter Annibalis obsidionem clara pernoctavimus.³²²⁹ (Nota de Aethiope egredientibus nobis Napoli lapidem proiiciente.³²³⁰)

Die Mercurii 17. Octobris

Summo mane luna lucente 16 mil. peractis Caschanae³²³¹ jentavimus. Hinc ad 8 mil. pontone transvecti Gorgolione³²³² vidimus a dextris amphitheatrum antiquum, a sinistris

---

³²²⁵ Viz předchozí poznámku. *Na okraji strany*: Castel S. Helmo.

³²²⁶ Castel dell'Ovo. Hrad byl postaven ve 12. stol. (první zmínka je z r. 1128), starší zástavba z doby římské říše byla zbořena na počátku 10. stol., aby jí nemohli využít Saracéni. Současná podoba pochází z 15. stol. *Na okraji strany*: Castel Ovo.

³²²⁷ circumfusi] *správně* circumfusae

³²²⁸ Podle středověké legendy je název odvozen od toho, že Vergilius měl nechat v základech budovy kouzelné vejce, které když se rozbije, stane se Neapol neštěstí.

³²²⁹ Hannibal (247–283 př. n. l.) obsadil Capuu po bitvě u Kann r. 216 př. n. l. a držel ji až do roku 211. O Hannibalovi viz např. Karl CHRIST, *Hannibal*, Darmstadt 2003; Dexter HOYOS, *Hannibal's dynasty power and politics in the western Mediterranean, 247–183 BC*, London 2003; TÝŽ, *Hannibal. Rome's greatest enemy*, Exeter 2008; Giovanni BRIZZI, *Scipione e Annibale, la guerra per salvare Roma*, Bari – Roma 2007; TÝŽ, *Metus Punicus. Studi e ricerche su Annibale e Roma*, Imola 2011; Linda-Marie GÜNTHER, *Hannibal. Ein biografisches Porträt*, Freiburg 2010; Eve MacDONALD, *Hannibal. A Hellenistic Life*, Yale 2015.

³²³⁰ Nota [...] proiiciente.] *dodatečně dopsáno*

³²³¹ Zřejmě Cascano, dnes součást města Sessa Aurunca v Kampánii.

³²³² Řeka Garigliano, vznikající soutokem řek Gari a Liri nedaleko města Sant'Ambrogio sul Garigliano v Laziu a ústící do Tyrhénského moře poblíž Minturna v Laziu.

aquaeductum longe sese extendentem. Ulterius progressi Formianum Ciceronis³²³³ prope littus maris vidimus. Item villam Horatii Coclitis, monte Cacubum, rudera viae antiquae Appiae. Sub vesperam Molam³²³⁴ reversi Cajetam³²³⁵ navi ivimus, ubi dum castellum ingredi propter absentiam // [283v] capitanei non liceret, portum situm modo spectavimus, in primis longitudinem suburbiorum admirati. Portus autem ipse est forma rotunda molesque tota constat ex duobus murorum solidorum circulis. De Cajeta vero eius portu plura legantur in scriptoribus. In hospitium redeuntes rudera antiquorum aedificiorum spectavimus.

Die Iovis 18. Octobris

In summa pluvia ante auroram egressi 5 mil. Iltro [?]³²³⁶ transeuntes et 5 mil. Fundi,³²³⁷ ubi sarcinae peregrinantium interdum aperiri solent, si quid prohibitum e regno evehitur. Hinc absolutis 5 mil. jentavimus Tareschinae,³²³⁸ ubi Donavios Neapolim tendentes offendimus. Inde 12. mil. Bipernae³²³⁹ pernoctavimus.

Die Veneris 19. Octobris

Confectis 12 mil. Sarmonetae³²⁴⁰ jentavimus, post per loca paludosa 15 mil. Viletre³²⁴¹ mansimus.

Die Saturni 20. Octobris

Matutino tempore egressi absolutisque³²⁴² 20 mil. Romam salvi et incolumes rediimus. (Riote avec Kolowrat.)³²⁴³

Die Solis 21. Octobris

Sumpto prandio (della corona, ubi divertimus) migravimus in aedes conductitias al Aquila negra. Postea egressi foras curru visendarum rerum gratia adiimus templum S. Petri in

---

³²³³ Villa Marca Tullia Cicerona, kam se uchýlil z Říma během proskripcí r. 43 př. n. l. a poblíž byl 7. prosince t. r. taktéž zavražděn.

³²³⁴ Mola di Gaeta, dnes součástí města Formia.

³²³⁵ Gaeta v Laziu. *Na okraji strany*: Cajeta.

³²³⁶ Iltro [?]] ultro P

Itri v Laziu.

³²³⁷ Fondi v Laziu.

³²³⁸ Terracina v Laziu.

³²³⁹ Priverno v Laziu, do r. 1927 zvané Piperno.

³²⁴⁰ Sermoneta v Laziu.

³²⁴¹ Velletri v Laziu.

³²⁴² absolutisque] absolutis P

³²⁴³ (Riote avec Kolowrat.)] *dodatečně dopsáno*

vincula [!],³²⁴⁴ ubi sepulcrum extat Hieronymi Ruere Cardinalis, qui obiit 1592., dum comitiis pontificiis in conclavi interesset.³²⁴⁵ Moyses deinde a Bonarota sculptus mirando artificio videtur.³²⁴⁶ +³²⁴⁷ Vas prae foribus marmoreum conspicitur. Thermas postea Titi Vespasiani conspeximus, // [284r] ubi sunt aedificia subterranea, quae dicuntur Sette Sale,³²⁴⁸ eo, quod erant castella seu aquarum receptacula, ad lavacra thermarum necessaria. Est autem aedificium tanta dexteritate constructum, ut ex una illarum septem janua omnes conspici possint. Ingressi inde hortum Matthaeorum,³²⁴⁹ amoenissimis ambulacris pulcherrimisque statuvis veteribus refertum. Ex quibus visu dignissima est imago Ciceronis marmorea,³²⁵⁰ ad vivum expressa, quod apparet ex nummo quodam aereo, cui insculpta videtur effigies ejusdem. Item notandus obeliscus quatuor satyris stipatus Alexandrique Magni caput. Perreximus postea ad Thermas Diocletianas³²⁵¹ per hortum Sixti quinti.³²⁵² Apparet autem fuisse aedificium longe lateque sese extendens, nunc extracta est in medio ecclesia Mariae formosae. Ulterius progressi fontaine pulcherrimam, leonibus cinctam, ex quorum ore aqua effluit, a Sisto q[uinto]³²⁵³ aedificatam vidimus. Ingressi templum S. Suzannae³²⁵⁴ spectavimus fabricam intrinsecus auro, argento pulcherrimisque picturis condecoratam. His visis rediimus domum.

³²⁴⁴ vincula] *správň* vinculis

Basilika sv. Petra v okovech (San Pietro in Vincoli), římský titulární kostel na Esquilinu, postavený v l. 432–440 a přestavěný v l. 1471–1503.

Na okraji strany: S. Petri in vincula.

³²⁴⁵ Girolamo della Rovere (1528–1592), turínský arcibiskup od r. 1564, kardinál od r. 1586. Zemřel 7. února 1592, papež Kliment VIII. byl zvolen 30. ledna.

³²⁴⁶ Mojžiš od Michelangela Buonarrotiho (1475–1564) z l. 1513–1515, součást náhrobku papeže Julia II. (1443–1513).

³²⁴⁷ *Na okraji strany:* + In coenobii medio palma ingens est, ubi in hortis reliquiae thermarum Titi apparent.

³²⁴⁸ Titus Flavius Vespasianus (9–79) postavil v Římě lázně, ale komplex nádrží Sette Sale je součástí lázní Traianových (53–117) na pahorku Oppio.

Na okraji strany: Sette sale.

³²⁴⁹ Zahrada při villa Mattei (dnes villa Celimontana), kterou dal postavit asi v l. 1581–1586 sběratel umění Ciriaco Mattei (†1614). Elisabeth MacDOUGALL, *A Circus, a Wild Man, and a Dragon. Family History and the Villa Mattei*, *Journal of the Society of Architectural Historians* 42, 1983, s. 121–130 nebo stejnojmennou kapitolu in: TÁŽ, *Fountains, Statues, and Flowers. Studies in Italian Gardens of the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Washington 1994, s. 127–140. Zde viz i o některých památkách zmíněných Valdštejnem.

Na okraji strany: Hortus Mattheorum.

³²⁵⁰ *Na okraji strany:* NB.

³²⁵¹ Diocletianovy lázně na pahorku Viminálu, postavené v l. 298–306.

Na okraji strany: Thermae Diocletianae.

³²⁵² Sixtus V. (1521–1590), papež od r. 1585.

³²⁵³ q[uinto]] V. P

³²⁵⁴ Chiesa di Santa Susanna alle Terme di Diocleziano. Kostel na tomto místě stál již kolem r. 280. Poslední přestavba pochází z l. 1585–1603 pro potřeby kláštera cisterciáček, založeného r. 1587.

Na okraji strany: Suzannae templum.

Die Lunae 22. Octobris

Matutino tempore Pontificem³²⁵⁵ pro tribunali sedentem vidimus in consistorio a Monte Caballo,³²⁵⁶ cinctum magno Cardinalium numero. Inde perreximus ad Capitolium,³²⁵⁷ ubi in ascensu duae marmoreae statuae aparent, altera Constantini, Maximiliani altera, et equi duo ad gradus utrinque.³²⁵⁸ In area Capitolina M. Aurelii Antonini ingens statua equestris aenea affabre facta videtur.³²⁵⁹ Juxta sunt positae ad palatium Justitiae fluminum statuae colosseae, Nili cum Sphyngae // [284v] subiecta et Tygris cum vicina tigride³²⁶⁰ unaque cum Cornucopiae, quos advehunt fluvii.

Spectatur ad radicem templi fluminis altera colossea forma Rheni. Hic prope posita est statua Marphorii, qui olim Pasquino respondere calumnianti solebat. In Capitolii ascensu habitant Boccabelli. Hic fons elegans ex tophis et conchiliis et pisces filis aeneis alligati, ut natate videantur. In palatio conservatorum³²⁶¹ multa sunt spectatu digna, statuae nimirum, tabulae, inscriptiones, tumbae, marmora. Columna rostrata cum sua inscriptione prisca illius s[a]eculi C.³²⁶² Duilii, cui de Carthaginensibus bello Punico victori posita est. Hic et triumphantis M. Aurelii +³²⁶³ tabula spectatur de Dacia victa. Superius ad portae ingressum tabulae marmoreae incisa mensura est Romani pedis et Graeci. Prope C.³²⁶⁴ Marii togata statua.

Intus parietes coenaculorum picturis egregiis rerum gestarum Theodosii et Arcadii Imp[eratorum] ornatorum habitu antiquo. Hic et Hercules aeneus deauratus dextra clavam sinistra malum tenens Hesperidum. Ibidem Satyrus marmoreus, caprinis pedibus alligatus arboris trunco. Ultra in columna marmorea statua aenea est viri inclinati et spinam e pedis planta extrahentis. Altera item laudatissima aenea lupae lactantis Romulum et Remum.³²⁶⁵

---

³²⁵⁵ Kliment VIII. (vl. jm. Ippolito Aldobrandini, 1536–1605), papežem od r. 1592.

³²⁵⁶ Pahorek Quirinál na severu původní starověké zástavby. Viz pozn. 3128 této práce a Valdštejnův záznam ke 2. říjnu 1601. Kliment VIII. jmenoval celkem 53 kardinálů v šesti konzistořích.

³²⁵⁷ Pahorek Kapitol mezi Forem Romanem a řekou Tiberou. *Na okraji strany*: Capitolium.

³²⁵⁸ Cordonata vedoucí z Via del Teatro di Marcello na Piazza del Campidoglio a vyprojektovaná Michelanželem Buonarrotim. Dvojice sousoší muže s koněm představují Castora a Polluca.

³²⁵⁹ Bronzová jezdecká socha Marca Aurelia (121–180) pochází asi z r. 175. Originál, dnes uložený v Kapitolských museích, byl r. 1981 nahrazen kopií.

³²⁶⁰ Sochy při schodišti, navržené Michelanželem Buonarrotim, k Palazzo Senatorio. Původně představovaly bohy řek Nil a Tigris, avšak místo tygra u druhé z nich je nyní vlčice spolu s Romulem a Remem a socha tak představuje řeku Tiberu.

³²⁶¹ Palazzo dei Conservatori, původně středověký palác, přestavěný podle návrhu Michelangela Buonarrotiho (1475–1564). Přestavba byla dokončena r. 1568 Giacometem Della Porta (1532–1602).

³²⁶² Zkratka C. představovala jméno Gaius, zde ve tvaru Gaii.

³²⁶³ *Na okraji strany*: + quadrigis

³²⁶⁴ Viz pozn. 3262 této práce.

³²⁶⁵ Socha kapitolské vlčice byla zhotovena v 11. nebo 12. stol.; dochované popisy sochy vlčice před Lateránským palácem v kronice Benedkta ze Sorattu a ve spise *De mirabilibus urbis Romae* mistra Gregoria se patrně týkají starší sochy vlčice, kterou zachovaná socha nahradila. Sochy Romula a Rema byly zhotoveny a připojeny v 15. stol. Na Kapitol byly sochy umístěny r. 1471.

Mox ingressus perystilium Fastos illos toto terrarum orbe decantatos cernes³²⁶⁶ magistratuum ac triumphorum Romanorum designatis e marmore consulibus. Ad sinistram Capitolii // [285r] est monasterium Franciscanorum, Ara coeli³²⁶⁷ templum nuncupatum. Per plurimas marmoreas scalas ascenditur, ubi videntur vestigia pedum in lapide ab Angelo expressa, qui Gregorio M[agno]³²⁶⁸ (dum processio solemniter propter pestem grassantem habetur) apparuit gladium in vaginam stans³²⁶⁹ et in mole Adriani stans, quod signum erat luem pestiferam transituram. Ad quoddam altare vero haec verba scripta leguntur:

„Octavianus Imperator universo orbe dominationi Romanae subiugato, senatui placuit, ut eum pro Deo colere vellent. Prudens autem Imperator se mortalem cognoscens, divinitatis nomen sibi noluit usurpare. Ad senatus tamen importunam instantiam Sibillam ad se vocat scire volens per eius oracula, an in mundo major unquam eo nasceretur. Cum³²⁷⁰ igitur in die Nativitatis Domini Sibilla in loco isto, qui tunc camera Imperatoris erat, oraret, in meridie circulus aureus apparuit circa solem et in medio circuli virgo pulcherrima puerum habens in brachiis. Tum Sibilla haec Imperatori ostendit, qui admirans de tam insolita visione audivit dicentem sibi: „Haec est ara coeli,“ statimque hanc aram construxit ac Christo et matri thura obtulit. Postmodum Anacletus Papa fuit, qui fuit quartus post Petrum, hanc aram coeli consecravit.“

Descendendo videtur effigies Terentii, cui larvae oppositae sunt. Inde itum est ad Jesuitarum templum³²⁷¹ a Cardinale Farnesio³²⁷² magnifice exstructum, picturis pulcherrimisque sacellis ornatum. // [285v]

Vesperis salutavimus comitem ab Hochzollern.

Die Martis 23. Octobris

Matutinum tempus his visendis consumptum fuit: Ingressi sumus primo xenodochium S. Spirito,³²⁷³ quod unum est ex reliquis, ubi infirmi recipiuntur magnaue curantur

---

³²⁶⁶ *Na okraji strany*: NB.

³²⁶⁷ Basilica di Santa Maria in Ara coeli al Campidoglio, stojící na místě chrámu Juno Monety a byzantského kláštera s kostelem Panny Marie na Kapitolu, který se připomíná v roce 574. V 9. stol. jej převzali benediktini a v polovině 13. stol. františkáni. Schodiště o 124 schodech dal r. 1348 postavit Cola di Rienzo (†1354) politik a v posledním roce života římský samovládce, který byl pod schody nakonec popraven.

Na okraji strany: Ara coeli.

³²⁶⁸ Sv. Řehoř I. Veliký (†604), papež od r. 590.

³²⁶⁹ stans] *zde nadbytečně, zopakováno později na vhodnějším místě*

³²⁷⁰ Cum] Dum P

³²⁷¹ Chiesa del Santissimo Nome di Gesù, stavěný od r. 1568 a vysvěcený r. 1584. Viz Pio PECCHIAI, *Il Gesù di Roma descritto ed illustrato*, Roma 1952.

Na okraji strany: Jesuitarum templum.

³²⁷² Alessandro Farnese il Giovane (1520–1589), kardinál od r. 1534.

diligentia. Perreximus inde al Castello S. Angelo,³²⁷⁴ ubi videtur H[adriani] Imperatoris moles, qui ibi sibi et Antoninis sepulcrum extruxerat, opus amplum, solidum et latericium, sed nunc gradibus pertusum, ut commode habitetur machinisque resistere queat praesidiumque sit pontificum summorum, qui eo per porticus ac meatus conferre +³²⁷⁵ secreto possunt. Appellatur autem Castellum S. Angeli ab angelo, ut fama est, +,³²⁷⁶ Urbem gladio propugnante spectaturque in apice Angeli statua. Visuntur ibidem Hadriani Imp[eratoris] armati caput et Palladis. In conclavi superiore in locellis trium illustrium antiqua marmora conspiciuntur.³²⁷⁷ Caetera ad rem spectant militarem, ut machinae, quibus ter quotannis in Pontif[icis] honorem atque Petri ac Pauli festo certorumque apostolorum ignes artificiose jaculantur. Hinc pons Aelius,³²⁷⁸ cui arx illa dominatur, sic dictus, quod ab eodem Aelio Hadriano Imp[eratore] in sepulcri gratiam sit conditus. Hodie pons Castelli dicitur; statuae utrimque Principum Apostolorum affabre factae auspiciis Clementis VII. Pontif[icis],³²⁷⁹ cum Tyberis inundans Urbem pontemque valde deformasset.³²⁸⁰ In ponte spectabis ruinas Pontis triumphalis, qui collapsus est itaque dictus, quod per eum triumphantis pompam in Capitolium agerent. // [286r]

Viso Castello S. Angelo spectatum ivimus Palatium Pontificis,³²⁸¹ quod in edito Vaticani loco situ longe augustissimum apparet, quo Pontifices relicta Laterana sede ob amoenitatem loci et salubritatem huc commigrarunt. Ascensus autem in Palatium sunt facillimi adeo, ut equo iri possit. Primo omnium vidimus supr[a]eam galeriam (siquidem tria ambulacra sunt), ubi orbis terrarum partes pulcherrime depictae cernuntur. Candelabrum insuper artificiosum cum lampadibus plurimis, sacellum insuper fuit

³²⁷³ Arcispedale di Santo Spirito in Sassia. K němu přináležející kostel sv. Ducha (Chiesa di Santo Spirito in Sassia) byl postaven v l. 1538–1545.

Na okraji strany: S. Spirito.

³²⁷⁴ Andělský hrad (Castel Sant'Angelo), původně Hadrianovo mauzoleum, postavené v l. 135–139. Kromě Hadriana (76–138) zde byli pohřbeni i někteří jeho nástupci. Od počátku 14. století hrad sloužil jako papežská pevnost, od r. 1277 spojená s Vatikánem pomocí Passetto di Borgo.

Na okraji strany: Castello S. Angelo.

³²⁷⁵ *Na okraji strany:* + e Vaticano.

³²⁷⁶ *Na okraji strany:* qui apparuit tempore pestis Gregorio M[agno].

³²⁷⁷ *Na okraji strany:* Conclave ibi, ubi thesauri, clenodia peren[n]ia [?] Constantini asservantur.

³²⁷⁸ Aelius] alius P

Most byl postaven asi r. 134, dnešní název je Andělský most (Ponte Sant'Angelo). R. 1535 byl osazen sochami sv. Petra a Pavla od Lorenzetta (1490–1541), resp. Paola Romana, dále sochami evangelistů a biblických patriarchů a r. 1669 sochami 10 andělů.

³²⁷⁹ Kliment VII. (vl. jm. Giulio di Guiliano de Medici 1478–1534), papežem od r. 1523. Srov. předchozí poznámku.

³²⁸⁰ deformasset] desermasset P

³²⁸¹ Původní palác byl postaven za pontifikátu papeže Symmacha (†514), stavba současného paláce byla započata r. 1589 za Sixta V. (1521–1590) a pokračovala za jeho nástupců Urbana VII. (1521–1590), Inocence IX. (1519–1591) a Klimenta VIII. (1536–1605). Viz Deoclecio REDIG DE CAMPOS, *I Palazzi Vaticani*, Roma 1967.

Na okraji strany: Basilica S. Petri.

monstratum amplissimum, quo sede vacante conveniunt Cardinales creando Pontifici Maximo. In sacello extremum iudicium supra altare depictum cum stupore visitur. In aliam postea galeriam ducti (quae in longitudine passus 185 continet) omnes provincias Italiae depictas vidimus. Tandem in conclave Pontificis³²⁸² itum est per atrium, ubi solent quotidie pauperes ali. Janua est panno rubro cooperta, in ipso cubiculo inter alia visum instrumentum argenteum deauratum instar palae, quo pontifex in aperienda sancta porta utebatur. Bibliotheca postea in sequenti cubiculo pontificis privata monstrata fuit, omni genere librorum pulcherrime compactorum instructissima. Mensa ibidem tota gemmis circumdata. Camilli Senensis nobilis scriptura subtilissima, qui in exiguam tabellam Passionis historiam a quatuor Evangelistis conscriptam exaravit. Lectus pontificis ligneis cancellis rubro panno tectus includitur.

His visis monstrata nobis fuit garderobba,³²⁸³ ubi quatuor armaria vestimentis pontificis sunt repleta; alia continent vasa plurima, gemmis, auro, argento // [286v] circumdata. Item arbor ex auro purissimo. Gladius et pileus, quem principibus pontifex mittere solet. Cornu r[h]inocerontis. Vasa aurea, in quae [!]³²⁸⁴ panis consecratus includitur. Candelabra maxima argentea. Rosae aureae. Vasa porcellaria, mitrae Pontificales. A prandio in aedibus Ceuli Tiberii³²⁸⁵ visae multae pulcherrimae statuae, duo sepulchra veterum, in quibus sculptus raptus Proserpinae. Item repositorium gemmis maximis unionibusque ornatum.

Hinc in domum cuiusdam statuarii³²⁸⁶ ingressi visus raptus puellarum Groecarum. Rostra, unde conciones habebantur, instar navis facta. Agrippina sedens tristissima forma. Horatii et Coclitis³²⁸⁷ occisi. Effigies Antonii Caracallae, forma Atlantis. Ante palatium Farnesiorum³²⁸⁸ notanda est fabula Dircae,³²⁸⁹ quae a fratribus tauro crinibus alligata erat, opus immensae magnitudinis ex uno lapide marmoreo excisa. Non procul inde rudera

---

³²⁸² *Na okraji strany:* Conclave Pontificis.

³²⁸³ *Na okraji strany:* Guarderobba.

³²⁸⁴ quae] *správně* qua

³²⁸⁵ Dnes Palazzo Sacchetti, majetkem této rodiny je od r. 1648. Palác byl postaven v l. 1542–1546.

Na okraji strany: Palatium Ceuly.

³²⁸⁶ *Na okraji strany:* [...]

³²⁸⁷ Coclitis] *správně* Coclites

³²⁸⁸ Palazzo Farnese, stavěný od r. 1514 a rozšiřovaný podle návrhu Antonia da Sangallo ml. (1484–1546) poté, co se r. 1534 stal Alessandro Farnese papežem Pavlem III. (1468–1549). Po Sangalově smrti práce pokračovaly pod vedením Michelangela Buonarrotiho (1475–1564), Jacopa Barozziho da Vignola (1507–1573) a Giacomina Della Porta (1532–1602), dokončeny byly až r. 1589.

³²⁸⁹ *Na okraji strany:* NB.

Mramorové sousoší Farneského býka, znázorňující potrestání Dirké, římská kopie helénistické sochy, objevená r. 1546 při vykopávkách v Caracallových lázních.

pontis Horatii, Coclitis, Fabricii.³²⁹⁰ Post in Insulam Transtiberinam³²⁹¹ ivimus, ubi olim naumachia[e] locus erat bello et classi instruendae commodus. Non procul hinc templum est Bartholomei,³²⁹² ubi taberna olim meritoria Romanorum fuisse putatur pro veteranis et exactoratis ut, qui merere amplius non possent, viverent seque curarent senes. Inde³²⁹³ ad Mariam Transtiberinam³²⁹⁴ perreximus templum 22 lapideis columnis suffultum, in quo videntur vestigia fontis, ex quo tempore nativitatis Christi oleum fluxisse legitur.

Inde euntes transivimus theatri Marcelli³²⁹⁵ rudera ab Octaviano Augusto in honorem Marcelli, Octaviae sororis filii, extractum. Olim octoginta millium hominum capax fuit. In reditu praeterimus Campo di f[i]ori,³²⁹⁶ in quo haeretici comburuntur. Fuimus praeterea in xenodochio Trinitatis,³²⁹⁷ in quo // [287r] aegroti, dum aliquomodo convaluerunt, lautius tractantur.

Die Mercurii 24. Octobris

Novem ecclesias praecipuas in Urbe et extra sitas visitavimus.³²⁹⁸ Et primo quidem intravimus templum S. Petri.³²⁹⁹ Pro magna templi area est obeliscus³³⁰⁰ Tiberii Caesaris

---

³²⁹⁰ Non procul inde rudera pontis Horati, Coclitis, Fabricii.] *vynecháno v P*

³²⁹¹ Tiberský ostrov (Isola Tiberina), též Aeskulapův ostrov. Vedou na něj Ponte Fabricio a Ponte Cestio.
Na okraji strany: Insula Transtiberina.

³²⁹² Basilica di San Bartolomeo all'Isola. Na místě dnešního kostela, založeného kol. r. 1000 Otou III. a zasvěceného původně sv. Vojtěchu, stál chrám boha Aesculapa. Po r. 1557, kdy byl kostel poškozen povodní, byl opraven podle návrhu Martina Longhiho st. (1534–1591), barokní fasáda od Orazia Torrianiho je z r. 1624.

Na okraji strany: S. Bartolomei.

³²⁹³ Inde] In P

³²⁹⁴ Basilica di Santa Maria in Trastevere, založená mezi l. 221–227 a přestavěný r. 340. Kostel je spjatý s legedou o Čertově sloupu na Vyšehradě, podle níž jej odtud přinesl ďábel, když se vsadil s vyšehradským kanovníkem o jeho duši.

Na okraji strany: Maria Transtiberina.

³²⁹⁵ Teatro di Marcello v jižní části Martova pole. Dokončeno bylo r. 13 př. n. l. a otevřeno o rok později. Ve středověku bylo využíváno jako pevnost, v 16. stol. přestavěná na městský palác.

Na okraji strany: Theatrum Marcelli.

³²⁹⁶ Campo de' Fiori jižně od Piazza Navona. *Na okraji strany:* Campo di fiori.

³²⁹⁷ Ospizio (ospedale) Santissima Trinità dei Pellegrini, hospic při kostele téhož zasvěcení, který r. 1558 světil Pavel IV. (1476–1559) Bratrstvu Nejsvětější Trojice poutníků a rekonvalescentů (Confraternita della Santissima Trinità dei pellegini e convalescenti).

Na okraji strany: Trinitatis.

³²⁹⁸ Sedm z devíti navštívených kostelů – čtveřice patriarchálních bazilik, San Pietro in Vaticano, San Paolo fuori le mura, San Giovanni in Laterano, Santa Maria Maggiore, dále San Sebastiano fuori le mura, Santa Croce in Gerusalemme, San Lorenzo fuori le mura – bylo povinností poutníků navštívit během jednoho dne již od středověku, další dva kostely, opatství Tre Fontane a Chiesa dell'Annunziata byly připojeny na konci 16. stol.

³²⁹⁹ Bazilika sv. Petra ve Vatikánu (Basilica di San Pietro in Vaticano), jedna ze čtyř římských patriarchálních bazilik. Původní bazilika byla postavena v l. 324–329, dnešní stavba pochází z let 1505–1626. Viz Carlo GALASSI PALUZZI, *La basilica di S. Pietro*, Bologna 1975.

Na okraji strany: I. S. Petrus in Vaticano.

S. Cruci consecratus, integer ex lapide ophite erectus est. Ipsa autem [st]ructura templi est quadrata, portam habens aeneam, fabrica, sumtu, magnificentia, marmoribus et opere superans orbis terrae templa, praesertim nova structura, cui tholum Sistus V. imposuit magnificentissimum et sacellum inauratum Gregorius 13.³³⁰¹ Vetus templum fulciunt XXIV columnae.³³⁰² Harum marmor admirandis coloribus variegatum est. Columnae ad sacellum tortiles. In templi area ingens nux est pinea et duo aerei pavones translati e mole seu pyramide Scipionis Africani.³³⁰³ Ibidem marmoreum sepulchrum ex lapide porphyretico Othonis II. Rom[ani] Imp[eratore]. In odeo, quem Chorum cantorum vocant, Sisti IV. aeneum est monumentum dormientis forma. Utrisque virtutes, circum theologia philosophia artesque liberales VII.

Hinc itum est ad S. Paulum in via Ostiensi.³³⁰⁴ Antequam perveniretur eo, visa templa Solis, Dianae, Mons Testaceus, schola Groeca, os veritatis,³³⁰⁵ C.³³⁰⁶ Cestii Pyramis,³³⁰⁷ sepulchrum³³⁰⁸ epulonum saxis ingentibus marmoris candidi ad quadratis circumdatum. Est autem templum S. Pauli amplum et pulchrum a Constantino M[agno] aedificatum, longum pas[s]us CXX, latum LXXXV. Fulcitur columnis marmoreis striatis XL aliisque totidem rotundis. Pavimentum marmoreum, altare summum quatuor columnis porphyreticis marmoreis sustinetur; duo marmora, in quibus Evangelium et Epistola in sacrae lyturgiae // [287v] officio recitatur. In portis aeneis sacrae historiae incisae. Sepultus ibi jacet Joannes, qui obiit an[no] 1472. In sacrario columna videtur, in qua S. Paulus capite truncatus. Equuleus, qui martyrum appendi pedibus lapis solet.

---

³³⁰⁰ Obelisk nechal přivést z Egypta a postavit ve svém circu římský císař Caligula (12–41), na nynější místo na svatopetrském náměstí jej dal přemístit Domenico Fontana (1543–1607), jeden z hlavních architektů stavby v l. 1585–1603.

Na okraji strany: Obeliscus.

³³⁰¹ *Na okraji strany:* Julius 2. P[apa] fundavit.

³³⁰² *Na okraji strany:* Urbis a Constantino M[agno] [...].

³³⁰³ Publius Cornelius Scipio Africanus (236–183 př. n. l.). Hrobka Scipionů byla založena na přelomu 4. a 3. stol. př. n. l. mezi Via Appia a Via Latina.

³³⁰⁴ Bazilika sv. Pavla za hradbami (Basilica di San Paolo fuori le mura), jedna ze čtyř římských patriarchálních bazilik, postavená ve 4. stol. na pravděpodobném hrobem sv. Pavla. Původní stavba vyhořela r. 1823. Viz Carlo PIETRANGELI (a cura di), *San Paolo Fuori le Mura a Roma*, Firenze 1988.

Na okraji strany: II. S. Paulus in via Ostiensi.

³³⁰⁵ Ústa pravdy (La Bocca della Verità), kruhový mramorový útvar s reliéfem obličeje, nacházející se nyní v portiku baziliky Santa Maria in Cosmedin. Původně byl snad součástí starověké fontány nebo zpodobněním některého římského božstva.

³³⁰⁶ Viz pozn. 3262 této práce.

³³⁰⁷ Cestiova pyramida (Piramide di Gaio Cestio), kterou si nechal r. 12 př. n. l. postavit jako náhrobek Gaius Cestius Epulo.

³³⁰⁸ Sepulchrum] *původně napsáno* Septemviri, *kteří není škrtnuté*; *ulcrum dodatečně dopsáno nad* Septemviri

Inde occurrit sacellum antiquum, vulgo Tre fontane.³³⁰⁹ In porticu porphyreticae sunt columnae rubri ac cinericii col[or]is. Trium fontium scaturigines intus visuntur, quarum aquae morbos depellere creduntur. Hic enim Paulum sub Nerone capite truncatum tradunt. Postea ad templum Annunciatae itum est.³³¹⁰ Euntes [!] ³³¹¹ post ad S. Sebastianum³³¹² spectandam se praebet moles sepulchrorum partim latericio lapide, partim Tiburtino³³¹³ structam. Metellorum fuisse indicant scriptiones unaque vasta turris instar amplissima Ceciliae Metellae. Testatur marmorea hoc³³¹⁴ tabula: „Ceciliae Q[uinti] Cretici f[iliae] Metellae Crassi.“³³¹⁵ Moles est rotunda, ex quadratis marmoribus candidis intus concava et superiore parte aperta coelum admittit. Muri crassi pedes fere 24. In circuitu incisa boum capita carne nudata, ut in sacrificiis solet. Ad collis postea radices vocis imago, Echo Groeci nominant,³³¹⁶ exauditur octies integrum poetae versum articulatim referens, confuse item saepius, ut plorantium ejulatus, planctusque funebres.

Loco prope depresso ingentes sunt circi hippodromi ruinae,³³¹⁷ [qui] a Basiano Caracalla exstructus putatur. In hoc circo milites se quotidie cursu, equitatione ac quadrigis exercebant. In media area vestigia carcerum, basium, statuarum, altarium ac metarum. In medio vastus quoque jacet obeliscus ex ophite lapide,³³¹⁸ sed tres in partes vastas confractus notisque hieroglyphicis sacris Aegyptiorum undique animaliumque figuris exornatus. Super circo templum integrum quadratum // [288r] apparet cum columnis et porticu interiore.

³³⁰⁹ Původně cisterciácké opatství Tre Fontane, v současnosti užívané trapisty. Podle tradice zde byl sťat sv. Pavel a na třech místech, kde se jeho hlavy dotkla země, vytrysklo po jednom prameni vody. K němu náležejí tři kostely: Chiesa di San Paolo alle Tre Fontane, Santa Maria Scala Coeli a Chiesa dei Santi Vincenzo e Anastasio alle Tre Fontane.

Na okraji strany: III. Tre fontaine.

³³¹⁰ Chiesa dell'Annunziatella, vysvěcená r. 1220. *Na okraji strany:* IV. Annunciatae.

³³¹¹ Euntes] *správně* Euntibus

³³¹² Basilica di San Sebastiano fuori le mura. Původní kostel byl postaven v 1. pol. 4. stol., současná podoba pochází z přestavby Flaminia Ponzia a poté Giovannioho Vasanzia (Jan van Santen, 1550–1621), kterou zadal kardinál Scipione Caffarelli-Borghese (1577–1633).

Na okraji strany: V. Sebastiani in via Appia.

³³¹³ Míneň hornina travertin („lapis Tiburtinus“ čes. doslova znamená Tivolský kámen). Nápis zvaný Lapis Tiburtinus byl nalezen až r. 1764.

³³¹⁴ hoc] haec P

³³¹⁵ Hrobka Caecilie Metelly, dcery Quinta Caecilia Metella Cretica, konzula v r. 69 př. n. l., a manželky Marca Licinia Crassa ml., syna stejnojmenného triumvira (srov. text Valdštejnem opsaného nápisu).

Na okraji strany: Sepulchrum Metelli. [!]

³³¹⁶ *Na okraji strany:* NB. Echo.

³³¹⁷ Maxentiův circus, do 19. stol. nazývaný Caracallův. Postaven byl při Via Appia za vlády císaře Maxentia (†312), tedy v období 306–312.

Na okraji strany: Hipodromi.

³³¹⁸ Obelisk se původně nacházel v chrámu bohyně Isis na Campu Martiu (Tempio di Iside al Campo Marzio, též Iseo Campense). Nyní se nachází na Piazza Navona jako součást Fontány čtyř řek, kam jej přemístil tvůrce fontány Gian Lorenzo Bernini (1598–1680) v l. 1648–1651.

Na okraji strany: Obeliscus.

His visis in ipsum templum S. Sebastiani³³¹⁹ ingressi sumus, quod est oblongum in via Appia simplicis structurae, pavimento marmoreo stratum. Ara major quatuor columnis nititur. Sacellum est subterraneum 12 gradibus et crypta ac coemiterium Calixti Papae martyris et plurimorum martyrum.³³²⁰ Obscuro namque inter dume<n>ta loco caverna est subterranea,³³²¹ cuius aditus propter arbusta lapidumque acervos vix cernitur. Locus sane tenebris squaloreque horrendus, quem sine facibus ac ductore loci bene perito ingredi minime tutum sit, adeo anfractibus, maeandris, cuniculis ac meatibus plenus est, ut labyrinthum intrare videaris. Ingressus eo videbis fornices artificiose constructas, quae utrimque habent repositoria 10 aut 12 pedum, quibus olim mortuorum Christianorum corpora condebantur idque clam, durante persecutionis furore. In illis speluncis Christianos sub persecutione crudelissima tyrannorum delituisse ferunt vocanturque hodie Stantie di Christiani.³³²²

Exeuntes inde visae Thermae Antoni[ni]anae.³³²³ Sinistra digressis ab Appia sacellum est³³²⁴ rotundum, quod vocatur Domine, quo vadis?,³³²⁵ pedum 12 duplici ostio. Historia[m] de hac re nota: Interrogante enim Petro jam fugiente: „Domine, quo vadis?“ „Romam,“ inquit „iterum crucifigendus.“ His verbis monitus Apostolus, redit patiturque Romae cruci capite deorsum affixus.

Perreximus ab eo loco ad S. Joannem Lateranensem,³³²⁶ ubi Pontificum olim Romanorum sedes erat sita in monte Caelio. Sixtus V. palatium instauratum a fundamentis adjecit utque pavimentum marmoreum, sic et laquearia inaurata conspiciuntur. Sacellum lavacri Constantini,³³²⁷ membro aedi sacrae adjecto, est, ubi a Silvestro Constantinus // [288v] lavacro generationis tinctus fuit. Est autem Basiliscus Constantini orbiculato aedificio octo columnis porphireticis nitens. In angulo monstratur columna, cui insidens gallus dicitur cecinisse, ad cuius cantum Petrus Christum <prodidit> negavit. Ad dextram

³³¹⁹ Viz pozn. 3312 této práce. *Na okraji strany*: Prope Thermae Antoni[a]nae.

³³²⁰ Kalixtovy katakomby podél Via Appia, objevené r. 1854 Giovannim Battistou de Rossim (1822–1894).

³³²¹ Catacombe di San Sebastiano fuori le mura, komplex katakomb při via Appia. Měly čtyři patra.

Na okraji strany: Caverna subterranea.

³³²² *Na okraji strany*: Nos tamen illas cavernas ingressi sumus, quae sunt sub ipso templo.

³³²³ Caracallový lázně, postavené v l. 212–217.

³³²⁴ est] *vynecháno v P*

³³²⁵ Chiesa di Santa Maria delle Piante (též Chiesa del „Domine quo vadis“), stojící při Via Appia. Původní kostel byl postaven v 9. stol., současná budova pochází z přestavby dokončené r. 1637.

Na okraji strany: Domine, quo vadis.

³³²⁶ Bazilika sv. Jana v Lateráně (Basilica di San Giovanni in Laterano), jedna ze čtyř římských patriarchálních bazilik, založená r. 313 Constantinem I. (†337) a poté mnohokrát přestavovaná. Valdštejn spatřil „třetí baziliku“, postavenou poté, co r. 1360 vyhořela a zřítěla se bazilika středověká. Současná podoba pochází z barokních přestaveb dokončených r. 1735.

Na okraji strany: VI. S. Joannes in Laterano.

³³²⁷ Lateránské baptisterium (Battistero di san Giovanni in Fonte al Laterano).

Na okraji strany: Bapstisterium Constantini.

sacellaque sunt parietesque marmore incrustati. Ad sinistram columnae marmoreae.³³²⁸ Ipsum vero templum augustum ingressum occurrunt duae columnae ex agathe pulcherrimae, quibus οργانون musicum fulcitur: Sepulchra pontificum sumtuosa araeque marmoreae affabre factae. Altaris summi lateri sinistro apposita tabula aenea characteribus antiquis leges sub Vespasiano Augusto continens. Ante chorum columnae aeneae IV striatae³³²⁹ Corinthiacis epistyliis opere concavo. Reservantur praeterea multae reliquiae, inter quas ostensa fuerunt virga Aaronis, baculus Moysis, mensa, in qua Salvator eucharistiam peregit,³³³⁰ +.³³³¹ Foris nota obeliscum³³³² ingentis magnitudinis cum hac inscriptione:

„Sixtus V. Pontif[ex] Max[imus] obeliscum hunc specie eximium temporum calamitate fractum, circi maximi ruinis limo humoque alte demersum multa impensa extraxit, hunc in locum magno labore transtulit formaeque pristinae accurate restitutum cruci invictissimae dicavit. A[nno] MDLXXXVIII, pont[ificatus] IV.“

In altera parte: „Fl[avius] Constantinus Aug[ustus] Constantini Aug[usti] F[ilius] obeliscum a patre loco suo motum, diuque Alexandriae jacentem trecentorum remigum impositum navi mirandae vastitatis per mare Tyberimque magnis molibus Romam convectum in circo max[imo] ponendum s[enatus] p[opulo]q[ue] R[omano] d[e]d[icatum].“

In tertia parte: „Constantinus per crucem victor a S. Silvestro hic bapuzatus crucis gloriam propagavit.“

In quarta parte: „Fl[avius] Constantinus Max[imus] Aug[ustus] Christianae fidei // [289r] vindex et assertor obeliscum ab Aegyptio Rege impuro voto Soli dicatum, sedibus avulsum suis per Nilum transferri Alexandriam iussit, ut novam Romam a se tunc conditam, eo decoraret monumento.“

Inde sumto jentaculo itum erat ad templum S. Crucis in Hierusalem³³³³ in Caelio monte mundum et elegans ab Helena, Constantini M[agni] matre, aedificatum columnis 20. Sunt et hic duo marmorea monumenta e nigro subruto et candidissimo marmore. Summi

---

³³²⁸ *Na okraji strany:* E regione sanctae scalae sunt, quas in Pilati domo Christus conscendit.

³³²⁹ *striatae] vynecháno v P*

³³³⁰ *Na okraji strany:* Arca foederis.

³³³¹ *Na okraji strany:* + <[...]>

³³³² Lateránský obelisk, největší stojící egyptský obelisk na světě a nejvyšší v Itálii, původně z Amonova chrámu v Karnaku.

Na okraji strany: Obeliscus.

³³³³ Basilica di Santa Croce in Gerusalemme, postavená kolem r. 320. Současná podoba vznikla při rokokové přestavbě, již z vůle Benedikta XIV. (1675–1758) provedli Pietro Passalacqua (1690–1748) and Domenico Gregorini (1692–1777).

Na okraji strany: VII. Crucis in Hierusalem.

altaris tectum IV. marmoreis columnis sustinetur. Hic Benedicti VII., Pont[ificis] Max[imi], tumulus.

Deinde perreximus ad S. Laurentium³³³⁴ extra portam Esquilinam situm. Aedes pulcra, marmoreis nixa columnis 36. Reliquiae hic B. Laurentii; lapis cancellis inclusus, cui jam assatus, de craticula impositus, martyr expiravit. Ultimo denique intravimus Maria Maggiore,³³³⁵ sed propter vesperam, quae nos oppressit, distulimus commodius videre templum in sequentes dies.

Die Iovis 25. Octobris

Matutino tempore vidimus Bibliothecam Vaticanam,³³³⁶ Groecis Latinisque libris calamo in membranis exaratis instructissimam. Postea intravimus Belvedere.³³³⁷ In unius hortuli peristylia area media variis exoticis consita arboribus. Hinc Tyberis spectatur, innitur enim lupae lactanti puerulos Romulum et Remum, illinc Nilus, cui Sphinx subjacet, circumquaque ludentes pueruli 17 cubitorum altitudinem, quibus excrescit fluvius, designantes. In basi sculpti hippopotami et crocodili, Nilo propriae animantes. In peristylia larvae marmoreae singularis artificii 13 visuntur. In loculis seu repositoriis est a tergo Nili Antinous³³³⁸ e marmore candidissimo, artificio mirabili. Ad dextram illi Arnus fluvii habitu est hominis jacentis urnamque effudentis, ad laevam Cleopatra est dextrae innixa.

2. In secundo loculo Venus Erycina³³³⁹ est a balneo prodiens, // [289v] pudica tamen.
3. Alio loculo eadem cum Cupidine³³⁴⁰ colludens, cui inscriptum: „Veneri Felici sacrum Salustia Helpis d[e]d[icavit].“ Juxta est Bacchus brachiis mutilus et Hercules ille; iuxta est

---

³³³⁴ Basilica di San Lorenzo fuori le mura. Kostel dal postavit v 80. letech 6. stol. papež Pelagius II. (†590), přístavby a rekonstrukce probíhaly do 13. stol. Za 2. světové války byla silně poškozena při bombardování, poté byla opravena do vrcholně středověké podoby.

Na okraji strany: VIII. S. Laurentii.

³³³⁵ Basilica di Santa Maria Maggiore, jedna ze čtyř římských patriarchálních bazilik, postavená za pontifikátu Sixta III. (†440). Byla mnohokrát rozšiřována a rekonstruována, současná podoba vznikla přestavbou fasády Ferdinandem Fugou (1699–1782) r. 1743. Viz Carlo PIETRANGELI (a cura di), *Santa Maria Maggiore a Roma*, Firenze 1988.

Na okraji strany: IX. Maria major.

³³³⁶ Stručný přehled dějin Vatikánské knihovny (Bibliotheca Apostolica Vaticana) je dostupný na internetových stránkách knihovny <https://www.vatlib.it/home.php?pag=storia> (přístup: 1. 9. 2016), kde viz též seznam základní literatury.

Na okraji strany: Bibliotheca.

³³³⁷ Belvedere, postavené v l. 1484–1487 Antoniem del Pollaiolo (1431–1498), r. 1506 Belvédér spojil s Vatikánem Donato Bramante (1444–1514) výstavbou Cortile del Belvedere. Zde stála socha Apollón Belvederský (Apollo del Belvedere), mramorová kopie asi z 1. pol. 2. stol. bronzové Leocharovy sochy z 2. pol. 4. stol. př. n. l. O sochách v Belvederu Hans Henrik BRUMMER, *The Statue Court in the Vatican Belvedere*, Stockholm 1970.

Na okraji strany: Belvedere.

³³³⁸ *Na okraji strany:* 1. Antinous.

³³³⁹ *Na okraji strany:* II. Venus.

³³⁴⁰ *Na okraji strany:* III. Venus cum Cupidine.

mulieris truncus et Mercurii. Hic et arca marmorea, cui insculpta est Meleagri venatio. 4. Quarto loculo est Commodi Imp[eratoris] statua,³³⁴¹ Herculis habitu et forma; brachio puerum tenet, cuius imprudentia deiecti se fenestra pugillaribus, quibus coniuratorum nomina prodebantur, coesus est. 5. Quinto loculo Apollo est Pythius,³³⁴² cui se implicat squamosus serpens. Pelleolum gestat brachio, cetera nudus pharetram gestans et arcum. 6. Sexto loculo est Laocoon cum duobus filiis, quos gemini dracones flexuosis gyris implicant. Opus absolutissimum vereque artis miraculum exprimens ad vivum dolores.³³⁴³

His visis hortum Pontificis amplum amoenumque spectavimus. Inde in sala in Palatio ad S. Petrum, quae Regia vocatur, depictam vidimus artificiose lanienam Parisianam³³⁴⁴ et in marmore quodam a natura expressam effigiem veram Pii quarti pontificis.

Hinc ducti sumus in Sacristiam Pontificis,³³⁴⁵ ubi monstrata vestimenta auro gemmisque intextata precii infiniti. Inprimis notatu digna sunt vestimenta quaedam, quae ob multitudinem unionum tanti ponderis sunt, ut vix manu una viri in altum levari possint. Item aulaea unionum plena, quibus sacellum ornari solet. Pulvinare a Ducissa Urbina factum, in quo acu pictae ita sunt proprie flores, ut a longe spectans veras diceres, auro gemmisque ornatum.

In alio conclavi thesaurus ingens ostenditur.³³⁴⁶ Calix, in quem vota tempore electionis Pontificis colliguntur. XII<I> Apostoli argentei cum Christo crucifixo. Spina de corona, quae Christo in passione imposita fuit. Item pars spongiae, in qua potus Salvatori porrigebatur. // [290r] Candelabra magna argentea. Crux tota adamantibus referta. Calices ex auro puro, quorum nonnulli a Cosmo Mediceo sunt donati. Navis argentea. Pallium Episcopale. Mitrae. Coronae Pontificis, sandalia clirothecae, annuli. Unquentum sive balsamum suavissimi odoris, quo rosae aureae Principibus donandae inunguntur. Cochlear, quo aqua in calicem infunditur. Calamus sive arundo aurea. Liber argenteis laminis involutus, in quo variae picturae absoluto artificio ad vivam formam factae monstrantur. Arcula cum nola aurea, in qua sacramentum ab Asino portatur, si quando pontifex solemniter in aliquam ingreditur civitatem. In templo S. Petri notanda columna cancellis

---

³³⁴¹ *Na okraji strany*: IV. Commodus Iperator.

³³⁴² *Na okraji strany*: V. Apollo.

³³⁴³ Nejspíše se jedná o sousoši Laokoón a jeho synové (těž Laokoónova skupina, it. Laocoonte e i suoi figli, Gruppo del Laocoonte), objevené r. 1506 ve Vatikánu, dnes umístěné ve Vatikánských museích.

³³⁴⁴ *Na okraji strany*: NB.

³³⁴⁵ *Na okraji strany*: Sacristia.

³³⁴⁶ *Na okraji strany*: NB. Thesaurus.

ferreis inclusa, ad quam daemonia ejiciuntur. Sancta porta. In sacello, ubi Pontifex cum Cardinalibus sacra peragere solet, aulaea pulchra in parietibus suspensa videntur.

In palatio Caesiorum,³³⁴⁷ quod refertum est statuis eximiis, quae propter multitudinem hic non possunt³³⁴⁸ recenseri. Copiosius hac de re inquiratur: Itinerarium [I]taliae Fran[ci]s[ci] Scoti, pagina 188. Po[ste]a ivimus alla piazza Navona, ubi foeminam qua[n]dam Gallicam sine pedibus saltantem cum admiratione vidimus.³³⁴⁹

Die Veneris 26. Octobris

Ludum equestrem spectavimus prope templum Pacis,³³⁵⁰ quod inchoatum a Claudio, a Vespasiano absolutum fuit. Est in editiore loco situm, ubi columna integra striata superstes visitur. Prope templum extat Romuli et Remi.³³⁵¹ Ruinae templi Faustinae et Antonini coniugis.³³⁵² Sic enim scriptum reperitur:

„Divo Antonino
et Divae Favstinae
ex S[enatus] C[onsulto]“

Transivimus Titi Vespasiani arcum marmoreum,³³⁵³ in quo victoriae sculptae et triumphii pompa, quo ferebantur templi spolia, nempe arca foederis, candelabrum VII lucernis, mensa panum propositionis, decalogi tabulae Moysis et vasa sacra ex auro puro, quibus // [290v] in sacris Judaei utebantur. Spectatur et currus triumphalis. Titulus eius talis loquitur:

„Senatus populusq[ue] Romanus Divo Tito Divi Vespasiani F[ilio] Vespasiano Augusto.“

---

³³⁴⁷ Patrně Palazzo Cesi-Armellini, postaven v l. 1517–1520 podle projektu Giulia Romana (†1546) nebo jeho žáků pro kardinála Francesca Armelliniho Pantalassiho de' Medici (1470–1528). R. 1565 byl palác prodán rodině Cesi a po roce 1570 byl rekonstruován do dnešní podoby podle návrhu Martina Longhiho st. (1534–1591).

Na okraji strany: Palatium Caesiorum.

³³⁴⁸ possunt] poterant P

³³⁴⁹ *Na okraji strany:* NB.

³³⁵⁰ Chrám míru (Tempio della Pace), postavený r. 71 na Vespasianově fóru (Forum Pacis).

Na okraji strany: Templum Pacis.

³³⁵¹ Romulův chrám (Tempio del Divo Romolo), postavený na Foru Romanu pravděpodobně Maxentiem (†312) pro jeho zesnulého syna Valeria Romula (294–309). Dnes je součástí Baziliky sv. Kosmy a Damiána, která vznikla po r. 527 propojením Romulova chrámu a knihovny na Vespasianově fóru (Bibliotheca pacis).

³³⁵² Chrám Antonina a Faustiny (Tempio di Antonino e Faustina), který nechal na Foru Romanu postavit císař Antoninus Pius (86–161) pro svoji zesnulou manželku Annii Galerii Faustinu. Po jeho smrti a následném prohlášení za boha bylo zasvěcení chrámu rozšířeno ještě o jeho osobu. Chrám byl v přeměněn na křesťanský kostel a zasvěcen sv. Vavřinci (San Lorenzo in Miranda).

³³⁵³ Titův oblouk postavený senátem r. 81 na Foru Romanu na počest vítězství v židovské válce.

Na okraji strany: Arcus Titi Vespasiani.

Paulo longius vicus arcus Constantini.³³⁵⁴ Deinde ingressi sumus templum sanctae Pudentianae,³³⁵⁵ ubi pulcherrimam capellam³³⁵⁶ ex marmore, alabastrite et agatha aedificatam, tectum habens mosaico opere exornatam, [quam] fieri curavit Cardinalis Cajetanus Henricus.³³⁵⁷

In sacello templi Mariae majoris³³⁵⁸ pulcherrima[e] sepulturae videntur³³⁵⁹ Sixti V. et Pii V. pontificum. Est autem ipsum templum augustum inter cetera operis musivi, longitudine pedum CCCXII, latitudine CXII. Pavimentum opere tessalato atque emblemate vermiculato, laquearia item inaurata. Altaris mensa et urna porphyretica. Picturae hic per antiquae supra columnas. Foris obeliscus³³⁶⁰ erectus a Xisto V. incredibili sumptu cum notis hieroglyphicis videtur.

Praetereuntes deinceps vastum illud palatium Venetorum vidimus templum Saturni,³³⁶¹ ubi olim aerarium Romanorum erat regium. A prandio in Palatio Farnesiorum³³⁶² intr[an]tibus spectandae occurrerunt duae ingentes statuae Herculis cum clava et exuviis.³³⁶³ Introducti in conclavia postea superiora monstratus fuit pons ligneus, ad cuius formam ille in Brabantia per Scaldim ad Antverpianam occupandam stratus erat, cum hoc disticho subscripto:

„Qui potuit³³⁶⁴ rigidas Belgarum subdere mentes.

Hic docuit durum flumina fera³³⁶⁵ jugum.“

---

³³⁵⁴ Konstantinův oblouk, postavený v blízkosti Colossea v l. 315–316 po Konstantinově vítězství nad Maxentiem u Mulvijského mostu v roce 312.

³³⁵⁵ Basilica di Santa Pudenziana, jeden z nejstarších křesťanských kostelů v Římě. Na počátku 13. století byla postavena zvonice, současná podoba pochází z rekonstrukce po r. 1588 (viz též následující poznámku).

³³⁵⁶ Cappella Caetani, kterou dal r. 1588 postavit kardinál Enrico Caetani (1550–1599) podle projektu Francesca Caprianiho da Volterra (1535–1594), po jehož smrti ji dokončil Carlo Maderno (1556–1629).
Na okraji strany: Capella Cajetana.

³³⁵⁷ Viz předchozí poznámku.

³³⁵⁸ V Sixtinské kapli, pojmenované podle Sixta V. (1521–1590). O basilice di Santa Maria Maggiore viz pozn. 3335 této práce.

Na okraji strany: Sacellum Mariae Majoris.

³³⁵⁹ pulcherrima[e] sepulturae videntur] pulcherrima sepultura videtur P

³³⁶⁰ Obelisco Esquilino, vysoký 14,75 m, se základnou a křížem 25,53 m. Zhotoven byl patrně za Domitiana (51–96), na Piazza di Santa Maria Maggiore byl instalován r. 1587.

Na okraji strany: Obeliscus.

³³⁶¹ Saturnův chrám (Tempio di Saturno) na Foru Romanu. Původní budova, zřejmě nejstarší římský chrám, byl stržen r. 42 př. n. l. a na jejím místě vznikl nový chrám, který byl zničen r. 283 požárem. Současná budova byla postavena bezprostředně poté.

Na okraji strany: Templum Saturni.

³³⁶² Palazzo Farnese, viz pozn. 3288.

Na okraji strany: Palatium Farnesiorum.

³³⁶³ Ercole Farnese, mramorová socha vytvořená pro Caracallovu lázně, postavené asi v l. 212–217, kde byla objevena r. 1546; jejím autorem je Glykón. Socha je kopií bronzové Lysippovy sochy ze 4. stol. př. n. l. Starověkých kopií vzniklo povícero a další byly po objevení Glykónovy kopie.

³³⁶⁴ potuit] puit P

³³⁶⁵ fera] ferre [?] P

Ibidem Cardinalis vestitum, auro, gemmis intertextum vidimus. Alibi vasa aurea³³⁶⁶ argentea et Indica. In armario qua[e]dam calices aurei, crucifixi cristallini. Inter haec monstrabatur pathera aurea,³³⁶⁷ cuius operculum totum adamantibus gemmisque refulget, constare dicitur 20 000 coronatorum. Alibi statuam Alexandri Farnesii cum Angelo,³³⁶⁸ viro et feminae [!].³³⁶⁹ Scaldim denotante insistentem, ubi mensa longa ex alabastride variato. // [291r]

In alio conclavi repositorium preciosum. In conclavi quodam tectum sive pavementum picturis adeo artificiose ornatum, ut in introitu primo sculpturas esse diceres. Visa deinde columna Antoniana, cui Pauli statua insistit,³³⁷⁰ Trajani vero ascendimus, quae in apice Petrum sustinet. In extrema [!]³³⁷¹ Parionis vico Pasquini statua³³⁷² videtur in urbe decantata famosis olim onusta libellis, nunc vero prohibitis.

Die Saturni 27. Octobris

In urbe deambulavimus praecipuas perlustrantes plateas.

Die Solis 28. Octobris

In templo S. Sylvestri³³⁷³ spectavimus Pontificem³³⁷⁴ consecrantem Patriarcham Venetianum.³³⁷⁵ Intererant Patriarchae Hierosolimitanus³³⁷⁶ et Constantinopolitanus.³³⁷⁷ Prandio intererant secretarius Dotarii, Vouer, Schoppius, Medicus, Faber. Coenae accessit Comes a Hochenzeller, camerarius Pontificis.

---

³³⁶⁶ aurea] sunt P

³³⁶⁷ Na okraji strany: NB.

³³⁶⁸ Angelo] angeli P

³³⁶⁹ feminae] *správně* femina; femina P

³³⁷⁰ Na okraji strany: Columnae Antonini et Traiani.

³³⁷¹ extrema] *správně* extremo; extremo P

³³⁷² Na okraji strany: Pasquinus.

³³⁷³ Chiesa di San Silvestro in Capite, založený kolem r. 760. V l. 1591–1601 byl přestavěn podle projektu Francesca Caprianiho da Volterra (1535–1594) a Carla Maderna (1556–1629), r. 1681 došlo k další přestavbě a v l. 1696–1703 byla dokončena nová fasáda.

³³⁷⁴ Kliment VIII. (vl. jm. Ippolito Aldobrandini, 1536–1605), papežem od r. 1592.

³³⁷⁵ Matteo Zane (†1605) benátský patriarcha od r. 1600.

³³⁷⁶ Sophronius IV., patriarchou v l. 1579–1608.

³³⁷⁷ Matthaëus II., patriarchou v l. 1598–1602.

Die Lunae 29. Octobris

Fabricam templi S. Petri spectavimus et ascendentes turrim, ubi multiplicia deambulacra sunt, situm Urbis perspeximus. Alloquor Dotarium, post prandium saluto Jesuitam Clavium,³³⁷⁸ mathematicum praestantem.

Die Martis 30. Octobris

Matutino tempore Datarius per secretarium mittit mihi vinum effigiemque auream Pontificis offert.³³⁷⁹ Salutavi Cardinalem Baronium.³³⁸⁰ Constantinianum postea spectavimus,³³⁸¹ cui adscriptum: „Liberatori Urbis,“ et ex adverso: „Fundatori quietis.“ Apud Capitolium vidimus Saxum Tarpeium,³³⁸² lapide[m] milliarium, templum Jani,³³⁸³ carcerem Petri,³³⁸⁴ hortum Farnesiorum, ubi aedificiorum Imperatorum rudera conspiciuntur. Denique consideravimus amphitheatri molem stupendam ex ingentibus Tiburini lapidibus structam inter C[a]elium montem, Esquilias; Coliseum vulgo appellatur³³⁸⁵ a colossea statua, quam Nero illic erexit. // [291v] Domus Neronis id totum loci spatium occupabat. Huius amphitheatri, ea amplitudo atque altitudo, id artificium, nihil ut Romae in eo sit genere admirabilius. Coeptum a Vespasiano, a Tito Filio absolutum fuit – spatio XV annorum 80 millia servorum tantum opus perfecerunt. Capax fuit LXXXVII. millium hominum, qui in gradibus commode ac subselliis sedebant ludosque, qui in media area exhibebantur, spectabant. Ad Coliseum hodie equos agasones exercent.

---

³³⁷⁸ Christophera Clavius (1538–1612).

³³⁷⁹ *Na okraji strany*: NB.

³³⁸⁰ Cesare Baronio (1538–1607), kardinál od r. 1596 a církevní historik, autor *Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, I–XII, Roma 1588–1607 a nové edice Římského martyrologia z r. 1586.

³³⁸¹ *Na okraji strany*: NB.

³³⁸² Tarpejská skála pojmenovaná podle dcery velitele tvrže, která za války se Sabinou prozradila Sabinům cestu dovnitř. Viz Livius, *Ab Urbe condita*, 1,11, čes. překlad viz Titus LIVIUS, *Dějiny*, I, s. 55. Později byly některé zločiny trestány svržením z Tarpejské skály.

³³⁸³ Janův chrám, postavený podle Livia králem Numou Pompiliem. Jeho brány byly otevřeny v době války a uzavřeny v době míru; Livius uvádí, že dosud byly zavřeny dvakrát, a sice po skončení punské války a po bitvě u Actia. Livius, *Ab Urbe condita* 1,19, čes. překlad viz Titus LIVIUS, *Dějiny*, I, s. 65

Na okraji strany: Templum Iani quadriformis arcui adjacet quadratum, superius 12 receptacula habens.

³³⁸⁴ Chiesa di San Pietro in Carcere na Foru Romanu, postavený ve 4. stol. za papeže Silvestra I. (†335) a přestavěný za papeže Pavla III. (1468–1549).

³³⁸⁵ Colosseum, původně nazvané Amphitheatrum Flavium. Stavba probíhala asi od r. 70–72 do r. 80.

Na okraji strany: Colisseum.

Die Mercurii 31. Octobris

Spectavi mane Pontificem exhibentem sacramentum suis. Cardinalem Bellarminum compellavi.³³⁸⁶ Post prandium apud Mariam del populo³³⁸⁷ spectavi obeliscum,³³⁸⁸ Musaeolum Augusti.³³⁸⁹

November

Die Iovis 1. Novembris

Roma egressi confectisque 15 mil. jentavimus Castel nuovo³³⁹⁰ Δ et inde 15 mil. Burgetto³³⁹¹ mansimus.

Die Veneris 2. Novembris

Mane 18 mil. absolutis ientaculum sumsimus Interamnae,³³⁹² locum sic appellatum eo, quod inter ramos Naris fluminis velut duos inter amnes posita sit. Municipium vetus Romani populi fuit. Transeuntes oppidum Narnia³³⁹³ in aspero difficilique monte et magna ex parte abrupto positum, cuius imas radices abruptosque scopulos Nar fluvius magno cum fragore lavat, inde per [viam] lapidosam in convalli euntes sub crepusculo venimus Spoletum,³³⁹⁴ urbem, quae Langobardorum principum sedes diu fuit, ducatus Umbriae titulo insignis.³³⁹⁵

---

³³⁸⁶ Roberto Bellarmino (1542–1621), kardinál od r. 1599, svatořečený r. 1930.

Na okraji strany: NB.

³³⁸⁷ Basilica di Santa Maria del Popolo. Původní kapele z r. 1099 byla rozšířena na kostel za pontifikátu Řehoře IX. († 1241), současná podoba pohází z rekonstrukce v l. 1472–1477. Fasáda byla upravena v l. 1655–1660 podle návrhu Gian Lorenza Berniniho (1598–1680).

³³⁸⁸ Egyptský obelisk na Piazza del Popolo z doby Sethi I. a Ramesse II. Do Říma jej dal přivézt r. 10 př. n. l. Augustus a původně byl umístěn v Circu Maximu.

Na okraji strany: Obeliscus.

³³⁸⁹ Patrně Augustovo mauzoleum, stavěné od r. 27 př. n. l. Jako první zde byl pohřben již o čtyři roky později Marcus Claudius Marcellus. Celkem zde byly přibeny desítky osob, jako posledním císařem zde pohřbeným byl Nerva (30–98).

³³⁹⁰ Castelnuovo di Porto v Laziu. *Na okraji strany:* Castel nuovo.

³³⁹¹ Borghetto v Laziu, dnes část města Civita Castellana. *Na okraji strany:* Burgetto.

³³⁹² Terni v Umbrii. Pravděpodobně Valdštejn byl nejdříve v západněji položené Narni a teprve poté Termi, viz následující poznámku.

Na okraji strany: Interamna.

³³⁹³ Narni v Umbrii. Pravděpodobně Valdštejn byl nejdříve v Narni a teprve poté ve východněji položené Termi, viz předchozí poznámku.

Na okraji strany: Narnia.

³³⁹⁴ Spoleto v Umbrii. *Na okraji strany:* Spoletum.

³³⁹⁵ insignis] insignitur P

Die Saturni 3. Novembris

Ante solis ortum egressi via pessima et per vallem angustiarum, altissimis clausam montibus, per saxa rupesque profecti 15 mil. peractis Vertiano³³⁹⁶ pransi sumus. Inde transeuntes 8 mil. Serevalla,³³⁹⁷ 4 Muscha,³³⁹⁸ 4 Pulverina,³³⁹⁹ Falcinarae³⁴⁰⁰ 4 inde milliaribus pernoctavimus.

Die Solis 4. Novembris

Transeuntes oppidum Tolentino³⁴⁰¹ 7 mil. Maceratae³⁴⁰² // [292r] ☉ 17 mil. pransi sumus. Inde 13 mil. distantem ☉ Recanatum³⁴⁰³ in montis dorso situm transeuntes 4 mil. Lauretam³⁴⁰⁴ pervenimus. Silva olim fuit lauraea in colle ad Musionis amnem³⁴⁰⁵ inter Rieinetum et mare, a qua Laureti nomen. Nunc vicus vel potius oppidulum muro, fossis et turribus cinctum.

Die Lunae 5. Novembris

Matutino tempore per aliquot horas vidimus eo loci [!] ³⁴⁰⁶ digna visu. Ac primo quidem appropinquantes templo foris vidimus statuam Sixti V.³⁴⁰⁷ In templi pariete scripta leguntur:

„Sixtus V. In templi pariete scripta leguntur: Sixtus V., Pont[ifex] Max[imus] Picens, ecclesiam hanc ex collegata cathedralem constituit XVI. Cal[endis] Apr[ilis] a[nno] MDLXXXVI., Pontif[icatus] 1.³⁴⁰⁸

In altera parte:

„Sixtus V., Pont[ifex] Max[imus] Picens, Lauretum oppidum, episcopali dignitate ornatum, civitatis jure donavit A[nno] MDLXXXV., Pontif[icatus] 1.“³⁴⁰⁹

---

³³⁹⁶ Verchiano, dnes část města Foligno v Umbrii. *Na okraji strany*: Vertiano.

³³⁹⁷ Serravalle di Chienti v Marche.

³³⁹⁸ Muccia v Marche.

³³⁹⁹ Pulverina v Marche.

³⁴⁰⁰ Valcimarra, dnes část obce Caldarola v Marche. *Na okraji strany*: Falcinara.

³⁴⁰¹ Tolentino] Tolentinum P

Tolentino v Marche.

³⁴⁰² Macerata v Marche. *Na okraji strany*: Macerata.

³⁴⁰³ Recanati v Marche.

³⁴⁰⁴ Loreto v Marche. *Na okraji strany*: Loreta.

³⁴⁰⁵ Řeka Musone, dlouhá 76 km.

³⁴⁰⁶ loci] *správně* loco

³⁴⁰⁷ Bronzová socha z r. 1587 od Antonia Calcagniho (1536–1593) za spolupráce Tiburzia Vergelliho (1551–1609).

³⁴⁰⁸ 1] 3 P

³⁴⁰⁹ 1] 3 P

Est autem ipsum templum³⁴¹⁰ ex quadrato saxo sumptu atque magnificentia peramplum et sublime, in cuius medio Divae virginis conclave monstratur conclusum sacello marmoreo quadrato, sculpturis artificiosissimis extrinsecus elaborato. Ingressi itaque templum supra quatuor januas sacri sacelli leges hos versus:

1.

„Nullus in orbe locus praelucet sanctior isto .

Quaque cadit Titan, quaque resurgit aquis.“

2.

„Illotus timeat³⁴¹¹ quicumque intrare sacellum.

In terris nullum sanctius orbis habet.“

3.

„Sanctior haec aedes, quid in sacra Principe Petro,

Verbum ubi conconceptum nataque virgo parens.“

4.

„Templa ubi posuere patres, sed sanctius istud

Angelicæ hic turmae, Virgo Deusque locant.“

Supra januam sacelli, in quo missa celebratur, scripto excommunicantur illud armis ingredientes. Supra januam eius loci, ubi imago Deiparae, excommunicati omnes declarantur huc ingredientes sine expressa licentia. Ibidem haec in marmorea tabula³⁴¹² leguntur, quae annotare libuit: // [292v]

„Christiane hospes, qui pietatis votiv[a]e causa huc advenis, Sacram Lauretanam domum vides, divinis mysteriis et oraculorum³⁴¹³ gloria toto orbe terrarum venerabilem.³⁴¹⁴ Hic Sanctissima genitrix Dei³⁴¹⁵ Maria in lucem edita, hic ab Angelo salutata, hic aeternum Dei verbum caro factum est. Hanc Angeli primum e³⁴¹⁶ Palaestina in Illyricum advexere ad ter sanctum oppidum anno salutis MCCXCI. Nicolao IV. summo Pontifice. Triennio post initio Pontificatus Bonifaci VIII. in Picenum translata prope Recinetum urbem, in huius collis nemore eadem angelorum opera collocata est, ubi loco intra anni spacium ter

---

³⁴¹⁰ Svatá chýše (Santa Casa di Loreto), podle tradice rodný domek Panny Marie, který měl být přenesen anděly nejprve r. 1291 do Trsatu (it. Tersatto) v dnešním Chorvatsku poblíž Rijeky a r. 1294 na dnešní místo nedaleko Recanati, kde se stala poutním místem a kolem ní byla postavena Basilica della Santa Casa. Kolem chýše samotné byla postavena zeď, ozdobená v l. 1511–1531 reliéfy. Viz Giuseppe SANTARELLI, *Guida del santuario di Loreto*, Ancona 1998.

³⁴¹¹ timeat] timebit P

³⁴¹² Na okraji strany: NB.

³⁴¹³ oraculorum] opraveno pravděpodobně z oraculis

³⁴¹⁴ venerabilem] mirabilem P

³⁴¹⁵ genitrix Dei] Dei genitrix P

³⁴¹⁶ e] a P

commutato, hic postremo sedem divinitus fixit, anno ab hinc CCC. ex eo tempore tam stupendae rei novitate vicinis populis in admirationem commotis tunc deinceps miraculorum fama longe lateque³⁴¹⁷ propagata. Sancta haec domus apud omnes gentes venerationem habuit, cuius parietes nullis fundamentis subnixi post tot saeculorum aetates integri stabilesque permanent. Clemens papa VII. illam marmoreo ornatu circumquaque convestivit anno Domini MDXXV., Clemens VIII., Pont[ifex] Max[imus], brevem admirandae translationis historiam in hoc lapide³⁴¹⁸ inscribi iussit anno domini MDXCV. Antonius Maria Gallus S[acrae] R[omanae] E[cclesiae] Presb[byter] Card[inalis] et Episcopus, Auximi S. Domus protector faciendum curavit. Tu, pie hospes, Reginam Angelorum et matrem gratiarum hic religiose venerare, ut eius meritis et precibus a dulcissimo Filio vitae auctore et peccatorum veniam et aeterna gaudia consequaris.“

Ostenduntur singulatim preciosa et rara principum atque magnatum donaria, quae religionis ac voti causa Divae Mariae dedicata fuere. Item in sacrario vestes ac vasa ex auro, argento, gemmis, unionibus onusta. Postea monstratus nobis fuit caminus Mariae, supra quem eius imago nigra cum infante conspicitur, auro torque gemmis unionibusque resplendens. Ostensae denique fuerunt patinae, quibus Maria utebatur.

His omnibus diligenter perspectis a prandio 10 mil. conficientes pervenimus Anconam,³⁴¹⁹ ut antiquitate sic et opibus atque emporio propter portus // [293r] commoditatem celeberrimam, famosam atque insignem, tam vero Siracusios ob Dionisii Siculi tyrannidem profugos condidisse historici asserunt. Portum habet a Trajano Imperatore mirabili opere constructum, a cuius flexu cubiti<s> instar curvato Ancona Groeco vocabulo est nominata; hodie Piceni caput. Arx huic imminet et natura loci et Rom[anorum] Pont[ificum], maxime vero Gregorii XIII. opera, qui eam amplificavit et propugnaculis p[a]ene jam absolutis cinxit, ut prope inexpugnabilis videatur. Nota in portu Arcum triumphalem Trajani³⁴²⁰ sublimem quadrigis et trophaeis in fastigio onustum cum hac inscriptione:

„Imp[eratori] Caesari Divi Nervae F[ilio] Nervae Traiano Optimo Aug[usto] Germanic[o] Dacico, Pont[ifice] Max[imo], tr[ibucinia] pot[estate] XVIII., Imp[eratori] IX., co[n]s[ul]i VI., P[atri] P[atriae], providentissimo principi senatus p[opolus]q[ue]

---

³⁴¹⁷ lateque] *vynecháno v P*

³⁴¹⁸ in hoc lapide] *vynecháno v P*

³⁴¹⁹ Ancona v Marche. Hned nazítí Valdštejn odcestoval do Senigallie a Fana, odkud pokračoval přes Ravennu, Bolognu a Florencii zpět do Sieny.

Na okraji strany: Ancona.

³⁴²⁰ Traianův oblouk, postavený r. 115 Apollodórem z Damašku. *Na okraji strany: Arcus Trajani.*

R[omanus], quod accessum Italiae, hoc etiam addito ex pecunia sua, portu tutiorem navigantibus reddiderit.“

In latere dextro:

„Plotinae Aug[ustae],
coniugi Aug[ustae].“

In sinistro:

„Divae Marcianae [Augustae],
sorori Aug[ustae].“

Dum vero quis considerat accurate eius molis artificium, pulchritudinem ac justam simmetriam partium, in admirationem rapitur. Quandoquidem numeris omnibus absolutissimum illud corpus marmoreum, paucis immanium lapidum corys, id est ordinibus in altum aequa crassitudine evehitur et ex uno Carii [?] montis saxo totus arcus excisus a longe videatur. Vidimus deinde propugnaculum portui adjacenti, cuius tectum ita paratum est, ut demitti et elevari possit.

10. 3. 7. Záznamy z roku 1602

Anno
aerae Christianae
MDCII.

Annus, ut adveniens foelix sit, Christe, precamur.

Nam tu principium, tu quoque finis eris.

Utque redit permensa polum nunc orbita Solis,
sic redeat lucis gratia pulchra tuae.

Dispereant furiae, fuci, rabidique tyranni,
tuta sit in terris omnibus alma fides.

Denique, Christe, veni post annum quemlibet, hora,
qualibet expectant omnia, Christe, veni.

Januarius

Die Martis 1. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii. Prandio interfuit Horatius. Fui al Maria S. Angeli.³⁴²¹

Die Mercurii 2. Januarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Ital[ica] lingua.

Die Iovis 3. Januarii

Equestrica. Saltatoria. Visitarunt me SS [?] a Meggau, qui postea coenae interfuere.

Die Veneris 4. Januarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Exercitium linguae.

Die Saturni 5. Januarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. It[alica] lingua.

Die Solis 6. Januarii

Explicatio capitis et Evangelii. Interfuerunt coenae Wenzelik³⁴²² et procurator Khery.

// [299v]

---

³⁴²¹ Chiesa di Santa Maria degli Angeli in Valli, původně antický kostel, současná budova pochází z rekonstrukce z r. 1457. V 18. stol. došlo k rekonstrukci interiéru.

Die Lunae 7. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Exercitium linguae.

Die Martis 8. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Scripsi literas in Moraviam misique effigiem meam.

Die Mercurii 9. Ianuarii

Fuit apud me Comes a Leiningen cum Wenzelik, qui postea coenae interfuerunt.

Die Iovis 10. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Ital[ica] lingua.

Die Veneris 11. Ianuarii

Scripsi in diarium. Musica. Saltatoria.

Die Saturni 12. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Exercitium linguae.

Die Solis 13. Ianuarii

Pransus sum apud Wenzeligk.

Die Lunae 14. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Compositio epistolae Italicae.

Die Martis 15. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Exercitium linguae. Coenae interfuit Horatius.

Die Mercurii 16. Ianuarii

Equestrica. Interfuit prandio Fink.

Die Iovis 17. Ianuarii

Scripsi in Diarium. Exivi foras animi gratia. Interfuit coenae Finkius.

---

³⁴²² Zikmund Matěj Vencelík z Vrchovišť.

Die Veneris 18. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Ital[ica].

Die Saturni 19. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Lingua Ital[ica].

Die Solis 20. Ianuarii

Explicatio Evangelii. Venit ad me post coenam comes Larvatus.

Die Lunae 21. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Epistola Italica. // [300r]

Die Martis 22. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Exercitium linguae.

Die Mercurii 23. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Exercitium linguae.

Die Iovis 24. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Compositio epist[olae] Italicae.

Die Veneris 25. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Ital[ica].

Die Saturni 26. Ianuarii

Equestrica. Salt[at]oria. Musica. Ital[ica].

Die Solis 27. Ianuarii

Memoriae mandavi oratiunculam³⁴²³ publice recitandam. Coenavi apud Comitem.

Die Lunae 28. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Musica. Ital[ica].

---

³⁴²³ oratiunculam] orationem P

Die Martis 29. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Spectavi creari duas moniales.

Die Mercurii 30. Ianuarii

Equestrica. musica. Conventus privatus habitus de eligendo consiliario.

Die Iovis 31. Ianuarii

Equestrica. Saltatoria. Interfuit prandio Spanokhi³⁴²⁴ cum suo cognato et coenae Hradek et Horatius.

Februarius

Die Veneris 1. Februarius

Equestrica. Post prandium habita oratione pulice, resignavi officio consiliariatus fuitque mihi substitutus Krekwicz, qui postea aliquot ex natione excepit simposio.

Die Saturni 2. Februarius

Scripti in diarium. Fuit apud me Hradek.

Die Solis 3. Februarius

Explicatio capitis et Evangelii. Fui alla piazza. // [300v]

[...]

Die Mercurii 15. Maii

Mane Patavio³⁴²⁵ discedentes curru adhuc pervenimus Leucaae officinam³⁴²⁶ ac deinde 4 mill. parva navicula Venetias³⁴²⁷ pervenimus. Fuimus hoc die al S. Marco³⁴²⁸ audituri musicam. // [318r] Vidimus Ducem Venetum cum senatoribus 80 templo exeuntes, rubro

---

³⁴²⁴ Spanokhi] Spanokzi P

Nejspíše Vít Vilém Španovský z Lisova.

³⁴²⁵ Padova v Benátsku. Valdštejn sem dorazil předchozího dne po obědě.

³⁴²⁶ Fusina v Benátsku. *Na okraji strany*: Lucefusina.

³⁴²⁷ Valdštejn zvolil stejnou cestu do Benátek jako 28. listopadu 1600, viz pozn. 2953 této práce.

Na okraji strany: Venetia.

³⁴²⁸ Bazilika sv. Marka (Basilica di San Marco), viz pozn. 2991 této práce.

habitu induti<s>,³⁴²⁹ exceptis paucis, qui violaceum colorem signum scilicet luctus ostentabantur.

Die Iovis 16. Maii

Exivimus visuri ceremonias Bucentauri, ubi notandum, quod Duci praeferebatur auratum sedile, pulvinar et umbo; post eum gladius deauratus portabatur. Ceremoniis absolutis et proiecto in mari annulo prope Lio aditur missa.³⁴³⁰ Hic vidimus aggerem maris, ubi locus est munitissimus.

Die Veneris 17. Maii

Fuimus in schola equestri, deinde al S. Marci vidimus Thesaurum,³⁴³¹ qui stupendas prorsus opes divitiarum continet. Inter coetera nota magna vasa ex agatho, chalcedonio lapide, stopacio [?], corallis; urceum ex preciosissimis gemmis, quem olim Uscafanes, Persarum rex, Venetis dono misit; mitram solennem, quae novi Ducis capiti cum inauguratur, solet imponi, limbis et clavis aureis valde conspicuam gemmisque nobilissimis plenam, habentem in apice pretii inestimabilis carbunculum. Sunt et ibi cocleae,³⁴³² cymbae, patherae ac vasa potoria ex onyche, jaspide, agathe multiplicia, ut sunt carbunculi, adamantes, smaragdi, topaczii, chrysolithi, hyacinthi et uniones mirae magnitudinis ac pretii inestimabilis. // [318v]

Die Saturni 18. Maii

Vidimus sepulchrum Christi in quodam templo ad similitudinem Hierosolymitani factum.³⁴³³ Mercator numerat aliquid de pecunia, reliquum Senas ad Lucam transfertur, cui litterae cum colibo mittuntur.

---

³⁴²⁹ induti<s>] *správně* indutis, induti P

Na okraji strany: Senatores propter vestitus habitum rubrum per contemptum vocantur Panthaloni.

³⁴³⁰ O lodi Bucintoro a obřadu Zasnoubení s mořem (Sposalizio del mare, Festa della Sensa) viz pozn. 2973–2974 této práce.

³⁴³¹ Viz pozn. 3081 této práce.

Na okraji strany: Thesaurus Divi Marci.

³⁴³² cocleae] calleae P

³⁴³³ Mohlo se jednat o Chiesa del Santo Sepolcro, založený r. 1493 a vysvěcený r. 1582. Za napoleonských válek byl r. 1808 zbořen. Viz http://www.veneziamuseo.it/TERRA/Castello/Zuane/bra_cie_sep.htm (přístup: 1. 9. 2016).

Die Solis 19. Maii

Mane fuimus in ecclesia S. Joanni et Paulo³⁴³⁴ dedicata. Nota ibi pulcherrimum sacellum auro undiquaque ornatum <ad> similitudinem fere Laterani accedens. A prandio magna comitia et concilium publicum videre cupiebamus et quomodo suffragia inirent (balletiren vulgo nominant). Sed ibi praeter opinionem diutius detenti magna cum molestia tandem evasimus.

Die Lunae 20. Maii

Diem invisendis amicis et deambulationibus in urbe consumpsi.

Die Martis 21. Maii

Discessum Venetiis parantes variis turbis et impedimentis implicamur propter sarcinas, quas in telonio oportebat monstrare, et bollettas, propter quas nimium solvendum erat. Itaque detenti usque ad 21. horam Venetiis discessimus et navi pervenimus Marghera³⁴³⁵ 5 a Venetiis mill., deinde consenso curru et Mestre³⁴³⁶ oppidum transeuntes eodem die adhuc via spatiosa et amoenissima Tarvisium³⁴³⁷ oppidum 10 a Mestre mill. pervenimus. // [319r] Urbs haec est mirae antiquitatis ab Osiride tertio, Argivorum rege, condita. In hac Longobardi sedem Marchionatus, quod eorum lingua perpetuum magistratum significat, olim posuerunt, unde tota regio Tarvisina Marchia appellata. Silis fluvius hanc urbem interlabitur, aedificia habet ampla et magnifica tantamque virorum nobilitatem, ut olim ex ea 58 reguli nominarentur.

[...]

Die Martis 4. Junii // [323r]

Mane 2 mill. absolutis transiimus Gundersdorf, arcem ad quendam Baronem Teufelium pertinentem. Ipse vero dominus Teufelius non procul ab hoc loco nobis obviam est factus. Inde per pratum quoddam et planiciem spaciosam 2 mill. venimus Znoymam,³⁴³⁸ ubi pransi

---

³⁴³⁴ Basilica dei Santi Giovanni e Paolo, založená r. 1234 a vysvěcená r. 1430. Již od jejího založení zde byla pohřbívána benátská dóžata počínaje Jacopem Tiepolem (†1249) i další osoby. O ní viz Giuseppe PAVANELLO (a cura di), *La basilica dei Santi Giovanni e Paolo. Pantheon della Serenissima*, Venezia 2013.

Na okraji strany: S. Jeàn et Paulo.

³⁴³⁵ Marghera v Benátsku.

³⁴³⁶ Mestre v Benátsku.

³⁴³⁷ Treviso v Benátsku. *Na okraji strany:* Treviso.

³⁴³⁸ *Na okraji strany:* Znoyma.

3 praegrandia mill. absolvimus et vesperi venimus in pagum Myslbořice,³⁴³⁹ ubi vidimus ecclipsim ad finem tendentem.

Die Mercurii 5. Junii

Mane sesquimillari adhuc confecto absente tum temporis domino tutore feliciter, laus Deo, venimus Trebiczium.³⁴⁴⁰ Hic labor extremus, longarum haec meta viarum. Voverus, qui Pisa inde comes nostri itineris erat, a nobis separatur. Litteras ad D. aviam³⁴⁴¹ scribo.

Deo Opt[imo] Max[imo], fonti misericordiae et largitori omnis boni, qui mihi gratia sua coelesti hactenus benedixit et exteris versantem in locis per sexennium, satellitio suorum sanctorum Angelorum stipavit, adversa cuncta, quae mihi fuerant extimescenda quaeque sors intentare poterat, clementer propulsavit, denique multis atque immensis bonis cumulatum // [323v] feliciter, salvum et incolumem in patriam ad cognatos et amicos reduxit, laus sit perennis et gloria in s[a]ecula s[a]eculorum. Amen.

In portum veni, spes et fortuna valet.

Nil mihi vobiscum, ludite nunc alios.

[...]

Die Martis 2. Julii

Convenit me Sigismundus Zastrizel.³⁴⁴² Post prandium accessi D. Carolum³⁴⁴³ coll[oc]utus de meis rebus, ubi detentus fui ad coenam.

[...]

Die Iovis 18. Julii

Scripsi literas ad Waldsteinium³⁴⁴⁴ de tradendis mihi bonis Brtnicz.

[...]

---

³⁴³⁹ *Na okraji strany: Myslbořice.*

³⁴⁴⁰ Třebíč, který tehdy patřil Valdštejnovu poručníkovi Smilovi Osovskému z Doubravice.

Na okraji strany: Trebiczium.

³⁴⁴¹ Alena Berková na Novém Veselí, rozená Meziříčská z Lomnice (1540–1510), o níž především F. HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, s. 235–240.

³⁴⁴² Jiří Zikmund Prakšický ze Zástřizl na Buchlově (1582–1614).

³⁴⁴³ Karel st. ze Žerotína (1564–1636).

³⁴⁴⁴ Adama starší z Valdštejna (†1615).

Die Solis 11. Augusti

Interfuturus sacris cum properanter ascenderem equum, fallante vestigio propter pallium et gladium, quibus implicabar, prolapsus sum non sine periculo,³⁴⁴⁵ quod nisi divina bonitas avertisset, me prope pessimo edisset.³⁴⁴⁶ Accidit enim eo lapsu, ut in loco satis angusto sub equo haererem ita, ut nisi continuo in pedes erectus fuisset et equus immotus stetisset, ingens discrimen subiissem. Vespertinae concioni interfui. Discessit seignor a Kaunicz.³⁴⁴⁷

Die Lunae 12. Augusti

Scripti in diarium. Misi literas ad Hynkonium.³⁴⁴⁸

Die Martis 13. Augusti

Scripti in diarium. Fui cum domino³⁴⁴⁹ animi [gratia] foras in vicina villa Střítež.³⁴⁵⁰

Die Mercurii 14. Augusti

Accepi literas ab Hynkonio.

Die Iovis 15. Augusti

Scripti in diarium. Fuit hic Rosdialowsky³⁴⁵¹ et Carolus Zerotinus.

Die Veneris 16. Augusti

Descriptionem itineris mei absolvi. Discessit Carolus Zerotinus.

Die Saturni 17. Augusti

Fui in venatione cum domino. Pransi sumus apud Dubsky.³⁴⁵²

Die Solis 18. Augusti

Interfui concioni matutinae. Fuit hic Blecta, tutor³⁴⁵³ alloquitur eum de meis rebus, Piwczewird aúsgemústert. // [327v]

---

³⁴⁴⁵ *Na okraji strany*: NB.

³⁴⁴⁶ pessimo edisset] pessum dedisset P

³⁴⁴⁷ Snad Oldřich z Kounic (1569–1617).

³⁴⁴⁸ Jan Hynek z Velenova (†1623).

³⁴⁴⁹ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁴⁵⁰ Nejspíše Střítež v okr. Třebíč asi 1 km jižně od tohoto města.

³⁴⁵¹ Patrně August Křinecký z Ronova na Rožďalovicích.

³⁴⁵² Jaroslav Dubský.

³⁴⁵³ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

Die Lunae 19. Augusti

Profectus sum cum tutore³⁴⁵⁴ ad nuptias Hynkonis a Nachod Dunagiewiczium.³⁴⁵⁵

Die Martis 20. Augusti

Post prandium ego missus fui cum Slavata³⁴⁵⁶ ad excipiendam sponsam et offerendum currum holosericum nigrum nomine sponsi. Postea mihi injunctum fuit munus structoris vel praescissoris, unde ea vespere reportavi ein hauptúch.

Die Mercurii 21. Augusti

Ante prandium ego cum domino Slawkowsky obtulimus nomine sponsi, sponsae monile, unde ab ipsa sponsa reportavi alterum háuptúch.

Accedens [!]³⁴⁵⁷ ad prandium tertium fuit mihi oblatum hauptúch cum corona aurea et annulo.

Die Iovis 22. Augusti

Matutino tempore discessimus Teukwiczium.³⁴⁵⁸ Sumto prandio tutor³⁴⁵⁹ inde discessit, ego ibi relinctor. Eo die profecti sumus Wischnovium.³⁴⁶⁰

Die Veneris 23. Augusti

Post prandium profecti sumus 2 mill. Znoymam. Coenavi apud amasiam domini Teufelii.³⁴⁶¹

Die Saturni 24. Augusti

Discessi Znoyma, jentaculum sumsi [v] Biskovicích³⁴⁶² eoque die redii Trebicium et inveni praefectum³⁴⁶³ redeuntem Praga.

Die Solis 25. Augusti

Interfui concioni matutinae et vespertinae. // [328r]

---

³⁴⁵⁴ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁴⁵⁵ Dunajovice v okr. Jindřichův Hradec.

³⁴⁵⁶ Snad Diviš Slavata z Chlumu a Košumberka (1586–1623).

³⁴⁵⁷ Accedens] *správně* Accedenti

³⁴⁵⁸ Tavíkovice v okr. Znojmo.

³⁴⁵⁹ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁴⁶⁰ Zřejmě Višňová v okr. Jindřichův Hradec nebo Višňové v okr. Znojmo.

³⁴⁶¹ Jiří Kryštof Teufel z Gundersdorfu.

³⁴⁶² Zřejmě Biskupice, dnes součást obce Biskupice-Pulkov v okr. Třebíč na hranici s okr. Znojmo. Není pravděpodobné, že by se jednalo o Boskovice.

³⁴⁶³ Adam Ropal z Ryfmburka.

Die Lunae 26. Augusti

Equitavi foras animi gratia. Rescripsi dominae aviae.

Die Martis 27. Augusti

Egressus hoc die Trebiczio et pransus 4 mil. Polnae.³⁴⁶⁴ Pernoctavi 2 mil. Deudtschbrod.³⁴⁶⁵

Die Mercurii 28. Augusti

Transeuntes 2 mil. Haber et Čáslavice; inde 3 mill. perveni ad cognatum meum Czehuschiczium.³⁴⁶⁶

Die Iovis 29. Augusti

Exivimus venatum. Loquitur mecum Waldsteinius³⁴⁶⁷ privatim de traditione bonorum.

Die Veneris 30. Augusti

Accepi literas a tutore³⁴⁶⁸ eidemque rescribo.

Die Saturni 31. Augusti

Exivi venatum mane, reliquum tempus deambulationibus consumo.

September

Die Solis 1. Septembris

Interfui cum cognato concioni³⁴⁶⁹ matutinae.

Die Lunae 2. Septembris

Fui in venatione, lusi per spasso cum domino a Dhona.³⁴⁷⁰

Die Martis 3. Septembris

Tempus deambulationibus consumpsi.

---

³⁴⁶⁴ Polná v okr. Jihlava. *Na okraji strany*: Polna.

³⁴⁶⁵ Německý, dnes Havlíčkův Brod. *Na okraji strany*: Deudtschbrod.

³⁴⁶⁶ Žehušice v okr. Kutná Hora. Tehdy patřily Adamovi st. z Valdštejna. *Na okraji strany*: Čehušice [!].

³⁴⁶⁷ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁴⁶⁸ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁴⁶⁹ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁴⁷⁰ Zřejmě Jindřich z Donína (†1604), srov. níže zápis ke 4. září.

Die Mercurii 4. Septembris

Suscepi ex sacro fonte filiam agnati nomine Mariam Iohannam,³⁴⁷¹ una cum domino a Hassenstein,³⁴⁷² comite a Solm, Carl Teuffel,³⁴⁷³ Caspar von Zerotin et Henrico a Dhona.
// [328v]

Die Iovis 5. Septembris

Accepi literas a domino tutore et Carolo Zerotino Latinas.

Die Veneris 6. Septembris

Profectus sum mane cum agnato³⁴⁷⁴ ad Casparum Zerotinum colloquii causa cum domino Carolo, quo non reperto rediimus Czehussycium.

Die Saturni 7. Septembris

Sumpto jentaculo discessi ab agnato pervenique 4 mill. Deudschenbrod.

Die Solis 8. Septembris

Pransus sum 3 mill. Prisek,³⁴⁷⁵ pernoctavi Brtniczii.

Die Lunae 9. Septembris

Discessi post prandium. Fui in praedio Hynkow;³⁴⁷⁶ reversus sum Trebiczium.

Die Martis 10. Septembris

Discessi Trebiczio pransusque Nameschtii³⁴⁷⁷ perveni Brunam.

Die Mercurii 11. Septembris

Fui in praetorio. Colloquebar meis de rebus cum domino Ruppam.³⁴⁷⁸ Coenavi apud Dyonisium Zerot[in].³⁴⁷⁹

---

³⁴⁷¹ Na okraji strany: NB.

³⁴⁷² Snad Bohuslav Jáchym Hasištejnský z Lobkovic (†1605).

³⁴⁷³ Karel Teufel z Gundersdorfu na Enzersdorfu.

³⁴⁷⁴ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁴⁷⁵ Příseka, dnes část Brtnice v okr. Jihlava.

³⁴⁷⁶ Hynkov, dnes část obce Číčov v okr. Třebíč.

³⁴⁷⁷ Náměšť nad Oslavou v okr. Třebíč.

³⁴⁷⁸ Zdeněk Roupovský z Roupova. Srov. záznam k nápedujícímu dni.

³⁴⁷⁹ Jan Diviš ze Žerotína (†1616).

Die Iovis 12. Septembris

Fui in praetorio, visitavi Zdenkonem Ruppovium.

Die Veneris 13. Septembris

Compellavi dominum camerarium Comitem Hieronimum a Thurn,³⁴⁸⁰ Ruppovium et Wenceslaum Zahradeczium,³⁴⁸¹ ut intercedant apud tutorem³⁴⁸² de tradendis bonis paternis. Sumsi postea jentaculum apud Ruppovium, cum quo postea ingressus sum praetorium // [329r] ibique ad intercessionem aliorum tutor promisit,³⁴⁸³ quod velit tradere XXI. Octobris. Sumpto postea prandio, Seloviczium³⁴⁸⁴ profectus sum.

Die Saturni 14. Septembris

Mane ivimus venatum. Reliquuum diei tempus deambulationibus consumtum.

Die Solis 15. Septembris

Interfui concioni matutinae. Discedit tutor Selovicio,³⁴⁸⁵ ego vero relinquor.

Die Lunae 16. Septembris

Summo mane egressus redii cum Zerotino Brunam. Legi in libro Italico *Le tredecj nottj*.³⁴⁸⁶

Die Martis 17. Septembris

Diem deambulationibus consumsi. Coenavi apud Dyonisium Zerotinum.³⁴⁸⁷

Die Mercurii 18. Septembris

Accessi dominam aviam. Coenavi apud camerarium.³⁴⁸⁸

---

³⁴⁸⁰ Thurn] Thury P

Jeroným Václav z Thurnu (†1642).

³⁴⁸¹ Václav Zahradecský ze Zahrádek (†1610).

³⁴⁸² Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁴⁸³ promisit] permisit P

³⁴⁸⁴ Želovice, dnes součást Olbramovic v okr. Znojmo, sloučených r. 1949 s Babicemi, Lidměřicemi a Želovicemi.

³⁴⁸⁵ Viz předchozí poznámku.

³⁴⁸⁶ Patrně se jednalo o G. F. STRAPAROLA, *Le piacevoli notti*. Pozdější vydání již vycházela pod názvem *Le tredici (tredici) piacevoli notti*.

³⁴⁸⁷ Jan Diviš ze Žerotína (†1616).

³⁴⁸⁸ Jeroným Václav z Thurnu (†1642).

Die Iovis 19. Septembris

Jentavi apud aviam. Ingressus³⁴⁸⁹ sum praetorium. Coenavi apud Kauniczium.³⁴⁹⁰ (Riote Ropal avec Falkenhan.)

Die Veneris 20. Septembris

Pransus sum apud aviam. Fui in praetorio, coenavi apud Kauniczium.

Die Saturni 21. Septembris

Aliquantulum aegrotavi (melancholia), visitavit me Sigismundus Oness.³⁴⁹¹

Die Solis 22. Septembris

Interfui consecrationi templi novi Jesuitici,³⁴⁹² postea etiam comoediae. Coenavi apud Ruppovium. // [329v]

Die Lunae 23. Septembris

Visitavi aviam. Ingressus praetorium intellexi dilatatum esse iudicium propter Turcica Nova [?] illum in finibus Moraviae.³⁴⁹³ (La paix entre Ropal et Falkenhan.)

Die Martis 24. Septembris

Coenavi apud camerarium.³⁴⁹⁴

Die Mercurii 25. Septembris

Mane discessi Bruna cum tutore pransique Roschiczii³⁴⁹⁵ rediimus Trebiczium.

Die Iovis 26. Septembris

Scripsi in diarium. Composui literas Latinas ad dominum Carolum Zerotinum.

---

³⁴⁸⁹ ingressus] ingressum P

³⁴⁹⁰ Snad Oldřich z Kounic (1569–1617).

³⁴⁹¹ Zikmund Oneš z Břesovic.

³⁴⁹² Kostel Nanebevzetí Panny Marie (se stavbou se začalo 1598).

³⁴⁹³ *Na okraji strany*: NB.

³⁴⁹⁴ Jeroným Václav z Thurnu (†1642).

³⁴⁹⁵ Rosice v okr. Brno-venkov, náležející v této době Karlovi st. ze Žerotína. O žerotínských državách viz Tomáš KNOZ, *Državy Karla Staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001 (o Rosicích zde s. 297–355); TÝŽ, *Karel starší ze Žerotína*, s. 106–123.

Die Veneris 27. Septembris
Composui literas ad agnatum.³⁴⁹⁶

Die Saturni 28. Septembris
Descripui literas utrasque.

Die Solis 29. Septembris
Interfui [concioni] matutinae. Venit huc Zeidliczia cum filiabus (ZE) [?] (La sera il ballo.)

Die Lunae 30. Septembris
Discessit Zeidliczia. Fui in balneis.

October

Die Martis 1 Octobris
Interfuit prandio Caspar Zerotinus. Discessi Trebiczio Brtniczium.

Die Mercurii 2. Octobris
Fui in praedio Opatov,³⁴⁹⁷ ubi piscabantur. La sera fin³⁴⁹⁸ a Priser. // [330r]

Die Iovis 3. Octobris
Post prandium redii Brtniczium. Substiti in vivario, eaque vespera jaculatus sum danělka.

Die Veneris 4. Octobris
Sumpto jentaculo redii Trebiczium eaque vespera tarde veni Budoviczium.³⁴⁹⁹ (Luca è ritornato d'Italia.)

Die Saturni 5 Octobris.
Exivi matutino tempore venatum.

Die Solis 6. Octobris
Interfui concioni matutino. Pransus sum in molendino praefecti Sadeciensis. Redii Trebiczium.

---

³⁴⁹⁶ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁴⁹⁷ Může se jednat o Opatov v okr. Jihlava nebo o stejnojmennou obec v okr. Třebíč.

³⁴⁹⁸ fin] fui P

³⁴⁹⁹ Moravské Budějovice v okr. Třebíč.

Die Lunae 7. Octobris

Matutino tempore exercui equum, fuit hic Zahradecius cum filio et filiabus.

Die Martis 8. Octobris

Exercui equum, legi in Plutarcho.³⁵⁰⁰ Fuit Wenceslaus Zahradecius.³⁵⁰¹

Die Mercurii 9. Octobris

Legi in Plutarcho Gallico. Scripsi literas ad aviam et Wenceslaum Zahradecium.

Die Iovis 10. Octobris

Equitavi foras animi gratia, legi in Plutarcho Gallico et Hallain [?].

Die Veneris 11. Octobris

Scripsi literas Ruppovium, accepi literas Roschizio a D. Carolo Zerotino.³⁵⁰²

Die Saturni 12. Octobris

Accepi literas ab agnato Praga Waldste[i]nio, D. Adamo juniore.³⁵⁰³ Legi in Pybrac.³⁵⁰⁴

Die Solis 13. Octobris

Interfui concioni matutinae et vespertinae.

Die Lunae 14. Octobris

Discessit praefectus ad Křinecký.³⁵⁰⁵ Legi in orationibus Ciceronis. // [330v]

Die Martis 15. Octobris

Legi in orationibus et Plutarcho Gallico.

Die Mercurii 16. Octobris

Accepi literas a D. Ruppovio. Discessi Trebiczio, pernoctavi na Zhorze³⁵⁰⁶ apres Monsieur Stranecký.

---

³⁵⁰⁰ Nejspíše se jedná o francouzský překlad Plútarchových *Paralelních životopisů*.

³⁵⁰¹ Václav Zahrádecký ze Zahrádek (†1610).

³⁵⁰² Zerotino] Zeratino P

³⁵⁰³ Adam ml. z Valdštejna (1569–1638).

³⁵⁰⁴ Neurčený titul od Guy Du Faur de Pibrac (1529–1584).

³⁵⁰⁵ Jiří Volf Křinecký z Ronova.

Die Iovis 17. Octobris

Veni ad aviam Novovesselium.³⁵⁰⁷

Die Veneris 18. Octobris

Interfui concioni matutinae. Colloquor cum avia post prandium variis de rebus.

Die Saturni 19. Octobris

Sumto jentaculo redii Trebiczum.

Die Solis 20. Octobris

Post concionem matutinam discedo Sadeciam, quo etiam veniunt pan Václav a Jan Zahrádecský, Jaroslav Dubský, Jiřík Bořita.³⁵⁰⁸

Die Lunae 21. Octobris

Cedit mihi bonis Sadecensibus³⁵⁰⁹ tutor,³⁵¹⁰ quae res ut bene mihi feliciterque eveniat,³⁵¹¹
Deum supplex oro.

Sapientiae IX.

O Deus maiorum et Domine misericordiae, qui fecisti omnia verbo tuo et sapientia tua constituisti hominem. Tu me elegisti gubernatorem populi tui, da mihi sapientiam throni tui assistricem. Mitte³⁵¹² illam de coelis sanctis, etiam sede magnificentiae tuae, ut mecum sit ac // [331r] mecum laboret, ut sciam, quid acceptum sit coram te omni tempore. Qui vivis et regnas Deus benedictus in aeternum. Amen.

Die Martis 22. Octobris

Fui in venatione cum Trebiczensi³⁵¹³ eoque die mansit apud me Sadeciae.

Die Mercurii 23. Octobris

Accepi literas a Trebiczensi, quibus rescripsi. Ordinavi mihi quaedam.

---

³⁵⁰⁶ Zhoř v okr. Jihlava.

³⁵⁰⁷ Nové Veselí v okr. Žďár nad Sázavou.

³⁵⁰⁸ Jiří Bořita z Martinic.

³⁵⁰⁹ Sádek, dnes v katastru obce Čáslavice.

³⁵¹⁰ Smil Osovský z Doubravice (†1613). *Na okraji strany*: NB. Cessio bonorum Sadecensium.

³⁵¹¹ eveniat] eveniet P

³⁵¹² mitte] mille P

³⁵¹³ Smil Osovský z Doubravice (†1613). Počínaje předáním Sádku jej Valdštejn představá ve svém deníku nazývat „Tutor“ a nazývá jej „Trebicensis“.

Die Iovis 24. Octobris

Scripsi literas ad Carolum Zerotinum et accepi a Trebiczensi, quibus rescribo.

Die Veneris 25. Octobris

Accepi literas a Křinecký³⁵¹⁴ et Trebiczensi, quibus utrisque rescribo.

Die Saturni 26. Octobris

Accipio literas a Trebiczensi, iisdem respondeo. Scribo ad Jaroslaum Dubský et Georgium Bořita.³⁵¹⁵ Ea vespera veniunt ad me Jaroslaus Dubský, Fridericus Králický, agnatus Zahuchiensis³⁵¹⁶ et Wolffius Křinecký.

Die Solis 27. Octobris

Venit Trebiczensis Sadeciam, post prandium discedunt omnes. Accipio literas a Carolo Zerotino.

Die Lunae 28. Octobris

Accepi literas ab agnato Zehuchensi.³⁵¹⁷ Fui in praedio sub arce.

Die Martis 29. Octobris

Accepi literas a Carolo Zerotino, quibus rescribo, respondeo epistolae Trebiczensis.

Die Mercurii 30. Octobris

Sumpto jentaculo vocatus veni Brtniczium.

Die Iovis 31. Octobris

Ante prandium Carolus Zerotinus, Adamus senior Waldsteinius et Georgius Wolffius Křinecký cesserunt mihi bona Brtniczensia et Budoviczensia in praesentia Trebicziensis, Jaroslai Dubský et Georgii Bořyta.³⁵¹⁸ Discesserunt alii sumpto prandio, remansit Trebiczensis cum reliquis.

---

³⁵¹⁴ Jiří Volf Křinecký z Ronova.

³⁵¹⁵ Jiří Bořita z Martinic.

³⁵¹⁶ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁵¹⁷ Viz předechozí poznámku.

³⁵¹⁸ *Na okraji strany*: NB. Cessio bonorum Brtniczensium et Budoviczensium.

Deus Optimus Maximus, qui ut oculi videant, audiant aures utrumque efficit, quaerentem asinam Saulem, Davidem oves pascentem, figulinam exercentem Agathoclem,³⁵¹⁹ Theodosium publica vectigalia procurantem, sedentaria ex arte victum³⁵²⁰ quaere[n]te[m] [?] Leonem III.,³⁵²¹ alios alia tractantem [!] ³⁵²² ad imperia mire traxit, etiam hac in administratione bonorum meorum clementer mihi adsit, foelices successus praebat, concedat salutare eventus, placidos exitus // [332r] omnium rerum, actionum et consiliorum meorum, benigne largiatur. Amen.

[...]

Die Martis 31 Decembris

Pransus Iglaviae. Redii Brtniczium.

Atque ita finit annus millesimus sexcentus secundus, quem quoniam salvi atque incolumes Dei miseratione, bonitate, benignitate transegimus, soli Deo sit laus, benedictio, gratiarum actio. Ille peccata a nobis commissa misericordia sua infinita delere et abolere expiataque sanguine filii sui dilecti in abyssum profundissimum³⁵²³ maris abiicere eorumque in aeternum nunquam recordari velit. Totam etiam reliquam vitam Spiritu suo sancto regere ac gubernare, omniaque nostra acta, dicta, ad gloriam nominis sui divini dirigere dignetur, ut ipsi in sanctitate et justitia serviemus hic perpetuo, posthac in aeternum cum illo regnemus. Amen. // [336r]

---

³⁵¹⁹ Agathoklés (361–289 př. n. l.), syrákúský samovládce od r. 317 a sicilský král od r. 304 př. n. l.

³⁵²⁰ victum] *vynecháno v P*

³⁵²¹ Nejspíše míněn byzantský císař v l. 717–741 Leon III. (též Lev III.) Syrský (též Isaurský, Isaurijský).

³⁵²² tractantem] *správně tractantes*

³⁵²³ profundissimum] *profundum P*

10. 3. 8. Záznamy z roku 1603

Annus
exuberantis gratiae
MDCIII.

Es, qui principium, finis quoque, Christe, precamur.

Effice, sit foelix annus ut adveniens.

Gratia pulchra tuae redeat, sic lucis amicae
ad nos conversus sol veluti remeat.

Tolle malum, furias rabidis cum pelle tyrannis
almaque fac, vigeat hic et ubique fides.

Christe, novam vitam, placidos largireque mores,
ut redeat cum anno jam nova vita novo.

Turpia restinguas antiquae et crimina culpae.

Culpa antiqua anno cum veterique ruat.

Successus tribuas foelices atque secundos
actaque tu vitae dirige cuncta meae,
ut te corde pio coelesti laudis honore
his et in aeternum concelebremus.

Amen. // [336v]

[...]

Die Solis 23. Martii

Lectio 13. et 14. Regum libri 4. // [343v] Interfui concioni matutinae. Post concionem interfui XIII. Sacrae synaxi.

En licet indignus vocor ad convivia mensae,

Christe, tuae, dignum me precor efficito.

Omnia namque potes me mundo crimine ab omni,
ante tuos oculos mundus ut invenier.

Da quoque, persistam promisso in foedere semper
et servire tibi tempus in omne queam.

Denique coelesti fac tecum accumbere mensae

perpetuo laudes et celebre tuas.

A M E N.

Interfui concioni vespertinae. Vesperi 15. et 16. Reg[um] lib[ri] 4.

[...]

October

Die Mercurii 1. Octobris

Lectio 8., 9. Macch[abaeorum] lib[ri] 2.³⁵²⁴ Post prandium venit praefectus Ropalius³⁵²⁵
Iglavia cum Hynkonio.³⁵²⁶ Literae a Carolo Zerot[ino]. V[esperi] 10., 11. M[accabaeorum]
lib[ri] 2.

Die Iovis 2. Octobris

Lectio 12., 13. M[accabaeorum] lib[ri] 2. Rescribo Zerotino.³⁵²⁷ Paro discessum in
Bohemiam. V[esperi] 14., 15. M[accabaeorum] lib[ri] 2.

Die Veneris 3. Octobris

Lectio 1., 2. Matthaei. Egressum [!]³⁵²⁸ sum Brtniczio, 5 mill. pernoctavi Teutobrode.³⁵²⁹
V[esperi]. 3., 4. Mat[thaei].

Die Saturni 4. Octobris

Lectio 5., 6. Matthaei. Uno tractu 5 mill. pervenio Zehuschicium.³⁵³⁰ Vesperi 7., 8.
Mat[thaei].

Die Solis 5. Octobris

Lectio 9., 10. Mat[thaei]. Jentavi 5 mil. v Āeským Brodě, eo die 4 mill. perveni Pragam.
Coenavi apud lantgravium, diverto in domo agnatis senioris.³⁵³¹ Vesp[eri] 11., 12.
Matthaei.

---

³⁵²⁴ Počínaje 1. lednem 1603 začal Valdštejn s četbou Bible, vždy po dvou kapitolách ráno a večer.

³⁵²⁵ Adam Ropal z Ryfmburka.

³⁵²⁶ Jan Hynek z Velenova (†1623).

³⁵²⁷ Jistě se jedná o Karla st. ze Žerotína (1564–1636), od nějž Valdštejn předchozího dne obdržel dopis.

³⁵²⁸ Egressum] *správně* Egressus

³⁵²⁹ Německý, dnes Havlíčkův Brod. *Na okraji strany*: II. Iter Pragam.

³⁵³⁰ Žehušice v okr. Kutná Hora. Tehdy patřily Adamovi st. z Valdštejna (†1615).

Die Lunae 6. Octobris

Lectio 13., 14. Matth[haei]. Pransus sum apud Hassensteinium,³⁵³² pomeridiano tempore obambulans in civitate apud Karban³⁵³³ primum omnium conspex Illustrem Virginem Smirziczky, commendatam mihi ab aliis.³⁵³⁴ Domi coeno. Vesperi. 15., 16. Matthaei.
// [359r]

Die Martis 7. Octobris

Lectio 17., 18. Matth[haei]. Fuit apud me Jaroslaus Kolowrat cum Černhaus. Prandeo domi, coeno apud Rudolphum³⁵³⁵ Trczka,³⁵³⁶ ubi primo omnium vidi Illustrem Virginem Martini Comitis a³⁵³⁷ Thurn filiam nomine Mandalenam,³⁵³⁸ ab agnato Zehuchiensi³⁵³⁹ mihi magnopere commendatam. (Quod bene Dii vertant.) Vesperi 19., 20. Matthaei.

Die Mercurii 8. Octobris

Lectio 21., 22. Matth[aei]. Ascendo arcem. Pransus sum apud juniorem Walsteinium,³⁵⁴⁰ ubi inter alios Stephanus Lesieur,³⁵⁴¹ Anglus cui, dum versaremur in Anglia,³⁵⁴² eramus a Regina³⁵⁴³ Angliae commendati. Coeno apud landtgravium. V[esper]i 23., 24. Matth[aei].

Die Iovis 9. Octobris

Lectio 25., 26. Matth[aei]. Prandet mecum domi Redelfester.³⁵⁴⁴ Post prandium equito in urbe, coeno solus domi. V[esper]i 27., 28. Matthaei.

Die Veneris 10. Octobris

Lectio 1., 2. Marci. Ascendo arcem. Prandet mecum Lavinus, quem post prandium convenio. Valedico amitae, junioris agnati conjugii. Vesperi 3., 4. Marci.

---

³⁵³¹ diverto in domo agnatis senioris] *dodatečně dopsáno*

Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁵³² Snad Bohuslav Jáchym Hasištejnský z Lobkovic (†1605).

³⁵³³ Lukáš Karban z Olšan.

³⁵³⁴ Zřejmě Kateřina, dcera Václava Smiřického ze Smiřic, pozdější manželka Rudolfa ze Štubenberku.

³⁵³⁵ Rudolphum] Rudolfum P

³⁵³⁶ Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁵³⁷ a] *vynecháno v P*

³⁵³⁸ Magdaléna z Thurnu (†1617). *Na okraji strany*: NB.

³⁵³⁹ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁵⁴⁰ Adam ml. z Valdštejna (1569–1638).

³⁵⁴¹ Stephen Lesieur (činný v l. 1586–1627), vyslanec Alžběty I. a Jakuba V. a I.

³⁵⁴² Od 26. června do 6. srpna 1600, viz ediční část této práce, s. 338–398.

³⁵⁴³ Alžběta I. (1533–1603).

³⁵⁴⁴ Nejspíše Šimon Redlfester (Radlfester) z Vilštorfu (†1617).

Die Saturni 11. Octobris

Lectio 5., 6. Marci. Summo mane egredior Praga. Jento v Chrástanech,³⁵⁴⁵ pervenio Zehuschicziium. Vesperi 7., 8. Marci. // [359v]

Die Solis 12. Octobris

Lectio 9., 10. Marci. Concio matutina. Interest prandio Casparus Zerotinus. Vesperi 11., 12. Marci.

Die Lunae 13. Octobris

Lectio 13., 14. Marci. Discedo Zehuchiczio, jento Teutobrode 5 mill.,³⁵⁴⁶ eodem die 5 mill. pervenio Brtniczium. Vesperi 15., 16. Marci.

Die Martis 14. Octobris

Lectio 1., 2. Lucae. Post prandium tendo Sadeciam.³⁵⁴⁷ Vesperi 3., 4. Lucae. (Il ballo VII.)

Die Mercurii 15. Octobris

Lectio 5., 6. Lucae. Ineo rationes cum scriba Sadeczensi. Vesperi 7., 8. Lucae. (La giostra VIII.)

Die Iovis 16. Octobris

Lectio 9., 10. Lucae. Absolvuntur rationes. Veperi 11., 12. Lucae. (La giostra IX.)

Die Veneris 17. Octobris

Lectio 13., 14. Lucae. Redeo ad prandium Brtnizium. Vesperi 15., 16. Luc[ae]. Paro me ad iter Pragense. [Vesperi 15., 16. Lucae.]

Die Saturni 18. Octobris

Lectio 17., 18. Lucae. Egressus Brtniczio, pernocto 5 mill. Teutobrod.³⁵⁴⁸ V[esperi] 19., 20. Lucae.

---

³⁵⁴⁵ Nejspíše Chrášťany v okr. Kolín.

³⁵⁴⁶ 5 mill.] *dodatečně dopsáno*

³⁵⁴⁷ Sádek, dnes v katastru obce Čáslavice.

³⁵⁴⁸ *Na okraji strany: III. Iter Pragam.*

Die Solis 19. Octobris

Lectio 21., 22. Lucae. Ad prandium venio Zehuschicium. Vesperi 23., 24. Lucae.

Die Lunae 20. Octobris

Lectio 1., 2. Joannis. Jentavi 6. mill. [v] Ouvalích,³⁵⁴⁹ pervenio 3 mill. Pragam. Vesperi 3., 4. Joannis. // [360r]

Die Martis 21. Octobris

Lectio 5., 6. Jo[annis]. Domi pransus sum, vesperi interfui nuptiis³⁵⁵⁰ filiae supr[a]emi praetoris [?] Regni Bohemiae, domini a Kolowrat,³⁵⁵¹ qui locavit eam cuidam domino Hoffmann,³⁵⁵² quo tempore Veneres Bohemicas magno numero conspexi. Vesperi 7., 8. Joannis.

Die Mercurii 22. Octobris

Lectio 9., 10. Jo[annis]. Pransus sum apud Petrum Rosembergicum.³⁵⁵³ Vesperi interfui iisdem nuptiis. Vesperi 11., 12. Joannis.

Die Iovis 23. Octobris

Lectio 13., 14. Jo[annis]. Prandeo domi, postea ad me veniunt Dyonisus Slavata³⁵⁵⁴ cum Sednický. Coeno apud Zeidlicium, postea eo ad saltationem nuptiarum Hoffmanni. V[esperi] 15., 16. Joannis.

Die Veneris 24. Octobris

Lectio 17., 18. Jo[annis]. Prandeo apud Stephanum Sternbergium.³⁵⁵⁵ V[esperi] 19., 20. Joannis.

Die Saturni 25. Octobris

Lectio 21. Jo[annis] et 1. Actorum apostolorum. Prandeo apud dominum Trczka, post prandium accidit mihi secundum illud Groecum: „Εκ του οραν πορευεται το εραν.“³⁵⁵⁶

---

³⁵⁴⁹ Úvaly v okr. Praha-východ.

³⁵⁵⁰ *Na okraji strany*: NB.

³⁵⁵¹ Johana Apolonie, dcera nejvyššího českého zemského sudí Volfa Novohradského z Kolovrat (†1609).

³⁵⁵² Ondřej Hoffmann z Grünpüchlu.

³⁵⁵³ Petr Vok z Rožmberka (1540–1611).

³⁵⁵⁴ Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (†1623).

³⁵⁵⁵ Štěpán Jiří ze Šternberka (†1625).

Ex aspectu provenit amor. Nam³⁵⁵⁷ perspicuens signa manifesta eo die benevolentiae erga me Illustris Comitissae Mandalenae a Thurn, feritus telis // [360v] Cupidinis et incitatus calcaribus Veneris captus amore fui Illius[tris]. Deus coepta secundet. Coeno domi cum agnato. V[esper]i 2., 3. A[ctorum] a[postolorum].

Die Solis 26. Octobris

Lectio 4., 5. Actorum apostolorum. Mane aperio mentem meam agnato Zehuschiensi³⁵⁵⁸ me captum esse amore Illustris Virginis Comitissae Magdalena a Thurn simul rogans, ut meam rem agat apud dominam Trczkoviam,³⁵⁵⁹ quo aditum possim habere colloquendi cum Amasia.³⁵⁶⁰ Qui dedit consilium, dabit et auxilium. Prandet mecum Votík, coenat Dyonisius Slavata³⁵⁶¹ cum Sednický. Post coenam eunt mecum ad choreas nuptiales in domum k Přínosu domini Hoffmanni.³⁵⁶² Qua vespera Amasia multum mihi desiderata exoptata in saltatione omni genere singularem humanitatem, amorem benevolentiamque declarat erga me. Comitor Amasiam domum.³⁵⁶³ Aspiret coeptis ipse Jehova meis. Vesperis 6., 7. Actorum apostolorum.

Die Lunae 27. Octobris

Lectio 8., 9. A[ctorum] a[postolorum]. Prandeo apud agnatum juniorem, cui postea etiam³⁵⁶⁴ indico meum propositum, qui promittit se promoturum meum negocium, verum primo haec relaturum archicamerario Sternbergio,³⁵⁶⁵ siquidem // [361r] eius filius³⁵⁶⁶ sit meum [!]³⁵⁶⁷ corrivalis, ut ex illo percipiat, an servire velit ultra Amasiae meae, ut incoepit, vel a proposito desistere, quibus cognitis, ut ego possim mea negocia dirigere. Coeno apud Trczkam. V[esper]i 10., 11. Act[torum] apost[olorum].

---

³⁵⁵⁶ Na okraji strany: NB.

³⁵⁵⁷ Nam] *dodatečně dopsáno*

³⁵⁵⁸ Adam st. z Valdštejna (†1615). *Na okraji strany*: NB.

³⁵⁵⁹ Marie Magdaléna Trčková (†1633), v jejímž fraucimoru Magdaléna z Thurnu (†1617) pobývala.

³⁵⁶⁰ Magdaléna z Thurnu (†1617).

³⁵⁶¹ Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (†1623).

³⁵⁶² Ondřej Hoffmann z Grünpüchlu.

³⁵⁶³ Comitor Amasiam domum] *dodatečně dopsáno*

³⁵⁶⁴ etiam] *vynecháno v P*

³⁵⁶⁵ Adam ze Šternberka.

³⁵⁶⁶ Štěpán Jiří ze Šternberka (†1625).

³⁵⁶⁷ meum] *správně* meus; meus P

Die Martis 28. Octobris

Lectio 12., 13. Act[orum] ap[ostolorum]. Prandeo et coeno domi et secundum Virgilio:
„Modo hoc, modo pensitat illud,“ inter spem et metum positus expecto laetum nuncium ab
agnato juniore.³⁵⁶⁸ Ves[peri] 14., 15. Act[orum] ap[ostolorum].

Die Mercurii 29. Octobris

Lectio 16., 17. Act[orum] ap[ostolorum]. Prandeo domi. Oro, oro Deum, ut voti compos
esse queam. Eo ad agnatum juniorem,³⁵⁶⁹ qui laetum evangelium mihi refert ita, ut
secundum illum versum mihi accideret:³⁵⁷⁰ „Spes confisa Deo nunquam confusa recedit.“
Nam indicat archicamerarium³⁵⁷¹ se declarasse hoc modo, quod dixerit se non modo non
velle impedire meum negocium, verum promovere promptum et paratum esse. Coeno apud
agnatum juniorem. Ves[peri] 18., 19. Act[orum] ap[ostolorum].

Die Iovis 30. Octobris

Lectio 20., 21. A[ctorum] a[postolorum]. Prandeo apud Treczka. Discedo Praga, tendo cum
eo 4 mill. in praedium eius Konice.³⁵⁷² Ves[peri] 21., 22. Act[orum] ap[ostolorum].

Die Veneris 31. Octobris

Lectio 23., 24. Act[orum] ap[ostolorum]. Discedo inde, venio Zehuschicium. Vesperi
25., 26. Act[orum] apostolorum. // [361v]

November

Die Saturni 1. Novembris

Lectio 27., 28. Novembris [!].³⁵⁷³ Discedo ab agnato. Prandeo Teutobrode. In via convenio
cum Heralto Kolowratio.³⁵⁷⁴ Pernoctamus una Iglaviae. Vesp[eri] 1., 2. ad Rom[anos].

Die Solis 2. Novembris

Lectio 3., 4. [ad] Rom[anos]. Prandeo apud Křinecký.³⁵⁷⁵ Redeo Brtniczium. Vesp[eri]. 5.,
6. [ad] Rom[anos].

---

³⁵⁶⁸ Adam ml. z Valdštejna (1569–1638).

³⁵⁶⁹ Adam ml. z Valdštejna (1569–1638).

³⁵⁷⁰ accideret] acciderit P

³⁵⁷¹ Adam ze Šternberka.

³⁵⁷² Kunice v okr. Praha-východ.

³⁵⁷³ Novembris] *správně* Actorum apostolorum.

³⁵⁷⁴ Heralto Václav z Kolovrat (†1630).

Die Lunae 3. Novembris

Lectio 7., 8. ad Rom[anos]. Praefectum³⁵⁷⁶ mitto Pragam. Ipse proficiscor ad aviam.³⁵⁷⁷
V[esper]i 9., 10. [ad] Rom[anos].

Die Martis 4. Novembris

Lectio 11., 12. [ad] Rom[anos]. Subsisto ibi. V[esper]i 13., 14. [ad] Rom[anos].

Die Mercurii 5. Novembris

Lectio 15., 16. [ad] Rom[anos]. Post prandium conqueritur avia de meo drabo. (NB.)
Discedo ab avia. Pernocto Trebiczii, reperio ibi capitaneum Berkovium.³⁵⁷⁸ Ves[per]i 1., 2.
[ad] Cor[inthios] 1.

Die Iovis 6. Novembris

Lectio 3., 4. [ad] Cor[inthios] 1. Post prandium discedo Trebiczio, venio Sadeciam.
Vesperi 5., 6. [ad] Cor[inthios] 1. (La giostra X.)

Die Veneris 7. Novembris

Lectio 7. 8. [ad] Cor[inthios] 1. Inspicio villas, subsisto ibi. Summa vespera accipio literas
ab avia in causa drabi, eadem hora eidem rescribo. Vesperi 9., 10. [ad] Cor[inthios] 1. (La
giostra XI.) Sat prata biberunt.

Die Saturni 8. Novembris // [362r]

Lectio 11., 12. [ad] Cor[inthios] 1. Post prandium discedo Sadecia, revertor Brtniczium.
Vesperi 13., 14. [ad] Cor[inthios] 1.

Die Solis 9. Novembris

Lectio 15., 16. [ad] Cor[inthios] 1. Egredior Brtniczio, pernocto Teutobrode, conveni ibi
cum Trebiczensi eiusque coniuge. Vesperi 1. 2 [ad] Corinthios. 2.

---

³⁵⁷⁵ Jiří Volf Křinecký z Ronova.

³⁵⁷⁶ Adam Ropal z Ryfmburka.

³⁵⁷⁷ Alena Berková na Novém Veselí, rozená Meziříčská z Lomnice (1540–1510).

³⁵⁷⁸ Ladislav Berka z Dubé (†1613).

Die Lunae 10. Novembris

Lectio 3., 4. [ad] Cor[inthios] 2. Egressus sum cum Trebiczensi simul Teutobroda et uno tractu pervenimus Zehuschicziium. V[esper]i 5., 6. [ad] Cor[inthios] 1.

Die Martis 11. Novembris

Lectio 7., 8. [ad] Cor[inthios] 2. Ante prandium baptisatur agnati³⁵⁷⁹ filius imponiturque ei nomen Albertus Wilhelmus. Per Trebiczensem facio mihi aditum apud Trczkovium,³⁵⁸⁰ ut possim offerre mea servitia Comitissae a Thurn.³⁵⁸¹ Quapropter venia impetrata post prandium in principio chorearum Zakázal jsem se v službu panně šlechticně, panně hrabince Mandalaně z Thurnu et in signum amoris mei erga illam annulum offero. Quae sese erga me affabilem declarat ita, ut eo die valde propitiam Venerem expertus fuerim. Dies con allegrezza consumitur. Dimidium facti, qui bene coepit, habet. Vesperi 9., 10. ad Corinthios 2.

Die Mercurii 12. Novembris

Lectio 11. 12. [ad] Cor[inthios] 2. Comitor discedentem Amasiam.³⁵⁸² Redeo Zehussicziium, sto allegro. V[esper]i 13 [ad] Cor[inthios] 2., 1. [ad] Gallatas. // [362v]

Die Iovis 13. Novembris

Lectio 2., 3. [ad] Gal[atas]. Eo venatum cum reliquis. Post venationem proficiscimur ad Casparum Zerotinum. Post prandium redimus Zehuchicziium. [Vesperi] 4., 5. [ad] G[alatos].

Die Veneris 14. Novembris

Lectio 6. [ad] Gal[atas], 1. [ad] Eph[esios]. Tendo cum Augusto Rosdialovský³⁵⁸³ [k] Chotovskýmu³⁵⁸⁴ na Žleby,³⁵⁸⁵ hilariter dies consumitur. Ves[peri] 2., 3. [ad] Ep[hesios].

---

³⁵⁷⁹ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁵⁸⁰ Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁵⁸¹ Magdaléna z Thurnu (†1617).

³⁵⁸² Magdaléna z Thurnu (†1617).

³⁵⁸³ August Křinecký z Ronova na Rožďalovicích.

³⁵⁸⁴ Snad Václav Chotouchovský (Chotochovský) z Nebovid na Žlebích a Hostačově (†1618).

³⁵⁸⁵ Žleby v okr. Kutná Hora.

Die Saturni 15. Novembris

Lectio 4., 5. [ad] Eph[esios]. Eximus venatum, redeo Zehu[ssicium]. Post coenam sto alleg[ro] cum Redelfester.³⁵⁸⁶ V[esper]i 6. [ad] Eph[esios].

Die Solis 16. Novembris

Lectio 1., 2. [ad] Philip[penses]. Ibidem subsisto. [Vesper]i 3., 4. [ad] Philip[penses].

Die Lunae 17. Novembris

Lectio 1., 2. [ad] Colos[senses]. Discedo Zehussiczio, pernocto v Českým Brodě.³⁵⁸⁷ Vesp[er]i 3., 4. Colos[senses].

Die Martis 18. Novembris

Lectio 1., 2. [ad] Thess[alonicenses] 1. Uno tractu 4 mill. pervenio Pragam. Vesper]i 3., 4. Thess[alonicenses] 1.

Die Mercurii 19. Novembris

Lec[tio] 5. [ad] Thess[alonicenses] 1 et 1. [ad] Thess[alonicenses] 2. Decumbo domi laboro gravi catharro. Vesper]i 2., 3. [ad] Thes[salonicenses] 2.

Die Iovis 20. Novembris

Lec[tio] 1., 2. [ad] Timot[heum] 1. Pictor ad me venit et incepit me pingere. V[esper]i 3. 4. [ad] Tim[otheum] 1.

Die Veneris 21. Novembris

Lec[tio] 5., 6. [ad] Tim[otheum] 1. Venit altera vice pictor. Meditationes variae. V[esper]i 1., 2. [ad] Tim[otheum] 2.

Die Saturni 22. Novembri

Lec[tio] 3., 4. [ad] Tim[otheum] 2. Prandent mecum Dyon[isius] Slavata,³⁵⁸⁸ Zdeněk z Kolovrat.³⁵⁸⁹ Coeno apud Trczkam.³⁵⁹⁰ V[esper]i 1., 2. [ad] Titum. // [363r]

---

³⁵⁸⁶ Nejspíše Šimon Redlfester (Radlfester) z Vilštorfu (†1617).

³⁵⁸⁷ *Na okraji strany: IV. Iter Pragam.*

³⁵⁸⁸ Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (†1623).

³⁵⁸⁹ Zdeněk Libštejnský z Kolovrat.

³⁵⁹⁰ Jan Rudolf Trčka (†1634).

Die Solis 23. Novembris

Lec[tio] 3 [ad] Titum, 1. [ad] Philem[onem]. Prandeo domi. Eo spectatum nuptias supraemi cancellarii R[egni] B[ohemiae], qui sibi duxit viduam Wilhelmi Rosenbergici.³⁵⁹¹ V[esper]i 1., 2. [ad] Hebraeos.

Die Lunae 24. Novembris

Lec[tio] 3., 4. [ad] Heb[raeos]. Prandeo apud Trczkam.³⁵⁹² Vesperi eo spectaturus nuptias cancellarii. V[esper]i 5., 6. [ad] Heb[raeos].

Die Martis 25. Novembris

Lec[tio] 7., 8. Heb[raeos]. Prandeo apud Trczkam,³⁵⁹³ ascendo postea cum illo Arcem et comitor sponsum³⁵⁹⁴ in domum eius.³⁵⁹⁵ Choreae. Ea vespera iratam sentio Venerem propter quendam Vejovem. Non timeo pulicem, vana est sine viribus ira. V[esper]i 9., 10. [ad] Heb[raeos].

Die Mercurii 26. Novembris

Lec[tio] 11., 12. [ad] Heb[raeos]. Discedit Praga agnatus Zehu[ssiensis]³⁵⁹⁶ audiens mortuum filium recens natum.³⁵⁹⁷ Eo die distractus variis cogitationibus sum propter immutatum Veneris animum, quantum mutatus ab illo: „Omnis amans amens, amorem insania sano.“

Eo die pictor absolvit pingere mon ritratto. V[esper]i 13. [ad] Heb[raeos], 1. Jakobi.

Die Iovis 27. Novembris

Lec[tio] 2., 3. Jak[obi]. Diem consumo cogitationibus variis. Vesperi 4., 5. Jakobi.

---

³⁵⁹¹ Svatba Polyxeny Pernštejnské z Rožmberka (1566–1642), vdovy po Vilémovi z Rožmberka (1535–1592), se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic (1568–1628).

³⁵⁹² Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁵⁹³ Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁵⁹⁴ Zdeněk Vojtěch Popelem z Lobkovic (1568–1628).

³⁵⁹⁵ Lobkovický palác na Pražském hradě. *Na okraji strany*: NB.

³⁵⁹⁶ Adam st. z Valdštejna (†1615).

³⁵⁹⁷ Srov. záznam k 11. listopadu 1603.

Die Veneris 28. Novembris

Lec[tio] 1., 2. Pet[ri] 1. Prandeo apud Trczkam.³⁵⁹⁸ Eo die minus favorabilem sentio Venerem comprobans illud: „Diva solo fixos oculos adversa tenebat.“³⁵⁹⁹ V[esper]i 3., 4. Petri 1.

Die Saturni 29. Novembris

L[ectio] 1., 2. P[etri] 2. Nusquam exeo. Ves[peri] 3. P[etri], 1., 2. Jo[annis] [1].

Die Solis 30. Novembris

[Lectio] 3., 4. Jo[annis] 1. Post prandium eo ad Lavinum. Ves[peri]. Jo[annis] 1., 1. et 1. Jo[annis] 2. // [363v]

December

Die Lunae 1. Decembris

Lectio 1. Jo[annis] 1., 3., 1. Judae. Mane eo ad Waldsteinium juniorem,³⁶⁰⁰ ei expono de immutato animo Veneris³⁶⁰¹ et ab illo consilium tali in statu peto.³⁶⁰² Qui expiscatus a D. Trczkovia³⁶⁰³ causam eius rei indicat mihi esse quaedam verba falso ab aliis de me dicta, scilicet a Dyonisio Slavata,³⁶⁰⁴ qui referebat in domo Junonis, quasi a me audivisset, quod illi dixerim, že³⁶⁰⁵ vo schlečnu hrabinku z Turnu³⁶⁰⁶ nikdá sem nestál ani nestojím. Hinc illae³⁶⁰⁷ lachrymae. Tanta ne coelestibus irae mentiantur mali dummodo male. Deus omnia convertat [in] bonum, siquidem nihil unquam tam mali fit et quo non possit Deus aliquid elicere boni. Vesperi 1. 2. Apocalypseos.

Die Martis 2. Decembris

Lec[tio] 3., 4. Ap[ocalypseos]. Medito, quomodo me purgare queam propter illam calumniam apud dominum Trzkovium,³⁶⁰⁸ eius conjugem³⁶⁰⁹ et Amasiam. V[esper]i 5., 6. Apo[calypseos].

---

³⁵⁹⁸ Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁵⁹⁹ Srov. Vergilius, *Aeneis* 1,482, zde je bohyní míněna Pallas Athéna.

³⁶⁰⁰ Adam ml. z Valdštejna (1569–1638).

³⁶⁰¹ Na okraji strany: NB.

³⁶⁰² Na okraji strany: NB.

³⁶⁰³ Marie Magdaléna Trčková (†1633).

³⁶⁰⁴ Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (†1623).

³⁶⁰⁵ že] vynecáno v P

³⁶⁰⁶ Magdaléna z Thurnu (†1617).

³⁶⁰⁷ illae] ille P

³⁶⁰⁸ Jan Rudolf Trčka (†1634).

Die Mercurii 3. Decembris

Lec[tio] 7., 8. Apo[calypseos]. Prandeo apud Trczkam.³⁶¹⁰ Ante prandium excuso me apud Trczkovium eiusque coniugem,³⁶¹¹ qui me excusatum habentes promittunt, quantum in illis est, promoturum [!]³⁶¹² meum negocium. Apud Amasiam quoque me purgo, a qua tale responsum fero, quid dominus pater eius voluerit, eam non contradicturam. Atque ita omnia consopita fuerunt. V[esper]i 9., 10. Apoc[alypseos]. // [364r]

Comitor postea Trczkoviam abeuntem ad sororem suam,³⁶¹³ quam habet Comes a Solms.³⁶¹⁴ Redeuntem domum totidem comitor, ibidem coeno. Atque ita sartis tectis rebus omnibus experior illum versum: „Amantium irae, amoris redintegratio est.“

Die Iovis 4. Decembris

Lec[tio] 11., 12. Ap[ocalypseos]. Visito coniugem junioris agnati³⁶¹⁵ et Hassensteinium.³⁶¹⁶ Vesperi 13., 14. Apocal[ypseos].

Die Veneris 5. Decembris

Lec[tio] 15., 16. Ap[ocalypseos]. Prandeo apud Hassensteinium.³⁶¹⁷ Visito Amasiam. Daroval jsem jí truhlu diamantovou.³⁶¹⁸ Vesperi 17., 18. Ap[ocalypseos].

Die Saturni 6. Decembris

Lec[tio] 19., 20. Ap[ocalypseos]. Prandeo domi, variis dstringor. V[esper]i 21., 22. Ap[ocalypseos]. Absolvo lectionem Bibliorum.³⁶¹⁹

Die Solis 7. Decembris

Prandeo apud Trczkam,³⁶²⁰ visito Comitem a Solms,³⁶²¹ coeno apud Trczkam. Arridet Venus eo die.

---

³⁶⁰⁹ Marie Magdaléna Trčková (†1633).

³⁶¹⁰ Jan Rudolf Trčka (†1634). *Na okraji strany*: NB.

³⁶¹¹ Marie Magdaléna Trčková (†1633).

³⁶¹² promoturum] *správně* promoturos; promoturos, *opraveno* z promoturum P

³⁶¹³ Zbyňka Solmsová z Lobkovic

³⁶¹⁴ Filip ze Solmsu (1569–1631).

³⁶¹⁵ Alžběta Valdštejnská z Valdštejna (†1614).

³⁶¹⁶ Snad Bohuslav Jáchym Hasištejnský z Lobkovic (†1605).

³⁶¹⁷ Snad Bohuslav Jáchym Hasištejnský z Lobkovic (†1605).

³⁶¹⁸ Daroval jsem jí truhlu diamantovou] *vynecháno* v P

³⁶¹⁹ Absolvo lectionem bibliorum] *odatečně* *dopsáno*

³⁶²⁰ Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁶²¹ Snad Filip ze Solmsu (1569–1631), srov. záznam ke 3. prosinci 1603.

Die Lunae 8. Decembris

Prandeo apud Trczkam.³⁶²² Discessit eo die Praga Trczkovia,³⁶²³ ante discessum misit mihi mea Amasia coronam in signum amoris. Coenavi domi. Arridet Venus eo die.

Die Martis 9. Decembris

Praemitto Brtniczium Fefrkorn, prandeo apud Stephanum Sternbergium.³⁶²⁴

Die Mercurii 10. Decembris

Post prandium discedo Praga, 4 mil. pernocto v Českým Brodě.

Die Iovis 11. Decembris

Uno tractu 5 mill. pervenio Zehussiczium.

Die Veneris 12. Decembris

Eodem die ibi subsisto. Redit agnatus Rosdjalowiczio.³⁶²⁵

Die Saturni 13. Decembris

Discedo Zehussiczio, pernocto 5 mil. Teutobrode. // [364v]

Die Solis 14. Decembris

Uno tractu 5 mill. confectis redeo Brtniczium.

Die Lunae 15. Decembris

Intersunt prandio Blekta, praefectus Sadec[ensis]. I[n]t[er]era[t] [?] frater Ropalii.

Die Martis 16. Decembris

Ineo rationes cum scribis. (Removetur Agar.) Alia vita, alia di[a]eta; hoc tempus aliam vitam, alios mores postulat.

Die Mercurii 17. Decembris

Pergo in rationibus ineundis cum scribis.

---

³⁶²² Jan Rudolf Trčka (†1634).

³⁶²³ Marie Magdaléna Trčková (†1633).

³⁶²⁴ Štěpán Jiří ze Sternberka (†1625).

³⁶²⁵ Rožďalovice v okr. Nymburk.

Die Iovis 18. Decembris

Dies in rationibus ineundis cum scribis consumitur.

Die Veneris 19. Decembris

Absolvuntur rationes. Prandet et coenat Rechnberk apud me.³⁶²⁶

Die Saturni 20. Decembris

Discedo Brtniczio. Jento Nameschtii,³⁶²⁷ venio Roschiczium.³⁶²⁸

Die Solis 21. Decembris

Concio mat[utina]. Colloquor cum Zerotino de meo coniugio.

Die Lunae 22. Decembris

Pransus tendo Prschiczium.³⁶²⁹

Die Martis 23. Decembris

Loquor cum Martino, Comite a Thurn de filia eius, mea Amasia.³⁶³⁰ Benevolum responsum ab eodem accipio, quod non contradicat, ut non debeam eius filiam mihi accipere in coniugem. Redeo Ros[c]hticzium.

Die Mercurii 24. [Decembris]

Discedo mane, pransus W[I]adislawic³⁶³¹ redeo Brtniczium.

Die Iovis 25. Decembris

Intersum concioni gŷtrznj matutinae et vespertinae. // [365r]

Die Veneris 26. Decembris

Venit ad me Hynkonius,³⁶³² cum quo varia colloquor.

---

³⁶²⁶ apud me] *dodatečně dopsáno*

Rechnberk apud me] apud me Rechnberk P

³⁶²⁷ Náměšť nad Oslavou v okr. Třebíč.

³⁶²⁸ Rosice v okr. Brno-venkov.

³⁶²⁹ Prštice v okr. Brno-venkov.

³⁶³⁰ *Na okraji strany: NB.*

³⁶³¹ Zřejmě Vladislav v okr. Třebíč.

³⁶³² Jan Hynek z Velenova (†1623).

Die Saturni 27. Decembris

Concio matutina, literae ad Trebicensem.³⁶³³

Die Solis 28. Decembris

Intersum concioni matutinae et vespertinae.

Die Lunae 29. Decembris

Accipio literas ab agnato duplices.

Die Martis 30. Decembris

Lego in examine Philippi,³⁶³⁴ variis occupor.

Die Mercurii 31. Decembris

Lego in orat[ionibus] Cic[erons]. accipio literas a Trebiczesi.³⁶³⁵

Atque ita hic finit annus 1603., quem quia salvi atque incolumes transegimus, Jehova sit benedictus in soecula. Ei³⁶³⁶ enim acceptum referendum est, quod liberati ex omnibus malis ad hanc horam et momentum hoc commoditate vitae et valetudinis fruimur. I[tem] et in posterum sua gratia divina nos ubique praecedat, benedictione spirituali et corporali comitetur, donec eo Duce ex hoc exilio in aeternam patriam, gaudii ac laetitiae perennis plenam, perveniamus. Amen.

---

³⁶³³ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁶³⁴ Pravděpodobně některý ze spisů Filipa Melanchthona, buď *Examen eorum, qui audiuntur ante ritum publicae ordinationis, qua commendatur eis ministerium Evangelii*, (Witebergae 1554, několik pozdějších vydání tamtéž, naposledy 1598), nebo *Examen theologicum* (Neustadii 1587, další vydání tamtéž 1589, 1592, 1597).

³⁶³⁵ Smil Osovský z Doubravice (†1613).

³⁶³⁶ Ej] hoc

Závěr

Jak předkládaná práce ukázala, umožňují dochované prameny – především deník Zdeňka Brtnického z Valdštejna, ale také jeho památník, zachovaná část korespondence a do určité míry také pronesené řeči – zkoumání jeho osobnosti, a to především pro Valdštejnova studijní léta. Je tak možné zhodnotit přínos, který pro něj znamenal proces vzdělávání, završený kavalířskou cestou po několika zemích. Ta v jeho případě odpovídala vysokému standardu, jakého se dostávalo mladým aristokratům doby předbělohorské, a to jak co do délky, tak z hlediska naplně cesty, kdy šlechtic vystřídal několik vzdělávacích institucí, aniž usiloval o získání akademického gradu, a v době mezi těmito „studijními“ obdobími cestoval po Evropě. Rovněž výběr míst s Itálií coby hlavním cílem, kde strávil polovinu ze tří let na kavalířské cestě, byl poměrně typický – s výjimkou dlouhého pobytu ve Veroně, pro nějž nenacházíme paralely. Co však lze označit za nadprůměrné (přinejmenším pro tuto dobu), je mnohostranné vzdělání, jež nabyl během svých studií ve Velkém Meziříčí, Jihlavě (1592–1594), slezském Břehu (1594–1596), na akademii ve Štrasburku (1596–1599) a dále v rámci své tříleté kavalířské cesty. Během ní studoval na univerzitě v Orléansu (1599–1600) a následně procestoval Francii, Anglii a Švýcarsko. Poslední jeden a půl roku strávený v zahraničí pobýval v Itálii, především ve Veroně a v Sieně.

V závislosti na Valdštejnově věku a místě pobytu se jeho výuka postupně proměňovala; druhý moment je patrný především u výuky jazyků a šlechtických cvičení. Poté, co si osvojil elementární vzdělání, připojil velmi brzy k rodné češtině znalost němčiny, v níž napsal dva dopisy v roce 1597. Jistě ji však dobře ovládnul již dříve, protože v deníku se už žádné zmínky o výuce němčiny neobjevují. Především se ale Valdštejn učil nepochybně již před polovinou 90. let také latině, jež byla komunikačním jazykem i na školách, a předměty *trivia*. O dobrém zvládnutí latinského jazyka vypovídají jeho pronesené řeči, dochované od poloviny 90. let, včetně básnické skladby o znovudobytí Rábu na Turcích o rozsahu 910 hexametřů.

V době odjezdu do Štrasburku tedy Valdštejn pravděpodobně dobře ovládal jak oba zemské jazyky, tak také latinu, jejíž znalost na zdejší akademii i později nadále prohluboval. Brzy po příjezdu do Štrasburku se dále začal učit francouzsky, navštěvoval přednášky teologa J. Pappa a pokračoval ve studiu gramatiky, rétoriky a dialektiky. Na počátku roku 1598 se jim však (dočasně nebo trvale) přestal věnovat a místo v jeho rozvrhu postupně obsadily jiné předměty – aritmetika, etika a historie, začal se věnovat hře

na neznámý hudební nástroj, v roce 1599 se vrátil i ke studiu teologie. Přibližně rok se učil staré řečtině, ale jeho znalosti byly pouze omezené a z řeckých autorů starověku četl pouze Plútarcha, ovšem ve francouzském překladu. Po celou dobu strávenou ve Štrasburku se procvičoval ve stylistice a četl spisy římských autorů, především Cicerona, Terentia a Vergilia, některé pasáže se učil z paměti.

V Orléansu kromě studia francouzštiny pokračoval v latinské četbě, byť méně intenzivně. Nejvíce četl řeči excerpované převážně z historických spisů antických autorů, s nimiž se začal seznamovat ještě v posledních měsících pobytu ve Štrasburku. Pokračoval ve stylistice, aritmetice, etice, historii a teologii, započal s lekce tance a zápasu. Když poté procestoval Francii a Anglii a přesunul se přes Paříž, Švýcarsko a Štrasburk do Verony, tvořily náplň jeho studia především lekce italštiny. Dále se věnoval stylistice, aritmetice, historii a po část pobytu zde i dialektice. Četl jednak z dříve čtených autorů, jednak nově Plinia ml. a Flavia Josepha, oproti dřívější době však již četl méně. Na rozdíl od předchozích studijních pobytů, kde lze vysledovat pravidelnou a soustavnou výuku i četbu, pro půlrok strávený ve Veroně toto neplatí a na příslušných záznamech je patrné, že Valdštejn si vybíral četbu podle aktuální nálady.

Od poloviny června 1601 pobýval až do dubna 1602 v Sieně, s výjimkou dvou měsíců strávených na cestě do Říma a Neapole a zpět. Během prvního pobytu se Valdštejn vrátil k rétorice („argumentum“) a hudbě, pokračoval ve studiu italštiny a začal se učit jezdeckví. V deníkových záznamech nalezneme rovněž poznámky o historii, aritmetice a četbě (především řeči). Náplní druhého pobytu v Sieně byly především italština, hudba, jezdeckví, tanec a částečně opět zápas. Po celou dobu studií v Itálii pravděpodobně převažovala soukromá výuka nad univerzitní. Platí to nejen pro druhý pobyt v Sieně, ale zejména pro období strávené ve Veroně, kde v raném novověku žádná univerzita ani akademie nefungovala.

Z Valdštejnových zápisů je patrné, že své studijní pobyty plně využil k sebevzdělávání a že o studium jevil neobyčejný zájem. Ostatně zajímal se i o samotné univerzity a jejich dějiny. Nejvíce je to zřejmé v záznamech o Cambridgi a Oxfordu, které obsahují rozsáhlá převyprávění pasáží ze spisu *Britannia* Williama Camdena. Především však lze pozorovat jeho čtenářské zájmy. U některých děl je možné usuzovat, že pro něj nebyla (jen) četbou povinnou, nýbrž zájmovou, k níž se vracel, a to i po návratu na Moravu. Nejčastěji to lze vysledovat u starověké historiografie (Plútarchos, Josephus Flavius) a dále zejména u Pliniových a Ciceronových dopisů. Kromě antických děl Valdštejn četl také soudobou literaturu, mj. i cestovní příručky, kromě nich však není

možné zjistit důvod jejich výběru k četbě. Vedle knih samotných jevil Valdštejn velký zájem také o knihovny, kde si se zaujetím prohlížel vzácnější exempláře, které byly návštěvníkům ukazovány. Pozoruhodný je rovněž jeho zájem o texty jiného druhu, a sice o nápisy, jichž si opsal velké množství.

Dále se Valdštejn velmi zajímal o hudbu a divadlo. Hrál na dnes již nezjistitelný hudební nástroj a obdivoval pozoruhodné exempláře nástrojů (nejčastěji varhany), pro návštěvy koncertů však deník poskytuje jen málo dokladů. Častěji navštěvoval divadlo, některá představení dokonce zhlédl přesto, že nerozuměl jazyku, v němž byla inscenována. Se zájmem si prohlížel rovněž divadelní budovy (novodobé i starověké, včetně jejich zřícenin), jakož i amfiteátry.

Tím se dostávám k Valdštejnovým pozorováním toho, co viděl na svých cestách. Značnou pozornost věnoval právě architektuře. Předmětem jeho zájmu bylo o široké spektrum budov, ať již se jednalo o stavby vojenské (hrady, zbrojnice, loděnice), civilní (paláce a jejich zahrady, mosty, špitály) i sakrální. Kromě kostelů se zajímal i o kláštery a do některých měl možnost také vstoupit. Na budovách oceňoval především měřitelnou stránku a také zajímavá architektonická řešení staveb. Nezdá se přitom, že by upřednostňoval středověké či novodobé stavby, pouze oceňoval starobylost antických památek, byť často si mohl prohlédnout již jen jejich zbytky. Prohlížel si i sklárny, mincovny a další řemeslné dílny a výroby, sledoval i proces řemeslné výroby a činil si o tom poznámky.

V budovách, sbírkách uměleckých děl a kuriozit i na veřejných prostranstvích mohl Valdštejn obdivovat mnoho obrazů, soch a dalších cenných předmětů. U výtvarných děl si poznamenával drahocenný materiál, z něhož byla zhotovena, případně jejich materiální hodnotu, oceňoval náročnost jejich zhotovení a věrnost zpodobení. Estetickou stránku však složitě nehodnotil, pouze poznamenával, že dílo je (velmi) krásné, cenné, zdobné nebo dovedně zhotovené. Pozornost věnoval rovněž drahocennému nábytku a další výbavě interiérů, dále náhrobkům a relikviím, globům a mechanickým strojkům a v neposlední řadě různým zajímavostem, ať již se jednalo o přírodniny, nebo lidské výtvoř. Ty pro něj byly zajímavé díky jejich vzácnosti nebo jedinečnosti.

Ve svém pozorování okolí se však Valdštejn neomezoval pouze na jednotlivé objekty. Města sledoval rovněž jako celek a právě takové celkové charakteristiky obvykle předcházejí popisům jednotlivých staveb nebo komplexů. Odhaduje velikost měst, což mu umožnila pozorování z vyvýšených míst. Zajímal se o ekonomickou, správní a vojenskou stránku měst, v menší míře o jejich dějiny a původ jejich názvu. V neposlední řadě si

zapisoval informace o místním obyvatelstvu, především z hlediska jeho konfesijní skladby. Velkou pozornost věnoval tomu, čeho bylo to které město nebo konkrétní místo, kde se nacházel, dějištěm. Navštívil několik bojišť, poměrně velké množství poznámek se týká míst spjatých s životy panovníků, světců a dalších významných osobností. Zvláště jej zajímala místa spjatá s biblickými nebo antickými dějinami. Rovněž byl svědkem nebo účastníkem městských slavností (např. dvakrát byl v Benátkách svědkem obřadu Zasnoubení s mořem), ale také poprav či závodů.

V neposlední řadě Valdštejn ve městech navštěvoval zahrady a parky, kde si však nejvíce všímal sochařské výzdoby, zahradní architektury a vodních prvků. O chovaná zvířata a pěstované rostliny, zdá se, mnoho zájmu nejevil. Mimo to ale sledoval polohu města a charakter okolní krajiny, a to z hlediska možností jejího využití, především zemědělského, i její krásy a malebnosti. Cíleně se do přírody vypravil např. v Interlaken, aby mohl v blízkém Grindelwaldu obdivovat alpské ledovce, a v Neapoli, kde podnikl již tehdy takřka povinný výlet do Flegrejských polí.

O přírodě pak psal především v souvislosti se strastmi cestování. Nepřízeň počasí, obtížná schůdnost terénu, ale vedle toho také špatný stav cest, to vše mohlo učinit cestování velmi nepohodlným nebo znemožnit pokračování v cestě a Valdštejn se s těmito problémy na svých cestách opakovaně setkával. Ocital se (byť nepříliš často) i v nebezpečných situacích, které hrozily obzvláště při plavbách a překonávání vodních toků. Do největšího ohrožení se dostal na řece Temži při přesedání do člunu, avšak vyváznu, stejně jako ve všech ostatních situacích, bez úhony.

O složení cestující skupiny Valdštejn zanechal jen velmi málo zpráv. Z dalších pramenů je doloženo, že od roku 1592 až do návratu z Itálie na Moravu byl jeho vychovatelem Adam Ropal z Ryfmburka, který zůstal ve Valdštejnových službách patrně i nadále. O předpokládaných služebnících nejsou v deníku spolehlivé zmínky a lze se jen domnívat, že jimi byly některé osoby zmíněné pouze křestními jmény. Rovněž o dalším vychovateli nejsou žádné zprávy s výjimkou nejasných zmínek o Paulu Virdungovi a o úrazu „preceptora panského“ v Itálii. Snad tedy byly tehdy kompetence a povinnosti rozděleny mezi oba muže. Část cesty s Valdštejnem absolvoval jeho vrstevník Veikhard z Auersperku. Deník dále dokládá již jen Valdštejnovy spoucestující po Anglii, bratry Friedricha a Christopa z Windischgrätzu, s nimiž se dobře znal ze studií ve Štrasburku a v Orléansu.

Více informací se zachovalo o kontaktech, které Valdštejn navázal za studií i po návratu na Moravu. Jeho deník i památník dokládají jména některých jeho spolužáků

a vrstevníků již pro Velké Meziříčí, kde se mu do štambuchu podepsal i rektor školy Jan Ursinus z Marlihausenu, a Jihlavu, kde byl jedním z jeho učitelů Matyáš Borbonius z Borbenheimu. Z doby ještě před rokem 1596 jsou doloženy jeho kontakty s některými jihlavskými měšťany a především s Karlem st. ze Žerotína, který Valdštejn podporoval na studiích, např. doporučujícími dopisy nebo zprostředkováním kontaktu s některými osobami, z nichž se jako velmi důležitý ukázal Pieter Cornelis van Brederode.

Pro následující roky je doloženo mnohem více osob, s nimiž se Valdštejn seznámil. Lze je rozdělit do několika skupin, jež kromě jeho vrstevníků tvoří univerzitní profesori, různí příslušníci místních, především vzdělanostních či církevních elit a někteří představitelé elit mocenských. Z vyučujících lze zmínit např. rektora břežského gymnázia Melchiora Tilesia a ze štrasburských profesorů alespoň Denise Godefroy, Melchiora Junia nebo Konrada Dasypodia, v jehož konviktu Valdštejn bydlel. Z dalších učenců měl možnost osobně poznat např. Jakoba Monaua, Laurentia Cirklera, Josepha Justa Scaligera nebo zmíněného Brederoda, který mu pomohl po příjezdu do Paříže. Ve Švýcarsku se potom setkal s Théodorem de Bèze, Johannem Jacobem Grynaem a Amandem Polanem a v Itálii s Christopherem Claviem nebo Robertem Bellarminem. Pronášel řeči k lehnicko-břežskému knížeti Jáchymu Fridrichovi, v Paříži složil poklonu Jindřichovi IV. a v Greenwichi byl přijat na audienci u Alžběty I., s dalšími suverény se setkal ve Štrasburku. Mimo zmíněné příležitosti se ale Valdštejn prakticky nepohyboval na dvorech a zřejmě nepoznal tolik šlechticů (nepočítáme-li nyní jeho urozené spolužáky) jako jiní kavalíři na svých cestách. Z nečetných výjimek lze uvést hraběte Arnošta Kazimíra Nasavsko-Dietzského a Mořice Oranžského, jež poznal na své cestě Nizozemím v září 1599; ve Florencii obědval a večeřel s Kristiánem I. z Anhaltu.

Výběr z osobností, s nimiž se Valdštejn seznámil, ilustruje, že se stýkal s osobami různých vyznání. Sám byl od mala veden k luterské víře, a to patrně filipistického směru, kteréhožto vyznání bylo jeho příbuzenstvo. To také ovlivnilo výběr míst jeho studií, především Břeh a Štrasburk. Od jedenácti let se Valdštejn účastnil náboženských obřadů, v rámci náboženské výuky četl Bibli a katechismy a studoval augšpurskou a chalcedonskou konfesi, později navštěvoval přednášky z teologie a o nedělích poslouchal výklady evangelia.

Na své kavalířské cestě se však Valdštejn dostával do kontaktu i s konfesijně odlišným prostředím. Zavítal na mnohá místa spjatá s pronásledováním nekatolíků a navštívil vězení Jeronýma Pražského a Jana Husa a místo Husova upálení. Poměrně velké množství kontaktů navázal s hugenoty a kalvinisty včetně významných představitelů

těchto konfesí, rovněž chodil na francouzské mše. Zároveň měl ale zájem o klášterní budovy, ostatky světců a v katolické Itálii navštívil poutní místo Svatou chýši u Loreta a za druhého pobytu v Sieně chodil o adventu a v době kolem Velikonoc (převážně o nedělích) do kostela. Zdá se tedy, že Valdštejnův postoj nejen k dalším nekatolickým vyznáním, ale snad ani ke katolictví nebyl zcela negativní, přinejmenším ve srovnání s dalšími příslušníky jeho generace, kteří se ze studií vraceli dosti nesmiřitelně konfesně vyhraněni.

Zároveň však deníkové zápisy dokládají velkou intenzitu Valdštejnovy víry, k níž mohlo přispět i samotné cestování a rizika a nebezpečí s ním spojená. Po překonání delšího či náročnějšího úseku cesty si poznamenával poděkování k Bohu, své modlitby k němu si psal při příležitosti svých narozenin a přelomů let. Několik modliteb celý deník rovněž uvozuje. Po návratu z cest si od počátku roku 1603 každý den přečetl ráno i večer po dvou kapitolách z Bible.

Pro druhou polovinu Valdštejnova života se dochovaly spíše kusé zprávy. Deníkové záznamy dokládají jeho navazování kontaktů s příslušníky české a moravské šlechty, kde byl v nejintenzivnějším kontaktu se svými vzdálenými příbuznými Adamem st. a Adamem ml. z Valdštejna a znovu s Karlem st. ze Žerotína. Ten mu byl ku pomoci při vyjednávání předání zděděných statků od poručníků, k němuž došlo v říjnu 1602, a všichni tři při výběru partnerky a námluvách Magdalény z Thurnu, k níž hluboce citově vzplanul a s níž se oženil 30. května 1604. Z tohoto ani z druhého manželství s Kateřinou Křineckou z Ronova však nevzešlo žádné potomstvo, které se dožilo dospělého věku (alespoň o tom nejsou žádné zprávy).

O tom, jak Valdštejn spravoval své panství, se nedochovalo mnoho zpráv, avšak některé z jemu adresovaných dopisů jihlavské městské rady dokládají, že si od Jihlavských půjčoval peníze; v literatuře již bylo upozorněno na skutečnost, že v letech 1616–1618 si půjčoval od Moravských Budějovic. Po dlouhou dobu nezastával Valdštejn žádný úřad, až roku 1619 se stal moravským direktorem a komorníkem Fridricha Falckého. Po porážce povstání byl zatčen a uvržen do vězení na Špilberku, kde jako jediný z odsouzených účastníků povstání na Moravě zemřel.

• • •

Rozbor Valdštejnova deníku ukázal mnohé možnosti i některé limity využití tohoto textu. Ty jsou dány mnoha faktory. Prvním z nich je doba vzniku, tedy přelom 16. a 17. století. V této době a ještě dlouho poté deník zpravidla nebyl (alespoň ne v první řadě) určen pro zaznamenání niterných pocitů a Valdštejnovy záznamy z konce roku 1603,

dokumentující jeho city k budoucí manželce Magdaléně z Thurnu, jsou v tomto ohledu spíše výjimkou. Kromě nich se Valdštejn se svými vnitřními pocity stránek deníku takřka nesvěřoval, maximálně psal o pocitech „tělesných“ v souvislosti s nemocemi, únavou či nepohodlím na cestách. Ostatně aristokratická výchova vedla mladé šlechtice spíše k sebeovládání a skrývání toho, co uvnitř prožívali, než aby to dávali najevo. Rovněž se téměř vůbec nezmiňoval o osobách ve svém nejbližším okolí, s nimiž se každodenně setkával, ať již se jednalo o jeho spolubydlící, vychovatele nebo služebníky. Kontakty s lidmi zaznamenával nejspíše pouze tehdy, jednalo-li se o příležitostná či z jiných důvodů výjimečná setkání. I ta však nepochybně podroboval výběru. Rovněž o místním obyvatelstvu se zmiňoval poměrně málo. Z opakovaných jevů naopak pečlivě zaznamenával studijní program a četbu.

Tím se dostávám k dalšímu momentu, který spoluutvářel ráz celého deníku a měl vliv na výběr faktů, událostí a jevů, jež v něm Valdštejn zachytil, a tím byly společenské a osobnostní charakteristiky jeho pisatele. Jednou z nich byla právě jeho příslušnost k aristokratické vrstvě, která do značné míry předurčila to, na co se při pozorování a vnímání svého okolí soustředil. Z této skutečnosti pramení jeho velký zájem o šlechtická sídla a zbrojnice. Druhým v této souvislosti podstatným Valdštejnovým rysem byl jeho věk. Svůj deník si vedl přibližně od čtrnácti a půl do jedenadvaceti a půl let, tedy ve věku, kdy se utváří, resp. dotváří osobnost. Tuto proměnu lze do jisté míry sledovat i na stránkách Valdštejnova deníku, jak jsem naznačil v souvislosti s popisy měst v severní Itálii nebo s jeho náboženským přesvědčením. Od jeho věku se pochopitelně odvíjel charakter jeho povinností, zážitků a celkové náplně těchto sedmi let – vzdělávání, cestování, převzetí zděděného majetku, hledání partnerky – a v konečném důsledku také obsah deníkových zápisů.

Právě Valdštejnovy znalosti měly podstatný vliv na podobu záznamů. Nejedná se jen o jeho vzdělání, o němž svědčí již použití latiny pro psaní deníku a záznamy dokládající jeho píli při studiu a zájem o sebevzdělávání. Jde však také o jeho vědomosti o zemích, jimiž cestoval. Ty čerpal jednak z dobové literatury, jednak od místních průvodců a dalších osob. Z obou těchto zdrojů získával informace, jež zaznamenával v „cestovních pasážích“ svého deníku. Rovněž Valdštejnovy osobní zájmy ovlivnily výběr objektů, jimž věnoval pozornost, i informací, jež si zapsal do deníku. Mezi nimi lze pozorovat především zaměření na literaturu a hudbu, ale také neobvyklý zájem o univerzity, který souvisí i s jeho zájmem o studium samotné.

Při psaní svých záznamů byl Valdštejn rovněž limitován tím, co dovedl postihnout slovy. Bylo by proto nespravedlivé soudit, že pokud něco v deníku zachyceno není, je tomu tak proto, že to Valdštejna nezajímalo. Zejména je to patrné na jeho popisech architektonických památek i dalších budov a výtvarných děl, resp. v jeho soudech o pozorovaných objektech. Valdštejn jim věnoval velkou pozornost a často velmi detailní a obšírné popisy. Při hodnocení se však omezoval na zachycení prostého dojmu, jak se mu to které dílo líbilo a zda mu připadalo krásné, zdobené apod. Ocenit dovedl zejména měřitelné vlastnosti, nejčastěji ohromující rozměry nebo peněžitou hodnotu, případně věrnost zpodobení osob. Pojmový aparát pro posouzení uměleckých kvalit mu však scházel.

• • •

Valdštejn byl tedy na jednu stranu synem své doby a své společenské vrstvy, na druhou stranu měla jeho osobnost četné individuální rysy, které ji činí svébytnou a i dnes pozoruhodnou. Pro závěrečnou odpověď na otázku, kým tedy byl Zdeněk Brtnický z Valdštejna, lze vyjít ze tří částí jeho jména:

Byl *Valdštejnem*. Měl pevné místo ve strukturách moravské aristokracie, jejímž příslušníkem byl. Již během studií mu byla ku prospěchu známost s Karlem st. ze Žerotína, po návratu ze studií navazoval kontakty s dalšími šlechtici, účastnil se zasedání zemského soudu. Více se však do dění mimo zděděné panství, jak se zdá, nezapojoval a dlouho neměl žádný kariérní úspěch v zemských úřadech ani v jiné dráze, která se předbělohorským aristokratům naskývala.

Byl *Brtnickým*. Vinou předčasné smrti většiny svých předků do poloviny 90. let se stal jediným žijícím mužským příslušníkem této větve rodu Valdštejnů. Po návratu ze studií převzal rozsáhlý majetek, který ale nerozšířil, nepodnikal ani stavební aktivity. Naopak se zdá, že se potýkal s finančními problémy. A právě Brtnice byla, zdá se, místem, kde pobýval nejčastěji.

A byl *Zdeňkem*. O této „soukromé“ rovině jeho osobnosti zachovaly prameny nejvíce zpráv. Jeho vzdělání, především co se jazykové vybavenosti týče, lze popsat za kvalitní a mnohostranné. Kavalírská cesta mu rovněž přinášela naplnění jeho intelektuálních a uměleckých zájmů a zároveň nepochybně další impulsy. Rovněž jeho postoj k odlišným konfesím byl zřejmě liberálnější, než začalo být na přelomu 16. a 17. století běžné. V neposlední řadě je zvláštní, že na rozdíl od jiných aristokratů nemáme doloženy žádné snahy o udržování kontaktů navázaných na cestách.

Valdštejnovy životní ambice neznáme. Není zřejmé, zda usiloval o kariéru po vzoru svého strýce Hynka, jehož si vážil a který zastával několik významných úřadů, jen na rozdíl od něj nebyl dlouhou dobu úspěšný. Skutečností je, že na přelomu 16. a 17. století již bylo pro nekatolickou šlechtu problematičtější získat úřad. Je ale také možné, že Valdštejn dlouho o žádnou z tehdy myslitelných kariérních drah nejevil zájem a dával přednost životu v soukromí zděděných statků, podobně jako je to doloženo v případě o generaci mladšího Adama Pavla Slavatu z Chlumu a Košumberka (1603–1657). Nedostatek pramenů však nedovoluje tuto otázku zodpovědět. Avšak již skutečnost, že Valdštejn do konce života nekonvertoval, dokládá, že víra pro něj byla důležitější než kariéra či osobní prospěch.³⁶³⁷ V každém případě Valdštejna proces vzdělávání, který absolvoval, připravil na životní realitu, která jej čekala po návratu na Moravu, pouze částečně.

Ačkoli předkládaná práce podala pohled na osobu Zdeňka Brtnického z Valdštejna z řady hledisek a edičně zpřístupnila část jeho deníku, zůstávají některá *desiderata* pro další bádání. Především se jedná o komentovanou edici celého deníku, jejíž příprava překračuje téma této práce. Součástí takové edice by navíc měl nutně být také překlad textu deníku do češtiny. V důsledku velkého rozsahu deníku však nebylo v mých možnostech deník v úplnosti přeložit a vydat v rámci disertační práce. Rovněž druhá polovina Valdštejnova života zůstává do značné míry neprobádaná, jelikož pramenů, které by její zkoumání umožnily, není známo mnoho a výpovědní hodnota části z nich je omezená. Nelze však vyloučit objev dalších pramenů, které by mohly tato dvě desetiletí jeho života lépe osvětlit.

---

³⁶³⁷ O konverzích českých a moravských šlechticů viz zejm. Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, č. 3, s. 476–540.

Seznam zkratek

Jazykové zkratky

aj. = a jiné	okr. = okres
atd. = a tak dále	pol. = polovina
bl. = blahoslavený, blahoslavená	př. n. l. = před naším letopočtem
č. = číslo	přel. = přeložil
čes. = český	r. = roku
f. = folium	resp. = respektive
fr. = francouzsky	roz. = rozená
gr. = groš	s. = strana
inv. č. = inventární číslo	s. a . = sine anno
it. = italsky	s. v. = sub voce
kap. = kapitola	srov. = srovnej
kart. = karton	st. = starší
l. = léta	sv. = svatý, svatá
lat. = latinsky	tj. = to je
m n. m. = metry nad mořem	tzn. = to znamená
mj. = mimo jiné	tzv. = tak zvaný
ml. = mladší	zejm. = zejména
např. = na příklad	zl. = zlatý
něm. = německy	

Zkrácené citace pramenů, literatury a internetových zdrojů

Diarium = Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 666.

Itinerarium = Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 613.

Stammbuch = Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. series nova 2607.

ADB = *Allgemeine Deutsche Biographie*, I–LVI, Leipzig 1875–1912.

Jöcher = Christian Gottlieb JÖCHER, *Allgemeines Gelehrtenlexicon*, I–IV, Leipzig 1750–1751.

NDB = *Neue deutsche Biographie*, I–XXV, Berlin 1953–2013.

British Biographical Archive = World Biographical Information system on-line:

<http://han.nkp.cz/han/WorldBibliographicalIndexOnline/db.saur.de/WBIS/basicTextDocument.jsf> (přístup: 1. 9. 2016).

Knihopis = Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, <http://www.knihopis.cz/> (přístup: 1. 9. 2016).

VD 16 = Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts, <http://www.vd16.de> (přístup: 1. 9. 2016).

VD 17 = Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts, <http://www.vd17.de> (přístup: 1. 9. 2016).

Zkratky archivních fondů

RA Žerotínů Bludov = Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů Bludov

RAV = Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Valdštejnů

Zkratky institucí

AV ČR = Akademie věd České republiky

KČSN = Královská česká společnost nauk

MZA = Moravský zemský archiv v Brně

SOA = Státní oblastní archiv

SOkA = Státní okresní archiv

UK = Univerzita Karlova

Seznam pramenů

Archivní a rukopisné prameny

Národní archiv v Praze

- Sb. ruk. B, inv. č. 20, původní signatura B 21.

Státní oblastní archiv Praha

- Rodinný archiv Valdštejnů, inv. č. 2504, sign. VIII-S.
- Rodinný archiv Valdštejnů, inv. č. 2515, sign. VIII-E2.
- Rodinný archiv Valdštejnů, kn. 11, inv. č. 2631, sign. XI-P.
- Rodinný archiv Valdštejnů, kart. 330, inv. č. 6081.
- Velkostatek Křivoklát (Starý archiv), inv. č. 390, sign. sg. D 100.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR

- fond KČSN, inv. č. 587.

Ústav dějin UK a archiv UK

- B 18, fol. 426r-v.

Moravský zemský archiv v Brně

- F 16 (Velkostatek Brtnice), inv. č. 1.
- F 16 Velkostatek Brtnice, inv. č. 89, 90.
- G 169 Rodinný archiv Collaltů Brtnice, Collalto I, inv. č. 2556.
- G 169 Rodinný archiv Collaltů Brtnice, kart. 20, inv. č. 546.
- G 169, Rodinný archiv Collaltů Brtnice, kart. 52, inv. č. 1148, f. 1.
- G 169 Rodinný archiv Collaltů Brtnice, kart. 23, inv. č. 659.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Jihlava

- Archiv města Jihlava do r. 1848, Kopiář český (1596–1603), inv. č. 341.
- Archiv města Jihlava do r. 1848, Kopiář český (1611–1615), inv. č. 342.
- Zlomky starých registratur, I 3 1606 (13. listopadu), II A 14 1606 (22. června).
- Archiv města Brtnice, inv. č. 8.
- Cechy Brtnice, inv. č. 1–3.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

- Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 395, sign. IV-2869.

Österreichisches Staatsarchiv

- Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchive, Harrach, Familie in specie 778.11.

Knihovny

- Vědecká knihovna Olomouc, sign. M II 340.
- Roudnická knihovna, sign. VI. Fg. 45
- Roudnická knihovna, sign. VII. Af. 10
- Kungliga Biblioteket Stockholm-Handschriftenabt, sign. U 377.
- Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 666.
- Bibliotheca apostolica Vaticana, Bibliotheca Reginae Latina, n. 613.
- Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. series nova 2607.

Moderní edice a překlady

- Arnold IPOLYI (ed.), *Alsó Sztregovai és Rimai. Rimay János államiratai és levelezése*, Budapest 1887.
- Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (vyd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.
- Alena BOČKOVÁ (vyd.), *Historia S. Joannis Nepomuceni. Zpráva historická o životě sv. Jana Nepomuckého aneb Podoby barokního překladu*, Praha 2015.
- Vincenc BRANDL (vyd.), *Spisy Karla st. ze Žerotína, II, Listové psaní jazykem českým, I–III*, Brno 1870–1872.
- Marcus Tullius CICERO, *Listy přátelům, I*, přel. Václav Marek, Praha 2001.
- Marcus Tullius CICERO, *O povinnostech. Rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*, přel. Jaroslav Ludvíkovský, Praha 1970.
- Cornelia M. RIDDERRIKHOFF – Hilde de RIDDER-SYMOENS (éd.), *Les Livres des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1444–1602, IV, Quatrième Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1587–1602. Texte des rapports des procureurs*, Leiden – Boston 2015.

- Beda DUDIČ, *Iter Romanum*, I. Theil, Wien 1855.
- Beda DUDÍK, *J. P. Ceroni's Handschriften-Sammlung*, Brünn 1850.
- Miroslava DURAJOVÁ – Rostislav SMÍŠEK (Hrsg.), *Hieronymus der Ältere Schlik. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580–1582*, České Budějovice 2008.
- František DVORSKÝ (vyd.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích*, XXVII, *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*, Praha 1904.
- František DVORSKÝ (vyd.), *Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby*, Praha 1882.
- Max DVOŘÁK (vyd.), *Dva denníky dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896.
- Marcus FABIUS QUINTILIANUS, *Základy rétoriky* (= Živá díla minulosti 101), přel. Václav Bahník, Praha 1985.
- Frederick FORSYTH, *Den pro šakala*, přel. Mirek Čejka, Praha 1975.
- G. W. GROOS (vyd.), *The Diary of Baron Waldstein. A Traveller in Elizabethan England*, London 1981.
- Antonín GRUND (vyd.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940.
- Martin HEMELÍK (vyd.), *František Marek (Studie, texty, básně)* (= Iglavia docta V), Jihlava 2013.
- HÉRODOTOS, *Dějiny*, přel. Jaroslav Šonka, Praha 2004.
- Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ – Milena HAJNÁ – Alexandra TESAŘÍKOVÁ a kol. (vyd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje, II, Cestovní deník Heřmana Jakuba Černína z let 1678–1682*, Praha 2014.
- Josef HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.
- František HRUBÝ (éd.), *Etudiants tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du 16e et au début du 17e siècle*, Brno 1970.
- František HRUBÝ (vyd.), *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636 I., 1620–1624*, Brno 1934.
- Flavius IOSEPHUS, *Židovská válka*, I, přel. Jaroslav Havelka – Jaroslav Šonka, Praha³2004.
- Jiří JUST (vyd.), „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil.*“ *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618* (= Archiv Matouše Konečného, I. 1.), Praha 2011.

- Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (vyd.), *Deník Rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.
- Jiří KUBEŠ (vyd.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004.
- Roger KUIN (vyd.), *The Correspondence of Sir Philipp Sidney*, I, Oxford 2012.
- Titus LIVIUS, *Dějiny*, I (= Antická knihovna 11), přel. Pavel Kucharský – Čestmír Vránek, Praha 1971.
- Titus LIVIUS, *Dějiny*, II–III (= Antická knihovna 17), přel. Pavel Kucharský, Praha 1972.
- Pavel MAREK, *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna* (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek 1), České Budějovice 2005.
- Dana MARTÍNKOVÁ (vyd.), *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, Praha 1975.
- Dana MARTÍNKOVÁ (ed.), *Simon Proxenus a Sudetis. Commentarii de itinere Francogallico*, Budapest 1979.
- Geoffrey z MONMOUTHU, *Dějiny britských králů*, přel. Jana Fuksová, Praha 2010.
- Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTNZ – Alena ŠIMEČKOVÁ (vyd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.
- PLINIUS Mladší, *Dopisy* (= Antická knihovna 58), přel. Ladislav Vidman, Praha 1988.
- Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (vyd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.
- Noemi REJCHRTOVÁ (vyd.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982.
- Jean-François REYNAUD – François RICHARD (éd.), *L'abbaye d'Ainay. Des origines au XIIe siècle*, Lyon 2008.
- Miloslav ROHLÍK (vyd.), *Moravské zemské desky*, III, 1567–1641. Kraj Brněnský, Praha 1957.
- Markéta RŮČKOVÁ (vyd.), „*Poslušenství synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče.*“ *Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618* (= Archiv Matouše Konečného, II), Praha 2014 (ediční část připravena ve spolupráci s Jiřím Augustinem Čepelákem).
- Iacopo SANNAZARO, *Epigrammi*, Roma 2005.

- Gaius SUETONIUS TRANQUILLUS, *Životopisy dvanácti císařů spolu se zlomky jeho spisu o význačných literátech* (= Antická knihovna 24), přel. Bohumil Ryba – Jana Nechutová, Praha 1974.
- Cornelius TACITUS, *Z dějin císařského Říma. Dějiny, Život Iulia Agricoly, Grmánie, Rozprava o řečnících* (= Antická knihovna 31), přel. Antonín Minařík – Antonín Hartmann – Václav Bahník, Praha 1976.
- Publius VERGILIUS MARO, *Aeneis*, přel. Rudolf Mertlík na základě překladu Otmaro Vaňorného, Praha 2011.
- Marcus VITRUVIUS POLLIO, *Deset knih o architektuře*, přel. Alois Otloupalík, Praha³2001.
- Fritz WEIGLE (Hrsg.), *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena (1573–1738)*, I–II, Tübingen 1962.

Staré tisky

- Leonardus ALBERTUS, *De divi Dominici Calaguritani obitu et sepultura*, Bononiae 1535.
- Leonardus ALBERTUS, *De viris illustribus Ordinis praedicatorum libri sex in unum congesti*, Bononiae 1517.
- Leandro ALBERTI, *Descrittione di tutta Italia*, Bologna 1550.
- Caesar BARONIUS, *Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, I–XII, Roma 1588–1607.
- [Matthias Borbonius], *Caesares Monarchiae Romanae, Orbis Dominae, Lati[i], Byzanti[i], Graeci [...] iuxta fidem historicam conscripti*, Lipsiae 1595.
- Guilhelmus CAMDENUS, *Britannia, sive florentissimorum regnorum, Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adiacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio*, Londini 1586.
- Guilhelmus CAMDENUS, *Britannia, sive florentissimorum regnorum, Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adiacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio*, Londini 1594.
- [William CAMDEN], *Reges, Reginae, Nobiles et alii, in Ecclesia Collegiata B. Petri Westmonasterii sepulti*, Londini 1600.
- Baldassare CASTIGLIONE, *Il Cortegiano*, Venezia 1528.

- [Christophorus CELLARIUS] (ed.), *Conciones civiles sive orationes ex optimis quibuscunque historicis Latinis excerptae*, Lipsiae 1699.
- Benedictus CERUTUS – Andreas CHIOCCUS, *Musaeum Franc. Calceolari iun. Veronensis*, Veronae 1622.
- Christophorus COLERUS, *Virtutibus et gloriae crescenti [...] Zdenconis a Walsdtein [...]*, Argentorati 1599.
- Matthaëus COLLINUS a Choterina, *Elementarius Libellus in lingua Latina et Boiémica pro nouellis Scholasticis. Knjžka začátkuw w Jazyku Latinském a Českém pro nowé Ziáčky*, in *Antiqua urbe Pragensi* 1550.
- Matthaëus COLLINUS a Choterina, *Elementarius libellus in lingua Latina et Boiémica pro nouellis Scholasticis. Knjžka začátkuw w Jazyku Latinském a Českém pro nowé Ziáčky*, in *antiqua urbe Pragensi* 1557.
- Matthaëus COLLINUS a Choterina, *Libellus elementarius in lingua Latina, Boiémica et Germanica, pro nouellis Scholasticis. Knjžka Začátkůw w Jazyku Latinském, Českém a Německém pro nowé Ziáčky. Ein grunt Buchlein in Lateinischer, Behmischer und Teuscher sprach fur die neuen Schulerlein*, Pragae 1569.
- *Conciones et orationes ex historicis Latinis excerptae*, Lugduni Batavorum 1649.
- [Thomas CORYAT], *Coryats's Crudities [...]*, I–III, London 1776.
- John DART, *The History and Antiquities of the Cathedral Church of Canterbury, and the Once-Adjoining Monastery [...]*, London 1726.
- [Joachimus GESENIUS] (ed.), *Conciones civiles seu orationes ex historicis Latinis [...]* excerptae, Lipsiae 1674.
- William HAMILTON, *Remarks upon the Nature of the Soil of Naples, and its Neighbourhood*, *Philospphical Transactions, Giving Some Account of the Present Undertaking, Studies, and Labours, of the Ingenious, in Many Considerable Parts of the World* 61, 1771, č. 1, s. 1–43.
- Edward HASTED, *The History and Topographical Survey of the County of Kent [...]*, IV, Canterbury 1799.
- Abraham HOSSMANN, *Utilis Nocturnorum somniorum consideratio. Das ist: Christlicher, hochnötiger und nützlicher Bericht von den nächtlichen Träumen der Menschen, so einem bey der Nacht fürzukommen pflegen [...]*, Leipzig 1613.
- Iustus LIPSIUS, *De Constantia libri duo, qui alloquium praecipue continent in Publicis malis*, Antverpiae 1584.

- Philippus MELAN[THON], *Examen eorum, qui audiuntur ante ritum publicae ordinationis, qua commendatur eis ministerium Evangelii*, Witebergae 1554.
- [Philippus MELANTHON], *Examen theologicum*, Neustadii 1587.
- [Iustus LIPSIUS], *Epistolarum selectarum chlias [...]*, Genevae 1616.
- *Orationum, quae Argentinensi in academia exercitii gratia scriptae et recitatae ab illustr[ibus] generos[is] nobil[ibus] et aliis, III, Orationes ad Genus causae Iudiciale pertinentes complectens*, Argentorati 1611.
- [Fabius PAULINUS], *De Pace oratio*, [Venetiis] 1599.
- Guy Du Faur de PIBRAC, *Cinquante quatrains, contenant préceptes et enseignements utiles pour la vie de l'homme, composés à l'imitation de Phocylide, Epicharmus et autres poètes grecs*, Paris 1574.
- [Vidus Faber PIBRACIUS], *Tetrasticha Graecis et Latinis versibus expressa*, Lutetiae 1584.
- *Poematum Nathanis Chytraei praeter sacra omnium libri septendecim*, Rostochii 1579.
- [Stephanus Winandus PIGHIUS], *Hercules Prodicus seu Principis juventutis vita et peregrinatio*, Antverpiae 1587.
- [PLUTARQUE], *Les Vies des hommes illustres Grecs et Romains*, trad. Jacques Amyot, Paris 1559.
- [Desiderius Erasmus ROTERODAMUS], *De duplici copia rerum ac verborum commentarii duo*, Argentorati 1513.
- Petrus SABATIER, *Bibliorum sacrorum latinae evresiones antiquae seu Vetus Italica et caeterae quacunque [...]*, II, Remis 1743.
- Franciscus SCHOTTUS, *Itinerari[i] Italiae rerumque Romanarum libri tres*, Antverpiae 1600.
- Peter SICKIUS, *Illustris scholae Bregensis Constitutiones in duas partes digestae, quarum prior doctrinae posterior disciplinae rationem complectitur. Cum Indice rerum, quae in utraque parte continentur*, Vratislaviae 1581.
- *Sito, e antichita della citta di Pozzuolo, e del suo amenissimo distretto*, Napoli 1591.
- [Henricus STEPHANUS (ed.)], *Conciones sive orationes ex Graecis Latinisque historicis excerptae [...]*, [Lutetiae Parisiorum] 1570.
- Giovanni Francesco STRAPAROLA, *Le piacevoli notti*, Venezia 1550.
- Audomarus TALAEUS, *Institutiones oratoriae*, Lutetiae 1544.

- *Valedictio, qua [...] Ioachimum Fridericum, ducem Silesiae Lignicensem et Bregensem, praepositum Magdeburgensem salutavit [...] Zdenko Brtnicensis Waldsteinius [...], Lignicii 1596.*
- Francesco de VIERI, *Discorsi delle mavigliose opere di Pratolino, e d'amore*, Firenze 1587.
- Paulus VIRDUNGUS, *Discursus medicus de ventis in microcosmo seu spiritu flatulento et affectuum hinc in humano corpore nascentium diagnōs[ei] ac therapeia*, Basileae 1608.
- [Zdenko Brtnicensis, baro a WALDSTEIN – Andreas Ungnad, baro in SONNEGG], *De Iaurino, castro Ungariae munitissimo [...] feliciter fortiterque recuperato [...] carmen et oratio [...], Argentorati 1598.*

Seznam literatury

- Johann Christoph ADELUNG – Heinrich Wilhelm ROTERMUND, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten–Lexico [...]*, I–VI, Leipzig – Bremen 1784–1819.
- Paul ACHARD, *Guide du voyageur, ou Dictionnaire historique des rues et des places publiques de la ville d'Avignon*, Avignon 1857.
- *Allgemeine Deutsche Biographie*, I–LVI, Leipzig 1875–1912.
- Ysabel de ANDIA, *Homo vivens, incorruptibilité et divinisation de l'homme selon Irénée de Lyon*, Paris 1986.
- Alessandro ARCANGELI – Vivian NUTTON (a cura di), *Girolamo Mercuriale. Medicina e cultura nell'Europa del Cinquecento. Atti del convegno „Girolamo Mercuriale e lo spazio scientifico e culturale del Cinquecento“ (Forlì, 8-11 novembre 2006)*, Firenze 2008.
- Jan Nepomuk ASSMANN, *Památník Georga Schallera v Knihovně Muzea hlavního města Prahy*, *Historica Pragensia* 1, 2003, s. 273–280.
- Juan Bautista AVALLE-ARCE, *Amadís de Gaula. El primitivo y el de Montalvo*, México 1990.
- Tomasso ASTARITA, *Mezi vodou slanou a svěcenou. Dějiny jižní Itálie*, Praha 2005.
- Rainer BABEL – Werner PARAVICINI (Hrsg.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und Europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert. Akten der internationalen Kolloquien in der Villa Vigoni 1999 und im Deutschen Historischen Institut Paris 2000* (= Beihefte der Francia, 60), Ostfildern 2005.
- Hans Ulrich BÄCHTOLD – Rainer HENRICH – Kurt Jakob RÜETSCHI, *Vom Beten, vom Verketzern, vom Predigen. Beiträge zum Zeitalter Heinrich Bullingers und Rudolf Gwalthers. Prof. Dr. Alfred Schindler zum 65. Geburtstag*, Zug 1999.
- Richard W. BARBER, *Prince of Wales and Aquitaine. A biography of the Black Prince*, London 1978.
- Richard W. BARBER (ed.), *The life and campaigns of the Black Prince. From contemporary letters, diaries and chronicles, including Chandos Herald's 'Life of the Black Prince'*, London 1979.
- John Leeds BARROLL, *Anna of Denmark, Queen of England. A Cultural Biography*, Philadelphia 2001.

- Beatrix BASTL, *Macht der Emotionen? Refugien der Intimität, Die Erhaltung des Namens und die Ordnung der aristokratischen Familie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku (= Opera historica 7)*, České Budějovice 1999, s. 502–512.
- Beatrix BASTL, *Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v ranom novoveku*, in: Tünde Lengyelová (vyd.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 164–175.
- Ernest Stuart BATES, *Touring in 1600. A study in the development of travel as a means of education*, London ²1987.
- Hermann BAUSINGER – Klaus BEYRER – Gottfried KORFF (Hrsg.), *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München 1991.
- Michel-Edouard BELLET, *Orange antique. Monuments et musee*, Paris 1991.
- Vanora BENNETT, *Figures in Silk*, [Bath] 2008.
- Jacob BERNAYS, *Joseph Justus Scaliger*, Berlin 1855.
- Martin BIDDLE, *The Gardens of Nonsuch. Sources and Dating*, *Garden History* 27, 1999, č. 1, s. 145–183.
- Martin BIDDLE, *Nonsuch Palace. The Material Culture of a Noble Restoration Household*, Oxford 2005.
- Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882.
- Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001.
- Yves-Marie BLANCHARD, *Aux sources du Canon, le témoignage d'Irénée*, Paris 1993.
- Fritz BLANKE, *Heinrich Bullinger. Vater der reformierten Kirche*, Zürich 1990.
- Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006.
- Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Martin HOLÝ, *Jak důkladně znali gymnazisté Bibli? K užívání biblických textů ve školní výuce v českých zemích v 16. až 18. století*, *Historie – Otázky – Problémy* 5, 2013, č. 2, s. 63–72.
- Hana BOČKOVÁ, *K tzv. památníkové literatuře doby renesance a pernštejnským nápisům*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná bohemistická V. Bohemica litteraria* 2, 1999, s. 27–33.
- Hana BOČKOVÁ, *Prefát jako Harantův předchůdce*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 1, s. 117–125.

- Reinhard BODENMANN, *Wolfgang Musculus (1497–1563). Destin d'un autodidacte lorrain au siècle des Réformes. Étude basée sur la biographie établie par son fils, la correspondance personnelle et de nombreux autres documents d'époque* (= Travaux d'Humanisme et Renaissance 343), Genève 2000.
- Michael BOROVIČKA, *Cestovatelství*, Praha 2010.
- Karl BOSL, *Böhmen als Paradenfeld ständischer Repräsentation vom 14. zum 17. Jahrhundert*, in: Karl Bosl (Hrsg.), *Böhmen und seine Nachbarn. Gesellschaft, Politik und Kultur in Mitteleuropa*, München – Wien 1976, s. 188–200.
- Jan BOUČEK, *Pavel Michna z Vacínova*. (Diplomová práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK), Praha 2011.
- Karl-Heinz BRAUN – Mathias HERWEG – Hans W. HUBERT – Joachim SCHNEIDER – Thomas ZOTZ (Hrsg.), *Das Konstanzer Konzil. 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters*, [Darmstadt] 2013.
- Edward Wedlake BRAYLEY, *The beauties of England and Wales [...]*, VIII, London 1808.
- Rudolf BRÁZDIL – Oldřich KOTYZA, *History of Weather and Climate in the Czech Lands III. Daily Weather Records in the Czech Lands in the Sixteenth Century II*, Brno 1999.
- Alain BRETON, *La chapelle du Bienheureux Pierre de Luxembourg aux Célestins*, *Annuaire de la Société des Amis du Palais des Papes* 65–66, 1989, s. 55–74.
- Giovanni BRIZZI, *Metus Punicus. Studi e ricerche su Annibale e Roma*, Imola 2011.
- Giovanni BRIZZI, *Scipione e Annibale, la guerra per salvare Roma*, Bari – Roma 2007.
- Hans Henrik BRUMMER, *The Statue Court in the Vatican Belvedere*, Stockholm 1970.
- Václav BURIAN, *Patera moravského historiografa Bedy Dudíka. Ke 100. výročí úmrtí 1890–1990*, *Vlastivědný věstník moravský* 42, 1990, 42, č. 1, s. 25–42.
- Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Jinočany 2007.
- Martin BURKHARDT – Werner DOBRAS – Wolfgang ZIMMERMANN, *Geschichte der Stadt Konstanz, III, Konstanz in der frühen Neuzeit. Reformation – Verlust der Reichsfreiheit – Österreichische Zeit*, Konstanz 1991.
- Fritz BÜSSER, *Heinrich Bullinger. Leben, Werk und Wirkung*, I–II, Zürich 2004–2005.

- Václav BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526–1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr 1526–1740* (= Opera historica 10), České Budějovice 2003, s. 5–32.
- Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.
- Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002.
- Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (vyd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr 1526–1740* (= Opera historica 10), České Budějovice 2003.
- Emidio CAMPI (Hrsg.), *Heinrich Bullinger und seine Zeit. Eine Vorlesungsreihe*, Zürich 2004.
- Emidio CAMPI – Frank A. JAMES – Peter OPITZ (eds.), *Peter Martyr Vermigli. Humanism, Republicanism, Reformation = Petrus Martyr Vermigli. Humanismus, Republikanismus, Reformation*, Genève 2002.
- Emidio CAMPI – Peter OPITZ (Hrsg.), *Heinrich Bullinger. Life – Thought – Influence. Zurich, Aug. 25–29, 2004. International Congress Heinrich Bullinger (1504–1575)*, Zürich 2007.
- Tim CARD, *Eton established. A history from 1440 to 1860*, London 2001.
- Franco CATALANO, *Ludovico il Moro*, Milano 1985.
- Gaetano COZZI – Michael KNAPTON – Giovanni SCARABELLO (a cura di), *La Repubblica di Venezia in età moderna, II, Dal 1517 alla fine della Repubblica*, Torino 1992.
- Gaetano COZZI – Paolo PRODI (a cura di), *Storia di Venezia, VI, Dal Rinascimento al Barocco*, Roma 1994.
- Ernest CUAZ, *Le château de Pierre-Scize et ses prisonniers*, Lyon 1907.
- Marie L. ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých na universitě v Orléansu a na některých jiných francouzských universitách*, Český časopis historický 40, 1934, s. 347–362, 548–564.
- Alain DUFOUR, *Théodore de Bèze. Poète et théologien*, Genève 2006.
- Gino DAMERINI, *L'isola e il cenobio di San Giorgio Maggiore*, Venezia ²1969.
- Zdeněk V. DAVID, *Celistvost církve pod obojí a otázka novoutrakvismu*, Český časopis historický 101, 2003, č. 4, s. 882–910.

- Zdeněk V. DAVID, *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012.
- Malcolm DEACON, *The Courtier and the Queen. Sir Christopher Hatton and Elizabeth I*, Milton Malsor 2008.
- Rudolf DELLSPERGER – Rudolf FREUDENBERGER – Wolfgang WEBER (Hrsg.), *Wolfgang Musculus (1497–1563) und die oberdeutsche Reformation* (= Colloquia Augustana, 6), Berlin 1997.
- Otto DEMUS – Ferdinando FORLATI, *The Church of San Marco in Venice. History, Architecture and Sculpture*, Washington 1960.
- Kateřina DUFKOVÁ, *Jan Šembera z Boskovic. Moravský Petr Vok*, Praha 2014.
- James DUGDALE, *The new British traveller or modern panorama o England and Wales [...]*, III, London [1819].
- Richard van DÜLMEN, *Heirat und Eheleben in der frühen Neuzeit*, Archiv für Kulturgeschichte 72, 1990, s. 155–171.
- Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*, I–III, Praha 1999–2006.
- William DUNN MACRAY, *Annals of the Bodleian Library Oxford with a notice of the earlier library of the university*, Oxford ²1984.
- Jean-Baptiste DURAND, *Notice sur Saint Jubin archevêque de Lyon, avec une dissertation [...]*, Lyon – Paris ²1827.
- Eric R. DURSTELER (ed.), *A companion to Venetian history, 1400–1797*, Leiden 2013.
- Jana EKERTOVÁ – Kateřina BOBKOVÁ, *Cesta do Itálie očima Bedřicha z Donína a Petra Velcursia*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem* (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 293–300.
- Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie. Mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main ⁷1994.
- Jacques FANTINO, *La théologie d'Irénée*, Paris 1994.
- Maria Teresa FATTORI, *Clemente VIII e il Sacro Collegio 1592–1605. Meccanismi istituzionali ed accentramento di governo*, Stuttgart 2004.

- Jörg-Ulrich FECHNER, *Stammbücher als kulturhistorische Quellen (Vorträge gehalten anlässlich eines Arbeitsgesprächs vom 4. bis 6. Juli 1978 in der Herzog-August-Bibliothek)* (= Wolfenbütteler Forschungen 11), München 1981.
- Ondřej FELCMAN – Radek FUKALA a kol., *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008.
- Manfred P. FLEISCHER, *The Garden of Laurentius Scholz. A Cultural Landmark of Late-Sixteenth-Century Lutheranism*, *The Journal of Medieval and Renaissance studies* 9, 1979, s. 29–48.
- Marie-Philippe FONTALIRANT, *Notre-Dame de confort, sanctuaire des frères prêcheurs à Lyon (1218–1791)*, Lyon 1875.
- Jindřich FRANCEK, *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha 2000.
- Umberto FRANZOI, *Storia e leggenda del Palazzo Ducale di Venezia*, Venezia 1982.
- Carlo GALASSI PALUZZI, *La basilica di S. Pietro*, Bologna 1975.
- Rodolfo GALLO, *Il tesoro di S. Marco e la sua storia*, Venezia – Roma 1967.
- Mariano Di GANGI, *Peter Martyr Vermigli 1499–1562. Renaissance man, Reformation master*, Lanham – London 1993.
- Gustav GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníku*, Praha 1938.
- John GERRING, *Case study research. Principles and practises*, Cambridge 2009.
- *Das Geschlecht der Herren, Freiherren und Grafen von Zedlitz in Stammtafeln vom ersten Auftreten bis zur Gegenwart*, Berlin 1938.
- Bartolomeo GIULIARI, *Topografia dell'anfiteatro di Verona*, Ferrara 1992.
- *Gli agostiniani a Venezia e la Chiesa di S. Stefano. Atti della giornata di studio nel V centenario della dedicazione della Chiesa di Santo Stefano, Venezia, 10 novembre 1995*, Venezia 1997.
- Bruce GORDON – Emidio CAMPI (eds.), *Architect of Reformation. An introduction to Heinrich Bullinger, 1504–1575*, Grand Rapids 2004.
- Anthony T. GRAFTON, *Joseph Scaliger. A Study in the History of Classical Scholarship I–II*, Oxford 1983–1993.
- David GREEN, *Edward, the Black Prince: Power in Medieval Europe*, Harlow 2007.
- David GREEN, *The Battle of Poitiers 1356*, Stroud 2002.
- David GREEN, *The Black Prince*, Stroud 2001.
- Linda-Marie GÜNTHER, *Hannibal. Ein biografisches Porträt*, Freiburg 2010.

- Daniel GUTSCHER, *Das Grossmünster in Zürich. Eine baugeschichtliche Monographie*, Bern 1983.
- Peter GWYN, *The King's Cardinal. The Rise and fall of Thomas Wolsey*, London 1992.
- Antonín HAAS, *Karel Bruntálský z Vrbna*, Praha 1947.
- Mark HÄBERLEIN, *Die Fugger. Geschichte einer Augsburger Familie (1367–1650)*, Stuttgart 2006.
- Sarah HADRY, *Die Fugger in Kirchberg und Weißenhorn. Herrschaftsverfassung und Leibeigenschaft, Konfessionalisierung und Residenzbildung*, Augsburg 2007.
- Berndt HAMM, *Zwinglis Reformation der Freiheit*, Neukirchen-Vluyn 1988.
- Phyllis Margaret HANDOVER, *The Second Cecil. The rise to power, 1563–1604, of Sir Robert Cecil, later first Earl of Salisbury*, London 1959.
- Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag 2002.
- Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, I–VI*, Praha 1966–2011.
- Martin HEMELÍK, *Zdeněk Brtnický z Valdštejna (Portrét renesančního šlechtice a vzdělance)* (= Iglavia docta VI), Jihlava 2014.
- Gustav René HOCKE, *Das europäische Tagebuch*, Wiesbaden 1963.
- František HOFFMANN, *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*, Jihlava 1999.
- Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ – Milena HAJNÁ – Alexandra TESÁŘÍKOVÁ a kol., *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje, I, Kavalířská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014.
- Zdeněk HOJDA, „Kavalířské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Jaromír Homolka (vyd.), *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216–239.
- Zdeněk HOJDA, *Z katolického exilu do západní Evropy. „Velká cesta“ Jiřího Adama z Martinic v letech 1620–1625*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem* (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 301–306.

- Zdeněk HOJDA – Jaroslav PÁNEK, *Benátky 16. – 18. století očima českých cestovatelů*, in: Ladielav Daniel (vyd.), *Benátčané. Malířství 17. a 18. století z českých a moravských sbírek*, Milano 1996, s. 33–40.
- Jiřina HOLINKOVÁ, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Praha 1967.
- Martin HOLÝ, „Čehož sem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“ *Sňatky české a moravské šlechty na prahu novověku (1500–1620)*, in: Martina Halířová (vyd.), *Oznamujeme se láskám našim... aneb svatby svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Sborník z konference konané 13. – 14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*, Pardubice 2007, s. 7–18.
- Martin HOLÝ, *Iter Britannicum. Noble visitors from the Bohemian Lands and their perception of the British Isles in the 16th and the first third of the 17th century*, in: Edita Ivaničková – Eva Kowalská (eds.), *Inventing each other. Anglo-saxon World and Central Europe 1500–1800. International Conference. Forum of British, Czech and Slovak historians*, Topoľčianky 21.–23. September 2006, Bratislava 2010, v tisku.
- Martin HOLÝ, *Jindřich Michal Hýzrle z Chodů (1575–1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607 až 1608*, in: Jiří Kubeš (vyd.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma „Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550–1800“ konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005*, Pardubice 2007, s. 35–66.
- Martin HOLÝ, *Schulbücher und Lektüren in der Unterrichtspraxis an böhmischen und mährischen Lateinschulen des 16. und frühen 17. Jahrhunderts*, *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft* 2012, 15, s. 105–119.
- Martin HOLÝ, *Soukromá škola Matouše Kollina z Chotěřiny v Praze a její šlechtičtí žáci*, in: Eva Semotanová, *Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc., II*, s. 159–184.
- Martin HOLÝ, *Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 až 1620*, *Historická demografie* 27, 2003, s. 5–35.
- Martin HOLÝ, *Šlechtičtí vzdělanci z českých zemí a evropská res publica litteraria v poslední třetině 16. a v prvních desetiletích 17. století*, *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, č. 1, s. 13–34.
- Martin HOLÝ, „V pěkné a veselé rovině leží, povětrí velmi zdravé má.“ *Evropská města pohledem cestovatelů z českých zemí v 16. a na počátku 17. století*, *Historická geografie* 36, č. 1, 2010, s. 7–27.

- Martin HOLÝ, *Ve službách šlechty. Vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*, Praha 2011.
- Martin HOLÝ, *Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny (1500–1700)*, Praha 2016.
- Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*, Praha 2010.
- Dexter HOYOS, *Hannibal's dynasty power and politics in the western Mediterranean, 247–183 BC*, London 2003.
- Dexter HOYOS, *Hannibal. Rome's greatest enemy*, Exeter 2008.
- Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*, Praha 2013.
- Jiří HRBEK, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015.
- Jan HRDINA, *Zásnuby dóžete s mořem. Benátky očima pozdně středověkých poutníků*, Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 27, 2005, č. 8, s. 33–36.
- Ferdinand HREJSA, *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.
- Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1982.
- Jaroslav HRUBANT, *Památník Jana Opsimata z let 1598–1620*, Matice moravské 40, 1916, s. 123–130.
- František HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, in: Karel STLOUKAL (red.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 235–240.
- František HRUBÝ, *Filip du Plessis-Mornay a Karel Žerotín v letech 1611–1614*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, II*, Praha 1930 s. 39–69.
- František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930.
- František HRUBÝ, *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*, Český časopis historický 43, 1937, s. 24–50.
- Karl CHRIST, *Hannibal*, Darmstadt 2003.
- Christine CHRIST-VON WEDEL (Hrsg.), *Theodor Bibliander (1505-1564). Ein Thurgauer im gelehrten Zürich der Reformationszeit*, Zürich 2005.
- *Il teatro romano di Terracina e il teatro romano nell'antichità. Atti del convegno, Terracina 6 marzo 2004*, Roma 2007.
- Friedrich JAKOB – Markus LEUTHARD – Alexander C. VOÛTE – Anne HOCHULIGYSEL, *Die römische Orgel aus Avenches/Aventicum*, Avenches 2000.

- Frank A. JAMES, *Peter Martyr Vermigli and predestination. The Augustinian inheritance of an Italian reformer*, Oxford 1998.
- Frank A. JAMES (ed.), *Peter Martyr Vermigli and the European Reformations. Semper Reformanda*, Leiden 2004.
- Jan JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988.
- František JECH, *Obrázky z dějin Moravských Budějovic*, in: Padesátiletí městské spořitelny v Mor. Budějovicích 1875–1924, Moravské Budějovice 1925, s. 1–160.
- Josef JIREČEK, *Bohuslav Hodějovský z Hodějova*, Časopis Musea Království českého 58, 1884, s. 173–195.
- Pavla JIRKOVÁ, *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624 (Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)*. (Disertační práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK), Praha 2011.
- Christian Gottlieb JÖCHER, *Allgemeines Gelehrtenlexicon*, I–IV, Leipzig 1750–1751.
- Jiří JUST, *Luteráni v našich zemích do Bílé hory*, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka a kol., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 23–122.
- Zdeněk KALISTA, *Češi v Sieně 1574–1646*, Český časopis historický 33, 1927, s. 117–127.
- Zdeněk KALISTA, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2002.
- Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý. (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2009.
- Torrance KIRBY – Emidio CAMPI – Frank JAMES (eds.), *A companion to Peter Martyr Vermigli*, Leiden – Boston 2009.
- Wolfgang KLOSE (Hrsg.), *Stambücher des 16. Jahrhunderts (Vorträge, gehalten anlässlich eines Arbeitsgespräches vom 18. bis 20. Juni 1986 in der Herzog-August-Bibliothek)* (= Wolfenbütteler Forschungen 42), Wiesbaden 1989.
- Martin KLUGER, *Fugger – Italien. Geschäfte, Hochzeiten, Wissen und Kunst. Geschichte einer fruchtbaren Beziehung*, Augsburg 2010.
- Martin KLUGER, *Die Fugger in Augsburg. Kaufherrn, Montanunternehmer, Bankiers und Stifter*, Augsburg 2013.
- Lud'a KLUSÁKOVÁ – Markéta KRÍŽOVÁ – Karel KUBIŠ – Miloš ŘEZNÍK – Daniela TINKOVÁ, *Namísto úvodu. „My“ a „Oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky*, in: Karel Kubiš (vyd.), *Obraz druhého v historické perspektivě, II*,

Identity a stereotypy při formování moderní společnosti (= *Studia historica* LII, *AUC Philosophica et Historica* 5/1999), Praha 2003, s. 11–14.

- Tomáš KNOZ, *Državy Karla Staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001.
- Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa* (= Velké postavy českých dějin 11), Praha 2008.
- Alfred KOHLER, *Bildung und Konfession. Zum Studium der Studenten aus den habsburgischen Ländern an Hochschulen im Reich (1560–1620)*, in: Grete Klingenstein – Heinrich Lutz – Gerald Stourzh (Hrsg.), *Bildung, Politik und Gesellschaft. Studien zur Geschichte des europäischen Bildungswesens vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Wien 1978, s. 64–123.
- Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2004.
- Marie KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna (Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata)*, *Folia Historica Bohemica* 18, 1997, 121–140.
- Marie KOLDINSKÁ, *Zrození intelektuála. Specifická hierarchie hodnot jako součást veřejné sebe prezentace vzdělanců šlechtického původu na přelomu středověku a novověku*, in: Antonín Kostlán (vyd.), *Semináře a studie výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003* (= *Práce z dějin vědy* 6), Praha 2003, s. 553–570.
- Antonín KOSTLÁN, *Album amicorum Joachima Cameraria z let 1625–1627*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (vyd.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, II*, Praha 2007, s. 522–534.
- Antonín KOSTLÁN, *Jan Oršinovský z Fürstenfeldu ve světle svého „alba amicorum“*, in: Jaroslav Pánek (vyd.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004.
- Antonín KOSTLÁN, *Památník Georga Paula Schreiberera jako pramen k českým politickým a kulturním dějinám*, *Studia Rudolphina* 2, 2002, s. 44–49.
- Jitka KOTALOVÁ, *Reflexe jinakosti. Cestovní deníky jako prameny pro poznání myšlenkových světů několika šlechtičen doby předbřeznové*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka, *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku* (= *Opera historica* 12), České Budějovice 2007, s. 135–158.
- Augustin KRATOCHVÍL, *Luteránská škola ve Vel. Meziříčí*, *Časopis Matice moravské* 29, 1905, s. 197–201.

- Ingeborg KREKLER, *Die Autographensammlung des Stuttgarter Konsistorialdirektors Friedrich Wilhelm Frommann*, Wiesbaden 1992.
- Benigna von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, *Historische Anthropologie* 2, 1994, s. 462–471.
- Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013.
- Jiří KUBEŠ (vyd.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma „Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550–1800“ konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005*, Pardubice 2007.
- Harry KÜHNEL, *Die adelige Kavalierstour im 17. Jahrhundert*, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge* 36, 1964, s. 364–384.
- Olaf KUHR, *Die Macht des Bannes und der Buße. Kirchengzucht und Erneuerung der Kirche bei Johannes Oekolampad (1482–1531)*, Bern 1999.
- Eva KUŤÁKOVÁ – Václav MAREK – Jana ZACHOVÁ, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Praha 2002.
- Achim LANDWEHR, *Die Erschaffung Venedigs. Raum, Bevölkerung, Mythos 1570–1750*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2007.
- Maximilian LANZINNER, *Facetten des periodischen Reichstags in Regensburg*, in: Klemens Unger – Peter Styra – Wolfgang Neiser (Hrsg.), *Regensburg zur Zeit des Immerwährenden Reichstags. Kultur-historische Aspekte einer Epoche der Stadtgeschichte*, Regensburg 2013, s. 47–61.
- André LAURENT, *Jacques Amyot l'humaniste (1513–1593)*, Étrépilly 1984.
- Josef LEEB, *Der Reichstag zu Regensburg 1594*, v tisku.
- Josef LEEB, *Reichstage und Reichstagsaktenforschung in Regensburg*, *Akademie Aktuell. Zeitschrift der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* 15, 2014, č. 4, s. 48–51; dostupné na https://www.badw.de/de/publikationen/akademieAktuell/2015/55/0415_10_Leeb_V04.pdf (přístup: 1. 9. 2016).
- Mathis LEIBTSEDER, *Die Kavalierstour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert* (= Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 56), Köln – Weimar – Wien 2004.

- *Les Amadis en France au XVIe siècle*, Paris 2000.
- Milena LENDEROVÁ, *Cestovatel*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 239–254.
- Milena LENDEROVÁ, *Kulturní dějiny? Kulturní dějiny!*, *Theatrum historiae. Sborník prací katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 2*, 2007, s. 7–26.
- Jean-Donatien LÉVESQUE, *Les Frères prêcheurs de Lyon. Notre-Dame-de-Comfort, 1218–1789*, Lyon 1978.
- Milena LENDEROVÁ – Jiří KUBEŠ (vyd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.
- Rosemary N. LEACH, *An investigation into the use of Purbeck marble in medieval England*, Hartlepool 1975.
- David LIŠKA, „Oznámiti mohu, že jest pán dobrý, poctivý...“ (*Příspěvek k předsvatebním rituálům raně novověké šlechty na příkladu korespondence Jana Diviše ze Žerotína*), *Jižní Morava. Vlastivědný sborník 45*, 2006, s. 253–268.
- David LIŠKA, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, *Jižní Morava. Vlastivědný sborník Brno 37*, 1998, s. 33–52,
- Winfried LÖSCHBURG, *A History of Travel*, Leipzig 1979.
- Josef LUKÁŠEK, *Jáchym Ondřej hrabě Šlik*, Praha 1913.
- Eve MacDONALD, *Hannibal. A Hellenistic Life*, Yale 2015.
- Josef MACEK, *Historická sémantika*, *Český časopis historický 89*, 1991, s. 1–30.
- Antoni MAĆZAK, *Peregrynacje. Wojaże. Turystyka*, Warszawa 1984.
- Antoni MAĆZAK, *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge 1995.
- Antoni MAĆZAK, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980.
- Gottfried MÄLZER, *Julius Echter. Leben und Werk*, Würzburg 1989.
- Antonio MANNO – Massimo VENCHIERUTTI – Pietro CODATO, *Poklady Benátek. Umělecké skvosty starobylého města*, Praha 2006.
- František MAREK, *Humanistická škola v Jihlavě*, in: Martin Hemelík (vyd.), *De vita scholastica aneb O životě ve školách*, Jihlava 2011, s. 17–50.
- František MAREK, *William Shakespeare a jihlavská divadelní tradice. O prvním Čechu, který viděl divadlo Zeměkouli*, Jihlava 1964.

- František MAREK, *William Shakespeare a jihlavská divadelní tradice: O prvním Čechu, který viděl divadlo Zeměkouli*, in: Martin HEMELÍK (vyd.), František Marek (Studie, texty, básně) (= Iglavia docta V), Jihlava 2013, s. 65–79.
- Jean-Hippolyte MARIEJOL, *Charles-Emmanuel de Savoie duc de Nemours Gouverneur du Lyonnais, Beaujolais et Forez (1567–1595)*, Paris 1938.
- Noël MARMOTTAN, *Le Pont d'Avignon. Le Petit pâtre Benezet, l'histoire et la légende, la poésie et la chanson*, Cavaillon 1964.
- Jean-Baptiste MARTIN, *Histoire des églises et chapelles de Lyon*, I–II, Lyon 1908–1909.
- Dana MARTÍNKOVÁ, *Literární prvotina humanisty Šimona Proxena*, Zprávy Jednoty klasických filologů 8, 1966, s. 88–90
- Dana MARTÍNKOVÁ-PĚNKOVÁ, *Na studijní cestě před 400 léty*, Zprávy Jednoty klasických filologů 6, 1964, s. 81–83.
- Dana MARTÍNKOVÁ-PĚNKOVÁ, *Příspěvek k poznání styků našich humanistů s Francií*, Listy filologické 83, 1960, s. 145–151.
- Dana MARTÍNKOVÁ, *Z deníku českého humanisty*, Zprávy Jednoty klasických filologů 2, 1960, s. 121–124.
- Dana MARTÍNKOVÁ, *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře – Jan MARTÍNEK, Jan Hodějovský a jeho literární okruh*, (vyd.) Marta Vaculínová, Praha 2012.
- Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 99–120.
- Petr MAŤA, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, Dějiny a současnost 18, 1996, č. 6, s. 11–15.
- Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.
- Petr MAŤA, *Tagebücher*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hrsg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch* (= MIÖG Ergänzungsband 44), Wien – München 2004, s. 767–780.
- Elisabeth MacDOUGALL, *A Circus, a Wild Man, and a Dragon. Family History and the Villa Mattei*, Journal of the Society of Architectural Historians 42, 1983, s. 121–130.
- Elisabeth MacDOUGALL, *Fountains, Statues, and Flowers. Studies in Italian Gardens of the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Washington 1994.

- Richard MAHEL, *Beda Dudík (1815–1890). Život a dílo rajhradského benediktina a moravského zemského historiografa ve světle jeho osobní pozůstalosti*, Praha 2015.
- Otto MAZAL – Franz UNTERKIRCHER, *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. „Series nova“ (Neuerwerbungen), Teil 2, Cod. Ser. n. 1601–3200*, Wien 1963.
- Antonio MENNITI IPPOLITO, *I papi al Quirinale. Il sovrano pontefice e la ricerca di una residenza*, Roma 2004.
- Christian MOSER, *Die Dignität des Ereignisses. Studien zu Heinrich Bullingers Reformationsgeschichtsschreibung*, I–II, Leiden – Boston 2012.
- Jana NECHUTOVÁ (vyd.), *Jaroslav Ludvíkovský. Antika, Čechy a evropská tradice* (= Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica 339), Brno 2002.
- Zdeněk R. NEŠPOR – Jan HORSKÝ, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 6, 2004, č. 1, s. 61–81.
- *Neue deutsche Biographie*, I–XXV, Berlin 1953–2013.
- Michaela NEUDERTOVÁ, *Cestování nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem* (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 209–213.
- Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku. Z Korutan do zemí České koruny*, České Budějovice 2010.
- John J. O'CONNOR, *Amadis de Gaule and its influence on Elizabethan Literature*, New Brunswick 1970.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Cesty z Čech a Moravy do Velké Británie v letech 1563–1620*, Časopis Matice moravské 59, 1935, s. 241–320.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Jednota bratrská a reformování francouzského jazyka*, Philadelphia 1964.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Karel starší ze Žerotína*, Praha 1936.
- Peter OPITZ, *Heinrich Bullinger als Theologe. Eine Studie zu den «Dekaden»*, Zürich 2004.
- Peter OPITZ, *Ulrich Zwingli. Prophet, Ketzer, Pionier des Protestantismus*, Zürich 2015.
- *Ottův slovník naučný*, I–XXVIII, Praha 1888–1909.

- Giulio PANE – Angerio FILANGIERI, *Capua. Architettura e arte. Catalogo delle opere*, Capua²1994.
- Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti. (Problémy a úkoly českého výzkumu)*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem* (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II), Ústí nad Labem 1997, s. 9–22.
- Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako nástroj vzdělávání šlechty*, in: Škola a město. Sborník příspěvků z konference „Škola a město“ konané ve dnech 5. – 6. října 1992 (= Documenta Pragensia 11), Praha 1993, s. 50–54.
- Jaroslav PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, Český časopis historický 88, 1990, s. 661–682.
- Jaroslav PÁNEK, *Die niederländische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekannte böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands*, in: Jiří K. Kroupa (vyd.), *Septuaginta Paulo Spunar oblata (70 + 2)*, Praha 2000, s. 553–560.
- Jaroslav PÁNEK, *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra* (= Velké postavy českých dějin 13), Praha²2010.
- Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989.
- Jaroslav PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha²2011.
- Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice²2003.
- Jaroslav PÁNEK, *Zahraniční cesty posledních Rožmberků a jejich kontakty s evropským dvorským prostředím*, in: Václav Bůžek (vyd.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků* (= Opera historica 3), České Budějovice 1993, s. 9–32.
- Werner PARAVICINI, *Von der Heidenfahrt zur Kavalierstour. Über Motive und Formen adligen Reisens im späten Mittelalter*, in: Horst Brunner – Norbert Richard Wolf (ed.), *Wissensliteratur im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache*, Wiesbaden 1993, s. 91–130.
- Raoul PATRY, *Philippe du Plessis-Mornay. Un huguenot, homme d'état, 1549–1623*, Paris 1933.

- Mark PATTISON, *Stephen Langton, archbishop of Canterbury*, London 1845.
- Giuseppe PAVANELLO (a cura di), *La basilica dei Santi Giovanni e Paolo. Pantheon della Serenissima*, Venezia 2013.
- Pio PECCHIAI, *Il Gesù di Roma descritto ed illustrato*, Roma 1952.
- Jan N. PENDERGRASS, *Simon Grynaeus and the Mariners of Novus orbis (1532)*, *Medievalia et Humanistica. Studies in Medieval and Renaissance Culture* 19, 1993, s. 27–45.
- Antoine PERICAUD, *Notice sur saint Jubin, archevêque de Lyon*, Lyon 1826.
- Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.
- Jiří PEŠEK, *Studijní cesty mládeže z českých zemí v době předbělohorské. Úvaha nad sociokulturními kontexty vzdělanostních migrací*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (vyd.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, I*, Praha 2007, s. 448–452.
- Ian G. PHILIP, *The Bodleian Library in the seventeenth and eighteenth centuries*, Oxford 1983.
- Carlo PIETRANGELI (a cura di), *San Paolo Fuori le Mura a Roma*, Firenze 1988.
- Carlo PIETRANGELI (a cura di), *Santa Maria Maggiore a Roma*, Firenze 1988.
- Miroslav PLAČEK – Peter FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006.
- Jean PLAIDY, *The Goldsmith's Wife*, New York 1950.
- Ondřej PODAVKA, *Památník Zdeňka Brtnického z Valdštejna z let 1591–1600*, *Folia Historica Bohemica* 29, 2014, č. 1, s. 103–132.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Život a smrt Zdeňka Brtnického z Valdštejna, přítele škol a akademií*, *Studia Comeniana et Historica* 24, XII, 1982, s. 37–44.
- Rita POMPONIO, *Il Papa che bruciò Giordano Bruno*, Casale Monferrato, 2003.
- Frederick Maurice POWICKE, *Stephen Langton*, Oxford 1928.
- Miha PREINFALK, *Auersperg. Geschichte einer europäischen Familie*, Graz 2006.
- Jacob PRESSER, *Memoires als geschiedbron*, in: *Algemene Winkler Prins Encyklopedie*, 8, Amsterdam – Brussel 1958, s. 208–210.
- Xavier PRÉVOST, *Jacques Cujas (1522–1590). Jurisconsulte humaniste*, Genève 2015.
- Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*, Praha 2015.

- Jaroslav PROKEŠ, *Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře*, Časopis Matice moravské 48, 1924, s. 63–124.
- Jana RATAJOVÁ, *Manželství v české literatuře raného novověku*, in: Jana Ratajová – Lucie Storchová (vyd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, s. 733–775.
- Deoclecio REDIG DE CAMPOS, *I Palazzi Vaticani*, Roma 1967.
- Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova* (= Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 74), Praha 1984.
- Hilde De RIDDER-SYMOENS – Walter RÜEGG, *A History of the University in Europe*, I–II, Cambridge 1992–1996.
- Dieter RICHTER, *Neapel. Biographie einer Stadt*, Berlin 2005.
- Marie RYANTOVÁ, „*In perpetuum sui memoriam scripsit.*“ *Raně novověké památníky jako prostředek uchování paměti*, in: Václav BŮŽEK, Pavel KRÁL (vyd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 106–115.
- Marie RYANTOVÁ, *Památník pomořanského vévody Filipa II. z let 1612–1618*, Studia Rudolphina 7, 2007, s. 168–174.
- Marie RYANTOVÁ, *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku* (= Monographia historica VIII), České Budějovice 2007.
- Marie RYANTOVÁ, *Památníky raného novověku jako mezioborový pramen*, *Knihy a dějiny* 4, 1997, č. 1, s. 63–68.
- Marie RYANTOVÁ, *Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebezprezentace*, *Český časopis historický* 104, 2006, č. 1, s. 47–80.
- Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.
- Marie RYANTOVÁ, *Turecký papír v památnících*, in: Jan HRDINA (vyd.), *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka*, Praha 2002, s. 21–38.
- Marie RYANTOVÁ, *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechticů ve světle štambuchů*, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 187–193.
- Cesare SALETTI, *Il Regisole di Pavia* (= Biblioteca di Athenaeum 35), Como 1997.
- Giuseppe SANTARELLI, *Guida del santuario di Loreto*, Ancona 1998.

- Anton SCHINDLING, *Bildung und Wissenschaft in der frühen Neuzeit 1650–1800*, München 21999.
- Anton SCHINDLING, *Humanistische Hochschule und freie Reichsstadt. Gymnasium und Akademie in Straßburg 1538–1631*, Wiesbaden 1977.
- Werner Wilhelm SCHNABEL, *Das Stammbuch. Konstitution und Geschichte einer textsortenbezogenen Sammelform bis ins erste Drittel des 18. Jahrhunderts* (= Frühe Neuzeit 78), Tübingen 2003.
- Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte?*, in: Bea Lundt – Helma Reimöller (Hrsg.), *Von Aufbruch und Utopie. Perspektiven einer neuen Gesellschaftsgeschichte des Mittelalters. Für und mit Ferdinand Seibt aus Anlaß seines 65. Geburtstages*, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 417–450.
- Winfried SCHULZE (Hrsg.), *Ego-dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.
- Christiane SCHWARZ, *Studien zur Stammbuchpraxis der frühen Neuzeit. Gestaltung und Nutzung des Album amicorum am Beispiel eines Hofbeamten und Dichters, eines Politikers und eines Goldschmieds (etwa 1550 bis 1650)* (Mikrokosmos 66), Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2002.
- Gustav SIEG, *Freiherr Hannibal von Waldstein und sein Stammbuch*, Görlitz-Biesnitz 1929.
- Essays Gabriela SIGNORI – Birgit STUDT, *Das konstanzer Konzil als Europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*, Ostfildern 2014.
- Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009.
- Rostislav SMÍŠEK, *Šlechtic a sny ve druhé polovině 16. století. Snová kultura Jeronýma staršího Šlika*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (vyd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti* (= Opera historica 15), České Budějovice 2011, s. 219–248.
- František SNOPEK, *Řád církevní kunštátskomezířický z r. 1576*, Časopis matice moravské 28, 1904, s. 417–428.
- Jean-Pierre SOISSON, *Jacques Amyot 1513–1593*; Paris 2013.
- Franco SPALVIERO – Diego ARICH, *L'Arena di Verona. Duemila anni di storia e di spettacolo*, Verona 2002.

- Justin STAGL, *Apodemiken. Eine räsionierte Bibliographie der reisetheoretischen Literatur des 16., 17. und 18. Jahrhunderts (Quellen und Abhandlungen zur Geschichte der Staatsbeschreibung und Statistik)*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1983.
- Robert E. STALKE, *The art of case study research*, Thousand Oaks 2006.
- Antje STANNEK, *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 2001.
- Martin STEINER, *Ediční pravidla pro vydávání latinských spisů J. A. Komenského*, Listy filologické, 122, 1999, č. 3–4, s. 232–240.
- Tomáš STERNECK, *K problémům edičního zpřístupňování raně novověkých písemných pramenů (s důrazem na materiál diplomatického charakteru)*, in: Pavel Otmar Krafl a kol., *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny*, Praha 2016, s. 205–212.
- Lucie STORCHOVÁ, *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*, Jana Ratajová – Lucie Storchová (vyd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, s. 776–820.
- *Storia di Napoli*, I–VI, Napoli 1967–1978.
- René STUREL, *Jacques Amyot. Traducteur des Vies parallèles de Plutarque*, Paris 1908.
- Martin SVATOŠ, *Doporučení pro vydávání latinských pramenů v ediční řadě Fontes rerum Bohemicarum recentioris aevi (FRBRAE)*, strojopis, s. a.
- Martin SVATOŠ, *Současná praxe ve vydávání raněnovověkých latinských textů a otázky z ní vyplývající*, Listy filologické 122, 1999, č. 3–4, s. 222–231.
- Michal SVATOŠ, *Akademická peregrinace a cesty za vzděláním. Die akademische Peregrination und die Bildungsreisen*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (vyd.), *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem (= Acta Universitatis Puskynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II)*, Ústí nad Labem 1997, s. 241–250.
- Michal SVATOŠ, *Cesta za vzděláním doktora medicíny Matyáše Borbonia*, Acta universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 35, 1995, č. 1–2, s. 29–40.

- Michal SVATOŠ, *Studenti z českých zemí na univerzitě v Sieně (1573–1738)*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 29–63.
- Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Ke vztahu historie a antropologie: Perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum*, Český lid 82, 1995, s. 99–111.
- Přemysl ŠPRÁCHAL, *Valdštejnské hrady na západní Moravě – Rokštejn, Sádek, Brtnice*, Hláska. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka Plzeň 25, 2014, č. 1, s. 8–12.
- Ivan ŠŤOVÍČEK, *Ediční teorie a metodika. Sborník autorových textů vydaný k jeho životnímu jubileu*, Praha 2008.
- Max ŠVÁBENSKÝ, *G 12. Cerroniho sbírka 13. stol. – 1845*, I–III, Brno 1973.
- František TEPLÝ, *Proč se stal Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z českého bratra katolíkem*, Sborník Historického kroužku 13, 1912, s. 205–221; 14, 1913, s. 25–41, 171–181.
- Harald TERSCH (ed.), *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (1400–1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien – Köln – Weimar 1998.
- Harald TERSCH, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (Hrsg.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000, s. 69–98.
- Simon THURLEY, *Whitehall Palace. An architectural history of the royal apartments, 1240–1698*, New Haven – London 1999.
- Wacław Władiwoj TOMEK, *Paměti o školách českých z rektorských let M. Bacháčka (1598–1612)*, Časopis českého museum 19, 1845, s. 370–397, 604–640.
- Réal TREMBLAY, *La manifestation et la vision de Dieu selon saint Irénée de Lyon*, Münster 1978.
- Ludmila TŮMOVÁ, *Svět Kryštofa Popela mladšího z Lobkovic optikou jeho deníků. (Diplomová práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK)*, Praha 2013.
- Boris UHER a kol. (vyd.), *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*, Přerov 1979.
- Hans Uwe ULLRICH, *Konradin von Hohenstaufen. Die Tragödie von Neapel*. Universitas-Verlag, München 2004.
- Rudolf URBÁNEK, *Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy. Příspěvek ke 400. výročí narozenin Blahoslavových*, Brno 1923.

- Algis UŽDAVINYS, *Philosophy & Theurgy in Late Antiquity*, San Rafael 2010.
- Marta VACULÍNOVÁ, *Alba amicorum Pavla z Jizbice*, Studie o rukopisech 39, 2009, s. 321–330.
- Marta VACULÍNOVÁ, *Latinské průpovědi a citáty v památnících Knihovny Národního muzea*, Folia Historica Bohemica 22, 2006, s. 111–120.
- Lenka VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005.
- Vladimír VOLDÁN, *Náklady na zahraniční studie p. Zdeňka Brtnického z Valdštejna*, Vlastivědný věstník moravský 17, č. 1, 1965, s. 33–37.
- Petr VOREL, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (vyd.), *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie (= Opera historica 8)*, České Budějovice 2000, s. 191–206.
- Werner WALCKER-MEYER, *Die römische Orgel von Aquincum*, Stuttgart 1970.
- Ethel Carleton WILLIAMS, *Anne of Denmark. Wife of James VI of Scotland, James I of England*, London 1970.
- Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999.
- Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, č. 3, s. 476–540.
- Thomas WINKELBAUER (Hrsg.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000.
- Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, I–II, Praha 1895–1896.
- Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901.
- Maria WITKOWSKA, *Das neulateinische Schuldrama „Nabal“ von Rudolf Gwalther und seine deutschen Fassungen*, Bern 1987.
- Wolfgang WOLTERS, *Storia e politica nei dipinti di Palazzo Ducale. Aspetti dell'autocelebrazione della Repubblica di Venezia nel Cinquecento*, Venezia 1987.
- Jürgen WURST – Alexander LANGHEITER (Hrsg.), *Monachia*, München 2005.

- Constantin VON WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, I–LX, 1859–1891.
- Ralph Rainer WUTHENOW, *Europäische Tagebücher. Eigenart – Formen – Entwicklung*, Darmstadt 1990.
- Urs Martin ZAHND, *Niklaus Manuels Totentanz als Spiegel der Berner Gesellschaft um 1500*, in: *L'Art Macabre. Jahrbuch der Europäischen Totentanz-Vereinigung* 4, s. 265–280.
- Giovanni ZALIN, *Storia di Verona. Caratteri, aspetti, momenti*, Vicenza 2001.
- Marie ZAORALOVÁ, *Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 258–301.
- Blanka ZILYNSKÁ, *Cesta ke vzniku Husova kultu v Kostnici, Dějiny a současnost*. Kulturně historická revue 37, 2015, č. 6, s. 18–21.
- Paul ZINSLI (Hrsg.), *Der Berner Totentanz des Niklaus Manuel (etwa 1484 bis 1530) in den Nachbildungen von Albrecht Kauw (1649)*, Bern 1979.
- Claudia ZONTA, *Schlesische Studenten an italienischen Universitäten. Eine prosopographische Studie zur frühneuzeitlichen Bildungsgeschichte*, Stuttgart 2004.
- Jason ZUIDEMA, *Peter Martyr Vermigli (1499–1562) and the Outward Instruments of Divine Grace*, Göttingen 2008.
- Christian ZÜRCHER, *Konrad Pellikan's Wirken in Zürich, 1526–1556 (= Zürcher Beiträge zu Reformationsgeschichte, Band 4)*, Zürich 1975.

Databáze a internetové zdroje

- World Biographical Information system on-line, dostupné na: <http://han.nkp.cz/han/WorldBibliographicalIndexOnline/db.saur.de/WBIS/basicTextDocument.jsf> (přístup: 1. 9. 2016).
- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, dostupné na: <http://www.knihopis.cz/> (přístup: 1. 9. 2016).
- Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts, dostupné na: <http://www.vd16.de> (přístup: 1. 9. 2016).
- Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts, dostupné na: <http://www.vd17.de> (přístup: 1. 9. 2016).
- Jan PIŠNA, *Proxena ráno bolela hlava*, <http://litenky.ff.cuni.cz/clanek.php/id-1380>. [20.1.2006] (přístup: 1. 9. 2016)
- Hydraulis <http://www.hydraulis.de/> (přístup: 1. 9. 2016)
- Algis UŽDAVINYS, *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*, http://learningsources.altervista.org/Philosophy_and_theurgy_in_late_antiquity.pdf (přístup: 1. 9. 2016).
- *Povídání Ježka Brtnického o Brtnici*, <http://1234br.unas.cz/obsah.htm> (přístup: 1. 9. 2016), <http://jezekbrtnicky.sweb.cz/obsah.htm> (přístup: 1. 9. 2016).
- <http://genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein9.html> (přístup: 1. 9. 2016).
- <http://www.historyofparliamentonline.org> (přístup: 1. 9. 2016).
- <http://kulturportal-west-ost.eu/biographies/scholz-von-rosenau-laurentius-2> (přístup: 1. 9. 2016).
- http://www.lidovky.cz/ivan-passer-v-americe-je-permanentni-revoluce-karel-marx-by-ji-miloval-1eg-/kultura.aspx?c=A160724_143339_ln_kultura_hep#utm_source=rss&utm_medium=feed&utm_campaign=ln_lidovky&utm_content=main (přístup: 1. 9. 2016).
- <https://www.vatlib.it/home.php?pag=storia> (přístup: 1. 9. 2016).
- http://www.veneziamuseo.it/TERRA/Castello/Zuane/bra_cie_sep.htm (přístup: 1. 9. 2016).